ચાકિનીમહત્તરાસૂનુ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા વિરચિત

પંચવસ્તુક પ્રકરણ

શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-ક

and the second second

વિવેચક : પંડિતવર્ચ શ્રી પ્રવીણરાંદ્ર સીમજી મોતા

PD5IS

પંચવસ્તુક પ્રકરણ

શબ્દશઃ વિવેચન

ભાગ-ક

મૂળ ગ્રાંથકાર તથા ટીકાકાર * આસપ્તર્વાચાર્ય, યાકિનીમહત્તરાસૂનુ, સૂરિપુરંદર શ્રી **હરિભદ્રસૂરિ મહારાજા**

આશીર્વાદદાવા

વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ, શાસનપ્રભાવક, સ્વ. પરમ પૂજ્ય આચાર્યદેવેશ **શ્રીમહિજય રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા** તથા ષડ્દર્શનવિદ્દ, પ્રાવચનિકપ્રભાવક સ્વ. **પ. પૂ. મુનિપ્રવર શ્રી મોહજિતવિજગ્રજી મહારાજા** તથા વર્તમાનશ્રુતમર્મજ્ઞાતા, વિદ્વદ્વિભૂષણ **પ. પૂ. આ. ભ. શ્રીમહિજગ્ર યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી મહારાજા**

> ર્સ્ટ્રિવેચ્લ8ાર * પંડિતવર્ચ શ્રી પ્રવીણચંદ્ર ખીમજી મોતા

> > 🔹 સંપાદિકા 🛠

આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્ધિજય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાનાં સામ્રાજ્યવર્તી, ગચ્છાધિપતિ આચાર્યભગવંત શ્રી ઢેમભૂષણસૂરિ મહારાજાનાં આજ્ઞાવર્તિની ૫. પૂ. વિદુષી સા. શ્રી ચંદ્રાનનાશ્રીજી મ. સા.નાં શિષ્યરત્ના ૫. પૂ. સા. શ્રી ચારુનંદિતાશ્રીજી મ.સા.નાં વિનેયા સાધ્વીજી શ્રી કલ્પનંદિતાશ્રીજી

> સંસ્થાના જ્ઞાનખાતામાંથી આ પુસ્તક જ્ઞાનભંડાર/શ્રીસંઘને ભેટ આપેલ છે.

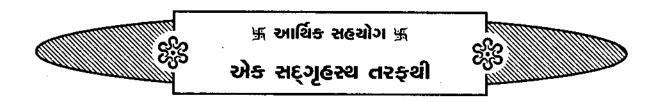
પ, જૈન મર્ચન્ટ સોસાયટી, ફત્તેહપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૭.

પંચવસ્તુક પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૬

* વિવેચનકાર * પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણચંદ્ર ખીમજી મોતા

વીર સં. ૨૫૩૬ વિ. સં. ૨૦૬૬ આવૃત્તિ : પ્રથમ નકલ : ૨૫૦

भूल्य : ३. ३००=००

પ, જૈન મર્ચન્ટ સોસાયટી, કત્તેહપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૭.

🗢 મુદ્રક 🗢

નવરંગ પ્રિન્ટર્સ

આસ્ટોડીયા, અમદાવાદ-૧. ફોન : (મો.) ૯૪૨૮૫૦૦૪૦૧ (ઘર) ૨૬૬૧૪૬૦૩

🖞 પ્રાપ્તિસ્થાન 🌾

ź

અમદાવાદ :
 ગીતાર્થ ગંગા
 ૫, જૈન મર્ચન્ટ સોસાયટી,
 इત્તેહપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭.
 (૦૭૯) ૨૬૬૦૪૯૧૧, ૩૨૯૧૧૪૭૧

+ મુંબઈ : શ્રી **નિકુંજભાઈ આર. ભંડારી** વિષ્ણુ મહલ, ત્રીજે માળે, ગરવારે પેવેલીયનની સામે, ડી-રોડ, ચર્ચગેટ, મુંબઈ-૪૦૦૦૨૦. ☎ (૦૨૨) ૨૨૮૧૪૦૪૮

શ્રી લલિતભાઈ ઘરમશી ૩૦૨, ચંદનબાળા એપાર્ટમેન્ટ, જવાહરલાલ નહેરૂ રોડ, સર્વોદય પાર્શ્વનાથનગર, જૈન દેરાસરની પાછળ, મુલુંડ (વેસ્ટ), મુંબઈ-૪૦૦૦૮૦. 🖀 (૦૨૨) ૨૫૬૮૦૬૧૪, ૨૫૬૮૬૦૩૦

+ સુરત :
 ડૉ. પ્રકુલભાઈ બે. શેઠ
 ડી-૧, અર્પણ એપાર્ટમેન્ટ,
 બાબુનિવાસની ગલી,
 ટીમલીયાવાડ, સુરત-૩૯૫૦૦૧.
 (૦૨૬૧) ૩૨૨૮૬૨૩

Bangalore :
Shri Vimalchandji
C/o. J. Nemkumar & Co.
Kundan Market, D. S. Lane,
Chickpet Cross,
Bangalore-560053.
(080) (O) 22875262, (R) 22259925

🕈 વડોદરા :

શ્રી સૌરીનભાઈ દિનેશચંદ્ર શાહ
 'દર્શન' ઈ-ક૯, લીસાપાર્ક સોસાયટી,
 વિભાગ-૨, રામેશ્વર સર્કલ, સુભાનપુરા,
 હાઈટેન્શન રોડ, વડોદરા-૩૯૦૦૨૩.
 (૦૨૬૫) ૨૩૯૧૬૯૬

શ્રી હિમાંશુભાઈ એન. શેઠ એ-૨/૪૧, અશોક સમ્રાટ, ત્રીજે માળે, દક્તરી રોડ, ગૌશાળા લેન, બીના જ્વેલર્સની ઉપર, મલાડ (ઈ.) મુંબઈ-૪૦૦૦૯૭. 🖀 (૦૨૨) ૩૨૪૩૮૪૩૪ (મો.) ૯૩૨૨૨૬૪૮૫૧

∻ જામનગર : શ્રી ઉદચભાઈ શાહ C/o. મહાવીર અગરબત્તી વર્ક્સ, C-9, સુપર માર્કેટ, જયશ્રી ટોકીઝની સામે, જામનગર-૩૬૧૦૦૧. ☎ (૦૨૮૮) ૨૬૭૮૫૧૩

★ રાજકોટ :
 શ્રી કમલેશભાઈ દામાણી
 "જિનાજ્ઞા", ૨૭, કરણપરા,
 રાજકોટ-૩૬૦૦૦૧.
 (૦૨૮૧) ૨૨૩૩૧૨૦

୬ 🐒 પ્રકાશકીય 👘

"ગીતાર્થ ગંગા"નું મુખ્ય લક્ષ્ય તો આપણા ઉપકારી પૂર્વાચાર્યો જેવા કે પ. પૂ. આ. શ્રી હરિભદ્રસુરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ, ૫. પૂ. ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ સાહેબ આદિ રચિત જૈનશાસ્ત્રોમાં પથરાયેલાં વિવિધ પરમાર્થભૂત તત્ત્વોનાં રહસ્યોનું નય, નિક્ષેપ, વ્યવહાર, નિશ્ચય સાપેક્ષ અર્થગાંભીર્યપૂર્ણ વિશ્લેષણ કરવાનું છે, જેથી શ્રી જૈનસંઘને તે તે પદાર્થોના સર્વાંગી બોધમાં સહાય મળે. આ કાર્ય અત્યંત વિસ્તારવાળું અને ગહન છે, ઘણાં સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો આમાં સહાય કરી રહ્યાં છે, અનેક શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓ પણ સૌ સૌને યોગ્ય કાર્યો સંભાળી રહ્યાં છે, તે અનુસાર કામ બહાર આવી રહ્યું છે અને ક્રમસર આવતં રહેશે. દરમ્યાન શ્રી સંઘમાંથી જિજ્ઞાસ મુમુક્ષઓ તથા શ્રાવકો-શ્રાવિકાઓ તરફથી એવી માંગ વારંવાર આવે છે કે ૫. પૂ. મુનિપ્રવર શ્રી મોહજિતવિજયજી મહારાજ સાહેબનાં તથા પ. પૂ. આ. ભ. શ્રીમદ્વિજય યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબનાં જુદા જુદા વિષયો પરનાં અપાયેલાં વ્યાખ્યાનો તથા પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણભાઈ મોતાએ વિવિધ શાસ્ત્રીય વિષયો પર કરેલાં વિવેચનો છપાવીને તૈયાર કરવામાં આવે તો સકળ શ્રી સંઘને ચોક્કસ લાભદાથી નીવડે. આવી વિનંતીઓને લક્ષ્યમાં રાખીને ટ્રસ્ટે નક્કી કર્ય છે કે આવાં વ્યાખ્યાનો તથા વિવેચનોનાં પુસ્તકો પ્રકાશિત કરવાં અને તેને માત્ર એક સંલગ્ન પ્રવૃત્તિ તરીકે સ્વીકારવી. આ કામ ગીતાર્થ ગંગાના મુખ્ય લક્ષથી સહેજ ફંટાય છે, બોધની વિવિધતા અને સરળતાની દુષ્ટિએ પણ ભિન્ન પ્રકારે છે, છતાં તત્ત્વજિજ્ઞાસુ માટે હિતકારી હોવાથી તેમ જ અતિ માંગને કારણે ઉપર્યુક્ત વિનંતી લક્ષમાં રાખીને આ પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખેલ છે.

તત્ત્વજિજ્ઞાસુ જીવો માટે આવાં પુસ્તકો સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની આરાધનામાં ઉપયોગી થશે, તેવી આશા સહિત – '

પ, જૈન મર્ચન્ટ સોસાયટી, કત્તેહપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૭. ્રટ્સ્ટીગણ ગીતાર્થગંગા

સર્વ હક્ક ગીતાર્થ ગંગા ટ્રસ્ટને આધીન છે.

૫. પૂ. મુનિપ્રવર શ્રી મોહજિતવિજચજી મહારાજા (મોટા પંડિત મ. સા.)ના પ્રવચનનાં પુસ્તકો

٠

- ૧. આશ્રવ અને અનુબંધ
- ૨. પુદ્ગલ વોસિરાવવાની કિયા
- ૩. ચારિત્રાચાર

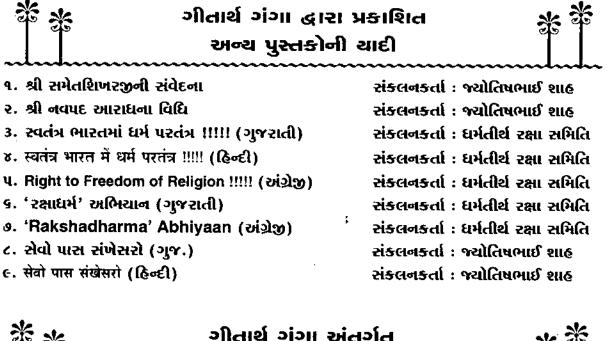
પ. પૂ. આ. ભ. શ્રીમહિજય યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી મહારાજા (પંડિત મ. સા.) કૃત, સંપાદિત અને પ્રવચનનાં પુસ્તકો

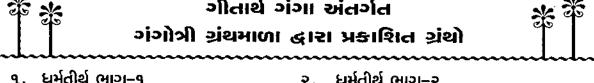
- ૧. શ્રાવકનાં બાર વ્રતોના વિકલ્પો
- ૨. યોગદષ્ટિસમુચ્ચય
- ૩. કર્મવાદ કર્ણિકા
- ૪. સદ્ગતિ તમારા હાથમાં !
- ૫. દર્શનાચાર
- **૬. શાસન સ્થા**પના
- ૭. અનેકાંતવાદ
- ८. प्रश्नोत्तरी
- ૯. ચિત્તવૃત્તિ
- ૧૦. ચાલો, મોક્ષનું સાચું સ્વરૂપ સમજીએ
- ૧૧. મનોવિજરા અને આત્મશુદ્ધિ
- ૧૨. ભાગવતી પ્રવ્રજ્યા પરિચય
- ૧૩. ભાવધર્મ ભાગ–૧ (પ્રણિધાન)
- ૧૪. ભાવધર્મ ભાગ–૨ (પ્રવૃત્તિ, વિઘ્નજચ, સિન્દ્રિ, વિનિચોગ)
- **९५**. जैनशासन स्थापना
- १९. चित्तवृत्ति
- ९७. श्रावक के बारह व्रत एवं विकल्प
- ૧૮. લોકોત્તર દાનધર્મ ''અનુકંપા"
- ९९. प्रश्नोत्तरी

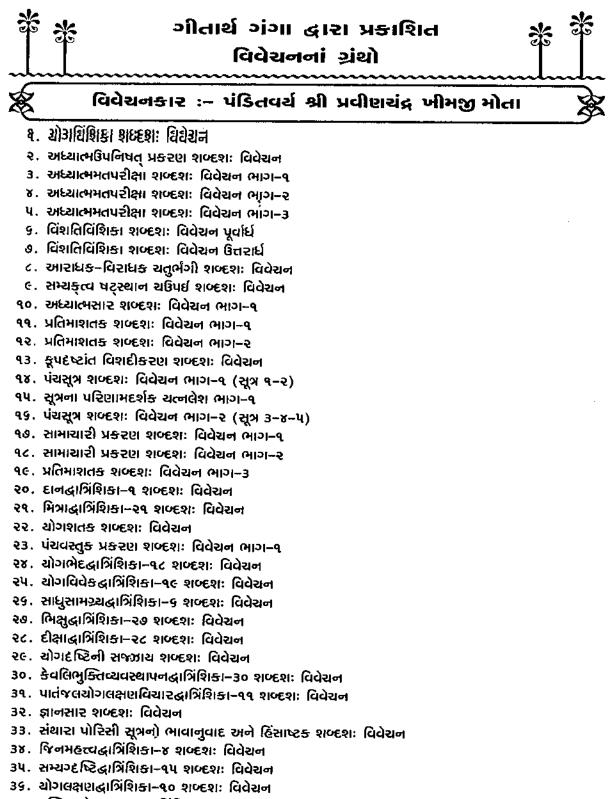
- ૨૦. કુદરતી આફતમાં જૈનનું કર્તવ્ય
- ૨૧. ધર્મરક્ષા પ્રવચન શ્રેણી ભાગ–૧
- २२. श्रेनशासन स्वतंत्र धर्म डे संप्रदाय ?
- २३. जिनशासन स्वतंत्र धर्म या संप्रदाय ?
- २४. Is Jaina Order Independent Religion or Denomination ?
- રપ. Status of religion in modern Nation State theory
- ૨૬. ગૃઢજિનાલય મહામંગલકારી
- ૨૭. શ્રી ઉપધાન માર્ગોપદેશિકા

संपादक :- प. पू. पंन्यास श्री अरिहंतसागरजी महाराज साहब

पाक्षिक अतिचार

૩૭. મુક્તિઅદ્વેષપ્રાધાન્યદ્ધાત્રિંશિકા–૧૩ શબ્દશઃ વિવેચન

૩૮. અપુનર્બધક્લાત્રિંશિકા–૧૪ શબ્દશ: વિવેચન ૩૯. યોગદષ્ટિસમુચ્ચય શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ–૧ ૪૦. યોગદષ્ટિસમુચ્ચય શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૨ ૪૧. યોગદષ્ટિસમુચ્યય શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ–૩ ૪૨. અધ્યાત્મસાર શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ–૨ ૪૩. અધ્યાત્મસાર શબ્દશ: વિવેચન ભાગ–૩ ૪૪. ચતિલક્ષણસમુચ્ચચ પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ૪૫. દૈવપુરૂષકારહાત્રિંશિકા–૧૭ શબ્દશઃ વિવેચન ૪૬. તારાદિત્રયદ્ધાત્રિંશિકા–૨૨ શબ્દશ: વિવેચન ૪૭. કુતર્કચહનિવૃત્તિદ્ધાત્રિંશિકા–૨૩ શબ્દશઃ વિવેચન ૪૮. સદ્દષ્ટિદ્ધાત્રિંશિકા–૨૪ શબ્દશઃ વિવેચન ૪૯. પંચવસ્તુક પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ~૨ ૫૦. માર્ગદ્ધાત્રિંશિકા–૩ શબ્દશઃ વિવેચન ૫૧. દેશનાદ્ધાત્રિંશિકા–૨ શબ્દશઃ વિવેચન પર. જિનભક્તિદ્ધાત્રિંશિકા-૫ શબ્દશ: વિવેચન પ3. ચોગાવતારદ્ધાત્રિંશિકા-૨૦ શબ્દશ: વિવેચન ૫૪. ચોગમાહાત્મ્યદ્ધાત્રિંશિકા–૨૬ શબ્દશ: વિવેચન ૫૫. સજ્જનસ્તુતિદ્ધાત્રિંશિકા–૩૨ શબ્દશઃ વિવેરાન ૫૬. પૂર્વસેવાહાત્રિંશિકા–૧૨ શબ્દશઃ વિવેચન ૫૭. ઈશાનુગ્રહવિચારદ્ધાત્રિંશિકાન્૧૬ શબ્દશઃ વિવેચન ૫૮. ક્લેશહાનોપાયદ્ધાત્રિંશિકા–૨૫ શબ્દશ; વિવેચન ૫૯. વિનયદ્ધાત્રિંશિકા–૨૯ શબ્દશઃ વિવેચન **૬૦. શ્રી સીમંધરસ્વામીને વિનંતીરૂપ ૧૨૫ ગા**થાનું સ્તવન શબ્દશઃ વિવેચન **૬૧. પ્ર**તિમાશતક શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ–૪ કર. પંચવસ્તુક પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ–૩ 93. પંચવસ્તુક પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ–૪ **૬૪**. ગુરૂતત્ત્વવિનિશ્ચય શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ~૧ <u> ૬૫. ગુ</u>ટુતત્ત્વવિનિશ્ચય શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ–૨ **૬૬. મુક્તિદ્ધા**ત્રિંશિકા−૩૧ શબ્દશઃ વિવેચન ૬૭. ચોગસાર પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ૬૮. શ્રી સીમંધરસ્વામીનું ૩૫૦ ગાથાનું સ્તવન શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ–૧ ૬૯. શ્રી સીમંધરસ્વામીનું ૩૫૦ ગાથાનું સ્તવન શબ્દશ: વિવેચન ભાગ-૨ ૭૦. તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૧ ૭૧. ષોડશક પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેરાન ભાગ-વ ૭૨. પ્રતિક્રમણ હેતુગર્ભિત સ્વાધ્યાય શબ્દશ: વિવેચન **૭૩. કથા**દ્ધાત્રિંશિકા–૯ શબ્દશઃ વિવેચન ૭૪. અધ્યાત્મસાર શબ્દશ: વિવેચન ભાગ–૪ ૭૫. અધ્યાત્મસાર શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ–૫ ૭૬. અધ્યાત્મસાર શબ્દશ: વિવેશન ભાગ–વ ૭૭. નવતત્ત્વ પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ૭૮. કુમતિમદગાલન શ્રી વીરસ્તુતિરૂપ ૧૫૦ ગાથાનું હૂંડીનું સ્તવન શબ્દશઃ વિવેચન ૭૯. પંચવસ્તુક પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ–૫

યોગ્ય જીવ જ્યારે ધર્મક્ષેત્રમાં આવે છે ત્યારે પ્રથમ તે તત્ત્વશ્રવણ કરે છે, ત્યારપછી વૈરાગ્ય પામીને દેશવિરતિ અથવા શક્તિ હોય તો સર્વવિરતિ સ્વીકારે છે, અને જ્યારે તે સંયમ ગ્રહણ કરે છે ત્યારે તે શૈક્ષ હોય છે, અને જ્યારે તે સંયમ ગ્રહણ કરે છે ત્યારે તે શૈક્ષ હોય છે, અને જ્યારે તેનામાં વ્રતપાલનની પાત્રતા પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેને પંચમહાવ્રતો આપવામાં આવે છે. ત્યારપછી શ્રુતાધ્યયન અને સાધ્વાચારની સર્વ ઉચિત ક્રિયાઓ કરતાં કરતાં જ્યારે તે સાધુ ઉપર-ઉપરની પદવીઓની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તેને ગણાવચ્છેદક, સ્થવિર, પ્રવર્તક, ઉપાધ્યાય, અનુયોગાચાર્ય, ગચ્છાધિપતિ : એ સર્વ પદવીઓમાંથી યોગ્યતા અનુસારે તે તે પદવીઓ તેને આપવામાં આવે છે. તેથી પ્રસ્તુત 'અનુયોગગણાનુજ્ઞા' વસ્તુમાં ગ્રંથકારશ્રી યાકિનીમહત્તરાધર્મપુત્ર આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજાએ મુખ્યત્વે આચાર્યપદવી અને ગચ્છાધિપતિપદવીને યોગ્ય ગુણો, વિધિ વગેરેનું વિસ્તૃત રીતે વર્જ્ઞન કરેલ છે, અને તે સાથે સ્તવપરિજ્ઞાનું પણ વિશદ રીતે નિરૂપણ કરેલ છે, જેમાં દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું પારમાર્થિક સ્વરૂપ દર્શાવેલ છે, તે સર્વનું વિવેચન પ્રસ્તુત ભાગ-દમાં કરવામાં આવેલ છે.

આ **'પંચવસ્તુક પ્રકરણ ભાગ- દ**'માં 'અનુયોગગણાનુજ્ઞા' નામની ચોથી વસ્તુમાં આવતા સૂક્ષ્મ પદાર્થો સમજાવવા માટે, યોગ-અધ્યાત્મગ્રંથમર્મજ્ઞ પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણભાઈએ પોતાની અનોખી શૈલીમાં સચોટ-સુંદર વિવેચન કરી ગ્રંથના અંતર્નિહિત ભાવો જણાવવાનો પ્રયાસ કરેલ છે. આથી આ ગ્રંથ સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષાના અભિજ્ઞ તત્ત્વજિજ્ઞાસુ વર્ગને તો ઉપકારક બનશે જ, પરંતુ સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષાના અનભિજ્ઞ તત્ત્વજિજ્ઞાસુ વર્ગને પણ દિગ્દર્શનરૂપ બની રહેશે.

જોકે પ્રસ્તુત ગ્રંથનું અધ્યયન-સંકલન કરવાની મારામાં કોઈ યોગ્યતા નથી, તોપણ પરમ ભાગ્યોદયને વશ મને આ મહાપ્રમાણવાળા ગ્રંથના તત્ત્વોનો અધ્યાત્મરસિક પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણભાઈ મોતા પાસે અભ્યાસ કરવાની સોનેરી તક સાંપડી અને આ શક્ય બન્યું, તેમાં અનેક પૂજ્યશ્રીઓની મારા ઉપર વરસી રહેલી મહાકૃપા જ કારણ છે.

સુવિશાલ ગચ્છાધિપતિ-કલિકાલકલ્પતરુ-બાલદીક્ષાસંરક્ષક-મહાન શાસનપ્રભાવક-આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્ વિજય **રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાના** વિદ્વાન શિષ્યરત્નો ષડ્દર્શનવિદ્-અધ્યાત્મગુણસંપન્ન-શુદ્ધમાર્ગપ્રરૂપક સ્વ. પરમ પૂજ્ય **મુનિપ્રવર શ્રી મોહજિતવિજયજી મહારાજાના** તથા નિપુણમતિસંપન્ન-સૂક્ષ્મતત્ત્વવિવેચક પરમ પૂજ્ય **આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદિજય યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી મહારાજાના** શ્રીમુખેથી વૈરાગ્યમય તાત્ત્વિક પ્રવચનોના શ્રવણ દ્વારા સંસારથી વિરક્ત બનેલા મારા સંસારી પક્ષે માતુશ્રીએ (હાલમાં ૫. પૂ. સા. શ્રી ચારુનંદિતાશ્રીજી મ. સા.નાં શિષ્યા **સા. શ્રી ધ્યાનરુચિતાશ્રીજી મ. સા.એ**) અમારામાં સુસંસ્કારોના સિંચન દ્વારા વૈરાગ્યનાં બીજ રોપ્યા, જેના પ્રભાવે મને તથા મારા સંસારી પક્ષે ભાઈને (હાલમાં ૫. પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદિજય યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી મહારાજાના વિનેય મુનિશ્રી **કેવલ્યજિતવિજયજી મ. સા.ને**) બાલ્યવયમાં જ પ્રવ્રજ્યાગ્રહણના મનોરથ જાગ્યા, જે મનોરથ શાસનદેવની કૃપાથી પૂર્ણ થતાં, ભાઈને સન્માર્ગોપદેશક પરમ પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદિજય યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી (નાના પંડિત) મહારાજ સાહેબના પાદપદ્મમાં જીવન સમર્પિત કરવાનું સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું, તેમ જ મને શતાધિક શ્રમણીવૃંદના સમર્થસંચાલિકા વિદુષી સા. **પૂજ્ય શ્રી ચંદ્રાનનાશ્રીજી મ. સા.**નાં વિનેયરત્ના પરમ પૂજ્ય સા. **શ્રી ચારુનંદિતાશ્રીજી મ. સા.**ના ચરણકમળમાં જીવન સમર્પણ કરવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું. દીક્ષિત જીવનમાં વિદુષી સાધ્વીજી પૂજ્ય **શ્રી ચંદ્રાનનાશ્રીજી મ. સા.**એ કરી આપેલ અનુકૂળતા અનુસાર પરમ પૂજ્ય ગુરુમહારાજને જૈનશાસનના મહાન ગ્રંથોના કોર્ડીંગ વગેરે કાર્ય માટે મારે પણ અમદાવાદમાં સ્થિરતા કરવાનું થયું, તે દરમિયાન પૂ. ગુરુમહારાજની અસીમકૃપાથી **પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણભાઈ** પાસે પંચવસ્તુક ગ્રંથની સંકલના કરવાનું સદ્ભાગ્ય મને પ્રાપ્ત થયું.

આ ગ્રંથના ગુજરાતી વિવેચનના પ્રૂફ સંશોધનાદિ કાર્યમાં શ્રુતોપાસક-શ્રુતપિપાસુ સુશ્રાવક **શ્રી શાંતિલાલ** શિવલાલ શાહનો વિશેષ સહયોગ પ્રાપ્ત થયો છે. તેઓએ પણ પોતાને આવા ઉત્તમ ગ્રંથરત્નના સ્વાધ્યાયની-વાંચનની અમૂલ્ય તક સાંપડી તે બદલ ધન્યતા અને ઉપકૃતતા અનુભવેલ છે.

આ અવસરે **પ. પૂ. સા. શ્રી હિતરુચિતાશ્રીજી મ. સા.** તથા **પ. પૂ. સા. શ્રી જિતમોહાશ્રીજી મ. સા.** પ્રમુખ સહવર્તી સાધ્વીજી ભગવંતોનો ઉપકાર પણ વિસરાય તેમ નથી. તેઓએ મારી પાસે અન્ય કોઈ કાર્યની અપેક્ષા ન રાખતાં મને જ્ઞાન-ધ્યાનની અનુકૂળતા કરી આપી છે, તે બદલ તેઓની હું ઋણી છું.

વિશેષ ઉપકારી પ્રતિ ચત્કિંચિત્ કૃતજ્ઞતા દાખવવાનો અમૂલ્ય અવસર :

આમ તો હું અનેક ઉપકારીઓના ઉપકારને ઝીલીને મારી નાનીશી ઉંમરમાં પ્રસ્તુત વિશાળકાય ગ્રંથનું સંકલન કરવા સમર્થ બની છું, છતાં મને બૌદ્ધિક દષ્ટિએ આટલા સ્તર સુધી પહોંચાડવામાં અત્યાર સુધી મારા જીવનમાં મુખ્યતયા ચાર વ્યક્તિઓનો સિંહફાળો છે, તે હું કોઈપણ કાળે ભૂલી શકું તેમ નથી અને તેની અહીં નોંધ લેતાં પરમ ઉપકૃતતાની લાગણીઓ અનુભવું છું.

(૧) ધર્મતીર્થરક્ષક-ભાવતીર્થપ્રાપક-અધ્યાત્મગુણસંપન્ન પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી મહારાજા, જેઓએ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારથી છવાયેલ મારા અંતરમાં ઉપદેશરૂપી ચિનગારી દ્વારા જ્ઞાનરૂપી દીપકનું ટમટમિયું પ્રગટાવ્યું અને જેઓ પાસેથી મને મારી પ્રાથમિક કક્ષામાં પહેલવહેલા ૧૪૪૪ ગ્રંથના કર્તા પરમ પૂજ્ય આ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા તથા જૈનતાર્કિકશિરોમણી મહામહોપાધ્યાય પરમ પૂજ્ય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજાનું શુભનામ સાંભળવા મળ્યું, તેઓશ્રીની મહાનતાનો બોધ થયો, તેમ જ તેઓશ્રી દ્વારા રચાયેલા કપ-છેદ-તાપથી શુદ્ધ શાસ્ત્રોનાં નામો તથા પદાર્થો શ્રવણગોચર થયા. તે સિવાય પણ પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ મારા પર કરેલા સંયમજીવનમાં સ્થિરીકરણ આદિ અન્ય સેંકડો ઉપકારોને હું જીવનભર વિસરી શકું તેમ નથી.

(૨) સદ્જ્ઞાનપિપાસુ-કલ્યાણાભિલાષિષ્ઠી-યોગક્ષેમકારિષ્ઠી પ. પૂ. ગુરુવર્યા સા. શ્રી ચારુનંદિતાશ્રીજી મ. સા., જેઓએ મને પ્રવ્રજ્યા આપવા દ્વારા મારી સર્વ જવાબદારી પોતાના શિર ઉપર લીધી, મને વાત્સલ્ય આપીને તેમ જ મારા અનેક અપરાધોની ક્ષમા આપીને પણ મને શ્રુતાભ્યાસ કરાવ્યો, પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીશભાઈ પાસે અધ્યયન કરવા જવાની પ્રેરણા/અનુજ્ઞા આપી, ઇત્યાદિ પૂ. ગુરુવર્યાશ્રીએ મારા પર કરેલા અનેક ઉપકારો બદલ તેઓશ્રીની હું ઋણી છું.

Ð

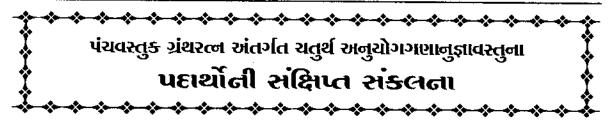
(૩) સ્વાધ્યાયરસિક પ. પૂ. સા. શ્રી ધ્યાનરુચિતાશ્રીજી મ. સા., જેઓ સંસારીપક્ષે મારી સાથે માતૃત્વનો સંબંધ ધરાવનાર છે, તેઓએ સંસારના અનેક ઝંઝાવાતો વચ્ચે પણ પોતાનાં બન્ને સંતાનોને માત્ર ભૌતિક દષ્ટિએ જ નહીં પરંતુ ધાર્મિક દષ્ટિએ પણ જ્ઞાનાદિથી સંપન્ન કર્યાં અને ઉત્તમ સંસ્કારોનું સિંચન કર્યું, એટલું જ નહીં પરંતુ પ્રવ્રજ્યા અપાવવા સુધીનો અથાગ પુરુષાર્થ કર્યો, અને ઉત્તમ સંસ્કારોનું સિંચન કર્યું, એટલું જ નહીં પરંતુ પ્રવ્રજ્યા અપાવવા સુધીનો અથાગ પુરુષાર્થ કર્યો, અને ઉત્તમ સંસ્કારોનું સિંચન કર્યું, એટલું ભવિષ્યની પણ ચિંતા કર્યા વગર પોતાની બે આંખ સમાન બંને સંતાનોને ગુરુવરના ચરણે સમર્પિત કરીને પોતાના 'માતૃત્વ'પદને ધન્ય બનાવ્યું, અને અંતે સ્વયં પણ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરીને સદા માટે ગુરુચરણ અંતેવાસી બન્યાં. જગતમાં આવી માતાઓ વિરલ જ હોય છે. આથી તેઓના પણ ઉપકારનો મહારાશિ મારા શિર પર સદા રહેશે.

(૪) <mark>અસંગભાવપ્રિય પંડિતવર્ય સુશ્રાવક શ્રી પ્રવીણભાઈ મોતા,</mark> જેઓએ મારા અજ્ઞાનભર્યા, અવિવેકભર્યા વર્તનની પણ ઉપેક્ષા કરીને, પોતાનાં સમય-શક્તિનો ભોગ આપીને મને અધ્યાપન દારા સંપન્ન કરી. તેઓના તે ઉપકારને સ્મૃતિપથમાં લાવીને તેઓશ્રીનો હું અત્યંત આભાર માનું છું.

शभं भवत्

ચૈત્ર વદ-૩ વિ. સં. ૨૦૬૬ તા. ૧-૪-૨૦૧૦, ગુરુવાર ગીતાર્થગંગા, ૫, જૈન મર્ચન્ટ સોસાયટી, ફત્તેહપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭. પરમ પૂજ્ય, પરમતારક, પરમારાધ્યપાદ આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્ધિજય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાનાં સામ્રાજ્યવર્તી, ગચ્છાધિપતિ, સ્વ. આચાર્ય ભગવંત શ્રી હેમભૂષણસૂરિ મહારાજાનાં આજ્ઞાવર્તિની ૫. પૂ. સા. ચંદ્રાનનાશ્રીજી મ. સા.નાં શિષ્યરત્ના ૫. પૂ. સા. ચારુનંદિતાશ્રીજી મ. સા.ના શિષ્યા સાઘ્વીજી કલ્પનંદિતાશ્રીજી

卐

સંસારથી વિરક્ત થયેલ મુમુક્ષુ શાસ્ત્રોક્ત વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજયા ગ્રહણ કર્યા પછી ગુરુકુલવાસમાં રહીને નિત્ય નવો નવો શ્રુતાભ્યાસ કરે તો તે મહાત્મા પ્રાયઃ કરીને અમુક નિયતકાળમાં તે કાળને ઉચિત સર્વ શાસ્ત્રોનો પારગામી બને છે, અને તેવા કાલોચિત સકલ સૂત્રાર્થ ભણેલા મહાત્માને ઉચિત કાળે અનુયોગની અનુજ્ઞારૂપ આચાર્યપદવી આપવામાં આવે છે. ત્યારપછી જો તે મહાત્મા ગણધરપદને યોગ્ય હોય તો તેઓને ગણની અનુજ્ઞારૂપ ગચ્છાધિપતિપદવી આપવામાં આવે છે. આથી પ્રસ્તુત પંચવસ્તુક ગ્રંથમાં બતાવેલ પાંચ વસ્તુઓમાંથી ગાથા ૬૧૦થી ૯૩૨ સુધી ત્રીજી વ્રતસ્થાપના નામની વસ્તુ બતાવ્યા પછી ગાથા ૯૩૩થી ૧૩૬૫ સુધી ચોથી અનુયોગગણાનુજ્ઞા નામની વસ્તુ બતાવેલ છે.

અનુયોગઅનુજ્ઞામાં ગ્રંથકારશ્રીએ વિસ્તૃત રીતે સ્તવપરિજ્ઞા બતાવેલ છે, અને તે સ્તવપરિજ્ઞાના નિરૂપણમાં ગ્રંથકારે દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું વિસ્તૃત વર્શન કરેલ છે. તેમાં શ્રાવકના દ્રવ્યસ્તવમાં જિનભવનનિર્માણાદિ વિધિ બતાવેલ છે, અને તે વિધિપૂર્વક જિનમંદિરનું નિર્માણ કરવામાં બાહ્ય કઈ કઈ શુદ્ધિ આવશ્યક છે ? અને સાથે અંતરંગ કયા કયા ભાવો આવશ્યક છે ? તે વિસ્તારથી બતાવેલ છે. વળી શ્રાવકને દ્રવ્યસ્તવકાળમાં થતા ભાવો ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિનું કારણ કઈ રીતે બને છે ? અને ભાવસ્તવનું સ્વરૂપ શું છે ? તેનો પરમાર્થ ગ્રંથકારે પ્રસ્તુત વસ્તુમાં વિસ્તારથી ૧૮૦૦૦ શીલાંગોનું વર્જ્ઞન કરવાપૂર્વક જણાવ્યો છે. તેનું અવધારણ કરીને તે ભાવસ્તવની નિષ્પત્તિના આશયથી સ્વશક્તિ ગોપવ્યા વગર કોઈ શ્રાવક જિનભક્તિ આદિ દ્રવ્યસ્તવ કરે, અને આ દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવ સાથે કારણપણારૂપે કુઈ રીતે સંબદ્ધ છે ? તેને સ્મૃતિમાં રાખીને દ્રવ્યસ્તવકાળમાં તે પ્રકારના અધ્યવસાય કરે, તો તે શ્રાવકને ભવાંતરમાં ભાવસ્તવની અવશ્ય પ્રાપ્તિ થાય; એટલું જ નહીં, પરંતુ દ્રવ્યસ્તવકાળમાં શક્તિ અનુસાર અંતરંગ પરિશામો તેમ જ બાહ્ય પૂરેપૂરી યતના કરે, તો તેવા ઉત્તમ અધ્યવસાયથી તે શ્રાવકમાં નિરતિચાર ચારિત્ર પાળવાનું મહાવીર્ય ઉલ્લસિત થાય છે, જેના બળથી તે શ્રાવક ચારિત્રની પ્રાપ્તિ કરીને અંતે અવશ્ય મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. આ પ્રકારે વિસ્તૃત નિરૂપણ સ્તવપરિજ્ઞામાં કરેલ છે. તેથી સંયમપાલનની શક્તિરહિત એવા સંયમપ્રાપ્તિના અર્થી શ્રાવકે પ્રસ્તુત ગ્રંથથી તે વિધિનો ઉચિત રીતે બોધ કરીને પોતાના સંયોગો અને શારીરિકાદિ શક્તિનો વિચાર કરીને દ્રવ્યસ્તવમાં તે પ્રકારે ઉચિત યત્ન કરવો જોઈએ, જેથી તે શ્રાવક દુસ્તર એવા પશ સંસારને સુખપૂર્વક તરી શકે.

આ રીતે ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ દ્વારા દ્રવ્યસ્તવ મોક્ષનું કારણ કઈ રીતે બને છે ? તેનું સ્તવપરિજ્ઞામાં વિસ્તૃત વર્જીન કર્યું. ત્યાં કોઈને પ્રશ્ન થાય કે જિનવચનથી કરાતા આ દ્રવ્યસ્તવમાં હિંસા થાય છે, છતાં તેને ધર્મ કહેવામાં આવે તો વેદવચનથી કરાતા યાગમાં થતી હિંસાને પણ ધર્મ કહેવો જોઈએ. તેને અનેક યુક્તિઓ દ્વારા બતાવીને ગ્રંથકારે અંતે યુક્તિ અને અનુભવ અનુસારે શાસ્ત્રવચનથી સ્થાપન કરેલ છે કે ''દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા વીતરાગતાની પ્રાપ્તિનું કારણ હોવાથી પરમાર્થથી હિંસારૂપ નથી માટે ધર્મ છે, અને યાગીય હિંસા તેવી નહીં હોવાથી હિંસારૂપ છે માટે અધર્મ છે." આનો તલસ્પર્શી બોધ કરવાથી વિચારકને સ્થિર નિર્ણય થાય કે ભગવાનની પૂજામાં થતી હિંસા, હિંસાકૃત લેશ પણ કર્મબંધનું કારણ નથી, પરંતુ સંપૂર્ણ નિરવદ્ય એવા સંયમની પ્રાપ્તિનું પ્રબળ કારણ છે, માટે એકાંતે શુભાશ્રવ અને નિર્જરાનો હેતુ છે. આ શુભાશ્રવથી મોક્ષપ્રાપ્તિને અનુકૂળ પુણ્યનો સંચય થાય છે અને નિર્જરાથી ઉત્તરોત્તર ગુણપ્રાપ્તિને અનુકૂળ યોગમાર્ગની ભૂમિકાઓ સુલભ બને છે. આથી મોક્ષના અર્થી જીવે પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં બતાવેલ સ્તવપરિજ્ઞાનો પરમાર્થ જાણવા માટે અવશ્ય યત્ન કરવો જોઈએ, તેમ જ પોતાની શક્તિનું સમાલોચન કરીને જે કાંઈ અનુષ્ઠાન શક્ય હોય તેને શક્તિ ગોપવ્યા વગર પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં બતાવેલ વિધિ પ્રમાણે કરવા માટે ઉદ્યમ કરવો જોઈએ.

આમ, ગ્રંથકારશ્રીએ પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં સ્તવપરિજ્ઞા બતાવી એ રીતે, આચાર્યપદ પર સ્થાપન થયેલા નવા આચાર્યે યોગ્ય શિષ્યો આગળ સ્તવપરિજ્ઞાનું કે અન્ય પજ્ઞ જ્ઞાનપરિજ્ઞા આદિનું યોગ્યતા અનુસાર વિસ્તારથી વ્યાખ્યાન કરવું જોઈએ, એમ બતાવીને ગ્રંથકારે ગાથા ૯૩૪થી ૧૩૧૪માં અનુયોગઅનુજ્ઞા દ્વાર પૂર્ણ કરેલ છે, અને ત્યારપછી ગાથા ૧૩૧૫થી ૧૩૬૫માં ગણઅનુજ્ઞા દ્વાર બતાવવાનો પ્રારંભ કરેલ છે. તે આ પ્રમાણે :--

(૩) ગણઅર્બેચા લાડ :

ગણઅનુજ્ઞા દ્વારમાં પ્રથમ ગણધર પદવી આપવા માટે યોગ્ય આચાર્યના ગુણો બતાવેલ છે. ત્યારપછી જેમ ગણધરપદ વિશિષ્ટ પ્રકારની શક્તિવાળા આંચાર્યને અપાય છે તેમ પ્રવર્તિનીપદ પણ વિશિષ્ટ ગુણોવાળાં સાધ્વીને અપાય છે, તેથી ગણધરપદને યોગ્ય સાધુના ગુણો બતાવ્યા પછી ગ્રંથકારશ્રીએ પ્રવર્તિનીપદ[ૅ]ને યોગ્ય સાધ્વીના ગુણો બતાવ્યા છે. ત્યારપછી તે તે ગુણોથી રહિત સાધુને ગણધરપદ આપવાથી, અને તે તે ગુણોથી રહિત સાધ્વીને પ્રવર્તિનીપદ આપવાથી થતા દોષો વર્શવ્યા છે. ત્યારપછી ગુરૂથી પૃથગુ વિહાર કરવા માટે અધિકારી એવા સ્વલબ્ધિમાન સાધુના ગુણો દર્શાવેલ છે, અને સ્વલબ્ધિક સાધુથી અન્ય અગીતાર્થ સાધુને ગુરૂથી સ્વતંત્ર વિહાર કરવાનો નિષેધ કરવામાં આવેલ છે. વળી તે સ્વલબ્ધિમાન ગીતાર્થ સાધુ પજ્ઞ એકલા પૃથગ્ વિહાર કરવાના અધિકારી નથી, પરંતુ ગુરુએ આપેલ યોગ્ય શિષ્યોના પરિવારવાળા તે સ્વલબ્ધિમાન પણ સાધુ જઘન્યથી ચાતુર્માસકાળમાં સાત સાધુઓ સાથે અને શેષકાળમાં પાંચ સાધુઓ સાથે વિચરે છે, અને તેનું જ સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે ગ્રંથકારે જાતકલ્પ-અજાતકલ્પ અને સમાપ્તકલ્પ-અસમાપ્તકલ્પનું શાસ્ત્રાનુસાર સ્વરૂપ બતાવેલ છે. ત્યારપછી ગુરુથી પૃથગ્ વિહાર કરવા માટે અધિકારી એવી સ્વલબ્ધિવાળી સાધ્વીનું સ્વરૂપ દર્શાવેલ છે. તે સ્વલબ્ધિવાળી ગીતાર્થ સાધ્વી પણ જઘન્યથી ચાતુર્માસકાળમાં ચૌદ સાધ્વીઓ સાથે અને શેષકાળમાં દસ સાધ્વીઓ સાથે વિચરે છે, તેમ બતાવેલ છે. આથી નક્કી થાય કે સાધુઓએ પણ જઘન્યથી પાંચ કે સાત સાધુઓ સાથે જ રહેવું જોઈએ, તેનાથી ન્યૂન સાધુઓ સાથે નહીં, અને તેમાં પણ એક સાધુ અવશ્ય સ્વલબ્ધિમાન ગીતાર્થ હોવા જોઈએ; તે રીતે સાધ્વીઓએ પણ જઘન્યથી દશ કે ચૌદ સાધ્વીઓ સાથે જ રહેવું જોઈએ, તેનાથી ન્યુન સાધ્વીઓ સાથે નહીં, અને તેમાં પણ એક સાધ્વી અવશ્ય સ્વલબ્ધિમાન ગીતાર્થ હોવા જોઈએ, તો જ તેઓનો વિહાર જાતકલ્પ અને સમાપ્તકલ્પ બને.

આટલું કથન કર્યા પછી ગ્રંથકારશ્રીએ ગણધરપદ અને પ્રવર્તિનીપદ આપવાની વિધિ બતાવેલ છે, ત્યારપછી ગણધરપદ ગ્રહણ કરનારા આચાર્યને અપાતી અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે, અને ત્યારપછી ગચ્છને અપાતી અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે. આચાર્યને અપાતી અનુશાસ્તિથી તે નવા ગણધરમાં પોતાને

ų

પ્રાપ્ત થયેલી ગણધર પદવીને જિનવચનાનુસાર આરાધવાની શક્તિનો સંચય થાય છે, જેના કારણે તે નવા ગણધર શિષ્યોને ઉચિત રીતે ભગવાનના માર્ગમાં દઢ પ્રવર્તાવે છે, અને ગચ્છને અપાતી અનુશાસ્તિથી ગચ્છના સુવિહિત સાધુઓમાં પણ ગુણવાન એવા નવા ગણધરને પરતંત્ર થવાનું દઢ સત્ત્વ પ્રગટ થાય છે. આ અનુશાસ્તિ દ્વારા તે નવા ગણધર અને તેની નિશ્રામાં રહેલો ગચ્છ યોગમાર્ગમાં સુખપૂર્વક પ્રવર્તીને સંસારનો શીધ અંત કરે છે. આ પ્રકારનો માર્ગાનુસારી બોધ ગણધરને અને ગચ્છને અપાતી અનુશાસ્તિથી પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યારપછી ગચ્છમાં રહેવાથી જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની વૃદ્ધિ કઈ રીતે થાય છે, તે બતાવેલ છે. તેથી ફલિત થાય કે જે ગચ્છમાં રહેવાથી રત્નત્રયીની વૃદ્ધિ થતી ન હોય તે ગચ્છમાં વસવું એ પરમાર્થથી ગચ્છવાસ નથી. ત્યારપછી નવાં પ્રવર્તિનીની અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે, ત્યારબાદ સ્વલબ્ધિક સાધુની અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે, અને ત્યારપછી દર્શાવેલ છે કે ગણની અનુજ્ઞા ગુરુ પાસેથી મેળવ્યા પછી ગણધર શાસ્ત્રોક્ત વિધિ મુજબ ગચ્છનું પાલન કરે છે, અને અન્ય યોગ્ય શિષ્યોને પ્રયત્નપૂર્વક પોતાના જેવા ગણધરપદને યોગ્ય ગુણોવાળા બનાવે છે, જેથી ભવિષ્યમાં ગણધરપદને યોગ્ય બનેલા શિષ્યને પોતાનું ગણધરપદ સોંપી શકાય.

છદ્મસ્થતાને કારશે પ્રસ્તુત ગ્રંથના લખાણમાં વીતરાગ ભગવંતની આજ્ઞાવિરુદ્ધ કે ગ્રંથકારશ્રીના આશયવિરુદ્ધ જાણતાં કે અજાણતાં કંઈપણ લખાણ થયું હોય તે બદલ ત્રિવિધે ત્રિવિધે મિચ્છા મિ દુક્કડં માંગું છું.

– પ્રવીણચંદ્ર ખીમજી મોતા

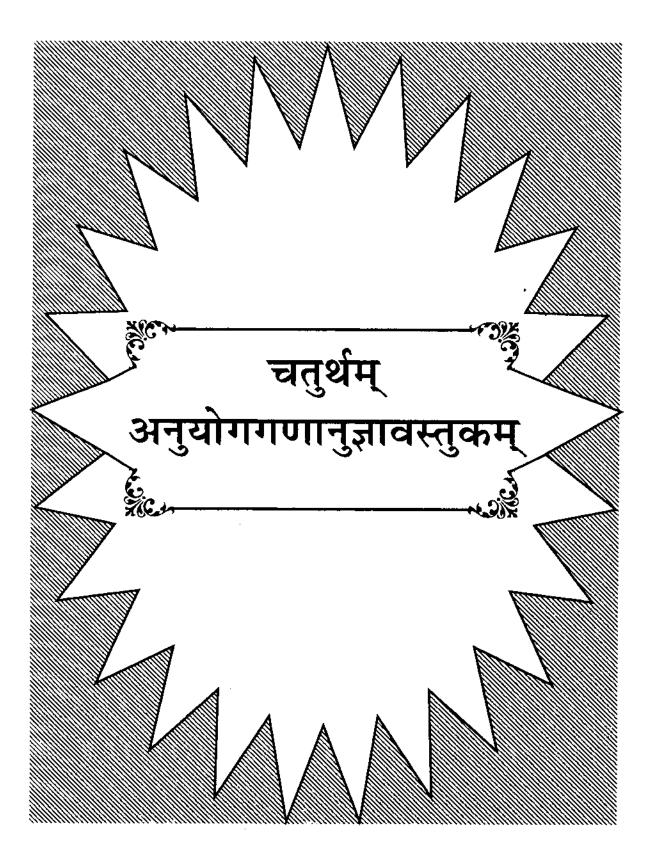
ચૈત્ર વદ-૩, વિ.સં. ૨૦૬૬ તા. ૧-૪-૨૦૧૦, ગુરુવાર ૩૦૨, વિમલવિહાર, સરસ્વતી સોસાયટી, પાલડી, અમદાવાદ-૭.

ાથા નં.	વિષયાનુક્રમ	पाना नं.
૧૧૧૧ થી ૧૩૧૩.	'સ્ તવપરિજ્ઞા'નું વિસ્તૃત સ્વરૂપ.	ঀ-૨૭૬
૧૧૧૨.	દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું લક્ષણ.	૪-૫
૧૧૧૩ થી ૧૧૬૦.	દ્રવ્યસ્તવનું પારમાર્થિક સ્વરૂપ.	૫-૬૪
૧૧૬૧ થી ૧૨૦૯.	ભાવસ્તવનું પારમાર્થિક સ્વરૂપ.	૬૫-૧૩૦
૧૧૬૨ થી ૧૧૮૫.	ભાવસ્તવની દુષ્કરતા અને તેનું કારણ.	हह-१००
૧૧૬૩ થી ૧૧૭૧.	૧૮૦૦૦ શીલાંગનું સ્વરૂપ.	६८-७८
૧૧૭૨-૧૧૭૩.	આત્મપ્રદેશના દષ્ટાંતથી ૧૮૦૦૦ શીલાંગની અખંડતાનું ભાવન.	૭૮-૮૧
૧૧૭૪ થી ૧૧૮૫.	અખંડ એવું શીલ આંતર વિરતિભાવને આશ્રયીને છે, બાહ્ય	
	પ્રવૃત્તિને આશ્રયીને નહીં, તે કથનનું દેષ્ટાંત દ્વારા સ્પષ્ટીકરણ.	<u> ۲۹-۹</u> 00
૧૧૮૬ થી ૧૧૯૦.	દુષ્કર એવા શીલનું પાલન કરવા માટે સમર્થ જીવનાં લક્ષણો.	१००-१०६
૧૧૯૧ થી ૧૧૯૬.	સાધુવ્યવસ્થાપક અનુમાન પ્રમાણથી સાધુમાં ભાવસાધુત્વની	
	સિદ્ધિ અને ભાવસાધુને જાત્યસુવર્શની ઉપમા.	१०६-११३
૧૧૯૩.	સુવર્શના આઠ ગુણોનું વર્શન.	१०८-१०७
૧૧૯૪-૧૧૯૫.	સુવર્શના આઠ ગુણોની ભાવસાધુના આઠ ગુણો સાથે તુલના.	૧૧૦-૧૧૨
૧૧૯૭ થી ૧૨૦૫.	સુવર્શની અને સાધુની સમાનતાદર્શક કષાદિ પરીક્ષાનું વર્શન.	૧૧૩-૧૨૫
૧૨૦૬ થી ૧૨૦૯.	દ્રવ્યસ્તવથી ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ દ્વારા સિદ્ધિરૂપ ઉત્કૃષ્ટ ફળ.	૧૨૫-૧૩૦
૧૨૧૦ થી ૧૩૦૨.	દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવની પરસ્પર સમનુવિદ્ધતા.	१३०-२६०
૧૨૨૯ થી ૧૨૩૩.	દ્રવ્યસ્તવીય હિંસાના વિષયમાં પૂર્વપક્ષની આશંકાનું ઉદ્ભાવન.	૧૫૪-૧૬૦
૧૨૩૪ થી ૧૩૦૧.	દ્રવ્યસ્તવીય હિંસામાં અને યાગીય હિંસામાં સાધર્મ્યસ્થાપક	
	યુક્તિઓનો અનેક દષ્ટાંતો દ્વારા પરિહાર.	૧૬૦-૨૫૮
૧૨૪૬-૧૨૪૭.	[.] પ્રમાણભૂત વચનનું લક્ષણ.	૧૭૯-૧૮૧
૧૨૪૮ થી ૧૩૦૧.	દ્રવ્યસ્તવીય હિંસાને કહેનારું વચન કઈ રીતે પ્રમાણભૂત છે ?	
	અને યાગીય હિંસાને કહેનારું વચન કઈ રીતે અપ્રમાણભૂત છે ?	
	તેનું વિશદ વર્શન.	૧૮૧-૨૫૮
૧૨૭૯ થી ૧૨૮૩.	વેદવચનને અપૌરુષેય સ્વીકારવામાં પ્રાપ્ત થતા દોષો.	૨૨૨-૨૨૮

ગાથા નં.	વિષચાનુક્રમ	นเตม ต่.
૧૩૦૩ થી ૧૩૦૭	દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવના અધિકારીનો વિચાર, તેમ જ	
	ગુરુ-લાધવનો વિચાર.	२६०-२६७
૧૩૦૮ થી ૧૩૧૨.		
	વિભાગની વિચારણા, અને અન્યમાં પણ તે રીતે દ્રવ્યસ્તવ અને	
	ભાવસ્તવનો વિભાગ કરવાનો અતિદેશ.	ર૬૭-૨૭૫
૧૩૧૩.	સ્તવપરિજ્ઞાનો ઉપસંહાર.	૨૭૫-૨૭૬
૧૩૧૫ થી ૧૩૬૫.		૨૭૯-૩૩૪
૧૩૧૬-૧૩૧૭.	ગણધરપદના દાનને યોગ્ય એવા આચાર્યના ગુણોનું વર્ણન.	२८०-२८२
૧૩૧૮.	પ્રવર્તિનીપદના દાનને યોગ્ય સાધ્વીના ગુણોનું વર્શન.	२८२-२८३
૧૩૧૯ થી ૧૩૨૫.		
	થતા દોષોનું વર્શન, તેમજ 'ગશધર' અને 'પ્રવર્તિની' શબ્દનું	ĺ
	મહત્ત્વ.	૨૮૩-૨૯૨
૧૩૨૭.	સ્વલબ્ધિને યોગ્ય સાધુના ગુશોનું વર્શન.	૨૯૩-૨૯૫
૧ <u>૩</u> ૨૯ થી ૧૩૩૨.	સાધુને આશ્રયીને સમાપ્તકલ્પાદિનું સ્વરૂપ.	૨૯૬-૩૦૧
૧૩૩૩.	સ્વલબ્ધિને યોગ્ય સાધ્વીના ગુણોનું વર્શન.	309-302
૧૩૩૬.	સાધ્વીને આશ્રયીને સમાપ્તકલ્પાદિનું સ્વરૂપ.	૩૦૫-૩૦૬
૧૩૩૭ થી ૧૩૬૩.	ગણધર આદિ પદવીના પ્રદાનની વિધિ.	३०६-३३२
૧૩૪૮ થી ૧૩૫૪.	નવા ગણધરની અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ.	૩૧૪-૩૨૧
૧૩૫૫ થી ૧૩૫૮.	ગચ્છની અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ.	૩૨૧-૩૨૫
૧૩૫૯.	ગુરુકુલવાસના સેવનથી થતા ગુણો.	૩૨૬-૩૨૭
१३६०.	નવા પ્રવર્તિનીની અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ.	૩૨૭-૩૨૮
૧૩૬૧-૧૩૬૨.	નવા સ્વલબ્ધિક સાધુની અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ.	३२८-३३०
૧૩૬૪.	ગણધર પદવી સ્વીકાર્યા પછી નવા ગણધરનું કાર્ય	૩૩૨-૩૩૩
૧૩૬૫.	ચોથી વસ્તુનો ઉપસંહાર તથા પાંચમી વસ્તુના કીર્તનની પ્રતિજ્ઞા.	૩૩૪
	* * *	

۲

ॐ हीँ अर्ह नमः । ॐ श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथाय नमः । ऎँ नमः । याकिनीमहत्तराधर्मपुत्र-सुगृहीतनामधेय-श्रीहरिभद्रसूरिविरचितः स्वोपज्ञशिष्यहिताव्याख्यासमेतः **''श्रीपञ्चवस्तुकग्रन्थः''** * **श्रीपञ्चवस्तुकग्रन्थः**

* સ્તવપરિજ્ઞા *

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૯પ૨થી ૯૬૫માં બતાવી એ વિધિપૂર્વક ધીર એવા ગુરુ યોગ્ય શિષ્યને અનુયોગની અનુજ્ઞા આપે છે, અને તે અભિનવ આચાર્ય ગાથા ૯૬૬માં બતાવ્યા પ્રમાશે શક્તિ અનુસાર નંદીસૂત્ર આદિનું અથવા પર્ષદાને જાણીને યોગ્ય એવા અન્ય પણ શ્રુતનું વ્યાખ્યાન કરે છે. ત્યારપછી ગાથા ૯૭૩માં કહ્યું કે હંમેશાં પ્રવચનના કાર્યમાં ઉદ્યમવાળા આ આચાર્ય યોગ્ય શિષ્યોને વ્યાખ્યાન કરે. તેથી ગાથા ૯૭૪થી યોગ્ય શિષ્યોની વિચારણા શરૂ કરી. ત્યારપછી ગાથા ૧૦૦૧માં ઉપસંહાર કરતાં ગ્રંથકારે કહ્યું કે દુઃષમા કાળમાં આચાર્યએ આજ્ઞાકરણમાં અમૂઢલક્ષવાળા થઈને શક્તિથી ઉપસંહાર કરતાં ગ્રંથકારે કહ્યું કે દુઃષમા કાળમાં આચાર્યએ આજ્ઞાકરણમાં અમૂઢલક્ષવાળા થઈને શક્તિથી ઉપસંઘદાદામાં યત્ન કરવો જોઈએ, અને વ્યાખ્યાનકરણમાં આ વિધિ છે. તેથી ગાથા ૧૦૦૨થી વ્યાખ્યાનકરણમાં કરવા યોગ્ય વિધિ બતાવવાનો પ્રારંભ કર્યો. ત્યારપછી આચાર્ય વ્યાખ્યાન શેનું કરે ? એ વ્યાખ્યેયને ગાથા ૧૦૧૯-૧૦૨૦માં બતાવતાં કહ્યું કે આચાર્ય નંદી આદિનું વ્યાખ્યાન કરે, અથવા યોગ્યતર શિષ્યોને જાણીને દપ્ટિવાદાદિનું વ્યાખ્યાન કરે, અથવા દપ્ટિવાદાદિમાંથી નિર્વ્યૂઢ એવા શેષ શ્રુતનું વ્યાખ્યાન કરે. તેથી જિજ્ઞાસા થાય કે દષ્ટિવાદાદિમાંથી નિર્વ્યૂઢ શ્રુત કેવું હોય ? તે જણાવવા અર્થે ગાથા ૧૦૨૧માં નિર્વ્યૂઢનું લક્ષણ બતાવતાં કહ્યું કે ગ્રંથરૂપ એવા જેમાં કષ-છેદ-તાપથી પરિશુદ્ધ એવો પારમાર્થિક ધર્મવિશેષ કહેવાયો હોય, એ ગ્રંથ નિર્વ્યૂઢ છે, અને તે નિર્વ્યૂઢ ગ્રંથ ઉત્તમશ્રુતાદિ છે અને તે ઉત્તમશ્રુત સ્તવપરિજ્ઞા વગેરે છે.

આથી જિજ્ઞાસા થઈ કે કષ-છેદ-તાપ શું છે ? તેથી ગાથા ૧૦૨૨થી પ્રારંભીને અત્યાર સુધી કષાદિનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ બતાવ્યું, અને છેલ્લે ગાથા ૧૧૧૦માં તે સર્વનું નિગમન કરતાં ગ્રંથકારે કહ્યું કે આવા પ્રકારની આદિવાળો ભાવવાદ જે આગમમાં કહેવાયો હોય તે આગમ તાપશુદ્ધ છે; અને આ તાપશુદ્ધ આગમ જ ઉપાદેય છે. તેથી એ ફલિત થયું કે અનુયોગી આચાર્યએ કષ-છેદ-તાપથી શુદ્ધ એવા નંદી આદિનું કે દંષ્ટિવાદાદિનું કે નિર્વ્યૂઢ એવા શેષ શ્રુતનું વ્યાખ્યાન કરવું જોઈએ. ઉત્તમશ્રુતરૂપ કષ-છેદ-તાપથી પરિશુદ્ધ એવું આગમ જેમ વ્યાખ્યેય છે, તેમ ઉત્તમશ્રુતરૂપ બીજું શું વ્યાખ્યેય છે ? તે બતાવીને હવે દષ્ટિવાદાદિમાંથી ઉદ્ધત એવી ૨૦૦ ગાથાથી કંઈક અધિક પ્રમાણવાળી સ્તવપરિજ્ઞાનું ગ્રંથકાર શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજા કંઈક વિસ્તારથી વર્ણન કરે છે –

ગાથા :

एअमिहमुत्तमसुअं आईसदाओ थयपरिण्णाई । वण्णिज्जइ जीए थओ दुविहो वि गुणाइभावेणं ॥११११॥

અન્વચાર્થઃ

इह=અહીં=લોકમાં, एअं=આ=કષ-છેદ-તાપથી પરિશુદ્ધ ઝૈવું આગમ, उत्तमसुअं=ઉત્તમશ્રુત છે. आईसद्दाओ='आदि' શબ્દથી=ઉત્તમશ્રુતરૂપ આગમના ગ્રહણમાં પ્રાપ્ત એવા 'आदि' શબ્દથી, થयपरिण्णाई= સ્તવપરિજ્ઞાદિ (ગ્રહણ કરાય છે,) जीए=જેમાં=જે ગ્રંથપદ્ધતિમાં, गुणाइभावेणं=ગુણાદિભાવથી=ગૌણ-મુખ્યભાવથી, दुविहो वि થओ=દ્વિવિધ પણ સ્તવ वण्णिज्जइ=વર્ણવાય છે, (એ સ્તવપરિજ્ઞા છે.)

ગાશાર્થ :

લોકમાં કષ-છેદ-તાપથી પરિશુદ્ધ એવું આગમ ઉત્તમશ્રુત છે, અને ઉત્તમશ્રુતરૂપ આગમના ગ્રહણમાં પ્રાપ્ત એવા 'आदि' શબ્દથી સ્તવપરિજ્ઞાદિ ગ્રહણ કરાય છે. જે ગ્રંથપદ્ધતિમાં ગોણ-મુખ્યભાવથી બંને પણ પ્રકારનો સ્તવ વર્ણવાય છે તે ગ્રંથપદ્ધતિ સ્તવપરિજ્ઞા કહેવાય છે.

રીકા ઃ

एतदिहोत्तमश्रुतमुत्तमार्थाभिधानात्, आदिशब्दाद् द्वारगाथोक्ताः स्तवपरिज्ञादयः प्राभृतविशेषा गृह्यन्ते, केयं स्तवपरिज्ञेत्याह-वर्ण्यते यस्यां ग्रन्थपद्धतौ स्तवः द्विविधोऽपि द्रव्यभावरूपः गुणादिभावेन= गुणप्रधानरूपतयेति गाथार्थः ॥११११॥

ટીકાર્થ ઃ

અહીં=લોકમાં, આ=ગાથા ૧૧૧૦માં બતાવ્યું એ પ્રકારનું તાપશુદ્ધ આગમ, ઉત્તમશ્રુત છે; કેમ કે ઉત્તમ અર્થનું અભિધાન છે=ઉત્તમ એવા અર્થોને કહેનાર છે. 'આવિ' શબ્દથી=ઉત્તમશ્રુતરૂપ આગમના ગ્રહણમાં પ્રાપ્ત એવા 'આવિ' શબ્દથી, દારગાથોક્ત=૧૦૨૧ રૂપ દારગાથામાં કહેવાયેલ, સ્તવપરિજ્ઞાદિ પ્રાભૃતવિશેષો ગ્રહણ કરાય છે. આ સ્તવપરિજ્ઞા શું છે ? એથી કહે છે – જે ગ્રંથપદ્ધતિમાં ગુણાદિભાવ વડે=ગુણ-પ્રધાનરૂપપણા વડે, દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ બે પ્રકારનો પણ સ્તવ વર્ણવાય છે, તે ગ્રંથપદ્ધતિ સ્તવપરિજ્ઞા છે, એમ અન્વય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૧૧૦માં કહ્યું એવું તાપશુદ્ધ આગમ ઉત્તમશ્રુત છે; કેમ કે મોક્ષના કારણીભૂત એવા ઉત્તમ પદાર્થોને કહેનારું છે. અહીં કષ-છેદ-તાપથી શુદ્ધ આગમને ઉત્તમશ્રુંત કહ્યું, તેથી પ્રશ્ન થાય કે ઉત્તમશ્રુત માત્ર કષ-છેદ-તાપથી શુદ્ધ આગમ જ છે ? કે આવા આગમ સિવાય બીજું પણ કોઈ છે ? તેથી ગ્રંથકાર કહે છે કે ઉત્તમશ્રુત માત્ર કષ-છેદ-તાપથી શુદ્ધ આગમ જ નથી, પણ આગમ વગેરે છે, અને તે 'વગેરે' શબ્દથી ગાથા ૧૦૨૧માં કહેવાયેલા સ્તવપરિજ્ઞા આદિ પ્રાભૃતવિશેષો ગ્રહણ કરવાના છે.

વળી, ૧૦૨૧મી ગાથાને 'દ્વારગાથા' કહેવાનું પ્રયોજન એ છે કે ગાથા ૧૦૧૯થી ૧૦૨૧માં વ્યાખ્યેય નામનું દ્વાર બતાવ્યું છે, અને ગાથા ૧૦૧૯-૧૦૨૦માં કહ્યું કે અભિનવ આચાર્ય શિષ્યો પાસે નંદી આદિનું વ્યાખ્યાન કરે, અથવા દષ્ટિવાદાદિનું વ્યાખ્યાન કરે, અથવા દષ્ટિવાદાદિમાંથી ઉદ્ધૃત એવા શેષ શ્રુતનું વ્યાખ્યાન કરે; અને દષ્ટિવાદાદિમાંથી ઉદ્ધૃત એવું શેષ શ્રુત કયું છે ? તે બતાવવા ગાથા ૧૦૨૧માં ખુલાસો કર્યો, તેથી એ પ્રાપ્ત થયું કે અભિનવ આચાર્ય માટે વ્યાખ્યેય નંદીસૂત્ર આદિ છે, દષ્ટિવાદાદિ છે અને દષ્ટિવાદાદિમાંથી નિર્વ્યૂઢ એવા સ્તવપરિજ્ઞાદિ છે. માટે આ ત્રણ ગાથા વ્યાખ્યેય દ્વારની ગાથા છે. આથી ટીકામાં કહ્યું કે '**આદ્વિ**' શબ્દથી દ્વારગાથામાં કહેવાયેલ સ્તવપરિજ્ઞા આદિ ગ્રહણ કરાય છે.

વળી, ત્યાં જિજ્ઞાસા થાય કે સ્તવપરિજ્ઞા શું છે ? એથી ગ્રંથકાર કહે છે કે જે ગ્રંથરચનામાં દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ ગૌણ-પ્રધાનભાવથી વર્શન કરાયો હોય, તે ગ્રંથરચના સ્તવપરિજ્ઞા છે.

આનાથી એ ફલિત થયું કે સ્તવપરિજ્ઞા નામના ગ્રંથમાં કેટલાંક સ્થાને પ્રધાનભાવથી દ્રવ્યસ્તવ બતાવ્યો છે અને ગૌણભાવથી ભાવસ્તવ બતાવ્યો છે, તો વળી બીજાં કેટલાંક સ્થાને પ્રધાનભાવથી ભાવસ્તવ બતાવ્યો છે અને ગૌણભાવથી દ્રવ્યસ્તવ બતાવ્યો છે, અને આ સ્તવપરિજ્ઞા ગ્રંથ પણ નંદી આદિ અને દષ્ટિવાદાદિ આગમોની જેમ ઉત્તમશ્રુતરૂપ છે.

પરિપૂર્જા સુખમય મોક્ષ આત્મા માટે ઉત્તમાર્થ છે, અને તે ઉત્તમાર્થની પ્રાપ્તિનો ઉપાય જે બતાવે તેને પજ્ઞ ઉત્તમાર્થ કહેવાય, અને જે આગમ કષ-છેદ-તાપથી પરિશુદ્ધ હોય તે આગમ જ ખરેખર મોક્ષનો યથાર્થ ઉપાય બતાવનાર છે. તેથી ત્રિકોટિથી પરિશુદ્ધ એવા આગમને અહીં ઉત્તમશ્રુત કહેલ છે.

વળી, દ્રવ્યસ્તવમાં દ્રવ્ય મુખ્ય હોય છે અને ભાવ ગૌણ હોય છે, અને ભાવસ્તવમાં ભાવ મુખ્ય હોય છે અને દ્રવ્ય ગૌણ હોય છે. તે બતાવવા માટે કહ્યું કે દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ ગુણાદિભાવથી જેમાં વર્ણન કરાયેલ હોય તે સ્તવપરિજ્ઞા છે.

દ્રવ્યસ્તવમાં ભગવાનની ભક્તિની સામગ્રીરૂપ દ્રવ્ય પ્રધાન હોય છે, અને તે સામગ્રી દ્વારા ભગવાનની પૂજા કરતી વખતે વધતો જતો ભગવાન પ્રત્યેનો બહુમાનભાવ ગૌણ છે; કેમ કે ભાવની નિષ્પત્તિ માટે દ્રવ્યસામગ્રીમાં યત્ન કરાય છે. તેથી શ્રાવકને ભક્તિની સામગ્રી દ્વારા પૂજા કરવારૂપ દ્રવ્યસ્તવ પ્રધાન છે.

ભાવસ્તવમાં ભગવાનની આજ્ઞાના પાલનરૂપ ભાવ પ્રધાન હોય છે, અને આ ભાવસ્તવ મુનિ કરે છે; કેમ કે મુનિનો યત્ન નિર્લેપદશા તરફ જવાનો હોય છે; છતાં મુનિ દ્રવ્યસ્તવની અનુમોદના પણ કરે છે, અને દ્રવ્યસ્તવની અનુમોદના ભાવરૂપ છે, તોપણ તે અનુમોદનાનો વિષય દ્રવ્યસ્તવ છે, તેથી મુનિને અનુમોદનાના વિષયભૂત એવો દ્રવ્યસ્તવ ગૌણ_છે. **!!૧૧૧૧!**

અવતરણિકા :

एतदेवाह -

અવતરણિકાર્થ :

આને જ કહે છે, અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે 'આ**દ્વિ' શબ્દથી સ્તવપરિજ્ઞાદિ પ્રાભૃતવિશેષો** ગ્રહણ કરાય છે, તેથી હવે ગાથા ૧૩૧૩ સુધી સ્તવપરિજ્ઞાને જ કહે છે –

ગાથા ઃ

दव्वे भावे अ थओ दव्वे भावथयरागओ विहिणा । जिणभवणाइविहाणं भावथओ संजमो सुद्धो ॥१११२॥

અન્વચાર્થ :

दव्वे भावे अ थओ=द्रव्यविषयક અને ભાવવિષયક સ્તવ છે : भावथयरागओ=ભાવસ્તવના રાગથી विहिणा=વિધિ વડે जिणभवणाइविहाणं=જિનભવનાદિનું વિધાન, दव्वे=द्रव्यविषयક (સ્તવ) છે, सुद्धो संजमो=शुद्ध સંયમ भावथओ=ભાવસ્તવ છે.

ગાથાર્થ :

દ્રવ્ય અને ભાવ, એમ બે પ્રકારનો સ્તવ છે : ભાવસ્તવના રાગથી વિદ્યિપૂર્વક જિનભવનાદિનું વિદ્યાન એ દ્રવ્યસ્તવ છે, શુદ્ધ સંયમ ભાવસ્તવ છે.

ટીકા :

द्रव्य इति द्रव्यविषयो, भाव इति भावविषयः, स्तवो भवति, तत्र द्रव्ये=द्रव्यविषयः भावस्तवरागतो= वक्ष्यमाणभावस्तवानुरागेण विधिना वक्ष्यमाणेन जिनभवनादिविधानं, विधानमिति यथासम्भवं करणम्, आदिशब्दाज्जिनबिम्बपूजापरिग्रहः, भावस्तवः पुनः संयमः-साधुक्रियारूपः शुद्धो=निरतिचार इति गाथार्थः ॥१९१२॥

ડીસાર્શ :

દ્રવ્યના વિષયવાળો, ભાવના વિષયવાળો સ્તવ હોય છે ઃ ત્યાં=બે પ્રકારના સ્તવમાં, ભાવસ્તવના રાગથી=કહેવાનાર ભાવસ્તવના અનુરાગથી, કહેવાનારી વિધિ વડે જિનભવનાદિનું વિધાન દ્રવ્યના વિષયવાળો સ્તવ છે. વિધાન એટલે યથાસંભવ કરણ=સંભવ પ્રમાણે જિનભવનાદિ કરવું. 'आदि' શબ્દથી=''जिन-भवनादिविधानं''માં 'आदि' શબ્દથી, જિનબિંબની પૂજાનો પરિગ્રહ છે.

વળી શુદ્ધ=નિરતિચાર, એવો સાધુની ક્રિયારૂપ સંયમ ભાવસ્તવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સ્તવપરિજ્ઞામાં દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું વર્શન છે ઃ જે શ્રાવકને ભાવસ્તવનો રાગ છે અને વિધિપૂર્વક યથાશક્તિ જિનભવન બનાવવા આદિ શુભપ્રવૃત્તિ કરે છે, તે શ્રાવક દ્રવ્યસ્તવ કરે છે, જે દ્રવ્યસ્તવ ક્રમે કરીને ભાવસ્તવનું કારણ બને છે. વળી, જે મુનિ સંયમની ક્રિયાઓમાં યત્ન કરવા દ્વારા નિર્લેપ થઈ રહ્યા છે, તે મુનિ ભાવસ્તવ કરે છે, જે ભાવસ્તવ ક્રમે કરીને વીતરાગતાનું કારશ બને છે. **॥૧૧૧૨**॥

અવતરણિકાઃ

तत्र 🗝

અવતરણિક્રાર્થ :

ત્યાં=દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ એમ બે પ્રકારના સ્તવમાં,

ભાવાર્થ ઃ

પૂર્વગાથામાં દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું સામાન્યથી સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે પ્રથમ દ્રવ્યસ્તવનું ગ્રંથકારશ્રી ગાથા ૧૧૬૦ સુધી વર્ણન કરે છે –

ગાથા :

जिणभवणकारणविही सुद्धा भूमी दलं च कट्ठाई । भिअगाणतिसंधाणं सासयवुट्टी समासेणं ॥१११३॥ दारं ॥

અન્વચાર્થ :

सुद्धा भूमी=શુદ્ધ ભૂમિ, कट्ठाई च दलं=અને કાષ્ઠાદિ દલ, भिअगाणतिसंधाणं=ભૃતકોનું અનતિસંધાન= કામ કરનારા માણસો સાથે કપટરહિત વર્તન, सासयवुड्ठी=સુઆશયની વૃદ્ધિ : (આ) समासेणं=સમાસથી जिणभवणकारणविही=જિનભવનકારણની વિધિ છે.

ગાચાર્થઃ

શુદ્ધ ભૂમિ, કાષ્ઠાદિ સામગ્રી, કામ કરનારા માણસો સાથે કપટરહિત વર્તન, શુભભાવની વૃદ્ધિ : આ સંક્ષેપથી જિનમંદિર કરાવવાની વિધિ છે.

રીકા ઃ

जिनभवनकारणविधिरयं द्रष्टव्यः, यदुत-शुद्धा भूमिर्वक्ष्यमाणया शुद्ध्या, तथा दलं च काष्ठादि शुद्धमेव, तथा भृतकानतिसन्धानं=कर्म्मकराव्यंसनं, तथा स्वाशयवृद्धिः=शुभभाववर्द्धनं, समासेनैष विधिरिति द्वारगाथासमासार्थः ॥१११३॥

ટીકાર્થ :

જિનભવનના કારણની=જિનમંદિર કરાવવાની, વિધિ આ જાણવી; જે ચदુત થી બતાવે છે – કહેવાનારી શુદ્ધિ વડે શુદ્ધ ભૂમિ અને તે રીતે શુદ્ધ જ કાષ્ઠાદિરૂપ દલ, તથા ભૃતકોનું અભૂતિસંધાન=કર્મકરોનું અવ્યંસન= કામ કરનારા લોકોને નહીં ઠગવા, તથા સુઆશયની વૃદ્ધિ=શુભભાવનું વર્ધન : આ સમાસથી=સંક્ષેપથી, વિધિ છે=જિનભવન કરાવવાની વિધિ છે. એ પ્રમાણે દારગાથાનો સમાસાર્થ છે=સંક્ષેપથી અર્થ છે. II૧૧૧૩II

અવતરણિકા ઃ

व्यासार्थं त्वाह ग्रन्थकारः –

અવતરણિકાર્થ :

વળી વ્યાસાર્થને ગ્રંથકાર કહે છે, અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં દ્રવ્યસ્તવવિષય જિનભવનકારણવિધિ સંક્ષેપથી બતાવી, તે વિધિના વિસ્તારથી અર્થને ગાથા ૧૧૨૯ સુધી ગ્રંથકાર કહે છે –

ગાથા :

दव्वे भावे अ तहा सुद्धा भूमी पएसऽकीला य । दव्वेऽपत्तिगरहिआ अन्नेसिं होइ भावे उ ॥१११४॥

અન્વચાર્થઃ

दव्वे भावे अ=દ્રવ્યવિષયક અને ભાવવિષયક तहा=તે પ્રકારે=જે પ્રકારે જિનભવનથી જીવોને ધર્મપ્રાપ્તિરૂપ લાભ થાય તે પ્રકારે, **सुद्धा भूमी=શુદ્ધ ભૂ**મિ છે : **पएस=**પ્રદેશમાં **अकीला य**=અને અકીલા=હાડકાં વગેરેથી રહિત એવી, दव्वे=દ્રવ્યવિષયક છે=દ્રવ્યશુદ્ધ ભૂમિ છે. अन्नेसिं उ=વળી અન્યોને अपत्तिगरहिआ= અપ્રીતિથી રહિત એવી भावे होइ=ભાવવિષયક થાય છે=ભાવશુદ્ધ ભૂમિ છે.

आश्वार्थ :

દ્રવ્યવિષયક અને ભાવવિષયક, જે પ્રકારે જિનભવનથી જીવોને ધર્મની પ્રાપ્તિરૂપ લાભ થાય તે પ્રકારની શુદ્ધ ભૂમિ છે : ઉચિત પ્રદેશમાં અને હાડકાં આદિથી રહિત ભૂમિ દ્રવ્યશુદ્ધ ભૂમિ છે, વળી અન્ય જીવોને અપ્રીતિથી રહિત ભૂમિ ભાવશુદ્ધ ભૂમિ છે.

ા કડિ

द्रव्ये भावे च तथा शुद्धा भूमिः, यथासङ्ख्यं स्वरूपमाह-प्रदेशे तपस्विजनोचिते अकीला वा अस्थ्यादिरहिता द्रव्य इति द्रव्यशुद्धा, अप्रीतिरहिता=अन्येषां प्राणिनामसमाधिरहिता आसन्नानां भवति भावे तु=भावशुद्धेति गाथार्थ: ॥१११४॥

રીકાર્શ :

દ્રવ્યવિષયક અને ભાવવિષયક તે પ્રકારની શુદ્ધ ભૂમિ છે : યથાસંખ્ય સ્વરૂપને કહે છે=તે દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ શુદ્ધ ભૂમિના સ્વરૂપને ક્રમસર બતાવે છે – તપસ્વીજનને ઉચિત પ્રદેશમાં=સાધુલોકને યોગ્ય ક્ષેત્રમાં, અને અકીલા=અસ્થિ આદિથી રહિત, એવી દ્રવ્યવિષયક છે=દ્રવ્યશુદ્ધ ભૂમિ છે. વળી આસન્ન એવા અન્ય પ્રાણીઓને=નજીક રહેલા બીજા જીવોને, અપ્રીતિથી રહિત=અસમાધિથી રહિત, એવી ભાવવિષયક છે= ભાવશુદ્ધ ભૂમિ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૧૧૧૪॥

અવતરશિકા ઃ

एतदेव समर्थयते --

અવતરણિકાર્થ ઃ

આને જ સમર્થન કરે છે, અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે નજીક રહેલા અન્ય જીવોને અપ્રીતિ ન થાય તેવી ભૂમિ ભાવથી શુદ્ધ ભૂમિ છે, એનું જ સમર્થન કરે છે –

ગાથા :

धम्मत्थमुज्जएणं सव्वस्म अपत्तिअं न कायव्वं । इअ संजमो वि सेओ एत्थ य भयवं उदाहरणं ॥१११५॥

અન્વચાર્થઃ

धम्मत्यं उज्जएणं=ધર્માર્થે ઉદ્યતે=ધર્મ કરવા માટે ઉદ્યમવાળા જીવે, सव्वस्स अपत्तिअं न कायव्वं=સર્વનું અપ્રીતિક ન કરવું જોઈએ. इअ=આ રીતે संजमो वि सेओ=સંયમ પણ શ્રેય છે, एत्थ य=અને અહીં भयवं उदाहरणं=ભગવાન ઉદાહરણ છે.

ગાથાર્થ :

ધર્મ કરવા માટે ઉદ્યમવાળા જીવે સર્વ જીવને અપ્રીતિ કરવી ન જોઈએ. આ રીતે સંચમ પણ કલ્યાણકારી છે, અને અહીં ભગવાન મહાવીર ઉદાહરણ છે.

ટીકા ઃ

धर्म्पार्थमुद्यतेन प्राणिना सर्वस्य जन्तोरप्रीतिर्न कार्या सर्वथा, इय=एवं पराप्रीत्यकरणेन संयमोऽपि श्रेयान्, नाऽन्यथा, अत्र चाऽर्थे भगवानुदाहरणं स्वयमेव च वर्द्धमानस्वामीति गाथार्थः ॥१११५॥

★ ''संजमो बि''માં 'अपि'થી સમુચ્ચય કરવો છે કે આ રીતે દ્રવ્યસ્તવ તો શ્રેયકારી છે, પરંતુ આ રીતે **સંયમ** પ**છ** શ્રેયકારી છે.

રીકાર્થ :

ધર્મના અર્થે ઉદ્યત એવા પ્રાણીએ સર્વ જંતુની≕બધા જીવોની, અપ્રીતિ સર્વથા ન કરવી જોઈએ. આ રીતે પરની અપ્રીતિના અકરણ વડે સંયમ પણ શ્રેય છે, અન્યથા નહીં≕પરની અપ્રીતિના કરણ વડે સંયમ પણ શ્રેય થતું નથી, અને આ અર્થમાં=પરની અપ્રીતિના અકરણરૂપ અર્થમાં, ભગવાન વર્ધમાનસ્વામી સ્વયં જ ઉદાહરણ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. અવતરશિકા :

कथमित्याह —

અવતરણિકાર્થ :

કેવી રીતે ? અર્થાત્ પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે આ અર્થમાં ભગવાન મહાવીર પોતે જ ઉદાહરણ છે, તેથી પ્રશ્ન થાય કે ભગવાન મહાવીર કઈ રીતે ઉદાહરણ છે ? એથી કહે છે ---

आथा :

सो तावसासमाओ तेसि अप्पत्तिअं मुणेऊणं । परमं अबोहिबीअं तओ गओ हंतऽकाले वि ॥१११६॥

અન્વચાર્થ :

सो=તे=ભગવાન મહાવીર, तेसिं=તેઓની=તાપસોની, परमं अबोहिबीअं अप्पत्तिअं मुणेऊणं=૫૨મ અબોધિના બીજરૂપ અપ્રીતિકને જાણીને अकाले वि=અકાળમાં પણ तओ तावसासमाओ=તે તાપસોના આશ્રમમાંથી गओ=ગયા.

ગાથાર્થ :

ભગવાન મહાવીરે તાપસોની પરમ અબોધિના બીજભૂત અપ્રીતિને જાણીને અકાળમાં પણ તે તાપસોના આશ્રમમાંથી વિહાર કર્યો.

ટીકા ઃ

स=भगवांस्तापसाश्रमात् पितृव्यभूतकुलपतिसम्बन्धिनः तेषां=तापसानाम् अप्रीतिम्=अप्रणिधानं मत्वा मनःपर्यायेण, किंभूतम् ? परमं=प्रधानमबोधिबीजं गुणद्वेषेण, ततः=तापसाश्रमाद् गतो भगवान्, हन्तेत्युपप्रदर्शनेऽकालेऽपि=प्रावृष्यपीति गाथार्थः ॥१११६॥ कथानकम् आवश्यकादवसेयम् ॥

ટીકાર્થ :

તે≕ભગવાન, મનઃપર્યાય દારા≕મનઃપર્યવજ્ઞાન દારા તેઓની=તાપસોની, અપ્રીતિને≕અપ્રષ્ડિધાનને, જાણીને પિતૃવ્યભૂત કુલપતિના સંબંધવાળા=કાકા સમાન તાપસોના અધિપતિના સંબંધવાળા, તાપસોના આશ્રમમાંથી ગયા, એમ અન્વય છે.

<mark>કેવા પ્રકારના</mark> અપ્રણિધાનને જાણીને ભગવાન તાપસોના આશ્રમમાંથી ગયા ? તે બતાવે છે — 👘

ગુણના દેષને કારણે પરમ=પ્રધાન, અબોધિના બીજરૂપ અપ્રશિધાનને જાણીને ભગવાન ત્યાંથી=તાપસોના આશ્રમમાંથી, અકાળમાં પણ=પ્રાવૃટ્માં પણ=વર્ષાઋતુમાં પણ, ગયા. हन્ત એ પ્રકારનો અવ્યય ઉપપ્રદર્શનમાં છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. કથાનક આવશ્યક સૂત્રથી જાણવું. ગાથા :

इय सब्वेण वि सम्मं सक्कं अप्पत्तिअं सड़ जणस्स । नियमा परिहरिअब्वं इअरम्मि सतत्तचिंता उ ॥१११७॥ दारं ॥

અન્વચાર્થ :

इय=આ રીતે=જે રીતે ભગવાન મહાવીરે તાપસોની અપ્રીતિનો પરિહાર કર્યો એ રીતે, सब्बेण वि= સર્વએ પશ=પરલોકના અર્થી એવા સર્વ જીવોએ પશ, जणस्स=જનનું=લોકનું, सइ=સદા सक्कं=શક્ય अष्पत्तिअं=અપ્રીતિક नियमा=નિયમથી सम्मं=સમ્યગ્ परिहरिअव्वं=પરિહરવું જોઈએ. इअरम्मि=ઇતર હોતે છતે=જનની અપ્રીતિનો પરિહાર અશક્ય હ઼ોતે છતે, सतत्तचिंता उ=સ્વતત્ત્વની ચિંતા જ (કરવી જોઈએ.)

ગાથાર્થ :

ભગવાન મહાવીરે તાપસોની અપ્રીતિનો પરિહાર કર્યો એ રીતે, પરલોકના હિતના અર્થી એવા સર્વ જીવોએ પણ લોકની સદા શક્ય અપ્રીતિનો નક્કી સમ્યગ્ પરિહાર કરવો જોઈએ. લોકની અપ્રીતિનો પરિહાર અશક્ય હોય તો સ્વતત્ત્વની ચિંતા જ કરવી જોઈએ.

ટીકા ઃ

इय=एवं, सर्वेणाऽपि परलोकार्थिना सम्यग्=उपायतः शक्यमप्रणिधानं सदा=सर्वकालं जनस्य= प्राणिनिवहस्य नियमाद्=अवश्यन्तया परिहर्त्तव्यं=न कार्यम्, इतरस्मिन्=अशक्ये ह्यप्रणिधाने स्वतत्त्वचिन्तैव कर्त्तव्या, 'ममैवाऽयं दोष' इति गाथार्थः ॥१११७॥

રીકાર્થ :

આ રીતે=ભગવાન મહાવીરે તાપસોના અપ્રશિધાનનો પરિહાર કર્યો એ રીતે, પરલોકના અર્થી એવા સર્વએ પશ, જનના=પ્રાશિસમૂહના=લોકોના, સદા=સર્વ કાળ, શક્ય એવા અપ્રશિધાનને નિયમથી= અવશ્યપશા વડે, સમ્યગ્=ઉપાયથી, પરિહરવું જોઈએ=ન કરવું જોઈએ. ઇતર હોતે છતે=અપ્રશિધાન અશક્ય જ હોતે છતે=લોકોની અપ્રીતિનો પરિહાર અશક્ય જ હોતે છતે, સ્વતત્ત્વની ચિંતા જ કરવી જોઈએ= પોતાના સ્વભાવનું અવલોકન જ કરવું જોઈએ.

તે સ્વતત્ત્વની ચિંતા જ બતાવે છે – ''મારો જ આ દોષ છે'' અર્થાત્ ''મારો જ આ દોષ છે કે મેં પૂર્વભવમાં પુષ્ટ્ય ઉપાર્જન કર્યું નથી, જેથી આ લોકો મારા ઉપર અપ્રીતિવાળા થાય છે,'' આ પ્રકારની સ્વતત્ત્વની વિચારણા કરવી જોઈએ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરવામાં કોઈપણ જીવને અપીતિ થવાની સંભાવના હોય તો તેના પરિહાર માટે શક્ય પૂર્ણ યત્ન કરવો જોઈએ; કેમ કે અપ્રીતિના પરિહાર માટે શક્ય પ્રયત્ન કરવામાં ન આવે તો અપ્રીતિ થવાને કારણે તે જીવને ધર્મના અનુષ્ઠાન પ્રત્યે દ્વેષ થાય છે, જે દ્વેષ ગુણના દ્વેષરૂપ હોવાથી તે જીવને અબોધિની પ્રાપ્તિનું કારણ બને છે, અને તે જીવને અબોધિની પ્રાપ્તિમાં જે પરલોકાર્થી પુરૂષ નિમિત્ત બને છે તેને પણ દુર્લભબોધિપશું પ્રાપ્ત થાય તેવું કર્મ બંધાય છે. માટે પરલોકના હિતના અર્થી જીવે શક્તિ અનુસાર અન્ય જીવની અપ્રીતિ દૂર કરવા માટે હંમેશાં પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેમાં દષ્ટાંત આપે છે –

જે રીતે મહાવીરસ્વામી ભગવાને તાપસોને થતી અપ્રીતિના પરિહાર અર્થે ચોમાસામાં પણ તાપસાશ્રમથી વિહાર કર્યો. ભગવાને ત્યાંથી વિહાર કર્યો ન હોત તો ભગવાનના ઉચિત આચારો પ્રત્યે તાપસોને દ્વેષ થાત, જે દ્વેષ ગુણના દ્વેષરૂપ હોવાથી તાપસોને બોધિદુર્લભતાનું કારણ બનત, જ્યારે ભગવાને ત્યાંથી વિહાર કર્યો તેથી તાપસોની અપ્રીતિનો પરિહાર થયો અને તાપસો બોધિદુર્લભ ન થયા.

એ રીતે જિનમંદિરનિર્માણ માટે શુદ્ધ ભૂમિ ગ્રહણ કરતી વખતે આજુબાજુમાં રહેલા લોકોને થતી અપ્રીતિના પરિહાર અર્થે શક્ય સર્વ ઉપાયોમાં યત્ન કરવો જોઈએ, અને શક્ય સર્વ ઉપાયોમાં યત્ન કરવા છતાં અતિ અયોગ્ય કોઈ જીવને અપ્રીતિ થતી હોય તો તેવા જીવ પ્રત્યે પોતાને દ્વેષ ન થાય તદર્થે વિચારવું જોઈએ કે, ''મારો જ આ દોષ છે કે જે મેં પૂર્વભવમાં તેવું પુષ્ય ઉપાર્જન કરેલું નથી, જેથી અન્ય જીવને થતી અપ્રીતિનો હું પરિહાર કરી શક્તો નથી.'' એમ માનીને અપ્રીતિનો પરિહાર શક્ય ન હોય તો ધર્મકાર્ય અટકાવવું નહિ.

★ પ્રસ્તુત ટીકાના અંતે સ્વતત્ત્વની ચિંતા બતાવવા ''**ममैवाડ્ય दोष:**'' કહ્યું, તે ગાથા પંચાશક ગ્રંથમાં સાતમા પંચાશકની સોળમી ગાથાની ટીકાના અંતે ગ્રંથકારે આ પ્રમાણે બતાવેલ છે :

> ''ममैवाऽयं दोषो यदपरभवे नाऽर्जितमहो !, शुभं यस्माल्लेको भवति मयि कुप्रीतिहृदय: । अपापस्यैवं मे कथमपरथा मत्सरमयं, जनो याति स्वार्थं प्रति विमुखतामेत्य सहसा ॥''

તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે :

મારો જ આ દોષ છે, જે કારણથી અહો ! અપરભવમાં=પૂર્વભવમાં, (મારા વડે) શુભ=પુણ્ય, અર્જન કરાયું નથી; જેથી લોક મારા ઉપર કુપ્રીતિહૃદયવાળો થાય છે. અપરથા=મારા વડે પૂર્વભવમાં પુણ્ય અર્જન કરાયું હોત, તો આ જન=આ લોક, સ્વના અર્થ પ્રતિ વિમુખતાને પ્રામીને=મારા ઉપર દ્વેષ કરવાથી કર્મબંધ કરવા દ્વારા પોતાના હિત પ્રત્યે વિમુખ બનીને, અપાપવાળા મારા ઉપર=મારા વડે પૂર્વે પુણ્ય અર્જન કરાયું હોત તો હું પાપ વગરનો હોત તેથી પાપ વગરના એવા મારા ઉપર, આ રીતે એકદમ મત્સરને કેમ પામે ? II૧૧૧૫/૧૧૧૬/૧૧૧૭

અવતરણિકા ઃ

उक्ता भूमिशुद्धिः, काष्ठादिशुद्धिमाह-

અવતરણિકાર્થ :

૧૧૧૩ રૂપ દારગાથામાંથી ભૂમિની શુદ્ધિ કહેવાઈ, હવે કાષ્ઠાદિની શુદ્ધિને કહે છે –

ગાથા :

कट्ठाई वि दलं इह सुद्धं जं देवयाउववणाओ । नो अविहिणोवणीअं सयं च काराविअं जं नो ॥१११८॥

અન્વચાર્થઃ

इह=અહીં=જિનભવનકરાવણની વિધિમાં, कट्ठाई वि दलं=કાષ્ઠાદિ દલ પણ=લાકડાં વગેરે સામગ્રી પણ, (તે) सुद्धं=શુદ્ધ છે, जं=જે देवयाउववणाओ=દેવતાના ઉપવનાદિમાંથી (લવાયેલું હોય,) अविहिणा उवणीअं नो=અવિધિથી લવાયેલું ન હોય, जं च=અને જે सर्य=સ્વયં काराविअं नो=કરાવાયેલું ન હોય.

ગાથાર્થ :

જિનમંદિર કરાવવાની વિધિમાં લાકડાં વગેરે સામગ્રી પણ તે શુદ્ધ છે, જે દેવતાનું ઉપવન વગેરેમાંથી લવાચેલ હોચ, અવિધિથી=બળદ વગેરેને અતિ પીડાથી, લવાચેલ ન હોચ અને જે સ્વચં=ઇંટ વગેરે પોતે, કરાવાચેલ ન હોચ.

नोंध ः

પંચવસ્તુક ગ્રંથની આ પ્રસ્તુત ગાથાના પૂર્વાઈનો અર્થ બે રીતે થઇ શકે છે. તેમાંથી ઉપરમાં બતાવ્યો એવો અર્થ ષોડશક પ્રકરણ-૬/૮ ને સામે રાખીને અને દ્વાગ્નિંશદ્દદ્વાગ્નિંશિકા-૫/૬ ને સામે રાખીને કરેલ છે.

★ ષોડશક પ્રકરણમાં આ પ્રમાણે પાઠ છે :

दार्वपि च शुद्धमिह यत्नानीतं देवताद्युपवनादेः । प्रगुणं सारवदभिनवमुच्चैर्ग्रन्थ्यादिरहितञ्च ॥६/८॥

★ હાત્રિંશદ્દહાત્રિંશિકામાં આ પ્રમાણે પાઠ છે :

इष्टकादि दलं चारु दारु वा साखन्नवम् । गवाद्यपीडया ग्राह्यं मूल्यौचित्येन यत्नतः ॥५/६॥

આ શ્લોકના પૂર્વાર્ધમાં રહેલ 'चारु दारु वा' નો અર્થ કરતાં ટીકામાં કહ્યું કે,

चारु=गुणोपेतं दारु वा चारु=यत्नानीतं देवताद्युपवनादेः प्रगुणं च ।

★ વળી, પ્રસ્તુત પંચવસ્તુકની ગાથા પંચાશક ગ્રંથ-૭/૧૭માં પણ આ પ્રમાણે છે, પરંતુ તે ગાથાની ટીકા પૂ. અભયદેવસૂરી મહારાજ સાઢેબે નીચે પ્રમાણે રચેલ છે :

काष्ट्रदि=दारुपाषाणप्रभृतिकं, अपिशब्दस्योत्तरत्र सम्बन्धो दलमपि=जिनभवनोपादानद्रव्यं अपिशब्दो भूम्यपेक्षया समुच्चयार्थः । इहेति जिनभवनविधौ, शुद्धं=अनवद्यं, किंविधं ? इत्याह- यदिति दलं, देवयादुववणाओ त्ति इहाऽऽदि-शब्दस्याऽन्यत्र दर्शनाद्देवतोपवनादेरिति द्रष्टव्यं, तेन देवतोपवनात्=व्यन्तरकातनात् आदिशब्दात् तद्भवनादिपरिग्रहः, तदानयने हि तस्याः प्रद्वेषसंभवाज्जिनायतनस्य तत्कारकादीनां व्याघातसंभवादिति नो=नैव उपनीतं=उपहितं । तथा अविधिना= द्विपदचतुष्पदानां शारीरादिसंतापजननद्वारेण, तथा स्वयं च=आत्मना च, कारितं=वृक्षच्छेदेष्टकापचनादिभिः विधापितं, यद् दलं नो=नैव, तद् शुद्धं इति ॥७/१७॥

આ પાઠને સામે રાખીએ તો પ્રસ્તુત ગાથાના પૂર્વાર્દ્યનો અર્થ નીચે પ્રમાણે થાય.

અન્વચાર્થ :

इह=અહીં=-જિનભવન કરાવણની વિધિમાં, कट्ठाई वि दलं=કાષ્ઠાદિ દલ પણ (તે) सुद्धं=શુદ્ધ છે, जं=જે देवयाउववणाओ=દેવતાના ઉપવનાદિમાંથી (લવાયેલું ન હોય,) अविहिणा=અવિધિથી उवणीअं नो=લવાયેલું ન હોય, जं च=અને જે सयं=સ્વયં काराविअं नो=કરાવાયેલું ન હોય.

ગાથાર્થ :

જિનમંદિર કરાવવાની વિધિમાં લાકડાં વગેરે સામગ્રી પણ તે શુદ્ધ છે, જે દેવતાનું ઉપવન વગેરેમાંથી લવાચેલ ન હોચ, અવિધિથી લવાચેલ ન હોચ અને જે પોતે કરાવાચેલ ન હોચ.

ટીકા :

काष्ठाद्यपि दलं=कारणमत्र विधाने शुद्धं यद्देवताद्युपवनाद्, आदिशब्दाच्छ्मशानग्रहः, नाऽविधिना बलीवर्द्दादिमारणेनोपनीतम्=आनीतं, स्वयं च कारितं यन्नेष्टिकादि, तच्छुद्धमिति गाथार्थ: ॥१११८॥

★ ''**कट्ठाई वि**''માં 'आदि' શબ્દથી પાષાણ, ઇંટ વગેરેનો સંગ્રહ છે, અને 'अपि' શબ્દનો ઉત્તરત્ર સંબંધ હોવાથી 'दलं' સાથે અન્વય છે. વળી 'दलं' શબ્દ ભૂમિની અપેક્ષાએ સમુચ્ચયના અર્થમાં છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે જિનભવન કરાવવામાં ભૂમિ તો ગાથા ૧૧૧૪માં બતાવી એવી શુદ્ધ છે, પરંતુ કાષ્ઠાદિ દલ પણ પ્રસ્તુત ગાથામાં બતાવ્યું એવું શુદ્ધ છે.

★ ''<mark>देवताद्युपवनाद्''</mark>માં <mark>'आ</mark>दि' શબ્દનો ભિન્ન ક્રમથી અન્વય છે. તેથી <mark>देवतोपवनादेः</mark> એમ પ્રાપ્ત થાય, અને ત્થાં '**आ**दि' પદથી શ્મશાનનો સંગ્રહ છે.

ટીકાર્થ:

આ વિધાનમાં=જિનમંદિરનું નિર્માણ કરવાની વિધિમાં, કાષ્ઠાદિરૂપ દલ પણ=કારણ=જિનભવનનું ઉપાદાન દ્રવ્ય પણ, તે શુદ્ધ છે, જે દેવતાના ઉપવનાદિમાંથી લવાયેલું હોય, અવિધિ વડે=બળદાદિને મારવાપૂર્વક, લવાયેલું ન હોય, અને જે ઈટ વગેરે સ્વયં કરાવાયેલું ન હોય. તે=ઉપરમાં બતાવ્યું એવું લાકડાં વગેરે જિનભવનનું ઉપાદાન દ્રવ્ય, શુદ્ધ છે. 'आदિ' શબ્દથી=''देवताद्युपवनाद्''માં 'આદિ' શબ્દથી, શ્મશાનનો ગ્રહ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

\$

ભાવાર્થ :

જિનમંદિરનું નિર્માણ કરવામાં ઉપાદાનકારણરૂપ કાષ્ઠ વગેરે દેવતાના ઉપવનમાંથી કે શ્મશાનમાંથી લાવવાનાં છે, અને બળદ વગેરેને મારવાપૂર્વક લાકડાં વગેરે લાવવાનાં નથી, પણ યતનાપૂર્વક લાવવાનાં છે; અને સ્વયં લાકડાંનું છેદન-ભેદન કરાવવાનું નથી કે ઈંટ પણ સ્વયં નિભાડા કરીને કર્માદાનથી પકાવવાની નથી, પરંતુ જે લોકો લાકડાં વગેરેનો વ્યવસાય કરતા હોય તેઓ પાસેથી ઉચિત મૂલ્ય આપવા દ્વારા ખરીદીને લાકડાં વગેરે લાવવાનાં છે.

અહીં ષોડશક પ્રકરણના પાઠ અનુસારે અને દ્વાત્રિંશદ્દદ્વાત્રિંશિકા પ્રકરણના પાઠ અનુસારે એ પ્રાપ્ત થાય કે કાષ્ઠાદિ દલ દેવતાના ઉપવનમાંથી અને શ્મશાનમાંથી લાવેલું હોય તો શુદ્ધ છે, અને પંચાશક ગ્રંથના પાઠ અનુસારે એ પ્રાપ્ત થાય કે કાષ્ઠાદિ દલ દેવતાના ઉપવનમાંથી કે દેવતાના ભવનમાંથી લાવેલું ન હોય તો શુદ્ધ છે; કેમ કે દેવતાના ઉપવન કે ભવનમાંથી કાષ્ઠાદિ લાવવામાં દેવતાને પ્રદેષ થવાનો સંભવ હોવાથી જિનમંદિરને કે જિનમંદિર બનાવનારા માણસોને વ્યાઘાત થવાનો સંભવ છે. **॥૧૧૧૮**॥

અવતરણિકાઃ

કાષ્ઠાદિરૂપ જિનભવનનું ઉપાદાનદ્રવ્ય શુદ્ધ છે કે અશુદ્ધ ? તે જાણવાનો ઉપાય બતાવે છે –

ગાથા :

तस्स वि अ इमो नेओ सुद्धासुद्धपरिजाणणोवाओ । तकहगहणादो जो सउणेअरसन्निवाओ उ ॥१११९॥

અન્વચાર્શ્વઃ

तस्स वि अ=અને તેના પશ=કાષ્ઠાદિ દલના પશ, सुद्धासुद्धपरिजाणणोवाओ=શુદ્ધ અને અશુદ્ધ પરિજ્ઞાનનો ઉપાય इमो नेओ=આ જાણવો. तकहगहणादो=તેની કથા-ગ્રહશાદિમાં=ભૂમિ અને કાષ્ઠાદિ દલની કથા-ગ્રહણ વગેરેમાં, जो=જે सउणेअरसन्निवाओ उ=शકुन-ઇતરનો સભિપાત જ થાય, (તે ઉપાય છે.)

ગાથાર્થ :

અને કાષ્ઠાદિ દલને પણ શુદ્ધ-અશુદ્ધ જાણવાનો ઉપાય આ છે – ભૂમિની અને કાષ્ઠાદિ દલની કથા-ગ્રહણ વગેરેમાં જે શુક્રન કે અપશુક્રનનો સક્રિપાત જ થાય.

રીકા :

तस्याऽपि चाऽयं=वक्ष्यमाणो ज्ञेयः शुद्धाशुद्धपरिज्ञानोपायः काष्ठादेः, कः ? इत्याह-तत्कथाग्रहणादौ प्रस्तुते यः शकुनेतरसन्निपात एव, तत्र नान्दीशब्दादयः शकुनाः, इतरे अशकुना इति गाथार्थः ॥१११९॥

★ ''तस्स वि''માં 'अपि'થી એ દર્શાવવું છે કે ભૂમિના શુદ્ધ-અશુદ્ધ પરિજ્ઞાનનો ઉપાય તો આ ભાગવો, પરંતુ **તેના** પ**ણ=કાષ્ઠાદિ દલના પણ,** શુદ્ધ-અશુદ્ધ પરિજ્ઞાનનો ઉપાય આ ભાગવો.

★ आथाना अंते २हेल 'उ' एवडा२ अर्थङ छे.

★ ''तत्कथाग्रहणादौ''માં 'तत्'ने સમાસ દ્વિચનમાં ખોલવાનો છે. તેથી તે બેની=કાષ્ઠાદિ દલ અને ભૂમિની કથા-ગ્રહણાદિ એમ સમજવું, અને પંચાશક ગ્રંથમાં 'आदि' પદથી તેના આનચનાદિનો સંગ્રહ કરેલ છે.

રીકાર્શ ઃ

અને તે કાષ્ઠાદિના પણ શુદ્ધ-અશુદ્ધ પરિજ્ઞાનનો ઉપાય આ≕કહેવાનાર, જાણવો. કહેવાનાર ઉપાય કયો છે ? એથી કહે છે – તેની કથા-ગ્રહણાદિ પ્રસ્તુત હોતે છતે=દલ અને ભૂમિને ગ્રહણ કરવા માટેનો વિચાર અને ત્યારપછી તે બેને ખરીદવા વગેરે પ્રસ્તુત હોતે છતે, જે શકુન-ઇતરનો સંનિપાત જ થાય=શુકન કે અપશુકનનું નિમિત્ત જ પ્રાપ્ત થાય, તે દલ અને ભૂમિના શુદ્ધ-અશુદ્ધ પરિજ્ઞાનનો ઉપાય છે, એમ અન્વય છે. ત્યાં=શુકન-અપશુકનમાં, નાંદી શબ્દ આદિ શુકનો છે, ઇતર અશુકન છે≕નાંદી શબ્દ આદિ સિવાય અન્ય શબ્દો અપશુકન છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જિનમંદિર બનાવવા માટે જરૂરી એવી કાષ્ઠાદિ સામગ્રી ગ્રહશ કરવા માટેની વાતચીત ચાલતી હોય, અથવા કાષ્ઠાદિ સામગ્રી ગ્રહશ કરતા હોય તે વખતે, જો શુકન થાય તો તે કાષ્ઠાદિ સામગ્રી શુદ્ધ છે એમ નક્કી થાય, અને અપશુકન થાય તો તે કાષ્ઠાદિ સામગ્રી અશુદ્ધ છે એમ નક્કી થાય; કેમ કે બહારથી સુંદર પશ જણાતા કાષ્ઠાદિમાં અંદરથી ખરાબ નીકળવાની સંભાવના છે અને તેનું જ્ઞાન છદ્મસ્થને શકુનાદિથી જ થઈ શકે છે. **II૧૧૧૯**II

અવતરશિકા ઃ

एतदेवाह -

અવતરણિકાર્થ :

આને જ કહે છે=પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે નાંદી આદિ શુકનો છે અને ઇતર અશુકનો છે, એને જ સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે –

ગાથા :

नांदाइ सुहो सद्दो भरिओ कलसो त्थ सुंदरा पुरिसा । सुहजोगाइ अ सउणो कंदिअसदाइ इअरो उ ॥११२०॥

અન્વચાર્થઃ

ત્थ=અહીં=ખરીદીના વ્યતિકરમાં, <mark>નાંदાइ સુहો सद</mark>ो=નાંદી આદિ શુભ શબ્દ, <mark>भरिओ कलसो</mark>≖ભરેલો કળશ, <mark>सुंदरा पुरिसा=</mark>સુંદર પુરુષો, सुहजोगाइ अ=અને શુભયોગાદ<mark>િ सउणो</mark>=શકુન છે, कंदिअसदाइ उ=વળી કંદિત શબ્દાદિ इअरो=ઇતર છે=અશકુન છે.

ગાથાર્થ :

ખરીદીના વ્યતિકરમાં નાંદી વગેરે શુભ અવાજ, ભરેલો કળશ, સુંદર પુરુષો અને શુભયોગાદિ શુક્રન છે, વળી રડવાનો અવાજ વગેરે અપશુક્રન છે.

1

રીકા ઃ

नान्द्यादिः शुभः शब्दः आनन्दकृत्, तथा भृतः कलशः शुभोदकादेः, अथ (?अत्र) सुन्दराः पुरुषाः धर्म्मचारिणः, शुभयोगादिश्च व्यवहारलग्नादिः शकुनो वर्त्तते, आक्रन्दितशब्दादिस्त्वितरः=अपशकुन इति गाथार्थः ॥१९२०॥

नोंध :

પંચાશક ગ્રંથ-૭/૧૯ની ટીકામાં મૂળગાથામાં ૨હેલ '**ત્ત્થ'**નો અર્થ '**अत्र व्यतिकरे'** કરેલ છે, જે શુદ્ધ ભારો છે. તેથી પ્રસ્તુત ટીકામાં પણ મૂળગાથા પ્રમાણે **'अથ'**ને સ્થાને **'अत्र'** હોવું જોઈએ.

★ ''नान्द्यादिः'' નાન્દી એટલે બાર પ્રકારનાં વાજિંગ્રોનો નિર્ધોષ, અર્થાત્ ભંભા, મુઘ્રુંદ, મુદ્દલ, કલંબ, ઉલ્લરિ, હુડુક, કંસાલા, વીણા, વાંસડી, પડહ, શંખ અને પ્રણવ ઃ આ બાર પ્રકારનાં વાજિંગ્રોનો અવાજ એ નાન્દી શબ્દ છે, અને 'आदि'પદથી ઘંટાનો શબ્દ વગેરેનો પરિગ્રહ છે. ★ ''आक्रन्दितशब्दादिः''માં 'आदि'પદથી પ્રતિષેધવચન વગેરેનો પરિગ્રહ છે.

રીકાર્થ :

અહીં≕ખરીદીના વ્યતિકરમાં, આનંદને કરનાર એવો નાંદી આદિ શુભ શબ્દ, તથા શુભ ઉદકાદિથી ભરેલો કળશ, સુંદર=ધર્મચારી=ધર્મને આચરનારા, પુરુષો, અને વ્યવહારલગ્ન આદિરૂપ શુભયોગાદિ શકુન વર્તે છે, વળી આક્રંદિત શબ્દાદિ ઇતર છે≕અપશકુન છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ∥૧૧૨૦∥

અવતરણિકા ઃ

उक्ता दलशुद्धिः, विधिशेषमाह –

અવતરશિકાર્થ ઃ

૧૧૧૩ રૂપ દારગાથામાંથી દલની શુદ્ધિ કહેવાઈ, હવે વિધિશેષને કહે છે –

1

ગાથા :

सुद्धस्स वि गहिअस्सा पसत्थदिअहम्मि सुहमुहुत्तेणं । संकामणम्मि वि पुणो विन्नेआ सउणमाईआ ॥११२१॥ दारं ॥

અન્વયાર્થઃ

पसत्थदिअहम्मि=પ્રશસ્ત દિવસમાં सुहमुहुत्तेणं=શુભ મુહૂર્ત વડે गहिअस्सा सुद्धस्स वि=ગ્રહણ કરાયેલ શુદ્ધ પણ કાષ્ઠાદિના संकामणम्मि वि=સંક્રામણમાં પણ पुणो=ફરી सउणमाईआ=શકુન આદિ विन्नेआ=જાણવા.

ગાથાર્થ :

પ્રશસ્ત દિવસે શુભ મુદૂર્ત વડે ગ્રહણ કરાયેલ શુદ્ધ પણ કાષ્ઠાદિ દલનું અન્ય સ્થાને સંક્રમણ કરવામાં પણ ફરી શુક્રન વગેરે જોવા.

ટીકા :

शुद्धस्याऽपि गृहीतस्य काष्ठादेः प्रशस्ते दिवसे शुक्लपञ्चम्यादौ शुभमुहूर्त्तेन केनचित्, किमित्याह-सङ्क्रामणेऽपि पुनस्तस्य काष्ठादेर्विज्ञेयाः शकुनादय इति गाथार्थः ॥११२१॥

 ★ ''शुद्धस्याऽपि''માં 'अपि' શબ્દથી અશુદ્ધ કાષ્ઠાદિ દલનું તો ગ્રહણ જ કરવાનું નથી, એમ સમુરચય કરવાનો છે.
 ★ ''सङ्क्रामणेऽपि''માં 'अपि' શબ્દથી એ જણાવવું છે કે માત્ર શુદ્ધ કાષ્ઠાદિ દલના ગ્રહણમાં જ શુકનાદિ જોવાના નથી, પરંતુ કાષ્ઠાદિ દલનું અન્ય સ્થાને સંક્રમણ કરવામાં પણ શુકનાદિ જોવાના છે.
 ★ ''शकुनादय:''માં 'आदि' પદથી શુભ દિન વગેરેનો પરિગ્રહ છે.

ટીસાર્થ:

સુદ પાંચમ વગેરે પ્રશસ્ત દિવસમાં કોઈક શુભ મુહૂર્ત વડે ગ્રહણ કરાયેલ શુદ્ધ પણ કાષ્ઠાદિના, શું ? એથી કહે છે – તે કાષ્ઠાદિના સંક્રામણમાં પણ=ઘરના સ્થાનથી જ્યાં જિનમંદિરનિર્માણનું કાર્ય ચાલે છે તે સ્થાને લઈ જવામાં પણ, ફરી શકુનાદિ જાણવા=જોવા, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૧૧૨૧॥ અવતરણિકા :

```
દલ દાર કહેવાયું, હવે ભૃતકાનતિસંધાન દારને કહે છે –
```

ગાથા :

काखणे वि अ तस्सिह भिअगाणऽइसंधणं न कायव्वं । अवि याहिगप्पयाणं दिट्ठादिट्ठप्फलं एअं ॥११२२॥

અન્વચાર્થઃ

इह=અહીં=દ્રવ્યસ્તવના અધિકારમાં, तस्स कारवणे वि=તેના કારવણમાં પણ=જિનભવન કરાવવામાં પણ, य=અને દલને ગ્રહણ કરવા, લાવવા વગેરેમાં પણ भिअगाणऽइसंधणं=ભૃતકોનું અતિસંધાન न कायव्वं=ન કરવું જોઈએ, अवि य=પરંતુ अहिगप्पयाणं=અધિકનું પ્રદાન (કરવું જોઈએ.) एअं=આ=અધિકનું પ્રદાન, दिट्ठादिट्टप्फलं=દષ્ટ-અદષ્ટ ફળવાળું છે.

ગાશાર્થ :

દ્રવ્યસ્તવના અધિકારમાં જિનભવન કરાવવામાં પણ, અને કાષ્ઠાદિ સામગ્રી ગ્રહણ કરવા, લાવવા વગેરેમાં પણ, કામ કરનારા માણસોને છેતરવા જોઈએ નહીં, પરંતુ અધિક આપવું જોઈએ. અધિકનું પ્રદાન દૃષ્ટ-અદૃષ્ટ ફળવાળું છે.

ટીકા ઃ

कारणेऽपि च तस्य=जिनभवनस्येह भृतकानां=कर्म्मकराणामतिसन्धानं न कर्त्तव्यम्, अपि च अधिकप्रदानं कर्त्तव्यं, दूष्टादृष्टफलमेतद्=अधिकदानमिति गाथार्थः ॥११२२॥

રીકાર્થ :

અહીં=દ્રવ્યસ્તવના અધિકારમાં, તેના=જિનભવનના, કારણમાં પણ=કરાવવામાં પણ, ભૃતકોનું= કર્મકરોનું, અતિસંધાન=વંચન, ન કરવું જોઈએ, પરંતુ અધિકનું પ્રદાન કરવું જોઈએ=વધારે ધન આપવું જોઈએ. આ=અધિકનું દાન, દેષ્ટ-અદેષ્ટ ફળવાળું છે. 'च' શબ્દથી કાષ્ઠાદિ દલના ગ્રહણ વગેરેનો સંગ્રહ કરવો, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. II૧૧૨૨॥

અવતરણિકા ઃ

कथमित्याह –

અવતરણિકાર્થ :

કઈ રીતે ? એથી કહે છે અર્થાત્ પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે અધિક ધનનું પ્રદાન દેષ્ટ-અદેષ્ટ ફળવાળું છે, તેમાં અધિકપ્રદાન દેષ્ટ ફળવાળું કઈ રીતે છે ? તે પ્રસ્તુત ગાથામાં, અને અદેષ્ટફળવાળું કઈ રીતે છે ? તે ગાથા ૧૧૨૪-૧૧૨૫માં ગ્રંથકારશ્રી બતાવે છે – ગાથા :

ते तुच्छगा वराया अहिएण दढं उविंति परितोसं । तुद्रा य तत्थ कम्मं तत्तो अहियं पकुव्वंति ॥१२२३॥

અન્વચાર્થ :

तुच्छगा वंगया=તુચ્છ, વરાક એવા ते=તેઓ=કામ કરનારા માણસો, अहिएण=અધિક વડે दढं परितोसं= દઢ પરિતોષને उविंति=પામે છે, तुट्ठा य=અને તુષ્ટ=સંતોષ પામેલા કર્મકરો, तत्थ=ત્યાં=જિનભવનનિર્માણના કાર્યમાં, तत्तो=તેનાથી=પહેલાંના કર્મથી, अहियं कम्मं=અધિક કર્મને पकुव्वंति=કરે છે.

ગાથાર્થ :

તુચ્છ, વરાક એવા કામ કરનારા માણસો અધિક ધન વડે અત્યંત સંતોષ પામે છે, અને સંતોષ પામેલા તેઓ જિનભવનનિર્માણના કાર્ચમાં પહેલાંના કાર્ચથી અધિક કાર્ચ કરે છે.

રીકા :

ते=भृतकास्तुच्छा वराका:=अल्पा इत्यर्थ: अधिकेन प्रदत्तेन दृढमुपयान्ति परितोषं, तथास्वभावत्वात्, तुष्टाश्च तत्र=प्रक्रान्ते कर्म्मणि तत:=प्राक्तनात् कर्म्मणो दत्ताद्वा अधिकं प्रकुर्वन्ति, दृष्टं फलमेतदिति गाथार्थ: ॥१९२३॥

રીકાર્થ :

તુચ્છ, વરાક=અલ્પ, એવા તેઓ=ભૃતકો=કામ કરનારા માણસો, અપાયેલ એવા અધિક દ્રવ્ય વડે દઢ પરિતોષને=સંતોષને, પામે છે; કેમ કે તેવા પ્રકારનું સ્વભાવપણું છે=ઇચ્છા કરતાં અધિક દ્રવ્ય મળે તો સંતોષ થાય તેવા પ્રકારનો કામ કરનારા માણસોનો સ્વભાવ છે; અને તુષ્ટ એવા=અધિક દ્રવ્ય આપવા વડે સંતોષ પામેલા એવા કર્મકરો, ત્યાં=પ્રકાંત કર્મમાં=પ્રક્રાંત એવા જિનમંદિરનિર્માણના કાર્યમાં, તેનાથી=પહેલાંના કર્મથી અથવા અપાયેલા કર્મથી=કર્મકરો પોતે પહેલાં જે કાર્ય કરતા હતા તે કાર્યથી અથવા પોતાને જે કાર્ય સોંપાયેલ છે તે કાર્યથી, અધિક=વધારે કાર્ય, કરે છે. આ દેષ્ટ ફળ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાશા :

धम्मपसंसाए तह केइ निबंधंति बोहिबीआइं । अन्ने उ लहुअकम्मा एत्तो च्चिअ संपबुज्झंति ॥११२४॥

અન્વચાર્થ :

तह=તે પ્રકારે धम्मपसंसाए=ધર્મની પ્રશંસા વડે केइ=કેટલાક बोहिबीआइं=બોધિબીજને निबंधंति=પામે છે, लहुअकम्मा उ अन्ने=વળી લઘુકર્મવાળા અન્યો एत्तो च्चिअ=આનાથી જ=ઉદારતાના પક્ષપાતથી જ, संपबुज्झंति=પ્રબોધ પામે છે. ગાથાર્થ :

તે પ્રકારે ધર્મની પ્રશંસા વડે કેટલાક કર્મકરો બોધિબીજ પામે છે, વળી લઘુકર્મી એવા બીજા કેટલાક કર્મકરો ઉદારતાના પક્ષપાતથી જ પ્રબોધ પામે છે.

રીકા :

धर्म्मप्रशंसया तथा=उर्जिताचारत्वेन केचन भृतका निबध्नन्ति बोधिबीजानि कुशलभावाद्, अन्ये तु लघुकर्म्माणो भृतका अत एव=औदार्यपक्षपातात् सम्प्रबुध्यन्ति=मार्गमेव प्रतिपद्यन्त इति गाथार्थ: ॥११२४॥

રીકાર્થ :

તે પ્રકારે=ઉર્જિત આચારપણારૂપે, ધર્મની પ્રશંસા વડે કુશલભાવ થવાથી કેટલાક ભૃતકો બોધિબીજને પ્રાપ્ત કરે છે, વળી લઘુકર્મવાળા અન્ય ભૃતકો આનાથી જ=ઔદાર્યના પક્ષપાતથી જ, પ્રબોધ પામે છે≕માર્ગને જ સ્વીકારે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાથા :

लोए अ साहुवाओ अतुच्छभावेण सोहणो धम्मो । पुरिसोत्तमप्पणीओ पभावणा एव तित्थस्स ॥११२५॥ दारं ॥

અન્વચાર્થઃ

अतुच्छभावेण अ=અને અતુચ્છભાવથી लोए=લોકમાં सोहणो धम्मो='શોભન ધર્મ છે' (એવો) साहुवाओ=સાધુવાદ થાય છે, पुरिसोत्तमप्पणीओ='પુરુષોત્તમથી પ્રશીત છે' एव=એ પ્રકારની तित्थस्स पभावणा=તીર્થની પ્રભાવના થાય છે.

ગાથાર્થ :

અને અતુચ્છભાવથી લોકમાં 'સુંદર ધર્મ છે' એવો સાધુવાદ થાય છે, અને 'આ ધર્મ પુરુષોત્તમથી પ્રણીત છે' એ પ્રકારની તીર્થની પ્રભાવના થાય છે. ;

કા ક

लोके च साधुवादो भवति अतुच्छभावेन=अकार्प्पण्येन 'शोभनो धर्म्म' इत्येवंभूतः, तथा 'पुरुषोत्तमप्रणीतः' सर्वत्र दयाप्रवृत्तेः, प्रभावनैवं तीर्थस्य भवतीति गाथार्थः ॥११२५॥

ટીકાર્થ :

અને અતુચ્છભાવથી=અકાર્પણ્યથી≕અકૃપણતારૂપ ઉદારપણાથી, લોકમાં 'શોભન ધર્મ છે' એ પ્રકારનો સાધુવાદ થાય છે, તથા સર્વત્ર દયાની પ્રવૃત્તિ હોવાથી 'પુરુષોત્તમથી પ્રણીત છે'='આ ધર્મ ઉત્તમ પુરુષથી કથિત છે,' એ પ્રકારની તીર્થની પ્રભાવના થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

જિનભવનનું નિર્માણ કરતી વખતે વિવેકી શ્રાવક કામ કરનારા કારીગરોને ઠગે નહીં, પણ તેઓ જેટલું કામ કરે છે તેનાથી અધિક ધન આપે; વળી તે અધિક ધન માન-ખ્યાતિ મેળવવાના આશયથી આપે નહીં, પરંતુ કારીગરો ઉલ્લાસથી અધિક સારું કાર્ય કરે એ રૂપ દષ્ટ ફળ પ્રાપ્ત થાય, અને અધિક ધન આપનારની ઉદારતા જોઈને કેટલાક કારીગરોને જિનશાસન પ્રત્યે સદ્ભાવ થવાથી બોધિબીજનું આધાન થાય એ રૂપ અદષ્ટ ફળ પ્રાપ્ત થાય, એવા આશયથી વિવેકસંપન્ન શ્રાવક ઉદારતાપૂર્વક કારીગરોને અધિક ધન આપે.

વળી, શ્રાવકની આવા પ્રકારની ઉદારતાપૂર્વકની પ્રવૃત્તિ જોઈને કેટલાક કારીગરોને "જૈનધર્મના આચારો શ્રેષ્ઠ ઉદારતાવાળા છે" એવી બુદ્ધિ થાય છે, જેથી તેઓ ધર્મની પ્રશંસા કરે છે, જેના કારણે તેઓને બોધિબીજની પ્રાપ્તિ થાય છે; કેમ કે શ્રેષ્ઠ આચાર પ્રત્યેનો પક્ષપાત બોધિબીજનું કારણ છે; પરંતુ કારીગરોને અધિક ધન મળવાને કારણે "આ ધર્મ સારો છે" તેવી બુદ્ધિ માત્ર થયેલી હોય તો તેવી ધર્મની પ્રશંસા બોધિબીજનું કારણ બનતી નથી. આથી જેમનાં કર્મો કાંઈક લઘુ થયાં છે, તેવા જે હળુકર્મી જીવો છે તેઓ શ્રાવકના શ્રેષ્ઠ આચારને જોઈને ધર્મની પ્રશંસા કરે છે, તેઓને બોધિબીજની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને બીજા કેટલાક જીવો જિનશાસનના ઔદાર્યનો પક્ષપાત થવાથી જૈનધર્મ સ્વીકારે છે. આમ, કારીગરો સાથે ઉદારતાપૂર્વકનું વર્તન કરવાથી તેઓને સન્માર્ગની પ્રાપ્તિ પણ થાય છે.

વળી, વિવેકી શ્રાવકની ઉદારતાવાળી પ્રવૃત્તિ જોઈને કેટલાક ભદ્રક અને મુગ્ધ જીવોને ''આ ધર્મ સુંદર છે" તેવી બુદ્ધિ થવાથી લોકમાં સાધુવાદ થાય છે, અને કેટલાક પ્રજ્ઞાવાળા અને વિચારક જીવોને ''આ ધર્મ ઉત્તમ પુરુષથી કહેવાયેલો છે" એવી બુદ્ધિ થવાથી તીર્થની પ્રભાવના થાય છે, અર્થાત્ જિનમંદિરના નિર્માણ વખતે પણ આવા પ્રકારની દયા જોઈને ''આ ધર્મ દયાપ્રધાન છે'' તેવી બુદ્ધિ થવાથી યોગ્ય જીવોને એમ જણાય છે કે ''આવો ધર્મ કોઈ પુરુષવિશેષે બતાવ્યો છે'', જેથી ભગવાનના શાસનની પ્રભાવના થાય છે.

અહીં વિશેષ એ છે કે જે શ્રાવક હૈયામાં ભગવાનના શાસનની પ્રભાવના કરવાના આશયપૂર્વક કારીગરો સાથે ઉદારતાથી વર્તન કરે છે, તે શ્રાવક, અન્ય જીવોને જે બોધિબીજની પ્રાપ્તિ થાય, કેટલાક જીવો માર્ગ સ્વીકારે, લોકમાં સાધુવાદ થાય અને તીર્થની પ્રભાવના થાય, તેમાં નિમિત્તભાવ બનવાથી નિર્જરારૂય ફળનો ભાગી બને છે; પરંતુ જે શ્રાવક પ્રધાનતાથી માન-ખ્યાતિ મેળવવાના આશયપૂર્વક કારીગરો સાથે ઉદારતાથી વર્તન કરે છે, અને કદાચ તેના ઉદાર વર્તનને કારણે પૂર્વમાં કહેલા ફળો પ્રાપ્ત થાય તોપણ તે શ્રાવકના પરિણામની વિશુદ્ધિ નહીં હોવાથી નિર્જરારૂય ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી. **ગ૧૧૨૩/૧૧૨૪/૧૧૨૫**!

અવતરણિકાઃ

उक्तं फलं भृतकान्तिसन्धाने, स्वाशयवृद्धिमाह –

અવતરણિકાર્થ :

ભૃતકોના અનતિસંધાનમાં ફળ કહેવાયું=કર્મકરોને નહીં ઠગવામાં પ્રાપ્ત થતું દેષ્ટ ફળ અને અદેષ્ટ ફળ કહેવાયું, હવે સુઆશયની વૃદ્ધિને કહે છે – ગાથા :

सासयवुड्ढी वि इहं भुवणगुरुजिणिंदगुणपरिन्नाए । तब्बिबठावणत्थं सुद्धपवित्तीओ नियमेण ॥११२६॥

અન્વચાર્થ ઃ

इहं=અહીં=જિનભવન કરાવણની વિધિમાં, भुवणगुरुजिणिंदगुणपरिन्नाए≓ભુવનગુરુ એવા જિનેન્દ્રના ગુણની પરિજ્ઞા વડે तर्ब्बिबठावणत्थं=તેના બિંબના સ્થાપન અર્થે=જિનેન્દ્રની પ્રતિમા સ્થાપવા માટે, सुद्धपवित्तीओ=શुद्ध પ્રવૃત્તિથી नियमेण=નિયમથી सासयवुद्धी वि=સુઆશયની વૃદ્ધિ પણ થાય છે.

ગાથાર્થ ઃ

જિનભવન કરાવવાની વિધિમાં ભુવનગુરુ એવા ભગવાનના ગુણના જ્ઞાન વડે ભગવાનના બિંબને સ્થાપવા માટે શુદ્ધ પ્રવૃત્તિથી નક્કી શુભ આશચની વૃદ્ધિ પણ થાય છે.

કીકા :

स्वाशयवृद्धिरप्यत्र प्रऋमे भुवनगुरुजिनेन्द्रगुणपरिज्ञया हेतुभूतया भवाम्भोधिनिमग्नसत्त्वालम्बन-भूतोऽयमित्येवं, तद्धिम्बस्थापनार्थं=जिनबिम्बस्थापनायैव शुद्धप्रवृत्तेः कारणात् नियमेन=अवश्यन्तया स्वाशयवृद्धिरिति गाथार्थः ॥११२६॥

★ ''स्वाशयवृद्धिरपि''માં 'अपि'थी એ સમુख્યય કરવો છે કે જિનબિંબની સ્થાપના માટે શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરવાથી ભૂતકાનતિસંધાન તો થાય છે, પરંતુ **સુઆશયની વૃદ્ધિ પણ** થાય છે.

★ ટીકાના અંતે બીજીવાર स्वा<mark>शयवृद्धिः</mark> શબ્દ મૂકેલ છે, તે મૂળગાથામાં नियमेण પછી सासयवुद्धी वि*નું ચો*લન દર્શાવવા અર્થે છે.

રીકાર્થ :

अत्र प्रक्रमे આ પ્રક્રમમાં=જિનભવન કરાવણના પ્રક્રમમાં, हेतુभूतया भवाम्भोधिनिमग्नसत्त्वालम्बनभूतः अयं इत्येवं भुवनगुरुजिनेन्द्रगुणपरिज्ञया હેતુભૂત એવી=જિનબિંબના સ્થાપનમાં કારણભૂત એવી, ભવરૂપ અંભોધિમાં નિમગ્ન સત્ત્વના આલંબનભૂત આ છે=સંસારરૂપી સમુદ્રમાં ડૂબેલા જીવોને માટે અવલંબનરૂપ જિનેન્દ્ર છે, આ પ્રકારની ભુવનગુરુ એવા જિનેન્દ્રગુણની પરિજ્ઞાથી तद्धिम्बस्थापनार्थ...... अवश्यन्तया તેના બિંબના સ્થાપન અર્થે=જિનના બિંબને સ્થાપવા માટે જ, શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરવાને કારણે નિયમથી=અવશ્યપણાથી, स्वाशयवृद्धिरपि સુઆશયની વૃદ્ધિ પણ થાય છે. इति गाथाર्थ: એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સંસાર ચાર ગતિના પરિભ્રમણની મહાવિડંબનારૂપ છે, અને તેમાંથી પાર પામવાનો ઉપાય વીતરાગની ભક્તિ છે, માટે વીતરાગના ગુણોને યથાર્થ જાણીને તેમના ગુણોના પક્ષપાતથી જે શ્રાવક જિનબિંબની સ્થાપના માટે શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેને તે શુદ્ધ પ્રવૃત્તિથી નક્કી શુભ આશયની વૃદ્ધિ થાય છે. II૧૧૨૬II

અવતરણિકા ઃ

तथा –

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ભગવાન સંસારસમુદ્રથી તારનાર છે, એ પ્રકારના ભગવાનના ગુણના જ્ઞાનપૂર્વક ભગવાનનું બિંબ સ્થાપવા માટે શુદ્ધ પ્રવૃત્તિથી નક્કી શુભ આશયની વૃદ્ધિ થાય છે. વળી અન્ય કેવા પ્રકારનો શુભ આશય થાય છે ? તે બતાવવા 'त्तથા'થી સમુચ્ચય કરે છે –

ગાશા :

पिच्छिस्सं एत्थ अहं वंदणगनिमित्तमागए साहू । कयपुन्ने भगवंते गुणख्यणणिही महासत्ते ॥११२७॥

અન્વયાર્થ :

एत्थ=અહીં=જિનભવનમાં, कयपुन्ने=કૃતપુણ્ય, गुणरयणणिही=ગુણરત્નના નિધિ, महासत्ते=મહાસત્ત્વ-વાળા वंदणगनिमित्तमागए साहू भगवंते=(ભગવાનના બિંબને) વંદનના નિમિત્તે આવેલા સાધુ ભગવંતોને अहं पिच्छिस्सं=હું જોઈશ.

ગાથાર્થ :

જિનભવનમાં ફૃતપુષ્ટ્ય, ગુણોરૂપી રત્નોની ખાણ, મહાસત્ત્વવાળા, ભગવાનના બિંબને વંદન કરવા માટે આવેલા સાધુ ભગવંતોને હું જોઈશ, એ પ્રકારનો શુભ આશય થાય છે.

રીકા :

द्रक्ष्याम्यत्र भवनेऽहं वन्दननिमित्तमागतान् साधून्=मोक्षसाधकान् भगवतः, किम्भूतानित्याह-कृतपुण्यान् भगवतः तानेव, तथा गुणरत्ननिधीन् तानेव महासत्त्वान् द्रष्टव्यानिति गाथार्थः ॥११२७॥ टीझर्थः

આ ભવનમાં=આ ભગવાનના મંદિરમાં, વંદનના નિમિત્તે આવેલા સાધુઓને=મોક્ષને સાધનારા ભગવંતોને, હું જોઈશ. કેવા પ્રકારના સાધુઓને હું જોઈશ ? એથી કહે છે – કૃતપુષ્ટયવાળા, ભગવાળા= ઐશ્વર્યવાળા, એવા તેઓને જ=સાધુઓને જ, તથા ગુણરૂપી રત્નના નિધિ, મહાસત્ત્વવાળા, જોવા યોગ્ય એવા તેઓને જ=સાધુઓને જ, હું જોઈશ, એમ અન્વય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શ્લોકમાં બતાવ્યા એવા પ્રકારના ભાવસાધુના પારમાર્થિક સ્વરૂપને ઉપસ્થિત કરીને 'તેવા મહાત્માનાં મને દર્શન થશે,' એ પ્રકારના આશયથી જે શ્રાવક જિનભવનનું નિર્માણ કરીને તેમાં જિનપ્રતિમાનું સ્થાપન કરે છે, તે શ્રાવકને તે પ્રવૃત્તિથી સુઆશયની વૃદ્ધિ થાય છે. **II૧૧૨૭**II

અવતરણિકા :

तथा --

અવતરણિક્કાર્થ :

વળી પૂર્વગાથામાં બતાવ્યો તેનાથી અન્ય કેવા પ્રકારનો શુભ આશય થાય છે ? તે બતાવવા 'ત્તથા'થી સમુચ્ચય કરે છે –

ગાથા :

पडिबुज्झिस्संति इहं दडूण जिणिदर्बिबमकलंकं । अण्णे वि भव्वसत्ता काहिंति तओ परं धम्मं ॥११२८॥

અન્વચાર્થઃ

इहं=અહી=જિનભવનમાં, अकलंकं जिणिदर्बिबं दट्टूण=અકલંક એવા જિનેન્દ્રના બિંબને જોઈને अण्णे वि भव्वसत्ता=અન્ય પણ ભવ્ય સત્ત્વો पडिबुज्झिस्संति=પ્રતિબોધ પામશે, तओ=ત્યારપછી परं धम्मं=પર=શ્રેષ્ઠ, એવા ધર્મને काहिंति=(તેઓ) કરશે.

ञाथार्थ :

જિનભવનમાં કલંક રહિત એવી ભગવાનની પ્રતિમાને જોઈને અન્ય પણ ભવ્ય જીવો પ્રતિબોધ પામશે, ત્યારપછી શ્રેષ્ઠ એવા ધર્મને તેઓ કરશે, એ પ્રકારનો શુભ આશય થાય છે.

રીકા ઃ

प्रतिभोत्स्यन्ते=प्रतिबोधं यास्यन्ति, इह=जिनभवने दृष्ट्वा जिनेन्द्रबिम्बं मोहतिमिरापगमहेतुमकलङ्घ-मन्येऽपि भव्यसत्त्वा लघुकर्म्माणः, करिष्यन्ति ततः परं धर्म्मं-संयमरूपमिति गाथार्थः ॥११२८॥

ડીકાર્શ ઃ

અહીં=જિનભવનમાં, મોહરૂપી અંધકારને દૂર કરવામાં હૃેતુ એવા અકલંક જિનેન્દ્રના બિંબને જોઈને અન્ય પણ લઘુકર્મવાળા ભવ્ય સત્ત્વો પ્રતિબોધને પામશે, ત્યારપછી સંયમરૂપ પર=શ્રેષ્ઠ, એવા ધર્મને કરશે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૧૧૨૮॥

ગાથા :

ता एयं मम वित्तं जमित्थमुवओगमेइ अणवर्खं । इअ चिंताऽपरिवडिआ सासयवुड्ही उ मोक्खफला ॥११२९॥ (दारं)॥

અન્વચાર્થઃ

ता=તે કારણથી=જે કારણથી ઉપરમાં કહ્યું એમ છે તે કારણથી, एयं मम वित्तं=આ મારું વિત્ત છે=ધન છે, जं=જે इत्थं=અહીં=જિનભવનમાં, उवओगं=ઉપયોગને एइ=પામે છે, इअ=આ પ્રકારે अणवर्ख=અનવરત <mark>अपरिवडिआ चिंता</mark>=અપ્રતિપતિત ચિંતા सासयवुड्ढी=સુઆશયની વૃદ્ધિ છે, (અને તે) <mark>मोक्खफला=</mark>મોક્ષના ફળવાળી છે.

★ 'ਤ' ਪਾદਪૂર્તિ અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી ગાથા ૧૧૨૬થી ૧૧૨૮માં કહ્યું એમ શુભ આશચની વૃદ્ધિ થાય છે. તે કારણથી આ મારું દ્વન છે≖આ જ મારું દ્વન સફળ છે, જે જિનમંદિરમાં ઉપયોગને પામે છે; આ પ્રકારની સતત અપ્રતિપતિત વિચારણા શુભ આશચની વૃદ્ધિ છે, અને તે મોસના ફળવાળી છે.

રીકા ઃ

तत्=तस्मादेतदेव (?मम) वित्तं=धनं, यदत्र=जिनभवने उपयोगमेति=गच्छति अनवरतं=सदा, इय=एवं चिन्ताऽप्रतिपतिता सती स्वाशयवृद्धिरुच्यते, मोक्षफलेयमिति गाथार्थ: ॥११२९॥

नोंध ः

મૂળગાથામાં मम છે, તેથી ટીકામાં પણ मम હોવું જોઈએ.

રીકાર્થઃ

તે કારણથી=જિનબિંબનું સ્થાપન સંસારસાગર તરવાનું કારણ બનશે, ઉત્તમ એવા સાધુઓનું દર્શન થશે અને ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ થશે તે કારણથી, આ જ મારું વિત્ત છે=ધન છે, અર્થાત્ આ જ મારું ધન સફળ છે, જે અહીં=જિનભવનમાં, ઉપયોગને પામે છે, આ પ્રકારની અનવરત=સદા=સતત, અપ્રતિપતિત છતી ચિંતા=અવિચ્છિન્ન એવી વિચારણા, સુઆશયની વૃદ્ધિ કહેવાય છે, આ=સુઆશયની વૃદ્ધિ, મોક્ષના ફળવાળી છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. !!૧૧૨૯!!

અવતરણિકા ઃ

व्याख्याताऽधिकृतद्वारगाथा, एष तावत्समासतो जिनभवनकारणविधिः, अत्राऽनन्तरकरणीयमाह -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૧૧૧૩૨૫ અધિકૃત દ્વારગાથા વ્યાખ્યાન કરાઈ. આ સમાસથી=સંક્ષેપથી, જિનભવનને કરાવવાની વિધિ છે. અહીં અનંતર એવા કરણીયને=જિનભવનનું નિર્માણ થઈ જાય એ પછી કરવા યોગ્ય કૃત્યને, કહે છે –

ગાશા :

णिप्फाइअ जयणाए जिणभवणं सुंदरं तर्हि बिंबं । विहिकारिअमह विहिणा पड़ट्ठविज्जा असंभंतो ॥११३०॥

અન્વચાર્થઃ

जयणाए=જયણાથી सुंदरं जिणभवणं=સુંદર જિનભવનને णिष्फाइअ=નિષ્પાદન કરીને अह=પછી तर्हि=ત્યાં=જિનભવનમાં, विहिकारिअं बिंबं=વિધિકારિત બિંબને असंभंतो=અસંભ્રાંત (શ્રાવક) विहिणा= વિધિથી पइट्ठविज्जा=પ્રતિષ્ઠાપન કરે.

ગાથાર્થ :

જચણાથી સુંદર જિનભવનને નિષ્પાદન કરીને પછી, જિનભવનમાં વિધિથી કરાવાચેલા બિંબની અસંભ્રાંત શ્રાવક વિધિપૂર્વક પ્રતિષ્ઠાપન કરે.

ટીકા ઃ

निष्पाद्य यतनया परिणतोदकादिग्रहणरूपया जिनभवनं=जिनायतनं सुन्दरं, तन्न भवने बिम्बं भगवतः विधिकारितं सद् अथ विधिना वक्ष्यमाणेन प्रतिष्ठापयेद् असम्भ्रान्तः=अनाकुलः सन्निति गाथार्थः ॥११३०॥

★ ''परिणतोदकादिग्रहणरूपया यतनया'' અહીં 'आदि' પદથી ભૂમિખનન આદિમાં પણ જીવરક્ષા માટે શક્ય ચલ્ન કરે તેનું ગ્રહણ છે. અને 'પરિણત ઉદક' શબ્દથી ત્રસ જીવોથી રહિત, લીલ-કૂગ વગરના અને ગાળેલા પાણીનું ગ્રહણ છે.

રીકાર્થ :

પરિશત ઉદકાદિના ગ્રહણરૂપ≕પ્રાસુક જલ વગેરેના ગ્રહણરૂપ, યતનાથી સુંદર એવા જિનભવનને= જિનાયતનને, બનાવડાવીને, પછી તે ભવનમાં≕જિનભવનમાં, વિધિથી કરાવાયેલ છતા ભગવાનના બિંબને અસંભ્રાંત≕અનાકુલ છતા, શ્રાવક, કહેવાનાર વિધિ વડે પ્રતિષ્ઠાપન કરે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જેઓ શુદ્ધ સંયમના અર્થી છે, છતાં શક્તિના અભાવને કારશે સંયમ ગ્રહશ કરી શકતા નથી, તેવા શ્રાવકો છ કાયના વધના પરિહારમાં અત્યંત યતનાવાળા હોય છે. તેથી ઘણા ધનના વ્યયથી પણ ભૂમિખનન આદિ સર્વ ક્રિયામાં શક્ય એટલા જીવોના રક્ષણ માટે યત્ન કરે છે. આથી સંયમની અભિલાષાવાળા શ્રાવકો જિનભવનનું અત્યંત યતનાપૂર્વક નિર્માણ કરાવે છે અને ત્યારપછી વિધિથી કરાવાયેલ જિનેશ્વરના બિંબની અનાકુળ થઈને વિધિપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવે છે, અર્થાત્ પોતાનું ચિત્ત ઘણી પ્રવૃત્તિઓથી આકુળ ન રહે, પણ તત્ત્વથી ભાવિત થઈને ભગવાનના સ્વરૂપથી વાસિત રહે અને શાંતભાવને સ્પર્શતું રહે એ રીતે જિનેશ્વરના બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવે છે. **ાાવ ૩૩૦ા**

અવતરણિકા ઃ

विधिकारितमित्युक्तं तमाह –

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે યતનાથી સુંદર જિનભવનને બનાવડાવીને તે જિનભવનમાં વિધિકારિત બિંબની

અસંભ્રાંત શ્રાવક વિધિપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવે. ત્યાં ''વિધિકારિત'' એ પ્રમાણે કહેવાયું તેને કહે છે=જિનબિંબ કરાવણની વિધિને કહે છે –

ગાથા :

जिणबिंबकारणविही काले संपूइऊण कत्तारं । विहवोचिअमुल्लप्पणमणहस्स सुहेण भावेण ॥११३१॥

અન્વચાર્થ :

जिणबिंबकारणविही=જિનબિંબના કારણની વિધિ (આ છે –) काले कत्तारं=કાળમાં કર્તાને=ઉચિત અવસરે જિનબિંબ બનાવનારા શિલ્પીને, संपूद्धकण=પૂજીને सुहेण भावेण=શુભ ભાવ વડે अणहस्स=અનધનे= નિર્દીષ એવા શિલ્પીને, विह्वोचिअमुझण्पणं=વૈભવને ઉચિત મૂલ્યનું અર્પણ (કરવું જોઈએ.)

ગાશાર્થ :

ઉચિત અવસરે જિનબિંબ બનાવનારા શિલ્પીને પૂજીને શુભ ભાવ વડે નિર્દોષ એવા શિલ્પીને પોતાની સમૃદ્ધિને અનુરૂપ મૂલ્ચનું અર્પણ કરવું જોઈએ, આ જિનબિંબ કરાવવાની વિધિ છે.

રીકા :

जिनबिम्बकारणविधिरयं द्रष्टव्यः, यदुत-काले शुभे सम्पूज्य कत्तरिं वासचन्दनादिभिः विभवोचित-मूल्यार्प्यणं सगौरवमस्य अनघस्येति अपापस्य शुभेन भावेन=मनःप्रणिधानेनेति गाथार्थः ॥११३१॥

ડીકાર્શ :

જિનબિંબને કરાવવાની વિધિ આ જાણવી, જે ચदુત્તથી બતાવે છે – શુભ કાળમાં વાસચંદનાદિ દારા= સુગંધી ચંદન વગેરે દારા, કર્તાને=જિનનું બિંબ કરનારા શિલ્પીને, પૂજીને શુભ ભાવથી=મનના પ્રણિધાનથી, અનઘ એવા=અપાપ એવા, આને=શિલ્પીને, ગૌરવસહિત વૈભવને ઉચિત મૂલ્યનું અર્પણ કરવું, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અહીં અવ્યસની શિલ્પીની પૂજા કરીને શુભ ભાવ વડે પોતાના વૈભવ પ્રમાણે મૂલ્ય આપવાનું કહ્યું. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે શિલ્પી ભગવાનની પ્રતિમા ઘડનાર છે, તેથી ભગવાનની પ્રતિમા ઘડનાર શિલ્પી અને ભગવાનની પ્રતિમાનો કથંચિત્ અભેદ ઉપચાર કરીને શિલ્પીનો અત્યંત આદર કરીને મનમાં શુભ પ્રણિધાન શ્રાવક કરે કે "આ શિલ્પી લોકોત્તમ પુરુષની પ્રતિમા ઘડનાર છે, તેથી આ શિલ્પીનો હું જે આદર-સત્કાર કરીશ તે સર્વ પરમાર્થથી ભગવાનમાં જ વિશ્રાંત થશે. માટે હું આ શિલ્પીનો એ રીતે આદર-સત્કાર કરું કે જેથી તેને પણ ભગવાનના શાસન પ્રત્યે બહુમાનભાવ થાય અને તે પોતાની શક્તિના પ્રકર્ષથી ભગવાનની મૂર્તિનું સુંદર નિર્માણ કરે." **ા૧૧૩૧**ા અવતરશિકા :

अपवादमाह –

અવતરણિકાર્થ ઃ

અપવાદને કહે છે અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે નિર્દોષ શિલ્પીને શુભ ભાવથી વૈભવને અનુસાર મૂલ્યનું અર્પણ કરે, ત્યાં અપવાદ બતાવે છે –

ગાથા :

तारिसयस्साभावे तस्सेव हिअत्थमुज्जओ णवरं । णिअमेइ बिबमोल्लं जं उचिअं कालमासज्ज ॥११३२॥

અન્વચાર્થ :

तारिसयस्स अभावे=તેવા પ્રકારવાળાના અભાવમાં=અનઘ એવા શિલ્પીના અભાવમાં, णवरं=કેવલ तस्सेव हिअत्थं उज्जओ=તેના જ હિતાર્થે ઉદ્યત=જિનબિંબ બનાવનાર શિલ્પીના જ હિત માટે ઉદ્યમવાળા શ્રાવક, कालमासज्ज=કાળને આશ્રયીને जं बिंबमोऴं उच्चिअं=જે બિંબનું મૂલ્ય ઉચિત હોય, (તેને) णिअमेइ=નિયમન કરે છે.

ગાથાર્થ :

નિર્દોષ શિલ્પીના અભાવમાં ફક્ત શિલ્પીના જ હિત માટે ઉદ્યત એવા શ્રાવક કાળને આશ્રચીને જે બિંબનું મૂલ્ય ઉચિત હોચ તે બિંબના મૂલ્યને નક્કી કરે છે.

રીકા ઃ

तादृशस्य=अनघस्य कर्त्तुरभावे तस्यैव कर्त्तुर्हितार्थमुद्यतोऽनर्थपरिजिहीर्षया नवरं नियमयति सङ्ख्यादिना बिम्बमूल्यं द्रम्मादि यदुचितं कालमाश्रित्य, न परं व्यंसयति नाऽऽत्मानमिति गाथार्थ: ॥११३२॥

ટીકાર્થઃ

તેવા પ્રકારવાળાના=અનઘ કર્તાના=નિર્દોષ એવા બિંબ કરનારા શિલ્પીના, અભાવમાં, કેવલ તે કર્તાના જ હિત અર્થે ઉદ્યત એવા શ્રાવક અનર્થનો પરિહાર કરવાની ઇચ્છાથી કાળને આશ્રયીને જે દ્રમાદિ બિંબનું મૂલ્ય ઉચિત હોય, તેને સંખ્યા આદિથી નિયમન કરે છે=નક્કી કરે છે, પરને ઠગતા નથી, આત્માને ઠગતા નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વ્યસની શિલ્પીને કાળને ઉચિત મૂલ્ય કરતાં અધિક મૂલ્ય આપવાથી તેનું અહિત થાય છે; કેમ કે જિનમંદિરનું નિર્માણ કરાવનાર શ્રાવકે પોતાનું ધન જિનમંદિરના નિર્માણ અર્થે કલ્પેલું છે, માટે તે ધન કલ્પિત દેવદ્રવ્ય છે, અને તેવું દેવદ્રવ્ય તે શિલ્પીને અધિક આપવાથી તેને દેવદ્રવ્યભક્ષણનું પાપ લાગે છે, જેથી તેને દુર્ગતિના પરિભ્રમણરૂપ અનર્થ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે તે શિલ્પીને પ્રાપ્ત થનારા અનર્થનો પરિહાર કરવાના શુભ આશયથી શ્રાવક, જિનબિંબ બનાવનારો શિલ્પી વ્યસની હોય તો તેને સ્વવૈભવાનુસાર ઇચિત મૂલ્ય નહીં આપતાં, કાળને આંશ્રયીને તેને કરેલા કાર્યને અનુરૂપ ઇચિત મૂલ્ય આપે છે.

વળી વ્યસન વગરના શિલ્પીને અધિક ધન દેવામાં દેવદ્રવ્યના ભક્ષણનો દોષ થતો નથી, જેનું સ્પષ્ટીકરણ પ્રતિમાશતક ગ્રંથથી જાણી લેવું, અને આ અર્થ પંચાશક-૮ની ગાથા ૮થી ૧૧ના કથન અનુસારે લખેલ છે. **॥૧૧૩૨**॥

અવતરણિકાઃ

હવે વિધિથી કરાવાયેલ એવા જિનબિંબને જિનભવનમાં પ્રતિષ્ઠાપન કરવાની વિધિ બતાવે છે –

ગાથા :

णिष्फण्णस्स य सम्मं तस्स पइट्ठावणे विही एसो । सट्ठाणे सुहजोगे अभिवासणमुचिअपूजाए ॥११३३॥

અન્વચાર્થઃ

सम्मं य णिष्फण्णस्स तस्स=અને સમ્યક્ નિષ્પન્ન એવા તેના=શુભભાવની વૃદ્ધિથી તૈયાર થયેલા જિનબિંબના, पइद्वावणे=પ્રતિષ્ઠાપનમાં एसो विही=આ વિધિ છે : सुहजोगे=શુભયોગ હોતે છતે उचिअपूजाए= ઉચિત પૂજા વડે सद्वाणे=स्वस्थानમાં अभिवासणं=અભિવાસન (કરાય છે.)

ગાચાર્થ ઃ

અને સમ્ચગ્ રીતે બનેલા જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવવામાં આ વિધિ છે ઃ શુભચોગ હોતે છતે ઉચિત પૂજા વડે સ્વસ્થાનમાં અભિવાસન કરાથ છે.

ટીકા ઃ

निष्पन्नस्य च सम्यक्=शुभभाववृद्ध्या तस्य प्रतिष्ठापने विधिरेषः=वक्ष्यमाणलक्षणः, स्वस्थाने=यत्र तद् भविष्यति, शुभयोगे कालमधिकृत्य अभिवासना क्रियते उचितपूजया विभवानुसारत इति गाथार्थः ॥११३३॥

ટીકાર્થ ઃ

અને સમ્યફ્=શુભભાવની વૃંદ્વિથી, નિષ્પન્ન એવા તેના પ્રતિષ્ઠાપનમાં=બનેલા એવા જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવવામાં, આ=કહેવાનાર સ્વરૂપવાળી, વિધિ છે ઃ કાળને આશ્રયીને શુભયોગ હોતે છતે વૈભવના અનુસારથી ઉચિત પૂજા વડે સ્વસ્થાનમાં=જ્યાં તે થશે=જે સ્થાનમાં જિનબિંબનું પ્રતિષ્ઠાપન થશે તે સ્થાનમાં, અભિવાસના કરાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્શ :

જિનાલય નિર્માણ થયા પછી જિનપ્રતિમા ઘડાવવા માટે શ્રાવક યત્ન કરે છે, અને શુભભાવની વૃદ્ધિપૂર્વક જિનપ્રતિમા ઘડાઈ જાય અને તેમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થઈ જાય, ત્યારપછી તે શ્રાવક તે જિનપ્રતિમાની જિનાલયમાં ઉચિત સ્થાને પ્રતિષ્ઠા કરાવે અને પ્રતિષ્ઠા કરાવતા પૂર્વે કાળને આશ્રયીને શુભયોગ હોય ત્યારે, જે સ્થાનમાં પ્રતિમાને પ્રતિષ્ઠાપન કરવાની છે તે સ્થાનમાં શ્રાવક પોતાના વૈભવ અનુસાર તે પ્રતિમાની ઉચિત પૂજા કરવાપૂર્વક અભિવાસના કરે છે. અભિવાસના એટલે તે સ્થાનને વિશિષ્ટ વિધિથી વાસિત કરવાની ક્રિયા. **11૧૧૩૩1**

ગાથા ઃ

चिइवंदण थुइवुड्ढी उस्सग्गो साहु सासणसुराए । थयसरण पूअ काले ठवणा मंगलगपुव्वा उ ॥११३४॥ दारगाहा ॥

અન્વચાર્થઃ

चिइवंदण=ચૈત્યવંદન, **શુइवुड्डी**=સ્તુતિની વૃદ્ધિ, सासणसुराए साहु उस्सग्गो=શાસનસુરાનો=શ્રુતદેવતાનો, સાધુ ઉત્સર્ગ=સંમોહરહિત કાયોત્સર્ગ, थयसरण=સ્તવનું સ્મરણ, पूअ=પૂજા, काले मंगलगपुळ्वा उ ठवणा=કાળમાં મંગલના પૂર્વવાળી જ સ્થાપના થાય છે.

★ 'ਤ' एव કાર અર્થમાં છે.

ગાચાર્થ :

ચૈત્યવંદન, સ્તુતિની વૃદ્ધિ, શાસનદેવતાનો સંમોહરહિત કાયોત્સર્ગ, લોગસ્સ સૂત્રનું સ્મરણ, પૂજા, ઉચિત કાળે મંગલપૂર્વક જ સ્થાપના થાય છે.

કીસા :

चैत्यवन्दना सम्यक्, स्तुतिवृद्धिः, तत्र कायोत्सर्ग्गः साधुरित्यसम्मूढः शासनदेवतायाः=श्रुतदेवतायाः, तत्र स्तवस्मरणं=चतुर्विंशतिस्तवस्य, पूजा जातिपुष्पादिना, स्थापना उचितसमये मङ्गलपूर्वा=नमस्कारपूर्वेति गाथार्थः ॥११३४॥

ટીકાર્થઃ

ત્યાં=જિનભવનમાં, સમ્યક્ એવી ચૈત્યની વંદના, સ્તુતિની વૃદ્ધિ, શાસનદેવતાનો=શ્રુતદેવતાનો, સાધુ=અસંમૂઢ, એવો કાયોત્સર્ગ, ત્યાં=જિનભવનમાં, સ્તવનું સ્મરણ=ચતુર્વિંશતિ સ્તવનું=લોગસ્સ સૂત્રનું સ્મરણ, જાતિ પુષ્પાદિ દ્વારા પૂજા, ઉચિત સમયમાં મંગલપૂર્વક=નમસ્કારપૂર્વક, સ્થાપના=નવકાર બોલવાપૂર્વક જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ‼૧૧૩૪ા!

<mark>आथा</mark>ः

सत्तीए संघपूआ विसेसपूआउ बहुगुणा एसा । जं एस सुए भणिओ तित्थयराणंतरो संघो ॥११३५॥

અન્વચાર્થ :

सत्तीए संघपूआ≈શક્તિથી સંઘની પૂજા (કરવી.) एसा=આ=સંઘની પૂજા, विसेसपूआउ=વિશેષ પૂજાથી

बहुगुणा=બહુ ગુણવાળી છે; जं=જે કારણથી एस संघो=આ સંધ सुए=શ्रુતમાં=આગમમાં, तित्थयराणंतरो= તીર્થકર અનંતર भणिओ=કહેવાયો છે.

ગાથાર્થ :

શક્તિથી સંઘની પૂજા કરવી, સંઘની પૂજા આચાર્યાદિની પૂજા કરતાં ઘણા ગુણવાળી છે; જે કારણથી આ સંઘ આગમમાં તીર્થકર અનંતર કહેવાથો છે.

રીકા :

शक्त्या सङ्घपूजा विभवोचितया, किमित्यत आह-विशेषपूजाया-दिगादिगतायाः सकाशाद्वहुगुणा एषा=सङ्घपूजा, विषयमहत्त्वाद्, एतदाह-यदेष श्रुते भणितः=आगम उक्तः तीर्थकरानन्तरः सङ्घः, इत्यतो महानेष इति गाथार्थः ॥११३५॥

★ पंचाशङ ગ્રંથ-८/३८मां तीर्थकरानन्तरः शબ्દनो त्रश टीते समास ખોલેલ છે. तेमांथी प्रस्तुतमां એङ टीते समास ખોલીને બતાવેલ છે, ते नीचे प्रमाણे :

तीर्थकरः अनन्तरः यस्मात् सः तीर्थकरानन्तरः=तीर्थंड२ छे पछी शेनाथी ते तीर्थंड२।नन्तर=तीर्थंडरथी भढान.

ટીકાર્થ:

વૈભવને ઉચિત એવી શક્તિથી સંઘની પૂજા કરવી, કયા કારણથી ? એથી કહે છે – દિગાદિગત= ધર્માચાર્યાદિગત, વિશેષ પૂજા કરતાં આ=સંઘની પૂજા, બહુ ગુણવાળી છે; કેમ કે વિષયનું મહાનપશું છે= પૂજાના વિષયભૂત એવા સંઘનું દિગાચાર્યાદિ કરતાં મહાનપશું છે.

આને કહે છે=દિગાચાર્યાદિ કરતાં સંઘ મહાન છે એને સ્પષ્ટ કરે છે -

જે કારણથી આ સંઘ શ્રુતમાં≕આગમમાં, તીર્થંકરાનન્તર=તીર્થંકરથી મહાન, કહેવાયો છે, એથી આ= સંઘ, મહાન છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શ્રાવક જિનભવનમાં જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યા પછી પોતાના વૈભવને અનુરૂપ સંઘની પૂજા કરે, અને આ સંઘપૂજા ધર્માચાર્યાદિની પૂજા કરતાં પણ વધારે ગુણવાળી છે, અર્થાત્ પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યા પછી પ્રતિષ્ઠા કરનાર આચાર્યાદિની જે પ્રકારે પૂજા કરવામાં આવે છે તેના કરતાં અધિક ગુણવાળી સંઘની પૂજા છે, આથી શ્રાવક પોતાની શક્તિ ગોપવ્યા વગર સંઘની પૂજા કરે.

વળી, આ સંઘપૂજા મહાન કેમ છે ? તે સ્પષ્ટ કરવા હેતુ આપ્યો કે વિષયનું મહાનપશું છે, અને તેને સ્પષ્ટ કરવા ખુલાસો કર્યો કે આ સંઘ આગમમાં તીર્થંકરાનન્તર કહેવાયો છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે જગતમાં જે કોઈ ગુણવાન પુરુષોની નિષ્પત્તિ થાય છે તેનું ઉત્પત્તિસ્થાન આ શ્રીસંઘ છે; કેમ કે ચતુર્વિધ શ્રીસંઘના બળથી જ જીવો તીર્થંકરનામકર્મ બાંધે છે અને તીર્થંકર થાય છે; આથી તીર્થંકરો માટે પણ સંઘ પૂજાપાત્ર છે. તેથી પોતાની ઉત્પત્તિના કારણીભૂત એવા આ શ્રીસંઘને તીર્થંકરો પણ નમસ્કાર કરે છે, અને તે સંઘપૂજાનો વિષય ચતુર્વિધ શ્રીસંઘ છે, માટે દિગાચાર્યાદિની પૂજા કરતાં પણ શ્રીસંઘની પૂજા મહાન છે. અહીં ચતુર્વિધ શ્રીસંઘથી ભગવાનના વચનાનુસાર ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા સર્વ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાનું ગ્રહણ થાય છે અને સમ્યગ્દષ્ટિનું પણ ગ્રહણ થાય છે. તેથી ચૌદરાજલોકઅંતર્ગત ભગવાનના વચનાનુસાર ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા દેવો, નારકીઓ, મનુષ્યલોકમાં વર્તતા સાધુ-સાધ્વીઓ, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ અને દેશવિરતિધર કે સમ્યગ્દષ્ટિ તિર્યંચો; આ સર્વનું ચતુર્વિધ શ્રીસંઘથી ગ્રહણ થાય છે; અને આ સર્વની પૂજા એ સંઘપૂજા છે, તોપણ જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવતી વખતે શ્રાવક આ શ્રીસંઘના એક દેશની જ પૂજા કરે છે; કેમ કે શ્રાવક માટે સંપૂર્ણ ચતુર્વિધ શ્રીસંઘની પૂજા શક્ય નથી; આમ છતાં વિવેકસંપન્ન શ્રાવક જાણતા હોય છે કે આ સંસારમાં રહેલા સર્વ ગુણવાન જીવો ચતુર્વિધ શ્રીસંઘમાં અંતર્ભાવ પામે છે, તેથી શ્રીસંઘના એક દેશની પૂજા કરતી વખતે શ્રાવક ''ચૌદરાજલોકવર્તી સર્વ શ્રીસંઘની હું પૂજા કરું છું'' એવો અધ્યવસાય કરે છે. માટે સંઘપૂજાકાળમાં શ્રાવકને શ્રીસંઘવર્તી સર્વ જીવોના ગુણો પ્રત્યે બહુમાન થાય છે; જ્યારે ધર્માચાર્યાદિની પૂજા કરતી વખતે શ્રાવકને શ્રીસંઘવર્તી સર્વ જીવોના ગુણો પ્રત્યે બહુમાન થાય છે; જ્યારે ધર્માચાર્યાદિની પૂજા કરતી વખતે શ્રાવકને માત્ર ''પ્રસ્તુત ધર્માચાર્યાદિની હું પૂજા કરું છું'' એવો અધ્યવસાય હોય છે. આથી ધર્માચાર્યાદિની પૂજાથી શાવકને જે નિર્જરાની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેનાથી કંઈ ગણી નિર્જરાની પ્રાપ્તિ ચતુર્વિધ શ્રીસંઘની પૂજાથી થાય છે. **ા૧૧૩૫ા**!

અવતરશિકા ઃ

एतदेवाह -

અવતરણિકાર્થ :

આને જ કહે છે=વિષયનું મહાનપશું હોવાથી ધર્માચાર્યાદિગત પૂજા કરતાં પણ શ્રીસંઘની પૂજા બહુ ગુણવાળી છે એને જ કહે છે –

ગાથા :

गुणसमुदाओ संधो पवयण तित्थं ति होंति एगड्ठा । तित्थयरो वि अ एअं णमए गुरुभावओ चेव ॥११३६॥

અન્વચાર્થઃ

गुणसमुदाओ संघो=ગુણનો સમુદાય સંઘ છે. पवयण र्तित्थं=પ્રવચન, તીર્થ ति=એ एगट्ठा=એકાર્થ होंति=છે. गुरुभावओ चेव अ=અને ગુરુભાવ હોવાથી જ तित्थयरो वि=તીર્થંકર પણ एअं=આને=-श्रीસંઘને, णमए=નમે છે.

भाषार्थः

ગુણનો સમુદાચ શ્રીસંઘ છે. પ્રવચન, તીર્થ એ પર્યાચવાચી છે, અને ગુરુભાવ હોવાથી જ તીર્થંકર પણ શ્રીસંઘને નમે છે.

રીકા :

गुणसमुदायः सङ्घः, अनेकप्राणिस्थसम्यग्दर्शनाद्यात्मकत्वात्, प्रवचनं तीर्थमिति भवन्त्येकार्थिकाः=

एवमादयोऽस्य शब्दा इति, तीर्थकरोऽपि चैनं=सङ्घं तीर्थसंज्ञिनं नमति धर्म्मकथादौ गुरुभावत एव, 'नमस्तीर्थाय' इति वचनादेतदेवमिति गाथार्थ: ॥११३६॥

★ ''**તિत्ययरो वि''માં 'अपि'**થી એ સમુચ્ચચ કરવો છે કે અન્થ જન તો આ શ્રીસંઘને નમે છે, પરંતુ **તીર્થકર** પણ આ શ્રીસંઘને નમે છે.

ટીકાર્થ :

ગુણનો સમુદાય શ્રીસંઘ છે; કેમ કે અનેક પ્રાણિસ્થ સમ્યગ્દર્શનાદિ આત્મકપણું છે=શ્રીસંઘ અનેક જીવોમાં રહેલા સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણસ્વરૂપ છે. પ્રવચન, તીર્થ, એ એક અર્થવાળા થાય છે=આના આવા પ્રકારની આદિવાળા શબ્દો છે=શ્રીસંઘના પ્રવચન વગેરે પર્યાયવાચી શબ્દો છે, અને ગુરુભાવ હોવાથી જ તીર્થંકર પણ ધર્મકથાદિમાં આને=તીર્થની સંજ્ઞાવાળા શ્રીસંઘને, નમે છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે તીર્થંકર તો પૂર્શ ગુણવાળા હોય, તેથી તીર્થંકર કરતાં શ્રીસંઘનો ગુરુભાવ કઈ રીતે નક્કી થાય ? એથી કહે છે --

"તીર્થને હું નમસ્કાર કરું છું'' એ પ્રકારનું વચન હોવાથી આ આમ છે≕તીર્થંકર કરતાં શ્રીસંઘનો ગુરુભાવ છે એ એમ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ધર્મકથા વગેરે કરતાં પહેલાં તીર્થંકર 'नमस्तीर्थाय' એ પ્રમાશે બોલે છે, તેથી નક્કી થાય કે તીર્થંકર પશ શ્રીસંઘને નમસ્કાર કરે છે, માટે શ્રીસંઘ મહાન છે.

અહીં પ્રવચન અને તીર્થને 'શ્રીસંઘ'શબ્દના એકાર્થવાચી કહેવાનો આશય એ છે કે તીર્થંકરો ધર્મકથાદિ કરતી વખતે જે તીર્થને નમસ્કાર કરે છે તે તીર્થ ચતુર્વિધ શ્રીસંઘની સ્થાપનારૂપ છે. તેથી તીર્થ અને ચતુર્વિધ શ્રીસંઘનો અભેદ કરીને 'તીર્થ'ને જ 'શ્રીસંઘ' કહેલ છે.

એ રીતે તીર્થંકરની દેશનાથી ચતુર્વિધ શ્રીસંઘને પ્રવચનની અર્થાત્ પ્રકૃષ્ટ એવા સર્વજ્ઞના વચનોની, પ્રાપ્તિ થાય છે, અને તે પ્રવચન ચતુર્વિધ શ્રીસંઘવર્તી જીવોમાં પરિશમન પામે છે. તેથી ચતુર્વિધ શ્રીસંઘવર્તી જીવોમાં વર્તતા તે પ્રવચનનો અને ચતુર્વિધ શ્રીસંઘનો અભેદ કરીને 'પ્રવચન'ને જ 'શ્રીસંઘ' કહેલ છે.

સર્વજ્ઞનાં વચનોથી જીવોમાં વર્તતી સમ્યક્ત્વ, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ આદિ ભાવોની પરિણતિ પ્રવચનનું પરિણમન છે. ॥૧૧૩૬॥

અવતરણિકા ઃ

अत्रैवोपपत्त्यन्तरमाह –

અવતરણિકાર્થ :

અહીં જ ઉપપત્તિઅંતરને કહે છે, અર્થાત્ તીર્થંકરને પણ શ્રીસંઘ નમનીય છે એમાં જ અન્ય યુક્તિ બતાવે છે – ગાશા ઃ

तप्पुळ्विआ अरहया पूड्अपूआ य विणयकम्मं च । कयकिच्चो वि जह कहं कहेइ णमए तहा तित्थं ॥११३७॥

અન્વચાર્થઃ

तप्पुळ्ळिआ अरहया=तत्पूर्विક અર્હન્પણું થાય છે=તીર્થપૂર્વક અરિહંતપણું થાય છે, पूइअपूआ य=અને પૂજિતની પૂજા થાય છે, विणयकम्मं च=અને વિનયકર્મ થાય છે, कयकिच्चो वि=કૃતકૃત્ય પણ जह=જે રીતે कहं कहेइ=કથાને કહે છે, तहा तित्थं णमए=તે રીતે તીર્થને નમે છે.

ગાથાર્થ :

તીર્ચપૂર્વક તીર્થંકરપણું થાય છે, અને પૂજિતની પૂજા થાય છે, અને વિનચર્ક્સ થાય છે; કૃતકૃત્થ એવા ભગવાન પણ જે રીતે ધર્મકથાને કહે છે, તે રીતે તીર્થને નમે છે.

ડીકા :

तत्पूर्विका=तीर्थपूर्विका अर्हत्ता, तदुक्तानुष्ठानफलत्वात्, पूजितपूजा चेति भगवता पूजितस्य पूजा भवति, पूजितपूजकत्वाल्लोकस्य, विनयकर्म्म च कृतज्ञताधर्म्मगर्भं कृतं भवति, यद्वा किमन्येन?, कृतकृत्योऽपि स भगवान् यथा कथां कथयति धर्म्मसम्बद्धां नमति तथा तीर्थं, तीर्थकरनामकर्मोदयादेवौ-चित्यप्रवृत्तेरिति गाथार्थ: ॥११३७॥

ટીકાર્થ :

તત્પૂર્વિક≕તીર્થપૂર્વક, અરિહંતપણું થાય છે; કેમ કે તેમાં ઉક્ત અનુષ્ઠાનનું ફળપણું છે≕તીર્થરૂપ પ્રવચનમાં કહેવાયેલ અનુષ્ઠાનનું ફળપણું છે, અર્થાત્ શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલ અનુષ્ઠાનના પાલનના ફળરૂપે તીર્થંકરપણું પ્રાપ્ત થાય છે. અને પૂજિતની પૂજા=ભગવાન વડે પૂજિતની પૂજા થાય છે≕ભગવાન વડે પૂજાયેલ એવા સંઘની લોક દારા પૂજા થાય છે; કેમ કે લોકનું પૂજિતનું પૂજકપણું છે=તીર્થંકરની પૂજિત એવા તીર્થનું પૂજકપણું છે. અને કૃતજ્ઞતા ધર્મના ગર્ભવાળું વિનયકર્મ કરાયેલું થાય છે.

અથવા અન્ય વડે શું ?=ઉપરમાં બતાવ્યા એ કારણ વડે શું ?

કૃતકૃત્ય એવા પણ તે ભગવાન જે રીતે ધર્મથી સંબદ્ધ એવી કથાને કહે છે તે રીતે તીર્થને નમે છે; કેમ કે તીર્થંકરનામકર્મના ઉદયથી જ ઔચિત્યવાળી પ્રવૃત્તિ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

તીર્થંકર પણ તીર્થને નમસ્કાર કેમ કરે છે ? તેમાં પ્રસ્તુત ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં ત્રણ હેતુઓ આપેલા છે, તે નીચે પ્રમાશે :

(૧) તીર્થપૂર્વક તીર્થંકરપશું હોય છે અર્થાત્ પૂર્વ-પૂર્વના તીર્થંકરોના તીર્થમાં બતાવાયેલાં અનુષ્ઠાનોનું સેવન કર્યા પછી તે અનુષ્ઠાનસેવનના ફળરૂપે ઉત્તર-ઉત્તરના તીર્થંકરો થાય છે. તેથી તીર્થના પ્રભાવે પોતે તીર્થંકર બન્યા હોવાથી તીર્થને તીર્થંકર નમસ્કાર કરે છે. (૨) તીર્થંકર વડે પૂજાયેલ એવા તીર્થની લોક પૂજા કરનાર છે. અર્થાત્ પોતાનાથી પૂજાયેલ એવા તીર્થંકરથી પણ પૂજાતા ચતુર્વિધ શ્રીસંઘને જોઈને લોક તે શ્રીસંઘની પૂજા કરે છે, જેના બળથી લોક કલ્યાણ પામે છે. તેથી તીર્થંકર તીર્થને નમસ્કાર કરે છે.

(૩) કૃતજ્ઞતા ધર્મ છે ગર્ભમાં જેના એવું વિનયકર્મ કરાયેલ થાય છે અર્થાત્ પોતે જે તીર્થના પ્રભાવે તીર્થંકર થયા તે તીર્થને કૃતજ્ઞતાભાવથી નમસ્કાર કરતા ભગવાનને જોઈને લોકોને થાય કે "ભગવાન જેવા ભગવાન વીતરાગ થયા પછી પણ આ તીર્થને કૃતજ્ઞતાથી નમસ્કાર કરે છે, તેથી ધર્મની પ્રાપ્તિ કૃતજ્ઞતાના ગર્ભવાળા વિનયથી જ થઈ શકે." આવો લોકોને બોધ કરાવવા અર્થે તીર્થંકર તીર્થને નમસ્કાર કરે છે. આ પ્રકારનાં ત્રણ કારણોથી તીર્થંકર તીર્થને નમસ્કાર કરે છે.

ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે નમસ્કાર કરવાનું પ્રયોજન એ છે કે નમસ્કરણીય વ્યક્તિમાં રહેલા ગુણો પોતાનામાં પ્રગટ થાય, જયારે તીર્થંકર તો પૂર્ણ ગુણોવાળા છે, માટે તેમને તીર્થને નમસ્કાર કરવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી, છતાં તેઓ તીર્થને કેમ નમસ્કાર કરે છે ? તેના સમાધાનરૂપે કહે છે –

ભગવાન પોતે કૃતકૃત્ય હોવા છતાં પણ તીર્થંકરનામકર્મના ઉદયથી જ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા હોવાથી તેઓ જે રીતે ધર્મની દેશના આપે છે તે રીતે તીર્થને નમસ્કાર કરે છે.

આશય એ છે કે ભગવાન કૃતકૃત્ય હોવાથી તેમને ધર્મદેશના આપવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી, છતાં તીર્થંકરનામકર્મના ઉદયથી તેઓ જેમ ધર્મદેશના આપવારૂપ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેમ તીર્થને નમસ્કાર કરવારૂપ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરે છે. **II૧૧૩૭**II

ગાશા :

एअम्मि पूइअम्मी णत्थि तयं जं न पूइअं होइ । भुवणे वि पूर्याणज्जं न गुणद्वाणं तओ अण्णं ॥११३८॥

અન્વચાર્થ :

एअम्मि पूइअम्मी=આ પૂજાયે છતે=શ્રીસંધ પૂજાયે છતે, तयं णत्थि=તે (વસ્તુ) નથી, जं पूइअं न होइ=જે પૂજિત ન થાય, भुवणे वि=ભુવનમાં પણ तओ अण्णं=તેનાથી અન્ય=શ્રીસંઘથી બીજું, गुणद्वाणं पूयणिज्जं न=ગુણસ્થાનરૂપ પૂજનીય નથી.

आथार्थ ः

શ્રીસંઘની પૂજા કરાયે છતે જગતમાં તેવી કોઈ વસ્તુ નથી જે પૂજાયેલી ન થાય, ત્રણ ભુવનમાં પણ શ્રીસંઘથી અન્ય ગુણસ્થાનરૂપ કંઈ પૂજવા યોગ્ય નથી.

કીકા :

एतस्मिन्=सङ्घे पूजिते नास्ति तद् वस्तु, यत् न पूजितम्=अभिनन्दितं भवति, किमित्यत आह-भुवनेऽपि सर्वत्र पूज्यं=पूजनीयं न गुणस्थानं कल्याणतः ततः=सङ्घादन्यदिति गाथार्थः ॥११३८॥

રીકાર્થ :

આ≕સંઘ, પૂજાયે છતે, તે વસ્તુ નથી, જે પૂજિત≕અભિનંદિત, ન થાય. કયા કારણથી ? એથી કહે છે – કલ્યાણથી≔કલ્યાણના ઉપાયરૂપે, ભુવન1માં પણ સર્વ સ્થાને, તેનાથી=સંઘથી, ગુણસ્થાનરૂપ અન્ય પૂજ્ય= પૂજનીય, નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ચતુર્વિધ શ્રીસંઘની પૂજા કરવાથી ભગવાનના વચનાનુસાર પ્રવૃત્તિ કરનારા સંસારવર્તી તમામ જીવોની પૂજા થઈ જાય છે, એટલું જ નહિ પણ ચતુર્વિધ શ્રીસંઘના ફળરૂપ સિદ્ધ ભગવંતોની પણ પૂજા થઈ જાય છે. તેથી કહે છે કે શ્રીસંઘ પૂજાયે છતે તેવું કાંઈ નથી કે જે પૂજા કરવા યોગ્ય હોવા છતાં પૂજા કરાયેલું ન થાય. આથી ધર્માચાર્યાદિની પૂજા કરતાં પણ ચતુર્વિધ શ્રીસંઘની પૂજા મહાન છે એમ ફલિત થયું.

અહીં કહ્યું કે 'કલ્યાણથી પૂજ્ય નથી,' તેથી અર્થથી એ પ્રાપ્ત થાય કે અન્ય કોઈ પ્રયોજનથી સંસારમાં રાજા આદિ પૂજનીય બને છે, પરંતુ કલ્યાણના પ્રયોજનથી સંઘથી અન્ય કોઈ પૂજનીય નથી. **॥૧૧૩૮**॥

અવતરણિકા ઃ

અહીં પ્રશ્ન થાય કે શ્રાવક સંપૂર્ણ શ્રીસંઘની પૂજા કરી શકતા નથી, પણ શ્રીસંઘના એક દેશની જ પૂજા કરી શકે છે; કેમ કે શ્રીસંઘનો સકલ લોક આશ્રય છે. આથી પૂર્વગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે શ્રીસંઘનો એક દેશ પૂજાયે છતે સર્વ શ્રીસંઘ પૂજાયેલ કઈ રીતે થાય ? તેના સમાધાનરૂપે કહે છે –

।।।। :

तप्पूआपरिणामो हंदि महाविसय मो मुणेअव्वो । तद्देसपूअओ वि हु देवयपूआइणाएणं ॥११३९॥

અન્વયાર્થ ઃ

देवयपूआइणाएणं=દેવતાની પૂજા આદિના જ્ઞાતથી=ભગવાનની પ્રતિમાના નવ અંગરૂપ ભાગની પૂજાના ઉદાહરણથી, तद्देसपूअओ वि=તેના દેશની પૂજાથી પણ=શ્રીસંઘના એક ભાગની પૂજા કરવાથી પણ, तण्यूआपरिणामो=તેની=શ્રીસંઘની, પૂજાનો પરિણામ महाविसय मो=મહાવિષયવાળો જ मुणेअव्वो=જાણવો.

- ★ **'ਸੀ' एव** કાર અર્થમાં છે.
- ★ 'हુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ ઃ

ભગવાનની પ્રતિમાના નવ અંગરૂપ ભાગની પૂજાના ઉદાહરણથી શ્રીસંઘના એક ભાગની પૂજા કરવાથી પણ શ્રીસંઘની પૂજાનો પરિણામ મહાવિષયવાળો જ જાણવો.

^{★ &#}x27;हंदि' ઉપપ્રદर्शनमां છे.

રીકા ઃ

तत्पूजापरिणामः=सङ्घपूजापरिणामः हन्दि महाविषय एव मन्तव्यः, सङ्घस्य महत्त्वात्, तद्देशपूजातोऽपि एकत्वेन सर्वपूजाऽभावे, देवतापूजादिज्ञातेन=देवतादेशपादादिपूजोदाहरणेनेति गाथार्थः ॥११३९॥

રીકાર્થ :

દેવતાની પૂજાદિના જ્ઞાતથી=દેવતાના દેશરૂપ પાદાદિની પૂજાના ઉદાહરણથી--ભગવાનની પ્રતિમાના ભાગરૂપ પગ વગેરે નવ અંગોની પૂજાના દેષ્ટાંતથી, સર્વની પૂજાના અભાવમાં=સંપૂર્ણ શ્રીસંઘની પૂજાના અભાવમાં, તેના દેશની પૂજાથી પણ=શ્રીસંઘના એક ભાગની પૂજા કરવાથી પણ, એકપણું હોવાને કારણે= સકલ શ્રીસંઘનું શ્રીસંઘના એક ભાગ સાથે એકપણું હોવાને કારણે, તેની પૂજાનો પરિણામ=સંઘની પૂજાનો પરિણામ, મહાવિષયવાળો જ જાણવો; કેમ કે સંઘનું મહાનપણું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જેમ ભગવાનના સંપૂર્શ બિંબ ઉપર પૂજા નહીં થતી હોવા છતાં ભગવાનના નવ અંગે પૂજા કરનારા શ્રાવકને "મેં આખા ભગવાનની પૂજા કરી" એ પ્રકારનો અધ્યવસાય થાય છે, તેમ શ્રાવક પોતાના નગરના જે ચતુર્વિધ શ્રીસંઘની પૂજા કરે છે તે ચતુર્વિધ શ્રીસંઘ ત્રણ લોકમાં રહેલા શ્રીસંઘનો એક ભાગ જ છે, તેથી તે શ્રીસંઘની પૂજા કરનારા વિવેકી શ્રાવકને "મેં આખા શ્રીસંઘની પૂજા કરી" એ પ્રકારનો અધ્યવસાય થાય છે.

વળી, જેમ કોઈ શ્રાવકે ભગવાનની નવ અંગને બદલે એક અંગે પૂજા કરી હોય તો તે શ્રાવકને ''આજે મેં આખા ભગવાનની પૂજા કરી નથી" એવો અધ્યવસાય થાય છે, તેમ કોઈ શ્રાવકે એકાદ સાધર્મિકની પૂજા કરી હોય તો તે શ્રાવકને ''મેં આખા શ્રીસંઘની પૂજા કરી નથી, પરંતુ શ્રીસંઘના એક ભાગરૂપ ફક્ત એક સાધર્મિકની જ પૂજા કરી છે" એવો અધ્યવસાય થાય છે.

વળી, શ્રીસંઘ અંતર્ગત ત્રજ્ઞ લોકના અંતર્વતી એવો મનુષ્યલોકનો ચતુર્વિધ શ્રીસંઘ, સમ્યગ્દષ્ટિ દેવો-નારકીઓ, તેમ જ સમ્યગ્દષ્ટિ અને દેશવિરતિધર તિર્થયોનું પણ ગ્રહજ્ઞ થાય છે. આથી શ્રીસંઘની પૂજા મહાન છે. II૧૧૩૯II

અવતરણિક્તાઃ

विधिशेषमाह 🗕

અવતરણિકાર્થ :

જિનબિંબની પૂજા અંગે શેષ વિધિને કહે છે –

ગાથા :

तत्तो अ पइदिणं सो करिज्ज पूअं जिणिंदठवणाए । विहवाणुसारगुरुइं काले निअयं विहाणेणं ॥११४०॥ 34

અન્વચાર્થઃ

तत्तो अ=અને ત્યારપછી=જિનબિંબનું પ્રતિષ્ઠાપન કર્યા પછી, सो=આ=શ્રાવક, विहाणेणं=વિધાનથી= શુચિત્વાદિરૂપ વિધિથી, काले=કાળમાં, निअयं=નિયત, विहवाणुसारगुरुइं=વિભવાનુસાર ગુવીં=પોતાના વૈભવને અનુરૂપ ગૌરવવાળી, जिणिंदठवणाए=જિનેન્દ્રસ્થાપનાની=જિનપ્રતિમાની, पूअं=પૂજાને पइदिणं= પ્રતિદિન क्ररिज्ज=કરે.

ગાથાર્થ :

અને જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યા પછી શ્રાવક શુચિત્વાદિરૂપ વિધિથી, ઉચિત કાળમાં, નિચત, પોતાની સમૃદ્ધિને અનુસારે ગોરવવાળી જિનપ્રતિમાની પૂજાને પ્રતિદિન કરે.

રીકા ઃ

ततश्च=प्रतिष्ठानन्तरं प्रतिदिनमसौ=श्रावकः कुर्यात् पूजाम्-अभ्यर्च्चनरूपां जिनेन्द्रस्थापनायाः= प्रतिमाया इत्यर्थः, विभवानुसारगुर्वीम् उचितवित्तत्यागेन, काले उचित एव, नियतां भोजनादिवद्, विधानेन शुचित्वादिनेति गाथार्थः ॥११४०॥

ટીકાર્થ ઃ

અને ત્યારપછી=પ્રતિષ્ઠાથી અનંતર=જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યા પછી, આ=શ્રાવક, શુચિત્વાદિરૂપ વિધાનથી=પવિત્રતા વગેરે વિધિથી, ઉચિત જ કાળમાં, ભોજનાદિની જેમ નિયત એવી, ઉચિત વિત્તના ત્યાગ દ્વારા વૈભવના અનુસારથી ગૌરવવાળી જિનેન્દ્રની સ્થાપનાની=પ્રતિમાની, અભ્યર્ચનરૂપ પૂજાને પ્રતિદિન કરે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જિનમંદિરમાં જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યા પછી શ્રાવક ઉચિત ધનના ત્યાગપૂર્વક, પોતાના વૈભવ પ્રમાણે ગૌરવવાળી જિનપ્રતિમાની પૂજા કરે અર્થાત્ પોતાની શક્તિ ગોપવ્યા વગર પોતાના વૈભવને અનુરૂપ ધન ખર્ચવા દ્વારા ભગવાનની ભક્તિ માટે સારામાં સારી સામગ્રી લાવીને પૂજા કરે, પરંતુ પોતાની શક્તિને ઓળંગીને પૂજા કરે નહીં, નહીંતર પોતાને અને બીજાને ક્લેશ થાય.

વળી, જે રીતે ગૃહસ્થો પ્રતિદિન ઉચિત જ કાળમાં નિયત રીતે ભોજનાદિ કરે છે, તે રીતે આવા પ્રકારની પણ પૂજા શ્રાવકે પ્રતિદિન ઉચિત જ કાળમાં નિયત રીતે કરવી જોઈએ, અને આગળની ગાથામાં કહેવાશે એ શુચિત્વાદિ વિધિપૂર્વક કરવી જોઈએ. II૧૧૪૦II

અવતરણિકા ઃ

एतदेवाह –

અવતરણિકાર્થ ઃ

આને જ=જિનપૂજાના શુચિત્વાદિરૂપ વિધાનને જ, કહે છે –

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યા પછી શ્રાવક શુચિત્વાદિ વિધિથી જિનપ્રતિમાની પ્રતિદિન પૂજા કરે. તેથી હવે તે શુચિત્વાદિ વિધિને જ સ્પષ્ટ કરે છે –

ગાથા :

जिणपूआए विहाणं सुईभूओ तीइ चेव उवउत्तो । अण्णंगमच्छिवंतो करेइ जं पवरवत्थूहिं ॥११४१॥

અન્વયાર્થ :

सुईभूओ=શુચિભૂત=પવિત્ર થયેલો, तीइ चेव उवउत्तो=તેમાં જ=પૂજામાં જ, ઉપયુક્ત, अण्णंगं अच्छिवंतो=અન્ય અંગને નહીં સ્પર્શતો, पवरवत्थूहिं=પ્રવર વસ્તુઓ વડે जं करेड़=જેને=જે પૂજાને, કરે છે, (એ) जिणपुआए विहाणं=જિનપૂજાનું વિધાન છે.

ગાથાર્થ ઃ

પવિત્ર થચેલો, પૂજામાં જ ઉપયોગવાળો, અન્ય અંગને નહીં સ્પર્શતો એવો શ્રાવક શ્રેષ્ઠ દ્રવ્યો વડે જે પૂજાને કરે છે, એ ભગવાનની પૂજા કરવાની વિધિ છે.

રીકા :

जिनपूजाया विधानमेतत्, शुचिभूतः सन् स्नानादिना तस्यामेव=पूजायामुपयुक्तः=प्रणिधानवान् अन्यदङ्गं-शिर:प्रभृत्यस्पृशन् करोति यां पूजां प्रवरवस्तुभिः-सुगन्धिपुष्पादिभिरिति गाथार्थः ॥११४१॥

ટીકાર્થ ઃ

સ્નાનાદિ દારા શુચિભૂત છતા=પવિત્ર થયેલ છતા, તેમાં જ=પૂજામાં જ, ઉપયુક્ત=પ્રશિધાનવાળા, શિર વગેરે અન્ય અંગને નહીં સ્પર્શતા એવા શ્રાવક સુગંધવાળાં પુષ્પાદિ પ્રવર વસ્તુઓથી=શ્રેષ્ઠ દ્રવ્યોથી, જે પૂજાને કરે છે, એ જિનપૂજાનું વિધાન છે=ભગવાનની પૂજા કરવાની વિધિ છે, એ પ્રમાશે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતી વખતે શ્રાવક સ્નાન વગેરે કરવા દ્વારા પવિત્ર થાય, "ભગવાનની ભક્તિ કરીને હું સંસારસાગરથી પાર પામું" એ પ્રકારે પૂજામાં પ્રણિધાનવાળા થાય, અને આવા પ્રણિધાનથી જ સંસારસાગરને પાર પામવાના ઉપાયભૂત ભગવાનના ગુણોમાં ચિત્તને યોજીને પૂજા કરે; તેમ જ પોતાનાં મસ્તક વગેરે અંગોને પોતાના હાથ સ્પર્શે નહીં તેનો શ્રાવક ઉપયોગ રાખે; કેમ કે પોતાના હાથ શરીરનાં અંગોને સ્પર્શે તો પોતાના શરીરમાંથી નીકળતાં અશુદ્ધ પુદ્દગલો પોતાના હાથ ઉપર લાગે, અને તેવા હાથથી ભગવાનની પૂજા કરવાથી તે અશુદ્ધ પુદ્દગલો ભગવાનની પ્રતિમા ઉપર લાગે, જેથી ભગવાનની આશાતના થાય. આથી તે આશાતનાના પરિહાર અર્થે પોતાના હાથ પોતાના શરીરને કે વસ્ત્રોને સ્પર્શે નહીં તે માટે શ્રાવક યત્ન કરે, અને શ્રેષ્ઠ કોટિનાં સુગંધી પુષ્પો વગેરે દ્રવ્યોથી ભગવાનની પ્રતિમાની પૂજા કરે, જેથી પોતાના ભાવોનો પ્રકર્ષ થાય. **11૧૧૪૧ા** અવતરણિક્તા ઃ

अत्रैव विधिशेषमाह --

અવતરણિકાર્થ :

અહીં જ વિધિશેષને કહે છે=જિનપ્રતિમાની પૂજાની વિધિમાં જ બાકી રહેલ વિધિ બતાવે છે –

ગાશા :

सुहगंधधूवपाणिअसव्वोसहिमाइएहिं ता ण्हवणं । कुंकुमगाइविलेवणमइसुरहिं मणहरं मल्लं ॥११४२॥

અન્વચાર્થ :

सुहगंधधूवपाणिअसव्वोसहिमाइएहिं=શુભ ગંધવાળા ધૂપથી ધૂપિત એવાં પાનીય, સર્વોષધિ આદિ દ્વારા ण्हवणं=સ્નાપન, कुंकुमगाइविलेवणं=કુંકુમાદિ વડે વિલેપન, अइसुरहिं मणहरं मल्लं=અતિસુરભિવાળું મનોહર માલ્ય (ચઢાવવું.)

★ 'ता' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

સુગંધી ધૂપથી ધૂપિત એવાં પાણી, સર્વોષધિ આદિ દ્વારા જિનપ્રતિમાને નવડાવવું, કુંકુમાદિ વડે વિલેપન કરવું, અતિસુગંધી મનોહર ફૂલની માળા ચઢાવવી.

રીકા ઃ

शुभगन्धधूपपानीयसर्वौषध्यादिभिस्तावत्स्नापनं प्रथममेव, भूयः कुङ्कुमादिविलेपनं, तदन्वतिसुरभि गन्धेन मनोहारि दर्शनेन माल्यमिति गाथार्थः ॥११४२॥

ટીકાર્થ :

શુભ ગંધવાળા ધૂપથી ધૂપિત એવાં પાણી, સર્વોંધધિ ધ્આદિ દ્વારા પ્રથમ જ સ્નાપન=પહેલાં જ જિનપ્રતિમાને પ્રક્ષાલ કરવો. પછી કુંકુમાદિ વડે વિલેપન=કેસર, ચંદનાદિ વડે જિનપ્રતિમા પર વિલેપન કરવું, ત્યારપછી ગંધથી અતિસુરભિ, દર્શનથી મનોહારી એવું માલ્ય=ફૂલની માળા, ચઢાવવી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાશા :

विविहणिवेअणमारत्तिगाइ धूवथयवंदणं विहिणा । जहसत्ति गीअवाइअणच्चणदाणाइअं चेव ॥११४३॥

અન્વચાર્થઃ

विविहणिवेअणमारत्तिगाइ=વિવિધ નિવેદન=નૈવેઘ, આરત્રિકાદિ, विहिणा=વિધિ વડે धूवथयवंदणं=ધૂપ, સ્તવ, વંદન, जहसत्ति चेव=અને યથાશક્તિ गीअवाइअणच्चणदाणाइअं=ગીત, વાજિંત્ર, નર્તન, દાનાદિ. ÷

ગાશાર્થ :

વિવિધ પ્રકારનું નેવેધ ચઢાવવું, આરતી વગેરે કરવું, વિધિપૂર્વક ધૂપ કરવો, સ્તુતિ બોલવી, ચૈત્ચવંદન કરવું, અને શક્તિ પ્રમાણે ગીત ગાવું, વાજિત્ર વગાડવું, નૃત્ય કરવું, દાનાદિ કરવું.

રીકા ઃ

विविधं निवेदनमिति चित्रं निवेद्यम्, आरत्रिकादि, तदनु धूपः, तथा स्तवः, तदनु वन्दनं विधिना विश्रब्धादिना, तथा यथाशक्ति सङ्गीतवादित्रनर्त्तनदानादि चैव, आदिशब्दादुचितस्मरणमिति गाथार्थः ॥११४३॥

રીકાર્થઃ

વિવિધ નિવેદન≕ચિત્ર નિવેઘ≕વિવિધ પ્રકારનું નૈવેઘ અર્પણ કરવું, આરત્રિક આદિ≕આરતી અને મંગળ દીવો કરવો, ત્યારપછી ધૂપ અને સ્તવ કરવો. ત્યારપછી વિશ્રબ્ધાદિ વિધિ વડે વંદન≔ચૈત્યવંદન કરવું, અને તે રીતે યથાશક્તિ સંગીત, વાજિંત્ર, નર્તન, દાન આદિ કરવું. 'आदિ' શબ્દથી=''दानादि''માં 'आदि' શબ્દથી, પ્રાપ્ત એવું ઉચિતનું સ્મરણ કરવું, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતી વખતે શ્રાવક પ્રથમ સુગંધી ધૂપથી ધૂપિત એવાં પાણી, સર્વોષધિ આદિ દ્વારા જિનપ્રતિમાનો પ્રક્ષાલ કરે, ત્યારપછી કેસર વગેરેં ઉત્તમ દ્રવ્યોથી પ્રતિમા ઉપર વિલેપન કરે, ત્યારપછી અત્યંત સુગંધવાળાં અને દેખાવમાં મનોહર એવાં ફૂલો ચઢાવે, પરંતુ સુગંધ વગરનાં અને દેખાવમાં મનોહર ન હોય તેવાં કે ચીમળાઈ ગયેલાં હોય તેવાં પુષ્પાદિ ચઢાવે નહીં.

વળી, ભગવાનની અંગપૂજા કર્યા પછી નૈવેઘ ચઢાવી, આરતી-મંગળદીવો કરે, ત્યારપછી ધૂપ કરે, સ્તુતિઓ બોલે, ત્યારપછી "આ જ ભગવાન મને સંસારસાગરથી તારનારા છે" એ પ્રકારની શ્રદ્ધા અને ઉપયોગના અતિશયપૂર્વક ચૈત્યવંદન કરે. ત્યારપછી શક્તિ પ્રમાણે સંગીત કરે, વાજિંત્ર વગાડે, નૃત્ય કરે અને દાનાદિ કરે, જે સર્વ પોતાને ભગવાનની ભક્તિ કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલા હર્ષની અભિવ્યક્તિરૂપ છે. અહીં "**दानादि**"માં '**आदि**' પદથી ઉચિતનું સ્મરણ ગ્રહણ કર્યું, એનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે ભગવાનની ભક્તિ કરીને અત્યંત ભાવિતચિત્તવાળા શ્રાવકને ભગવાનના ગુણોનું વારંવાર સ્મરણ થયા કરે, અને તે હર્ષના અતિરેકથી શ્રાવક ભગવાન સામે સંગીત, નૃત્ય કરે અને વાજિંત્ર વગાડે, તેમ જ પોતાને કોઈ ઉત્તમ બક્તિનો પરિણામ થયો છે તેના હર્ષરૂપે અનુકંપાદિ દાન કરે, અને પોતાને કરવા યોગ્ય કૃત્યોનું સ્મરણ કરે. **ા૧૧૪૨/૧૧૪૩**!

અવતરણિકા ઃ

અત્યાર સુધી જિનભવનકરાવણાદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે આ દ્રવ્યસ્તવ ચારિત્રરૂપ ભાવસ્તવનો હેતુ કઈ રીતે બને છે ? તે બતાવે છે –

ગાથા :

विहिआणुद्वाणमिणं ति एवमेअं सया करिंताणं । होइ चरणस्स हेऊ णो इहलोगादविक्खाए ॥११४४॥

અન્વચાર્થ :

इणं विहिआणुट्टाणं=આ=જિનભવનકારશાદિ, વિહિત અનુષ્ઠાન છે, ति=એ પ્રકારે (અને) एवं=આ પ્રકારે=જિનભવનકારશાદિ ચરશનો હેતુ છે એ પ્રકારે, (ચિત્તમાં ધારશ કરીને) एअं=આને=જિનભવનાદિને, सया=સદા करिंताणं=કરતા એવા શ્રાવકોને (द्रવ્યસ્તવ) चरणस्स हेऊ=ચરશનો=ચારિત્રનો, હેતુ होइ=થાય છે, इहलोगादविक्खाए णो=ઇહલોકાદિની અપેક્ષાથી નહીં=આ લોક વગેરેની આશંસાથી કરાયેલો દ્રવ્યસ્તવ ચરશનો હેતુ થતો નથી.

ગાથાર્થ :

જિનભવનકરાવણાદિ વિહિત અનુષ્ઠાન છે એ પ્રકારે અને જિનભવનકરાવણાદિ ચારિત્રનો હેતુ છે એ પ્રકારે, ચિત્તમાં ધારણ કરીને જિનભવનાદિને સદા કરતા શ્રાવકોને દ્રવ્યસ્તવ ચારિત્રનો હેતુ થાય છે, આ લોક વગેરેની આશંસાથી કરાયેલો દ્રવ્યસ્તવ ચારિત્રનો હેતુ થતો નથી.

ટીકા ઃ

विहितानुष्ठानमिदमित्येवं च चेतस्याधाय एतत् सदा कुर्वतां भवति चरणस्य हेतुरेतदेव, नेहलोकाद्यपेक्षया, आदिशब्दात्कीर्त्त्यादिपरिग्रिह इति गाथार्थ: ॥११४४॥

★ ''कीर्त्त्यांदि''માં 'आदि' શબ્દથી પરલોક અને અનાભોગનો પરિગ્રહ છે.

રીકાર્થ :

આ=જિનભવનકારણાદિ, વિહિત અનુષ્ઠાન છે=શ્રાવકને કર્તવ્યપણારૂપે આગમમાં અનુમત એવું અનુષ્ઠાન છે, એ પ્રકારે, અને આ પ્રકારે=ચારિત્રનો હેતુ છે એ પ્રકારે, ચિત્તમાં આધાન કરીને આને= જિનભવનાદિને, સદા કરતા એવા શ્રાવકોને, આ જ=જિનભવનાદિનું કરણ જ, ચરણનો હેતુ થાય છે. ઇહલોકાદિની અપેક્ષાથી નહીં=આ લોકની આશંસા આદિને આર્શ્રયીને કરાયેલ દ્રવ્યસ્તવ ચરણનો હેતુ થતો નથી. 'આદિ' શબ્દથી=''इह्लोकादि''માં રહેલ 'આદિ' શબ્દથી, કીર્તિ આદિનો પરિગ્રહ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભગવાન વડે સર્વ અનુષ્ઠાનો મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે વિધાન કરાયેલ છે, અને મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય વીતરાગતા છે, અને વીતરાગતા સંયમના પરિશામથી આવે છે. આથી સર્વ વિહિત અનુષ્ઠાન ક્રમે કરીને વીતરાગતામાં પર્યવસાન પામે છે, આ પ્રકારનો નિયમ છે.

વળી, ''શ્રાવક માટે આ દ્રવ્યસ્તવ ભગવાન વડે વિહિત છે, અને આ દ્રવ્યસ્તવ ચારિત્રનો હેતુ છે'' એ પ્રકારે ચિત્તમાં સ્થાપન કરીને જે શ્રાવકો સદા દ્રવ્યસ્તવ કરે છે, તે શ્રાવકોના તે અનુષ્ઠાનો ચારિત્રનો હેતુ બને છે; પરંતુ જે શ્રાવકો આવું ચિત્તમાં પ્રણિધાન કર્યા વગર દ્રવ્યસ્તવનાં અનુષ્ઠાનો કરે છે, તે શ્રાવકોથી કરાયેલાં તે અનુષ્ઠાનો ચારિત્રનો હેતુ બનતાં નથી; કેમ કે તે શ્રાવકો દ્રવ્યસ્તવનાં અનુષ્ઠાનો આ લોક-પરલોકની અનુકૂળતાની આશંસાથી કરે છે અથવા તો સંમૂર્ચ્છિમની જેમ કરે છે. II૧૧૪૪II

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ''દ્રવ્યસ્તવ વિહિત અનુષ્ઠાન છે અને ચારિત્રનો હેતુ છે,'' એ પ્રકારે ચિત્તમાં ધારણ કરીને દ્રવ્યસ્તવને કરતા શ્રાવકોનો દ્રવ્યસ્તવ ચારિત્રનો હેતુ બને છે.

વળી, આવા પ્રકારનો કરાયેલો દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવના રાગવાળો છે માટે દ્રવ્યસ્તવ છે, અને જે દ્રવ્યસ્તવ આવા પ્રકારનો નથી, તે દ્રવ્યસ્તવ જ નથી, એ બતાવવા અર્થે કહે છે –

ગાથા :

एवं चिअ भावथए आणाआराहणाओ राओ वि । जं पुण इअ विवरीअं तं दव्वथओ वि णो होइ ॥११४५॥

અન્વચાર્થ :

एवं चिअ=આ રીતે જ=''જિનભવનકારણાદિ વિહિત અનુષ્ઠાન છે અને ચારિત્રનો હેતુ છે'' એ પ્રકારે ચિત્તમાં ધારણ કરીને શ્રાવકો જિનભવનાદિ કરે એ રીતે જ, आणाआराहणाओ=આજ્ઞાની આરાધના હોવાથી भावथए=ભાવસ્તવમાં **रાओ वि=રાગ પણ છે. जं पुण**=વળી જે इअ=આવા પ્રકારનું (હોવા છતાં) विवरीअं= વિપરીત છે, तं=તે दव्वथओ वि=દ્રવ્યસ્તવ પણ **णો होइ**=થતું નથી.

ગાથાર્થ :

"જિનભવનકારણાદિ વિહિત અનુષ્ઠાન છે અને ચારિત્રનો હેતુ છે" એ પ્રમાણે ચિત્તમાં ધારણ કરીને શ્રાવકો જિનભવનાદિ કરે, એ રીતે જ આજ્ઞાની આરાધના હોવાથી ભાવસ્તવમાં રાગ પણ છે. વળી જે જિનભવનકારણાદિ વરમાં કહ્યું એવા પ્રકારનું હોવા છતાં વિપરીત છે, તે જિનભવનકારણાદિ દ્રવ્યસ્તવ પણ થતું નથી.

રીકા :

एवमेव=अनेनैव विधिना कुर्वतामेतद्भावस्तवे-वक्ष्यमाणलक्षणे आज्ञाराधनात् कारणाद् रागोऽपि, तद्रागाच्च द्रव्यस्तवत्वं, यत्पुर्नाजनभवनकारणादि एवं विपरीतं=यादृच्छिकं तद्, द्रव्यस्तवोऽपि न भवति, उत्सूत्रत्वादिति गाथार्थ: ॥११४५॥

ટીકાર્ચઃ

આ રીતે જ=આ જ વિધિથી=પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ''આ વિહિત અનુષ્ઠાન છે અને ચરણનો હેતુ છે' એ પ્રકારે ચિત્તમાં ધારણ કરીને શ્રાવકો જિનભવનાદિ કરે એ જ વિધિથી, આને=જિનભવનાદિને, કરતા એવા શ્રાવકોને આજ્ઞાના આરાધનના કારણે કહેવાનાર લક્ષણવાળા ભાવસ્તવમાં રાગ પણ છે, અને તેના રાગથી≕ભાવસ્તવના રાગથી, દ્રવ્યસ્તવપશું છે. વળી જે જિનભવનકારશાદિ આવા પ્રકારનું વિપરીત છે= યાદચ્છિક છે, અર્થાત્ બાહ્ય રીતે આવા પ્રકારનું હોવા છતાં જે જિનભવનકારશાદિ ભાવસ્તવના રાગથી કરાયેલું નથી, તે જિનભવનકારશાદિ દ્રવ્યસ્તવ પણ થતું નથી; કેમ કે ઉત્સૂત્રપણું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે "શ્રાવકને દ્રવ્યસ્તવ ભગવાન વડે વિહિત છે અને દ્રવ્યસ્તવથી શ્રાવક ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરે છે," એ પ્રકારે ચિત્તમાં રાખીને તે જ વિધિથી જેઓ જિનભવનકારણાદિ દ્રવ્યસ્તવ કરે છે, તેઓ ભગવાનના વચનાનુસાર જિનભવનકારણાદિ દ્રવ્યસ્તવ કરવા દ્વારા ચારિત્રપ્રાપ્તિના અર્થી છે. તેથી આવા શ્રાવકો દ્રવ્યસ્તવ કરીને ભગવાનની આજ્ઞાનું આરાધન કરે છે. આથી "આ દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવનું કારણ છે" એવી બુદ્ધિપૂર્વક દ્રવ્યસ્તવ કરનારા શ્રાવકોને દ્રવ્યસ્તવના સેવનકાળમાં ભાવસ્તવનો રાગ પણ વર્તે છે; કેમ કે ભાવસ્તવનો રાગ ન હોય તો શ્રાવક ભાવસ્તવના ઉપાયરૂપે દ્રવ્યસ્તવને સેવે નહીં. આથી નક્કી થાય છે કે ભાવસ્તવના અર્થી શ્રાવકો ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિના ઉપાયરૂપે દ્રવ્યસ્તવને સેવે છે, માટે દ્રવ્યસ્તવ કરતી વખતે શ્રાવકોમાં જેમ ભગવાનની ભક્તિનો પરિણામ વર્તે છે તેમ ભાવસ્તવનો રાગ પણ વર્તે છે, અને ભાવસ્તવનો રાગ હોવાને કારણે શ્રાવકોનું જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાન દ્રવ્યસ્તવ બને છે.

વળી, જે શ્રાવકોનું જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાન, આવા પ્રકારનું હોવા છતાં અર્થાત્ બાહ્ય રીતે શાસ્ત્રવિધિ અનુસાર હોવા છતાં, વિપરીત છે અર્થાત્ ભાવસ્તવના ઉપાયરૂપ નથી, પરંતુ પોતાની ઇચ્છા અનુસાર છે, તે શ્રાવકોનું તે અનુષ્ઠાન દ્રવ્યસ્તવ પણ બનતું નથી; કેમ કે ઉત્સૂત્ર છે અર્થાત્ ભગવાને દ્રવ્યસ્તવને ભાવસ્તવના ઉપાયરૂપે સેવવાનું કહ્યું છે, છતાં આવા શ્રાવકો ભાવસ્તવના ઉપાયની બુદ્ધિથી દ્રવ્યસ્તવને સેવતા નથી માટે શાસ્ત્રવિરુદ્ધ આશયથી સેવાયેલું જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાન ઉત્સૂત્રરૂપ છે. તેથી તેવું અનુષ્ઠાન દ્રવ્યસ્તવ બનતું નથી, પરંતુ સંસારના અન્ય અનુષ્ઠાન જેવું અનુષ્ઠાન બને છે. **૫૧૧૪૫**!

અવતરણિકા ઃ

अभ्युपगमे दोषमाह -

અવતરણિકાર્થ :

અભ્યુપગમમાં દોષને કહે છે=જિનાજ્ઞાથી વિપરીત એવા જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાનને દ્રવ્યસ્તવરૂપે સ્વીકારવામાં પ્રાપ્ત થતા અતિપ્રસંગરૂપ દોષને કહે છે –

ગાથા :

भावे अइप्पसंगो आणाविवरीअमेव जं किंचि । इह चित्ताणुट्ठाणं तं दव्वथओ भवे सव्वं ॥११४६॥

અન્વચાર્થ :

भावे अइप्पसंगो=ભાવમાં અતિપ્રસંગ છે=જિનાજ્ઞાથી વિપરીત એવાં જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાનના દ્રવ્યસ્તવના સદ્ભાવમાં અતિવ્યાપ્તિ છે. (તે સ્પષ્ટ કરે છે –) **आणाविवरीअमेव जं किंचि**=આજ્ઞાથી વિપરીત જ એવું જે કાંઈ इह=અહીં=લોકમાં, चित्ताणुद्वाणं=ચિત્ર અનુષ્ઠાન છે, तं सव्वं=તે સર્વ दव्वथओ=द्रव्यस्तव भवे=થાય.

ગાથાર્થ :

જિનાજ્ઞાથી વિપરીત એવાં જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાનને દ્રવ્યસ્તવરૂપે સ્વીકારવામાં અતિવ્યાપ્તિ છે. જિનાજ્ઞાથી વિપરીત જ સેવું જે કાંઈ લોકમાં વિવિધ પ્રકારનું અનુષ્ઠાન છે, તે સર્વ દ્રવ્યસ્તવ થાય.

શીકા ઃ

भावे=द्रव्यस्तवभावे च तस्य अतिप्रसङ्गः=अतिव्याप्तिः, कथमित्याह-आज्ञाविपरीतं=आगमविपरीतमेव यत्किञ्चिदिह लोके चित्रानुष्ठानं गृहकरणादि, तद् द्रव्यस्तवो-यथोक्तलक्षणः भवेत् सर्वं, निमित्ता-विशेषादिति गाथार्थः ॥११४६॥

રીકાર્થ :

અને ભાવમાં=તેના દ્રવ્યસ્તવના ભાવમાં=જિનાજ્ઞાથી વિપરીત એવાં જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાનના દ્રવ્યસ્તવના સદ્ભાવમાં, અતિપ્રસંગ છે=અતિવ્યાપ્તિ છે. કઈ રીતે અતિપ્રસંગ છે ? એથી કહે છે – આજ્ઞાથી વિપરીત=આગમથી વિપરીત જ, જે કાંઈ આ લોકમાં ગૃહકરણાદિ ચિત્ર અનુષ્ઠાન છે=ઘર કરવું વગેરે વિવિધ પ્રકારનું અનુષ્ઠાન છે તે સર્વ, યથોક્ત લક્ષણવાળો=પૂર્વે જે પ્રકારે જિનભવનકારણાદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવનું સ્વરૂપ બતાવ્યું તે પ્રકારના સ્વરૂપવાળો, દ્રવ્યસ્તવ થાય; કેમ કે નિમિત્તનું અવિશેષ છે=જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાનમાં અને ગૃહકરણાદિ અનુષ્ઠાનમાં ભગવાનની આજ્ઞાથી વિપરીત પ્રવૃત્તિ કરવારૂપ નિમિત્ત સમાન છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભગવાનની આજ્ઞાથી નિરપેક્ષ એવા જિનભવનકારણાદિ વીતરાગવિષયક અનુષ્ઠાનને દ્રવ્યસ્તવરૂપે સ્વીકારવામાં અતિવ્યાપ્તિ દોષ પ્રાપ્ત થાય છે, તે બતાવે છે –

આ લોકમાં ભગવાનની આજ્ઞાવિરુદ્ધ એવાં જે કાંઈ ઘર બનાવવા વગેરે રૂપ અનુષ્ઠાન છે તે સર્વ દ્રવ્યસ્તવ બની જાય; કેમ કે નિમિત્ત વિશેષ નથી.

આશય એ છે કે આજ્ઞાનિરપેક્ષ એવું ઘર કરવા વગેરે અનુષ્ઠાનનું નિમિત્ત જેમ આ લોકની આશંસાદિ છે, તેમ પ્રસ્તુત જિનમંદિર નિર્માણ કરવા વગેરે અનુષ્ઠાનનું નિમિત્ત પણ ભાવસ્તવ નથી, પરંતુ આ લોકની આશંસાદિ જ છે. આથી જિનભવનકારણાદિમાં અને ગૃહકરણાદિમાં નિમિત્ત સમાન છે. તેથી જિનાજ્ઞાથી વિપરીત એવા જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાનને દ્રવ્યસ્તવ સ્વીકારીએ તો ગૃહકરણાદિ અનુષ્ઠાનને પણ દ્રવ્યસ્તવ સ્વીકારવાનો અતિપ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય. **II૧૧૪૬II**

અવ<mark>તર</mark>ણિકા ઃ

ભગવાનની આજ્ઞાથી નિરપેક્ષ એવા જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાનોને દ્રવ્યસ્તવ સ્વીકારીએ તો સંસારનાં અનુષ્ઠાનોને પણ દ્રવ્યસ્તવ સ્વીકારવાની આપત્તિ આવે, એમ પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે કહ્યું, ત્યાં પૂર્વપક્ષની શંકાનું ઉદ્ભાવન કરીને ગ્રંથકારશ્રી આજ્ઞાથી વિપરીત સર્વ અનુષ્ઠાનો દ્રવ્યસ્તવ નથી, એ બતાવવા માટે કહે છે – ગાથા :

जं वीअरागगामी अह तं णणु सिट्ठणाइ वि स एवं । सिअ उचिअमेव जं तं आणाआराहणा एवं ॥११४७॥

અન્વચાર્થ :

अह=अथथी પૂર્વપક્ષી કહે છે – जं वीअरागगामी=જે વીતરાગગામી છે=જે અનુષ્ઠાન વીતરાગવિષયક છે, तं=તે છે=તે અનુષ્ઠાન દ્રવ્યસ્તવ છે. णणु=ननु થી ગ્રંથકાર કહે છે – एवं=આ રીતે सिट्ठणाइ वि स= શિષ્ટનાદિ પણ તે થશે=વીતરાગગામી એવા આક્રોશાદિ પણ દ્રવ્યસ્તવ થશે. सिअ=થાય=પૂર્વપક્ષીના મતે કદાચ આમ થાય, जं उच्चिअमेव तं=જે ઉચિત જ છે તે છે=જે ઉચિત જ વીતરાગગામી અનુષ્ઠાન છે તે દ્રવ્યસ્તવ છે, (તેને ગ્રંથકાર કહે છે –) आणाआराहणा=આજ્ઞાની આરાધના एवं=આવી છે=ઉચિત અનુષ્ઠાનરૂપ છે. (તેથી આજ્ઞાની આરાધનાવાળું અનુષ્ઠાન દ્રવ્યસ્તવ છે, એમ પ્રાપ્ત થાય.)

ગાથાર્થ :

પૂર્વપક્ષી કહે છે કે જે અનુષ્ઠાન વીતરાગગામી હોય તે અનુષ્ઠાન દ્રવ્યસ્તવ છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે આ રીતે વીતરાગગામી એવો આક્રોશ વગેરે પણ દ્રવ્યસ્તવ થશે. કદાચ પૂર્વપક્ષી કહે કે જે ઉચિત જ વીતરાગગામી અનુષ્ઠાન છે, તે દ્રવ્યસ્તવ છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે ભગવાનની આજ્ઞાની આરાધના આવી છે, તેથી આજ્ઞાની આરાધનાવાળું અનુષ્ઠાન દ્રવ્યસ્તવ છે, એમ પ્રાપ્ત થાચ.

રીકા :

यद्वीतरागगाम्यनुष्ठानमथ तद् द्रव्यस्तव इति, अत्राह-ननु शिष्टनाद्यपि=आक्रोशनाद्यपि वीतरागगामि सद् द्रव्यस्तव एव, (?स=द्रव्यस्तव एवं) निमित्ताविशेषादिति भाव:, स्यात्-उचितमेव यद् वीतराग-गाम्यनुष्ठानं तद् द्रव्यस्तव इति, अत्राह-आज्ञाराधनं एवं तदुचितान्वेषणप्रवृत्त्येति गाथार्थ: ॥११४७॥

नोंध ः

ટીકામાં <mark>द्रव्यस्तव एव</mark> છે, त्थां મૂળગાથા પ્રમાણે અને પ્રતિમાશવ્રક ગ્રંથમાં આપેલ સ્તવપરિજ્ઞાની ગાથા-૩૭ની ટીકા પ્રમાણે **स=द्रव्यस्तव एवं** એમ હોવું જોઈએ.

ટીકાર્થ ઃ

अથ થી પૂર્વપક્ષી શંકા કરે છે – જે અનુષ્ઠાન વીતરાગગામી છે, તે દ્રવ્યસ્તવ છે. 'इति' પૂર્વપક્ષીના કથનની સમાપ્તિમાં છે.

અહીં કહે છે=પૂર્વપક્ષીની શંકામાં ગ્રંથકાર કહે છે – ખરેખર આ રીતે=વીતરાગગામી એવું અનુષ્ઠાન દ્રવ્યસ્તવ છે એ રીતે, વીતરાગગામી છતું શિષ્ટનાદિ પણ=આક્રોશનાદિ પણ, તે=દ્રવ્યસ્તવ, થાય; કેમ કે નિમિત્તનું અવિશેષ છે=વીતરાગગામી એવા જિનભવનકારણાદિમાં અને વીતરાગગામી એવા શિષ્ટનાદિમાં વિષયરૂપ નિમિત્ત સમાન છે. स्यात् થી પૂર્વપક્ષી કહે – ઉચિત જ એવું જે વીતરાગગામી અનુષ્ઠાન હોય તે દ્રવ્યસ્તવ છે. 'इति' પૂર્વપક્ષીના કથનની સમાપ્તિમાં છે.

અહીં કહે છે=પૂર્વપક્ષીના કથનમાં ગ્રંથકાર કહે છે – તેમાં ઉચિતના અન્વેષણની પ્રવૃત્તિથી=અનુષ્ઠાનમાં ઉચિતને શોધવાની પ્રવૃત્તિથી, આજ્ઞાનું આરાધન આવું છે=ઉચિત છે. માટે આજ્ઞાની આરાધનાવાળું અનુષ્ઠાન દ્રવ્યસ્તવ છે એમ પ્રાપ્ત થાય, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે આજ્ઞાથી વિપરીત જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાનને દ્રવ્યસ્તવ સ્વીકારીએ તો ગૃહકરણાદિ અનુષ્ઠાનને પણ દ્રવ્યસ્તવ સ્વીકારવારૂપ અતિપ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય. ત્યાં પૂર્વપક્ષી કહે કે વીતરાગગામી અનુષ્ઠાનને દ્રવ્યસ્તવ કહેવાય, અને ગૃહકરણાદિ અનુષ્ઠાન વીતરાગગામી નથી. આમ કહીને પૂર્વપક્ષીને એ સ્થાપન કરવું છે કે ભગવાનની આજ્ઞાથી વિપરીત પણ જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાન વીતરાગગામી હોવાથી દ્રવ્યસ્તવ છે, અને ગૃહકરણાદિ અનુષ્ઠાન વીતરાગગામી નહીં હોવાથી દ્રવ્યસ્તવ નથી.

આમ કહેતાં પૂર્વપક્ષીને ગ્રંથકાર કહે છે – કોઈ પુરુષ ભગવાનને ગાળો આપે તો તે ગાળોનો વિષય વીતરાગ છે, તેથી તે વીતરાગગામી ગાળો આપવાની પ્રવૃત્તિને પણ દ્રવ્યસ્તવ કહેવું પડે; કેમ કે આજ્ઞાવિપરીત એવા જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાનનો વિષય જેમ વીતરાગ છે, તેમ ગાળો આપવાની પ્રવૃત્તિનો વિષય પણ વીતરાગ છે. તેથી જિનભવનકારણાદિમાં અને ગાળો આપવાની પ્રવૃત્તિમાં વિષયભૂત વીતરાગરૂપ નિમિત્ત સમાન છે. આથી જિનાજ્ઞાનિરપેક્ષ જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાન દ્રવ્યસ્તવ બનતા હોય તો ભગવાનને ગાળો આપવાની પ્રવૃત્તિ પણ દ્રવ્યસ્તવ બનવી જોઈએ.

અહીં પૂર્વપક્ષી કહે કે – ઉચિત એવું જે અનુષ્ઠાન વીતરાગગામી હોય તે અનુષ્ઠાનને દ્રવ્યસ્તવ કહેવાય; અને ભગવાનને ગાળો આપવાની પ્રવૃત્તિ વીતરાગગામી હોવા છતાં ઉચિત અનુષ્ઠાન નથી, માટે તેને દ્રવ્યસ્તવ કહી શકાય નહીં; પરંતુ આજ્ઞાનિરપેક્ષ જિનભવનકારણાદિની પ્રવૃત્તિ વીતરાગગામી છે અને ઉચિત અનુષ્ઠાન છે, માટે તેને દ્રવ્યસ્તવ કહી શકાય.

આમ કહેતાં પૂર્વપક્ષીને ગ્રંથકાર કહે છે – પૂર્વપક્ષી આ રીતે અનુષ્ઠાનમાં ઉચિતને શોધવાની પ્રવૃત્તિ કરતો હોય, તો ભગવાનની આજ્ઞા અનુસારે કરાતું અનુષ્ઠાન ઉચિત છે, અને ભગવાનની આજ્ઞાથી નિરપેક્ષ થઈને કરાતું અનુષ્ઠાન ઉચિત નથી, એમ પૂર્વપક્ષીને સ્વીકારવું પડે. અને પૂર્વપક્ષી એમ સ્વીકારતો હોય તો એ પ્રાપ્ત થાય કે ભગવાને દ્રવ્યસ્તવ ચારિત્રના હેતુરૂપે કરવાનું કહેલ છે, તેથી તેવા આશયપૂર્વક કરાયેલ જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાન ઉચિત બને, અને સ્વચ્છંદપણાથી કરાયેલ જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાન ઉચિત બને નહીં. આથી નક્કી થાય કે આજ્ઞાનિરપેક્ષ જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાન દ્રવ્યસ્તવ નથી; છતાં તેને દ્રવ્યસ્તવરૂપે સ્વીકારીએ તો સંસારના ગૃહકરણાદિ સર્વ અનુષ્ઠાનને પણ દ્રવ્યસ્તવ સ્વીકારવાનો પ્રસંગ આવે. આ પ્રકારનો ગ્રંથકારનો આશય છે. **II૧૧૪૭II**

અવતરણિકા ઃ

भावार्थदर्शनेन प्रकृतयोजनामाह —

અવતરશિકાર્થઃ

ભાવાર્થના દર્શન દ્વારા પ્રકૃતમાં યોજનાને કહે છે -

અવતરણિકાનો ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે આ રીતે અનુષ્ઠાનમાં ઉચિતના અન્વેષણની પ્રવૃત્તિથી આજ્ઞાની આરાધનાવાળું અનુષ્ઠાન દ્રવ્યસ્તવ થાય છે. એ કથનનો ભાવાર્થ બતાવવા દ્વારા ભગવાનની આજ્ઞા અનુસાર જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાન કરવારૂપ પ્રકૃતમાં તે આજ્ઞાઆરાધનાની યોજનાને ગ્રંથકાર બતાવે છે –

ગાથા :

जं पुण एअविउत्तं एगंतेणेव भावसुण्णं ति । तं विसअंमि वि ण तओ भावथयाहेउओ निअमा (?उचिओ) ॥११४८॥

नोंध ः

ગાથાના અંતે **निअमा** છે, તેને સ્થાને પ્રસ્તુત ગાથાની ટીકા પ્રમાણે અને પ્રતિમાશતક ગ્રંથમાં આપેલ સ્તવપરિજ્ઞાની ગાથા-૩૮ પ્રમાણે **उचिओ** હોય તેમ ભાસે છે.

અન્વચાર્થઃ

जं पुण=વળી જે (અનુષ્ઠાન) एअविउत्तं=આનાથી વિયુક્ત=ઔચિત્યના અન્વેષણાદિથી શૂન્ય, एगंतेणेव भावसुण्णं=એકાંતથી જ ભાવથી શૂન્ય છે, ति=એથી तं=તે (અનુષ્ઠાન) भावथयाहेउओ= ભાવસ્તવનો અહેતુ હોવાથી विसअंमि वि=વિષયમાં પણ उचिओ तओ ण=ઉચિત તે=દ્રવ્યસ્તવ, નથી.

ગાશાર્થ :

વળી જે અનુષ્ઠાન ઔચિત્યના અન્વેષણાદિથી શૂન્ય એકાંતે જ ભાવથી શૂન્ય છે, એથી તે અનુષ્ઠાન ભાવસ્તવનો અહેતુ હોવાથી વીતરાગાદિ વિષયમાં પણ ઉચિત દ્રવ્યસ્તવ નથી.

ટીકા :

यत्पुनरनुष्ठानं एतद्वियुक्तम्=औचित्यान्वेषणादिशून्यमेकान्तेनैव भावशून्यमित्याज्ञानिरपेक्षतया तद् अनुष्ठानं विषयेऽपि वीतरागादौ न तक इति न द्रव्यस्तवः, कुत इत्याह-भावस्तवाहेतुत्वात्=भावस्तवस्याऽ-कारणत्वेन, उचित इति यथाभूतो, भावस्तवाङ्गं न, अप्रधानस्तु भवतीति गाथार्थः ॥११४८॥

ટીકાર્થ ઃ

यत् अनुष्ठानं पुनः एतद्वियुक्तं=औचित्यान्वेषणादिशून्यं एकान्तेन एव भावशून्यं વળી જે અનુષ્ઠાન આનાથી વિયુક્ત≕ઔચિત્યના અન્વેષણાદિથી શૂન્ય, એકાંતથી જ ભાવથી શૂન્ય છે,

इति आज्ञानिरपेक्षतया એથી આજ્ઞાનિરપેક્ષપણું હોવાને કારણે

तद् अनुष्ठानं वीतरागादौ विषयेऽपि तकः न इति द्रव्यस्तवः न, ते અनुष्ठान वीतराशादि विषयमां पश्च ते नथी=द्रव्यस्तव नथी;

कुतः.....कारणत्वेन, કયા કારણથી તે અનુષ્ઠાન દ્રવ્યસ્તવ નથી ? એથી કહે છે – ભાવસ્તવનું અહેતુપણું હોવાથી=ભાવસ્તવનું અકારણપણું હોવાથી, તે અનુષ્ઠાન વીતરાગાદિ વિષયમાં પણ દ્રવ્યસ્તવ નથી, એમ અન્વય છે.

વળી તે અનુષ્ઠાન વીતરાગાદિ વિષયમાં પણ કેવા પ્રકારનો દ્રવ્યસ્તવ નથી ? તે સ્પષ્ટ કરે છે 🗕

उचित इति यथाभूतः ઉચિત≕યથાભૂત≕ભગવાનની આજ્ઞા અનુસાર, એવો દ્રવ્યસ્તવ નથી એમ પૂર્વ સાથે અન્વય છે. તેનું જ તાત્પર્ય ખોલે છે -ે भावस्तवाङ्गं न ભાવસ્તવનું અંગ નથી, अप्रधानः तु भवति પરંતુ અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવ છે. इति गाथार्थः એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથાના અંતે ગ્રંથકારે કહ્યું કે વીતરાગગામી ઉચિત અનુષ્ઠાન દ્રવ્યસ્તવ છે, એ પ્રકારે અનુષ્ઠાનમાં ઉચિતના અન્વેષણની પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો 'ઉચિત' શબ્દથી આજ્ઞાની આરાધના પ્રાપ્ત થાય. એ કથનની જ પ્રસ્તુત દ્રવ્યસ્તવમાં યોજનાં કરીને બતાવે છે –

જે અનુષ્ઠાન ઔચિત્યના અન્વેષણાદિથી શૂન્ય હોય અને ભગવાન પ્રત્યેના બહુમાનઅંશરૂપ ભાવથી એકાંતે જ શૂન્ય હોય, તે અનુષ્ઠાન ભગવાનની આજ્ઞાથી નિરપેક્ષ છે.

આનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે ઔચિત્યના અન્વેષજ્ઞાદિથી યુક્ત અનુષ્ઠાન ભગવાનની આજ્ઞા અનુસાર હોવાથી અવશ્ય ચારિત્રપ્રાપ્તિનું કારજ્ઞ બને છે, અને કદાચ અનુષ્ઠાન કોઈ ઔચિત્યના અન્વેષજ્ઞાદિથી યુક્ત નહીં હોવા છતાં કંઈક ભગવાન પ્રત્યેના બહુમાનભાવથી યુક્ત હોય તોપજ્ઞ તે અનુષ્ઠાન સામગ્રી પ્રાપ્ત થતાં ઔચિત્યના અન્વેષજ્ઞાદિનું કારજ્ઞ બને તેવું હોવાથી ક્રમે કરીને ચારિત્રપ્રાપ્તિનું કારજ્ઞ બને છે; પરંતુ જે અનુષ્ઠાન ઔચિત્યના અન્વેષજ્ઞાદિથી પજ્ઞ રહિત હોય અને એકાંતે જ ભગવાન પ્રત્યેના બહુમાનભાવથી રહિત હોય, માત્ર લોકસંજ્ઞા આદિને વશ થઈને જે અનુષ્ઠાન કરાતું હોય, તે અનુષ્ઠાન ભગવાનની આજ્ઞાથી નિરપેક્ષ છે; અને જે અનુષ્ઠાન ભગવાનની આજ્ઞાથી નિરપેક્ષ હોય તે અનુષ્ઠાન બગવાનની આજ્ઞાથી વિરયેક્ષ છે; અને જે અનુષ્ઠાન ભગવાનની આજ્ઞાથી નિરપેક્ષ હોય તે અનુષ્ઠાન કદાચ વીતરાગાદિના વિષયમાં હોય તોપજ્ઞ તે અનુષ્ઠાન દ્વયસ્તવ બનતું નથી; કેમ કે આવું અનુષ્ઠાન ભાવસ્તવનું કારજ્ઞ છે, આથી જે અનુષ્ઠાન ઔચિત્યના અન્વેષજ્ઞાદિપૂર્વક કરાતું હોય તે અનુષ્ઠાન સાક્ષદ્ધ ભાવસ્તવનું કારજ્ઞ છે, અને કોઈ જીવમાં વિશેષ વિવેક નહીં પ્રગટ્યો હોવાને કારજ્ઞે તે જીવ જે અનુષ્ઠાન કરે છે તે અનુષ્ઠાન ઔચિત્યના અન્વેષજ્ઞાદિથી રહિત હોવા છતાં ભવથી વિરક્ત થઈને ગુજ઼ાવાન એવા ભગવાન પ્રત્યેના બહુમાનથી કરાતું હોય તો, તે અનુષ્ઠાન પજ્ઞ પરંપરાએ ભાવસ્તવનું કારજ્ઞ છે. આથી આવું અનુષ્ઠાન પ્રધાન દ્રવ્યસ્તવરૂપ છે, અને તે સિવાયનાં વીતરાગગામી પજ્ઞ અનુષ્ઠાન ઉચિત દ્રવ્યસ્તવરૂપ નથી અર્થાત્ ભાવસ્તવનું અંગ નથી, પરંતુ અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવરૂપ છે.

ટીકામાં ''**औचित्यान्वेषणादिशून्यं**'' છે, ત્યાં **'આદિ**' પદથી ઔચિત્યની પ્રવૃત્તિનું ગ્રહણ છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાન કરતી વખતે શ્રાવક આ અનુષ્ઠાનના સેવનવિષયક ઔચિત્ય શું છે ? તેની શોધ કરે, અને ઔચિત્યનો નિર્ણય થયા પછી શ્રાવક તે અનુષ્ઠાનના સેવનવિષયક ઔચિત્યપૂર્વક સર્વ પ્રવૃત્તિ કરે, જેથી તે અનુષ્ઠાન ઔચિત્યના અન્વેષણાદિથી યુક્ત બનવાને કારણે ઉચિત દ્રવ્યસ્તવરૂપ બને છે, જે દ્રવ્યસ્તવ ચારિત્રનો હેતુ હોવાથી ભગવાનની આજ્ઞાના આરાધનરૂપ છે. II૧૧૪૮II

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૧૪૬માં કહેલ કે આજ્ઞાવિપરીત એવા જિનભવનકારણાદિને દ્રવ્યસ્તવ સ્વીકારીએ તો આજ્ઞાવિપરીત એવા ગૃહકરણાદિને પણ દ્રવ્યસ્તવ સ્વીકારવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય, અને ગાથા ૧૧૪૭-૧૧૪૮માં તે કથનની જ પુષ્ટિ કરી. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે આજ્ઞાવિપરીત એવા પણ જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાનનું ભોગાદિ ફળવિશેષ પ્રાપ્ત થાય છે, જ્યારે ગૃહકરણાદિ અનુષ્ઠાનનું ભોગાદિ ફળવિશેષ પ્રાપ્ત થતું નથી, આથી આજ્ઞાવિપરીત જિનભવનકારણાદિ અને ગૃહકરણાદિ વચ્ચે ભેદ છે. માટે આજ્ઞાવિપરીત એવા જિનભવનકારણાદિને ઉચિત અનુષ્ઠાન કહી શકાશે. તેના નિરાકરણ માટે ગ્રંથકાર કહે છે –

ગાથા :

भोगाइफलविसेसो उ अत्थि एत्तो वि विसयभेएणं । तुच्छो उ तओ जम्हा हवइ पगारंतरेणा वि ॥११४९॥

અન્વચાર્થ :

विसयभेएणं उ=વળી વિષયભેદ હોવાને કારણે एत्तो वि=ંઆનાથી પણ=અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવથી પણ, भोगाइफलविसेसो अत्थि=ભોગાદિ ફળવિશેષ છે, तओ उ=પરંતુ આ=ભોગાદિ ફળવિશેષ, तुच्छो=તુચ્છ છે; जम्हा=જે કારણથી पगारंतरेणा वि हवइ=પ્રકારાંતરથી પણ થાય છે=અકામનિર્જરા આદિ અન્ય પ્રકારથી પણ ભોગાદિ ફળવિશેષ પ્રાપ્ત થાય છે.

ञाथार्थः

વળી વિષયભેદ હોવાને કારણે અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવથી પણ ભોગાદિ ફળવિશેષ છે, પરંતુ આ તુચ્છ છે; જે કારણથી અકામનિર્જરા આદિ અન્ય પ્રકારથી પણ ભોગાદિ ફળવિશેષ પ્રાપ્ત થાય છે.

ŝ

ડીકા :

भोगादिफलविशेषस्तु सांसारिक एवाऽस्त्यतोऽपि द्रव्यस्तवात् सकाशाद् विषयभेदेन स्तूयमान-विशेषेण, तुच्छस्त्वसौ=भोगादिफलविशेषः, कस्माद् ? भवति प्रकारान्तरेणाऽपि-अकामनिर्जरादिना यत इति गाथार्थः ॥११४९॥

★ ''एत्तो बि''માં 'अपि'થી એ દર્શાવવું છે કે પ્રધાન દ્રવ્યસ્તવથી તો ભોગાદિ ફ્ળવિશેષ થાય છે, પરંતુ આનાથી પણ=અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવથી પણ, ભોગાદિ ફ્ળવિશેષ થાય છે.

★ ''पगारंतरेणा वि''માં 'अपि'થી એ જણાવવું છે કે અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવરૂપ એક પ્રકારથી તો ભોગાદિ ફ્ળવિશેષ થાય છે, પરંતુ અકામનિર્જરાદિરૂપ **અન્ય પ્રકારથી પણ** ભોગાદિ ફ્ળવિશેષ થાય છે.

★ ''भोगाइफलविसेसो''मां 'आदि'थी शरीरअज, ભोग ભोगववानी शडित आहि झ्कविशेषनो संग्रह छे.

★ ''अकामनिर्जरादिना''માં 'आदि'થી તેવા પ્રકારના તુચ્છ પુણ્યનો સંગ્રહ છે.

રીકાર્થ ઃ

વળી સ્તૂયમાન વિશેષરૂપ વિષયભેદ હોવાને કારણે≕ગૃહકરણાદિ અનુષ્ઠાનના વિષય કરતાં જિનભવન-કારણાદિ અનુષ્ઠાનના વીતરાગરૂપ વિષયનો ભેદ હોવાને કારણે, આ પણ દ્રવ્યસ્તવથી≕અપ્રધાન પણ દ્રવ્યસ્તવથી, સાંસારિક જ ભોગાદિ ફળવિશેષ છે, પરંતુ આ=ભોગાદિ ફળવિશેષ, તુચ્છ છે. કયા કારણથી ભોગાદિ ફળવિશેષ તુચ્છ છે ? તેથી કહે છે – જે કારણથી અકામનિર્જરા આદિરૂપ પ્રકારાંતરથી પણ થાય છે=ભોગાદિ ફળવિશેષ પ્રાપ્ત થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ઔચિત્યના અન્વેષણાદિથી શૂન્ય અને એ઼કાંતથી જ ભાવથી શૂન્ય એવાં પણ જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાનનો વિષય ભગવાન છે. તેથી સ્તુતિના વિષયભૂત એવા ભગવાનરૂપ વિષયનો ભેદ હોવાને કારણે અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવથી પણ સાંસારિક ભોગાદિરૂપ ફળવિશેષ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે ગૃહકરણાદિતુલ્ય અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવ નથી, એમ પૂર્વપક્ષી કહે તો ગ્રંથકારશ્રી કહે છે – અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવથી પ્રાપ્ત થયેલું ભોગાદિ ફળ તુચ્છ છે; કેમ કે આવાં ભોગાદિ ફળ તો અકામનિર્જરા આદિ દ્વારા પણ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે ભોગાદિ ફળની પ્રાપ્તિને આશ્રયીને અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવ ઉચિત કહી શકાય નહીં અર્થાત્ વીતરાગગામી જિનભવનકારણાદિ અનુષ્ઠાનથી ભોગાદિ ફળવિશેષ થાય છે અને ગૃહકરણાદિ અનુષ્ઠાનથી ભોગાદિ ફળવિશેષ થતા નથી, એટલામાત્રથી અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવને ઉચિત અનુષ્ઠાન કહી શકાય નહીં. ાા૧૧૪૯ા

અવતરણિકા ઃ

પ્રધાન દ્રવ્યસ્તવને ઉચિત અનુષ્ઠાન સ્વીકારીએ તો દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ વચ્ચે કોઈ ભેદ રહે નહીં, એ પ્રકારની શંકામાં ગ્રંથકાર કહે છે –

।।থা :

उचियाणुद्धाणाओ विचित्तजइजोगतुल्ल मो एस । जं ता कह दव्वथओ ? तद्दारेणऽप्पभावाओ ॥११५०॥

અન્વચાર્થ :

जं=જે કારણથી **उचियाणुट्ठाणाओ**=ઉચિત અનુષ્ઠાન હોવાને કારણે एस=આ=દ્રવ્યસ્તવ, विचित्तजइजोगतुझ मो=વિચિત્ર યતિયોગતુલ્ય જ છે, ता=તે કારણથી **दव्वथओ कह ?**=દ્રવ્યસ્તવ કેવી રીતે થાય ? (આ પ્રકારની પૂર્વપક્ષીની શંકાનું સમાધાન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –) तद्दारेणऽप्पभावाओ=તેના દ્વારથી અલ્પ ભાવ હોવાથી=દ્રવ્ય દ્વારા થોડો ભાવ થતો હોવાથી, (દ્રવ્યસ્તવ કહેવાય છે.)

★ 'मो' एव કाર અર્થમાં છે.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી ઉચિત અનુષ્ઠાન હોવાને કારણે દ્રવ્યસ્તવ વિવિધ પ્રકારના સાધુના યોગ તુલ્ય જ છે, તે કારણથી દ્રવ્યસ્તવ કેવી રીતે કહેવાય ? એમ કહેતા પૂર્વપક્ષીને ગ્રંથકાર જવાબ આપે છે — દ્રવ્ય હારા થોડો ભાવ થતો હોવાથી દ્રવ્યસ્તવ કહેવાય છે.

ટીકા ઃ

आह-उचितानुष्ठानकारणाद्(?उचितानुष्ठानात् कारणाद्) विचित्रयतियोगतुल्य एवैषः विहितत्वात् यद्=यस्मात्, तत्=तस्मात् कथं द्रव्यस्तवः ? भावस्तव एवाऽस्तु, अत्रोत्तरं-तद्द्वारेण=द्रव्यद्वारेणा-ऽल्पभावात्=स्तोकभावोपपत्तेरिति गाथार्थः ॥११५०॥

नोंध ः

ટીકામાં **उचितानुष्ठानकारणाद् છે** તેને સ્થાને **उचितानुष्ठानात्कारणाद्** હોવું જોઈએ. પ્રતિમાશતક ગ્રંથમાં પણ એ પ્રમાણે છે, અને મૂળગાંશા પ્રમાણે પણ એ પાઠ શુદ્ધ ભારો છે.

ડીકાર્શ :

आहથી પૂર્વપક્ષી કહે છે – વિહિતપશું હોવાથી ઉચિત અનુષ્ઠાન હોવાના કારશે આ=દ્રવ્યસ્તવ, જે કારશથી વિચિત્ર યતિયોગતુલ્ય જ છે=વિવિધ પ્રકારના સાધુના વ્યાપાર સમાન જ છે, તે કારશથી દ્રવ્યસ્તવ કેવી રીતે થાય ? ભાવસ્તવ જ હો.

અહીં ઉત્તર=પૂર્વપક્ષીના કથનમાં ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે – તેના દ્વારથી=દ્રવ્ય દ્વારથી=ઉત્તમ પૂજાની સામગ્રી દ્વારા, અલ્પ ભાવ હોવાથી=સ્તોક ભાવની ઉપપત્તિ હોવાથી=થોડા ભાવની પ્રાપ્તિ હોવાથી, દ્રવ્યસ્તવ કહેવાય છે, એમ અન્વય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

ભગવાને જે પ્રકારે કહ્યું છે તે પ્રકારે સાધુ સંયમના યોગોમાં યત્ન કરે છે, તેથી સાધુનું અનુષ્ઠાન જેમ ઉચિત અનુષ્ઠાન છે, તેમ શ્રાવક પણ ભગવાને જે પ્રકારે કહ્યું છે તે પ્રકારે ભગવાનની ભક્તિ આદિમાં યત્ન કરે છે, માટે શ્રાવકનું અનુષ્ઠાન પણ ઉચિત અનુષ્ઠાન છે તેમ સ્વીકારીએ તો, સાધુના જે ઉચિત અનુષ્ઠાનરૂપ વિવિધ પ્રકારના સંયમના યોગો છે તેમાંનો આ કોઈક એક પ્રકારનું ઉચિત અનુષ્ઠાન છે તેમ માનવું જોઈએ, તેથી આ દ્રવ્યસ્તવને ભાવસ્તવ જ કહેવો જોઈએ, દ્રવ્યસ્તવ કહી શકાય નહીં. આ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષીનો આશય છે.

તેને જવાબરૂપે ગ્રંથકાર કહે છે કે શ્રાવકો ઉત્તમ દ્રવ્યોથી ભગવાનની ભક્તિ કરવારૂપ જે દ્રવ્યસ્તવ કરે છે, તેમાં ભગવાનના ગુણોના બહુમાનરૂપ અલ્પ ભાવ છે[;] અને સાધુ સર્વ પદાર્થો પ્રત્યે મમત્વ વગરના થઈને, વીતરાગના વચનનું અવલંબન લઈને, અભિષ્વંગનો સર્વથા ઉચ્છેદ કરવા માટે ઉદ્યમ કરવારૂપ જે ભાવસ્તવ કરે છે, તેમાં ભગવાનના ગુણોના બહુમાનરૂપ અધિક ભાવ છે.

આનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે શ્રાવક ઉત્તમ દ્રવ્યોથી ભગવાનની જે ભક્તિ કરે છે, તે શ્રાવકની ભૂમિકામાં ઉચિત અનુષ્ઠાન છે, અને તેમાં અલ્પ ઉત્તમ ભાવ છે; કેમ કે શ્રાવકનું ચિત્ત દ્રવ્યસ્તવકાળમાં પણ ધનાદિ પ્રત્યે રાગવાળું હોય છે, અને તે અલ્પ એવો ઉત્તમ ભાવ ભાવસ્તવનું કારણ છે, માટે તે દ્રવ્યસ્તવ છે; અને સાધુ બાહ્ય સામગ્રી વગર ભગવાનની આજ્ઞાનું જે પાલન કરે છે, તે સાધુની ભૂમિકામાં ઉચિત અનુષ્ઠાન છે, અને તેમાં અધિક ઉત્તમ ભાવ છે; કેમ કે સાધુનું ચિત્ત સંયમના સર્વ અનુષ્ઠાનકાળમાં વીતરાગ થવાના ઉપાયો સિવાય ક્યાંય રાગવાળું હોતું નથી, અને તે અધિક એવો ઉત્તમ ભાવ દ્રવ્યસ્તવનું કાર્ય છે, માટે તે ભાવસ્તવ છે. **ા૧૧૫૦ા**

અવતરણિકા ઃ

एतदेव स्पष्टयति –

અવતરણિકાર્થ :

આને જ≕પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે દ્રવ્યસ્તવમાં દ્રવ્ય દ્વારા અલ્પ ભાવ થાય છે એને જ, સ્પષ્ટ કરે છે –

গাথা :

जिणभवणाइविहाणदारेणं एस होइ सुहजोगो । उचियाणुद्वाणं पि य तुच्छो जइजोगओ णवरं ॥११५१॥

અન્વચાર્થ :

जिणभवणाइविहाणदारेणं=જિનભવનાદિના વિધાન દ્વારા एस=આ=द्रવ્યસ્તવ, सुहजोगो=શુભયોગ होइ=છે, य=અને जइजोगओ=યતિયોગથી उचियाणुद्धाणं पि=ઉચિત અનુષ્ઠાન પણ णवरं=કેવલ तुच्छो= તુચ્છ છે=અલ્પ છે.

ગાથાર્થ :

જિનભવનાદિ કરવા હારા દ્રવ્યસ્તવ શુભચોગ છે, અને સાધુના વ્યાપાર કરતાં ઉચિત અનુષ્ઠાન પણ કેવલ અલ્પ છે.

રીકા :

जिनभवनादिविधानद्वारेण-द्रव्यानुष्ठानलक्षणेन एष भवति शुभयोगः=शुभव्यापारः, ततश्चोचिता-नुष्ठानमपि च सन्नेष तुच्छो यतियोगतः सकाशान्नवरमिति गाथार्थः ॥११५१॥

★ ''उचितानुष्ठनमपि''માં 'अपि'થી એ કહેવું છે કે દ્રવ્યસ્તવ ઉચિત અનુષ્ઠાન ન હોચ તો તો ચતિયોગ કરતાં તુચ્છ છે જ, પરંતુ ઉચિત અનુષ્ઠાન હોચ તોપણ ચતિયોગ કરતાં તુચ્છ જ છે.

ટીકાર્થ :

દ્રવ્ય અનુષ્ઠાનના લક્ષણવાળા જિનભવનાદિના વિધાન દ્વારા≕ઉત્તમ દ્રવ્યોથી પ્રવૃત્તિ કરવા સ્વરૂપ જિનમંદિર વગેરે કરવા દ્વારા, આ=દ્રવ્યસ્તવ, શુભયોગ છે=શુભ વ્યાપાર છે, અને તેથી ઉચિત અનુષ્ઠાન પણ છતો આ≕શુભયોગ, કેવલ યતિયોગ કરતાં≕સાધુના વ્યાપાર કરતાં, તુચ્છ છે=અલ્પ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શ્રાવકો ઉત્તમ દ્રવ્યોથી જિનભવનાદિ કરવારૂપ જે દ્રવ્યસ્તવ કરે છે, તે આત્માના ગુણોની વૃદ્ધિને અનુકૂળ શુભ વ્યાપાર છે. તેથી તે દ્રવ્યસ્તવ ઉચિત અનુષ્ઠાન છે, તોપણ સાધુનો જે સર્વથા અભિષ્વંગના ઉચ્છેદને અનુકૂળ શુભ વ્યાપાર છે, તેના કરતાં દ્રવ્યસ્તવમાં અલ્પ શુભ વ્યાપાર છે. માટે ઉચિત અનુષ્ઠાનરૂપે દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ સમાન હોવા છતાં, પૂર્વગાથામાં પૂર્વપક્ષીએ આપેલ દ્રવ્યસ્તવને ભાવસ્તવ કહેવાની આપત્તિ આવશે નહીં; કેમ કે દ્રવ્યસ્તવમાં શુભ વ્યાપાર અલ્પ છે, જે ભાવસ્તવનું કારણ છે, અને ભાવસ્તવમાં શુભ વ્યાપાર અધિક છે, જે દ્રવ્યસ્તવનું કાર્ય છે. આથી દ્રવ્યસ્તવ યતિયોગ તુલ્ય નથી. **ા૧૧૫૧**ા

અવતરણિકા ઃ

तथा चाह ---

અવતરણિકાર્થ ઃ

અને તે રીતે કહે છે અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ઉચિત અનુષ્ઠાન હોવા છતાં દ્રવ્યસ્તવનો શુભયોગ યતિયોગ કરતાં તુચ્છ છે, તે રીતે કહે છે –

ગાથા :

सव्वत्थ णिरभिसंगत्तणेण जइजोग मो महं होइ । एसो उ अभिस्संगा कत्थ वि तुच्छे वि तुच्छो उ ॥११५२॥

અન્વચાર્થઃ

सव्वत्थ=સર્વત્ર=સર્વ પદાર્થોમાં, णिरभिसंगत्तणेण=નિરભિષ્વંગપણાને કારણે जइजोग मो महं होइ=યતિયોગ જ મહાન થાય છે. कत्थ वि उ तुच्छे वि=વળી કોઈક તુચ્છમાં પણ अभिस्संगा=અભિષ્વંગને કારણે एसो=આ=द्रव्यस्तव, तुच्छो उ=तुચ्છ જ છે.

★ 'ਸੀ' एव કાર અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

સર્વ પદાર્થોમાં નિરભિષ્વંગપણાને કારણે સાધુનો વ્યાપાર જ મહાન છે, વળી કોઈક તુચ્છ પણ વસ્તુમાં અભિષ્વંગને કારણે દ્રવ્યસ્તવ તુચ્છ જ છે.

ŝ

રીકા :

सर्वत्र निरभिष्वङ्गत्वेन हेतुना यतियोग एव महान् भवत्यतः सकाशाद्, एष तु द्रव्यस्तवोऽभिष्वङ्गात् कारणात् क्वचित्तुच्छेऽपि वस्तुनि तुच्छ एव भवतीति गाथार्थः ॥११५२॥

★ ''**તુच्छेऽपि''માં 'अपि'**થી એ જણાવવું છે કે શ્રાવકોને ભગવાનના ગુણો આદિ ઉત્તમ વસ્તુમાં તો અભિષ્વંગ હોય છે, પરંતુ **તુચ્છ વસ્તુમાં પણ** અભિષ્વંગ હોય છે.

ટીકાર્થ :

સર્વત્ર=સર્વ પદાર્થોમાં, નિરભિષ્વંગત્વરૂપ હેતુથી આના કરતાં=દ્રવ્યસ્તવ કરતાં, યતિયોગ જ મહાન છે, વળી આ=દ્રવ્યસ્તવ, કોઈક તુચ્છ પણ વસ્તુમાં અભિષ્વંગ હોવાના કારણે તુચ્છ જ છે=અલ્પ જ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુઓ સર્વથા અભિષ્વંગનો ઉચ્છેદ કરવા માટે બદ્ધલક્ષવાળા થઈને સર્વ સાધુવ્યાપાર કરે છે, તેથી સાધુવ્યાપાર કરતી વખતે સાધુઓને દેહ પ્રત્યે કે ભોગાદિ પ્રત્યે લેશ પણ અભિષ્વંગ હોતો નથી, માટે દ્રવ્યસ્તવ કરતાં સાધુનો શુભયોગ મહાન છે; જ્યારે શ્રાવકો દ્રવ્યસ્તવ કરતી વખતે તુચ્છ એવી સંપત્તિ આદિ પ્રત્યેના અભિષ્વંગનો સર્વથા ત્યાગ કરી શકતા નથી, તેથી શ્રાવકોનો ભગવાનની ભક્તિકાળમાં વર્તતો ભગવાનના ગુણો પ્રત્યેનો બહુમાનભાવ સંસારના તુચ્છ પદાર્થોમાં અભિષ્વંગભાવથી સંવલિત હોવાથી દ્રવ્યસ્તવ કરનારા શ્રાવકોનો શુભયોગ યતિઓના શુભયોગ કરતાં અલ્પ જ છે. **ા**૧૧૫૨ા

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે યતિયોગ જ મહાન છે અને દ્રવ્યસ્તવ તુચ્છ છે. તેથી દ્રવ્યસ્તવ યતિયોગ કરતાં તુચ્છ કેમ છે ? તે સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે –

ગાથા :

जम्हा उ अभिस्संगो जीवं दूसेइ नियमओ चेव । तहूसिअस्स जोगो विसघारिअजोगतुल्लो त्ति ॥११५३॥

અન્વચાર્થઃ

जम्हा उ=વળી જે કારણથી अभिस्संगो=અભિષ્વંગ नियमओ चेव=નિયમથી જ जीवं=જીવને दूसेइ=દૂષિત કરે છે, तद्दूसिअस्स=તેનાથી દૂષિતનો=અભિષ્વંગથી દૂષિત થયેલા જીવનો, जोगो=યોગ विसघास्अिजोगतुस्ने= વિષઘારિત યોગ તુલ્ય છે=વિષથી સિંચાયેલ યોગ જેવો છે.

★ 'त्ति' પાદપૂર્તિમાં છે.

ગાથાર્થ :

વળી જે કારણથી અભિષ્વંગ નક્કી જ જીવને દૂષિત કરે છે, અને અભિષ્વંગથી દૂષિત થયેલા જીવનો યોગ વિષથી સિંચાચેલ યોગ જેવો છે.

રીકા ઃ

यस्मात्त्वभिष्वङ्गः प्रकृत्यैव जीवं दूषयति नियमत एव, तथाऽनुभूतेः, तथा दूषितस्य (? तदूषितस्य) योगः सर्व एव तत्त्वतः विषधारितयोगतुल्यः=अशुद्ध इति गाथार्थः ॥११५३॥

नोंध ः

ટીકામાં तथा दूषितस्य છે, તેને સ્થાને મૂળગાથા પ્રમાણે तद्दूषितस्य હોવું જોઈએ.

ટીકાર્થ :

વળી જે કારણથી પ્રકૃતિથી જ અભિષ્વંગ નિયમથી જ જીવને દૂષિત કરે છે; કેમ કે તે પ્રકારે અનુભૂતિ

છે≕જીવને જ્યારે જ્યારે અભિષ્વંગ થાય છે ત્યારે ત્યારે વ્યાકુળતા થાય છે તે પ્રકારનો અનુભવ છે. તેનાથી દૂષિતનો≕અભિષ્વંગથી દૂષિત થયેલા જીવનો, સર્વ જ યોગ તત્ત્વથી=પરમાર્થથી, વિષથી ઘારિત યોગ તુલ્ય છે=અશુદ્ધ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સર્વત્ર નિરભિષ્વંગપશું હોવાને કારશે દ્રવ્યસ્તવ કરતાં યતિનો યોગ જ મહાન છે, અને અભિષ્વંગ હોવાને કારશે દ્રવ્યસ્તવ અલ્પ જ છે, તેથી ઉચિત અનુષ્ઠાન હોવા છતાં પણ શ્રાવકોનો શુભયોગ યતિઓના યોગ કરતાં અલ્પ કેમ છે ? તે સ્પષ્ટ કરે છે –

જે કારણથી જીવમાં વર્તતો અભિષ્વંગનો પરિણામ પ્રકૃતિથી જ જીવને મલિન કરે છે; કેમ કે શરીરમાં જેમ વિષ ફેલાયેલું હોય તો જીવને આકુળતાનો અનુભવ થાય છે, તેમ આત્મામાં બાહ્ય પદાર્થો પ્રત્યેના રાગાંશરૂપ અભિષ્વંગનો પરિણામ વર્તતો હોય તો જીવની ચેતનાને આકુળતાનો અનુભવ થાય છે; અને શ્રાવકોને પણ કુટુંબાદિ પ્રત્યેનો અભિષ્વંગ સર્વથા નાશ પામ્યો નહીં હોવાથી, તેઓનો ભગવાનની ભક્તિકાલીન શુભ વ્યાપાર પણ અભિષ્વંગરૂપી વિષથી સિંચાયેલા વ્યાપાર જેવો હોય છે, માટે અશુદ્ધ છે. આથી ભગવાનની ભક્તિમાં લીન થયેલા પણ શ્રાવકનો શુભ વ્યાપાર સાધુના શુભ વ્યાપારથી હીન છે. માટે ભાવસ્તવની જેમ દ્રવ્યસ્તવ પણ ઉચિત અનુષ્ઠાન હોવા છતાં અલ્પ શુભભાવવાળો હોવાથી ભાવસ્તવ બનતો નથી. માટે ગાથા ૧૧૫૧માં કહ્યું કે યતિયોગ કરતાં દ્રવ્યસ્તવ તુચ્છ છે, તે સિદ્ધ થાય છે. **ા૧૧૫૩**ા

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૧૫૨માં કહ્યું કે યતિયોગ મહાન છે અને દ્રવ્યસ્તવ તુચ્છ છે, તેથી પૂર્વગાથામાં દ્રવ્યસ્તવ યતિયોગ કરતાં તુચ્છ કેમ છે ? તે બતાવ્યું. હવે દ્રવ્યસ્તવ કરતાં યતિયોગ મહાન કેમ છે ? તે સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે –

ગાશા :

जइणो अदूसिअस्सा हेआओ सव्वहा णिअत्तस्स । सुद्धो अ उवादेए अकलंको सव्वहा सो उ ॥११५४॥

અન્વચાર્થ :

अदूसिअस्सा=અદૂષિત (અને) हेआओ सव्वहा णिअत्तस्स=હેયથી સર્વથા નિવૃત્ત એવા जइणो=યતિનો सो उ=તે જ=યતિયોગ જ, उवादेए सुद्धो=ઉપાદેયમાં શુદ્ધ છે, सव्वहा अ अकलंको=અને સર્વથા અકલંક છે.

ગાથાર્થ :

અભિષ્વંગથી અદૂષિત અને હેચથી સર્વથા નિવૃત્ત એવા ચતિનો ચતિયોગ જ ઉપાદેચમાં શુદ્ધ છે અને સર્વથા અકલંક છે.

રીકા ઃ

यतेरदूषितस्य सामायिकभावेन, हेयात् सर्वथा निवृत्तस्य तत्स्वभावतया, शुद्धश्च उपादेये वस्तुनि आज्ञाप्रवृत्त्याऽतोऽकलङ्कः सर्वथा स एव=यतियोग इति गाथार्थः ॥११५४॥

ટીકાર્થઃ

તેનું સ્વભાવપણું હોવાથી≕હેયથી સર્વથા નિવૃત્ત થવાનું સ્વભાવપણું હોવાથી, હેયથી સર્વથા નિવૃત્ત અને સામાયિકનો ભાવ હોવાને કારણે અદૂષિત એવા યતિનો, તે જ≕યતિયોગ જ, ઉપાદેય વસ્તુમાં આજ્ઞાથી પ્રવૃત્તિ હોવાને કારણે શુદ્ધ છે, અને આથી સર્વથા અકલંક છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુઓને જીવન-મૃત્યુ, સુખ-દુઃખ અને શત્રુ-મિત્ર પ્રત્યે સમભાવ વર્તતો હોય છે, તેથી સાધુઓને પોતાના દેહથી માંડીને સર્વ બાહ્ય પદાર્થો પ્રત્યે અભિષ્વંગ હોતો નથી. માટે સાધુઓનું ચિત્ત અભિષ્વંગરૂપી વિષથી અદૂષિત હોય છે.

વળી સાધુઓ આત્માના ભાવોથી અન્ય એવા હેય ભાવોથી સર્વથા નિવૃત્ત હોય છે, તેથી તેઓ આત્માના ભાવોરૂપ ઉપાદેય વસ્તુમાં ભગવાનની આજ્ઞા અનુસાર પ્રવૃત્તિ કરે છે. તેથી તેઓનો મન-વચન-કાયાનો વ્યાપાર શુદ્ધ હોય છે, અને આથી ઉદયમાં આવેલા કર્મોથી સાધુઓમાં થતો રાગ-દ્વેષનો પરિણામ સ્વના ઉચ્છેદમાં પ્રવૃત્ત હોવાને કારણે રાગ-દ્વેષના પરિણામરૂપ કલંક વગરનો હોય છે. માટે ગાથા ૧૧૫૨માં કહ્યું કે દ્રવ્યસ્તવ કરતાં યત્તિયોગ જ મહાન છે, તે સિદ્ધ થાય છે. **ાા૧૧૫૪ા**

અવતરણિકા ઃ

```
अनयोरेवोदाहरणेन स्वरूपमाह —
```

અવતરણિકાર્થ :

આ બેના જ=દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવના જ, સ્વરૂપને ઉદાહરણ દ્વારા કહે છે –

ગાથા :

असुहतरंडुत्तरणप्पाओ दव्वत्थओऽसमत्थो अ । णइमाइसु इअरो पुण समत्थबाहुत्तरणकप्पो ॥११५५॥

અન્વચાર્થઃ

णइमाइसु=નદી આદિમાં असुहतरंडुत्तरणप्याओ=અશુભ તરંડથી ઉત્તરણપ્રાય=કાંટાવાળી નાવથી ઊતરવા જેવો, असमत्थो अ=અને અસમર્થ=સંપૂર્ણ નદી આદિ ઊતરવામાં અસમર્થ, दव्वत्थओ=દ્રવ્યસ્તવ છે. इअरो पुण=વળી ઇતર=ભાવસ્તવ, समत्थबाहुत्तरणकप्पो=સમર્થ અને બાહુથી ઉત્તરણકલ્પ છે=સંપૂર્ણ નદી આદિ ઊતરવામાં સમર્થ અને પોતાની ભુજાથી ઊતરવા જેવો છે.

ગાથાર્થ :

નદી આદિમાં કાંટાવાળી નાવથી ઊતરવા જેવો અને સંપૂર્ણ નદી આદિ ઊતરવામાં અસમર્થ દ્રવ્યસ્તવ છે, વળી ભાવસ્તવ સંપૂર્ણ નદી આદિ ઊતરવામાં સમર્થ અને પોતાની ભુજાથી ઊતરવા જેવો છે.

રીકા ઃ

अशुभतरण्डोत्तरणप्रायः=कण्टकानुगतसाल्मलीतरण्डोत्तरणतुल्यो द्रव्यस्तवः, सापायत्वाद् असमस्तश्च (? असमर्थश्च) तत एव सिद्ध्यसिद्धेः, नद्यादिषु स्थानेषु, इतरः पुनः=भावस्तवः समस्त(?र्थ)~ बाहृत्तरणकल्पः, तत एव मुक्तेरिति गाथार्थः ॥११५५॥

नोंध ः

ટીકામાં **असमस्तश्च** છે, તેને ઠેકાણે મૂળગાથા પ્રમાણે **असमर्थश्च** હોવું જોઈએ, અને **समस्तबाहूत्तरणकल्पः છે** તેને ઠેકાણે મૂળગાથા પ્રમાણે **समर्थबाहूत्तरणकल्पः** હોવું જોઈએ. પ્રતિમાશતક ગ્રંથમાં આપેલ સ્તવપરિજ્ઞાની ગાથા-૪૫ની ટીકામાં પણ આ જ પ્રમાણે પાઠ છે, જે શુદ્ધ ભાસે છે.

ટીકાર્થ :

નદી આદિ સ્થાનોમાં અશુભ તરંડથી ઉત્તરણપ્રાય=કંટકથી અનુગત એવા સાલ્મલીના તરંડથી ઉત્તરણ તુલ્ય=કાંટાવાળા સાલ્મલી નામના વૃક્ષના લાકડાંમાંથી બનાવેલી નાવથી ઊતરવા સમાન, દ્રવ્યસ્તવ છે; કેમ કે સાપાયપણું છે=અપાયસહિતપણું છે=અભિષ્વંગ હોવાને કારણે દ્રવ્યસ્તવનું જન્માંતરની પ્રાપ્તિરૂપ અનર્થથી યુક્તપણું છે, અને અસમર્થ છે=દ્રવ્યસ્તવ સંસારસમુદ્રથી પાર ઊતરવા અસમર્થ છે; કેમ કે તેનાથી જ સિદ્ધિની અસિદ્ધિ છે=દ્રવ્યસ્તવથી જ મોક્ષરૂપ ફળની અપ્રાપ્તિ છે.

વળી ઇતર=ભાવસ્તવ, સમર્થ અને બાહુથી ઉત્તરણકલ્પ છે=સંસારસમુદ્રથી પાર ઊતરવા સમર્થ છે અને પોતાની ભુજાથી ઊતરવા સમાન છે; કેમ કે તેનાથી જ મુક્તિ થાય છે=ભાવસ્તવથી જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જેમ –

નદી વગેરે કોઈ સ્થાનમાં ડૂબતો પુરુષ નદી આદિ તરવા અસમર્થ હોય, અને તેને નદી આદિમાંથી બહાર નીકળવા માટે કાંટાથી યુક્ત એવા સાલ્મલી વૃક્ષના લાકડામાંથી બનાવેલી નાવ પ્રાપ્ત થાય, તો તેનાથી નદી આદિનો પાર પામવાનો તે યત્ન કરે છે ત્યારે તે પુરુષને નાવમાં રહેલા કાંટા વાગે છે, અને તે નાવ નાની હોવાથી તેના દ્વારા તે પુરુષ સંપૂર્ણ નદીને તરી શકતો નથી, તોપણ તત્કાલ તે પુરુષનું નદી આદિમાં ડૂબવાથી રક્ષણ થાય છે.

તેમ —

દ્રવ્યસ્તવ, અભિષ્વંગના પરિશામરૂપી વિષથી યુક્ત હોવા છતાં ભગવાનની ભક્તિરૂપ ઉચિત અનુષ્ઠાનસ્વરૂપ હોવાથી, તે દ્રવ્યસ્તવથી જીવનું સંસારરૂપી સમુદ્રમાં ડૂબવાથી રક્ષણ થાય છે, તોપણ દ્રવ્યસ્તવ કરનારા જીવને શુભ ભાવ કરવા માટે ભગવાનની ભક્તિને અનુકૂળ ઉત્તમ સામગ્રીની અપેક્ષા રહેતી હોવાથી, તેને સંસારસમુદ્ર તરવા માટે બાહ્ય સામગ્રીરૂપી નાવની જરૂર પડે છે; વળી અભિષ્વંગ હોવાથી કર્મબંધ થવાને કારણે દ્રવ્યસ્તવ કરનારા જીવને અન્ય ભવની પ્રાપ્તિ થવારૂપી કાંટા પણ લાગે છે. તેમ જ દ્રવ્યસ્તવથી જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ નહીં થતી હોવાથી દ્રવ્યસ્તવ દ્વારા જીવ સંપૂર્ણ સંસારસમુદ્ર તરી શક્તો નથી, છતાં દ્રવ્યસ્તવ દ્વારા જીવ સંસારસમુદ્રમાં ડૂબવાથી બચી શકે છે; અને તે દ્રવ્યસ્તવ દ્વારા જ્યારે ભાવસ્તવને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તે જીવ સંસારસમુદ્રથી પાર પામી શકે છે.

વળી જેમ –

નદી વગેરે કોઈ સ્થાનમાં ડૂબતો પુરુષ પોતાના ભુજાબળથી નદી તરવા સમર્થ હોય તો તે પુરુષ પોતાની ભુજાથી નદી આદિનો પાર પામવા યત્ન કરે છે, ત્યારે તે પુરુષને કાંટા પણ લાગતા નથી અને તે પુરુષ પોતાના બાહુ દ્વારા સંપૂર્ણ નદીને તરી શકે છે.

તેમ ---

ભાવસ્તવ, અભિષ્વંગના પરિણામરૂપી વિષથી રહિત અને ભગવાનની આજ્ઞાના પાલનરૂપ ઇચિત અનુષ્ઠાનસ્વરૂપ હોવાથી, તે ભાવસ્તવથી જીવ સંસારરૂપી સમુદ્રથી પાર ઊતરી શકે છે; અને ભાવસ્તવ કરનારા જીવને શુભ ભાવ કરવા માટે બાહ્ય કોઈ સામગ્રીની અપેક્ષા નહીં રહેતી હોવાથી, તેને સંસારસમુદ્ર તરવા માટે બાહ્ય સામગ્રીરૂપી નાવની જરૂર પડતી નથી, પરંતુ તે જીવ સ્વપરાક્રમથી જ શુભ ભાવ કરીને તરે છે; અને નિરભિષ્વંગ ચિત્ત હોવાથી કર્મબંધ નહીં થવાને કારણે ભાવસ્તવ કરનારા જીવને અન્ય ભવની પ્રાપ્તિ થવારૂપી કાંટા પણ લાગતા નથી, તેમ જ ભાવસ્તવથી જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી હોવાથી ભાવસ્તવ દ્વારા જીવ સંસારસમુદ્ર તરી શકે છે; કેમ કે ભાવસ્તવ કરનારા જીવનું અભિષ્વંગ વગરનું ચિત્ત જ પ્રકર્ષ પામે છે ત્યારે જીવને વીતરાગ બનાવે છે, વીતરાગ બનેલો જીવ કેવલજ્ઞાન પામે છે, કેવલજ્ઞાન પામ્યા પછી જીવ યોગનિરોધ કરે છે, અને અંતે મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. આથી નક્કી થાય છે કે સામાયિકના પરિણામરૂપ ભાવસ્તવથી જ જીવની મુક્તિ થાય છે.

ફક્ત જે સાધુ સંપૂર્ણ અભિષ્વંગનો ત્યાગ કરવા અર્થે સર્વ પદાર્થો પ્રત્યે સમભાવરૂપ સામાયિકના પરિશામમાં ઉદ્યમ કરે છે, તે સાધુનો ક્ષયોપશમભાવનો સામાયિકનો પરિશામ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામીને ક્ષાયિકભાવ તરફ જઈ રહ્યો હોય છે, છતાં જો ક્ષયોપશમભાવનો તે સામાયિકનો પરિશામ આ ભવમાં ક્ષાયિકભાવને પ્રાપ્ત ન કરી શકે, તો તે સાધુ ભવાંતરમાં ક્ષાયિકભાવના ચારિત્રની પ્રાપ્તિને અનુકૂળ શક્તિનો સંચય કરવા દેવભવમાં જાય છે, અને ત્યાં શક્તિસંચય કરીને ફરી મનુષ્યભવ પામીને ફરી સંયમ ગ્રહશ કરીને મહાપરાક્રમથી સામાયિકના પરિશામમાં યત્ન કરવા દ્વારા થાયિકભાવના ચારિત્રની પ્રાપ્તિને અનુકૂળ શક્તિનો સંચય કરવા દેવભવમાં જાય છે, અને ત્યાં શક્તિસંચય કરીને ફરી મનુષ્યભવ પામીને ફરી સંચમ ગ્રહશ કરીને મહાપરાક્રમથી સામાયિકના પરિશામમાં યત્ન કરવા દ્વારા ક્ષાયિકભાવના ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરે છે. આથી નક્કી થયું કે ભાવસ્તવ સાક્ષાત્ મોક્ષનું કારણ છે; કેમ કે શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ પણ દ્રવ્યસ્તવના બળથી જીવ વીતરાગતા આદિ ભાવો પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી; પરંતુ દ્રવ્યસ્તવના સેવનમાં યત્ન કરે, તો ભાવસ્તવના બળથી જીવ વીતરાગતા આદિ ભાવો પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આથી ભાવસ્તવ સ્વબાહુના બળથી સંસારસમુદ્ર તરવા

જેવો છે; કેમ કે ભાવસ્તવમાં દ્રવ્ય સામગ્રી વગર અભિષ્વંગનો ત્યાગ કરીને ભગવાનના વચનના અવલંબન દ્વારા ભગવાન તુલ્ય થવા માટે યત્ન કરાય છે; જ્યારે દ્રવ્યસ્તવમાં અભિષ્વંગનો ત્યાગ કર્યા વગર ઉત્તમ બાહ્ય સામગ્રી દ્વારા ભગવાનની ભક્તિ કરીને શુભ ભાવ કરવા માટે યત્ન કરાય છે. આથી દ્રવ્યસ્તવ કાંટાવાળી નાવના બળથી સંસારસમુદ્ર તરવા જેવો છે. આ પ્રકારનો દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ વચ્ચે ભેદ છે. II ૧૫૫II

અવતરણિકા ઃ

इदमेवोदाहरणान्तरेणाह -

અવતરણિકાર્થ ઃ

આને જ ઉદાહરણાંતર દ્વારા કહે છે=દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવના સ્વરૂપને જ અન્ય ઉદાહરણ દ્વારા બતાવે છે –

ગાશા :

कडुगोसहाइजोगा मंथररोगसमसण्णिहो वा वि । पढमो विणोसहेणं तक्खयतुल्लो य बिइओ उ ॥११५६॥

અન્વચાર્થ :

वा वि=અથવા તો कडुगोसहाइजोगा=કટુક ઔષધાદિના યોગથી मंथररोगसमसण्णिहो=મંથર રોગના શમની સંનિભ=ધીમે ધીમે રોગના શમનની તુલ્ય, पढमो=પ્રથમ છે=द्रવ્યસ્તવ છે, ओसहेणं विणा य=અને ઔષધ વિના तक्खयतुल्लो=તેના ક્ષયની તુલ્ય=રોગના નાશની તુલ્ય, बिइओ=બીજો છે=ભાવસ્તવ છે.

★ ગાથાના અંતે રહેલ '૩' પાદપૂર્તિ અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

અથવા તો કડવાં ઓષધાદિના સંબંધથી ધીમે ધીમે રોગના શમન જેવો દ્રવ્યસ્તવ છે, અને ઓષધ વગર રોગના નાશ જેવો ભાવસ્તવ છે.

રીકા :

कटुकौषधादियोगात्=कटुकौषधादिसम्बन्धेन, मन्थररोगशमसन्निभो वाऽपि=विलम्बितरोगोपशम-तुल्यो वाऽपि, प्रथमो=द्रव्यस्तव:, विनौषधेन स्वत एव तत्क्षयतुल्यश्च=रोगक्षयकल्पश्च, द्वितीयो=भावस्तव इति गाथार्थ: ॥११५६॥

ટીકાર્થ :

અથવા તો કટુક ઔષધાદિના યોગથી≕કટુક ઔષધાદિના સંબંધથી, મન્થર રોગના શમ સંનિભ=વિલંબિત રોગના ઉપશમ તુલ્ય, પ્રથમ છે=દ્રવ્યસ્તવ છે, અને ઔષધ વિના સ્વયં જ તેના ક્ષય તુલ્ય≕રોગના ક્ષય કલ્પ, દ્વિતીય છે≕ભાવસ્તવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે રીતે કોઈ રોગીનો રોગ ઔષધ આદિ વગર મટે તેવો ન હોય પરંતુ કટુ ઔષધાદિથી જ મટે તેવો હોય, તો તે રોગીને રોગ મટાડવા માટે કટુ ઔષધાદિ આપવામાં આવે છે અને ઔષધને ઉચિત પથ્યનું પાલન કરાવવામાં આવે છે, જેના કારણે તે રોગીનો રોગ ધીમે-ધીમે શમન પામે છે; એ જ રીતે બાહ્ય પદાર્થો પ્રત્યે અભિષ્વંગયુક્ત ચિત્તવાળા શ્રાવકનો રોગ દ્રવ્યસ્તવરૂપી ઔષધ વગર સ્વયં મટે તેવો નથી, પરંતુ દ્રવ્યસ્તવરૂપી કટુ ઔષધથી જ મટે તેવો છે, તેથી શ્રાવક કટુ ઔષધના સેવન દ્વારા ધીમે ધીમે રોગના શમન તુલ્ય દ્રવ્યસ્તવ કરે છે; અને દ્રવ્યસ્તવ કરતી વખતે ભગવાનની ભક્તિમાં વર્તતા પ્રશસ્ત અભિષ્વંગના પરિશામથી શ્રાવકને પુષ્ટયબંધ થાય છે, જે પુષ્ટયબંધ જીવને ભાવઆરોગ્ય પ્રાપ્ત કરાવે છે; જોકે ઉત્તમ દ્રવ્યો પ્રત્યેના અભિષ્વંગના પરિશામથી યુક્ત એવો ભગવાનના ગુશો પ્રત્યેનો અભિષ્વંગનો પરિશામ જીવને અનુકૂળ નથી, તોપજ્ઞ તે અભિષ્વંગ જીવને ઉત્તમ દ્રવ્યોથી ભગવાનની ભક્તિ કરવા પ્રેરે છે, જેથી ક્રમસર જીવના ભાવરોગનો નાશ થાય છે. આથી ઉત્તમ દ્રવ્યોથી ભગવાનની ભક્તિ કરવા પ્રેરે છે, જેથી ક્રમસર જાવના ભાવરોગનો નાશ થાય છે. આથી ઉત્તમ દ્રવ્યો પ્રત્યેના અભિષ્વંગપૂર્વકના ભગવાન પ્રત્યેના અભિષ્વંગના પરિશામથી યુક્ત એવો દ્રવ્યસ્તવ આત્માને પ્રતિકૂળ હોવા છતાં આત્માને પીડા કરનારા ભાવરોગના નાશનું કારજા હોવાથી કટુ ઔષધના સેવન તુલ્ય છે.

વળી, જે રીતે કોઈ રોગીનો રોગ ઔષધ વગર સ્વયં જ મટે તેવો હોય, તો તે રોગીને રોગ મટાડવા માટે કટુ ઔષધ આપવાની જરૂર પડતી નથી; એ જ રીતે બાહ્ય પદાર્થો પ્રત્યે નિરભિષ્વંગ ચિત્તવાળા સાધુનો રોગ દ્રવ્યસ્તવરૂપી ઔષધ વગર સ્વયં મટે તેવો હોય છે, તેથી સાધુ કટુ ઔષધના સેવન વગર રોગના નાશ તુલ્ય ભાવસ્તવ કરે છે; અને ભાવસ્તવ કરતી વખતે સાધુ અભિષ્વંગનો સર્વથા ત્યાગ કરવારૂપ ભાવરોગના ઉન્મૂલનને અનુકૂળ સંયમના યોગોમાં સુદઢ યત્ન કરે છે, અને ક્ષયોપશમભાવનો તે નિરભિષ્વંગ પરિણામ ઉત્તરોત્તર પ્રકર્ષ પામીને જ્યારે ક્ષાયિકભાવમાં વિશ્રાંત થાય છે ત્યારે તે સાધુના ભાવરોગનો સંપૂર્ણ નાશ થાય છે.

'' **કટુકૌષધાદિયોगાત્'** 'માં ' **આદિ'** શબ્દથી પથ્યના પાલનનું પ્રહણ છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે શ્રાવક પોતાના ભાવરોગને મટાડવા અર્થે ''હું ઉત્તમ દ્રવ્યોથી ભગવાનની ભક્તિ કરું" એ પ્રકારનો ભગવાન પ્રત્યે અભિષ્વંગનો પરિણામ કરવારૂપ કડવા ઔષધનું સેવન કરે છે, અને દેશવિરતિના પાલનકાળમાં રાગાદિરૂપ ભાવરોગો વૃદ્ધિ ન પામે તે માટે સદ્ આલંબનો પ્રહણ કરે છે અને અસદ્ આલંબનોથી દૂર રહે છે, જે ભાવરોગના શમન અર્થે પથ્ય પાળવારૂપ છે.

વળી, સાધુએ પોતાના ભાવરોગને મટાડવા અર્થે "હું ઉત્તમ દ્રવ્યોથી ભગવાનની ભક્તિ કરું" એ પ્રકારનો ભગવાન પ્રત્યે અભિષ્વંગનો પરિશામ કરવારૂપ કડવા ઔષધનું સેવન કરવાનું નથી; કેમ કે સાધુનો ભાવરોગ અનુત્કટ હોવાથી સ્વયં જ મટે એવો છે, તોપણ ભાવરોગના ક્ષય અર્થે સાધુને ચરીનું પાલન આવશ્યક છે. તેથી સાધુ સ્વાધ્યાયાદિ સદ્દ આલંબનોમાં વર્તે છે અને રાગાદિરૂપ ભાવરોગોની વૃદ્ધિ થાય તેવાં અસદ્દ આલંબનોથી દૂર રહે છે, જે ભાવરોગના ક્ષય અર્થે ચરી પાળવારૂપ છે.

આમ, શ્રાવક પોતાના ભાવરોગના શમન અર્થે પોતાને પ્રિય એવા ઉત્તમ દ્રવ્યોથી ભગવાનની ભક્તિ કરવાપૂર્વક ભગવાન પ્રત્યે અભિષ્વંગરૂપ વિષને ધારણ કરવા સ્વરૂપ કટુ ઔષધનું સેવન કરે છે અને સદાલંબનો ગ્રહણ કરવારૂપ પથ્યનું પાલન પણ કરે છે; જ્યારે સાધુ પોતાના ભાવરોગના ક્ષય અર્થે બાહ્ય સર્વ પદાર્થો પ્રત્યે અભિષ્વંગનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક માત્ર ભગવાન પ્રત્યે અભિષ્વંગને ધારજ્ઞ કરવારૂપ પથ્યનું સેવન કરે છે, અને સદાલંબનો ગ્રહજ્ઞ કરવારૂપ પથ્યનું પાલન કરે છે, જેનાથી ક્રમસર સંપૂર્જ્ઞ અભિષ્વંગના ઉચ્છેદરૂપ ભાવઆરોગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. II૧૧૫૬II

અવતરણિકા ઃ

अनयोरेव (?अस्यैव) फलमाह -

અવતરણિકાર્થ :

આના જ=દ્રવ્યસ્તવના જ, ફળને કહે છે –

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે કટુ ઔષધાદિના યોગથી ધીમે ધીમે રોગ શમવા જેવો દ્રવ્યસ્તવ છે. તે દ્રવ્યસ્તવનું જ સેવન કરવાથી પ્રાપ્ત થતું ફળ બતાવે છે –

नोंध ः

અહીં 'अनयोरेब' છે, તેને સ્થાને 'अस्यैब' હોવું જોઈએ; કેમ કે ગ્રંથકારે આગળની ગાથાઓમાં દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ એ બંનેનું ફળ બતાવેલ નથી, માત્ર દ્રવ્યસ્તવનું જ ફળ બતાવેલ છે. આથી અવતરણિકામાં પણ દ્વિવચનને સ્થાને એકવચન હોય તેમ ભાસે છે.

ગાથા :

पढमाउ कुसलबंधो तस्स विवागेण सुगइमाईआ। तत्तो परंपराए बिइओ वि हु होइ कालेणं ॥११५७॥

અન્વયાર્થ :

पढमाउ=પ્રથમથી=દ્રવ્યસ્તવથી, कुसलबंधो=કુશલબંધ થાય છે, तस्स=તેના=કુશલબંધના, विवागेण= વિપાકથી सुगइमाईआ=સુગતિ આદિ થાય છે, तत्तो=તેનાથી=દ્રવ્યસ્તવથી, परंपराए=પરંપરાએ कालेणं=કાળે કરીને बिइओ वि=બીજો પણ=ભાવસ્તવ પણ, होइ=થાય છે.

★ 'हુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

દ્રવ્યસ્તવથી કુશલબંધ થાય છે, કુશલબંધના વિપાકથી સુગતિ આદિ પ્રાપ્ત થાય છે, દ્રવ્યસ્તવથી પરંપરાએ કાળે કરીને ભાવસ્તવ પણ થાય છે.

રીકા :

प्रथमात्=द्रव्यस्तवात् कुशलबन्धो भवति, तस्य=कुशलबन्धस्य विपाकेन हेतुना सुगत्यादयः= सुगतिसम्पद्विवेकादयः, ततः=द्रव्यस्तवात्परम्पर्या द्वितीयोऽपि=भावस्तवो भवति कालेनाऽभ्यासत इति गाथार्थः ॥११५७॥ ★ ''<mark>सुगत्यादयः''</mark>માં 'आदि' પદથી સંપત્તિ, વિવેકાદિનું ગ્રહણ છે, અને ''<mark>विवेकादयः''</mark> માં 'आदि' પદથી ભવ પ્રત્યે થતો વિરાગભાવ વગેરેનું ગ્રહણ છે.

★ "**દ્વિતીયોડપિ**"માં '**अપિ**'થી એ જણાવવું છે કે દ્રવ્યસ્તવથી કુશલબંધ અને કુશલબંધનો સુગતિ આદિ વિપાક તો પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ કાળે કરીને **બીજો પણ≃ભાવસ્તવ પણ,** પ્રાપ્ત થાય છે.

રીકાર્થ :

પ્રથમથી=દ્રવ્યસ્તવથી, કુશલનો બંધ=પુણ્યાનુબંધીપુણ્યનો બંધ, થાય છે, તેના=કુશલબંધના, વિપાકરૂપ હેતુથી સુગતિ આદિ થાય છે=સુગતિ, સંપદ્દ, વિવેકાદિ થાય છે. તેનાથી=દ્રવ્યસ્તવથી, પરંપરાએ અભ્યાસથી કાળે કરીને બીજો પણ=ભાવસ્તવ પણ, થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

દ્રવ્યસ્તવથી પુષ્યાનુબંધીપુષ્ટ્યરૂપ કુશલનો બંધ થાય છે; કેમ કે દ્રવ્યસ્તવકાળમાં શ્રાવકને પોતાને આદ્ધાદ આપનારાં ઉત્તમ દ્રવ્યોથી, "હું લોકોત્તમ પુરુષની ભક્તિ કરીને મારા આત્માનું હિત સાધું" એ પ્રકારનો જે પ્રશસ્તભાવ વર્તે છે, તેનાથી તે શ્રાવકને પુષ્ટ્યના અનુબંધવાળું પુષ્ટય બંધાય છે, જે પુષ્ટયાનુબંધીપુષ્ટયના વિપાકથી તે શ્રાવકના આત્માને ઉત્તમ દેવભવની અને ઉત્તમ મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ થવારૂપ સુગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને ત્યાં અનેક પ્રકારના બાહ્ય વૈભવની પ્રાપ્તિ થાય છે, જે સંપત્તિસ્વરૂપ છે. વળી તે આત્માને સુગતિ પ્રાપ્ત થયા પછી વિવેક પ્રગટે છે, ભવ પ્રત્યે વિરક્તભાવ થાય છે, યોગમાર્ગને સાધવાનો અભિલાષ થાય છે આ સર્વ ગુણો પૂર્વભવમાં દ્રવ્યસ્તવથી અર્જન કરાયેલ પુષ્ટયાનુબંધીપુષ્ટયના વિપાકથી પ્રાપ્ત થાય છે.

વળી, દ્રવ્યસ્તવથી પરંપરાએ અભિષ્વંગરૂપ વિષનો ત્યાગ કરવાના અભ્યાસ દ્વારા કાળે કરીને ભાવસ્તવ પણ પ્રાપ્ત થાય છે; કેમ કે ''મારે નિરભિષ્વંગ ચિત્તરૂપ ભાવસ્તવ પ્રાપ્ત કરવો છે, અને ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિનો ઉપાય દ્રવ્યસ્તવ જ છે,'' એ પ્રકારની બુદ્ધિથી સેવાયેલ દ્રવ્યસ્તવના બળથી પ્રાપ્ત થયેલી સુગતિમાં પણ ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિને અનુકૂળ શક્તિસંચય થાય છે, અને જ્યારે શક્તિનો સંચય થઈ જાય ત્યારે જીવ સર્વ સંગનો ત્યાગ કરીને સર્વથા અભિષ્વંગ રહિત થવા સર્વવિરતિનો સ્વીકાર કરે છે, જે ભાવસ્તવરૂપ છે, અને તે ભાવસ્તવના સેવનથી સંપૂર્ણ અભિષ્વંગનો ત્યાગ થવાને કારણે જીવ વીતરાગ બને છે. II**૧૧૫૭**II

અવતરણિકા ઃ

एतदेव विशेषेणाऽऽह -

અવતરણિકાર્થ :

આને જ≕પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે દ્રવ્યસ્તવથી કુશલબંધ થાય છે, કુશલબંધના વિપાકથી સુગતિ આદિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને પરંપરાએ ભાવસ્તવ પણ થાય છે, એને જ પ્રસ્તુત ત્રણ ગાથાઓમાં વિશેષથી કહે છે –

ગાથા :

जिणबिंबपइट्ठावणभावज्जिअकम्मपरिणइवसेणं । सुगईए पइट्ठावणमणहं सइ अप्पणो जम्हा ॥११५८॥

અન્વચાર્થઃ

जम्हा=જે કારણથી जिणबिंबपइट्ठावणभावज्जिअकम्मपरिणइवसेणं=જિનબિંબના પ્રતિષ્ઠાયનના ભાવથી અર્જિત કર્મની પરિણતિના વશથી अप्पणो=આત્માનું सुगईए=સુગતિમાં सइ=સદા अणहं=અનઘ=નિર્દોષ, એવું पइट्ठावणं=પ્રતિષ્ઠાયન થાય છે.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી જિનભિંબનું પ્રતિષ્ઠાપન કરવાના ભાવથી અર્જન થયેલા કર્મની પરિણતિના વશથી આત્માનું સુગતિમાં સદા નિર્દોષ એવું પ્રતિષ્ઠાપન થાય છે.

રીકા ઃ

जिनबिम्बप्रतिष्ठापनभावार्जितकर्मपरिणतिवशेन=एतत्सामर्थ्येन सुगतौ प्रतिष्ठापनमनघं सदाऽऽत्मनो यस्मात् कारणादिति गाथार्थ: ॥११५८॥

ટીકાર્થ :

જે કારણથી જિનબિંબના પ્રતિષ્ઠાપનના ભાવથી અર્જિત કર્મપરિણતિના વશથી=આના સામર્થ્યથી= જિનબિંબનું પ્રતિષ્ઠાપન કરતી વખતે થયેલ ભાવથી એકઠા થયેલા પુણ્યના સામર્થ્યથી, આત્માનું સુગતિમાં સદા અનઘ≔નિર્દોષ, એવું પ્રતિષ્ઠાપન થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

★ મૂળગાથાની અંતે રહેલ 'जम्ह्रा'નો પૂર્વગાથા સાથે આ પ્રમાણે સંબંધ છે :

જે કારણથી આત્માનું સુગતિમાં સદા નિર્દોષ એવું પ્રતિષ્ઠાપન થાય છે, અને ગાથા ૧૧૫૯-૧૧૬૦માં કઢેવાશે એ થાય છે, તે કારણથી, દ્રવ્યસ્તવથી કુશલબંધ થાય છે, અને કુશલબંધના વિપાકથી સુગતિ આદિની પ્રાપ્તિ, તેમ જ પરંપરાએ ભાવસ્તવની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે, એમ પૂર્વગાથા સાથે અન્વય છે.

ભાવાર્થ :

વિવેકસંપન્ન શ્રાવક જાણતો હોય છે કે ''વિધિપૂર્વક જિનમંદિરનું નિર્માણ કરવું, જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવવી, જિનબિંબની પૂજા કરવી, એ જ ખરેખર મનુષ્યભવનું સાફલ્ય છે," તેથી જિનમંદિરમાં જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવતી વખતે શ્રાવક પોતાના હૈયામાં પણ ભગવાનુની ઉપાસ્યરૂપે ભાવથી પ્રતિષ્ઠા કરે છે, અને વિચારે છે કે ''આ લોકોત્તમ પુરુષની ભક્તિ કરીને હું સંસારસાગરથી તરું.'' આવા શુભ અધ્યવસાયથી અર્જન થયેલા પુષ્ટયાનુબંધીપુષ્ટય કર્મના સામર્થ્યથી તે શ્રાવકના આત્માનું સુગતિમાં સદા નિર્દોષ એવું પ્રતિષ્ઠાપન થાય છે, અર્થાત્ સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી તે શ્રાવકનો આત્મા ભોગ-વિલાસ દ્વારા કર્મો બાંધીને દુર્ગતિની પરંપરા પ્રાપ્ત ન કરે, પરંતુ ઉત્તમ ભોગસામગ્રી પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ યોગમાર્ગની વૃદ્ધિના ઉપાયોના સેવન દ્વારા સુગતિની પરંપરા પ્રાપ્ત કરે તેવું નિર્દોષ પ્રતિષ્ઠાપન થાય છે. **ગવપટા**

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૧૨૬માં બતાવેલા જિનબિંબના પ્રતિષ્ઠાપનકાળમાં શ્રાવકને થયેલા શુભભાવથી અર્જિત પુણ્યાનુબંધીપુણ્ય કર્મનું ફળ પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું. હવે ગાથા ૧૧૨૭-૧૧૨૮માં બતાવેલા શુભભાવથી અર્જિત પુણ્યાનુબંધીપુણ્ય કર્મનું ફળ ગાથા ૧૧૫૯-૧૧૬૦માં બતાવે છે –- ગાથા :

तत्थ वि अ साहुदंसणभावज्जिअकम्मओ उ गुणरागो । काले अ साहुदंसणमहक्कमेणं गुणकरं तु ॥११५९॥

અન્વચાર્થઃ

साहुदंसणभावज्जिअकम्मओ अ=અને સાધુદર્શનના ભાવથી અર્જિત કર્મથી तत्थ वि=ત્યાં પણ=સુગતિમાં પણ, गुणरागो=ગુણનો રાગ થાય છે, काले अ=અને કાળમાં साहुदंसणं=સાધુનું દર્શન अहक्कमेणं=યથાક્રમથી गुणकरं=ગુણકર થાય છે.

★ ગાથાના પૂર્વાઈમાં રહેલો '૩' અને ગાથાનાં ઉત્તરાઈમાં રહેલો 'તુ' પાદપૂર્તિ અર્થે છે.

ગાથાર્થ :

અને સાઘુદર્શનના ભાવથી એકઠા થયેલા કર્મથી સુગતિમાં પણ ગુણનો રાગ થાય છે, અને કાળે કરીને સાઘુનું દર્શન થથાક્રમથી ગુણને કરનારું થાય છે.

ટીકા ઃ

तत्राऽपि च=सुगतौ साधुदर्शनभावार्जितकर्मणस्तु सकाशाद् गुणरागो भवति, काले च साधुदर्शनं जायते यथाऋमेण गुणकरं तत एवेति गाथार्थः ॥११५९॥

★ ''**તત્ય વિ''માં 'अપિ'**થી એ પ્રાપ્ત થાય કે સાધુદર્શનના ભાવથી અર્જિત કર્મથી આ જન્મમાં પ્રાપ્ત થયેલ મનુષ્ય-ગતિમાં તો ગુણનો ૨ાગ થાય છે, પરંતુ **ત્થાં પણ=અન્થ જન્મમાં પ્રાપ્ત થયેલ સુગતિમાં પણ,** ગુણનો ૨ાગ થાય છે.

ટીકાર્થ ઃ

અને સાધુદર્શનના ભાવથી અર્જિત એવા કર્મને કારણે ત્યાં પણ=સુગતિમાં પણ, ગુણનો રાગ થાય છે, અને તેનાથી જ=ગુણનો રાગ થવાથી જ, કાળમાં=ઉચિત કાળમાં, સાધુનું દર્શન યથાક્રમથી ગુણને કરનારું થાય છે અર્થાત્ સાધુનું દર્શન થયા પછી પોતાને સાધુ પાસે તત્ત્વનું શ્રવણ કરવાની રુચિ થાય વગેરે ઉચિત પ્રવૃત્તિના ક્રમથી તે સાધુનું દર્શન લાભ કરનારું થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

ગાથા ૧૧૨૭માં બતાવેલ કે જિનમંદિરમાં જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવતી વખતે શ્રાવક શુભ અધ્યવસાય કરે છે કે ''આ જિનભવનમાં લોકોત્તમ પુરુષના બિંબને વંદન કરવા આવેલા મોક્ષને સાધનારા સાધુ ભગવંતોને હું જોઈશ, તેઓનાં દર્શનથી મારું આ જિનભવનનિર્માણાદિ કૃત્ય સફળ થશે.'' આવા પ્રકારના જિનબિંબના પ્રતિષ્ઠાપનકાળમાં થયેલા શુભ આશયથી અર્જન કરાયેલા પુણ્યાનુબંધીપુણ્ય કર્મના ઉદયથી સુગતિમાં ગયેલા તે શ્રાવકના આત્માને અનેક પ્રકારની ભોગસામગ્રી મળવા છતાં ગુણનો રાગ થાય છે; કેમ કે વિવેકી શ્રાવક સાધુના ગુણોના સ્મરણપૂર્વક તેવા ઉત્તમ સાધુના દર્શનનો અભિલાષ કરે છે, ત્યારે તેનામાં ગુણો પ્રત્યેનો રાગ વર્તે છે, રાગના સંસ્કારો જાગૃત થાય છે, અને તે ગુણના રાગને કારણે ઉચિત કાળે તેને ગુણસંપન્ન સાધુઓનું દર્શન થાય છે, જેથી સદ્ગતિમાં પણ તે શ્રાવકના આત્માને કલ્યાણની પરંપરાનું કારણ બને તેવા ઉત્તમ ભાવો પ્રગટે છે. II**૧૧૫૯**II ગાથા :

पडिबुज्झिस्संतऽण्णे भावज्जिअकम्मओ उ पडिवत्ती । भावचरणस्स जायइ एअं चिअ संजमो सुद्धो ॥११६०॥

અન્વચાર્થઃ

अण्णे पडिबुज्झिस्संते=''અન્યો પ્રતિબોધ પામશે'', (એ પ્રકારના) भावज्जिअकम्मओ उ=ભાવથી અર્જિત કર્મથી વળી भावचरणस्स पडिवत्ती=ભાવચરણની પ્રતિપત્તિ जायइ=થાય છે. एअं चिअ=આ ४= ભાવચરણ ૪, सुद्धो संजमो=શुद्ध સંયમ છે.

ગાથાર્થ :

"અન્ય જીવો પ્રતિભોધ પામશે", એ પ્રકારના ભાવથી એકઠા થચેલા કર્મથી વળી ભાવચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને ભાવચારિત્ર જ શુદ્ધ સંચમ છે.

રીકા ઃ

''प्रतिभोत्स्यन्तेऽन्ये प्राणिन'' इति भावार्ज्जितकर्मणस्तु सकाशात् प्रतिपत्तिः भावचरणस्य मोक्षैकहेतोर्जायते, एतदेव=भावचरणं संयमः शुद्ध इति गाथार्थः ॥११६०॥

રીકાર્શ :

''અન્ય પ્રાણીઓ પ્રતિબોધ પામશે=આ જિનભવનમાં જિનબિંબને જોઈને અન્ય જીવો પ્રતિબોધ પામશે'', એ પ્રકારના ભાવથી અર્જિત કર્મને કારણે વળી મોક્ષના એક હેતુરૂપ ભાવચરણની પ્રતિપત્તિ=પ્રાપ્તિ, થાય છે, આ જ=ભાવચરણ જ, શુદ્ધ સંયમ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વિવેકસંપન્ન શ્રાવક જાણતો હોય છે કે "મનુષ્યજન્મ પામીને તદ્દન સંગ વગરના એવા ભાવચારિત્રમાં જ યત્ન કરવો જોઈએ, અને તે ભાવચારિત્રની પ્રાપ્તિ અર્થે ભધવાનની ભક્તિ કરવી જોઈએ." વળી ગાથા ૧૧૨૮માં બતાવેલ કે જિનમંદિરમાં જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવતી વખતે શ્રાવક શુભ અધ્યવસાય કરે છે કે "આ જિનભવનમાં જિનબિંબને જોઈને અન્ય પણ ભવ્ય જીવો પ્રતિબોધ પામશે અને સંયમરૂપ ધર્મને કરશે અર્થાત્ પારમાર્થિક સંયમના સ્વરૂપની ઉપસ્થિતિપૂર્વક તેવું સંયમ મારા નિર્માણ કરાયેલા જિનભવનથી યોગ્ય જીવોને પ્રાપ્ત થશે." આવા પ્રકારના ઉત્તમ આશયોથી અર્જન કરાયેલા અને ચારિત્ર પ્રત્યે બદ્ધરાગ ઉત્પન્ન કરે એવા પુણ્યાનુબંધીપુણ્ય કર્મના ઉદયથી તે શ્રાવકના આત્માને મોક્ષના એક કારણ એવા ભાવચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે, જે ભાવચારિત્ર શુદ્ધ સંયમરૂપ છે અર્થાત્ કર્મબંધ અટકાવવાને અનુરૂપ પૂર્ણ સંવર છે, જે સંવર પ્રકર્યને પામીને વીતરાગતા, કેવલજ્ઞાન અને અંતે યોગનિરોધ દ્વારા મોક્ષરૂપ ફળમાં વિશ્રાંત થનાર છે. **ાવ૧૬૦ા**

અવતરણિકા :

ગાથા ૧૧૧૨માં કહેલ કે દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ, એમ બે પ્રકારનો સ્તવ છે. તેમાંથી અત્યાર સુધી દ્રવ્યસ્તવનું નિરૂપણ કર્યું. વળી ગાથા ૧૧૫૭માં કહ્યું કે દ્રવ્યસ્તવથી કાળે કરીને અભ્યાસથી પરંપરાએ ભાવસ્તવ પણ થાય છે. તેથી હવે ભાવસ્તવનું નિરૂપણ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

ગાથા :

भावत्थओ अ एसो थोअव्वोचिअपवित्तिओ णेओ । णिखेक्खाणाकरणं कयकिच्चे हंदि उचिअं तु ॥११६१॥

અન્વચાર્થઃ

થોअव्वोचिअपवित्तिओ अ=અને સ્તોતવ્યમાં ઉચિત પ્રવૃત્તિ હોવાને કારણે भावत्थओ=ભાવસ્તવ एसो=આ=શુદ્ધ સંયમ, णेओ=જાણવો. (સ્તોતવ્ય એવા ભગવાનમાં ઉચિત શું છે ? એથી કહે છે –) कयकिच्चे=કૃતકૃત્ય એવા ભગવાનમાં, णिखेक्खाणाकरणं तु=નિરપેક્ષ આજ્ઞાનું કરણ જ उचिअं=ઉચિત છે.

★ 'हंदि' અવ્યય ઉપપ્રદર્શનમાં છે.

★ 'ਰੂ' एव કાર અર્થમાં છે.

ગાશાર્થ :

અને સ્તુતિ કરવા ચોગ્ચ એવા ભગવાનમાં ઉચિત પ્રવૃત્તિ હોવાને કારણે ભાવસ્તવ શુદ્ધ સંચમ જાણવો, અને કૃતકૃત્ય એવા ભગવાનમાં નિરપેક્ષ આજ્ઞાનું પાલન જ ઉચિત છે.

રીકા ઃ

भावस्तवश्चैषः=शुद्धः संयमः, कुत इत्याह-स्तोतव्योचितप्रवृत्तेः कारणात् विज्ञेय इति, तथाहि-निरपेक्षाऽऽज्ञाकरणमेव कृतकृत्ये स्तोतव्ये हन्द्युचितं, नाऽन्यत्, निरपेक्षत्वादिति गाथार्थः ॥११६१॥

રીકાર્થ :

અને ભાવસ્તવ આ છે=શુદ્ધ સંયમ છે. કયા કારણથી ? એથી કહે છે – સ્તોતવ્યમાં=સ્તુતિ કરવા યોગ્ય એવા ભગવાનમાં, ઉચિત પ્રવૃત્તિના કારણે, જાણવો=ભાવસ્તવ શુદ્ધ સંયમ જાણવો.

સ્તોતવ્ય એવા ભગવાનમાં ઉચિત પ્રવૃત્તિ શું છે ? તે **ત્રથાદિ**થી સ્પષ્ટ કરે છે –

કૃતકૃત્ય એવા સ્તોતવ્યમાં≕કૃતકૃત્ય એવા સ્તુતિ કરવા યોગ્ય ભગવાનમાં, નિરપેક્ષ આજ્ઞાનું કરણ જ=સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરંપેક્ષ થવારૂપ ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન જ, ઉચિત છે, અન્ય નહીં≕ભગવાનની પૂજા કરવા વગેરે અન્ય કૃત્ય ઉચિત નથી; કેમ કે નિરપેક્ષપણું છે=વીતરાગ હોવાને કારણે ભગવાનનું સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષપણું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભાવસ્તવ શુદ્ધ સંયમના પાલનરૂપ છે. અહીં પ્રશ્ન થાય કે 'સ્તવ' શબ્દનો અર્થ 'સ્તુતિ કરવી' એવો

થાય, છતાં તે અર્થ કરવાને બદલે ભાવસ્તવનો અર્થ શુદ્ધ સંયમ કેમ કર્યો ? તેના સમાધાન અર્થે ખુલાસો કરે છે કે સ્તુતિ કરવા યોગ્ય એવા ભગવાનના વિષયમાં ભગવાનના ગુણોની સ્તુતિ કરીને ભગવાન જેવા નિરપેક્ષ થવા અર્થે ઉદ્યમ કરવો એ 'સ્તુતિ' શબ્દનો પારમાર્થિક અર્થ છે. આથી જેઓ ભગવાનના વચનાનુસાર શુદ્ધ સંયમમાં ઉદ્યમ કરે છે, તેઓ ભગવાનના ગુણોની સ્તુતિ કરી રહ્યા છે; કેમ કે ભગવાન કૃતકૃત્ય છે અને કૃતકૃત્ય એવા સ્તુતિ કરવા યોગ્ય ભગવાનમાં ઉચિત એ છે કે નિરપેક્ષ એવા ભગવાનની સર્વત્ર નિરપેક્ષ થવાની આજ્ઞાનું પાલન કરવું; એ સિવાય માત્ર બાહ્ય રીતે ભગવાનની પૂજા કરવી, ગુણગાન કરવા વગેરે કૃત્ય ઉચિત નથી; કેમ કે ભગવાન પોતે નિરપેક્ષ છે, તેથી લોકો મારી સ્તુતિ કરે એવી કોઈ અપેક્ષા ભગવાનને નથી. આથી જેઓ ભગવાનની જેમ સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થઈને ભગવાનના વચનાનુસાર શુદ્ધ સંયમમાં ઉદ્યમ કરે છે, તેઓ જ પરમાર્થથી ભગવાનની જેમ કૃતકૃત્ય થવા યત્ન કરે છે, જે ભગવાનની સ્તુતિરૂપ છે, અને આવા પ્રકારની સ્તુતિ એ ભાવસ્તવ છે. **ાવ૧૬૧**ા

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે નિરપેક્ષ આજ્ઞાનું કરણ જ કૃતકૃત્ય એવા ભગવાનમાં ઉચિત છે. તેથી પ્રશ્ન થાય કે ભગવાન ઉપર બહુમાનવાળા પણ જીવો નિરપેક્ષ થવાની ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કેમ કરતા નથી ? તેથી કહે છે –

ગાથા :

एअं च भावसाहुं विहाय णऽण्णो चएइ काउं जे । सम्मं तग्गुणणाणाभावा तहकम्मदोसा य ॥११६२॥

અન્વચાર્થઃ

एअं च=અને આ=નિરપેક્ષ આજ્ઞાનું કરણ, भावसाहुं विहाय=ભાવસાધુને છોડીને अण्णो=અન્ય काउं ण चएइ=કરી શકતો નથી; सम्मं तग्गुणणाणाभावा=કેમ કે સમ્યક્ તેના=નિરપેક્ષ આજ્ઞાના કરણના, ગુણના જ્ઞાનનો અભાવ છે, तहकम्मदोसा च=અને તે પ્રકારના કર્મનો દોષ છે=આજ્ઞાના કરણવિષયક પ્રયત્ન કરવામાં બાધ કરે તે પ્રકારના કર્મનો દોષ છે.

★ 'जे' પાદપૂર્તિ અર્થે મુકાચેલો અવ્યય છે.

ગાશાર્થ :

અને નિરપેક્ષ થવાની ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન ભાવસાધુને છોડીને અન્ય જીવ કરી શક્તો નથી; કેમ કે સમ્યક્ નિરપેક્ષ આજ્ઞાના પાલનથી થતા ગુણના જ્ઞાનનો અભાવ છે, અને આજ્ઞાના કરણવિષયક યત્ન કરવામાં બાધ કરે તે પ્રકારના કર્મનો દોષ છે.

રીકા ઃ

एतच्च=एवमाज्ञाकरणं भावसाथुं विहाय=मुक्त्वा नाऽन्यः क्षुद्रः शक्नोति कर्त्तुमिति, कुतः ? इत्याह-सम्यक्तद्गुणज्ञानाभावात्=इत्थमाज्ञाकरणगुणज्ञानाभावात्, तथाकर्म्मदोषाच्च=चारित्रमोहनीयकर्म्मापरा-धाच्चेति गाथार्थ: ॥११६२॥

ટીકાર્થઃ

અને આ=આવું આજ્ઞાનું કરણ≕સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થવારૂપ ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન, ભાવસાધુને છોડીને=મૂકીને, અન્ય ક્ષુદ્ર જીવ કરી શકતો નથી.

કયા કારણથી અન્ય ક્ષુદ્ર જીવ કરી શકતો નથી ? એથી હેતુને કહે છે —

સમ્યક્ તેના ગુણના જ્ઞાનનો અભાવ છે=આવા આજ્ઞાકરણના ગુણના જ્ઞાનનો અભાવ છે=સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થવારૂપ ભગવાનની આજ્ઞાના પાલનથી થતા લાભના જ્ઞાનનો અભાવ છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે સમ્યગ્દષ્ટિ આદિ જીવોને નિરપેક્ષ આજ્ઞાકરણના ગુણનું જ્ઞાન હોવા છતાં તેઓ ભગવાનની નિરપેક્ષ આજ્ઞાનું પાલન કેમ કરી શકતા નથી ? તેથી બીજો હેતુ કહે છે –

અને તે પ્રકારના કર્મનો દોષ છે=ચારિત્રમોહનીયકર્મનો અપરાધ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ ઃ

પૂર્વગાથામાં પ્રંથકારે કહ્યું કે સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થવાની ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કરવું એ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય એવા ભગવાનમાં ઉચિત છે, અને ભાવસાધુ સિવાય આવું ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કરવા અન્ય ક્ષુદ્ર જીવ સમર્થ નથી.

આ કથનમાં 'અન્ય' શબ્દથી સંસારી જીવો, સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો અને દેશવિરતિધર જીવોનો સંગ્રહ થાય છે; કેમ કે તેઓ સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થવાના યત્નસ્વરૂપ ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કરવા સમર્થ નથી. તેથી મહાધૈર્યપૂર્વક યોગમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવાનું સામર્થ્ય સંસારી જીવોની જેમ સમ્યગ્દષ્ટિ અને દેશવિરતિધર જીવોનું પણ નહીં હોવાથી તે અપેક્ષાએ સમ્યગ્દષ્ટિ અને દેશવિરતિધર જીવો પણ ક્ષુદ્ર જીવ જ છે.

અહીં પ્રશ્ર થાય કે ભાવસાધુથી અન્ય એવા સંસારી જીવો કેમ નિરપેક્ષ થવાની ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કરવા સમર્થ નથી ? તેથી કહે છે –

''આ પ્રકારની નિરપેક્ષ થવાની ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કરવાથી વર્તમાનમાં પોતાને પરમ સ્વાસ્થ્યરૂપ સુખ થાય છે, જે સ્વાસ્થ્ય ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામીને પૂર્ણ સ્વાસ્થ્યમય મોક્ષમાં વિશ્રાંત થાય છે,'' એ પ્રકારના ભગવાનની આજ્ઞાના પાલનથી થતા લાભના જ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી, સંસારી જીવો વર્તમાનની અને ભવિષ્યની સુખની પરંપરાના કારણભૂત એવી નિરપેક્ષ થવાની ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કરવા સમર્થ નથી.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે સંસારી જીવોને તો ભગવાનની આજ્ઞાના પાલનથી થતા લાભનું જ્ઞાન નથી, માટે તેઓ ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કરવા સમર્થ નથી, પરંતુ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો અને દેશવિરતિધર જીવોને તો પરમાર્થને જોવાની નિર્મળ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયેલી હોવાથી તેઓ ભગવાનની આજ્ઞાના પાલનથી થતા લાભને સારી રીતે જાણે છે, આથી જ તેઓ જિનાજ્ઞા પાળવા માટે બદ્ધઅભિલાષવાળા પણ હોય છે, છતાં તેઓ નિરપેક્ષ થવાની જિનાજ્ઞાનું પાલન કરવા કેમ સમર્થ નથી ? તેથી કહે છે –

સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને અને દેશવિરતિધર જીવોને સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થવાની જિનાજ્ઞાના પાલનથી થતું વર્તમાનનું પારમાર્થિક સુખ અને ભાવિની પરંપરાનું પારમાર્થિક સુખ સ્વસંવેદનસિદ્ધ હોવાથી, તેમને જિનાજ્ઞા પાળવાની બળવાન ઇચ્છા હોવા છતાં તેઓને જિનાજ્ઞાપાલનનો યત્ન કરવામાં બાધક એવા કર્મનો દોષ છે, જેને કારણે તેઓ સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થવાની જિનાજ્ઞાના પાલનમાં ઉદ્યમ કરી શકતા નથી; છતાં જિનાજ્ઞાના પાલનથી થતા લાભનો તેઓને સમ્યગ્બોધ હોવાથી નિરપેક્ષ થવાની જિનાજ્ઞાના પાલનના ઉપાયરૂપે, તેઓ કટ ઔષધાદિના સેવનથી ધીમે ધીમે રોગને શમાવવા તુલ્ય દ્રવ્યસ્તવમાં યત્ન કરે છે.

તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે આરોગ્યથી થતા ગુણને જાણનારો રોગી આરોગ્યના ઉપાયરૂપે જેમ કટુ ઔષધાદિનું સેવન કરે છે, તેમ નિરપેક્ષ થવાની જિનાજ્ઞાના પાલનથી થતા ગુણને જાણનારા સમ્યગ્દષ્ટિ અને દેશવિરતિધર જીવો કર્મદોષના અપરાધથી ભાવઆરોગ્યનો અનુભવ કરવા અસમર્થ હોવાથી ભાવ-આરોગ્યના ઉપાયરૂપે દ્રવ્યસ્તવનું સેવન કરે છે. **॥૧૧૬૨॥**

અવતરણિકા ઃ

दुष्करत्वे कारणमाह —

અવતરણિકાર્થ :

દુષ્કરત્વમાં કારણને કહે છે –

ભાવાર્થ ઃ

ં પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થવારૂપ ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન ભાવસાધુને છોડીને અન્ય ક્ષુદ્ર જીવ કરવા સમર્થ નથી. તેથી એ પ્રાપ્ત થયું કે જિનાજ્ઞાનું પાલન અત્યંત દુષ્કર છે. તેથી હવે ભગવાનની આજ્ઞાના પાલનના દુષ્કરપણામાં કારણને ગાથા ૧૧૮૫ સુધી કહે છે –

ગાથા :

जं एअं अट्ठारससीलंगसहस्सपालणं णेअं । अच्चंतभावसारं ताइं पुण होति एआइं ॥११६३॥

અન્વયાર્થ :

जं=જે કારણથી एअं=આ=નિરપેક્ષ આજ્ઞાનું કરણ, अच्यंतभावसारं=અત્યંત ભાવસાર એવું अद्वास-सीलंगसहस्सपालणं=અઢાર હજાર શીલાંગોનું પાલન णेअं=જાણવું. ताइं पुण=વળી તેઓ=અઢાર હજાર શીલાંગો, एआइं=આ=આગળમાં કહેવાશે એ, होंति=છે.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી નિરપેક્ષ આજ્ઞાનું કરણ અત્યંત ભાવસાર એવું અઢાર હજાર શીલાંગોનું પાલન જાણવું. વળી અઢાર હજાર શીલાંગો હવે કહેવાશે એ છે.

રીકા ઃ

यद्=यस्माद्, एतद्=अधिकृताज्ञाकरणं अष्टादशशीलाङ्गसहस्रपालनं ज्ञेयमत्यन्तभावसारं, तानि पुन: शीलाङ्गानि भवन्त्येतानि=वक्ष्यमाणानीति गाथार्थ: ॥११६३॥

રીકાર્થ :

જે કાર**ણથી આ=અધિકૃત આજ્ઞાનું કરણ=સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થવારૂપ અધિકૃત એવું ભગવાનની** આજ્ઞાનું પાલન, અત્યંત ભાવસાર એવું અઢાર હજાર શીલાંગોનું પાલન જાણવું. તે કારણથી નિરપેક્ષ થવાની ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન ભાવસાધુને છોડીને અન્ય ક્ષુદ્ર જીવ કરી શકતો નથી, એમ પૂર્વગાથા સાથે પ્રસ્તુત ગાથામાં રહેલા 'ज્રં'નો અન્વય છે.

વળી, તેઓ=શીલાંગો, આ=વક્ષ્યમાણ=આગળની ગાથાઓમાં કહેવાશે એવા સ્વરૂપવાળા, છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. II૧૧૬૩II

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે અઢાર હજાર શીલાંગો આગળમાં કહેવાશે એ છે. તેથી હવે તે શીલાંગોની અઢાર હજાર સંખ્યા કઈ રીતે પ્રાપ્ત થાય ? તે સંક્ષેપથી બતાવે છે –

ગાથા :

जोए करणे सण्णा इंदिअ भोमाइ समणधम्मे अ । सीलंगसहस्साणं अट्ठारसगस्स णिष्फत्ती ॥११६४॥

અન્વચાર્થઃ

जोए=યોગો, करणे=કરણો, सण्णा=સંજ્ઞાઓ, इंदिअ=ઇન્દ્રિયો, भोमाइ=ભૌમ્યાદિ, समणधम्मे अ=અને શ્રમણધર્મ : (આનાથી) सीलंगसहस्साणं अट्ठारसगस्स=અઢાર હજાર શીલાંગોની णिष्फत्ती=નિષ્પત્તિ થાય છે.

ગાથાર્થ :

3 ચોગો, 3 કરણો, ૪ સંજ્ઞાઓ, ૫ ઇન્દ્રિયો, ૧૦ ભોંમ્યાદિ, અને ૧૦ શ્રમણધર્મ : આના સમૂહથી અઢાર હજાર શીલાંગોની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ટીકા ઃ

योगाः-मनोव्यापारादयः, करणानि-मनःप्रभृतीनि, संज्ञा-आहारादिविषयाः, इन्द्रियाणि-स्पर्शादीनि, भौम्यादयः-पृथिव्यादिजीवाजीवद्विपञ्चकं, श्रमणधर्म्मश्च क्षान्त्यादि, अस्मात् कदम्बकाच्छीलाङ्गसहस्राणां चारित्रहेतुभेदानामष्टादशकस्य निष्पत्तिर्भवतीति गाथार्थः ॥११६४॥

ટીકાર્થ :

મનોવ્યાપારાદિ યોગો છે, મન વગેરે કરણો છે, આહારાદિના વિષયવાળી સંજ્ઞાઓ છે, સ્પર્શાદિ ઇન્દ્રિયો છે, પૃથ્વી આદિ જીવ-અજીવરૂપ દિપંચક=પૃથ્વી આદિ ૯ જીવો અને ૧ અજીવ એમ ૧૦, ભૌમ્યાદિ છે અને ક્ષાંતિ આદિ શ્રમણધર્મ છે. આ કદંબકથી=ઉપરમાં બતાવ્યા એ યોગાદિના સમૂહથી, ચારિત્રના હેતુના ભેદરૂપ અઢાર હજાર શીલાંગોની નિષ્પત્તિ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ભાવાર્થ :

પ્રસ્તુતમાં ૧૮૦૦૦ શીલાંગોના અંગભૂત 'યોગ' શબ્દથી પાપને અનુકૂળ વ્યાપારનું ગ્રહણ છે, તેથી મન-વચન-કાયાનો જે પાપને અનુકૂળ વ્યાપાર છે તે યોગો છે, અને તે ત્રણેય યોગોની નિવૃત્તિથી શીલાંગો નિષ્પન્ન થાય છે. તેથી આ 'યોગ' શબ્દનો અર્થ કરતાં ગાથા ૧૧૬૫માં કહેશે કે કૃત-કારિત-અનુમતિરૂપ કરણ-કરાવણ-અનુમોદન એ યોગ છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે મન-વચન-કાયાને અવલંબીને આરંભની પ્રવૃત્તિના કરણ-કરાવણ-અનુમોદનરૂપ વ્યાપાર એ ત્રણેય યોગો છે.

વળી પ્રસ્તુતમાં 'કરણ' શબ્દથી મન-વચન-કાયાનું ગ્રહણ છે, પરંતુ 'કરવું' એ અર્થમાં 'કરણ' શબ્દનું ગ્રહણ નથી; કેમ કે **साधकतमं करणं** અથવા **व्यापारवद् असाधारणं कारणं करणं** એ પ્રકારે પણ કરણ શબ્દનો અર્થ છે. અને પાપ કરવાનું અસાધારણ કારણ મન-વચન-કાયા છે, માટે અહીં 'કરણ' શબ્દથી મન-વચન-કાયા ગ્રહણ કરેલ છે, પરંતુ મન-વચન-કાયાનો વ્યાપાર ગ્રહણ કરેલ નથી.

આથી એ ફલિત થયું કે, કૃત-કારિત-અનુમતિરૂપ ત્રણ યોગોની નિવૃત્તિથી, મન-વચન-કાયારૂપ ત્રણ કરણોના સંયમથી, આહાર-ભય-મૈથુન-પરિગ્રિહરૂપ ચાર સંજ્ઞાઓની નિવૃત્તિથી, સ્પર્શન-રસન-ઘ્રાણ-ચક્ષુ-શ્રોત્રરૂપ પાંચ ઇન્દ્રિયોના સંયમથી, પૃથ્વી-અપ-તેજો-વાયુ-વનસ્પતિ-બેઇન્દ્રિય-તેઇન્દ્રિય-ચઉરિન્દ્રિય-પંચેન્દ્રિય જીવો અને પુસ્તક-ચર્મ-તૃણ-શુષિરપંચકરૂપ અજીવ એમ દશ ભૂમિ આદિના રક્ષણથી, ક્ષાંતિ આદિરૂપ દશ યતિધર્મના પાલનથી : અઢાર હજાર શીલાંગોની પ્રાપ્તિ થાય છે. **ગ૧૧૬૪ા**

અવતરણિકા ઃ

व्यासार्थं त्वाह –

અવતરણિકાર્થ :

વળી વ્યાસથી અર્થને કહે છે –

ભાવાર્થઃ

પૂર્વગાથામાં યોગાદિને આશ્રયીને સંક્ષેપથી અઢાર હજાર શીલાંગોની નિષ્પત્તિ બતાવી. તે નિષ્પત્તિનો વિસ્તૃત અર્થ ગાથા ૧૧૬૫-૧૧૬૬માં બતાવે છે –

ગાથા :

करणाइ तिण्णि जोगा मणमाइणि उ हवंति करणाइं । आहाराई सन्ना चउ सोत्ताई इंदिआ पंच ॥११६५॥ भोमाई णव जीवा अजीवकाओ अ समणधम्मो उ । खंताइ दसपगारो एव ठिए भावणा एसा ॥११६६॥

અન્વચાર્થઃ

करणाइ तिण्णि जोगा=કરણાદિ ત્રણ યોગો છે, मणमाइणि उ करणाइं हवंति=વળી મન આદિ કરણો થાય છે. आहाराई चउ सन्ना=આહારાદિ ચાર સંજ્ઞાઓ છે, सोत्ताई पंच इंदिआ=श्रोत्राદि પાંચ ઇન્દ્રિયો છે, णव जीवा अजीवकाओ अ भोमाई=નવ જીવો અને અજીવકાય (એમ દશ) ભૌમ્યાદિ છે, खंताइ उ दसपगारो समणधम्मो=વળી ક્ષાંતિ આદિ દશ પ્રકારવાળો શ્રમણધર્મ છે : एव ठिए=આ પ્રમાણે સ્થિત થયે છતે=ઉપર બતાવ્યું એ પ્રમાણે યંત્ર નિષ્ધન્ન થયે છતે, एसा भावणा=આ=આગળમાં કહેવાનારી, ભાવના છે.

ગાથાર્થ :

(૧) કરણાદિ ૩ ચોગો છે, (૨) વળી મન વગેરે ૩ કરણો છે, (૩) આહારાદિ ૪ સંજ્ઞાઓ છે, (૪) શ્રોત્રાદિ ૫ ઇન્દ્રિયો છે, (૫) ૯ જીવો અને ૧ અજીવકાય એમ ૧૦ ભૌમ્યાદિ છે, (૬) અને સમા_.વગેરે ૧૦ પ્રકારનો સાધુધર્મ છે : આ પ્રમાણે સ્થિત થયે છતે આગળમાં કહેવાશે એ ભાવના છે.

કો કા

करणादयः कृतकारितानुमतिरूपाः त्रंयो योगाः प्रतिकरणं, मनआदीनि तु भवन्ति करणानि मनोवाक्वायरूपाणि त्रीण्येव, आहारादिसंज्ञाश्चतस्त्रः आहारभयमैथुनपरिग्रिहविषयाः, श्रोत्रादीनि पश्चानुपूर्व्या इन्द्रियाणि पञ्च स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राणि, उत्तरोत्तरगुणावाप्तिसाध्यानि शीलाङ्गानीति ज्ञापनार्थ-मिन्द्रियेषु पश्चानुपूर्वीति गाथार्थः ॥११६५॥

भौम्यादयो नव जीवा: पृथ्व्यप्तेजोवायुवनस्पतिद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रिया: अजीवकायश्च पुस्तकचर्म्मतृणशुषिरपञ्चकरूप:, श्रमणधर्म्मस्तु क्षान्त्यादिर्दशप्रकार: क्षान्तिमाईवार्जवमुक्तितप:संयम-सत्यशौचाकिञ्चन्यब्रह्मचर्यरूप: । एवं स्थिते यन्त्रे सति तत्र भावना एषा=वक्ष्यमाणा शीलाङ्गनिष्पत्ति-विषया इति गाथार्थ: ॥११६६॥

રીકાર્થ ઃ

કૃત-કારિત-અનુમતિરૂપ કરણાદિ પ્રતિકરણ ત્રણ યોગો છે≔કરણ-કરાવણ-અનુમોદનરૂપ કરણાદિ દરેક કરણને આશ્રયીને ત્રણ યોગો છે, અર્થાત્ કાયારૂપ કરણને આશ્રયીને કૃત યોગ છે, વચનરૂપ કરણને આશ્રયીને કારિત યોગ છે અને મનરૂપ કરણને આશ્રયીને અનુમતિરૂપ યોગ છે.

વળી મન આદિ મન-વચન-કાયરૂપ ત્રણ જ કરણો થાય છે, આહાર-ભય-મૈથુન-પરિગ્રહના વિષયવાળી ચાર આહારાદિ સંજ્ઞાઓ છે, પશ્ચાનુપૂર્વીથી શ્રોત્રાદિ=સ્પર્શન-રસન-ઘ્રાણ-ચક્ષુ-શ્રોત્ર, પાંચ ઇન્દ્રિયો છે. અહીં પ્રશ્ન થાય કે ઇન્દ્રિયોને પૂર્વાનુપૂર્વીથી ન કહેતાં પશ્ચાનુપૂર્વીથી કેમ કહી ? તેથી કહે છે – ઉત્તરોત્તર ગુણની અવાપ્તિથી સાધ્ય=ઉત્તરોત્તર ઇન્દ્રિયના જીવરક્ષાના વ્યાપારરૂપ ગુણની પ્રાપ્તિથી સાધ્ય, એવા શીલાંગો છે, એ પ્રમાણે જણાવવા અર્થે ઇન્દ્રિયોમાં પશ્ચાનુપૂર્વી છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. પૃથ્વી-અપ-તેજો-વાયુ-વનસ્પતિ-દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પંચેન્દ્રિયરૂપ નવ જીવો અને પુસ્તક-ચર્મ-તૃણ-શુષિરપંચકરૂપ અજીવકાય ભૌમ્યાદિ છે.

વળી ક્ષાંતિ-માર્દવ-આર્જવ-મુક્તિ-તપ-સંયમ-સત્ય-શૌચ-આર્કિંચન્ય-બ્રહ્મચર્યરૂપ દશ પ્રકારવાળો ક્ષાંતિ આદિરૂપ શ્રમણોનો ધર્મ છે.

આ પ્રકારે યંત્ર સ્થિત છતે=ગાથા ૧૧૬૫-૧૧૬૬માં યોગાદિના ભેદો બતાવ્યા એ પ્રકારે યંત્ર નિષ્પન્ન થયે છતે, ત્યાં=તે યંત્રમાં, આ=શીલાંગોની નિષ્પત્તિના વિષયવાળી કહેવાનારી, ભાવના છે, એ પ્રમાશે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ત્રણ યોગો :

મન-વચન-કાયારૂપ ત્રણ કરણોમાંથી દરેક કરણને આશ્રયીને કરવા-કરાવવા-અનુમોદવારૂપ ત્રણ યોગો થાય છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે શરીરથી આરંભ કરવો, વાણીથી બીજા પાસે આરંભ કરાવવો અને મનથી કોઈ દ્વારા કરાતા આરંભનું અનુમોદન કરવું : એ કાયવ્યાપાર, વચનવ્યાપાર અને મનોવ્યાપારરૂપ ત્રણ યોગો છે. અને તે ત્રણ યોગોનું નિવર્તન કરવાથી અર્થાત્ ત્રણ યોગોનું નિર્વતન યોગનિરોધ વખતે થાય છે, છતાં જે સાધુના મન-વચન-કાયાના યોગો કરણ-કરાવણ-અનુમોદનથી નિવૃત્ત છે તે સાધુ દ્વારા ત્રણ યોગોનું નિવર્તન થવાથી, શીલાંગો નિષ્યન્ન થાય છે.

ત્રણ કરણો :

વળી, જેમ કરશ-કરાવશ-અનુમોદનરૂપ યોગો પર સંયમ રાખવાથી શીલાંગો નિષ્પન્ન થાય છે, તેમ મન-વચન-કાયારૂપ ત્રણ કરશો અર્થાત્ કર્મબંધ કરવાનાં ત્રણ સાધનો, પરૃ સંયમ રાખવાથી અર્થાત્ ત્રણ ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત રહેવાથી, પણ શીલાંગો નિષ્પન્ન થાય છે.

ચાર સંજ્ઞાઓ :

વળી, જીવમાં આહારાદિ ચાર સંજ્ઞાઓ વર્તે છે. (૧) ભૂખ લાગે ત્યારે આહારગ્રહણની વૃત્તિ થાય તે આહારસંજ્ઞા. (૨) ભયનાં નિમિત્તોને પામીને ભય પેદા થાય એ ભયસંજ્ઞા. (૩) વિજાતીયને જોઈને તેના પ્રત્યે વિકારો પેદા થાય તે મૈથુનસંજ્ઞા. (૪) આત્માથી ભિન્ન એવા બાહ્ય પદાર્થો પ્રત્યે મમત્વબુદ્ધિ થાય એ પરિગ્રહસંજ્ઞા ઃ આ ચાર સંજ્ઞાઓ ઉપર સંયમ રાખવાથી શીલાંગો નિષ્પન્ન થાય છે અર્થાત્ જીવમાં આ ચાર સંજ્ઞાઓ સંસ્કારરૂપે વર્તતી હોવા છતાં પણ શાસ્ત્રવચનના બળથી ચિત્તને ભાવિત કરીને તે સંજ્ઞાઓના કોઈ સંસ્કારો જાગૃત ન થાય તે પ્રકારનું આત્મા પર નિયંત્રણ રાખવાથી શીલાંગો નિષ્પન્ન થાય છે.

પાંચ ઇન્દ્રિયો :

વળી, શ્રોત્ર-ચક્ષુ-ઘ્રાણ-૨સન-સ્પર્શન : આ પાંચ ઇન્દ્રિયો છે, અને શબ્દ-રૂપ-ગંધ-૨સ-સ્પર્શ : આ પાંચ તે ઇન્દ્રિયોના વિષયો છે. ઇન્દ્રિયો પોત-પોતાના વિષયો સાથે સંપર્કમાં આવીને જીવમાં વિકારો પેદા કરે છે. તેથી ઇન્દ્રિયો પોતાના વિષયો સાથે સંપર્કમાં આવવા છતાં વ્યણ જીવમાં વિકારો પેદા ન કરી શકે તેવા પ્રકારનો પાંચે ઇન્દ્રિયો ઉપર સંયમ રાખવાથી શીલાંગો નિષ્પન્ન થાય છે.

દશ ભૌમ્યાદિ :

વળી, પૃથ્વીકાય-અપ્કાય-તેઉકાય-વાઉકાય-વનસ્પતિકાય અને બેઇન્દ્રિય-તેઇન્દ્રિય-ચઉરિન્દ્રિય-પંચેન્દ્રિયરૂપ ત્રસકાય : આ નવ પ્રકારના જીવોને પોતાનાથી કોઈ પ્રકારે પીડા ન થાય, તેઓના પ્રાણનો નાશ ન થાય, તેમ જ તેઓના કષાયના ઉદ્રેકમાં પોતે કોઈ પણ રીતે નિમિત્ત ન બને, એ રીતે આ નવ પ્રકારના જીવોના રક્ષણને અનુકૂળ પોતાના આત્મા પરનો સંયમ; અને પુસ્તકપંચક-ચર્મપંચક-તૃણપંચક-શુષિરપંચક : આ ચાર પ્રકારના પંચકરૂપ અજીવકાયને અવલંબીને પોતાને તેના ઉપર રાગાદિ કષાયો ન થાય એ રીતે પોતાના આત્મા પરનો સંયમ; તેનાથી શીલાંગો નિષ્પન્ન થાય છે.

દશ શ્રમણધર્મો :

વળી, ક્ષમા-માર્દવ-આર્જવ-મુક્તિ-તપ-સંયમ-સત્ય-શૌચ-આર્કિચન્ય-બ્રહ્મચર્ય ઃ આ દશ પ્રકારના શ્રમણધર્મનું પાલન કરવાથી શીલાંગો નિષ્યન્ન થાય છે.

આ રીતે ઉપરમાં બતાવેલા યોગો વગેરેની સંખ્યાથી યંત્ર બનાવવામાં આવે તો તેનાથી અઢાર હજાર શીલાંગો નિષ્પન્ન થાય છે, જેની ભાવના આગળની ગાથાઓમાં સ્વયં ગ્રંથકાર બતાવે છે –

યોગો વગેરેનું યંત્ર નીચે પ્રમાશે જાણવું :

૩ યોગોનું નિવર્તન x ૩ કરશોનું સંયમન x ૪ સંજ્ઞાઓનું સંયમન x ૫ ઇન્દ્રિયોનું સંયમન x ૧૦ ભૌમ્યાદિનું રક્ષણ x ૧૦ શ્રમણધર્મોનું પાલન = ૧૮૦૦૦ શીલાંગોનું સુપરિશુદ્ધપશું. **॥૧૧૬૫/૧૧૬**૬॥

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથાના અંતે ગ્રંથકારે કહ્યું કે આ પ્રકારે યંત્ર સ્થિત થયે છતે આ ભાવના છે. તેથી હવે તે ભાવનાને જ બતાવે છે –

ગાથા :

ण करेइ मणेणाहारसन्नविष्पजढगो उ णियमेणं । सोइंदियसंवुडो पुढविकायारंभ खंतिजुओ ॥११६७॥

અન્વચાર્થ :

आहारसन्नविष्पजढगो उ=વળી આહારસંજ્ઞાથી વિપ્રમુક્ત, सोइंदियसंवुडो=શ્રોત્રેન્દ્રિયથી સંવૃત, खंतिजुओ= क्षांतिથી યુક્ત એવા સાધુ णियमेणं=નિયમથી पुढविकायारंभ=પૃથ્વીકાયના આરંભને मणेण=મન દ્વારા ण करेइ=કરતા નથી.

ગાથાર્થ :

વળી આહારસંજ્ઞાથી વિપ્રમુક્ત, શ્રોત્રેન્દ્રિચથી સંવૃત અને ક્ષાંતિથી ચુક્ત એવા સાધુ નિયમથી પૃથ્વીકાયના આરંભને મન દ્વારા કરતા નથી.

ટીકા :

न करोति मनसा, किम्भूत: सन् ? आहारसंज्ञाविप्रमुक्तस्तु नियमेन तथा श्रोत्रेन्द्रियसंवृत्त:, किमित्याह-पृथिवीकायारम्भं, क्षान्त्यादियुक्त (?क्षान्तियुक्त:) इति गाथार्थ: ॥११६७॥

नोंध :

ટીકાના અંતે 'क्षान्त्यादियुक्तः' છે, તેને સ્થાને મૂળગાથા પ્રમાણે 'क्षान्तियुक्तः' ઢોવું જોઈએ.

ડીકાર્થ:

સાધુ મન <u>દારા કરતા નથી. કેવા પ્રકારના છતા</u> સાધુ મન દારા કરતા નથી ? તેથી કહે છે – વળી

68

આહારસંજ્ઞાથી મુકાયેલા તથા શ્રોત્રેન્દ્રિયથી સંવૃત, ક્ષાંતિથી યુક્ત એવા સાધુ મન દ્વારા કરતા નથી. શું કરતા નથી ? એથી કહે છે – પૃથ્વીકાયના આરંભને કરતા નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ૫૧૧૬૭૫

ગાથા :

इय मद्दवाइजोगा पुढविकाए हवंति दस भेआ । आउकायाईसु वि इअ एए पिंडिअं तु सयं ॥११६८॥

અન્વચાર્થ :

इय=આ રીતે=જે રીતે ક્ષાંતિના યોગથી પૃથ્વીકાયમાં એક ભેદ થાય છે એ રીતે, मद्दवाइजोगा=માર્દવાદિના યોગથી पुढविकाए=પૃથ્વીકાયમાં दस भेआ=દશ ભેદો हवंति=થાય છે. आउकायाईसु वि=આઉકાયાદિમાં પણ इअ=આ પ્રમાણે છે=જે પ્રમાણે ક્ષાંતિ આદિના યોગથી પૃથ્વીકાયમાં દશ ભેદો થાય છે એ પ્રમાણે અપ્કાયાદિમાં પ્રત્યેકને આશ્રયીને દશ-દશ ભેદો થાય છે. एए तु पिंडिअं=વળી આ=ઉપરમાં બતાવ્યા એ દશ-દશ ભેદો, પિંડિત=ભેગા થઈને, सयं=શત થાય છે.

ગાથાર્થ :

જે રીતે સાંતિના યોગથી પૃથ્વીકાયમાં એક ભેદ થાય છે, એ રીતે માઈવાદિના યોગથી પૃથ્વીકાયમાં દશ ભેદો થાય છે. અપ્કાચાદિમાં પણ આ રીતે પ્રત્યેકને આશ્રયીને દશ-દશ ભેદો થાય છે. વળી આ દશ-દશ ભેદો ભેગા થઈને સો ભેદો થાય છે.

ા સડિ

एवं माईवादियोगात् 'माईवयुक्त आर्ज्जवादियुक्त' इति श्रुत्या पृथिवीकाये भवन्ति दश भेदाः, यतो दश क्षान्त्यादिपदानि, अप्कायादिष्वप्येवं=प्रत्येकं दशैव, एते सर्व एव पिण्डितं तु शतं, यतो दश पृथिव्यादय इति गाथार्थः ॥११६८॥

★ ''<mark>आउक्कायाईसु वि''માં 'अपि'</mark>થી એ નક્કી થાય કે પૃથ્વીકાયમાં તો દશ ભેદો પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ **અપ્કાયાદિમાં પછ**ાદશ-દશ ભેદો પ્રાપ્ત થાય છે.

ટીકાર્થ :

આ રીતે=ક્ષાંતિના યોગથી એક ભેદ બતાવ્યો એ રીતે, માર્દવયુક્ત-આર્જવાદિયુક્ત એ પ્રકારની શ્રુતિ હોવાથી અર્થાત્ વિકલ્પ હોવાથી, માર્દવાદિના યોગથી પૃથ્વીકાયમાં દશ ભેદો થાય છે; જે કારણથી ક્ષાંતિ આદિ પદો દશ છે. અપ્કાયાદિમાં પણ આ પ્રમાણે છે=પ્રત્યેકને આશ્રયીને દશ જ છે=અપ્કાયાદિ દરેકને આશ્રયીને દશ ભેદો થાય છે.

વળી આ સર્વ જ પિંડિત શત થાય છે≕ક્ષાંતિ આદિના યોગથી પૃથ્વીકાયાદિમાં પ્રત્યેકને આશ્રયીને દશ-દશ ભેદો થાય એ સર્વ જ ભેદો ભેગા થયેલા સો ભેદો થાય છે; જે કારણથી પૃથ્વી આદિ દશ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ‼૧૧૬૮‼ ગાથા :

सोइंदिएण एअं सेसेहि वि जं इमं तओ पंच । आहारसण्णजोगा इअ सेसाहिं सहस्सदुगं ॥११६९॥

અન્વચાર્થઃ

एअं=આ=ઉપરની ગાથામાં સો ભેદો બતાવ્યા એ, सोइंदिएण=શ્રોત્રેન્દ્રિય વડે થાય છે. सेसेहि वि=શેષ વડે પણ=શ્રોત્રેન્દ્રિયથી શેષ એવી ચક્ષુરાદિ ઇન્દ્રિયો વડે પણ, जं इमं=જે આ થાય છે=પૂર્વે બતાવ્યા એ સો-સો ભેદો પ્રાપ્ત થાય છે, तओ=તેથી आहारसण्णजोगा=આહારસંજ્ઞાના યોગથી पंच=પાંચ થાય=પૂર્વે બતાવેલા સો ભેદો સાથે મળીને પાંચ સો ,ભેદો થાય, इअ=આ રીતે=આહારસંજ્ઞાના યોગથી પાંચ સો ભેદો થાય એ રીતે, सेसाहिं=શેષ વડે=આહારસંજ્ઞાથી શેષ એવી ભયાદિ સંજ્ઞાઓ વડે, सहस्सदुगं=સહસ્રદિક થાય છે.

ગાથાર્થ

પૂર્વગાથામાં સો ભેદો બતાવ્યા એ શ્રોત્રેન્દ્રિય વડે થાય છે, શ્રોત્રેન્દ્રિયથી શેષ એવી ચક્ષુરાદિ ઇન્દ્રિયો વડે પણ પૂર્વે બતાવ્યા એ સો-સો ભેદો પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી આહારસંજ્ઞાના ચોગથી પાંચ સો ભેદો થાય છે. એ રીતે શેષ એધી ભયાદિ સંજ્ઞાઓ વડે પાંચ સો-પાંચ સો ભેદો પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી બે હજાર ભેદો થાય છે.

રીકા ઃ

श्रोत्रेन्द्रियेणैतल्लब्धं, शेषैरपीन्द्रियैर्यदिदं शतमेव लभ्यते, ततः पञ्च शतानि, पञ्चत्वादिन्द्रियाणाम्, आहारसंज्ञायोगादेतानि पञ्च, एवं शेषाभिरपि भयसंज्ञाद्याभिः पञ्च पञ्चेति सहस्रद्वयं निखशेषं, यतश्चतस्रः संज्ञा इति गाथार्थः ॥११६९॥

★ ''सेसेहि वि''માં 'अपि'થી એ પ્રાપ્ત થાય કે શ્રોગ્રેન્દ્રિય વડે તો સો ભેદો પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ **શેષ ચાર ઇન્દ્રિયો** as પણ સો-સો ભેદો પ્રાપ્ત થાય છે.

રીકાર્શ :

આ=પૂર્વગાથાના અંતે બતાવ્યું એ શત, શ્રોત્રેન્દ્રિયથી પ્રાપ્ત થયું. શેષ ઇન્દ્રિયો વડે પણ જે આ શત જ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી પાંચ સો થાય; કેમ કે ઇન્દ્રિયોનું પાંચપણું છે. આ પાંચ=આ પાંચ સો ભેદો, આહારસંજ્ઞાના યોગથી થાય છે. આ રીતે=જે રીતે આહારસંજ્ઞાના યોગથી પાંચ સો ભેદો થયા એ રીતે, શેષ ભયસંજ્ઞા આદિ વડે પણ પાંચ પાંચ=પાંચ સો પાંચ સો ભેદો થાય, એથી નિરવશેષ=સંપૂર્ણ, બે હજાર થાય; જે કારણથી સંજ્ઞાઓ ચાર છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ‼૧૧૬૯!!

ગાથા ઃ

एयं मणेण वइमाइएसु एअं ति छस्सहस्साइं । न करइ सेसेहिं पि अ एए सव्वे वि अट्ठारा ॥११७०॥

અન્વચાર્થ :

एयं=આ=ઉપરની ગાથામાં બે હજાર ભેદો બતાવ્યા એ, मणेण=મન વડે થાય છે. वइमाइएसु=વચનાદિ વડે एअं=આ=બે હજાર, થાય છે. ति=આ રીતે छस्सहस्साइं=છ હજાર થાય. न करइ='કરે નહીં.' (એના યોગથી) सेसेहिं पि अ=અને શેષથી પણ='કરાવે નહીં' અને 'અનુમોદે નહીં' એ બેના યોગથી પણ, (છ હજાર થાય.) एए सब्बे बि=આ સર્વ પણ=ઉપરમાં છ-છ હજાર ભેદો બતાવ્યા એ સર્વ પણ, अद्वारा=અઢાર થાય=સાથે મળીને અઢાર હજાર ભેદો થાય છે.

ગાચાર્ચ :

પૂર્વગાશામાં બતાવેલા બે હજાર ભેદો મન વડે થાય છે. વચન આદિ વડે પણ બે-બે હજાર ભેદો થાય છે, આ રીતે કુલ છ હજાર ભેદો થાય છે. અને આ છ હજાર ભેદો 'કરે નહીં' એને આશ્રથીને થાય, 'કરાવે નહીં' અને 'અનુમોદે નહીં' એને આશ્રથીને પણ છ-છ હજાર ભેદો થાય. આ સર્વ પણ ભેદો ભેગા થઈને અઢાર હજાર ભેદો થાય છે.

કીકા :

एतन्मनसा सहस्रद्वयं लब्धं, वागादिनैतत्=सहस्रद्वयमिति षट् सहस्राणि, त्रीणि करणानीति कृत्वा, न करोतीत्यनेन योगेनैतानि, शेषेणाऽपि योगेनैतानि षट् षडिति एतानि सर्वाण्यष्टादश भवन्ति, त्रयो योगा: इति कृत्वेति गाथार्थ: ॥११७०॥

★ ''सेसेहिं पि''માં 'अपि'થી એ કહેવું છે કે 'કરે નહીં' એના ચોગથી તો છ હજાર ભેદો પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ શેષથી પણ='કરાવે નહીં'અને 'અનુમોદે નહીં' એ બેના ચોગથી પણ, છ-છ હજાર ભેદો પ્રાપ્ત થાય છે.

ટીકાર્થ :

મન વડે આ≕સહસ્રદ્વય, પ્રાપ્ત થયું, વાણી આદિ વડે આ≕સહસ્રદ્વય, થાય છે, એથી છ હજાર થાય છે. છ હજાર જ ભેદો કેમ થાય છે ? તે બતાવે છે – કરણો ત્રણ છે એથી કરીને,

'કરે નહીં' એના યોગથી આ=છ હજાર ભેદો, થાય છે, શેષ યોગથી પણ આ છ છ થાય છે='કરે નહીં'થી શેષ એવા 'કરાવે નહીં' અને 'અનુમોદે નહીં' એના યોગથી પણ છ છ હજાર ભેદો થાય છે, એથી આ સર્વ=ઉપરમાં છ છ હજાર ભેદો કહ્યા એ સર્વ, અઢાર થાય છે=અઢાર હજાર ભેદો થાય છે.

અઢાર હજાર જ ભેદો કેમ થાય છે ? તે બતાવે છે – <mark>યોગો ત્રણ છે એથી કરીને, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે</mark>. !!૧૧૭૦!!

ગાથા :

एत्थ इमं विण्णेअं अइअंपज्जं तु बुद्धिमंतेहिं । एकं पि सुपरिसुद्धं सीलंगं सेससब्भावे ॥११७१॥

અન્વચાર્થઃ

एत्थ=અહીં=શીલાંગના અધિકારમાં, **बुद्धिमंतेहिं तु**=બુદ્ધિમાનો વડે વળી **इमं अइअंपज्जं**=આ ઐદંપર્ય

અનુયોગગણાનુજ્ઞાવસ્તુક / 'અનુયોગાનુજ્ઞા' હાર / સ્તવપરિજ્ઞા / ગાથા ૧૧૭૧

विण्णेअं=જાણવું. एकं पि सीलंगं=એક પણ શીલાંગ सेससब्भावे=શેષના સદ્ભાવમાં=શેષ શીલાંગોના વિદ્યમાનપણામાં, सुपरिसुद्धं=સુપરિશુદ્ધ છે.

ગાથાર્થ :

શીલાંગના અધિકારમાં બુદ્ધિમાન પુરુષો વડે વળી આ ઐદંપર્ય જાણવું. એક પણ શીલાંગ શેષ શીલાંગોના વિદ્યમાનપણામાં સુપરિશુદ્ધ છે.

ટીકા ઃ

अत्र=शीलाङ्गाधिकारे इदं विज्ञेयम् ऐदम्पर्यं-भावार्थगर्भरूपं बुद्धिमद्भिः पुरुषैः, यदुत-एकमपि सुपरिशुद्धं शीलाङ्गं यादृक् शीलाङ्गमुच्यते तादृगित्यर्थः, किमित्याह-शेषसद्भावे=तदपरशीलाङ्गभाव एवेति गाथार्थः ॥११७१॥

★ ''एकं पि''માં 'अपि'थी એ જ્ઞાપન કરવું છે કે શેષ શીલાંગોના સદ્ભાવમાં બે વગેરે શીલાંગો તો સુપરિશુદ્ધ છે, પરંતુ **એક પણ શીલાંગ** શેષ શીલાંગોના સદ્ભાવમાં જ સુપરિશુદ્ધ છે.

રીકાર્થઃ

અહીં=શીલાંગના અધિકારમાં, બુદ્ધિમાન પુરુષો વડે ભાવાર્થના ગર્ભરૂપ આ ઐદંપર્ય જાણવું. જે ચદુતથી બતાવે છે -- એક પણ શીલાંગ શેષના સદ્દભાવમાં=તેનાથી અપર શીલાંગોના ભાવમાં જ=તે એક શીલાંગથી અન્ય શીલાંગોના વિદ્યમાનપણામાં જ, સુપરિશુદ્ધ છે=જેવું શીલાંગ કહેવાય છે તેવું છે=શાસ્ત્રકાર દ્વારા જેને શીલાંગરૂપે કહેવાય છે તેવું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે મુનિ મન-વચન-કાયાને શાસ્ત્રવચનાનુસારે ગુપ્ત રાખીને અપ્રમાદભાવથી ઉચિત કાળે ઉચિત કિયાઓ કરતા હોય, જેમનો ઉપયોગ ક્રિયાકાળમાં મોહના ઉન્મૂલનને અનુકૂળ સુભટભાવ તુલ્ય વર્તતો હોય, પ્રયોજન ન હોય ત્યારે ગમનાદિ સર્વ ચેષ્ટાઓનો રોધ કરીને જેઓ સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનથી આત્માને વાસિત કરતા હોય, તેમ જ બાહ્ય કોઈ પ્રયોજન હોય ત્યારે કંટકથી આકીર્શ ભૂમિમાં ગમનતુલ્ય યતનાપૂર્વક જેઓ સર્વ પ્રવૃત્તિ કરતા હોય, તેવા મુનિ સદા ત્રણ ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત છે અને પ્રવૃત્તિકાળમાં પાંચ સમિતિઓથી સમિત છે; અને આવા મુનિ નદી ઊતરતા હોય ત્યારે બાહ્ય રીતે પાણીના જીવોનું ઉપમર્દન થતું હોય તોપણ તેઓ ૧૮૦૦૦ શીલાંગોનું સુપરિશુદ્ધ પાલન કરનારા છે; કેમ કે તેઓ મન-વચન-કાયાને ભાવથી ગુપ્ત કરીને અસંગભાવને ઉલ્લસિત કરવા યત્ન કરી રહ્યા છે અને મોહનો નાશ કરવા ઉદ્યમ કરી રહ્યા છે.

વળી, આવા પણ મુનિનો કોઈક નિમિત્તથી ઉપરોક્ત આચરણાઓમાં ક્યારેક સુદઢ યત્ન ન વર્તતો હોય, ત્યારે તે મુનિનું ૧૮૦૦૦ શીલાંગોમાંથી કોઈક એક શીલાંગ મ્લાન થાય છે, અને જો એક પણ શીલાંગ મ્લાન થાય તો ૧૮૦૦૦ શીલાંગો સુપરિશુદ્ધ રહેતા નથી. આથી જ ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત ન હોય તેવા સાધુ કદાચ બાહ્ય રીતે સ્થિરાસનમાં રહેલા હોય તોપણ તેઓના સર્વ શીલાંગો દૂષિત થાય છે. દા.ત. ચંડરુદ્રાચાર્ય અઢાર હજાર શીલાંગોનું પાલન કરનારા હતા, છતાં તેઓ જ્યારે ક્રોધ કરે છે ત્યારે તેમનું ક્ષમાગુણરૂપ શીલાંગ દૂષિત થાય છે, જેના કારણે તેઓનાં અન્ય પણ સર્વ શીલાંગો સુપરિશુદ્ધ રહેતા નથી.

આ પ્રકારનો શીલાંગોનો ભાવાર્થ છે ગર્ભમાં જેના એવું શીલાંગવિષયક ઐદંપર્ય બુદ્ધિમાન પુરુષે વિચારવું જોઈએ, જેથી પરમાર્થનો બોધ થાય કે માત્ર બાહ્ય સમ્યફ આચરણાથી શીલાંગ શીલાંગરૂપ બનતું નથી, પરંતુ અસંગભાવને અનુકૂળ સુદઢ ઉદ્યમ કરવાથી શીલાંગ શીલાંગરૂપ બને છે. II૧૧૭૧II

અવતરણિકા ઃ

निदर्शनमाह -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે એક પણ શીલાંગ તે શીલાંગથી અન્ય શીલાંગોના સદ્ભાવમાં જ સુપરિશુદ્ધ છે. એમાં નિદર્શનને≕દેષ્ટાંતને, કહે છે –

ગાશા :

एको वाऽऽयपएसोऽसंखेअपएससंगओ जह उ । एअं पि तहा णेअं सतत्तचाओ इहरहा उ ॥११७२॥

અન્વચાર્થ :

जह उ=જે રીતે જ एको वाऽऽयपएसो=એક પણ આત્મપ્રદેશ असंखेअपएससंगओ=અસંખ્યેય પ્રદેશોથી સંગત છે, तहा=તે રીતે एअं पि=આ પણ=શીલાંગ પણ, णेअं=જાણવું=અન્ય શીલાંગોથી સંગત જાણવું. इहरहा उ=વળી ઇતરથા सतत्तचाओ=સ્વતત્ત્વનો ત્યાગ થાય=પોતાના આત્મપ્રદેશપણાનો અને શીલાંગપણાનો અભાવ થાય.

ગાથાર્થ :

જે રીતે જ એક પણ આત્મપ્રદેશ અસંખ્યેચ આત્મપ્રદેશોથી યુક્ત છે, તે રીતે શીલાંગ પણ અન્ય શીલાંગોથી ચુક્ત જાણવું. વળી અન્યથા પોતાના આત્મપ્રદેશપણાનો અને શીલાંગપણાનો અભાવ થાચ.

રીકા :

एकोऽप्यात्मप्रदेशोऽत्यन्तसूक्ष्मोऽसङ्ख्येयप्रदेशसङ्गतः=तदन्याविनाभूतो यथैव, केवलस्याऽ-सम्भवाद्, एतदपि शीलाङ्गं तथा ज्ञेयम् अन्याविनाभूतमेव, स्वतत्त्वत्यागः इतरथा तु=केवलत्वे आत्मप्रदेशत्वशीलाङ्गत्वाभाव इति गाथार्थः ॥११७२॥

★ ''एक्को वि''માં 'अपि'થી એ સમુચ્ચચ કરવો છે કે બે વગેરે આત્મપ્રદેશો તો અસંખ્ય આત્મપ્રદેશોથી સંગત છે, પરંતુ **એક પણ આત્મપ્રદેશ** અસંખ્ય આત્મપ્રદેશોથી સંગત છે.

★ ''एअं पि''માં 'अपि'થી એ સમુચ્ચય કરવો છે કે એક આત્મપ્રદેશ તો અન્ય આત્મપ્રદેશો સાથે અવિનાભૂત છે જ, પરંતુ **એક આ પણ≂શીલાંગ પણ,** અન્ય શીલાંગો સાથે અવિનાભૂત જ છે.

રીકાર્થ :

જે રીતે જ અત્યંત સૂક્ષ્મ એવો એક પણ આત્મપ્રદેશ અસંખ્યેય પ્રદેશોથી સંગત છે≕તેનાથી અન્ય સાથે અવિનાભૂત છે≕તે એક આત્મપ્રદેશથી અન્ય એવા અસંખ્ય આત્મપ્રદેશો સાથે અપૃથગ્ભૂત છે; કેમ કે કેવલનો અસંભવ છે=અસંખ્ય આત્મપ્રદેશોથી પૃથગ્ એવા કેવલ એક આત્મપ્રદેશનો અસંભવ છે. તે રીતે આ શીલાંગ પણ અન્ય સાથે અવિનાભૂત જ≕તે શીલાંગથી અન્ય શીલાંગો સાથે અપૃથગ્ભૂત જ, જાણવું.

વળી ઇતરથા=કેવલપણું હોતે છતે=અન્ય આત્મપ્રદેશોથી પૃથગ્ એવા કેવલ એક આત્મપ્રદેશનો સદ્ભાવ હોતે છતે અથવા અન્ય શીલાંગોથી પૃથગ્ એવા કેવલ એક શીલાંગનો સદ્ભાવ હોતે છતે, સ્વતત્ત્વનો ત્યાગ થાય=આત્મપ્રદેશત્વ અને શીલાંગત્વનો અભાવ થાય, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

આત્માના અસંખ્ય આત્મપ્રદેશો છે અને એકેક આત્મપ્રદેશ અત્યંત સૂક્ષ્મ છે, જે આત્મપ્રદેશોને કેવલજ્ઞાન વડે કેવલી જ જોઈ શકે છે.

વળી દરેક આત્મપ્રદેશ અન્ય આત્મપ્રદેશો સાથે જોડાઈને જ રહેલ છે, ક્યારેય કોઈ આત્મપ્રદેશ અન્ય આત્મપ્રદેશોથી છૂટો પડતો નથી; કેમ કે જીવદ્રવ્ય અખંડ દ્રવ્ય છે. તેથી જેમ સ્કંધના પરમાણુઓ છૂટા પડે છે તેમ આત્માના પ્રદેશો અખંડ એવા જીવદ્રવ્યથી ક્યારેય છૂટા પડતા નથી. માટે કેવલ એક આત્મપ્રદેશનો અસંભવ છે. આમ છતાં કલ્પનાથી એક આત્મપ્રદેશને અન્ય આત્મપ્રદેશોથી છૂટો પાડવામાં આવે તો કલ્પનાથી બુદ્ધિમાં ઉપસ્થિત થયેલા તે એક આત્મપ્રદેશમાં આત્મપ્રદેશપણાનો અભાવ છે; કેમ કે અખંડ એવા આત્મદ્રવ્યથી પૃથગ્ એવો એક આત્મપ્રદેશ સંભવતો નથી.

એ જ રીતે દરેક શીલાંગ અન્ય શીલાંગો સાથે જોડાઈને જ રહેલ છે, ક્યારેય કોઈ શીલાંગ અન્ય શીલાંગોથી છૂટું પડતું નથી; માટે કેવલ એક શીલાંગનો અસંભવ છે. આમ છતાં કલ્પનાથી એક શીલાંગને અન્ય શીલાંગોથી છૂટું પાડવામાં આવે તો કલ્પનાથી બુદ્ધિમાં ઉપસ્થિત થયેલા તે એક શીલાંગમાં શીલાંગપજ્ઞાનો અભાવ છે; કેમ કે અઢાર હજાર શીલાંગોથી પૃથગ્ એવું એક શીલાંગ સંભવતું નથી. આથી એક પજ્ઞ શીલાંગનું સુપરિશુદ્ધ પાલન અઢારેય હજાર શીલાંગોના સુપરિશુદ્ધ પાલનથી થાય છે, પરંતુ એક શીલાંગને પૃથગ્ર્યો પાલન કરી શકાતું નથી; અને એક પજ્ઞ શીલાંગનો નાશ થાય તો સર્વ શીલાંગો નાશ પામે, તેમ જ એક⁴ પજ્ઞ શીલાંગની મ્લાનિ થાય તો સર્વ શીલાંગો મ્લાન થાય છે.

આનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે મુનિ અપ્રમાદભાવથી અસંગભાવને અનુકૂળ ભાવોમાં સુદઢ યત્નવાળા હોય ત્યારે તેમનાં સર્વ શીલાંગો સુરક્ષિત છે; તે યત્નમાં જ્યારે મ્લાનિ થાય ત્યારે તેમનાં સર્વ શીલાંગો મ્લાન થાય છે, અને જો મ્લાન થયેલા શીલાંગના રક્ષણ કરવા માટે મુનિ યત્ન ન કરે તો તે મુનિનાં સર્વ શીલાંગો નાશ પામે છે. તેથી નક્કી થાય કે અપ્રમત્ત મુનિનાં સર્વ શીલાંગો સુપરિશુદ્ધ હોય છે અને પ્રમત્ત મુનિનાં સર્વ શીલાંગો મ્લાન થઈને નાશ પામે છે. **ા૧૧૭૨**ા

અવતરણિકા ઃ

60

एतद्भावनायाह –

અવતરણિકાર્થ :

આના ભાવન માટે કહે છે –

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથાના અંતમાં કહ્યું કે એક શીલાંગના પૃથગ્ સદ્ભાવમાં શીલાંગપણાનો અભાવ પ્રાપ્ત થાય. એ કથનનું ભાવન કરવા માટે કહે છે –

ગાથા :

जम्हा समग्गमेअं पि सव्वसावज्जजोगविर्र्ड उ । तत्तेणेगसरूवं ण खंडरूवत्तणमुवेइ ॥११७३॥

અન્વચાર્થ :

जम्हा=જે કારણથી सव्वसावज्जजोगविर्स् उ=સર્વ સાવઘ યોગોની વિરતિરૂપ જ समग्गं एअं पि=સમગ્ર આ પણ=૧૮૦૦૦ શીલાંગ પણ, तत्तेण=તત્પણારૂપે=અખંડપણારૂપે, एगसरूवं=એક સ્વરૂપવાળું છે, खंडरूवत्तणं=ખંડરૂપપણાને ण उवेइ=પામતું નથી. (તે કારણથી કેવલ એક શીલાંગનો સદ્ભાવ સ્વીકારીએ તો શીલાંગપણાનો અભાવ પ્રાપ્ત થાય.)

ગાથાર્થ :

જે કારણથી સર્વ સાવદ્ય યોગોની વિરતિરૂપ જ સમગ્ર શીલાંગ પણ અખંડપણારૂપે એક સ્વરૂપવાળું છે, ખંડરૂપપણાને પામતું નથી, તે કારણથી માત્ર એક શીલાંગનો સદ્ભાવ સ્વીકારીએ તો શીલાંગપણાનો અભાવ પ્રાપ્ત થાય.

રીકા :

यस्मात् समग्रमेतदपि शीलाङ्गं सर्वसावद्ययोगविरतिरेवाऽखण्डत्वेनैकस्वरूपं वर्त्तते, न खण्डरूपत्व-म्पैति, अतः केवलाङ्गभाव इति गाथार्थः ॥११७३॥

★ ''एअं पि''માં 'अपि'થી એ દર્શાવવું છે કે આત્મપ્રદેશ તો અખંડપણારૂપે એક સ્વરૂપ વર્તે છે, પરંતુ આ શીલાંગ પણ અખંડપણારૂપે એક સ્વરૂપ વર્તે છે.

★ પ્રસ્तુત ગાથાના પ્રારંભમાં રહેલ जम्हाનો અન્વય પૂર્વગાથાના અંતે રહેલ इहरहा उ सतत्तचाओ સાથે છે.

રીકાર્થ :

જે કારણથી સર્વ સાવઘ યોગોની વિરતિરૂપ જ સમગ્ર આ શીલાંગ પણ અખંડપણારૂપે એક સ્વરૂપવાળું વર્તે છે, ખંડરૂપપણાને પામતું નથી, એથી કેવલ અંગનો અભાવ છે=માત્ર એક શીલાંગનો અભાવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

ગાથા ૧૧૭૧માં કહ્યું કે એક પણ શીલાંગ અન્ય શીલાંગોના સદ્ભાવમાં જ સુપરિશુદ્ધ છે, અને તે વાતને સમજાવવા માટે પૂર્વગાથામાં દેષ્ટાંત આપ્યું કે જેમ એક આત્મપ્રદેશ પણ અસંખ્ય આત્મપ્રદેશોથી સંગત હોય છે, તેમ એક શીલાંગ પણ અઢાર હજાર શીલાંગોથી સંગત જ હોય છે. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે આત્મા અખંડ દ્રવ્ય છે, માટે અસંખ્ય આત્મપ્રદેશોમાંથી એક આત્મપ્રદેશ છૂટો પડતો નથી, પરંતુ આ દષ્ટાંત દ્વારા અઢાર હજાર શીલાંગોમાંથી એક શીલાંગ છૂટું પડતું નથી એમ કઈ રીતે નક્કી થાય ? વસ્તુતઃ આત્મપ્રદેશના દષ્ટાંતના બળથી જો શીલાંગ અખંડ છે, એમ નક્કી કરી શકાતું હોય, તો સ્કંધના દષ્ટાંતના બળથી શીલાંગ અખંડ નથી, એમ પણ નક્કી કરી શકાય. તેથીૃ શીલાંગ અખંડ કેમ છે ? તે બતાવવા માટે યુક્તિ આપે છે –

જે કારણથી આ અઢાર હજાર શીલાંગો સર્વવિરતિ સામાયિકના છે, દેશવિરતિ સામાયિકના નથી; અને સર્વવિરતિ સામાયિક સર્વ સાવદ્ય યોગોની વિરતિસ્વરૂપ છે, તેથી અઢારેય હજાર શીલાંગોનું સંપૂર્ણ પાપની નિવૃત્તિરૂપ અખંડ એક્સ્વરૂપ છે. આથી અઢાર હજાર શીલાંગોમાંથી એક પણ શીલાંગનો નાશ થાય તો સર્વ સાવદ્ય યોગોની વિરતિ રહે નહીં, માટે અઢારેય હજાર શીલાંગોનો નાશ થાય. આથી પ્રસ્તુત ગાથામાં કહેલ છે કે શીલાંગ અખંડરૂપ છે, ખંડરૂપપણાને પામતું નથી. માટે જેમ પૃથગ્ આત્મપ્રદેશ પ્રાપ્ત થતો નથી તેમ પૃથગ્ શીલાંગ પણ પ્રાપ્ત થાય નહીં. તેથી એક પણ યોગ સાવદ્ય વર્તતો હોય તો સર્વ સાવદ્ય યોગોની વિરતિરૂપ સમગ્ર શીલાંગ નાશ પામે છે.

અહીં વિશેષ એ છે કે જેમ આત્મદ્રવ્ય અખંડ એક છે અને તેના આત્મપ્રદેશો અસંખ્ય છે, જે પ્રદેશો આત્મદ્રવ્યથી પૃથક થતા નથી; તેમ શીલ પણ અખંડ એક છે અને તેનાં અંગો અઢાર હજાર છે, જે અંગો શીલથી પૃથક થતા નથી. આથી જ સર્વવિરતિમાં અખંડરૂપપણું હોવાથી એક, બે વગેરે મહાવ્રતોનું ગ્રહણ અને પાલન સંભવતું નથી; જ્યારે દેશવિરતિમાં અંશરૂપપણું હોવાથી એક, બે વગેરે વ્રતોનું ગ્રહણ અને પાલન સંભવે છે. આથી કોઈ ગૃહસ્થ આજીવન ચોથું વ્રત સુપરિશુદ્ધ પાળતો હોય તોપણ તેને મહાવ્રત કહેવાતું નથી. II૧૧૭૩II

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સર્વ સાવઘ યોગોની વિરતિરૂપ સમગ્ર શીલાંગ અખંડપણારૂપે એક સ્વરૂપવાળું વર્તે છે. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે ૧૮૦૦૦ શીલાંગોમાં પૃથ્વીકાયાદિના આરંભની નિવૃત્તિ ગ્રહણ કરેલ છે, અને યતનાપૂર્વક સંયમનું પાલન કરનારા સાધુથી પણ ક્યારેક પૃથ્વીકાયાદિનો આરંભ થઈ શકે છે, અને નદી ઊતરવી વગેરે પ્રવૃત્તિમાં તો સ્પષ્ટ રીતે અપ્કાયાદિનો આરંભ થાય છે. આથી સર્વ શીલાંગોને અખંડ એક સ્વરૂપવાળા સ્વીકારીએ તો સુસાધુને પણ સર્વ શીલાંગોનો અભાવ પ્રાપ્ત થાય. તેના નિવારણ અર્થે કહે છે –

ગાથા :

एअं च एत्थ एवं विरईभावं पडुच्च दट्ठव्वं । ण उ बज्झं पि पवित्ति जं सा भावं विणा वि भवे ॥११७४॥

અન્વચાર્થઃ

एअं च=અને આ=શીલ, एत्थ=અહીં=સર્વવિરતિમાં, एवं=આ રીતે=પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું એ રીતે, विरईभावं=વિરતિના ભાવને पडुच्च=આશ્રયીને दट्टव्वं=જાણવું, बज्झं पि उ पवित्तिं ण=પરંતુ બાહ્ય પણ પ્રવૃત્તિને (આશ્રયીને) નહીં; जं=જે કારણથી सा=આ=બાહ્ય આરંભની પ્રવૃત્તિ, भावं विणा वि=ભાવ વિના પણ=સાવઘ પરિણતિ વિના પણ, भवे=થાય.

ગાથાર્થ :

સર્વવિરતિમાં અને શીલ પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું એ રીતે વિરતિના ભાવને આશ્રચીને જાણવું, પરંતુ બાહ્ય પણ પ્રવૃત્તિને આશ્રચીને નહીં; જે કારણથી બાહ્ય આરંભની પ્રવૃત્તિ સાવધ પરિણતિ વગર પણ થાય.

રીકા ઃ

एतच्च=शीलमत्रैवं सर्वसावद्ययोगनिवृत्त्यात्मकं विरतिभावमान्तरं प्रतीत्य द्रष्टव्यं, न तु बाह्यामपि प्रवृत्तिं प्रतीत्य, कुत इत्याह-यदसौ प्रवृत्तिर्भावं विनाऽपि भवति क्वचित्, माध्यस्थ्यादेवेति गाथार्थ: ॥११७४॥

★ ''बज्झं पि''માં 'अपि'થી એ જણાવવું છે કે આ શીલ અંતરંગ તો વિરતિભાવને આશ્રથીને છે જ, પરંતુ બાહ્ય પણ પ્રવૃત્તિને આશ્રથીને નથી.

★ ''**विणा वि''**માં 'अपि'થી એ બતાવવું છે કે બાહ્ય આરંભની પ્રવૃત્તિ ભાવપૂર્વક તો થાય છે જ, પર્રતુ ક્યારેક ભાવ વિના પણ થાય છે.

ટીકાર્થઃ

અને આ=શીલ, અહીં=સર્વવિરતિમાં, આ રીતે=પૂર્વગાથામાં કહ્યું એ રીતે, સર્વ સાવઘ યોગોની નિવૃત્તિસ્વરૂપ આંતર એવા વિરતિભાવને આશ્રયીને જાણવું, પરંતુ બાહ્ય પણ પ્રવૃત્તિને આશ્રયીને નહીં. કયા કારણથી ? એથી કહે છે –

જે કારણથી આ પ્રવૃત્તિ=બાહ્ય આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ, ક્યારેક ભાવ વિના પણ≕અંતરંગ અવિરતિના પરિણામ વગર પણ, થાય છે અર્થાત્ બાહ્ય આરંભની પ્રવૃત્તિ જેમ ગૃહસ્થો અંતરંગ અવિરતિના પરિણામથી કરે છે, તેમ ક્યારેક મુનિ અંતરંગ અવિરતિના પરિણામ વગર માત્ર સંયમવૃદ્ધિના ઉપાયરૂપે કરે છે; કેમ કે માધ્યસ્થ્ય જ છે=બાહ્ય આરંભની પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે પણ મુનિને સમતારૂપ મધ્યસ્થપણું જ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શીલ બાહ્ય એવા સર્વ સાવઘ યોગોની નિવૃત્તિરૂપ સ્વીકારવામાં આવે તો સુસાધુને પણ શીલની પ્રાપ્તિ થાય નહીં; કેમ કે અપ્રમાદભાવથી પણ સંયમમાં યત્ન કરનારા સાધુ દ્વારા વિહાર કરતી વખતે વાઇકાયની વિરાધના થવાનો સંભવ છે, સંયમવૃદ્ધિ અર્થે નદી ઊતરતી વખતે અપ્કાય વગેરેની વિરાધના થવાનો સંભવ છે. આથી તે તે આરંભની નિવૃત્તિ નહીં થઈ શકવાથી મુનિને બાહ્યથી સર્વ સાવદ્ય યોગોની નિવૃત્તિરૂપ શીલના પાલનનો અસંભવ છે. તેના નિવારજ્ઞ અર્થે ગ્રંથકાર કહે છે –

સર્વ સાવઘ યોગોની વિરતિરૂપ આ શીલ સર્વ જીવો પ્રત્યે અને સર્વ ભાવો પ્રત્યે સમભાવરૂપ અંતરંગ વિરતિના ભાવને આશ્રયીને છે, પરંતુ બાહ્ય પણ પ્રવૃત્તિને આશ્રયીને નથી; કેમ કે સર્વ જીવો પ્રત્યે અને સર્વ ભાવો પ્રત્યે સમભાવરૂપ મધ્યસ્થ પરિણતિવાળા સાધુઓ હિંસાનો ભાવ નહીં હોવા છતાં સંયમની વૃદ્ધિ માટે યત્ન કરતા હોય ત્યારે ક્યારેક બાહ્ય રીતે સાવઘ પ્રવૃત્તિ પણ થાય છે. આથી જે સાધુઓ મધ્યસ્થભાવમાં ઉદ્યમશીલ છે, તે સાધુઓમાં અઢાર હજાર શીલાંગોવાળું શીલ સદા વર્તે છે. **ા૧૧૭૪ા**

અવતરણિકાઃ

निदर्शनमाह -

અવતરણિકાર્થ ઃ

નિદર્શનને કહે છે –

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે મધ્યસ્થભાવ હોવાથી જ ક્યારેક ભાવ વગર પણ બાહ્ય રીતે આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ થાય છે. તેમાં દેષ્ટાંતને કહે છે –

ગાથા :

जह उस्सग्गंमि ठिओ खित्तो उदगम्मि केणइ तवस्सी । तव्वहपवित्तकाओ अचलिअभावोऽपवत्तो उ ॥११७५॥

અન્વચાર્થઃ

जह=જે પ્રમાશે उस्सग्गंमि ठिओ तवस्सी=કાયોત્સર્ગમાં રહેલા તપસ્વી केणइ=કોઈક વડે उदगम्मि खित्तो=ઉદકમાં નંખાયા. तव्वहपवित्तकाओ=તેના વધમાં પ્રવૃત્ત કાયવાળા=પાણીના જીવોના નાશમાં પ્રવર્તેલા શરીરવાળા પણ તે મહાત્મા, अचलिअभावो=અચલિત ભાવવાળા अपवत्तो उ=અપ્રવૃત્ત જ છે.

ગાથાર્થ :

જે પ્રમાણે કાચોત્સર્ગમાં રહેલા તપરવી કોઈક વડે પાણીમાં ફેંકાચા, ત્યારે પાણીના જીવોના નાશમાં પ્રવર્તેલા શરીરવાળા પણ તે મહાત્મા અચલિત ભાવવાળા અપ્રવૃત્ત જ છે.

: ા<mark>સ્</mark>ડિ

यथा कायोत्सर्गे स्थितः सन् क्षिप्त उदके केनचित्तपस्वी मोहात्, स उदकवधप्रवृत्तकायोऽपि तस्य क्षारतया महात्माऽचलितभावोऽप्रवृत्त एव, माध्यस्थ्यादिति गाथार्थः ॥११७५॥

રીકાર્થ :

જે પ્રમાણે કાયોત્સર્ગમાં રહેલા છતા તપસ્વી કોઈક વડે મોહથી ઉદકમાં≔પાણીમાં, નંખાયા. તેનું ક્ષારપણું હોવાને કારણે=મહાત્માની કાયાનું અપ્કાયના જીવો માટે વધને અનુકૂળ ક્ષારપણું હોવાને કારણે, ઉદકના વધમાં પ્રવૃત્ત એવી કાયવાળા પણ તે મહાત્મા અચલિત ભાવવાળા=ષટ્કાયના પાલનને અનુકૂળ નહીં ચલેલા ભાવવાળા, અપ્રવૃત્ત જ છે=અપ્કાયના જીવોના વધમાં અપ્રવૃત્ત જ છે; કેમ કે મધ્યસ્થપણું છે≕તે મહાત્માને સર્વ ભાવો પ્રત્યે સમતારૂપ મધ્યસ્થભાવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

અવતરણિકા ઃ

दार्ष्टान्तिकयोजनामाह –

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં દેષ્ટાંત બતાવ્યું. તેમાં દાર્પ્ટાન્તિકની યોજનાને કહે છે –

ગાથા :

एवं चिअ मज्झत्थो आणाओ कत्थई पयट्टंतो । सेहगिलाणादद्वा अपवत्तो चेव नायव्वो ॥११७६॥

અન્વચાર્થ :

एवं चिअ=આ પ્રમાણે જ=પૂર્વગાથામાં દેષ્ટાંત બતાવ્યું એ પ્રમાણે જ, सेहगिलाणादद्वा=શૈક્ષ-ગ્લાનાદિ અર્થે आणाओ कत्थई पयट्टंतो=આજ્ઞાથી ક્યાંક=કોઈક આરંભવાળી પ્રવૃત્તિમાં, પ્રવર્તતા એવા मज्झत्थो=મધ્યસ્થ अपवत्तो चेव=અપ્રવૃત્ત જ नायव्वो=જાણવા.

ગાથાર્થ :

પૂર્વગાથામાં દૃષ્ટાંત બતાવ્યું એ પ્રમાણે જ ્યેક્ષ-ગ્લાનાદિ માટે ભગવાનની આજ્ઞાથી કોઈક આરંભવાળી વસ્તુમાં પ્રવર્તતા એવા મધ્યસ્થ અપ્રવૃત્ત જ જાણવા.

રીકા ઃ

एवमेव मध्यस्थः सन् आज्ञातः क्वचित् प्रवर्त्तमानः वस्तुनि शिक्षकग्लानाद्यर्थमालम्बनादप्रवृत्त एव ज्ञातव्यः तत्त्वत इति गाथार्थः ॥११७६॥

રીકાર્થ :

આ પ્રમાણે જ=પૂર્વગાથામાં કહ્યું એ પ્રમાણે જ, આજ્ઞાથી કોઈક વસ્તુમાં શૈક્ષ-ગ્લાનાદિ અર્થે આલંબનથી પ્રવર્તતા=શૈક્ષાદિની સંયમવૃદ્ધિ નિમિત્તે કોઈક વસ્તુના ગ્રહણમાં બાહ્ય રીતે આરંભથી પ્રવર્તતા સાધુ, મધ્યસ્થ છતા તત્ત્વથી=ભાવથી, અપ્રવૃત્ત જ જાણવા, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે બાહ્ય આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ અવિરતિના પરિષ્ઠાામ વગર પષ્ટ સંભવે છે. આથી અપ્રમાદભાવથી ભગવાનના વચનાનુસારે ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા સાધુની પ્રવૃત્તિ ક્યારેક બાહ્ય રીતે આરંભવાળી હોવા છતાં અંતરંગ વિરતિના ભાવને આશ્રયીને તેમનામાં સર્વ સાવઘ યોગોની વિરતિરૂપ શીલ વિઘમાન છે. એ વાતને દેષ્ટાંત દ્વારા બતાવે છે –

જેમ કાયોત્સર્ગમુદ્રામાં રહેલા કોઈ મહાત્મા પ્રત્યે દ્વેષ થવાને કારણે કોઈ પુરુષ તેમને નદી વગેરેના પાણીમાં ફેંકે, ત્યારે તે મહાત્માના શરીરના પુદ્ગલોથી અપ્કાયના જીવોનો વધ થાય છે, છતાં તે મહાત્મા તે પુરુષ પ્રત્યે દ્વેષ કરતા નથી કે પોતાના શરીર પ્રત્યે મમત્વવાળા નથી, પરંતુ સર્વ ભાવો પ્રત્યે મધ્યસ્થ હોવાને કારણે પોતાના શુદ્ધ ભાવો તરફ જેવા માટે અવિચલિત પરિણતિવાળા છે; આથી તે મહાત્માની કાયાથી અપ્કાયના જીવોની વિરાધના થવા છતાં તે મહાત્મા તે હિંસામાં ભાવથી અપ્વૃત્ત જ છે.

તેમ ભગવાનની આજ્ઞાથી પ્રવૃત્તિ કરનારા કોઈ સાધુ શૈક્ષ-ગ્લાનાદિની સંયમવૃદ્ધિ અર્થે બાહ્ય રીતે દોષિત ભિક્ષા આદિ ગ્રહણ કરતા હોય અથવા અન્ય કોઈ આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ કરતા હોય, તે વખતે તે મહાત્મા મમત્વથી કે માનાદિની આશંસાથી પ્રવૃત્તિ નહીં કરતા હોવાને કારણે અંતરંગ રીતે સર્વ ભાવો પ્રત્યે મધ્યસ્થવૃત્તિવાળા છે, આથી બાહ્ય રીતે થતી હિંસામાં તે સાધુ ભાવથી અપ્રવૃત્ત જ છે.

દષ્ટાંતમાં બતાવેલ મહાત્મા બાહ્ય રીતે કોઈ હિંસાને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, ફક્ત કોઈક વડે તેઓ પાણીમાં ફેંકાવાને કારણે તેમની કાયાથી અપ્કાયના જીવોની હિંસા થાય છે; જયારે દાર્ષ્ટાન્તિકમાં બતાવેલ મહાત્મા બાહ્ય રીતે હિંસાને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કરે છે, છતાં તેઓ ભગવાનની આજ્ઞાને પરતંત્ર થઈને શૈક્ષાદિ અર્થે સદાલંબનથી તે પ્રવૃત્તિ કરતા હોવાથી તે સાધુ હિંસામાં અપ્રવૃત્ત જ છે; કેમ કે ભગવાનની આજ્ઞા રત્નત્રયીની વૃદ્ધિને અનુકૂળ ઉચિત યત્ન કરવાની છે અને તે સાધુ તે જ પ્રમાણે ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા છે. આથી તે મહાત્માની પ્રવૃત્તિથી હિંસા હોવા છતાં તે મહાત્મા ભાવથી હિંસામાં અપ્રવૃત્ત જ છે એમ કહેલ છે. II૧૧૭૫/૧૧૭૬II

અવતરણિકા ઃ

દેષ્ટાંતના બળથી પૂર્વગાથામાં સ્થાપન કર્યું કે ભગવાનની આજ્ઞાથી પ્રવર્તતા સાધુ ક્યારેક બાહ્ય આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ કરતા હોય તોપણ તત્ત્વથી તે સાધુ આરંભમાં અપ્રવૃત્ત જ છે.

ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે દેષ્ટાંતમાં બતાવેલ મુનિ કાયાને સ્થિર કરીને સમભાવમાં ઉદ્યમવાળા છે, પરંતુ બાહ્ય રીતે હિંસાને અનુકૂળ કોઈ પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, ફક્ત કોઈના પ્રયત્નથી તેમનું શરીર પાણીમાં ફેંકાઈ ગયું છે, આથી તે મુનિના શરીરથી થતા અપ્કાયના જીવોના વધમાં તે મુનિ અપ્રવૃત્ત જ છે એમ કહી શકાય, જ્યારે દાષ્ટાન્તિકમાં બતાવેલા મુનિ તો સ્પષ્ટ રીતે હિંસાની પ્રવૃત્તિ કરે છે, ત્યારે તેમને સ્પષ્ટ બોધ છે કે "મારી આ પ્રવૃત્તિથી જીવોની હિંસા થાય છે," છતાં તે મુનિ તે પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરે છે, આથી તે પ્રવૃત્તિથી થતા જીવોના વધમાં તે મુનિ અપ્રવૃત્ત જ છે એમ કઈ રીતે કહી શકાય ? અર્થાત્ ન જ કહી શકાય; કેમ કે સાક્ષાત્ હિંસાને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ થતી હોવા છતાં માત્ર દેષ્ટાંતના બળથી હિંસાની અપ્રવૃત્તિ સિદ્ધ થઈ શકે નહિ. આથી ભગવાનની આજ્ઞાને પરતંત્ર મુનિ હિંસામાં અપ્રવૃત્ત કેમ છે ? તે યુક્તિથી બતાવે છે – ગાશા :

आणापरतंतो सो सा पुण सव्वण्णुवयणओ चेव । एगंतहिआ विज्जगणाएणं सव्वजीवाणं ॥११७७॥

અન્વચાર્થ :

सो आणापस्तंतो=આ આજ્ઞાને પરતંત્ર છે==શૈક્ષાદિ અર્થે કોઈક સાવદ્ય પ્રવૃત્તિમાં પ્રવર્તનારા સાધુ જિનની આજ્ઞાને પરતંત્ર છે. सव्वण्णुवयणओ चेव=સર્વજ્ઞનું વચન હોવાને કારણે જ सा पुण=વળી તે=આજ્ઞા, सव्वजीवाणं=સર્વ જીવોને विज्जगणाएणं=વૈદ્યના જ્ઞાત વડે एगंतहिआ=એકાંતથી હિત છે.

ગાથાર્થ :

શૈક્ષાદિ અર્થે કોઈક સાવધ પ્રવૃત્તિ કરનારા સાધુ જિનની આજ્ઞાને પરતંત્ર છે. સર્વજ્ઞનું વચન હોવાને કારણે જ વળી આજ્ઞા સર્વ જીવોને વૈધના દષ્ટાંત વડે એકાંતે હિત છે.

રીકા :

आज्ञापरतन्त्रोऽसौ=प्रवर्त्तकः, सा पुनः सर्वज्ञवचनत एव आज्ञा एकान्तहिता वर्त्तते वैद्यकज्ञातेन, हितम् एतदपि यथावत्सर्वजीवानां, दृष्टादृष्टोपकारादिति गाथार्थः ॥११७७॥

★ ''एतदपि''માં 'अपि'થી એ જણાવવું છે કે વેધનું વચન તો રોગીનું હિત કરનાર છે, પરંતુ <mark>આ પણ≂થથાવત્</mark> પાલન કરાતું સર્વજ્ઞનું વચન પણ, સર્વ જીવોનું હિત કરનાર છે.

ડીકાર્શ :

આ=પ્રવર્તક=શૈક્ષાદિ અર્થે કોઈક આરંભવાળી વસ્તુમાં પ્રવર્તનારા સાધુ, આજ્ઞાને પરતંત્ર છે. વળી સર્વજ્ઞનું વચન હોવાના કારણે જ તે=આજ્ઞા, વૈદ્યકના જ્ઞાત વડે=વૈદ્યના દપ્ટાંત વડે, એકાંતથી હિતા વર્તે છે. યથાવત્ એવું આ પણ=ભગવાન વડે જે પ્રકારે કહેવાયું છે તે પ્રકારે જ આચરાતું એવું સર્વજ્ઞનું વચન પણ, સર્વ જીવોનું હિત છે.

સર્વજ્ઞના વચનથી આચરાતી અપવાદિક આચરણાઓમાં સાક્ષાત્ જીવોનો વધ થતો દેખાય છે, તો યથાવત્ સેવાતું સર્વજ્ઞનું વચન સર્વ જીવોનું હિત કઈ રીતે કહીં શકાય ? તેમાં હેતુને કહે છે –

દેષ્ટ-અદેષ્ટ ઉપકાર છે=યથાવત્ આચરાતા સર્વજ્ઞવચનથી કેટલાક જીવોને દેષ્ટ ઉપકાર થાય છે અને કેટલાક જીવોને અદેષ્ટ ઉપકાર થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્શ :

પૂર્વગાથામાં દેષ્ટાંત દ્વારા બતાવ્યું કે ભગવાનની આજ્ઞાથી શૈક્ષાદિની સંયમવૃદ્ધિ અર્થે કોઈક આરંભવાળી વસ્તુમાં પ્રવર્તતા એવા મધ્યસ્થ સાધુ, પરમાર્થથી આરંભવાળી વસ્તુમાં અપ્રવૃત્ત જ છે; આથી તે સાધુ અઢાર હજાર શીલાંગોનું પરિશુદ્ધ પાલન કરે છે. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે જે પ્રવૃત્તિમાં સ્પષ્ટ રીતે પૃથ્વીકાયાદિનો આરંભ દેખાતો હોય તે પ્રવૃત્તિ કરનાર સાધુ સર્વ શીલાંગોનું પરિશુદ્ધ પાલન કરે છે એમ કઈ રીતે કહી શકાય ? તેના સમાધાન અર્થે ગ્રંથકાર કહે છે – સર્વ ભાવો પ્રત્યે મધ્યસ્થ સાધુ સર્વ પ્રવૃત્તિ આજ્ઞાને પરતંત્ર થઈને કરનારા હોય છે, અને તે આજ્ઞા સર્વજ્ઞનું વચન હોવાને કારણે જ વૈદ્યના દષ્ટાંત દ્વારા એકાંતે હિતાવહ છે.

આશય એ છે કે જેમ સુવૈદ્યના વચનથી ઔષધનું સેવન કરવામાં આવે, તો તે ઔષધ રોગી માટે એકાંતે હિતાવહ થાય છે, તેમ ભગવાનના વચનથી જ આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં આવે તો તે આજ્ઞા સાધુ માટે એકાંતે હિતાવહ થાય છે; કેમ કે જેમ સુવૈદ્યના વચનથી સેવાયેલું ઔષધ રોગોને ક્ષીણ કરીને દેહના આરોગ્યની વૃદ્ધિ કરે છે, તેમ ભગવાનના વચનથી પળાયેલી ઉચિત પ્રવૃત્તિરૂપ આજ્ઞા રાગાદિને ક્ષીણ કરીને આત્માના આરોગ્યની વૃદ્ધિ કરે છે.

વળી, અઢાર હજાર શીલાંગોનું પાલન પણ ભાવઆરોગ્યની વૃદ્ધિ અર્થે છે; તેથી જે સાધુ ભગવાનની આજ્ઞાને પરતંત્ર થઈને અપવાદથી આરંભની પ્રવૃત્તિ કરે છે તે સાધુ ભાવથી સર્વ શીલાંગોનું પાલન કરે છે; કેમ કે આજ્ઞાને પરતંત્ર થઈને પ્રવૃત્તિ કરનારા સાધુ તે અપવાદિક પ્રવૃત્તિથી પણ સંયમના કંડકોની વૃદ્ધિ થવાને કારણે ભાવઆરોગ્યની વૃદ્ધિ કરે છે.

આટલા કથનથી એ સિદ્ધ થયું કે આજ્ઞાપરતંત્ર સાધુને આરંભની પ્રવૃત્તિથી લેશ પણ કર્મબંધ તો થતો નથી, ઊલટી ભાવઆરોગ્યની વૃદ્ધિ થાય છે, જેથી એકાંતે નિર્જરા થાય છે. તેથી તે અપવાદિક પ્રવૃત્તિ પણ પૂર્ણ શીલાંગોના પાલનસ્વરૂપ છે.

અહીં પ્રશ્ર થાય કે ભગવાનની આજ્ઞાને પરતંત્ર થઈને અપવાદથી આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ કરનાર સાધુનું તે આજ્ઞા હિત કરનારી છે, પરંતુ આરંભવાળી પ્રવૃત્તિથી જે જીવોની હિંસા થઈ તે જીવોનું તો તે આજ્ઞા અહિત કરનારી છે ને ? એ પ્રકારની શંકાના સમાધાન અર્થે કહે છે –

જે પ્રકારે ભગવાને કહ્યું છે તે પ્રકારે આચરણ કરાતું એવું ભગવાનનું વચન સર્વ જીવોનું હિત કરનાર છે, અર્થાત્ માત્ર તે સાધુનું જ હિત કરનાર નથી, પરંતુ જગતના તમામ જીવોનું હિત કરનાર છે; કેમ કે યથાવત્ આચરાતા ભગવાનના વચનથી કેટલાક જીવોને દષ્ટ ઉપકાર થાય છે અને કેટલાક જીવોને અદષ્ટ ઉપકાર થાય છે. તે આ રીતે –

આજ્ઞાપરતંત્ર સાધુને વિધિપૂર્વક અપવાદિક આરંભની પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે હૈયામાં વીતરાગ પ્રત્યે બહુમાનભાવ વર્તતો હોય છે, તેથી તે સાધુ તે અપવાદિક પ્રવૃત્તિ વીતરાગના વચનનું દઢ અવલંબન લઈને વિધિશુદ્ધ કરે છે; અને તે પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે પણ તે સાધુમાં અસંગભાવને અનુકૂળ ઉત્તમ ભાવોની વૃદ્ધિ થાય છે, જે પૂર્વ કરતાં વિશુદ્ધ એવા અસંગભાવને અનુકૂળ ઉત્તમ ભાવોથી તે સાધુના ચારિત્રનાં પ્રતિબંધક કર્મોનો નાશ થાય છે. આથી તે સાધુનું દેષ્ટ એવું એકાંતહિત થાય છે.

વળી, આજ્ઞાપરતંત્ર એવા તે સાધુએ જે શૈક્ષ-ગ્લાનાદિ અર્થે વિવેકપૂર્વકની અપવાદિક પ્રવૃત્તિ કરી છે તે શૈક્ષ-ગ્લાનાદિના દેહનો તે પ્રવૃત્તિથી ઉપપ્રંભ થવાથી તે શૈક્ષ-ગ્લાનાદિ સંયમની વૃદ્ધિ માટે દઢ યત્ન કરી શકે છે. આથી તે શૈક્ષાદિનું પણ દષ્ટ એવું એકાંતહિત થાય છે.

વળી, આજ્ઞાપરતંત્ર એવા તે સાધુની આવા પ્રકારની ઉચિત પ્રવૃત્તિ જોઈને જે કોઈ જીવોને અનુમોદનનો ભાવ થાય છે, તે જીવોને ઉચિત પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનો પક્ષપાત થાય છે, જેથી તેઓનો સર્વજ્ઞના વચન પ્રત્યેનો પક્ષપાત વધે છે. આથી તે અનુમોદન કરનારા જીવોનું પણ દષ્ટ એવું એકાંતહિત થાય છે. વળી, આ પ્રકારની ઉચિત પ્રવૃત્તિ જોઈને કેટલાક જીવોને આવી ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવાનો ઉત્સાહ થાય છે, અને તે પ્રકારની ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરે છે. આથી તે ઉચિત પ્રવૃત્તિઓની પરંપરા જે યોગ્ય જીવોમાં ચાલશે તે સર્વ જીવોને દષ્ટ ઉપકાર થાય છે.

વળી, ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા ઉપર બતાવેલા જીવો જેટલા અંશથી નિરારંભ પ્રવૃત્તિ કરે છે અને સંવૃત ગાત્રવાળા રહે છે, તેટલા અંશમાં ત્યાં રહેલા પૃથ્વીકાયાદિ જીવોની હિંસા પણ અટકી જાય છે. આથી તે પૃથ્વીકાયાદિના જીવોને પણ દષ્ટ ઉપકાર થાય છે.

વળી, આજ્ઞાપરતંત્ર સાધુની આરંભવાળી પ્રવૃત્તિમાં જે જીવોનો વધ થયો તે જીવો ઉપર વર્તમાનમાં સાક્ષાત્ ઉપકાર થતો દેખાતો નથી, તોપણ તે સાધુ ભગવાનના વચનનું પાલન કરીને જ્યારે મોક્ષમાં જશે અને તે સાધુને અવલંબીને મોક્ષમાર્ગમાં ચઢેલા અન્ય જીવો પણ જ્યારે મોક્ષમાં જશે, ત્યારે મુક્ત થયેલા તે સાધુ અને તે સાધુના નિમિત્તથી મોક્ષમાર્ગમાં ચઢીને મુક્ત થયેલા તે અન્ય જીવો દ્વારા જગતમાં રહેલા જીવોને થતો ઉપદ્રવ અટકી જશે, જેથી આ સર્વ જીવો તરફથી જગતમાં અમારિપટહ વાગશે, તેનું ફળ આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે જે જીવોનો વધ થયો હતો તેઓને પણ પ્રાપ્ત થશે. આથી આરંભકાળમાં જે જીવોનો વધ થયો હતો તે જીવોને પણ તે મુક્ત થયેલા મહાત્માઓ તરફથી સદા માટે ઉપદ્રવનો અભાવ થવારૂપ અદષ્ટ ઉપકાર થાય છે. II**૧૧૭૭ા**

અવતરશિકા ઃ

ગાથા ૧૧૭૪માં કહેલ કે ક્વચિત્ અવિરતિના પરિણામ વગર પણ બાહ્ય આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ થાય છે, તેથી આ શીલ બાહ્ય પણ પ્રવૃત્તિને આશ્રયીને નથી, પરંતુ આંતર વિરતિભાવને આશ્રયીને જાણવું; અને આ વાતને ગાથા ૧૧૭૫-૧૧૭૬માં દેષ્ટાંત અને દાર્પ્ટાન્તિક યોજનાથી બતાવીને ગાથા ૧૧૭૭માં યુક્તિથી સ્થાપન કર્યું કે આજ્ઞાપરતંત્ર સાધુની ક્વચિત્ બાહ્ય આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ પણ એકાંતે હિતાવહ હોવાથી સર્વ શીલાંગોના પાલનરૂપ જ છે.

٤

```
હવે તે સર્વ કથનનું નિગમન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –
```

ગાથા :

भावं विणा वि एवं होइ पवित्ती ण बाहए एसा । सव्वत्थ अणभिसंगा विर्खभावं सुसाहुस्स ॥११७८॥

અન્વચાર્થ :

एवं=આ રીતે=ગાથા ૧૧૭૫થી ૧૧૭૭માં બતાવ્યું એ રીતે, पवित्ती=પ્રવૃત્તિ=બાહ્ય આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ, भावं विणा वि=ભાવ વિના પણ=અવિરતિના પરિણામ વિના પણ, होइ=થાય છે. सव्वत्थ अणभिसंगा=સર્વત્ર અનભિષ્વંગ હોવાથી एसा=આ=બાહ્ય આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ, सुसाहुस्स विर्ग्डभावं=સુસાધુના વિરતિભાવને ण बाहए=બાધ કરતી નથી. ગાથાર્થ :

ગાથા ૧૧૭૫થી ૧૧૭૭માં બતાવ્યું એ રીતે બાહ્ય આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ અવિરતિના પરિણામ વગર પણ થાય છે. સર્વત્ર અભિષ્વંગ નહીં હોવાથી બાહ્ય આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ સુસાધુના વિરતિભાવને બાધ કરતી નથી.

રીકા :

भावं विनाऽप्येवम्=उक्तवद् भवति प्रवृत्तिः क्वचित्, न बाधते चैषा सर्वत्राऽनभिष्वङ्गात्कारणा-द्विरतिभावं सुसाधोरिति गाथार्थ: ॥११७८॥

★ ''भावं विणा वि''માં 'अपि'થી એ દર્શાવર્તું છે કે બાહ્ય આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ ભાવથી તો થાય છે, પરંતુ ક્વચિત્ ભાવ વિના પણ થાય છે.

રીકાર્શ :

આમ≔ઉક્તની જેમ≕ગાથા ૧૧૭પથી ૧૧૭૭માં કહેવાયેલાની જેમ, પ્રવૃત્તિ≕બાહ્ય આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ, ક્યારેક ભાવ વિના પણ≕અંતરંગ અવિરતિના પરિણામ વિના પણ, થાય છે; અને આ≔બાહ્ય આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ, સર્વત્ર અનભિષ્વંગરૂપ કારણથી સુસાધુના વિરતિભાવને બાધ કરતી નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૧૭૫થી ૧૧૭૭માં બતાવ્યું એ રીતે અવિરતિના ભાવ વગર પજ્ઞ બાહ્ય આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ થાય છે, તેથી જે સાધુમાં અવિરતિનો પરિજ્ઞામ નથી અને અપવાદથી બાહ્ય આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે સાધુને તે પ્રવૃત્તિ કરવા કે નહીં કરવા પ્રત્યે, અથવા બાહ્ય કોઈ પદાર્થ પ્રત્યે, અભિષ્વંગ નહીં હોવાને કારણે, અને માત્ર સંયમના કંડકોની વૃદ્ધિના ઉપાયભૂત ભગવાનની આજ્ઞાના પાલનનો અધ્યવસાય હોવાને કારણે તે આરંભની પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેથી તેમની પ્રવૃત્તિ વિરતિના ભાવનો બાધ કરતી નથી. આથી તે મુનિમાં અઢાર હજાર શીલાંગોના સમુદાયરૂપ શીલ અખંડ વર્તે છે. **ાા૧૧૭૮ા**

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૧૭૭માં કહેલ કે સર્વજ્ઞવચન હોવાને કારણે જ આજ્ઞા એકાંતે હિત છે. તે વાતને દઢ કરવા માટે સ્વમતિવિકલ્પથી કરાતી સંયમની પ્રવૃત્તિ વિરતિભાવનો બાધ કરે છે, તે પ્રસ્તુત બે ગાથામાં બતાવે છે –

ગાથા :

उस्सुत्ता पुण बाहइ समइविगप्पसुद्धा वि णिअमेणं । गीअणिसिद्धपवज्जणरूवा णवरं णिरणुबंधा ॥११७९॥

અન્વચાર્થઃ

समइविगण्यसुद्धा वि पुण=વળી સ્વમતિના વિકલ્પથી શુદ્ધ પણ उस्सुत्ता=ઉત્સૂત્ર (પ્રવૃત્તિ) णिअमेणं= નિયમથી बाहइ=બાધ કરે છે=વિરતિભાવનો બાધ કરે છે, णवरं=ફક્ત गीअणिसिद्धपवज्जणरूवा=ગીતનિષિદ્ધ-પ્રતિપત્તિરૂપ=ગીતાર્થ વડે નિષેધ કરાયે છતે નહીં કરવાના સ્વીકારરૂપ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ, णिरणुबंधा=નિરનુબંધ છે.

ગાચાર્થ :

વળી પોતાની મતિના વિકલ્પથી શુદ્ધ પણ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ નિચમથી વિરતિભાવનો બાધ કરે છે. ફક્ત ગીતાર્થ વડે નિષેધ કરાથે છતે નહીં કરવાનો સ્વીકાર કરવારૂપ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ નિરનુબંધ છે.

રીકા :

उत्सूत्रा पुनः प्रवृत्तिर्बाधते विरतिभावं स्वमतिविकल्पशुद्धाऽपि, तत्त्वतोऽशुद्धत्वात्, नियमेन बाधते, गीतार्थनिषिद्धप्रतिपत्तिरूपा नवरं प्रवृत्तिरनभिनिवेशाद्धेतोर्निरनुबन्धा=अनुबन्धकर्म्मरहितेति गाथार्थ: ॥११७९॥

★ ''समइबिगप्पसुद्धा वि''માં 'अपि'થી એ દર્શાવવું છે કે ગીતાર્થની નિશ્રા છોડીને જે અગીતાર્થ સાધુ નિર્દોષ ભિક્ષાચર્થાદિમાં ચલ્ન કરતા નથી, તે સાધુની સ્વમતિવિકલ્પથી અશુદ્ધ એવી ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ તો વિરૃતિભાવનો બાધ કરે છે; પરંતુ જે અગીતાર્થ સાધુ નિર્દોષ ભિક્ષાચર્થાદિમાં ચલ્ન કરે છે, તે સાધુની સ્વમતિવિકલ્પથી શુદ્ધ એવી પણ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ નિયમથી વિરૃતિભાવનો બાધ કરે છે.

ટીકાર્થ :

વળી સ્વમતિના વિકલ્પથી શુદ્ધ એવી પણ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ વિરતિના ભાવને બાધ કરે છે; કેમ કે તત્ત્વથી અશુદ્ધપણું છે=સ્વમતિવિકલ્પથી શુદ્ધ પણ પ્રવૃત્તિનું પરમાર્થથી અશુદ્ધ પ્રવૃત્તિપણું છે. નિયમથી બાધ કરે છે=તે પ્રવૃત્તિ તત્ત્વથી અશુદ્ધ હોવાથી નક્કી વિરતિભાવને બાધ કરે છે. ફક્ત ગીતાર્થ વડે નિષિદ્ધની પ્રતિપત્તિરૂપ પ્રવૃત્તિ=ગીતાર્થ વડે નિષેધ કરાયે છતે નહીં કરવાના સ્વીકારરૂપ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ, અનભિનિવેશરૂપ હેતુથી નિરનુબંધ છે=અનુબંધકર્મથી રહિત છે=પ્રવાહ ચલાવે એવા કૃત્યથી રહિત છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાથા :

इअरा उ अभिणिवेसा इअरा ण य मूलंछिज्जविरहेणं । होएसा एत्तो च्चिअ पुव्वायरिआ इमं चाहु ॥११८०॥

અન્વચાર્થઃ

इअग उ अभिणिवेसा इअग=વળી ઇતર, અભિનિવેશ હોવાને કારશે ઇતર છે=ગીતાર્થ વડે નિષેધ કરાયે છતે નહીં કરવાના અસ્વીકારરૂપ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ મિથ્યાભિનિવેશ હોવાને કારશે સાનુબંધ છે. एसा य=અને આ=સાનુબંધ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ, मूलछिज्जविरहेणं=મૂલછેઘના વિરહથી=ચારિત્રના અભાવ વગર, ण होइ=થતી નથી, एत्तो च्चिअ य=અને આથી જ पुळ्वायस्आि=પૂર્વાચાર્યો इमं=આને=આગળમાં કહેવાશે એ કથનને, आहु=કહે છે.

ગાથાર્થ :

વળી ગીતાર્થ વડે નિષેધ કરાચે છતે નહીં કરવાનો અસ્વીકાર કરવારૂપ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ મિચ્ચાભિનિવેશ હોવાને કારણે સાનુબંધ છે, અને સાનુબંધ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ ચારિત્રના અભાવ વગર થતી નથી. અને આથી જ પૂર્વાચાર્ચે આગળમાં કહેવાશે એ કથનને કહે છે.

રીકા ઃ

इतरा तु=गीतार्थनिषिद्धप्रतिपत्तिरूपा(?गीतार्थनिषिद्धाप्रतिपत्तिरूपा) प्रवृत्तिः अभिनिवेशात्= मिथ्याभिनिवेशेन इतरा=सानुबन्धा, न च मूलच्छेद्यविरहेण=चारित्राभावमन्तरेण भवत्येषा=सानुबन्धा प्रवृत्तिः, अत एव कारणात् पूर्वाचार्याः-भद्रबाहुप्रभृतयः इदमाहुर्वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥११८०॥

नोंध ः

ટીકામાં **गीतार्थनिषिद्धप्रतिपत्तिरूपा છે તેને गीतार्थनिषिद्धाप्रतिपत्तिरूपा** હોવું જોઈએ. પ્રતિમાશતક ગ્રંથમાં આપેલ સ્તવપરિજ્ઞાની ગાથા ૭૦ની ટીકામાં આ પ્રમાણે પાઠ છે, જે શુદ્ધ ભાસે છે.

ટીકાર્થઃ

વળી ઇતર=ગીતાર્થ વડે નિષિદ્ધની અપ્રતિપત્તિરૂપ પ્રવૃત્તિ=ગીતાર્થ વડે નિષેધ કરાયે છતે નહીં કરવાના અસ્વીકારરૂપ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ, અભિનિવેશ હોવાને કારણે=મિથ્યાભિનિવેશ હોવાને કારણે, ઇતર છે=સાનુબંધ છે=પ્રવાહ ચલાવે એવા કૃત્યથી સહિત છે. અને આ=સાનુબંધ પ્રવૃત્તિ, મૂલછેદાના વિરહથી=ચારિત્રના અભાવ વગર=ભાવચારિત્રના અભાવ વગર, થતી નથી.

આ જ કારણથી≕નિરનુબંધ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ કે સાનુબંધ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ વિરતિભાવનો બાધ કરે છે એ જ કારણથી, ભદ્રબાહુ વગેરે પૂર્વાચાર્યો આને=વક્ષ્યમાણને≕આગળમાં કહેવાશે એ કથનને, કહે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે સાધુઓ ગીતાર્થ નથી, પરંતુ બાહ્ય આચરણાઓ વિશુદ્ધ કરવાની મતિવાળા છે, તેઓ ગીતાર્થની નિશ્રા છોડીને પોતાની મતિના વિકલ્પથી શુદ્ધ એવી નિર્દોષ ભિક્ષા લાવવા વગેરે જે પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે પ્રવૃત્તિ ગુરુ-લાઘવના પર્યાલોચન વગરની હોવાથી ઉત્સૂત્રરૂપ છે; કેમ કે ગીતાર્થ ગુરુની નિશ્રામાં રહેવાથી નવા નવા શ્રુતના અધ્યયન વગેરે દ્વારા પ્રાપ્ત થતી સંવેગની વૃદ્ધિને ગૌણ કરીને માત્ર બાહ્ય રીતે કરાયેલી શુદ્ધ આચરણાઓ અસંગભાવનું કારણ બનતી નથી, તેથી તે પ્રવૃત્તિ સ્વમતિના વિકલ્પથી શુદ્ધ હોવા છતાં પરમાર્થથી અશુદ્ધ છે.

વળી, પોતાના ગચ્છને અને ગુરુનિશ્રાને છોડીને બાહ્ય વિશુદ્ધ આચરણાઓ કરનારા કોઈક સાધુને ક્યારેક અન્ય કોઈ ગીતાર્થ સાધુનો યોગ થાય અને તે ગીતાર્થ સાધુ તેને યુક્તિથી સમજાવે કે ''ગુણવાન ગુરુના સાંનિધ્યમાં રહેવાથી નવા નવા શ્રુતના અધ્યયનાદિ દ્વારા અસંગભાવની વૃદ્ધિના કારણભૂત એવા સંવેગની વૃદ્ધિ થાય છે, સારણા આદિ થાય છે અને ગુણવાન ગુરુની ભક્તિ થાય છે, તેથી ગચ્છમાં રહેવાને કારણે ક્યારેક ભિક્ષાદિમાં દોષો સેવવા પડે તોપણ તે દોષો સંયમના બાધક બનતા નથી.'' આ પ્રકારના તે ગીતાર્થ સાધુના વચનો સાંભળીને તે સ્વમતિ અનુસાર બાહ્ય શુદ્ધ આચરણાઓ કરનાર સાધુ તે ગીતાર્થે નિષેધ કરેલ પ્રવૃત્તિ નહીં કરવારૂપ ગીતાર્થના વચનનો સ્વીકાર કરે, અને ત્યારપછી ગીતાર્થની નિશ્રામાં રહે, તો તે સાધુમાં અભિનિવેશ નહીં હોવાથી તે સાધુની ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ વિરતિભાવનો બાધ કરનારી છે, છતાં વિપરીત પ્રવૃત્તિનો પ્રવાહ ચલાવે તેવી નથી.

વળી જો સ્વમતિ અનુસાર બાહ્ય શુદ્ધ આચરણાઓ કરનારા તે સાધુને અન્ય ંકોઈ ગીતાર્થ સાધુ ગચ્છવાસના ગુણો બતાવે, છતાં તે સાધુ તે ગીતાર્થ સાધુના વચનનો અસ્વીકાર કરે, તો તે સાધુમાં અભિનિવેશ હોવાથી તે સાધુની ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ વિરતિભાવનો બાધ કરનારી છે અને વિપરીત પ્રવૃત્તિનો પ્રવાહ ચલાવે તેવી છે.

આનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ કરનારા સાધુઓ બે પ્રકારના હોય છે :

(૧) પ્રજ્ઞાપનીય : જે સાધુઓની ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ નિરનુબંધ છે, તે સાધુઓનો ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ કરવારૂપ દોષ અલ્પ પ્રાયશ્ચિત્તથી શુદ્ધ થાય તેવો હોવાને કારણે તેઓને આરાધક-વિરાધક ચતુર્ભંગીમાં દેશઆરાધક તરીકે સ્વીકારેલ છે, માટે તેઓની સંયમની આચરણાઓ પ્રધાનદ્રવ્યક્રિયારૂપ છે.

(૨) અપ્રજ્ઞાપનીય : જે સાધુઓની ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ સાનુબંધ છે, તે સાધુઓનો ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ કરવારૂપ દોષ મૂલ પ્રાયશ્વિત્તથી શુદ્ધ થાય તેવો હોવાને કારણે તેઓને આરાધક-વિરાધક ચતુર્ભંગીમાં સર્વવિરાધક તરીકે સ્વીકારેલ છે, માટે તેઓની સંયમની આચરણાઓ અપ્રધાનદ્રવ્યક્રિયારૂપ છે.

''મૂलच્છેદાવિરहેण'' શબ્દનું તાત્પર્ય એ છે કે મિથ્યાભિનિવેશવાળા સાધુઓની ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ સાનુબંધ હોય છે, અને તે સાનુબંધ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિરૂપ દોષ ભાવચારિત્રના અભાવ વગર થતો નથી, અને તે દોષનો છેદ પણ આઠ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તમાંથી છટ્ટા 'મૂલ' નામના પ્રાયશ્ચિત્તથી જ થઈ શકે છે. આથી નક્કી થાય કે મૂલ નામના પ્રાયશ્ચિત્તથી જ જેનો છેદ કરી શકાય તેવા દોષ વગર સાનુબંધ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ થતી નથી. II૧૧૭૯/૧૧૮૦II

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૧૭૫થી ૧૧૭૮માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે આજ્ઞાને પરતંત્ર એવા સાધુ ક્યારેક શૈક્ષ, ગ્લાનાદિ અર્થે બાહ્ય વસ્તુમાં આરંભથી પ્રવૃત્ત હોય તોપણ તત્ત્વથી અપ્રવૃત્ત જ છે, તેથી તે બાહ્ય આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ સુસાધુના વિરતિભાવનો બાધ કરતી નથી. વળી ગાથા ૧૧૭૯-૧૧૮૦માં સ્થાપન કર્યું કે સ્વમતિ વિકલ્પથી શુદ્ધ પણ પ્રવૃત્તિ આજ્ઞાને પરતંત્ર નહીં હોવાને કારણે ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિરૂપ છે, તેથી તે ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ સાધુના વિરતિભાવનો બાધ કરે છે; અને આ વાતને દઢ કરવા અર્થે પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે આથી જ ભદ્રબાહુસ્વામી આદિ પૂર્વાચાર્યો હવે કહેવાશે એ કથનને કહે છે. તેથી હવે તે પૂર્વાચાર્યોનું કથન જ બતાવે છે –

ગાથા :

गीअत्थो उ विहारो बिइओ गीअत्थमीसिओ भणिओ । एत्तो तइअविहारो णाणुण्णाओ जिणवरेहिं ॥१९८९॥

અન્વચાર્થ :

गीअत्थो उ विहारो=અને ગીતાર્થ વિહાર, बिइओ गीअत्थमीसिओ=બીજો ગીતાર્થથી મિશ્રિત (વિહાર) भणिओ=કહેવાયો છે. एत्तो=આનાથી=આ બે વિહારથી, तइअविहारो=ત્રીજો વિહાર जिणवरेहिं=જિનવર વડે अणुण्णाओ ण=અनुशात नથી.

ગાથાર્થ ઃ

અને ગીતાર્થ વિહાર, બીજો ગીતાર્થથી મિશ્રિત વિહાર કહેવાયો છે. આ બે વિહારથી ત્રીજો વિહાર જિનવર વડે અનુજ્ઞાત નથી.

1

કીકા :

गीतार्थश्च विहार:, तदभेदोपचारात्, द्वितीयो गीतार्थमिश्रो भणितो, विहार एव, अतो=विहारद्वयात् तृतीयविहार:-साधुविहरणरूप: नाऽनुज्ञातो जिनवरै:=भगवद्धिरिति गाथार्थ: ॥११८१॥

ટીકાર્થ ઃ

અને ગીતાર્થ વિહાર છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે ગીતાર્થ સાધુ પોતે વિહાર નથી, પરંતુ ગીતાર્થ સાધુની આચરણા વિહાર છે. તેથી ગીતાર્થનો વિહાર કહેવાને બદલે અહીં ગીતાર્થને જ વિહાર કેમ કહેલ છે ? તેથી કહે છે –

તેની સાથે અભેદ ઉપચાર હોવાથી≕ગીતાર્થ સાધુ સાથે ગીતાર્થ સાધુના વિહારનો અભેદ ઉપચાર હોવાથી, ગીતાર્થને વિહાર કહેલ છે.

બીજો ગીતાર્થથી મિશ્ર કહેવાયો છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે ગીતાર્થથી મિશ્ર બીજો શું કહેવાયો છે ? તેથી કહે છે – વિહાર જ કહેવાયો છે. આનાથી=વિહારદ્વયથી≔ગીતાર્થ વિહાર અને ગીતાર્થમિશ્ર વિહાર એ બે વિહારથી, સાધુના વિહરણરૂપ ત્રીજો વિહાર જિનવર વડે≔ભગવાન વડે, અનુજ્ઞાત નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ ઃ

અહીં ''વિહાર'' શબ્દથી મોક્ષને અનુકૂળ એવા સંયમયોગોની કરાતી પ્રવૃત્તિનું ગ્રહજ્ઞ છે, પરંતુ એક સ્થાનથી બીજા સ્થાને કરાતી ગમનની પ્રવૃત્તિનું ગ્રહજ્ઞ નથી. આથી ભગવાનની આજ્ઞાને પરતંત્ર થઈને ગીતાર્થ સાધુ જે ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરે છે તે સર્વ મોક્ષમાર્ગમાં વિહરજ્ઞસ્વરૂપ છે. માટે ગીતાર્થ એવા તે સાધુની પ્રવૃત્તિને ભગવાને 'વિહાર'રૂપે કહેલ છે.

વળી, જે સાધુ સ્વયં ગીતાર્થ નથી છતાં માર્ગાનુસારી પ્રજ્ઞાવાળા છે, તેથી ગીતાર્થનો નિર્ણય કરીને, ગુણવાન ગુરુને પરતંત્ર થઈને, તેમના વચનથી નિયંત્રિત એવી સર્વ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે સાધુની પણ સર્વ પ્રવૃત્તિ મોક્ષમાર્ગમાં વિહરણસ્વરૂપ છે. માટે ગીતાર્થનિશ્રિત એવા તે સાધુની પ્રવૃત્તિને પણ ભગવાને 'વિહાર'રૂપે કહેલ છે. વળી, ગીતાર્થ વિહાર અને ગીતાર્થમિશ્ર વિહાર : આ બે વિહારથી પૃથગ્ એવા ત્રીજા વિહારની ભગવાને અનુજ્ઞા આપેલ નથી. આથી જે સાધુ સ્વયં ગીતાર્થ નથી અને ગીતાર્થની નિશ્રા છોડીને સ્વમતિના વિકલ્પથી શુદ્ધ એવી નિર્દોષ ભિક્ષાચર્યાદિ પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે સાધુની તે પ્રવૃત્તિ બાહ્ય રીતે વિશુદ્ધ હોવા છતાં ભગવાનની આજ્ઞા અનુસાર નહીં હોવાથી ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિરૂપ છે. માટે તે પ્રવૃત્તિ તે સાધુના વિરતિભાવનો બાધ કરે છે. એમ પ્રસ્તુત ગાથાનો ગાથા ૧૧૭૯-૧૧૮૦ સાથે સંબંધ છે. II૧૧૮૧II

અવતરણિકા ઃ

अस्य भावार्थमाह -

અવતરણિકાર્થ :

આના=ભગવાને ગીતાર્થ વિહાર અને ગીતાર્થમિશ્ર વિહારની જ અનુજ્ઞા આપી છે, તેનાથી અન્ય એવા ત્રીજા વિહારની અનુજ્ઞા આપી નથી એ કથનના, ભાવાર્થને કહે છે –

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે બે વિહારથી ત્રીજા વિહારની ભગવાને અનુજ્ઞા આપી નથી એ કથનથી, આજ્ઞાપરતંત્ર સાધુની બાહ્ય આરંભવાળી પણ પ્રવૃત્તિ વિરતિભાવનો બાધ કરતી નથી, અને અગીતાર્થ સાધુની સ્વમતિ વિકલ્પથી શુદ્ધ પણ પ્રવૃત્તિ વિરતિભાવનો બાધ કરે છે, એ પ્રકારના ભાવાર્થની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે થાય છે ? તે બતાવે છે –

ગાયા :

गीअस्स ण उस्सुत्ता तज्जुत्तस्सेयरस्स वि तहेव । णिअमेण चरणवं जं न जाउ आणं विलंघेइ ॥११८२॥

અન્વચાર્થઃ

गीअस्स=ગીતાર્થની (પ્રવૃત્તિ) उस्सुत्ता ण=ઉત્સૂત્ર નથી, तज्जुत्तस्सेयरस्स वि=તેનાથી યુક્ત એવા ઇતરની પણ=ગીતાર્થથી યુક્ત એવા અગીતાર્થની પણ, (પ્રવૃત્તિ) तहेव=તે રીતે જ છે=ઉત્સૂત્ર નથી. जं= જે કારણથી चरणवं=ચરણવાન=ભાવચારિત્રવાળા સાધુ, णिअमेण=નિયમથી जाउ=ક્યારેય आणं=આજ્ઞાને न विलंघेइ=વિલંધતા નથી.

ગાથાર્થ :

ગીતાર્થની પ્રવૃત્તિ ઉત્સૂત્ર નથી, ગીતાર્થથી ચુક્ત એવા અગીતાર્થની પણ પ્રવૃત્તિ ઉત્સૂત્ર નથી; જે કારણથી ભાવચારિત્રવાળા સાધુ નિચમથી ક્યારેય આજ્ઞાને વિલંઘતા નથી.

ટીકા ઃ

गीतार्थस्य नोत्सूत्रा प्रवृत्तिः, तद्युक्तस्य=गीतार्थयुक्तस्येतरस्याऽपि=अगीतार्थस्य तथैव=नोत्सूत्रेति, कुतः ? इत्याह-नियमेन=अवश्यन्तया चरणवान् यद्=यस्मात् कारणात् न जातु=न कदाचिदाज्ञां

विलङ्घयति=उत्कामतीति गाथार्थ: ॥११८२॥

★ ''तज्जुत्तस्सेयरस्स वि''માં 'अपि'થી એ જ્ઞાપન કરવું છે કે ગીતાર્થની તો પ્રવૃત્તિ ઉત્સૂત્ર નથી, પરંતુ **તેનાથી યુક્ત એવા ઇતરની પણ=ગીતાર્થથી યુક્ત એવા અગીતાર્થની પણ,** પ્રવૃત્તિ ઉત્સૂત્ર નથી.

રીકાર્થ :

ગીતાર્થની પ્રવૃત્તિ ઉત્સૂત્ર નથી. તેનાથી યુક્ત એવા ઇતરની પણ=ગીતાર્થથી યુક્ત એવા અગીતાર્થની પણ, પ્રવૃત્તિ તે રીતે જ છે=ઉત્સૂત્ર નથી. કયા કારણથી ? એથી કહે છે – જે કારણથી ચરણવાળા= ભાવચારિત્રવાળા સાધુ, નિયમથી=અવશ્યપણાથી, ક્યારેય આજ્ઞાને વિલંઘતા નથી=ઉત્કામતા નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

5

ભાવાર્થઃ

ગીતાર્થ સાધુ ભગવાનના વચનના પરમાર્થને યથાર્થ જાણનારા હોય છે અને સંસારના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણનારા હોય છે. આથી તેઓ સંસારથી ભય પામેલા હોય છે, અને તેમને સંસારથી નિસ્તારનો ઉપાય ભગવાનની આજ્ઞાને પરતંત્ર થઈને કરાયેલી પ્રવૃત્તિ છે તેવો સ્થિર નિર્ણય હોય છે; કેમ કે ભગવાનના વચનાનુસાર કરાયેલી સર્વ પ્રવૃત્તિ અસંગભાવની વૃદ્ધિ દ્વારા વીતરાગતારૂપ ફળમાં વિશ્રાંત પામે છે અને વીતરાગતાની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે જ જીવના સંસારના પરિભ્રમણનો અંત આવે છે તેમ તેઓ જાણતા હોય છે. આથી ગીતાર્થ સાધુ ક્યારેય ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ કરતા નથી.

વળી, જે સાધુ ગીતાર્થ નથી છતાં માર્ગાનુસારી બુદ્ધિવાળા છે, તેથી સંસારના પારમાર્થિક સ્વરૂપને જોઈ શકે છે અને તેથી જ સંસારથી ભય પામેલા છે તે સાધુને પણ સંસારના અંતનો ઉપાય ભગવાનની આજ્ઞા અનુસાર કરાયેલી પ્રવૃત્તિ છે તેવો સ્થિર નિર્ણય હોય છે. તેથી તેઓ પણ ગીતાર્થ ગુરુનો નિર્ણય કરીને, તેમને પરતંત્ર થઈને, તે ગીતાર્થના વચનાનુસાર મન-વચન-કાયાની સર્વ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરીને ગીતાર્થ સાધુની જેમ સંયમના કંડકોની વૃદ્ધિ કરી શકે છે. આથી ગીતાર્થથી યુક્ત એવા અગીતાર્થ સાધુ પણ ક્યારેય ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ કરતા નથી.

ગીતાર્થ સાધુ અને ગીતાર્થયુક્ત અગીતાર્થ સાધુ કેમ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ કરતા નથી ? તે સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે કે જે કારણથી ચારિત્રવાળા સાધુ નિયમથી ક્યારેય ભગવાનની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે ગીતાર્થ સાધુ અને ગીતાર્થયુક્ત અગીતાર્થ સાધુ અંતરંગ રીતે ચારિત્રના પરિણામવાળા હોય છે, તેથી ભગવાનના વચનનું અવલંબન લઈને તેઓ અસંગભાવને અનુકૂળ સર્વ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરે છે. આથી ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનાર સાધુ ક્યારેક અપવાદથી બાહ્ય રીતે આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ કરતા હોય તોપણ તેઓની તે પ્રવૃત્તિ અંતરંગ વિરતિભાવનો બાધ કરતી નથી. માટે આવા સાધુઓનું ૧૮૦૦૦ શીલાંગોવાળું શીલ સુપરિશુદ્ધ છે. II૧૧૮૨II

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ગીતાર્થ સાધુની અને ગીતાર્થ સાધુથી યુક્ત એવા અગીતાર્થ સાધુની પ્રવૃત્તિ ઉત્સૂત્ર નથી. ત્યાં પ્રશ્ર થાય કે ગીતાર્થ સાધુ જિનવચનના પરમાર્થને જાણનારા હોય છે અને સંસારથી અત્યંત ભય પામેલા હોય છે, તેથી તેઓ જિનવચનથી વિપરીત પ્રવૃત્તિ ન કરે તે સંભવે; પરંતુ ગીતાર્થ સાધુથી યુક્ત એવા અગીતાર્થ સાધુ સંસારથી ભય પામેલા હોય છે, છતાં તેઓ જિનવચનના પરમાર્થને જાણતા નહીં હોવાથી અજ્ઞાનને કારણે જિનવચનથી વિપરીત પ્રવૃત્તિ કરે તે સંભવે. આથી ગીતાર્થયુક્ત એવા આ અગીતાર્થ સાધુની પણ પ્રવૃત્તિ ઉત્સૂત્ર નથી એમ કઈ રીતે કહી શકાય ? તેના સમાધાનરૂપે કહે છે ---

ગાથા :

न य गीअत्थो अण्णं ण णिवारइ जोग्गयं मुणेऊणं । एवं दोण्ह वि चरणं परिसुद्धं अण्णहा णेव ॥११८३॥

અન્વચાર્થઃ

गीअत्थो च=અને ગીતાર્થ जोग्गवं मुणेऊणं=યોગ્યતાને જાણીને अण्णं=અન્યને=અહિતમાં પ્રવર્તતા અગીતાર્થ સાધુને, ण णिवारइ न=નિવારતા નથી (એમ) નહીં. एवं=આ રીતે दोण्ह वि=બંનેનું પણ चरणं परिसुद्धं=ચરણ.પરિશુદ્ધ થાય છે. अण्णहा णेव=અન્યથા નહીં જ=જો અહિતમાં પ્રવર્તતા અગીતાર્થ સાધુને ગીતાર્થ નિવારે નહીં તો બંનેનું પણ ચરણ પરિશુદ્ધ થતું નથી જ.

ગાથાર્થ :

અને ગીતાર્થ સાધુ યોગ્યતાને જાણીને અહિતમાં પ્રવર્તતા અગીતાર્થ સાધુને નિવારતા નથી એમ નહીં, અર્થાત્ નિવારે છે. આ રીતે ગીતાર્થ સાધુ અને ગીતાર્થથી ચુક્ત અગીતાર્થ સાધુ એમ બંનેનું પણ ચારિત્ર પરિશુદ્ધ થાય છે. પરંતુ જો અહિતમાં પ્રવર્તતા અગીતાર્થ સાધુને ગીતાર્થ સાધુ વારે નહીં, તો તે ગીતાર્થ સાધુ અને ગીતાર્થથી ચુક્ત એવા અગીતાર્થ સાધુ એ બંનેનું ચારિત્ર પરિશુદ્ધ થતું નથી જ.

ડીકા :

न च गीतार्थः सन् अन्यम्=अगीतार्थं न निवारयति अहितप्रवृत्तं योग्यतां मत्वा निवारणीयस्य, एवं द्वयोरपि गीतार्थागीतार्थयोश्चरणं परिशुद्धं वारणप्रतिपत्तिभ्याम्, अन्यथा नैवोभयोरपीति गाथार्थः ॥११८३॥

★ ''દ્રયોરપિ''માં 'अपि'થી એ બતાવવું છે કે વારણ દ્વારા ગીતાર્શ્વરૂપ એકનું તો ચારિત્ર પરિશુદ્ધ થાય છે, પરંતુ વારણ અને પ્રતિપત્તિ દ્વારા ગીતાર્થ અને ગીતાર્થચુક્ત અગીતાર્થ એ બંનેનું પણ ચારિત્ર પરિશુદ્ધ થાય છે.
 ★ ''ઉપયોરપિ''માં 'अपि'થી એ બતાવવું છે કે ગીતાર્થ વારણ કરે અને તે વારણ અગીતાર્થ ન સ્વીકારે, તો અગીતાર્થરૂપ એકનું તો ચારિત્ર પરિશુદ્ધ થતું નથી; પરંતુ ગીતાર્થ વારણ ન કરે તો ગીતાર્થ અને ગીતાર્થચુક્ત અગીતાર્થર અને તે વારણ અગીતાર્થ અને ગીતાર્થચુક્ત આગીતાર્થરૂપ એકનું તો ચારિત્ર પરિશુદ્ધ થતું નથી; પરંતુ ગીતાર્થ વારણ ન કરે તો ગીતાર્થ અને ગીતાર્થચુક્ત અગીતાર્થર એકનું તો ચારિત્ર પરિશુદ્ધ થતું નથી; પરંતુ ગીતાર્થ વારણ ન કરે તો ગીતાર્થ અને ગીતાર્થચુક્ત અગીતાર્થ એ ઉભયનું પણ ચારિત્ર પરિશુદ્ધ થતું નથી.

રીકાર્થ :

અને ગીતાર્થ છતા સાધુ નિવારણીયની≕નિવારણ કરવા યોગ્ય એવા અગીતાર્થ સાધુની, યોગ્યતાને જાણીને અન્યને≕અહિતમાં પ્રવૃત્ત એવા અગીતાર્થને, નિવારતા નથી એમ નહીં. આ રીતે વારણ અને પ્રતિપત્તિ દારા≕ગીતાર્થ સાધુથી કરાતા અગીતાર્થ સાધુના અહિતના વારણ દ્વારા અને અગીતાર્થ સાધુથી તે વારણના કરાતા સ્વીકાર દ્વારા, ગીતાર્થ અને અગીતાર્થ બંનેનું પણ ચરણ પરિશુદ્ધ થાય છે; અન્યથા ઉભયનું પણ નહીં જ=ગીતાર્થ સાધુ અગીતાર્થ સાધુના અહિતનું વારણ કરે નહીં, તો ગીતાર્થ સાધુ અને અગીતાર્થ સાધુ એ બંનેનું પણ ચારિત્ર પરિશુદ્ધ થતું નથી જ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગીતાર્થ સાધુ જિનવચનાનુસાર સર્વ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા હોય છે, અને ભગવાને કોઈ જીવના હિતનો વ્યાઘાત ન થાય તે રીતે સર્વ જીવો સાથે ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવાની કહી છે. તેથી પોતાને પરતંત્ર રહેલા કોઈ અગીતાર્થ સાધુ અજ્ઞાનને કારણે અહિતમાં પ્રવર્તતા હોય તો ગીતાર્થ સાધુ અવશ્ય તે સાધુની અનુચિત પ્રવૃત્તિનું વારણ કરે, અને જો ગીતાર્થ સાધુ યોગ્ય એવા પણ તે સાધુની અહિતની પ્રવૃત્તિનું વારણ ન કરે તો કોઈ જીવના હિતની ઉપેક્ષા કરેલ હોવાથી, સર્વ જીવો પ્રત્યે સમભાવપૂર્વક હિતને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કરવાની ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન થાય નહીં, જેના કારણે તે ગીતાર્થ સાધુનું ચારિત્ર પરિશુદ્ધ રહે નહીં. આથી પરિશુદ્ધ ચારિત્રપાલનના અર્થી એવા ગીતાર્થ સાધુ અવશ્ય અગીતાર્થ સાધુની અહિતની પ્રવૃત્તિનું વારણ કરે છે; અને ગીતાર્થની નિશ્રામાં રહેલ અગીતાર્થ સાધુ પણ, ''આ ગીતાર્થ સાધુ મને જે કાંઈ કહે છે એ સર્વ એકાંતે મારા આત્માના કલ્યાણનું કારણ છે'' એમ માનીને ગીતાર્થ સાધુ હારા કરાતા વારણને સ્વીકારીને તેઓના વચનાનુસાર સર્વ ઉચિત પ્રવૃત્તિ અવશ્ય કરે છે. પરંતુ જો ગીતાર્થ સાધુ અગીતાર્થ સાધુની અહિતની પ્રવૃત્તિનું વારણ ન કરે તો, વારણ ન કરનાર ગીતાર્થ અને અગીતાર્થ એ બંનેનું ચારિત્ર પરિશુદ્ધ થતું નથી. 119 ૧૮૩ા

અવતરણિકા ઃ

ભાવસ્તવ શુદ્ધ સંયમરૂપ છે અને શુદ્ધ સંયમ સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થવાની ભગવાનની આજ્ઞાના પાલનરૂપ છે, અને ભગવાનની આ આજ્ઞાનું પાલન ભાવસાધુને છોડીને અન્ય ક્ષુદ્ર જીવ કરી શકતો નથી; કેમ કે નિરપેક્ષ થવાની ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન અઢાર હજાર શીલાંગોના પાલનરૂપ છે. આ પ્રમાશે ગાથા ૧૧૬૧થી ૧૧૬૩માં બતાવેલ. ત્યારપછી ૧૮૦૦૦ શીલાંગોનું સ્વરૂપ બતાવીને ગ્રંથકારે ૧૧૭૨-૧૧૭૩માં આત્મપ્રદેશના દેષ્ટાંતથી ૧૮૦૦૦ સર્વે પણ શીલાંગો પરસ્પર અવિનાભૂત જ છે એમ સ્થાપન કર્યું.

તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે અંતરંગ વિરતિના ભાવવાળા સાધુ બાહ્યથી આરંભવાળી પ્રવૃત્તિ કરતા હોય તોપણ ભાવથી સર્વ શીલાંગોનું પાલન કરે છે, અને અંતરંગ વિરતિના ભાવ વગરના સાધુ બાહ્યથી સર્વ શીલાંગોનું પાલન કરતા હોય તોપણ ભાવથી એક પણ શીલાંગનું પાલન કરતા નથી. આ કથનનું ગાથા ૧૧૭૪થી માંડીને અત્યાર સુધી ગ્રંથકારે યુક્તિથી સ્થાપન કર્યું.

હવે આ સર્વ કથનનું નિગમન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

ગાથા :

ता एव विरइभावो संपुण्णो एत्थ होइ णायव्वो । णिअमेणं अट्ठारससीलंगसहस्सरूवो उ ॥११८४॥

અન્વચાર્થ :

ता=તે કારણથી=૧૮૦૦૦ શીલાંગોનું પાલન ભાવસાધુને છોડીને અન્ય ક્ષુદ્ર જીવ કરી શકતો નથી તે કારણથી, एव=આ રીતે=ગાથા ૧૧૭૪થી ૧૧૮૩માં બતાવ્યું એ રીતે, एत्थ=અહીં==ભાવસ્તવના વ્યતિકરમાં, संपुण्णो विरइभावो=સંપૂર્ણ વિરતિભાવ णिअमेणं=નિયમથી अद्वारससीलंगसहस्सरूवो उ=અઢાર હજાર શીલાંગરૂપ જ णायव्वो होइ=જ્ઞાતવ્ય થાય છે.

ગાથાર્થ :

૧૮૦૦૦ શીલાંગોનું પાલન ભાવસાધુને છોડીને અન્ય સુદ્ર જીવ કરી શકતો નથી, તે કારણથી ગાથા ૧૧૭૪થી ૧૧૮૩માં બતાવ્યું એ રીતે ભાવસ્તવના વ્યતિકરમાં સંપૂર્ણ વિરતિભાવ નિચમથી અઢાર હજાર શીલાંગરૂપ જ જ્ઞાતવ્ય થાય છે.

કીકા :

तत्=तस्मादेवम्=उक्तवद्विरतिभावः सम्पूर्णः=समग्रः अत्र व्यतिकरे भवति ज्ञातव्य इति नियमेन= अवश्यन्तया अष्ठादशशीलाङ्गसहस्ररूप एव, सर्वत्र पापविरतेरेकत्वादिति गाथार्थः ॥११८४॥

ટીકાર્થ ઃ

તે કારણથી=ગાથા ૧૧૬૨માં કહેલ કે ૧૮૦૦૦ શીલાંગોના પાલનરૂપ નિરપેક્ષઆજ્ઞાકરણ ભાવસાધુને છોડીને અન્ય ક્ષુદ્ર જીવ કરી શકતો નથી તે કારણથી, આ રીતે=ઉક્તની જેમ=ગાથા ૧૧૭૪થી માંડીને અત્યાર સુધી ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે આજ્ઞાપરતંત્ર સાધુની બાહ્ય પ્રવૃત્તિ વિરતિભાવનો બાધ કરતી નથી અને સ્વમતિવિકલ્પથી શુદ્ધ પણ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ વિરતિભાવનો બાધ કરે છે એ રીતે, આ વ્યતિકરમાં=ગાથા ૧૧૬૧માં કહ્યું કે નિરપેક્ષ આજ્ઞાકરણરૂપ જ શુદ્ધ સંયમ ભાવસ્તવ છે એ પ્રસંગમાં, સંપૂર્ણ=સમગ્ર, વિરતિભાવ=સર્વ સાવદ્ય યોગોની વિરતિનો પરિણામ, નિયમથી=અવશ્યપણાથી, અઢાર હજાર શીલાંગોરૂપ જ જ્ઞાતવ્ય થાય છે; કેમ કે સર્વત્ર પાપની વિરતિનું એકપણું છે=સર્વ આરંભનાં સ્થાનોમાં પાપના વિરામનું એકપણું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૧૬૧થી અત્યાર સુધીના કથનનું નિગમન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે આ રીતે ભાવસ્તવના વ્યતિકરમાં સર્વ સાવઘ યોગોની વિરતિનો પરિશામ ૧૮૦૦૦ શીલાંગરૂપ જ જાણવો.

આનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે ભાવસ્તવ સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થવાની ભગવાનની આજ્ઞાના પાલનરૂપ છે, તેથી સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થયેલા સાધુમાં જ સંપૂર્ણ સાવઘ યોગોની વિરતિનો પરિણામ વર્તે છે, અન્ય સાધુમાં નહીં.

વળી, સંપૂર્ણ સાવઘ યોગોની વિરતિવાળા સાધુ નિયમથી ૧૮૦૦૦ શીલાંગોનું પાલન કરે છે; કેમ કે સર્વ સાવઘ યોગોના પાપની વિરતિ એક છે, પરંતુ દેશવિરતિની જેમ અનેક ભેદોવાળી નથી. આથી એકાદ પણ શીલાંગનો ભંગ થાય તો સર્વત્ર પાપની વિરતિનો અભાવ થવાથી સર્વ સાવઘ યોગોની વિરતિનો પરિણામ રહે નહીં. આથી જગતના સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થઈને અપ્રમાદભાવથી જિનવચનાનુસાર સર્વ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા સાધુ ક્વચિત્ નદી ઊતરતા હોય, તોપણ તેમનામાં સર્વ સાવઘ યોગોની વિરતિનો ભાવ છે; અને સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થવા અર્થે અપ્રમાદભાવથી જિનવચનાનુસાર સર્વ ઉચિત પ્રવૃત્તિ નહીં કરનારા સાધુ સ્વાધ્યાયાદિ કરતા હોય, તોપણ તેમનામાં સર્વ સાવઘ યોગોની વિરતિનો ભાવ નથી. ॥૧૧૮૪॥

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથામાં નિગમન કરતાં ગ્રંથકારે કહ્યું કે સંપૂર્ણ વિરતિભાવ અઢાર હજાર શીલાંગરૂપ જ જ્ઞાતવ્ય થાય છે. તેથી હવે સંપૂર્ણ વિરતિભાવ શીલાંગોની અઢાર હજાર સંખ્યાથી ન્યૂન નથી, એ બતાવવા અર્થે કહે છે –

ગાયા :

ऊणत्तं ण कयाइ वि इमाण संखं इमं तु अहिगिच्च । जं एअधरा सुत्ते णिद्दिद्वा वंदणिज्जा उ ॥११८५॥

અન્વચાર્થ :

इमाण=આમની=શીલાંગોની, इमं तु संखं अहिगिच्च=આ જ સંખ્યાને=૧૮૦૦૦ જ સંખ્યાને, આશ્રયીને कयाइ वि=ક્યારેય પણ ऊणत्तं ण=ઊનત્વ નથી=સંખ્યાનું ન્યૂનપણું નથી; जं=જે કારણથી सुत्ते= સૂત્રમાં एअधरा वंदणिज्जा णिद्दिद्वा=આના ધર વંદનીય નિર્દિષ્ટ છે=૧૮૦૦૦ શીલાંગોને ધારણ કરનારા સાધુઓ વંદન કરવા યોગ્ય નિર્દેશાયા છે.

★ '૩' પાદપૂર્તિ અર્થે છે.

ગાથાર્થ :

શીલાંગોની ૧૮૦૦૦ જ સંખ્યાને આશ્રયીને ક્યારેય પણ સંખ્યાનું ન્યૂનપણું નથી; જે કારણથી પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં ૧૮૦૦૦ શીલાંગોને ધારણ કરનારા સાધુઓ વંદન કરવા યોગ્ય નિર્દેશ કરાયા છે.

ટીકા ઃ

ऊनत्वं न कदाचिदपि एतेषां=शीलाङ्गानां सङ्ख्यामेतामेवाधिकृत्य=आश्रित्य, यद्=यस्माद् एतद्धराः= अष्टादशशीलाङ्गसहस्त्रधारिण: सूत्रे-प्रतिक्रमणाख्ये निर्दिष्टा वन्दनीया:, नाऽन्ये, 'अड्ठारससीलंगसहस्सधाग्र' इत्यादिवचनप्रामाण्यादिति गाथार्थ: ॥११८५॥

★ ''कयाइ वि''માં 'अपि'થી એ જણાવવું છે કે શીલાંગોની ૧૮૦૦૦ સંખ્યાને આશ્રચીને ક્યારેક ન્યૂનત્વ છે એમ નહીં, પરંતુ ક્યારેય પણ ન્યૂનત્વ નથી.

★ ''इत्यादिवचनप्रामाण्यात्''भां 'इत्यादि' शબ्दथी प्रभामसिष्लाइप प्रतिक्रमणसूत्रमां वंदनीय साधुने जतावनार 'अड्टाईष्ल्येसु'मां आवतो अद्वारससहस्ससीलंगधारा पछीनो अक्खुयायारचरित्ता ते सब्वे सिरसा मणसा मत्थएण वंदामि इप अवशेषलागनुं ग्रहण छे.

ટીકાર્થ :

આમની=શીલાંગોની, આ જ=અઢાર હજાર જ, સંખ્યાને આશ્રયીને ક્યારેય પણ ઊનત્વ નથી; જે કારણથી પ્રતિક્રમણ નામના સૂત્રમાં આના ધરનારા=૧૮૦૦૦ શીલાંગોને ધારણ કરનારા, વંદનીય નિર્દેશાયા અનુયોગગણાનુફાવસ્તુક / 'અનુયોગાનુફા' હાર / સ્તવપરિફા / ગાથા ૧૧૮૫, ૧૧૮૬ થી ૧૧૯૦

900

છે, અન્ય નહીં=૧૮૦૦૦ શીલાંગોમાંથી એકાદ શીલાંગના ન્યૂનત્વને ધારણ કરનારા સાધુઓ વંદનીય નિર્દેશાયા નથી; કેમ કે "અઢાર હજાર શીલાંગોને ધારણ કરનારા" ઇત્યાદિ વચનનું પ્રામાણ્ય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે સંપૂર્ણ વિરતિભાવ નિયમા અઢાર હજાર શીલાંગરૂપ જ જાણવો. હવે તેની પુષ્ટિ કરવા અર્થે કહે છે કે ભાવસાધુમાં શીલાંગોની ૧૮૦૦૦ સંખ્યાને આશ્રયીને ક્યારેય પણ ન્યૂનપણું નથી.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે ભાવસાધુમાં એકાદ શીલાંગ ન્યૂન સ્વીકારીએ તો શું વાંધો ? તેથી કહે છે –

જે કારણથી પગામસિજ્જારૂપ પ્રતિક્રમણસૂત્રમાં આવતા અઢાઇજ્જેસુમાં ૧૮૦૦૦ શીલાંગોને ધારણ કરનારા સાધુઓ જ વંદનીય બતાવાયા છે, અન્ય નહીં; કેમ કે અઢાજ્જેસુ સૂત્રમાં ''૧૮૦૦૦ શીલાંગોને ધારણ કરનારા'' ઇત્યાદિ વચન પ્રમાણભૂત છે.

આથી નક્કી થાય કે ભાવસાધુમાં ૧૮૦૦૦માંથી એક પણ શીલાંગ ન્યૂન હોઈ શકે નહીં; કેમ કે સર્વવિરતિ સામાયિક સર્વ પાપની વિરતિરૂપ એક સ્વરૂપવાળું છે. માટે ભાવસાધુ અવશ્ય નિરપેક્ષ થવાની જિનાજ્ઞાના પાલનમાં સદા અપ્રમાદથી ઉદ્યમ કરતા હોય છે. ફક્ત તે ઉદ્યમ ઉત્સર્ગની આચરણાથી સમ્યગ્ થઈ શકતો હોય ત્યારે સાધુ ઉત્સર્ગની આચરણામાં ઉદ્યમ કરે છે, અને જ્યારે તે ઉદ્યમ અપવાદની આચરણાથી સમ્યગ્ થઈ શકે તેમ હોય ત્યારે સાધુ અપવાદની આચરણાથી ઉદ્યમ કરે છે. આથી સંઘયણબળની નબળાઈને કારણે અથવા તેવા પ્રકારના દ્રવ્ય-ક્ષેત્રાદિને કારણે બાહ્ય આચરણા વિપરીત હોય, તોપણ અંતરંગ રીતે સર્વ જીવો પ્રત્યે અને સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થવાનો ઉદ્યમ કરનારા સાધુઓ અવશ્ય ૧૮૦૦૦ શીલાંગોથી યુક્ત જ છે. **11૧૧૮૫**!

અવતરણિકા ઃ

यस्मादेवं तस्मादेतत् महानेव कश्चित्कर्तुमलं, न तु यः कश्चिदित्येतदाह -

અવતરણિકાર્થ :

જે કારણથી આમ છે=ગાથા ૧૧૬૩થી ૧૧૮૫માં બતાવ્યું એ પ્રમાણે ૧૮૦૦૦ શીલાંગોનું સુપરિશુદ્ધ પાલન દુષ્કર છે, તે કારણથી આને≔૧૮૦૦૦ શીલાંગોના પાલનને, કરવા માટે કોઈ મહાન જ પુરુષ સમર્થ છે, પરંતુ જે કોઈ નહીં=ગમે તે પુરુષ સમર્થ નથી. એ પ્રકારના આ કથનને ગ્રંથકાર ગાથા ૧૧૯૦ સુધી કહે છે –

★ ''इत्येतदाह''માં 'इति' શબ્દ સ્વરૂપનો પરામર્શક છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે અહીં કહ્યું કે ૧૮૦૦૦ શીલાંગોના પાલનને કોઈ મહાન જ કરી શકે છે, જે કોઈ નહીં, એ સ્વરૂપવાળી આ વસ્તુને જ હવે ગ્રંથકાર કહે છે.

ગાથા :

ता संसारविरत्तो अणंतमरणाइरूवमेअं तु । णाउं एअविउत्तं मोक्खं च गुरूवएसेणं ॥११८६॥

અન્વચાર્થ :

ता=તે કારજ્ઞથી अणंतमरणाइरूवं एअं तु=અનંત મરજ્ઞાદિરૂપ આને જ=સંસારને જ, एअविउत्तं च=અને આનાથી વિયુક્ત=અનંત મરજ્ઞાદિથી રહિત, मोक्खं=મોક્ષને गुरूवएसेणं णाउं=ગુરુના ઉપદેશથી જાણીને संसारविस्तो=સંસારથી વિરક્ત,

અવતરશિકા :

तथा –

અવતરણિકાર્શ :

ગાથા ૧૧૮૬ના ત્રીજા પદમાં રહેલ 'णાંગં'નો ગાથા ૧૧૮૭ના પૂર્વાર્ધ સાથે અન્વય કરવા અર્થે ગ્રંથકારશ્રી 'तथा'થી સમુચ્ચય કરે છે –

ગાશા :

परमगुरुणो अ अणहे आणाए गुणे तहेव दोसे अ । मोक्खत्थी पडिवज्जिअ भावेण इमं विसुद्धेणं ॥११८७॥ विहिआणुट्ठाणपरो सत्तणुरूवमिअरं पि संधंतो । अण्णत्थ अणुवओगा खवयंतो कम्मदोसे वि ॥११८८॥ सव्वत्थ निरभिसंगो आणामित्तांमि सव्वहा जुत्तो । एगग्गमणो धणिअं तम्मि तहाऽमूढलक्खो अ ॥११८९॥ तह तिस्ठपत्तिधारयणायगयो राहवेहगगओ वा । एअं चएइ काउं ण तु अण्णो खुद्दसत्तो त्ति ॥११९०॥

અન્વચાર્થ :

परमगुरुणो अ=અને પરમગુરુની आणाए=આજ્ઞાના अणहे गुणे=અનઘ એવા ગુણોને (જાણીને) तहेव अ दोसे=અને તે રીતે જ દોષોને=જે રીતે પરમગુરુની આજ્ઞાના અનઘ એવા ગુણોને જાણવાના છે તે રીતે જ પરમગુરુની આજ્ઞાની વિરાધનાના દોષોને, (જાણીને) विसुद्धेणं भावेण=વિશુદ્ધ ભાવ વડે इमं=આને=શીલને, पडिवज्जिअ=स्वीકારીને मोक्खत्थी=મોક્ષાર્થી,

सत्तणुरूवं विहिआणुट्ठाणपरो=શક્તિને અનુરૂપ વિહિત અનુષ્ઠાનમાં પર, इअरं पि=ઇતરને પણ=પોતાની શક્તિથી ઉપરના વિહિત અનુષ્ઠાનને પણ, संधंतो=સંધાન કરતો=ભાવથી જોડતો, अण्णत्थ अणुवओगा= અન્યત્ર અનુપયોગ હોવાથી कम्मदोसे वि खवयंतो=કર્મના દોષોને પણ ખપાવતો,

सव्वत्थ निरभिसंगो=સર્વત્ર નિરભિષ્વંગ, सव्वहा आणामित्तंमि जुत्तो=સર્વથા આજ્ઞામાત્રમાં યુક્ત, तम्मि=તેમાં=ભગવાનની આજ્ઞામાં, धणिअं=ધનિક=અત્યંત, एगग्गमणो=એકાગ્ર મનવાળો, तहा अ=અને તે રીતે=જે રીતે આજ્ઞામાં અત્યંત એકાગ્ર મનવાળો છે તે રીતે, अमूढलक्खो=અમૂઢ લક્ષવાળો, तह=તથા तिल्लपत्तिधारयणायगयो राहवेहगगओ वा=તૈલપાત્રધારકના જ્ઞાતથી ગત અથવા રાધાવેધકથી ગત=તેલના પાત્રને ધારણ કરનારના દેષ્ટાંતથી અપ્રમત્તતાને પામેલો અથવા રાધાવેધ કરનારના દેષ્ટાંતથી અપ્રમત્તતાને પામેલો, एअं=આને=શીલને, काउं=કરવા માટે=પાળવા માટે, चएइ=સમર્થ છે. अण्णो तु खद्दसत्तो ण=પરંતુ અન્ય ક્ષુદ્ર સત્ત્વ નહીં.

★ 'ત્તિ' કથનની સમાપ્તિમાં છે.

ગાથાર્થ :

તે કારણથી અનંત મરણાદિરૂપ સંસારને જ અને અનંત મરણાદિથી રહિત મોક્ષને ગુરુના ઉપદેશથી જાણીને સંસારથી વિરક્ત થયેલો; અને પરમગુરુ એવા ભગવાનની આજ્ઞાની આરાધનાના નિર્દોષ એવા ગુણોને જાણીને અને તે રીતે જ ભગવાનની આજ્ઞાની વિરાધનાના દોષોને જાણીને વિશુદ્ધ ભાવ વડે શીલને સ્વીકારીને મોક્ષાર્થી બનેલો; પોતાની શક્તિને અનુરૂપ વિહિત અનુષ્ઠાનમાં તત્પર, પોતાની શક્તિથી ઉપરના વિહિત અનુષ્ઠાનને પણ ભાવથી જોડતો, વિહિત અનુષ્ઠાનથી અન્ય સ્થાને શક્તિનો ઉપયોગ નહીં હોવાથી કર્મના દોષોને પણ ખપાવતો; સર્વ સ્થાને નિરભિષ્વંગ, સર્વથા ભગવાનની આજ્ઞામાત્રમાં જોડાયેલો, ભગવાનની આજ્ઞામાં અત્યંત એકાગ્ર મનવાળો; અને તે રીતે અમૂટ લક્ષવાળો; તથા તેલના પાત્રને ધારણ કરનારના દૃષ્ટાંતથી અપ્રમત્તતાને પામેલો અથવા રાધાવેધ કરનારના દૃષ્ટાંતથી અપ્રમત્તતાને પામેલો જીવ, શીલને પાળવા માટે સમર્થ છે, પરંતુ અન્ય ક્ષુદ્ધ જીવ નહીં.

રીકા ઃ

यतो दुष्करमेतच्छीलं, तत्=तस्मात् संसाराद्विरक्तः सन्, कथमित्याह-अनन्तमरणादिरूपम् आदिशब्दा-ज्जन्मजरादिग्रहः, एनमेव=संसारं ज्ञात्वा एतद्वियुक्तं=मरणादिवियुक्तं मोक्षं च ज्ञात्वा गुरूपदेशेन=शास्त्रानु-सारेणेति गाथार्थः ॥११८६॥

રીકાર્થ :

જે કારણથી આ શીલ દુષ્કર છે, તે કારણથી સંસારથી વિરક્ત છતો, સંસારથી કેવી રીતે વિરક્ત થયેલો ? એથી કહે છે – ગુરુના ઉપદેશથી=શાસ્ત્રના અનુસારથી, અનંત મરણાદિરૂપ આને જ=સંસારને જ, જાણીને અને આનાથી વિયુક્ત=મરણાદિથી વિયુક્ત, એવા મોક્ષને જાણીને, સંસારથી વિરક્ત છતો,

'आदि' શબ્દથી=''अनन्तमरणादि''માં 'आदि' શબ્દથી જન્મ, જરા આદિનો ગ્રહ છે=સંગ્રહ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

રીકા ઃ

परमगुरोश्च=भगवतोऽनघान् आज्ञायाः गुणान् ज्ञात्वा तथैव दोषांश्च विराधनायाः मोक्षार्थी सन् प्रतिपद्य च भावेनेदं=शीलं विशुद्धेनेति गाथार्थः ॥११८७॥

રીકાર્થઃ

અને પરમગુરુની=ભગવાનની, આજ્ઞાના અનઘ=નિર્દોષ, એવા ગુણોને અને તે રીતે જ વિરાધનાના દોષોને જાણીને અને વિશુદ્ધ ભાવ વડે આને=શીલને, સ્વીકારીને મોક્ષાર્થી છતો, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ડીકા ઃ

विहितानुष्ठानपर: शक्त्यनुरूपं=यथाशक्तीत्यर्थ:, इतरदपि शक्त्यनुचितं सन्धयन् भावप्रतिपत्त्या, अन्यत्र विहितानुष्ठानाद् अनुपयोगाच्छक्ते: क्षपयन् कर्म्मदोषानपि प्रतिबन्धकानिति गाथार्थ: ॥११८८॥

રીકાર્થ :

શક્તિને અનુરૂપ=યથાશક્તિ, વિહિત અંનુષ્ઠાનમાં પર≕ભગવાન વડે વિધાન કરાયેલ અનુષ્ઠાન કરવામાં તત્પર; શક્તિને અનુચિત એવા ઇતરને પણ=પોતાની શક્તિથી ઉપરના વિહિત અનુષ્ઠાનને પણ, ભાવપ્રતિપત્તિ દ્વારા સાંધતો=જોડતો; વિહિત અનુષ્ઠાનથી અન્યત્ર શક્તિનો અનુપયોગ હોવાથી પ્રતિબંધક એવા કર્મના દોષોને પણ ખપાવતો, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

રીકા ઃ

सर्वत्र वस्तुनि निरभिष्वङ्गो=मध्यस्थः, आज्ञामात्रे भगवतः सर्वथा युक्तः=वचनैकनिष्ठ इत्यर्थः, एकाग्रमना अत्यर्थं विस्रोतसिकारहितः तस्याम्=आज्ञायां, तथाऽमूढलक्षश्च सत्प्रतिपत्त्येति गाथार्थः ॥११८९॥

ટીકાર્થ :

સર્વ વસ્તુમાં નિરભિષ્વંગ≔મધ્યસ્થ; સર્વથા ભગવાનની આજ્ઞામાત્રમાં યુક્ત=જોડાયેલો=વચનમાં એકનિષ્ઠ અર્થાત્ ભગવાનના વચનમાં એકનિષ્ઠાવાળો; તેમાં≕આજ્ઞામાં, અત્યર્થ=અત્યંત, એકાગ્ર મનવાળો= વિસ્રોતસિકાથી રહિત=ચિત્તના વિપરીત પ્રવાહથી રહિત; અને તે રીતે સત્પ્રતિપત્તિ દ્વારા અમૂઢ લક્ષવાળો=યથાર્થ લક્ષના નિર્ણય દ્વારા ભગવાનની આજ્ઞાના લક્ષમાં મોહ નહીં પામેલો, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

રીકા ઃ

तथा तैलपात्रधारकज्ञातगतो=अपायावगमादप्रमत्तः, राधावेधकगतो वा अत एव, कथानके प्रतीते, एतत्=शीलं शक्नोति कर्त्तुं=पालयितुं, न त्वन्यः क्षुद्रसत्त्व इति, अनधिकारित्वादिति गाथार्थ: ॥११९०॥ टीनार्थ :

તથા તૈલપાત્રધારકના જ્ઞાતથી ગત≕અપાયના અવગમથી અપ્રમત્ત અર્થાત્ તેલથી ભરેલા પાત્રને ધારણ કરનાર પુરુષને જેમ પ્રમાદથી પ્રાપ્ત થતા મૃત્યુરૂપ અનર્થનો બોધ હોવાથી તે અત્યંત અપ્રમાદને પામેલો હોય છે તેમ શીલનું પાલન કરનાર જીવને પ્રમાદથી પ્રાપ્ત થતા સંસારના પરિભ્રમણરૂપ અનર્થનો બોધ હોવાથી અત્યંત અપ્રમાદને પામેલો; અથવા આથી જ=તૈલપાત્રધારકના દેષ્ટાંત દ્વારા સંયમયોગોમાં પ્રમાદ કરવાથી થતા સંસારના પરિભ્રમણરૂપ અનર્થનો બોધ હોવાથી જ, રાધાવેધકથી ગત≕રાધાવેધ કરનારના દેષ્ટાંતથી પ્રાપ્ત અર્થાત્ રાધાવેધ કરનાર પુરુષને જેમ અપ્રમાદ કરવાથી પ્રાપ્ત થતા ભૌતિક સુખનો બોધ હોવાથી તે પુરુષ રાધાવેધ કરવા માટે અત્યંત અપ્રમાદને પામેલો હોય છે, તેમ શીલનું પાલન કરનાર જીવને લક્ષને અનુરૂપ ઉપયોગપૂર્વક શીલનું પાલન કરવાથી પ્રાપ્ત થતા મોક્ષસુખનો બોધ હોવાથી લક્ષની નિષ્પત્તિ માટે અત્યંત અપ્રમાદને પામેલો; આને=શીલને, કરવા માટે=પાળવા માટે, સમર્થ છે, પરંતુ અન્ય ક્ષુદ્ર સત્ત્વ= ઉપર બતાવ્યા એવા વિશેષણો વગરનો ક્ષુદ્ર જીવ, નહીં=શીલને પાળવા માટે સમર્થ નથી; કેમ કે અનધિકારીપણું છે=ઉપરમાં બતાવ્યા એવા ગુણો વગરનો જીવ સર્વ સાવઘ યોગોની વિરતિને ગ્રહણ કરવા માટે અધિકારી નથી. બે કથાનક પ્રતીત છે=તૈલપાત્રધારકનું અને રાધાવેધસાધકનું દેષ્ટાંત લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

ગાથા ૧૧૬૩થી શરૂ કરીને અત્યાર સુધી ૧૮૦૦૦ શીલાંગોના પાલનની દુષ્કરતા બતાવી. હવે આવા દુષ્કર શીલનું પાલન કેવા જીવો કરી શકે છે ? તે બતાવવા અર્થે કહે છે કે જેઓ ગુરુના ઉપદેશથી સંસારના અનંત મરણાદિ સ્વરૂપને જાણતા હોય અને તે અનંત મરણાદિથી રહિત એવા મોક્ષને જાણતા હોય, તેવા જીવો દુષ્કર એવા ૧૮૦૦૦ શીલાંગોરૂપ શીલનું પાલન કરી શકે છે.

આશય એ છે કે આત્મા શાશ્વત છે એવું શાસ્ત્રવચનના બળથી જેઓને જ્ઞાન હોય, અને જેઓને યુક્તિથી અને અનુભવના બળથી પણ જણાતું હોય કે શાશ્વત એવો આત્મા એક ભવ પૂરો કરીને અન્ય ભવમાં જન્મે છે, મરે છે, ફરી પાછો અન્ય ભવમાં જન્મ લે છે, ફરી મરે છે; આ રીતે અનાદિકાળથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતા જીવે અનંતા જન્મ, મરણ, જરા, રોગ, શોકાદિનો અનુભવ કર્યો, અને હજુ પણ જીવ સંસારનો ઉચ્છેદ કરવા અર્થે ધર્મમાં ઉદ્યમ નહીં કરે તો અનંતા જન્મ, મરણ, જરા, રોગ, શોકાદિનો અનુભવ પ્રાપ્ત કરશે; વળી જેઓ જાણે છે કે મરણ જેવો કોઈ મહાવ્યાધિ નથી, તેમ જ મોક્ષ સર્વથા કર્મરહિત અવસ્થારૂપ હોવાથી મોક્ષમાં ગયેલા આત્માને મરવું પડતું નથી, ફરી ફરી જનમવું પડતું નથી, જરા, રોગ, શોકાદિ કોઈ ઉપદ્રવ થતા નથી, પરંતુ મરણાદિ સર્વ ઉપદ્રવોથી રહિત આત્માની નિરાકુળ ચેતનાવાળો મોક્ષ છે; આ પ્રકારનો બોધ હોવાથી જેઓ સંસારથી વિરક્ત થયા હોય અને સર્વ ઉપદ્રવોથી રહિત એવી મુક્તાવસ્થાની જેઓને ઇચ્છા થઈ હોય, વળી, ગુરુના ઉપદેશથી જેમણે ભગવાનની નિર્દીષ એવી આજ્ઞાના પાલનથી થતા ગુણો અને ભગવાનની આજ્ઞાના વિરાધનથી થતા દોષો જાણ્યદ હોય, તેવા જીવો દુષ્કર એવા ૧૮૦૦૦ શીલાંગોરૂપ શીલનું પાલન કરી શકે છે.

આશય એ છે કે સંસારનું અનર્થકારી અને મોક્ષનું સર્વ અનર્થોથી રહિત સ્વરૂપ જાણ્યા પછી વિચારક જીવો સંસારના ઉચ્છેદના અને મોક્ષની પ્રાપ્તિના અર્થી બને છે. અને સંસારનો ઉચ્છેદ કરવાનો અને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય જિનાજ્ઞાનું પાલન છે, એ પ્રકારે ભગવાનની આજ્ઞાની આરાધનાના ગુણોને જાણીને, અને ભગવાનની આજ્ઞાની વિરાધના કરવાથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે, એ પ્રકારે ભગવાનની આજ્ઞાની વિરાધનાના દોષોને જાણીને, જિનાજ્ઞાના પાલન અર્થે તેઓ શીલને સ્વીકારે છે, અને શીલને સ્વીકારીને ભગવાનની આજ્ઞાનુસાર સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થઈને પોતાનામાં પ્રગટેલ નિરપેક્ષતા ગુણનો પ્રકર્ષ કરવા અર્થે શ્રુતમાં અને શ્રુતાનુસારી ક્રિયાઓમાં અપ્રમાદભાવથી ઉદ્યમ કરે છે; કેમ કે ભગવાનની આજ્ઞાના પાલનના ગુણો અને આજ્ઞાની વિરાધનાના દોષો જાણ્યા હોય, તેવા પુરૂષોને નિર્ણય હોય છે કે ''શ્રતાનુસારી ક્રિયા કરવામાં આવે તો જિનાજ્ઞાનું પાલન થવાથી આત્મા નિરાકુળભાવને પ્રાપ્ત કરે છે અને કષાયોની આકુળતા વગરનો જીવ વર્તમાનમાં પજ્ઞ સ્વસ્થતાનો અનુભવ કરી શકે છે. તેથી આત્મામાંથી જેમ જેમ કષાયોની આકુળતા ઓછી થતી જાય છે તેમ તેમ સંસારઅવસ્થામાં પજ્ઞ આત્માના સુખની વૃદ્ધિ થતી જાય છે, અને જયારે કષાયોની આકુળતાનો સંપૂર્ણ ઉચ્છેદ થાય છે ત્યારે આત્મામાં કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન પ્રગટે છે અને અંતે આત્મા સંસારનો ઉચ્છેદ કરે છે. અને કદાચ શીલનો અભ્યાસ આ ભવમાં પૂર્ણતાને ન પામે તોપજ્ઞ અન્ય ભવમાં તે અભ્યાસ પૂર્ણ કરવામાં ઉપયોગી બને એવા સુદેવત્વની કે સુમનુજત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે."

આથી આ પ્રમાશે જાશનાર પુરુષો સંયમ ગ્રહશ કરીને પોતાની શક્તિ પ્રમાશે શ્રુતના અભ્યાસમાં અને શ્રુતાનુસાર ચારિત્રના પાલનમાં તત્પર રહે છે, અને પોતે જે નિરભિષ્વંગભાવમાં યત્ન કરે છે તેનાથી ઉપરના નિરભિષ્વંગભાવ પ્રત્યે બદ્ધરાગ રાખીને તે નિરભિષ્વંગભાવ પ્રાપ્ત કરવાને અનુકૂળ શક્તિસંચય કરવા ઉદ્યમ કરે છે. તેથી આવા જીવોનો ઉપયોગ, ભગવાન વડે વિધાન કરાયેલ એવા શ્રુત અને શીલના અનુષ્ઠાનથી અન્ય કોઈ અનુષ્ઠાનમાં નહીં વર્તતો હોવાને કારશે, આવા જીવો ઉપર-ઉપરના અસંગભાવની પ્રાપ્તિમાં પ્રતિબંધક એવા કર્મરૂપ દોષોને ખપાવી-ખપાવીને ઉપર-ઉપરના અસંગભાવને પ્રાપ્ત કરે છે. વળી તેઓનો માનસ ઉપયોગ સંસારના સર્વ પદાર્થો પ્રત્યે અભિષ્વંગ વગરનો હોવાથી તેઓ સર્વ પદાર્થો પ્રત્યે મધ્યસ્થવૃત્તિ ધારશ કરે છે; અને માત્ર ભગવાનની આજ્ઞામાં જ દઢ રાગને ધારશ કરીને સદા જિનાજ્ઞામાં ઉપયુક્ત રહે છે; અને તેઓનું ચિત્ત સંયમના યોગોમાં એકાગ્ર મનવાળું હોય છે. આથી સંસારી જીવોમાં મોહના કલ્લોલને કારશે જે પ્રકારની વિસ્રોતસિકા વર્તતી હોય છે તે પ્રકારની વિસ્રોતસિકાથી રહિત એવું યોગીઓનું ચિત્ત વર્તતું હોય છે, અને સર્વ અનુષ્ઠાનો દ્વારા અસંગભાવની વૃદ્ધિ કરવાના લક્ષ્યમાં સહેજ પણ મોહ પામેલા નહીં હોવાને કારશે તેઓ અમૂઢ લક્ષવાળા હોય છે.

વળી, જેમ તેલપાત્રને ધારણ કરનાર પુરુષ મૃત્યુના ભયથી અત્યંત અપ્રમાદપૂર્વક તેલથી સંપૂર્ણ ભરેલું પાત્ર આખા નગરમાં ફેરવીને રાજાને સુપ્રત કરે છે; તેમ શીલને ધારણ કરનાર યોગી સંસારના અનંતા મરણાદિના ભયથી અત્યંત અપ્રમાદપૂર્વક સંયમના કંડકોની વૃદ્ધિમાં યત્ન કરે છે. આવા યોગી જાણતા હોય છે કે "મારો ઉપયોગ ક્ષણભર પણ જિનાજ્ઞાના સ્મરણ વગર પ્રવર્તશે તો મને સંસારવૃદ્ધિને અનુકૂળ કર્મનો બંધ થશે." આથી તેઓ પોતાનો ઉપયોગ જિનાજ્ઞાથી અન્યત્ર ક્યાંય જાય નહીં તદર્થે મહાસત્ત્વથી ઉદ્યમ કરે છે.

વળી, જેમ રાધાવેધ કરનાર પુરુષને નિર્ણય હોય છે કે "હું રાધાવેધ કરીશ તો મને કોઈક મહાન ફળની પ્રાપ્તિ થશે." તેથી મહાન ફળનો અર્થી એવો તે પુરુષ રાધાવેધ કરતી વખતે અનન્ય ચિત્તથી તત્પર હોય છે; તેમ યોગીને પણ નિર્ણય હોય છે કે "હું અપ્રમાદથી શીલમાં યત્ન કરીશ તો અવશ્ય મોહનો ઉચ્છેદ થવાથી મને કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનની પ્રાપ્તિ થશે અને સંપૂર્ણ નિરુપદ્રવવાળી સિદ્ધઅવસ્થાની પ્રાપ્તિ થશે." તેથી સિદ્ધ અવસ્થા પ્રત્યે બદ્ધરાગવાળા તે યોગી શીલનું પાલન કરવામાં અત્યંત અપ્રમાદથી તત્પર હોય છે. આવા પ્રકારના જીવો ૧૮૦૦૦ શીલાંગોરૂપ શીલનું પાલન કરવા સમર્થ છે, અન્ય ક્ષુદ્ર જીવો તો મોક્ષના અર્થી હોય તોપણ શીલને સ્વીકારવા માટે અધિકારી નથી. આથી જ મોક્ષના અર્થી પણ શ્રાવકો ૧૮૦૦૦ શીલાંગોરૂપ શીલ પાળવા માટે સમર્થ નથી, છતાં તેઓ મોક્ષના ઉપાયભૂત એવા શીલપાલનના 905

અર્થી હોવાથી શીલપાલનને અનુકૂળ શક્તિસંચય કરવા અર્થે દ્રવ્યસ્તવમાં ઉદ્યમ કરે છે, અને દ્રવ્યસ્તવસેવનના પુનઃ પુનઃ અભ્યાસથી જ્યારે શ્રાવકો શીલનું પાલન કરવાને અનુકૂળ શક્તિનો સંચય કરી લે છે ત્યારે તેઓ ૧૮૦૦૦ શીલાંગોરૂપ શીલને પાળવા સમર્થ બને છે અને મહાસત્ત્વથી શીલને સ્વીકારે છે. **II૧૧૮૬થી** ૧**૧૯૦**Ι

અવતરણિકા ઃ

उपचयमाह –

અવતરણિકાર્થ :

ઉપચયને કહે છે, અર્થાત્ ગાથા ૧૧૮૬થી ૧૧૯૦માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે જે કારણથી આ શીલ અત્યંત દુષ્કર છે તે કારણથી સંસારવિરક્ત આદિ ગુણવાળા જીવો જ આ શીલને પાળવા માટે સમર્થ છે, અન્ય ક્ષુદ્ર જીવ નહીં. એ કથનને પુષ્ટ કરે તેવા અન્ય કથનને ગ્રંથકારશ્રી કહે છે –

ગાથા :

एत्तो च्चिअ णिद्दिझे पुव्वायरिएहिं भावसाहु ति । हंदि पमाणठिअत्थो तं च पमाणं इमं होइ ॥११९१॥

અન્વચાર્થ :

एत्तो च्चिअ=આથી જ=શીલ અત્યંત દુરનુચર છે એથી જ, पमाणठिअत्थो भावसाहू=પ્રમાણથી સ્થિતાર્થ ભાવસાધુ=અનુમાન પ્રમાણથી જ નિર્ણીત થયેલા ગુણોમાં રહેલા પરિણામવાળા ભાવસાધુ, पुट्वायरिएहिँ= પૂર્વાચાર્યો વડે णिद्दिट्ठो=નિર્દિષ્ટ છે. तं च पमाणं=અને તે પ્રમાણ इमं=આ=હવે કહેવાશે એ, होइ=છે. ★ 'त्ति' પાદપૂર્તિ અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

શીલનું પાલન અત્યંત દુષ્કર છે, એથી જ અનુમાન પ્રમાણથી જ નિર્ણીત થયેલા ગુણોમાં રહેલા પરિણામવાળા ભાવસાધુ પૂર્વાચાર્ચો વડે નિર્દિષ્ટ છે, અને તે અનુમાન પ્રમાણ હવે કહેવાશે એ છે.

રીકા ઃ

अत एव=अस्य दुरनुचरत्वात् कारणात् निर्द्दिष्टः=कथितः पूर्वाचार्यैः-भद्रबाहुप्रभृतिभिः भावसाधुरिति पारमार्थिकयतिरित्यर्थ:, हन्दीति पूर्ववत्, प्रमाणस्थितार्थं इति प्रमाणेनैव नाऽन्यथा, तच्च प्रमाणं साधुव्यवस्थापकमिदं भवति वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥११९१॥

ટીકાર્થ :

આથી જ≕આના દુરનુચરપણારૂપ કારણથી=શીલ દુઃખે કરીને આચરી શકાય તેવું હોવાથી જ, પ્રમાણથી સ્થિતાર્થવાળા≕અનુમાન પ્રમાણથી જ નિર્ણય કરેલા ગુણોમાં રહેલા પરિણામવાળા, ભાવસાધુ=પારમાર્થિક યતિ, ભદ્રબાહુ વગેરે પૂર્વાચાર્યો વડે નિર્દેશાયા છે≕કહેવાયા છે, પ્રમાણથી જ≕અનુમાન પ્રમાણથી જ સ્થિતાર્થવાળા સાધુ ભાવસાધુ છે, અન્યથા નહીં≕જેઓ પ્રમાણથી જ સ્થિત અર્થવાળા નથી તેઓ ભાવસાધુ કહેવાયા નથી.

'हન્दિ' એ પ્રકારનો અવ્યય પૂર્વની જેમ છે=પૂર્વમાં બતાવ્યું એ પ્રમાણે ઉપપ્રદર્શનમાં છે.

અને તે=સાધુનું વ્યવસ્થાપક, એવું પ્રમાણ આ છે≕વક્ષ્યમાણ છે≕આગળની ગાથામાં કહેવાનારું છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૧૮૬થી ૧૧૯૦માં ગ્રંથકારે કહ્યું કે શીલ દુઃખે કરીને આચરી શકાય એવું છે. તેથી એ ફ્લિત થાય કે ભાવસાધુપણું માત્ર સંયમની ક્રિયાઓ કરવાથી આવતું નથી, પરંતુ સર્વત્ર નિરભિષ્વંગ થઈને નિરપેક્ષ થવાની ભગવાનની આજ્ઞાને અનુકૂળ સુદઢ રીતે સંયમની ક્રિયાઓમાં યત્ન કરવાથી આવે છે. આથી જ ભદ્રબાહુ સ્વામી વગેરે પૂર્વાચાર્યોએ આગળમાં કહેવાશે એ અનુમાન પ્રમાણથી નિર્ણીત થયેલા ભાવોમાં રહેલા પરિણામવાળા સાધુને જ ભાવસાધુ કહેલા છે, અન્યને નહીં. **ાા૧૧૯૧ા**

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે સાધુવ્યવસ્થાપક પ્રમાણ આ છે. તેથી હવે તે પ્રમાણ જ બતાવે છે –

ગાથા :

सत्थुत्तगुणी साहू ण सेस इइ णो पड़ण्ण इह हेऊ । अगुणत्ता इति णेओ दिट्ठंतो पुण सुवण्णं व ॥११९२॥

અન્વચાર્થઃ

सत्थुत्तगुणी साहू='શાસ્ત્રોક્ત ગુણવાળા સાધુ છે, सेस ण=શેષ નહીં,' इड़=આ પ્રકારની णो पड़ण्ण= અમારી પ્રતિજ્ઞા છે. इह=અહીં=:'શેષ સાધુ નથી' એ પ્રકારના કથનમાં, अगुणत्ता='અગુણપણું હોવાથી' इति=એ પ્રકારે हेऊ णेओ=હેતુ જાણવો. पुण=વળી सुवण्णं व='સુવર્ણની જેમ' (એ) दिट्ठंतो=દપ્ટાંત છે. આથાર્થ :

'શાસ્ત્રમાં કઢેવાચેલા ગુણોવાળા સાધુ છે, શેષ સાધુ નથી.' આ પ્રકારની અમારી પ્રતિજ્ઞા છે. 'શેષ સાધુ નથી' એ પ્રકારના કથનમાં 'અગુણપણું હોવાથી' એ પ્રકારે હેતુ જાણવો. વળી 'સુવર્ણની જેમ' એ દ્રષ્ટાંત છે.

રીકા ઃ

'शास्त्रोक्तगुणी साधुः एवम्भूत एव, न शेषाः=शास्त्रबाह्याः', नः=अस्माकं प्रतिज्ञा=पक्ष इत्यर्थः, इह='न शेषा' इत्यत्र हेतुः साधकः 'अगुणत्वाद्'इति ज्ञेयः 'तद्गुणरहितत्वाद्'इत्यर्थः, दृष्टान्तः पुनः 'सुवर्णमिव' अत्र व्यतिरेकत इति गाथार्थः ॥१९९२॥

ટીકાર્થ ઃ

'શાસ્ત્રોક્ત ગુણી સાધુ આવા પ્રકારના જ છે, શેષ≔શાસ્ત્રબાહ્ય નહીં,' અર્થાત્ 'શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલા ગુણોવાળા સાધુ ગાથા ૧૧૯૪-૧૧૯૫માં બતાવાશે એવા પ્રકારના જ છે, શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલા ગુણોથી બહારના ગુણોવાળા જીવો સાધુ નથી.' આ અમારી પ્રતિજ્ઞા છે=પક્ષ છે.

અહીં≕'न **જ્ઞેષાઃ' એ પ્રકારના આમાં=સાધ્યમાં, 'અગુ**ણપણું હોવાથી'='તે ગુણથી રહિતપણું હોવાથી'='શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલા ગુણોથી રહિતપણું હોવાથી,' એ પ્રકારનો હેતુ સાધક=સાધ્યને સાધનારો, જાણવો.

વળી અહીં='ન જોષાઃ' એ પ્રકારના સાધ્યમાં, 'સુવર્ણની જેમ' એ વ્યતિરેકથી દેષ્ટાંત છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભાવસાધુનું વ્યવસ્થાપન કરનાર અનુમાન પ્રમાણ દર્શાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે શાસ્ત્રમાં બતાવાયેલા સાધુના ગુણો જેઓમાં હોય તેઓ સાધુ છે, અને જેઓમાં ન હોય તેઓ સાધુ નથી; કેમ કે તેઓ શાસ્ત્રમાં બતાવાયેલા સાધુના ગુણોથી રહિત છે. જેમ જે ધાતુમાં સુવર્ણના ગુણો ન હોય તે ધાતુ સુવર્ણ કહેવાતી નથી, તેમ જે જીવમાં સાધુના ગુણો ન હોય તે જીવને સાધુ કહેવાય નહીં.

જે રીતે 'पर्वतो वह्निमान् धूमवत्त्वात् यथा महानसम्' આ અનુમાન પ્રયોગમાં पर्वतो वह्निमान् એ પક્ષ છે, તેમાં वह्नि એ સાધ્ય છે, धूमवत्त्वात् એ હેતુ છે અને महानसम् એ અન્વયદેષ્ટાંત છે; તે રીતે પ્રસ્તુત અનુમાન પ્રયોગમાં शास्त्रोक्तगुणी साधुः न शेषाः એ પક્ષ છે, તેમાં न शेषाः એ સાધ્ય છે, अगुणत्वात् એ હેતુ છે અને सुवर्णम् એ વ્યતિરેકદેષ્ટાંત છે. ॥૧૧૯૨॥

અવતરણિકા ઃ

सुवर्णगुणानाह —

અવતરણિકાર્થ ઃ

પૂર્વગાથામાં સાધુવ્યવસ્થાપક અનુમાનપ્રમાણમાં સુવર્ણનું દ્રષ્ટાંત બતાવ્યું. તેથી હવે તે સુવર્ણના આઠ ગુણોને કહે છે –

ગાથા :

विसघाइरसायणमंगलत्थविणए पयाहिणावत्ते । गुरुए अडज्झऽकुत्थे अट्ठ सुवण्णे गुणा हुंति ॥११९३॥

અન્વચાર્થ :

विसघाइरसायणमंगलत्थविणए=વિષધાતી, રસાયણ, મંગલાર્થ, વિનય, पयाहिणावत्ते=પ્રદક્ષિણાવર્ત, गुरुए=ગુરુક, अडज्झऽकुत्थे=અદાહ્ય, અકુથનીય : सुवण्णे=સુવર્ણમાં अट्ठ गुणा=આઠ ગુણો हुंति=હોય છે.

ગાથાર્થ :

વિષઘાતી, રસાચણ, મંગલાર્થ, વિનચ, પ્રદક્ષિણાવર્ત, ગુરુક, અદાહ્ય અને અકુચનીય : સુવર્ણમાં આ આઠ ગુણો હોય છે.

કીસા :

विषघाति सुवर्णं, तथा रसायनं=वयःस्तम्भनं, मङ्गलार्थं=मङ्गलप्रयोजनं, विनीतं कटकादियोग्यतया, प्रदक्षिणावर्त्तमग्नितप्तं प्रकृत्या, गुरु सारतया, अदाह्यं सारतयैव, अकुथनीयमत एव । एवमष्टौ सुवर्णे गुणाः भवन्त्यसाधारणा इति गाथार्थः ॥११९३॥

\$

ટીકાર્થ ઃ

સુવર્શ વિષનું ઘાતી છે=વિષનું હરણ કરનાર છે, તથા રસાયણ છે=વયનું સ્તંભન છે=વૃદ્ધાવસ્થાને અટકાવનાર છે, મંગલના અર્થવાળું છે=મંગલના પ્રયોજનવાળું છે, કટકાદિની યોગ્યતાથી વિનીત છે=સુવર્શમાં કડું વગેરે બની શકે તેવી યોગ્યતા હોવાને કારણે સુવર્શ વાળી શકાય તેવું છે. અગ્નિથી તપ્ત પ્રકૃતિથી પ્રદક્ષિણાવર્તવાળું છે=સુવર્શ અગ્નિથી તપેલું હોય ત્યારે બનેલું સુવર્શનું પ્રવાહી સ્વભાવથી જમણા આવર્તવાળું છે. સારપણું હોવાને કારણે ગુરુ છે, સારપણું હોવાને કારણે જ અદાહ્ય છે, આથી જ અકુથનીય છે=સુવર્શમાં સારપણું છે એથી જ કોહવાય નહીં એવું છે : આ રીતે સુવર્શમાં અસાધારણ એવા આઠ ગુણો હોય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

૧. સુવર્શ ઝેરનો ધાત કરનાર છે.

ર. સુવર્શનો આહારમાં ઉપયોગ કરવામાં આવે તો ઘડપણ જલદી આવતું નથી. માટે સુવર્શ રસાયણ છે.

૩. સુવર્શના અલંકારો મંગલરૂપ બને છે. આથી જ માંગલિક કાર્યોમાં સુવર્શના આભૂષણો પહેરવાની વિધિ વ્યવહારમાં પ્રચલિત છે.

૪. સુવર્શ વાળી શકાય તેવું હોય છે. આથી તેમાં કડું વગેરે આભૂષણો બનવાની યોગ્યતા રહેલી છે.

૫. સુવર્જીને અગ્નિથી તપાવીને ઓગાળવામાં આવે ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે તે સુવર્જાનું પ્રવાહી જમણી તરફથી ગોળ ગોળ કરે છે.

૬. સુવર્શ શ્રેષ્ઠ હોવાને કારશે ભારે હોય છે.

૭. સુવર્શ શ્રેષ્ઠ હોવાને કારણે કોઈ દ્રવ્યથી બળતું નથી.

૮. સુવર્શ શ્રેષ્ઠ હોવાને કારણે જ ક્યારેય બગડતું નથી.

આ પ્રકારના સુવર્શના આઠ ગુણો સુવર્શ સિવાય અન્ય કોઈ ધાતુમાં નહીં રહેતા હોવાથી અસાધારશ છે.

અહીં ''સારપણું હોવાને કારણે જ'' એમ કહેવા દ્વારા એ જણાવવું છે કે સુવર્શ શ્રેષ્ઠ પુદ્દગલોમાંથી બનેલું હોય છે, આથી તે અન્ય ધાતુઓ કરતાં કીમતી ધાતુ ગણાય છે. અન્ય પદાર્થોની જેમ અગ્નિથી બળી જતું નથી અને સારભૂત પુદ્દગલોમાંથી બનેલું હોવાથી જ જેમ લોખંડને કાટ લાગે છે, ચાંદી કાળી પડી જાય છે, તેમ સુવર્શ ક્યારેય વિક્રતિને પામતું નથી. **!!૧૧૯૩!!**

અવતરણિકાઃ

दार्ष्टान्तिकमधिकृत्याह –

અવતરણિકાર્થ ઃ

દાષ્ટર્નિકને આશ્રયીને કહે છે, અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં સુવર્ણનું દેષ્ટાંત બતાવતાં સુવર્ણના આઠ અસાધારણ ગુણો બતાવ્યા, તે આઠ ગુણોનું 'શાસ્ત્રોક્ત ગુણવાળા સાધુ છે, શેષ નહીં' એ રૂપ દાર્ષ્ટાન્તિકમાં યોજન કરતાં કહે છે –

ગાથા :

इअ मोहविसं घायइ सिवोवएसा रसायणं होइ । गुणओ अ मंगलत्थं कुणइ विणीओ अ जोग्गो त्ति ॥११९४॥

અન્વચાર્થ :

इअ=આ રીતે=જે રીતે સુવર્શ વિષધાતી આદિ ગુણોવાળું છે એ રીતે, (સાધુ) सिवोवएसा=શિવના ઉપદેશથી=મોક્ષનો ઉપદેશ આપતા હોવાથી, मोहविसं घायइ=મોહરૂપ વિષને હણે છે, रसायणं होइ=રસાયણ છે, गुणओ अ=અને ગુણ હોવાથી मंगलत्थं कुणइ=મંગલાર્થને કરે છે, जोग्गो अ=અને યોગ્ય છે त्ति= એથી विणीओ=વિનીત છે.

ગાથાર્થ :

જે રીતે સુવર્ણ વિષઘાતી આદિ ગુણોવાળું છે, એ રીતે સાધુ મોક્ષનો ઉપદેશ આપતા હોવાથી મોહરૂપી વિષને હણનારા છે, રસાયણ છે, અને ગુણવાન હોવાથી મંગલના અર્થને કરે છે, અને યોગ્ય હોવાથી વિનીત છે.

ડીકા :

इति मोहविषं घातयति केषाञ्चित् शिवोपदेशात्, तथा रसायनं भवति अत एव परिणतान्, मुख्यं गुणतश्च मङ्गलार्थं करोति, प्रकृत्या विनीतश्च योग्य इति कृत्वा एष (?इति) गाथार्थ: ॥११९४॥

ડીકાર્શ ઃ

આ રીતે આ=સાધુ, શિવના ઉપદેશથી=મોક્ષનો ઉપદેશ આપતા હોવાથી, કેટલાક જીવોના મોહરૂપી વિષને હશે છે, અને આથી જ=મોક્ષનો ઉપદેશ આપતા હોવાથી જ, પરિણતોને=પરિણત જીવો માટે, રસાયણ છે. અને ગુણથી=સાધુમાં યોગમાર્ગના ગુણ હોવાથી, મુખ્ય મંગલાર્થને=સર્વ મંગલોમાં પ્રધાન મંગલના પ્રયોજનને, કરે છે. અને યોગ્ય છે એથી કરીને પ્રકૃતિથી વિનીત છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ગાથા :

मग्गणुसारि पयाहिण गंभीरो गुरुअओ तहा होइ । कोहग्गिणा अडज्झो अकुत्थो सइ सीलभावेण ॥११९५॥

અન્વચાર્થ :

मग्गणुसारि पयाहिण=માર્ગાનુસારીત્વ (એ) પ્રદક્ષિણાવર્તતા છે. गंभीरो गुरुअओ=ગંભીર (એ) ગુરુક છે. तहा=तथा कोहग्गिणा अडज्झो होइ=કોધાગ્નિ વડે અદાહ્ય હોય છે. सइ सीलभावेण अकुत्थो=સદા शीલના ભાવ વડે અકુથનીય હોય છે.

ગાથાર્થ :

સાધુનું માર્ગાનુસારીપણું એ પ્રદક્ષિણાવર્તતા છે, ગંભીરતા એ ગુરુ છે, તથા સાધુ કોધાગ્નિ વડે અદાહ્ય હોય છે, સદા શીલના ભાવ વડે અકુથનીય હોય છે.

ટીકા ઃ

मार्गानुसारित्वं सर्वत्र प्रदक्षिणावर्त्तता, गम्भीरश्चेतसा गुरुः, तथा भवति क्रोधाग्निनाऽदाह्यो, ज्ञेयोऽकुथनीयः सदोचितेन शीलभावेनेति गाथार्थः ॥११९५॥

રીકાર્ચ :

સર્વત્ર માર્ગાનુસારીપણું પ્રદક્ષિણાવર્તપણું છે. ચિત્તથી ગંભીર એ ગુરુ છે, તથા ક્રોધરૂપી અગ્નિ વડે અદાહ્ય હોય છે. સદા ઉચિત એવા શીલના ભાવ વડે અકુથનીય જાણવા, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

(૧) સુવર્શ જેમ વિષનો નાશ કરે છે તેમ ભાવસાધુ મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ આપવા દ્વારા કેટલાક યોગ્ય જીવોના મોહરૂપી વિષનો નાશ કરે છે.

(૨) સુવર્જ઼ જેમ વૃદ્ધાવસ્થા આવતી અટકાવે છે તેમ ભાવસાધુ મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ આપવા દ્વારા યોગમાર્ગમાં પરિજ્ઞત એવા કેટલાક યોગ્ય જીવોને યોગમાર્ગમાં સ્થિર કરે છે. આથી ભાવસાધુ સુવર્જાની જેમ રસાયજ઼રૂપ છે.

(૩) સુવર્શ જેમ મંગલના પ્રયોજનવાળું છે તેમ ભાવસાધુ યોગમાર્ગના ગુણવાળા હોવાને કારણે જગતના જીવો માટે સર્વ મંગલોમાં પ્રધાન મંગલના પ્રયોજનને કરે છે.

(૪) સુવર્ણ જેમ કડું વગેરે બનવાની યોગ્યતાવાળું હોવાથી વાળી શકાય તેવું હોય છે તેમ ભાવસાધુ પણ યોગ્યતાવાળા હોવાથી ક્વચિત્ ક્યાંક સ્ખલના પામ્યા હોય તો સહજ રીતે વાળી શકાય તેવા હોય છે.

(૫) સુવર્શ અગ્નિથી તપીને પ્રવાહીરૂપ બને છે ત્યારે તે સુવર્શનો રસ જેમ જમશી બાજુથી જ આવર્તો કરે છે તેમ ભાવસાધુ દરેક પ્રવૃત્તિમાં મોક્ષમાર્ગને અનુસરે છે. આથી જ તેઓની સર્વ પ્રવૃત્તિ સંયમવૃદ્ધિનું કારણ બને છે. (∉) સુવર્શ જેમ સારભૂત હોવાને કારશે ગુરુ હોય છે તેમ ભાવસાધુ આત્માના સારભૂત ભાવોને વહન કરતા હોવાથી ચિત્તથી ગંભીર હોય છે. આથી તેઓ મન-વચન-કાયાની સર્વ ઉચિત પ્રવૃત્તિ ગંભીરતાપૂર્વક તત્ત્વનું અવલોકન કરીને કરનારા હોય છે.

(૭) સુવર્જ઼ જેમ સારભૂત હોવાને કારશે અગ્નિથી બળતું નથી તેમ ભાવસાધુ પણ પોતાનામાં રહેલા સારભૂત ભાવોને કારશે ક્રોધરૂપી અગ્નિથી બળતા નથી.

(૮) સુવર્શ જેમ સારભૂત હોવાને કારશે કુત્સિત અવસ્થાને પામતું નથી તેમ ભાવસાધુ ઉચિત શીલવાળા હોવાને કારશે ક્યારેય કુત્સિત અવસ્થાને પામતા નથી. **II૧૧૯૪/૧૧૯૫**II

ગાથા :

एवं दिट्ठंतगुणा सज्झम्मि वि एत्थ होंति णायव्वा । ण हि साहम्माभावे पायं जं होइ दिट्ठंतो ॥११९६॥

અન્વચાર્થ :

एवं=આ રીતે=ગાથા ૧૧૯૩થી ૧૧૯૫માં દર્શાવ્યું એ રીતે, दिट्ठंतगुणा=દષ્ટાંતના ગુજો सज्झम्मि वि एत्थ=સાધ્ય એવા આમાં પણ=સાધુમાં પણ, णायव्वा होंति=જ્ઞાતવ્ય થાય છે; जं=જે કારણથી साहम्माभावे= સાધર્મ્યના અભાવમાં पायं=પ્રાયઃ दिट्ठंतो=દેષ્ટાંત ण हि होइ=થતું નથી જ.

ગાથાર્થ :

ગાથા ૧૧૯૩થી ૧૧૯૫માં દર્શાવ્યું એ રીતે દૃષ્ટાંતરૂપ સુવર્ણના ગુણો સાધ્યરૂપ સાધુમાં પણ જાણવા; જે કારણથી સાધર્મ્ચના અભાવમાં પ્રાયઃ દૃષ્ટાંત બનતું નથી જ.

કીસા :

एवं दृष्टान्तगुणा-विषधातित्वादयः साध्येऽप्यत्र=साधौ भवन्ति ज्ञातव्याः, न हि साथर्म्याभावे एकान्तेनैव प्रायो यद्=यस्माद्भवति दृष्टान्त इति गाथार्थः ॥११९६॥

રીકાર્થ :

આ રીતે≕ગાથા ૧૧૯૩થી ૧૧૯૫માં વર્શન કર્યું એ રીતેં, વિષઘાતીપશું આદિ દેષ્ટાંતના ગુણો સાધ્ય એવા અહીં પણ≔સાધુમાં પણ, જ્ઞાતવ્ય થાય છે; જે કારણથી એકાંતથી જ સાધર્મ્યના અભાવમાં પ્રાયઃ દેષ્ટાંત થતું નથી જ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૧૯૨માં સાધુવ્યવસ્થાપક અનુમાનપ્રયોગ કરેલ કે ''શાસ્ત્રોક્ત ગુણવાળા સાધુ છે, શેષ સાધુ નથી.'' ત્યાં '**ન જોષા:'** એ પ્રકારના સાધ્યની 'સુવર્શ'રૂપ વ્યતિરેકદષ્ટાંતથી સિદ્ધિ કરી. આથી અર્થથી એ સિદ્ધ થયું કે, ''શાસ્ત્રોક્ત ગુણવાળા સાધુ છે'' તેમાં 'સાધુ' એ સાધ્ય છે અને 'સુવર્શ' એ અન્વયદષ્ટાંત છે. વળી જેમાં દષ્ટાંતના ગુણો એકાંતે જ ઘટતા ન હોય તે પ્રાયઃ કરીને દષ્ટાંતરૂપ બનતું નથી. તેથી નક્કી થાય કે દાર્ષ્ટાન્તિકમાં દષ્ટાંતનું કંઈક સાધર્મ્ય હોય છે. આથી જેમ દષ્ટાંતરૂપ સુવર્જ્ઞમાં વિષધાતિત્વ વગેરે અનુચોગગણાનુજ્ઞાવસ્તુક / 'અનુચોગાનુજ્ઞા' હાર / સ્તવપરિજ્ઞા / ગાથા ૧૧૯૬-૧૧૯७

આઠ ગુશો છે તેમ દાર્ષ્ટાન્તિકરૂપ સાધુમાં પણ મોહઘાતિત્વ વગેરે આઠ ગુશો છે. તેનો બોધ કરવાથી ભાવસાધુનો નિર્શય થઈ શકે. **॥૧૧૯૬॥**

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૧૯૨થી ૧૧૯૬માં સુવર્ણના દેષ્ટાંતથી ભાવસાધુના ગુણો બતાવ્યા. વળી જેમ સુવર્ણ કષાદિ ચાર પરીક્ષાથી પરિશુદ્ધ હોય તો તે વિષઘાતી આદિ આઠ ગુણોવાળું છે એમ નક્કી થાય, તેમ ભાવસાધુ પણ કષાદિ ચાર પરીક્ષાથી પરિશુદ્ધ હોય તો મોહઘાતી આદિ આઠ ગુણોવાળા છે એમ નક્કી થાય. તેથી હવે પ્રસ્તુત ગાથામાં સુવર્ણની ચાર પ્રકારની પરીક્ષાનું સ્વરૂપ બતાવે છે –

भाषाः :

चउकारणपरिसुद्धं कसछेअतावताडणाए अ । जं तं विसघाइरसायणाइगुणसंजुअं होइ ॥११९७॥

٤

અન્વચાર્થ :

कसछेअतावताडणाए अ=અને કષ-છેદ-તાપ-તાડના રૂપે चउकारणपरिसुद्धं=ચાર કારણોથી પરિશુદ્ધ जं=જે હોય, तं=ते विसघाइरसायणाइगुणसंजुअं होइ=વિષધાતી, રસાયણાદિ ગુણોથી સંયુક્ત હોય છે. ગાથાર્થ :

અને કષ-છેદ-તાપ-તાડના રૂપે ચાર કારણોથી પરિશુદ્ધ જે હોય, તે વિષઘાતી, રસાયણ આદિ ગુણોથી સંયુક્ત હોય છે.

ં શીકા ઃ

चतुष्कारणपरिशुद्धं चैतद्भवति, कषेण छेदेन तापेन ताडनया चेति, यदेवम्भूतं तद्विषघातिरसा-यनादिगुणसंयुक्तं भवति, नाऽन्यत्, परीक्षेयमिति गाथार्थः ॥११९७॥

ટીકાર્થ :

અને ચાર કારણોથી પરિશુદ્ધ એવું આ=સુવર્ણ, હોય છે. તે ચાર કારણો જ સ્પષ્ટ કરે છે – કષ વડે, છેદ વડે, તાપ વડે અને તાડના વડે પરિશુદ્ધ એવું સુવર્શ હોય છે, એમ અન્વય છે. 'इતિ' ચાર કારણોના કથનની સમાપ્તિમાં છે.

આવા પ્રકારનું જે હોય, તે વિષધાતી, રસાયણ આદિ ગુણોથી સંયુક્ત હોય છે, અન્ય નહીં. આ પરીક્ષા છે=ઉપરમાં બતાવી એ સુવર્ણની પરીક્ષા છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સુવર્શને સુવર્શરૂપે જાણવા માટે સુવર્શની કષ-છેદ-તાપ-તાડનાથી પરીક્ષા કરવામાં આવે છે, અને સાચું સુવર્શ આ ચાર પરીક્ષાથી પરિશુદ્ધ હોય છે. આવા પરિશુદ્ધ સુવર્શમાં જ વિષઘાતીપણું વગેરે આઠ ગુણો હોય છે, અન્ય ધાતુમાં નહીં. આ પ્રકારની સુવર્શની પરીક્ષા છે. II**૧૧૯૭**II

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથામાં સુવર્શની ચાર પ્રકારની પરીક્ષાનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે ભાવસાધુની ચાર પ્રકારની પરીક્ષાનું સ્વરૂપ બતાવે છે –

ગાથા :

इअरम्मि कसाईआ विसिद्वलेसा तहेगसारत्तं । अवगारिणि अणुकंपा वसणे अइनिच्चलं चित्तं ॥११९८॥

અન્વચાર્થઃ

इअरम्मि=ઇતરમાં=ભાવસાધુમાં, विसिट्ठलेसा=વિશિષ્ટ લેશ્યા, तहेगसारत्तं=तथा એકસારત્વ, अवगारिणि अणुकंपा=અપકારીમાં અનુકંપા, वसणे अइनिच्चलं चित्तं=વ્યસનમાં=આપત્તિમાં, અતિનિશ્ચલ ચિત્ત कसाईआ=કપાદિ છે.

ગાચાર્થ :

ભાવસાધુમાં વિશિષ્ટ લેશ્યા, તે પ્રકારનું એક્સારત્વ, અપકારીમાં અનુકંપા અને આપત્તિમાં અતિનિશ્ચલ ચિત્ત ક્ષાદિ છે.

કોકા :

इतरस्मिन् साधौ कषादयो यथासङ्ख्यमेते, यदुत-विशिष्टा लेश्या कषः, तथैकसारत्वं छेदः, अपकारिण्यनुकम्पा तापः, व्यसनेऽतिनिश्चलं चित्तं ताडना, एषा परीक्षेति गाथार्थः ॥११९८॥

રીકાર્થઃ

ઇતરમાં=સાધુમાં, કષાદિ યથાસંખ્ય આ છે=ક્રમસર હવે કહે છે એ છે. જે **વ**दુત થી બતાવે છે – વિશિષ્ટ લેશ્યા=ભગવાનની આજ્ઞાનું સમાલોચન કરીને તદનુસાર મન-વચન-કાયાના પ્રવર્તનરૂપ લેશ્યા, કષ છે. તે પ્રકારનું એક સારપણું=વિશિષ્ટ લેશ્યા જે પ્રકારે જીવનમાં સદા વણાઈ રહે તે પ્રકારનું જીવનનું એક પ્રધાનપણું, છેદ છે. અપકારી ઉપર અનુકંપા તાપ છે. વ્યસનમાં=આપક્તિમાં, અતિનિશ્વલ એવું ચિત્ત તાડના છે. આ પરીક્ષા છે=ઉપરમાં બતાવી એ ભાવસાધુની પરીક્ષા છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કષ પરીક્ષા ઃ

જેમ સુવર્જીને કસોટી પથ્થર ઉપર ઘસીને સુવર્જીનો પરીક્ષક 'આ સુવર્જી છે' એમ નિર્જીય કરી શકે છે, તેમ જે સાધુ ભગવાનના વચનનું અવલંબન લઈને અસંગભાવની વૃદ્ધિ થાય તે રીતે મન-વચન-કાયાના યોગોને સર્વ ઉચિત પ્રવૃત્તિમાં પ્રવર્તાવે છે, મોહના ઉન્મૂલન અર્થે ગુપ્તિનું અવલંબન લઈને શક્તિના પ્રકર્ષથી ધ્યાન અને અધ્યયનમાં ઉદ્યમ કરે છે, અને સંયમના કંડકોની વૃદ્ધિ કરવાના ઉપાય તરીકે આવશ્યક જણાય ત્યારે કંટકથી આકીર્જી ભૂમિમાં ગમનતુલ્ય અત્યંત યતનાપૂર્વક સર્વ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેવા સાધુમાં મોહનું ઉન્મૂલન કરવાની વિશિષ્ટ મનોવૃત્તિરૂપ વિશિષ્ટ લેશ્યા હોય છે. અને આવા વિશિષ્ટ લેશ્યાવાળા સાધુને જોઈને વિશિષ્ટ લેશ્યાનો જાણકાર 'આ ભાવસાધુ છે' એમ નિર્ણય કરી શકે છે. અને તે સાધુ પોતે પણ મારામાં વિશિષ્ટ લેશ્યા છે કે નહીં ? તે નક્કી કરીને પોતે ભાવસાધુ છે કે નહીં ? તેનો નિર્ણય કરી શકે છે. પેન બ**ી**વ્ય ન

છેદ પરીક્ષા :

વળી, સુવર્શને કસોટી પથ્થર ઉપર ઘસવાથી બહારથી સુવર્શનો નિર્શય થવા છતાં અંદરથી પૂર્શ સુવર્શ છે કે નહીં તેનો નિર્શય કરવા અર્થે, જેમ સુવર્શનો પરીક્ષક તે સુવર્શનો છેદ કરીને 'આ અંદરથી પશ સુવર્શ જ છે' તેવો નિર્શય કરી શકે છે; તેમ સાધુ જયારે વિશિષ્ટ લેશ્યાવાળા હોય ત્યારે તો તે ભાવસાધુ છે, પરંતુ આ વિશિષ્ટ લેશ્યા જેમના જીવનમાં એકમેક રીતે સદા વજ્ઞાઈ ગઈ હોય તે સાધુની સંયમની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ સદા વિશિષ્ટ લેશ્યાથી યુક્ત હોય છે. આથી જેમ સાચા સુવર્શમાં ઉપરથી અને અંદરથી એકસારરૂપે સુવર્શ વજ્ઞાયેલું હોય છે, તેમ ભાવસાધુના સંપૂર્શ સંયમજીવનમાં વિશિષ્ટ લેશ્યા એકસારરૂપે વજ્ઞાયેલી હોય છે. માટે આવા વિશિષ્ટ લેશ્યાવાળા સાધુને જોવાથી ઉપરથી ભાવસાધુનો નિર્શય થવા છતાં પૂર્શ ભાવસાધુ છે કે નહીં ? તેનો નિર્જાય કરવા અર્થે વિશિષ્ટ લેશ્યાનો જાશકાર પુરુષ તે ભાવસાધુમાં તે પ્રકારનું એકસારપણું જોઈને 'આ અંદરથી પણ ભાવસાધુ જ છે' તેવો નિર્જાય કરી શકે છે. અને તે સાધુ પોતે પણ મારામાં વિશિષ્ટ લેશ્યા સદા વર્તે છે કે નહીં ? તે નક્કી કરીને પોતે સદા ભાવસાધુપણાથી યુક્ત છે કે નહીં ? તેનો નિર્જાય કરી શકે છે; અને વિશિષ્ટ લેશ્યા પોતાનામાં ક્યારેક ક્યારેક વર્તતી હોય તો પોતે કોઈક કોઈક સ્થાનમાં ભાવસાધુપણાથી યુક્ત છે તેમ પણ નિર્ણય કરી શકે છે.

અહીં વિશેષ એ છે કે જે સાધુ હંમેશાં ભગવાનની આજ્ઞાનું સ્મરણ કરીને સર્વ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરતા હોય, છતાં અનાદિભવઅભ્યસ્ત પ્રમાદને કારણે સંયમયોગોના યત્નમાં ક્યારેક તેઓની સ્ખલના પણ થતી હોય, તોપણ તેઓની વિશિષ્ટ લેશ્યા નાશ ન પામી હોવાથી સ્ખલનાનું સ્મરણ કરીને તેઓ તે સ્ખલનાની આલોચનાદિ દ્વારા શુદ્ધિ કરતા હોય, તેવા સાધુ કષપરીક્ષાથી શુદ્ધ છે અને છેદપરીક્ષાથી અતિચારની અપેક્ષાએ અશુદ્ધ હોવા છતાં પાછળથી અતિચારોનું શોધન કરેલ હોવાથી શુદ્ધ છે; અને જે સાધુ સંયમની પ્રવૃત્તિ કરતાં થયેલી સ્ખલનાનું સમાલોચન કરીને તે સ્ખલનાની આલોચનાદિ દ્વારા શુદ્ધિ કરતા નથી, તે સાધુ અતિચારના સેવન પૂર્વે વિશિષ્ટ લેશ્યાવાળા હોય, તો કષપરીક્ષાથી શુદ્ધ છે પરંતુ છેદપરીક્ષાથી શુદ્ધ નથી.

તાપ અને તાડના પરીક્ષા :

વળી, સુવર્જીને કસવાથી અને છેદવાથી 'આ સુવર્જી જ છે' એમ નિર્જીય થાય છે, છતાં તે સુવર્જીમાં એક-બે ટકા પણ અન્ય ધાતુ નથી તેનો નિર્જીય કરવા પરીક્ષક પુરુષ સુવર્જીને તપાવીને નરમ થયેલા સુવર્જી ઉપર તાડન કરે છે, જે તાપ અને તાડનથી 'આ સંપૂર્જ્વ શુદ્ધ સુવર્જા છે' એવો નિર્જીય થઈ શકે છે; તેમ જે સાધુનો કોઈએ અપકાર ન કર્યો હોય અથવા જેઓ વિષમ સ્થિતિમાં મુકાયા ન હોય ત્યારે તો વિશિષ્ટ લેશ્યાવાળા હોય છે, પરંતુ જ્યારે કોઈએ તેમનો અપકાર કર્યો હોય ત્યારે પણ જે સાધુ વિચારે કે ''હું શું કટું કે જેથી મારા ઉપર અપકાર કરનાર આ જીવનું હિત થાય ?'' અને આવું વિચારીને શક્ય હોય તો તે જીવના હિતને અનુકૂળ ઉચિત યત્ન કરે છે, અને અશક્ય હોય તો તે અપકારી જીવ ઉપર અનુકંપાના પરિણામને ધારજ્ઞ કરે છે; અથવા ક્યારેક પોતાના ઉપર કોઈ સંકટ આવ્યું હોય ત્યારે પણ જેઓ ભગવાનની આજ્ઞાના સ્મરણપૂર્વક સંયમયોગોમાં અપ્રમાદભાવથી યત્ન કરીને અસંગભાવને અભિમુખ જવા અર્થે સમભાવની વૃદ્ધિને અનુકૂળ યત્ન કરે છે, તેવા સાધુ સો ટચના સુવર્જી જેવા સંપૂર્ણ ભાવસાધુ છે, એવો નિર્ણય થઈ શકે છે.

૧૧૫

અહીં વિશેષ એ છે કે કોઈ આપત્તિ આવી પડે તે સમયે શારીરિક શક્તિ તે પ્રકારની નહીં હોવાને કારણે પોતાની વિશિષ્ટ લેશ્યાનો ધ્વંસ ન થાય તદર્થે સાધુ આપત્તિ નિવારણના ઉચિત ઉપાયો કરે તે સંભવે; પરંતુ જે સાધુ આપત્તિના સમયે પોતાનું ચિત્ત નિશ્વલ ન રાખી શકે તે સાધુની વિશિષ્ટ લેશ્યા તત્કાલ કંઈક ન્યૂન થતી હોવાથી તેઓ સો ટચના સુવર્શ જેવા સંપૂર્શ ભાવસાધુ નથી; અને જે સાધુ પોતાની શારીરિક શક્તિ અનુસાર આપત્તિમાં પણ પોતાની વિશિષ્ટ લેશ્યાનો ભંગ ન થાય તદર્થે આપત્તિના પરિહારમાં યત્ન પણ કરતા હોય, છતાં જેઓ પોતાનું ચિત્ત આપત્તિમાં પણ નિશ્વલ રાખી શકે, તેઓ સો ટચના સુવર્શ જેવા સંપૂર્શ ભાવસાધુ છે. II વ૯૮II

અવતરણિકાઃ

પૂર્વની બે ગાથાઓમાં સુવર્ણની અને સાધુની કષાદિ ચાર પ્રકારની પરીક્ષા બતાવી. હવે તે સુવર્ણની પરીક્ષાથી ઉત્તીર્ણ એવું કયું સુવર્ણ તાત્ત્વિક છે ? અને કયું સુવર્ણ અતાત્ત્વિક છે ?; તેમ જ સાધુની પરીક્ષાથી ઉત્તીર્ણ એવા કયા સાધુ તાત્ત્વિક છે ? અને કયા સાધુ અતાત્ત્વિક છે ? તે સ્પષ્ટ કરે છે –

ગાથા :

तं कसिणगुणोवेअं होइ सुवण्णं न सेसयं जुत्ती । ण वि णामरूवमित्तेण एवमगुणो हवइ साहू ॥११९९॥

અન્વયાર્થ ઃ

तं=તે=કષાદિ પરીક્ષાથી ઉત્તીર્શ એવું સુવર્શ, कसिणगुणोवेअं=કૃત્સ્ન ગુણોથી ઉપેત=સુવર્શના સંપૂર્શ ગુણોથી યુક્ત, सुवण्णं=સુવર્શ होइ=છે. सेसयं जुत्ती=શેષ એવું યુક્તિ(સુવર્શ) च=નહીં=સુવર્શ નથી. णामरूवमित्तेण वि=વળી નામ અને રૂપમાત્રથી एवं अगुणो=આવા અગુણ=ઉપરમાં બતાવ્યા એવા ગુણો વગરના સાધુ, साहू ण हवइ=સાધુ થતા નથી.

ગાથાર્થ ઃ

કષાદિ પરીક્ષાથી ઉત્તીર્ણ એવું સુવર્ણ સંપૂર્ણ ગુણોથી ચુક્ત તાત્ત્વિક સુવર્ણ છે, શેષ એવું નકલી સુવર્ણ તાત્ત્વિક સુવર્ણ થતું નથી. વળી નામ અને વેશમાત્રથી ઉપરમાં બતાવ્યા એવા ગુણો વગરના સાધુ તાત્ત્વિક સાધુ થતા નથી.

રીકા ઃ

तत्कृत्स्नगुणोपेतं सद् भवति सुवर्णं तास्विकं, न शेषकं युक्तिरिति युक्तिसुवर्णं, नाऽपि नामरूपमात्रेण बाह्येन एवमगुणः सन् भावापेक्षया भवति साधुरिति गाथार्थः ॥११९९॥

ટીકાર્થ ઃ

તે=પૂર્વમાં બતાવેલ કષાદિ ચાર પરીક્ષાથી ઉત્તીર્ણ એવું સુવર્ણ, કૃત્સ્ન ગુણોથી ઉપેત છતું=સંપૂર્ણ ગુણોથી યુક્ત છતું, તાત્ત્વિક સુવર્ણ થાય છે, શેષ યુક્તિસુવર્ણ નહીં≔તાત્ત્વિક સુવર્ણથી શેષ એવું પ્રયોગ કરીને સુવર્ણના વર્શ જેવા વર્શવાળું બનાવેલું સુવર્શ સુવર્શ થતું નથી. વળી બાહ્ય એવા નામ અને રૂપમાત્રથી≕બાહ્ય રીતે સાધુના નામમાત્રથી કે સાધુનો વેશ પહેરવામાત્રથી, આવા અગુણ છતા=પૂર્વે બતાવ્યા એવા સાધુના આઠ ગુણોથી રહિત છતા સાધુ, ભાવની અપેક્ષાથી=વિશિષ્ટ લેશ્યારૂપ ભાવને આશ્રયીને, સાધુ થતા નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે રીતે કષાદિ ચાર પરીક્ષાથી પરિશુદ્ધ એવું વિષઘાતી આદિ આઠ ગુણોવાળું સુવર્શ પારમાર્થિક સુવર્શ છે, પરંતુ પ્રયોગથી બનાવાયેલું વર્શથી સુવર્શ જેવું દેખાતું પણ આઠ ગુણો વગરનું સુવર્શ પારમાર્થિક સુવર્શ નથી; એ રીતે કષાદિ ચાર પરીક્ષાથી પરિશુદ્ધ એવા મોહઘાતી આદિ આઠ ગુણોવાળા સાધુ પારમાર્થિક સાધુ છે, પરંતુ બાહ્ય નામમાત્રથી કે વેશમાત્રથી સાધુ જેવા દેખાતા પણ આઠ ગુણો વગરના સાધુ સંયમના પરિણામરૂપ ભાવને આશ્રયીને પારમાર્થિક સાધુ નથી. **II૧૧૯૯**II

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે યુક્તિસુવર્શ તાત્ત્વિક સુવર્શ નથી. તેથી હવે યુક્તિસુવર્શ તાત્ત્વિક સુવર્શ કેમ નથી ? તે સ્પષ્ટ કરે છે –

।।।।

जुत्तीसुवण्णयं पुण सुवण्णवण्णं तु जइ वि कीरेज्जा । ण हु होइ तं सुवण्णं सेसेहिं गुणेहऽसंतेहिं ॥१२००॥

અન્વચાર્થ :

जुत्तीसुवण्णयं पुण=વળી યુક્તિસુવર્શક जइ वि=જોકે सुवण्णवण्णं तु=સુવર્શના વર્શવાળું જ कोरेज्जा= કરાય છે, (તોપણ) तं=ते=युક્તિસુવર્શ, असंतेर्हि सेसेहिं गुणेहि=અસત્ એવા શેષ ગુણો વડે सुवण्णं=સુવર્શ ण होइ=થતું નથી.

- ★ 'तु' एव કાર અર્થમાં છે.
- ★ 'हું' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

વળી ચુક્તિસુવર્ણ જોકે સુવર્ણના વર્ણવાળું જ કરાય છે, તોપણ ચુક્તિસુવર્ણ અવિધમાન એવા વિષઘાતી આદિ ગુણો વડે સુવર્ણ થતું નથી.

ટીકા :

युक्तिसुवर्णकं पुन: अतात्त्विकं सुवर्णवर्णमेव यद्यपि क्रियेत कथञ्चित्, तथापि न भवति तत् सुवर्णं शेषैर्गुणै: विषधातित्वादिभिरसद्धिरिति गाथार्थ: ॥१२००॥

રીકાર્શ ઃ

વળી અતાત્ત્વિક એવું યુક્તિસુવર્શ જોકે કોઈક રીતે સુવર્શના વર્શવાળું જ કરાય છે, તોપણ તે=યુક્તિસુવર્શ, અસત્ એવા=અવિદ્યમાન એવા, શેષ=વિષઘાતીપણું આદિ, ગુણો વડે સુવર્શ થતું નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રયોગ કરીને બનાવાયેલું સુવર્શ બાહ્ય રીતે સુવર્શ જેવા વર્શવાળું જ દેખાતું હોય છે, તોપણ તે સુવર્શમાં વિષધાતિત્વ આદિ સુવર્શના આઠ ગુણો નહીં હોવાથી તે તાત્ત્વિક સુવર્શ બનતું નથી. આનાથી એ ફલિત થાય કે જે વસ્તુમાં જે વસ્તુના બાહ્ય ગુણો સમાન દેખાતા હોય, છતાં બંનેના અંતરંગ ગુણો સમાન ન હોય તો તે વસ્તુ તે રૂપ બની જતી નથી. **!!૧૨૦૦!!**

અવતરણિકા ઃ

प्रस्तुतमधिकृत्याह ---

અવતરણિકાર્થઃ

પ્રસ્તુતને આશ્રયીને કહે છે –

ભાવાર્થ :

અહીં સુવર્ષના દેષ્ટાંતથી ભાવસાધુનો નિર્ષય કરવાનો વિચાર પ્રસ્તુત છે. આથી પ્રસ્તુત એવા ભાવસાધુને આશ્રયીને સુવર્ષનું દેષ્ટાંત કઈ રીતે ઘટે છે ? તે બતાવે છે –

ગાથા :

जे इह सुत्ते भणिआ साहुगुणा तेहिं होइ सो साहू । वण्णेणं जच्चसुवण्णयं व संते गुणणिहिम्मि ॥१२०१॥

અન્વચાર્થ :

गुणणिहिम्मि संते=ગુણનિધિ હોતે છતે वण्णेणं जच्चसुवण्णयं व=વર્ણથી જાત્યસુવર્ણની જેમ इह सुत्ते=આ સૂત્રમાં==પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં, जे=જે साहुगुणा=સાધુના ગુણો भणिआ=કહેવાયા છે, तेर्हि=તેઓ વડે=તે ગુણો વડે, सो=આ=સાધુના લિંગવાળા આ, साहू=સાધુ होइ=થાય છે.

ગાચાર્થ :

ગુણનિધિ હોતે છતે વર્ણથી જાત્યસુવર્ણની જેમ પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં જે સાધુના ગુણો કહેવાયા છે, તે ગુણો વડે સાધુના લિંગવાળા આ સાધુ થાય છે.

ા સ્ટાડ

य इह शास्त्रे भणिता मूलगुणादयः साधुगुणास्तैर्भवत्यसौ साधुः, वर्णेन सता जात्यसुवर्णवत् सति गुणनिधौ-विषघातित्वादिरूप इति गाथार्थः ॥१२०१॥

ટીકાર્થ :

વિષઘાતીપણું આદિરૂપ ગુણનિધિ હોતે છતે=પૂર્વમાં વિષઘાતી આદિ આઠ ગુણો બતાવ્યા એ ગુણોનો સમૂહ હોતે છતે, સત્ એવા વર્ણથી=જાત્યસુવર્લમાં જાત્યસુવર્શનો રંગ વિદ્યમાન છે એથી, જાત્યસુવર્શની જેમ=તાત્ત્વિક સુવર્લની જેમ, આ શાસ્ત્રમાં=પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં, જે મૂલગુણાદિ સાધુના ગુણો કહેવાયા છે, તેઓ વડે=તે ગુણો વડે, આ=સાધુના લિંગવાળા આ, સાધુ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જેમ જાતિથી સુવર્શ વિષઘાતી આદિ આઠ ગુણોવાળું અને સુવર્શના જ વર્શવાળું હોય છે, તેમ સાધુ પણ મોહઘાતી આઠ ગુણોવાળા અને સાધુના જ લિંગવાળા હોય છે, તેમ જ આ ગ્રંથમાં પૂર્વે બતાવ્યા તેવા મૂલગુણ-ઉત્તરગુણવાળા હોય છે. આનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે ભગવાને વીતરાગ થવાનો ઉપાય અસંગભાવ બતાવ્યો છે અને અસંગભાવ પામવાનો ઉપાય વચનાનુષ્ઠાનરૂપ ધર્મ બતાવ્યો છે, આથી વીતરાગ થવાના અર્થી સાધુ અસંગભાવના અર્થી હોય છે, અને અસંગભાવને જીવનમાં પ્રગટ કરવા માટે ભગવાનના વચનાનુસાર મૂલ અને ઉત્તરગુણોમાં ઉદ્યમ કરતા હોય છે. માટે આવા સાધુ પૂર્વમાં વર્શન કરેલા ૧૮૦૦૦ શીલાંગોથી યુક્ત છે અને અસંગભાવના ઉપાયમાં યત્ન કરવાને અનુકૂળ વિશિષ્ટ લેશ્યાવાળા હોવાથી ભાવસાધ છે. 11૧૨૦૧ા

અવતરણિકા ઃ

दार्छान्तिकमधिकृत्याह -

અવતરણિકાર્થ ઃ

દાર્પ્ટાન્તિકને આશ્રયીને કહે છે –

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૦૦માં સુવર્ણરૂપ દષ્ટાંતને આશ્રયીને કહેવાયું. હવે ભાવસાધુરૂપ દાર્ષ્ટાન્તિકને આશ્રયીને કહે છે –

ગાશા :

जो साहू गुणरहिओ भिक्खं हिंडइ ण होइ सो साहू । वण्णेणं जुत्तिसुवण्णयं वऽसंते गुणणिहिम्मि ॥१२०२॥

અન્વચાર્થઃ

गुणणिहिम्मि असंते=ગુણનિધિ નહીં હોતે છતે वण्णेणं जुत्तिसुवण्णयं व=વર્ણથી યુક્તિસુવર્ણની જેમ गुणरहिओ जो साहू=ગુણરહિત એવા જે સાધુ भिक्खं हिंडइ=ભિક્ષા માટે કરે છે, सो साहू ण होइ=એ=સાધુના લિંગવાળા એ, સાધુ થતા નથી. ગાથાર્થ :

ગુણનિધિ નહીં હોતે છતે વર્ણથી ચુક્તિસુવર્ણની જેમ ગુણરહિત એવા જે સાધુ ભિક્ષા માટે ફરે છે, સાધુના લિંગવાળા એ સાધુ થતા નથી.

ટીકા ઃ

यः साधुर्गुणरहितः सन् भिक्षामटति न भवत्यसौ साधुः, एतावता वर्णेन सता केवलेन युक्तिसुवर्णवद् असति गुणनिधौ-विषघातित्वादिरूप इति गाथार्थ: ॥१२०२॥

ટીકાર્થ :

વિષઘાતીપણું આદિરૂપ ગુણનિધિ નહીં હોતે છતે=પૂર્વમાં વિષઘાતી આદિ આઠ ગુણો બતાવ્યા એ ગુણોનો સમૂહ નહીં હોતે છતે, કેવલ સત્ એવા આટલા વર્ણથી=્યુક્તિસુવર્ણમાં જાત્યસુવર્ણનો રંગ વિદ્યમાન છે એટલા માત્રથી, યુક્તિસુવર્ણની જેમ=અતાત્ત્વિક સુવર્ણની જેમ, ગુણોથી રહિત છતા જે સાધુ ભિક્ષા માટે અટન કરે છે, એ=ભિક્ષા માટે અટન કરનાર એ સાધુના લિંગવાળા, સાધુ થતા નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જેમ યુક્તિથી બનાવાયેલ સુવર્શ વિષઘાતી આદિ આઠ ગુશોવાળું હોતું નથી, ફક્ત સુવર્શ જેવા વર્શવાળું હોય છે, તેમ જે સાધુ મોહઘાતી આદિ આઠ ગુશોવાળા ન હોય, ફક્ત સાધુના નામ અને વેશને ધારશ કરનારા હોય, તે સાધુ સમતાના પરિશામથી, વિશિષ્ટ લેશ્યાથી રહિત હોવાથી ભાવસાધુ નથી. II૧૨૦૨II

અવતરણિકા ઃ

ભાવસાધુના ગુણોથી રહિત એવા સાધુના લિંગવાળા જીવો કેવી પ્રવૃત્તિ કરે છે ? તે બતાવે છે –

ગાથા ઃ

उदिट्ठकडं भुंजइ छकायपमदणो घरं कुणइ । पच्चक्खं च जलगए जो पिअइ कहण्णु सो साहू ? ॥१२०३॥

અન્વચાર્થઃ

छक्कायपमदणो=છ કાયનું પ્રમર્દન કરનાર जो=જે उद्दिट्ठकडं भुंजइ=ઉदिष्टકૃતને ભોગવે છે, घरं कुणइ= ઘરને કરે છે, पच्चक्खं च जलगए पिअइ=અને પ્રત્યક્ષ જલગતોને=પાશીમાં રહેલા જીવોને, પીવે છે; सो=એ साहू=साधु कहण्णु=કेવી રીતે હોય ?

★ 'णु' વિતર્ક અર્થમાં છે.

ગાથાર્થ :

છ કાચનું મર્દન કરનાર જે ઉદ્દિષ્ટકૃતને ભોગવે છે, ઘર કરે છે, અને પ્રત્યક્ષ પાણીમાં રહેલા જીવોને પીવે છે, એ સાધુ કેવી રીતે હોય ?

રીકા ઃ

उद्दिश्य कृतं भुङ्क्ते आकुट्टिकया षट्कायप्रमर्दनो निरपेक्षतया, गृहं करोति देवव्याजेन, प्रत्यक्षं च जलगतान् प्राणिनो यः पिबत्याकुट्टिकया एव, कथं न्वसौ साधुर्भवति ? नैवेति गाथार्थ: ॥१२०३॥

ટીકાર્થઃ

નિરપેક્ષપણું હોવાથી છ કાયનું પ્રમર્દન કરનાર જે આકુટ્ટિકાથી=નિરપેક્ષતાથી, ઉદ્દેશીને કરાયેલને= સાધુને ઉદ્દેશીને કરાયેલા ભોજનને, ભોગવે છે; દેવના વ્યાજથી=ભગવાનના બહાનાથી, ઘરને કરે છે; અને આકુટ્ટિકાથી જ=નિરપેક્ષતાથી જ, પ્રત્યક્ષ જલગત પ્રાણીઓને=પાણીમાં રહેલા જીવોને, પીવે છે; એ સાધુ કેવી રીતે હોય ? અર્થાત્ ન જ હોય, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સંયમના પાલન પ્રત્યે નિરપેક્ષ પરિણામવાળા સાધુ યતનાપરાયણ હોતા નથી, અને છ કાયનું ઉપમર્દન કરનારા હોય છે. આવા સાધુ શાતાના અર્થી હોવાથી પોતાને જે ભોજન અનુકૂળ હોય તે ભોજન ગૃહસ્થો પાસે પોતાને ઉદ્દેશીને કરાવે છે અને તેવા ઉદ્દેશીને કરાવેલા ભોજનને વાપરે છે.

વળી, "જિનમંદિરનિર્માણાદિ ભગવાનની ભક્તિનું કાર્ય છે," એ પ્રકારે ભગવાનનું અવલંબન લઈને, "આ કાર્ય માટે પોતાને અહીં રહેવું આવશ્યક છે" એમ લોકોને કહીને પોતાને રહેવાનું સ્થાન ઊભું કરે છે, તેમ જ સચિત્ત-અચિત્તની જયણા કર્યા વગર પ્રત્યક્ષ અપ્કાયના જીવોને આકુટિકાથી પીવે છે.

સંક્ષેપથી, આવા સાધુ ષટ્કાયના પાલનમાં ઉદ્યમ કરતા નથી, પરંતુ પોતાની અનુકૂળતાને અનુરૂપ જે જે પ્રવૃત્તિ આવશ્યક જણાય તે તે પ્રવૃત્તિ સંયમથી નિરપેક્ષપણે કરતા હોય છે. આથી તેઓ લોકમાં સાધુ તરીકે પૂજાતા હોય કે યતિંકચિત્ ભિક્ષાટનાદિ સાધ્વાચાર પાળતા હોય, તોપણ તેઓ ભાવથી સાધુ નથી. અહીં '**आकुट्टिकयા'** શબ્દનું તાત્પર્ય એ છે કે પ્રતિસેવના અર્થાત્ ઉત્સર્ગની આચરણાથી વિપરીત આચરણા, ચાર પ્રકારે થાય છે : (૧) કલ્પિકાથી (૨) દર્પિકાથી (૩) પ્રમાદથી અને (૪) આકુટ્ટિકાથી. (૧) આગાઢ કારણોમાં સાધુ અપવાદિક આચરણા માટેની ઉચિત યતનાપૂર્વક ઉદ્દિષ્ટકૃતાદિ ભિક્ષા

વગેરેનું ગ્રહણ કરે તે **કલ્પિકાથી** કરાયેલી વિપરીત આચરણા છે. (૨) આગાઢ કારણોમાં અપવાદથી ઉદ્દિષ્ટકૃતાદિ ભિક્ષા વગેરેનું ગ્રહણ કરતી વખતે કંઈક રાગાદિની

આકુળતા થવાથી ઉચિત યતના સમ્યક્ કરે નહીં તે **દર્પિકાથી** કરાયેલી વિપરીત આચરણા છે.

(૩) અપવાદ સેવતી વખતે 'આ આચરશા ઉત્સર્ગથી વિપરીત છે' તેવો બોધ હોવા છતાં, અને 'આવી વિપરીત આચરશા મારે ન કરવી જોઈએ' તેવી રુચિ હોવા છતાં, પ્રમાદને કારશે ઉદ્દિષ્ટકૃતાદિ ભિક્ષા વગેરેનું ગ્રહશ કરે તે **પ્રમાદથી** કરાયેલી વિપરીત આચરશા છે.

(૪) સંયમ પ્રત્યે નિરપેક્ષ પરિશામ હોવાને કારશે યતનાનો વિચાર કર્યા વગર પોતાને અનુકૂળ હોય તે પ્રકારે પ્રવૃત્તિ કરનારા સાધુમાં છ જીવનિકાયનું આકુટ્ટન કરવાનો પરિશામ હોવાથી, તે સાધુ જે કાંઈ ઉદ્દિષ્ટકૃતાદિ ભિક્ષા વગેરેનું ગ્રહણ કરે તે સર્વ **આકુટિકાથી** કરાયેલી વિપરીત આચરશા છે. II૧૨૦૩II

અવતરણિકાઃ

ગાથા ૧૧૯૭માં સુવર્ણની અને ગાથા ૧૧૯૮માં સાધુની કષાદિ ચાર પ્રકારની પરીક્ષા બતાવી, તે કષાદિ પરીક્ષાથી ઉત્તીર્ણ એવું સુવર્ણ તાત્ત્વિક સુવર્ણ છે અને તે કષાદિ પરીક્ષાથી ઉત્તીર્ણ એવા સાધુ ભાવસાધુ છે, તેનું અત્યાર સુધી સ્પષ્ટીકરણ કર્યું.

હવે સાધુની કષાદિ પરીક્ષાના વિષયમાં અન્ય આચાર્યોનો મત બતાવે છે —

ગાશાઃ

अण्णे उ कसाईआ किर एए एत्थ होंति णायव्वा । एआहिँ परिक्खाहिं साहुपरिक्खेह कायव्वा ॥१२०४॥

અન્વચાર્થ :

अण्णे उ=વળી અન્યો (કહે છે –) एत्थ किर=ખરેખર અહીં=સાધુના અધિકારમાં, कसाईआ=કષાદિ एए=આ=પૂર્વગાથામાં બતાવ્યા એ ઉદ્દિષ્ટભોક્તૃત્વાદિ, णायव्वा होंति=જ્ઞાતવ્ય થાય છે. इह=અહીં=સાધુની પરીક્ષાના પ્રક્રમમાં, एआहिँ परिक्खाहिं=આ પરીક્ષાઓ વડે साहुपरिक्खा=સાધુની પરીક્ષા कायव्वा=કરવી જોઈએ.

ગાથાર્થ :

વળી અન્ય આચાર્યો કહે છે — ખરેખર સાધુના અધિકારમાં કષાદિ પૂર્વગાથામાં બતાવ્યા એ ઉદ્દિષ્ટભોક્તૃત્વાદિ જાણવા. સાધુની પરીક્ષાના પ્રક્રમમાં આ પરીક્ષાઓ વડે સાધુની પરીક્ષા કરવી જોઈએ.

રીકા ઃ

अन्ये त्वाचार्याः इत्थमभिदधति-कषादयः-प्रागुक्ताः किल एते=उद्दिष्टभोक्तृत्वादयः अत्र=साध्वधिकारे भवन्ति ज्ञातव्या यथाऋमं, किमुक्तं भवति ? एताभिः परीक्षाभिः भावसाराभिः साधुपरीक्षा इह प्रक्रमे कर्त्तव्येति गाथार्थः ॥१२०४॥

★ ગાથા ૧૧૯૮માં ગ્રંથકારે અંતરંગ સંચમની લેશ્યાને સામે રાખીને ભાવસાધુની કષાદિ ચાર પ્રકારની પરીક્ષા બતાવી છે, અને પ્રસ્તુત ગાથામાં અન્ય આચાર્ચોએ સાધુમાં વર્તતી સંચમની લેશ્યાના કાર્યભૂત એવા બહિરંગ ઉદ્દિષ્ટભોક્તૃત્વાદિના વર્જનને ગ્રહણ કરીને ભાવસાધુની કષાદિ ચાર પ્રકારની પરીક્ષા બતાવેલ છે, પરંતુ સાધુની બંને રીતે બતાવેલ કષાદિ પરીક્ષામાં અર્થથી કોઈ ભેદ નથી.

રીકાર્થ ઃ

વળી અન્ય આચાર્યો આ રીતે કહે છે – ખરેખર અહીં≕સાધુના અધિકારમાં, પહેલાં કહેવાયેલા કષાદિ, આ≕ઉદ્દિષ્ટભોક્તૃત્વ આદિ, યથાક્રમે જ્ઞાતવ્ય થાય છે. આનાથી શું કહેવાયેલું થાય છે ? તે બતાવે છે – ભાવસાર એવી આ=ઉદ્દિષ્ટભોક્તૃત્વાદિ, પરીક્ષાઓ વડે આ પ્રક્રમમાં=સાધુની પરીક્ષાના પ્રક્રમમાં, સાધુની પરીક્ષા કરવી જોઈએ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૧૯૮માં વિશિષ્ટ લેશ્યા વગેરેને આશ્રયીને ભાવસાધુની કષાદિ ચાર પ્રકારની પરીક્ષા બતાવી. હવે વિશિષ્ટ લેશ્યાવાળા સાધુ કેવી પ્રવૃત્તિ કરનારા હોય છે એ રૂપ લેશ્યાના કાર્યને આશ્રયીને અન્ય આચાર્યોના મત પ્રમાશે ભાવસાધુની કષાદિ ચાર પરીક્ષાઓ બતાવે છે –

જે રીતે સુવર્શના અધિકારમાં સુવર્શની કષાદિ પરીક્ષા સુવર્શને કસોટી પથ્થર ઉપર ઘસવા વગેરેથી થાય છે, તે રીતે સાધુના અધિકારમાં સાધુની કષાદિ પરીક્ષા સાધુના ઉદ્દિષ્ટભોક્તૃત્વાદિ કાર્ય પરથી થાય છે. તે આ રીતે-

જે સાધુ પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું એ પ્રમાણે પોતાને ઉદ્દેશીને કરાયેલા અન્નનો ભોગ વગેરે કરતા નથી તે સાધુ કષપરીક્ષાથી શુદ્ધ છે; કેમ કે ભગવાનના વચનને પરતંત્ર થઈને સર્વ પ્રવૃત્તિ કરનારા સાધુ વિશિષ્ટ લેશ્યાવાળા હોય છે, તેથી તેઓ આકુટ્ટિકાથી ઉદ્દિષ્ટ અન્નનો ભોગ વગેરે કરતા નથી.

વળી, જે સાધુના જીવનમાં ઉદ્દિષ્ટ અન્નનો ભોગ વગેરેનો પરિહાર સદા વર્તતો હોય તે સાધુનું જીવન તે પ્રકારના એક સારવાળું હોવાથી તે સાધુ છેદપરીક્ષાથી શુદ્ધ છે.

વળી સાધુની તાપપરીક્ષા અને તાડનપરીક્ષા અન્ય આચાર્યોના મતમાં પણ ગાથા ૧૧૯૮માં બતાવી છે એ પ્રમાણે જાણવી.

આમ, આ કષાદિ ચાર પ્રકારે સાધુની પરીક્ષા કરવાથી "આ ભાવસાધુ છે" તેવો નિર્ણય થઈ શકે છે. આ પ્રકારે ગાથાના પૂર્વાર્ધનો અર્થ કર્યો, તેનાથી શું ફલિત થાય છે ? તે સ્પષ્ટ કરતાં ગ્રંથકાર ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં કહે છે –

જેમ સુવર્શની પરીક્ષાના પ્રક્રમમાં સુવર્શને કસોટી પથ્થર ઉપર ઘસવા વગેરે દ્વારા સુવર્શની પરીક્ષા કરવી જોઈએ, તેમ સાધુની પરીક્ષાના પ્રક્રમમાં ભગવાનની આજ્ઞાની પરતંત્રતાના પરિણામથી યુક્ત ઉદ્દિષ્ટભોક્તૃત્વાદિના પરિહાર દ્વારા સાધુની પરીક્ષા કરવી જોઈએ. !!૧૨૦૪!!

અવતરણિકા ઃ

निगमयन्नाह ---

અવતરણિકાર્થ :

નિગમન કરતાં કહે છે –

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૧૯૧માં કહેલ કે ૧૮૦૦૦ શીલાંગનું દુરનુચરપણું હોવાને કારણે પૂર્વાચાર્યો વડે પ્રમાણથી સ્થિતાર્થવાળા ભાવસાધુ કહેવાયા છે. તેથી ગાથા ૧૧૯૨માં સાધુવ્યવસ્થાપક અનુમાન પ્રમાણ બતાવીને તેની અત્યાર સુધી વિચારણા કરી. તે સર્વ કથનનું હવે નિગમન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

259

ગાશા ઃ

तम्हा जे इह सत्थे साहुगुणा तेहिं होइ सो साहू । अच्चंतसुपरिसुद्धेहिँ मोक्खसिद्धि त्ति काऊणं ॥१२०५॥

અન્વચાર્થઃ

तम्हा=તે કારણથી अच्चंतसुपरिसुद्धेहिँ=અત્યંત સુપરિશુદ્ધ એવા સાધુગુણો વડે मोक्खसिद्धी=મોક્ષની સિદ્ધિ થાય છે. त्ति काऊणं=એથી કરીને इह सत्थे=આ શાસ્ત્રમાં=આ પંચવસ્તુક ગ્રંથમાં, जे साहुगुणा=જે સાધુગુણો (કહેવાયા છે,) तेहिं=તેઓ વડે सो साहू होइ=આ=સાધુના લિંગવાળા આ, સાધુ થાય છે.

ગાથાર્થ :

તે કારણથી અત્યંત સુપરિશુદ્ધ એવા સાધુગુણો વડે મોક્ષની સિદ્ધિ થાય છે. એથી કરીને આ પંચવસ્તુક ગ્રંથમાં પૂર્વે જે સાધુના ગુણો કહેવાયા છે, તે ગુણો વડે સાધુના લિંગવાળા આ સાધુ થાય છે.

કોકા :

तस्माद् य इह शास्त्रे भणिताः साधुगुणाः-प्रतिदिनक्रियादयस्तैः करणभूतैर्भवत्यसौ भावसाधुः, नाऽन्यथा, अत्यन्तसुपरिशुद्धैः तैरपि न द्रव्यमात्ररूपैः मोक्षसिद्धिरिति कृत्वा, भावमन्तरेण तदनुपपत्तेरिति गाथार्थः ॥१२०५॥

ટીકાર્થઃ

તે કારણથી=ગાથા ૧૧૯૧થી અત્યાર સુધી બતાવ્યું એમ છે તે કારણથી, આ શાસ્ત્રમાં=આ પંચવસ્તુક ગ્રંથમાં, પ્રતિદિનક્રિયા આદિ જે સાધુગુણો કહેવાયા છે, કરણભૂત એવા તેઓ વડે=સાધનભૂત એવા તે પ્રતિદિનક્રિયા આદિ સાધુગુણો વડે, આ=સાધુના લિંગવાળા આ, ભાવસાધુ થાય છે, અન્યથા નહીં.

અત્યંત સુપરિશુદ્ધ એવા સાધુગુણો વડે મોક્ષની સિદ્ધિ થાય છે. એથી કરીને દ્રવ્યમાત્રરૂપ તેઓ વડે પણ નહીં=દ્રવ્યમાત્રરૂપ પ્રતિદિનક્રિયા આદિ સેવવા વડે પણ સાધુલિંગવાળા ભાવસાધુ થતા નથી; કેમ કે ભાવ વગર તેની અનુપપત્તિ છે=સંવેગના પરિણામરૂપ ભાવ વગર મો્ક્ષની અપ્રાપ્તિ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૧૯૧થી પ્રારંભીને અત્યાર સુધીમાં જે વર્જાન કર્યું તેનો સંક્ષેપથી ફલિતાર્થ બતાવતાં કહે છે કે આ ગ્રંથમાં પૂર્વે પ્રતિદિનક્રિયા આદિ જે સાધુના ગુણો બતાવાયા છે, તે સાધુના ગુણોનું અત્યંત સુપરિશુદ્ધ પાલન કરનારા સાધુ ભાવસાધુ છે, પરંતુ બાહ્ય આચરણારૂપે માત્ર દ્રવ્યથી સાધુના ગુણોનું પાલન કરનારા સાધુ ભાવસાધુ નથી; કેમ કે મોક્ષને અનુકૂળ એવી સંવેગની પરિણતિ વગર માત્ર બાહ્ય આચરણાત્મક પ્રતિદિનક્રિયા આદિથી મોક્ષની નિષ્પત્તિ થતી નથી. આથી મોક્ષના અર્થી સાધુ અત્યંત સંવેગપૂર્વક પ્રતિદિનક્રિયા આદિથી મોક્ષની નિષ્પત્તિ થતી નથી. આથી મોક્ષના અર્થી સાધુ અત્યંત સંવેગપૂર્વક પ્રતિદિનક્રિયા આદિ કરે તો તેઓ ઉત્તરોત્તર સંયમના કંડકોની વૃદ્ધિ દ્વારા અવશ્ય મોક્ષરૂપ ફળને પ્રાપ્ત કરે છે. અહીં વિશેષ એ છે કે જેમના હૈયામાં સદા વીતરાગ સંસ્થિત હોય તેવા સાધુ વીતરાગે બતાવેલ વિધિનું સ્મરણ કરીને વીતરાગ થવાના ઉપાયરૂપે તે વિધિથી નિયંત્રિત એવા મન-વચન-કાયાના યોગો વડે જે પ્રતિદિનક્રિયા આદિ કરે છે તે અત્યંત સુપરિશુદ્ધ છે. અને તેવી અત્યંત સુપરિશુદ્ધ ક્રિયા કરનારા સાધુની તે ક્રિયા ક્રમે કરીને અસંગભાવનું કારણ બને છે, જે અસંગભાવ પ્રકર્ષ પામીને વીતરાગતાનું કારણ બને છે. આથી આવા સાધુ ભાવસાધુ છે; પરંતુ જે સાધુ આ પ્રતિદિનક્રિયા આદિ માત્ર દ્રવ્યરૂપે કરે છે તેવા સાધુ ભાવસાધુ નથી. II વરળ્યા

અવતરણિકા ઃ

प्रकृतयोजनामाह -

અવતરણિકાર્થ :

પ્રકૃતની યોજનાને કહે છે –

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૧૬૦માં કહ્યું કે દ્રવ્યસ્તવથી ભાવચરણની પ્રતિપત્તિ થાય છે. ત્યારપછી ગાથા ૧૧૬૧માં ભાવસ્તવનું સ્વરૂપ બતાવ્યું અને ગાથા ૧૧૬૨માં ભાવસ્તવનું દુષ્કરપણું બતાવ્યું. ત્યારપછી ગાથા

٤

૧૧૬૩માં ભાવસ્તવના દુષ્કરપણામાં કારણ બતાવ્યું, ઇત્યાદિ આનુપંગિક કેથન અત્યાર સુધી કર્યું. હવે દ્રવ્યસ્તવથી ભાવસ્તવ કઈ રીતે થાય છે ? એ રૂપ પ્રકૃતની યોજના બતાવવા માટે ગ્રંથકાર કહે છે –

ગાથા :

अलमित्थ पसंगेणं एवं खलु होइ भावचरणं तु । पडिबुज्झिस्संतऽण्णे भावज्जिअकम्मजोएणं ॥१२०६॥

અન્વચાર્થઃ

इत्थ=અહીં=દ્રવ્યસ્તવથી ભાવસ્તવ થાય છે એ કથનમાં, पसंगेणं अलं=પ્રસંગ વડે સર્યું. एवं खलु=ખરેખર આ રીતે=ગાથા ૧૧૬૦થી અત્યાર સુધી સ્થાપન કર્યું એ રીતે, अण्णे पडिबुज्झिस्संते='અન્યો પ્રતિબોધ પામશે' (એ પ્રકારના) भावज्जिअकम्मजोएणं=ભાવથી અર્જિત કર્મના યોગથી भावचरणं=ભાવચરણ होइ=થાય છે.

★ 'તુ' પાદપૂર્તિમાં છે.

ગાથાર્થ :

દ્રવ્યસ્તવથી ભાવસ્તવ થાય છે એ કથનમાં પ્રસંગ વડે સર્યું. ખરેખર ગાથા ૧૧૬૦થી અત્યાર સુધી સ્થાપન કર્યું એ રીતે 'અન્ય જીવો પ્રતિબોધ પામશે' એવા ભાવથી ઉપાર્જન થયેલ કર્મના યોગથી ભાવચરણ થાય છે. રીકા ઃ

999

अलमत्र प्रसङ्गेन-प्रमाणाभिधानादिना, एवं खलु भवति भावचरणम्-उक्तस्वरूपं, कुत इत्याह-'प्रतिभोत्स्यन्ते अन्ये प्राणिन' इति भावार्जितकर्म्मयोगेन-जिनायतनविषयेणेति गाथार्थ: ॥१२०६॥

રીકાર્થ :

અહીં પ્રમાણના અભિધાનાદિરૂપ પ્રસંગ વડે સર્યું≕ગાથા ૧૧૯૧-૧૧૯૨માં સાધુવ્યવસ્થાપક અનુમાન પ્રમાણનું અભિધાન કર્યું, ભાવસ્તવનું દુષ્કરપણું બતાવ્યું ઇત્યાદિરૂપ પ્રાસંગિક કથન વડે સર્યું.

હવે ગાથા ૧૧૬૦માં કહેલ કે દ્રવ્યસ્તવથી ભાવસ્તવ થાય છે એ કથન સાથે જોડાણ બતાવે છે – ખરેખર આ રીતે=ગાથા ૧૧૬૦થી અત્યાર સુધી બતાવ્યું એ રીતે, દ્રવ્યસ્તવથી ઉક્ત સ્વરૂપવાળું=ગાથા ૧૧૬૧માં કહેવાયેલ સ્વરૂપવાળું, ભાવચરણ થાય છે.

કોનાથી ? અર્થાત્ દ્રવ્યસ્તવમાં વર્તતા કયા ભાવથી ભાવચરણ થાય છે ? એથી કહે છે – 'અન્ય પ્રાણીઓ પ્રતિબોધ પામશે' એ પ્રકારના જિનાયતનના વિષયવાળા ભાવથી અર્જિત એવા કર્મના યોગથી, ભાવચરણ થાય છે, એમ અન્વય છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વિવેકસંપન્ન શ્રાવકને શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાશે જિનભવનનું નિર્માશ કરતી વખતે ભાવચારિત્ર પ્રત્યે અત્યંત રાગ હોય છે. આથી શ્રાવકને અભિલાષ થાય છે કે "આ જિનમંદિરમાં જિનબિંબના દર્શન માટે ઉત્તમ મહાત્માઓ પધારશે, દેશના આપશે, જેથી અહીં રહેલા અન્ય જીવો પ્રતિબોધ પામશે, સંયમ આદિ ગ્રહશ કરીને પોતાના મનુષ્યજન્મને સફળ કરશે, જેથી બીજા પશ ઘશા જીવોને સન્માર્ગની પ્રાપ્તિ થશે. આથી આ જિનમંદિરનિર્માણમાં વપરાયેલું જ મારું ધન સફળ છે, અન્ય નહીં."

આ પ્રકારના અભિલાયથી ભાવિત થયેલું તે શ્રાવકનું ચિત્ત, ઉત્તમ કોટિના ભાવચારિત્ર પ્રત્યેના રાગભાવપૂર્વક 'તેવા ઉત્તમ ચારિત્રની અન્ય જીવોને પ્રાપ્તિ થાઓ' એવા પ્રકારના ઉત્તમ ભાવવાળું બને છે, અને આવા ભાવથી અર્જન થયેલું અને ચારિત્ર પ્રત્યેના રાગના સંસ્કારોથી યુક્ત એવું પુણ્યાનુબંધીપુણ્ય કર્મ તે શ્રાવકને ભાવચારિત્રની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, અર્થાત્ તે પુણ્યકર્મના યોગથી તે શ્રાવકને ક્વચિત્ તે જ ભવમાં ભાવચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે, તો ક્વચિત્ જન્માંતરમાં પણ ભાવચારિત્રની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે. **!!૧૨૦૬!!**

ગાથા :

अपरिवडिअसुहचिंताभावज्जियकम्मपरिणईओ उ । एअस्स जाइ अंतं तओ स आराहणं लहइ ॥१२०७॥

અન્વચાર્થઃ

अपरिवडिअसुहर्चिताभावज्जियकम्मपरिणईंओ उ=વળી અપ્રતિપતિત શુભ ચિંતાના ભાવથી અર્જિત કર્મની પરિણતિથી एअस्स अंतं=આના અંતને=ચરણના પારને, जाइ=પામે છે. तओ=તેનાથી=અપ્રતિપતિત શુભ ચિંતાના ભાવથી અર્જિત કર્મની પરિણતિથી, **स**=તે≕દ્રવ્યસ્તવ કરનાર શ્રાવક, <mark>આરાहળ</mark>ં=આરાધનાને लहइ=પ્રાપ્ત કરે છે.

ગાથાર્થ :

વળી અપ્રતિપતિત શુભ ચિંતાના ભાવથી અર્જિત કર્મની પરિણતિથી ભાવચરણના પારને પામે છે. અપ્રતિપતિત શુભ ચિંતાના ભાવથી અર્જિત કર્મની પરિણતિથી દ્રવ્યસ્તવ કરનાર શ્રાવક આરાધનાને પ્રાપ્ત કરે છે.

રીકા ઃ

अप्रतिपतितशुभचिन्ताभावार्ज्जितकर्म्मप्रिणतेस्तु सकाशाज्जिनायतनविषयायाः एतस्य=चरणस्य यात्यन्तं, ततः स आराधनां लभते शुद्धामिति गाथार्थः ॥१२०७॥

ટીકાર્થ:

વળી જિનાયતનના વિષયવાળી અપ્રતિપતિત શુભ ચિંતાના ભાવથી અર્જિત કર્મની પરિણતિથી આના=ચરણના, અંતને=પારને, પામે છે. તેનાથી=અપ્રતિપતિત શુભ ચિંતાના ભાવથી અર્જિત કર્મપરિણતિથી, તે=દ્રવ્યસ્તવ કરનાર શ્રાવક, શુદ્ધ આરાધનાને પ્રાપ્ત કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જિનમંદિરનું નિર્માણ કરતી વખતે શ્રાવક શુભ વિચારણા કરે છે કે "આ જિનમંદિર જેટલા કાળ સુધી સુરક્ષિત રહેશે તેટલા કાળ સુધી અન્ય જીવોને ભગવાન પ્રત્યેની ભક્તિની વૃદ્ધિનું કારણ બનશે, અને તે જીવો ભગવાનની ભક્તિ કરીને સંયમનો પરિણામ પામશે અને ક્રમે કરીને સંસારસાગરનો પાર પામશે. આથી આ જિનમંદિરનું દીર્ધકાળ સુધી રક્ષણ થાય તે માટે મારે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ." આ પ્રકારના તે શ્રાવકના હૈયામાં સતત વર્તતા શુભ ભાવથી તે શ્રાવક જિનમંદિરના રક્ષણના ઉપાયમાં જે યત્ન કરે છે, તેનાથી બંધાયેલ પુણ્યાનુબંધીપુણ્ય કર્મના કારણે તે શ્રાવકને ભવાંતરમાં ભાવથી સંયમની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને સંયમ ગ્રહણ કરીને સંયમના પારને પામે છે; કેમ કે તે શ્રાવક આ ભવમાં સતત શુભ ચિંતા કરવારૂપ પોતાની ભૂમિકાને અનુરૂપ દ્રવ્યસ્તવમાં જે અપ્રમાદભાવ કેળવ્યો છે, તે અપ્રમાદભાવથી તે જીવને ભવાંતરમાં અપ્રમાદભાવવાળા ચારિત્રની પ્રાપ્તિ કરાવે તેવા કર્મનો સંચય થાય છે, જેથી તે દ્રવ્યસ્તવથી ચારિત્રની નિષ્ઠા પમાડે તેવો અપ્રમાદભાવ ઉલ્લસિત થાય છે, જે અપ્રમાદભાવથી તે શ્રાવક ચારિત્રના પારને પામે છે અને શુદ્ધ આરાધનાને પામે છે. II ૧૨૦૭ા

અવતરણિકા ઃ

एतदेवाह –

અવતરણિકાર્થ :

આને જ કહે છે=પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે અપ્રતિપતિત શુભ ચિંતાના ભાવથી અર્જિત કર્મપરિણતિથી શુદ્ધ આરાધનાને પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી હવે તે આરાધનાના સ્વરૂપને જ બતાવે છે – ગાથા :

196

निच्छ्यमया जमेसा चरणपडिवत्तिसमयओ पभिई । आमरणंतमजस्सं संजमपरिपालणं विहिणा ॥१२०८॥

અન્વચાર્થઃ

निच्छ्यमया=નિશ્ચયના મતથી चरणपडिवत्तिसमयओ पभिई आमरणंतं=ચરણની પ્રતિપત્તિના સમયથી માંડીને આમરણાંત अजस्सं=અજગ્ન=સતત, विहिणा=વિધિથી जं संजमपरिपालणं=જે સંયમનું પરિપાલન एसा=આ છे=આરાધના છે.

ગાથાર્થ :

નિશ્વયનચના મતથી ચારિત્રના સ્વીકારના સમયથી માંડીને મરણના અંત સુધી સતત વિધિપૂર્વક જે સંચમનું પરિપાલન આરાધના છે.

રીકા :

निश्चयमताद् यदेषा आराधना चरणप्रतिपत्तिसमयतः प्रभृत्याऽऽमरणान्तमजस्त्रम्=अनवरतं संयम-परिपालनं विधिनेति गाथार्थः ॥१२०८॥

ટીકાર્થ :

નિશ્ચયના મતથી ચરણની પ્રતિપત્તિના સમયથી પ્રભૃત્ય≕ચારિત્રના સ્વીકારની પ્રથમ ક્ષણથી માંડીને, આમરણાંત=મરણના અંત સુધી, અજસ્ર=અનવરત=સતત, વિધિથી જે સંયમનું પરિપાલન, એ આરાધના છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે અપ્રતિપતિત શુભ ચિંતાના ભાવથી અર્જિત કર્મપરિષ્ઠાતિથી શ્રાવક શુદ્ધ આરાધનાને પ્રાપ્ત કરે છે. પ્રસ્તુત ગાથામાં કહે છે કે એ આરાધના નિશ્વયનયના મતથી સતત વિધિપૂર્વકનું નિરતિચાર સંયમનું પરિપાલન છે. આથી એ પ્રાપ્ત થાય કે <mark>દ્રવ્યસ્તવ કાર્ળમાં અત્યંત અપ્રમાદભાવપૂર્વક સતત શુભ</mark> ચિંતા કરનારા શ્રાવકને નિશ્વયનયને અભિમત એવા શુદ્ધ સંયમની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ પ્રકારનું તાત્પર્ય છે. 1!૧૨૦૮!!

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૨૦૭ માં કહ્યું કે જિનમંદિર વિષયક અપ્રતિપતિત શુભ ચિંતા કરનારા શ્રાવક તેના ફળરૂપે ભાવચારિત્રનો પાર પામે છે અને શુદ્ધ આરાધનાને પ્રાપ્ત કરે છે; તેમ જ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે આજીવન વિધિપૂર્વક સંયમનું પરિપાલન એ આરાધના છે. હવે આ આરાધનાને કરનારા શ્રાવકને ફળરૂપે શું પ્રાપ્ત થાય છે ? તે બતાવે છે – ગાથા :

आराहगो अ जीवो सत्तद्वभवेहिँ सिज्झई णिअमा । संपाविऊण परमं हंदि अहक्खायचारित्तं ॥१२०९॥

÷

અન્વચાર્થઃ

आराहगो अ जीवो=અને આરાધક જીવ सत्तद्वभवेहिँ=સાત-આઠ ભવો વડે परमं अहक्खायचारित्तं संपाविऊण=પરમ એવા યથાખ્યાત ચારિત્રને પામીને णिअमा=નિયમથી सिज्झई=સિદ્ધ થાય છે.

\star 'हंदि' અव्यथ ઉપપ્રદર્શનમાં છે.

ગાથાર્થ :

અને આરાધક જીવ સાત-આઠ ભવો વડે પ્રધાન એવા ચથાખ્યાત ચારિત્રને પામીને નિયમથી સિદ્ધ થાય છે.

રીકા ઃ

आराधकश्च जीवः परमार्थतः सप्ताष्टभिर्भवैः=जन्मभिः सिद्ध्यति नियमात्, कथमित्याह-सम्प्राप्य परमं=प्रधानं हन्दि यथाख्यातचारित्रम्–अकषायमिति गाथार्थः ॥१२०९॥

ટીકાર્ચ :

અને પરમાર્થથી આરાધક જીવ સાત-આઠ ભવો વડે≕જન્મો વડે, નિયમથી સિદ્ધ થાય છે. કઈ રીતે ? એથી કહે છે —

પરમ≕પ્રધાન, એવા કષાય વગરના યથાખ્યાત ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરીને, સિદ્ધ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્શઃ

જે શ્રાવક વિધિપૂર્વક જિનભવન કરાવીને ગાથા ૧૨૦૭માં બતાવી એવી સતત શુભ ચિંતા કરે છે, તે શ્રાવકને તે શુભ ચિંતાથી બંધાયેલ પુષ્ટયાનુબંધીપુષ્ટય કર્મના બળથી સુવિશુદ્ધ એવા ભાવચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને તે શ્રાવક સંયમના કંડકોની વૃદ્ધિ થાય તેવા ભાવચારિત્રનો આરાધક બને છે, અને તેવો આરાધક જીવ સાત-આઠ ભવોમાં નિયમા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

આવો આરાધક જીવ સાત-આઠ ભવોમાં કઈ રીતે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે ? તે સ્પષ્ટ કરવા માટે કહે છે કે તે શ્રાવક ચરમ ભવમાં, ઉપશમભાવનું યથાખ્યાત ચારિત્ર નહીં પરંતુ ઉપશમભાવના યથાખ્યાત ચારિત્રની અપેક્ષાએ પ્રધાન એવું ક્ષાયિકભાવનું યથાખ્યાત ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

આનાથી એ ફલિત થાય કે સંસારસાગર તરવાના આશયથી જે શ્રાવક શુદ્ધ બોધપૂર્વક દ્રવ્યસ્તવ કરે છે, તે શ્રાવકને તે દ્રવ્યસ્તવના ફળરૂપે ભાવસ્તવ પણ તેવો નિર્મળ પ્રાપ્ત થાય છે કે જેના બળથી તે શ્રાવક નક્કી સાત-આઠ ભવોમાં સંસારનો પાર પામી શકે છે. માટે **સંયમનું પાલન અને સંયમને અનુકૂળ સત્ત્વની** પ્રાપ્તિ અતિદુષ્કર હોવા છતાં વિવેકથી કરાયેલ દ્રવ્યસ્તવ જીવને અવશ્ય ભાવસ્તવના પાલનની શક્તિ આપે છે, જે શક્તિ તે જીવને શીઘ્ર મોહનું ઉન્મૂલન કરવા સમર્થ બનાવે છે. !!૧૨૦૯!!

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૧૧૩થી ૧૧૫૯માં દ્રવ્યસ્તવનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ બતાવીને તે દ્રવ્યસ્તવથી ભાવચરણની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે થાય છે ? તેનું ગાથા ૧૧૬૦થી ૧૨૦૬ સુધી વિસ્તારથી વર્ષન કર્યું. ત્યારપછી ગાથા ૧૨૦૭થી ૧૨૦૯માં ભાવસ્તવથી મોક્ષ કઈ રીતે થાય છે ? તે બતાવ્યું.

ત્યાં કોઈને એવું ભાસે કે શ્રાવકને માત્ર દ્રવ્યસ્તવ હોય છે અને તે દ્રવ્યસ્તવથી ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ દારા શ્રાવક મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે, તથા સાધુને માત્ર ભાવસ્તવ હોય છે અને તે ભાવસ્તવથી સાધુ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. આવા પ્રકારના ભ્રમના નિરાકરણ માટે દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ એ બંને દ્રવ્ય અને પર્યાયની જેમ પરસ્પર અનુવિદ્ધ છે, પરંતુ અનનુવિદ્ધ નથી, એમ બતાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

ગાશા :

दव्वत्थयभावत्थयरूवं एअमिह होइ दडुव्वं । अण्णोण्णसमणुविद्धं णिच्छयओ भणियविसयं तु ॥१२१०॥

અન્વયાર્થ :

अण्णोण्णसमणुविद्धं=અન્યોન્યથી સમનુવિદ્ધ=પરસ્પર સંકળાયેલું, दव्वत्थयभावत्थयरूवं एअं=द्रવ्યસ્તવ-ભાવસ્તવરૂપ આ=પૂર્વમાં વર્શન કર્યું એ દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું સ્વરૂપ, णिच्छयओ भणियविसयं तु=નિશ્વયથી ભણિત વિષયવાળું જ=પરમાર્થથી વીતરાગના વિષયવાળું જ, इह=અહીં= સ્તવપરિજ્ઞામાં, दट्ठव्वं होइ=દષ્ટવ્ય થાય છે.

ગાથાર્થ :

પરસ્પર સંકળાયેલું દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવરૂપ પૂર્વમાં વર્ણન કર્યું એ પરમાર્થથી વીતરાગના વિષયવાળું જ સ્તવપરિજ્ઞામાં જાણવું.

í

ટીકા :

द्रव्यस्तवभावस्तवरूपमेतद्=अनन्तरोक्तमिह भवति द्रष्टव्यं, किम्भूतमित्याह-अन्योऽन्यसमनुविद्धं, न केवलं, निश्चयतो भणितविषयमेवेति गाथार्थः ॥१२१०॥

ટીકાર્થ :

અહીં=સ્તવપરિજ્ઞામાં, આ=અનંતરમાં ઉક્ત=ગાથા ૧૧૧૩થી માંડીને અત્યાર સુધીમાં કહેવાયેલું, દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું રૂપ=સ્વરૂપ, દેષ્ટવ્ય થાય છે. કેવા પ્રકારનું દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું સ્વરૂપ છે ? એથી કહે છે – કેવલ નહીં અન્યોન્યથી સમનુવિદ્ધ=દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ પૃથગ્ નહીં પરંતુ પરસ્પર એકબીજાથી સંકળાયેલું, દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું સ્વરૂપ છે. તે નિશ્વયથી ભણિત વિષયવાળું જ, દષ્ટવ્ય છે, એમ અન્વય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અત્યાર સુધી દ્રવ્યસ્તવ કેવા પ્રકારનો છે ?, તે દ્રવ્યસ્તવથી ભાવસ્તવ કઈ રીતે થાય છે ? અને દ્રવ્યસ્તવ કરનાર શ્રાવક ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ દ્વારા કઈ રીતે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે ? તે સર્વ વિસ્તૃત રીતે બતાવ્યું. હવે કહે છે કે આવો દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ પરસ્પર અનુવિદ્ધ છે; પરંતુ શ્રાવક જે કરે છે તે દ્રવ્યસ્તવ, ભાવસ્તવથી અનુવિદ્ધ નથી અને સાધુ જે કરે છે તે ભાવસ્તવ, દ્રવ્યસ્તવથી અનુવિદ્ધ નથી એમ નહીં.

વળી, આ દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ નિશ્ચયથી કહેવાયેલ વિષયવાળો જ છે અર્થાત્ પરમાર્થથી વીતરાગના વિષયવાળો જ છે. આનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે દ્રવ્યસ્તવની પ્રવૃત્તિ વીતરાગને અવલંબીને બાહ્ય રીતે ઉપચારાત્મક આચરણા કરવા સ્વરૂપ છે, અને અંતરંગ રીતે વીતરાગના ગુણોને અવલંબીને વીતરાગભાવને અભિમુખ જવા સ્વરૂપ છે. આથી દ્રવ્યસ્તવ પરમાર્થથી વીતરાગના વિષયવાળો છે અને વીતરાગભાવ તરફ ગમનરૂપ ભાવસ્તવના પરિણામથી યુક્ત છે. તેથી શ્રાવકનો દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવથી અનુવિદ્ધ છે અર્થાત અલ્પ ભાવસ્તવથી યુક્ત એવો દ્રવ્યસ્તવ વીતરાગનામી પરિણામવાળો છે.

વળી ભાવસ્તવની પ્રવૃત્તિ પરમાર્થથી વીતરાગને અવલંબીને વીતરાગ થવાના યત્ન સ્વરૂપ છે, અને ભાવસ્તવના પરિણામઅંતર્ગત ઉત્તમ દ્રવ્યસ્તવ કરનારા શ્રાવકના દ્રવ્યસ્તવના અનુમોદન સ્વરૂપ છે. આથી ભાવસ્તવ વીતરાગના વિષયવાળો છે અને ભગવાનના પૂજન-સત્કારના અનુમોદનરૂપ દ્રવ્યસ્તવના પરિણામથી યુક્ત છે. તેથી સાધુનો ભાવસ્તવ દ્રવ્યસ્તવથી અનુવિદ્ધ છે અર્થાત્ અલ્પ દ્રવ્યસ્તવથી યુક્ત એવો ભાવસ્તવ વીતરાગગામી પરિણામવાળો છે.

આમ, શ્રાવકને અલ્પ ભાવસ્તવથી યુક્ત એવો પ્રધાન દ્રવ્યસ્તવ હોય છે, અને સાધુને અલ્પ દ્રવ્યસ્તવથી યુક્ત એવો પ્રધાન ભાવસ્તવ હોય છે. આથી જ શ્રાવકના વીતરાગગામી સ્તવને દ્રવ્યસ્તવ કહેવાય છે, અને સાધુના વીતરાગગામી સ્તવને ભાવસ્તવ કહેવાય છે. **ii૧૨૧૦ii**

અ<mark>વતર</mark>ણિકાઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ પરસ્પર અનુવિદ્ધ છે. ફક્ત શ્રાવકને દ્રવ્યસ્તવ પ્રધાનરૂપે છે અને સાધુને ભાવસ્તવ પ્રધાનરૂપે છે. ત્યાં શંકા થાય કે સાધુને ગૌણરૂપે દ્રવ્યસ્તવ કઈ રીતે છે ? તે જ બતાવે છે –

ગાશા :

जइणो वि हु दव्वत्थयभेओ अणुमोअणेण अत्थि ति । एअं च इत्थ णेअं इय सिद्धं तंतजुत्तीए ॥१२११॥

અન્વચાર્થઃ

अणुमोअणेण=અનુમોદનરૂપે दव्वत्थयभेओ=द्रવ્યસ્તવનો ભેદ जइणो वि=યતિને પણ अत्थि त्ति=છે જ. इत्य च=અને અહીં=દ્રવ્યસ્તવના અનુમોદનના વિષયમાં, तंतजुत्तीए=તંત્રયુક્તિથી=શાસ્ત્રમાં બતાવેલ યુક્તિથી, इय=આ રીતે=હવે બતાવાશે એ રીતે, एअं=આ=અનુમોદન, सिद्धं णेअं=સિદ્ધ જાણવું.

★ 'ਜ਼ਿ' एਥ કાર અર્થમાં છે.

★ 'દ્વ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

અનુમોદનરૂપે દ્રવ્યસ્તવનો ભેદ ચતિને પણ છે જ. અને દ્રવ્યસ્તવના અનુમોદનના વિષયમાં, શાસ્ત્રમાં બતાવેલ ચુક્તિથી હવે બતાવાશે એ રીતે અનુમોદન સિદ્ધ જાણવું.

ટીકા ઃ

यतेरपि द्रव्यस्तवभेदो=लेश: अनुमोदनेनाऽस्त्येव द्रव्यस्तवस्य, एतच्चाऽत्र ज्ञेयमनुमोदनमेवं सिद्धं तन्त्रयुक्त्या वक्ष्यमाणयेति गाथार्थ: ॥१२११॥

ટીકાર્થ ઃ

દ્રવ્યસ્તવના અનુમોદનરૂપે દ્રવ્યસ્તવનો ભેદ≕લેશ=દ્રવ્યસ્તવનો અંશ, યતિને પણ≕સાધુને પણ, છે જ. અને અહીં=દ્રવ્યસ્તવના અનુમોદનના વિષયમાં, વક્ષ્યમાણ તંત્રની યુક્તિથી≕આગળની ગાથામાં કહેવાશે એ શાસ્ત્રની યુક્તિથી, આ રીતે=હવેની ગાથાઓમાં બતાવાશે એ રીતે, આ=અનુમોદન, સિદ્ધ જાણવું, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કોઈપણ પ્રવૃત્તિ જેમ મન-વચન-કાયાથી થાય છે, તેમ કરણ-કરાવણ-અનુમોદનથી પણ થાય છે; અને સાધુ કોઈપણ સાવદ પ્રવૃત્તિ મન-વચન-કાયાના યોગથી સ્વયં કરતા નથી, કોઈની પાસે કરાવતા નથી, અને સંસારી જીવોથી કરાતી સાવદા પ્રવૃત્તિનું અનુમોદન પણ કરતા નથી; આમ છતાં કોઈ શ્રાવક ભગવાનની ઉત્તમ દ્રવ્યોથી સુંદર ભક્તિ કરતા હોય તો, તેને જોઈને સાધુ અધ્યવસાય કરે કે ''આ શ્રાવક ભગવાનની ભક્તિ કરીને પોતાનો જન્મ સફળ કરે છે,'' અને આવો અધ્યવસાય દ્રવ્યસ્તવના અનુમોદનના પરિણામરૂપ છે. આમ સાધુ સદા ભગવાનના ગુણોનું સ્મરણ કરીને ભગવાનના વચનાનુસાર મન-વચન-કાયાની જે કંઈ પ્રવૃત્તિ કરે છે તે સર્વ વીતરાગને અવલંબીને વીતરાગતા તરફ જવાના યત્નસ્વરૂપ હોવાથી ભાવસ્તવ છે, અને તે ભાવસ્તવઅંતર્ગત સાધુ, શ્રાવક દ્વારા ઉત્તમ પ્રકારે કરાતા દ્રવ્યસ્તવનું જે અનુમોદન કરે છે, તે દ્રવ્યસ્તવનો ભેદ હોવાથી દ્રવ્યસ્તવ છે. આથી સાધુનો ભાવસ્તવ દ્રવ્યસ્તવથી અનુવિદ્ધ જ હોય છે એમ નક્કી થાય. કેવલ સાધુને દ્રવ્યસ્તવ કરણ, કરાવણ અને અનુમોદનરૂપ ત્રણ અંશના એક દેશરૂપ હોવાથી અંશમાત્ર છે અને શ્રાવકને દ્રવ્યસ્તવ કરણ, કરાવણ અને અનુમોદનરૂપ હોવાથી પ્રધાનરૂપે છે.

વળી, સાધુ દ્રવ્યસ્તવનું અનુમોદન કરે છે, એ વાત શાસ્ત્રમાં બતાવેલ યુક્તિથી સિદ્ધ છે, અને તે શાસ્ત્રોક્ત યુક્તિ સ્વયં ગ્રંથકાર આગળની ગાથાઓમાં બતાવે છે. **૫૧૨૧૧**॥

અવતરશિકા ઃ

પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે સાધુને દ્રવ્યસ્તવનું અનુમોદન તંત્રની યુક્તિથી સિદ્ધ જાણવું. તેથી હવે તે તંત્રની યુક્તિ જ બતાવે છે –

ગાથા :

तंतम्मि वंदणाए पूअणसकारहेउमुस्सग्गो । जइणो वि हु निद्दिडो ते पुण दव्वत्थयसरूवे ॥१२१२॥

અન્વચાર્થઃ

तंतम्मि वंदणाए=તંત્રમાં વંદનાવિષયક पૂअणसकारहेउमुस्सग्गो=પૂજન અને સત્કારના હેતુવાળો ઉત્સર્ગ जइणो वि=યતિને પણ निद्दिट्ठो=નિર્દિષ્ટ છે, ते पुण=વળી તે=પૂજન અને સત્કાર, दव्वत्थयसरूवे=द्रવ્યસ્તવ સ્વરૂપ છે.

★ 'हુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ ઃ

શાસ્ત્રમાં વંદનાવિષચક પૂજન અને સત્કાર નિમિત્તક કાચોત્સર્ગ ચલિને પણ બલાવાથો છે, વળી પૂજન અને સત્કાર દ્રવ્યસ્તવ સ્વરૂપ છે. 😙

કીકા :

तन्त्रे=सिद्धान्ते वन्दनायां पूजनसत्कारहेतुः=एतदर्थमित्यर्थः कायोत्सर्गो यतेरपि निर्द्दिष्टः, 'पूयणवत्तियाए सक्रारवत्तियाए'त्ति वचनात्, तौ पुनः पूजनसत्कारौ द्रव्यस्तवस्वरूपौ, नाऽन्यरूपाविति गाथार्थः ॥१२१२॥

રીકાર્થ :

તંત્રમાં=સિદ્ધાંતમાં, વંદનાવિષયક પૂજન અને સત્કારના હેતુવાળો=આના અર્થે=પૂજન અને સત્કાર નિમિત્તક, કાયોત્સર્ગ યતિને પણ નિર્દેશાયો છે; કેમ કે પૂયળવત્તિયાણ સक्कारवत्तियाણ એ પ્રકારનું વચન છે. વળી તે બે=પૂજન અને સત્કાર, દ્રવ્યસ્તવના સ્વરૂપવાળા છે, અન્યરૂપ નહી=પૂજન અને સત્કાર દ્રવ્યસ્તવથી અન્ય સ્વરૂપવાળા નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

યતિની દિનચર્યા બતાવતી વખતે શાસ્ત્રમાં અરિહંત ચેઈઆણં સૂત્રથી સાધુને પૂજન અને સત્કારના નિમિત્તે કાયોત્સર્ગ કરવાનો નિર્દેશ કરાયો છે. તેથી અર્થથી એ ફલિત થાય કે શ્રાવક ભગવાનનું પૂજન અને ભગવાનનો સત્કાર કરીને જે ફળ મેળવે છે, તે ફળ મેળવવા અર્થે સાધુ "હું પૂજન નિમિત્તે, સત્કાર નિમિત્તે કાયોત્સર્ગ કરું છું" એમ અભિલાષ કરે છે; અને પૂજન-સત્કાર દ્રવ્યસ્તવરૂપ છે, આથી અનુમોદનરૂપે સાધુને દ્રવ્યસ્તવ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. II૧૨૧૨II

અવતરશિકાઃ

एतदेवाह –

અવતરણિકાર્થ :

આને જ=પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે પૂજન અને સત્કાર દ્રવ્યસ્તવ સ્વરૂપ છે એને જ, કહે છે –

ગાથા ઃ

मल्लाइएहिं पूआ सक्कारो पवरवत्थमाईहिं । अण्णे विवज्जओ इह दुहा वि दव्वत्थओ एत्थ ॥१२१३॥

અન્વચાર્થઃ

इह=અહીં=-પ્રવચનમાં, मल्लाइएर्हि=માલ્યાદિ વડે पૂआ=પૂજા થાય છે, पवरवत्थमाईहिं सक्लारो=પ્રવર વસ્ત્રાદિ વડે સત્કાર થાય છે. अण्णे विवज्जओ=અન્ય વિપર્યય (કહે છે :) दुहा वि=દ્વિધા પણ एत्थ=અહીં= વંદનાવિષયક સૂત્રમાં, दव्वत्थओ=द्रव्यस्तव (અભિધેય) છે.

ગાથાર્થ :

પ્રવચનમાં માલ્યાદિ વડે પૂજા થાય છે, શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રાદિ વડે સત્કાર થાય છે. અન્ય વિપર્ચચ કહે છે અર્થાત્ અન્ય આચાર્ચ માલ્યાદિ વડે સત્કાર થાય છે, શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રાદિ વડે પૂજા થાય છે, એમ કહે છે. બંને પ્રકારે પણ અહીં દ્રવ્યસ્તવ અભિદોય છે.

રીકા :

माल्यादिभिः पूजा, तथा सत्कारः प्रवरवस्त्रालङ्कारादिभिः, अन्ये विपर्ययः, इह=प्रवचने, वस्त्रादिभिः पूजा माल्यादिभिः सत्कार इति व्याचक्षते, सर्वथा द्विधाऽपि, यथाऽस्तु तथाऽस्तु, द्रव्यस्तवोऽत्राऽभिधेय इति गाथार्थः ॥१२१३॥

રીકાર્ચ :

અહીં=પ્રવચનમાં, માલ્યાદિ વડે=માળા આદિ વડે, પૂજા થાય છે, તથા પ્રવર વસ્ત્ર-અલંકાર આદિ વડે સત્કાર થાય છે. અન્ય વિપર્યય અર્થાત્ વસ્ત્રાદિ વડે=શ્રેષ્ઠ વસ્ત્ર-અલંકાર આદિ વડે, પૂજા થાય છે, માળા આદિ વડે સત્કાર થાય છે, એ પ્રકારે કહે છે. જેમ હો તેમ હો=પૂજા માલ્યાદિ વડે કહો કે પ્રવર વસ્ત્રાદિ વડે કહો અને સત્કાર પ્રવર વસ્ત્રાદિ વડે કહો કે માલ્યાદિ વડે કહો, સર્વથા=બધી રીતે, બંને પ્રકારે પણ અહીં દ્રવ્યસ્તવ અભિષેય છે=અરિહંત ચેઈઆણં સૂત્રમાં 'પૂજા' અને 'સત્કાર' શબ્દથી દ્રવ્યસ્તવ અભિષેય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભગવાનની પૂજા ફૂલની માળા વગેરેથી થાય છે અને સત્કાર શ્રેષ્ઠ વસ્ત્ર, અલંકાર આદિથી થાય છે. વળી કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે ભગવાનની પૂજા શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રાદિ વડે થાય છે અને સત્કાર ફૂલની માળા વગેરેથી થાય છે. આ બંને પ્રકારોમાંથી બંને અર્થ ગ્રહણ કરીએ તોપણ, અરિહંત ચેઈઆણં સૂત્રમાં પૂજન અને સત્કાર દ્વારા દ્રવ્યસ્તવ અભિધેય છે, અને તે દ્રવ્યસ્તવનું ફળ મેળવવા અર્થે સાધુ પણ કાયોત્સર્ગ કરે છે. તેથી નક્કી થાય કે સાધુને પણ અનુમોદનરૂપે દ્રવ્યસ્તવ છે; કેમ કે ''અનુમોદના તેના ફળની આશંસાથી કરાય છે'' એવો નિયમ છે. આથી જ શ્રાવકોના વ્યાપાર-વાણિજયાદિના ફળની સાધુ આશંસા કરતા નથી, માટે સાધુને શ્રાવકોના વ્યાપારાદિની અનુમોદના નથી, પરંતુ શ્રાવકો વડે કરાતા ભગવાનના પૂજન-સત્કારના ફળની સાધુ આશંસા કરે છે, માટે સાધુને શ્રાવકોના પૂજન-સત્કારની અનુમોદના છે. II૧૨૧૩II

અવતરણિકાઃ

तन्त्र एव युक्त्यन्तरमाह –

અવતરણિકાર્થ ઃ

તંત્રવિષયક જ યુક્તિઅંતરને કહે છે, અર્થાત્ અનુમોદનરૂપે દ્રવ્યસ્તવ સાધુને પણ છે એ કથનવિષયક શાસ્ત્રમાં બતાવેલી એક યુક્તિ ગાથા ૧૨૧૨માં કહી. હવે શાસ્ત્રમાં જ બતાવેલી અન્ય યુક્તિ પ્રસ્તુત ગાથામાં કહે છે –

ગાથા :

ओसरणे बलिमाई ण चेह जं भगवया वि पडिसिद्धं । ता एस अणुण्णाओ उचिआणं गम्मई तेण ॥१२१४॥

અન્વચાર્થ :

ओसरणे=સમવસરણમાં बलिमाई=બલિ આદિ છે=રાજાઓ બલિ-બાકુળા ઉછાળે છે; जं च=અને જે કારણથી इह=અહીં=સમવસરણમાં, भगवया वि=ભગવાન વડે પણ पडिसिद्धं ण=(બલિ આદિ) પ્રતિષિદ્ધ નથી, ता=તે કારણથી एस=આ=દ્રવ્યસ્તવ, तेण=તેના વડે=ભગવાન વડે, उचिआणं=ઉચિતને=યોગ્ય જીવોને, अणुण्णाओ=અનુજ્ઞાત गम्मई=જણાય છે.

ગાથાર્થ :

સમવસરણમાં રાજાઓ બલિ-બાકુળા ઉછાળે છે; અને જે કારણથી સમવસરણમાં ભગવાન વડે પણ બલિ આદિ ઉછાળવાનો પ્રતિષેધ કરાયો નથી, તે કારણથી દ્રવ્યસ્તવ ભગવાન વડે યોગ્ય જીવોને અનુજ્ઞાત જણાય છે.

રીકા ઃ

समवसरणे बल्यादि द्रव्यस्तवाङ्गं, न चेह यद् भगवताऽपि तीर्थकरेण प्रतिषिद्धं, तदेषोऽत्र द्रव्यस्तवोऽनुज्ञातः उचितेभ्यः प्राणिभ्यो गम्यते तेन=भगवतेति गाथार्थः ॥१२१४॥

રીકાર્શ ઃ

સમવસરણમાં બલિ આદિ દ્રવ્યસ્તવનું અંગ છે; અને જે કારણથી અહીં=સમવસરણમાં, તીર્થંકર ભગવાન વડે પણ પ્રતિષિદ્ધ નથી=બલિ આદિનો પ્રતિષેધ કરાયો નથી; તે કારણથી અહીં=શાસ્ત્રમાં, આ=દ્રવ્યસ્તવ, તેના વડે=ભગવાન વડે, ઉચિત પ્રાણીઓને=યોગ્ય જીવોને, અનુજ્ઞાત જણાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ગાશાઃ

ण य भयवं अणुजाणइ जोगं मोक्खविगुणं कयाइदवि । ण य तयणुगुणो वि तओ ण बहुमओ होइ अण्णेर्सि ॥१२१५॥

અન્વચાર્થ :

भयवं य=અને ભગવાન मोक्खविगुणं जोगं=મોક્ષને વિગુણ યોગની कयाइदवि=ક્યારેય પણ ण अणुजाणइ=અનુશા આપતા નથી. तयणुगुणो वि य तओ=અને તેને અનુગુણ પણ આ=મોક્ષને અનુકૂળ પણ યોગ, अण्णेसिं=અન્યોને=ભગવાનથી અન્ય એવા સાધુઓને, बहुमओ ण होइ ण=બહુમત થતો નથી (એમ) નહીં.

ગાશાર્થ :

અને ભગવાન મોક્ષને પ્રતિકૂળ યોગની ક્યારેય પણ અનુજ્ઞા આપતા નથી, અને મોક્ષને અનુકૂળ પણ યોગ સાધુઓને બહુમત થતો નથી એમ નહીં.

કીકા :

न च भगवाननुजानाति योगं=व्यापारं मोक्षविगुणं कदाचिदपि, मोहाभावात्, न च तदनुगुणोऽप्यसौ= योगः न बहुमतो भवत्यन्येषां, किन्तु बहुमत एवेति गाथार्थः ॥१२१५॥

રીકાર્થ :

અને ભગવાન મોક્ષને વિગુણ≕મોક્ષને પ્રતિકૂળ, યોગની≕વ્યાપારની, કયારેય પણ અનુજ્ઞા આપતા નથી; કેમ કે મોહનો અભાવ છે. અને તેને અનુગુણ પણ≕મોક્ષને અનુકૂળ પણ, આ≔યોગ, અન્યોને=ભગવાનથી અન્ય એવા સાધુઓને, બહુમત નથી થતો એમ નહીં, પરંતુ બહુમત જ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

તીર્થંકર ભગવાન સમવસરણમાં દેશના આપે છે ત્યારપછી રાજા, અમાત્ય આદિ નગરમાં ઉપદ્રવોની શાંતિ અર્થે જે બલિ-બાકુળા ઉછાળે છે તે દ્રવ્યસ્તવનું અંગ છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે બલિ-બાકુળા ઉછાળવાનો વ્યાપાર દ્રવ્યસ્તવનું અંગ છે એમ કઈ રીતે નક્કી થાય ? તેથી કહે છે –

તીર્થંકર ભગવાને બલિ આદિ ઉછાળવાના વ્યાપારનો નિષેધ્ન કર્યો નથી, તેથી નક્કી થાય કે દ્રવ્યસ્તવના અંગભૂત બલિ આદિ ઉછાળવાના વ્યાપારની શ્રાવકોને ભગવાને અનુજ્ઞા આપી છે. તેથી અર્થથી ફલિત થાય કે દ્રવ્યસ્તવ મોક્ષને અનુકૂળ વ્યાપારરૂપ છે, માટે ભગવાને ઉચિત જીવોને બલિ આદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવની અનુજ્ઞા આપી છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે બલિ આદિ ભગવાન દ્વારા પ્રતિષિદ્ધ નહીં હોવાથી ભગવાન વડે બલિ આદિ અનુજ્ઞાત છે એમ નક્કી થાય, તોપણ બલિ આદિ મોક્ષને અનુકૂળ વ્યાપાર છે એમ કઈ રીતે નક્કી થાય ? તેથી કહે છે ---

ભગવાન મોક્ષને અનુકૂળ વ્યાપારથી વિપરીત વ્યાપારની ક્યારેય અનુજ્ઞા આપે નહીં; કેમ કે ભગવાન મોહ વગરના છે. તેથી ભગવાન સંસારી જીવોની જેમ મોક્ષને પ્રતિકૂળ વ્યાપારની ક્યારેય અનુજ્ઞા આપે નહીં, ફક્ત મોક્ષને અનુકૂળ વ્યાપારની જ અનુજ્ઞા આપે. આનાથી એ ફલિત થાય કે મોક્ષને અનુકૂળ એવો શ્રાવકોનો દ્રવ્યસ્તવરૂપ વ્યાપાર સાધુઓને બહુમત નથી એમ નહીં, પરંતુ બહુમત જ છે; કેમ કે મોહથી રહિત એવા ભગવાનને જેમ મોક્ષને અનુગુણ વ્યાપાર બહુમત છે, તેમ મોહના ઉચ્છેદ માટે પ્રવૃત્ત એવા સાધુને પણ મોક્ષને અનુગુણ વ્યાપાર બહુમત છે. આથી સાધુને અનુમોદનારૂપે દ્રવ્યસ્તવ છે, એ પ્રકારનો અર્થ ફલિત થાય છે. II૧૨૧૪/૧૨૧૫II

અવતરશિકાઃ

ગાથા ૧૨૧૪માં કહ્યું કે ભગવાન વડે યોગ્ય જીવોને દ્રવ્યસ્તવ અનુજ્ઞાત છે. ત્યાં શંકા થાય કે દ્રવ્યસ્તવ સાવદ્ય પ્રવૃત્તિરૂપ હોવાથી ભગવાનને અનુમત નથી, પરંતુ દ્રવ્યસ્તવકાળમાં વર્તતો મોક્ષને અનુકૂળ એવો ભાવ ભગવાનને અનુમત છે, આથી ભગવાને દ્રવ્યસ્તવના અંગભૂત બલિ આદિનો નિષેધ કર્યો નથી.

આ પ્રકારની શંકાનું નિરાકરણ કરવા અર્થે ગ્રંથકાર કહે છે –

ગાથા :

जो चेव भावलेसो सो चेव य भगवओ बहुमओ उ । न तओ विणेओरणं ति अत्थओ सो वि एमेव ॥१२१६॥

અન્વચાર્થ :

जो चेव य=અને જે જ भावलेसो=ભાવનો લેશ છે, सो चेव=તે જ भगवओ=ભગવાનને बहुमओ=બહુમત છે. (આ પ્રકારની શંકા કરીને ગ્રંથકારશ્રી તેનો ઉત્તર આપે છે –) तओ=આ=ભાવનો લેશ, इअरेणं विणा=ઇતર વિના=દ્રવ્યસ્તવ વિના, न=નથી, ति=એથી अत्थओ=અર્થથી सो वि=તે પણ=દ્રવ્યસ્તવ પણ, एमेव=આમ જ છे=ભાવલેશની જેમ ભગવાનને અનુમત જ છે.

★ 'ਤ' นเยนูด็มเ ย.

ગાથાર્થ :

અને જે જ ભાવનો લેશ છે, તે જ ભગવાનને બહુમત છે. આ પ્રકારની શંકા કરીને ગ્રંથકારશ્રી તેનો ઉત્તર આપે છે – ભાવનો લેશ દ્રવ્યસ્તવ વિના નથી. એથી અર્થથી દ્રવ્યસ્તવ પણ ભાવલેશની જેમ ભગવાનને અનુમત જ છે.

ટીકા :

य एव भावलेशो बल्यादौ क्रियमाणे स एव च भगवतस्तीर्थकरस्य बहुमत इत्याशङ्क्याह-नाऽसौ= भावलेशो विनेतरेण=द्रव्यस्तवेनेत्यर्थतः सोऽपि=द्रव्यस्तव एवमेव=अनुमत इति गाथार्थ: ॥१२१६॥

ડીકાર્શ :

અને બલિ આદિ કરાતે છતે જે જ ભાવનો લેશ છે, તે જ તીર્થંકર ભગવાનને બહુમત છે. એ પ્રકારની આશંકા કરીને કહે છે – આ=ભાવનો લેશ, ઇતર=દ્રવ્યસ્તવ, વિના નથી. એથી અર્થથી=મોક્ષને અનુકૂળ ભાવના કારણરૂપે, તે પણ=દ્રવ્યસ્તવ પણ, આમ જ છે=અનુમત છે=જેમ દ્રવ્યસ્તવકાળમાં વર્તતો ભાવલેશ ભગવાનને અનુમત છે, એમ દ્રવ્યસ્તવ પણ ભગવાનને અનુમત જ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સમવસરણમાં બલિ-બાકુળા ઉછાળતી વખતે રાજા આદિને જે ભગવાનની ભક્તિ કરવાનો ભાવલેશ છે, તે ભાવલેશ મોક્ષને અનુગુણ છે માટે ભગવાનને સંમત છે; પરંતુ બલિ-બાકુળા ઉછાળવાની ક્રિયા આરંભ-સમારંભવાળી હોવાથી ભગવાનને સંમત નથી. આ પ્રકારની શંકાનું નિવારણ કરવા ગ્રંથકાર કહે છે –

યોગ્ય જીવોને બલિ-બાકુળા ઉછાળવાના વ્યાપારરૂપ દ્રવ્યસ્તવ કર્યા વગર ભગવાનની ભક્તિનો ભાવલેશ થતો નથી, અને દ્રવ્યસ્તવકાળમાં વર્તતો ભગવાનની ભક્તિનો ભાવલેશ મોક્ષનું કારણ છે. તેથી જેમ મોક્ષના કારણીભૂત એવો ભાવલેશ ભગવાનને અનુમત છે, તેમ ભાવલેશના કારણીભૂત એવો દ્રવ્યસ્તવ પણ ભગવાનને અનુમત છે.

અહીં બલિ આદિ કરતી વખતે શ્રાવકોને થતા ભાવને 'ભાવલેશ' કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે મોક્ષના અર્થી સાધુ વીતરાગ થવા માટે સર્વ સંગનો ત્યાગ કરીને પોતાનામાં પ્રગટેલી સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષતાને અતિશયિત કરવા અર્થે જે ઉદ્યમ કરે છે, તે પરમાર્થથી મોક્ષને અનુકૂળ એવો શ્રેષ્ઠ ભાવ છે; અને આવો શ્રેષ્ઠ ભાવ મોક્ષના અર્થી પણ શ્રાવકો કરી શક્તા નથી, તેથી તેઓ સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થવારૂપ ભગવાનની આજ્ઞા પાળવાની શક્તિનો સંચય કરવાની અભિલાષાથી તે શક્તિસંચયના ઉપાયભૂત એવા દ્રવ્યસ્તવમાં ઉદ્યમ કરે છે, તે ઉદ્યમકાળમાં શ્રાવકને જે ભાવ વર્તે છે તે 'ભાવ', સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિરપેક્ષ થવાનો ઉદ્યમ કરતા સાધુના ભાવની અપેક્ષાએ 'લેશ' છે. આથી બલિ આદિ કરતી વખતે શ્રાવકમાં વર્તતા ભગવાનની ભક્તિના ભાવને 'ભાવ' ન કહેતાં 'ભાવનો લેશ' કહેલ છે. **II૧૨૧૬**!!

અવતરણિકા ઃ

एतदेवाह --

અવતરણિકાર્થ :

આને જ કહે છે=પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે દ્રવ્યસ્તવ વગર ભાવલેશ નથી, એથી અર્થથી ભાવલેશની જેમ જ દ્રવ્યસ્તવ પણ ભગવાનને અનુમત છે. એને જ કહે છે –

t

ગાથા :

कज्जं इच्छंतेणं अणंतरं कारणं पि इट्ठं तु । जह आहारजतिर्त्ति इच्छंतेणेह आहारो ॥१२१७॥

અન્વચાર્થઃ

जह=જે રીતે आहारजतिर्त्ति इच्छंतेण=આહારજતૃપ્તિને=આહારથી ઉત્પન્ન થતી તૃપ્તિને, ઇચ્છતા એવા પુરુષ વડે, इह=અહીં=લોકમાં, आहारो= આહાર (ઇષ્ટ થાય છે, તે રીતે) कज्जं इच्छंतेण=કાર્યને ઇચ્છતા એવા પુરુષ વડે अणंतरं कारणं पि=અનંતર કારણ પણ इट्ठं तु=ઇષ્ટ જ થાય છે. ગાથાર્થ :

જે રીતે આહારથી ઉત્પન્ન થતી તૃપ્તિને ઇચ્છતા પુરુષ વડે લોકમાં આહાર ઇચ્છાય છે, તે રીતે કાર્ચને ઇચ્છતા પુરુષ વડે અનંતર કારણ પણ ઇચ્છાય જ છે.

ટીકા ઃ

कार्यमिच्छताऽनन्तरं मोक्षफलकारि कारणमपीष्टमेव भवति, कथमित्याह-यथाऽऽहारजां तृप्तिमिच्छता इह=लोके आहार इष्ट इति गाथार्थ: ॥१२१७॥

ટીકાર્થ :

મોક્ષરૂપ કળને કરનારા કાર્યને≕ભાવલેશંરૂપ કાર્યને, ઇચ્છતા એવા વડે=અનુમોદનારૂપે ઇચ્છતા એવા ભગવાન વડે, અનંતર કારણ પણ=ભાવલેશરૂપ કાર્ય સાથે અંતર વગર રહેનારું એવું દ્રવ્યસ્તવરૂપ કારણ પણ, ઇષ્ટ જ થાય છે=અનુમોદનારૂપે ઇચ્છાય જ છે. કઈ રીતે ? એથી કહે છે – જે રીતે અહીં=લોકમાં, આહારજ=આહારથી ઉત્પન્ન થતી, તૃપ્તિને ઇચ્છતા એવા પુરુષ વડે આહાર ઇષ્ટ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

અવતરણિકા ઃ

भवनादावपि विधिमाह --

અવતરશિકાર્થ ઃ

ભવનાદિમાં પણ વિધિને કહે છે≕જિનભવનનું કરાવણ વગેરેમાં પણ શ્રાવકના કર્તવ્યપણારૂપે ભગવાને કરેલા વિધાનને કહે છે –

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં સ્થાપન કર્યું કે ભગવાનને ભાવસ્તવના કારણરૂપે દ્રવ્યસ્તવ અનુમત છે. તેથી હવે જિનભવનનું કરાવણ આદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવ કરવાની ભગવાને શ્રાવકોને મૌન દ્વારા સંમતિ આપી છે, એ રૂપ જિનભવનકારણાદિ વિષયક ભગવાનનું વિધાન બતાવે છે –

ગાથા :

जिणभवणकारणादि वि भरहाईणं न वास्अिं तेणं । जह तेसिं चिअ कामा सल्लविसाईहिं वयणेहिं ॥१२१८॥

અન્વચાર્થ :

तेणं=તેના વડે=ભગવાન વડે, जिणभवणकारणादि वि=જિનભવનકારણાદિ પણ भरहाईणं=ભરતાદિને (તે રીતે) न वास्अिं=નિવારાયેલ નથી, जह=જે રીતે सल्लविसाईहिं वयणेहिं=શલ્ય-વિષાદિ વચનો વડે तेर्सि चिअ=તેઓને જ=ભરતાદિને જ, कामा=કામો (નિવારાયા.) ગાથાર્થ ઃ

ભગવાન વડે જિનભવનકરાવણ આદિ પણ ભરતાદિને તે રીતે નિવારણ કરાચેલા નથી, જે રીતે શલ્થ-વિષાદિ વચનો વડે ભરતાદિને જ કામો નિવારણ કરાચા.

રીકા ઃ

जिनभवनकारणाद्यपि द्रव्यस्तवरूपं भरतादीनां श्रावकाणां न वारितं तेन=भगवता, यथा तेषामेव= भरतादीनां कामा: शल्यविषादिभिर्वचनैर्निवारिता: 'सल्लं कामा विसं कामा' इति गाथार्थ: ॥१२१८॥

★ ''जिनभवनकारणाद्यपि''માં 'आदि' શબ્દથી જિનબિંબપ્રતિષ્ઠાપન, જિનપૂજાકરણાદિનું ગ્રહણ છે, અને 'अपि' શબ્દથી એ જણાવવું છે કે ભગવાનને જિનભવનકારણાદિ અનુમત ન હોત તો તો ભગવાન ભરતાદિને કામોની જેમ જિનભવનકારણાદિનું વારણ કરત, પરંતુ ભગવાને કામોનું વારણ કરેલ છે પણ જિનભવનકારણાદિનું પણ વારણ કર્યું નથી.

રીકાર્થ :

તેના વડે=ભગવાન વડે, દ્રવ્યસ્તવરૂપ જિનભવનકારણાદિ ભરતાદિ શ્રાવકોને તે રીતે વારણ કરાયેલ નથી, જે રીતે ''કામો શલ્ય છે, કામો વિષ છે'' ઇત્યાદિરૂપ શલ્ય-વિષાદિ વચનો વડે તેઓને જ=ભરતાદિને જ, કામો નિવારણ કરાયા, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ ઃ

ભરતાદિ શ્રાવકોના જિનમંદિર બંધાવવા વગેરે અનુષ્ઠાનનો ભગવાને નિષેધ કર્યો નથી, તેથી ''અનિષિદ્ધ અનુમત છે'' એ પ્રકારના ન્યાયથી ભરતાદિ શ્રાવકોના જિનમંદિરનિર્માણાદિ અનુષ્ઠાનમાં ભગવાનની સંમતિ છે એમ પ્રાપ્ત થાય.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે ભગવાને ભરતાદિના જિનમંદિરનિર્માણાદિ અનુષ્ઠાનની સાક્ષાત્ પ્રશંસા કરી નથી, તેથી તેમાં ભગવાનની અનુમતિ છે એમ કઈ રીતે કહી શકાય ? તેથી કહે છે –

જો ભગવાનને જિનમંદિરકારણાદિ અનુષ્ઠાન અનુમત ન હોત તો, જેમ ભગવાને ''કામો શલ્ય છે, કામો વિષ છે'' ઇત્યાદિ વચનો દ્વારા કામોનું નિવારણ કર્યું, હૃેમ જિનભવનકારણાદિનું પણ ભરતાદિને નિવારણ કરેલ હોત. પરંતુ ભગવાને જિનભવનકારણાદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવનું ભરતાદિને નિવારણ કરેલ નથી, તેથી નક્કી થાય કે જિનભવનકારણાદિમાં ભગવાનની અનુમતિ છે. II૧૨૧૮II

ગાશા :

ता तं पि अणुमयं चिअ अप्पडिसेहाओ तंतजुत्तीए । इअ सेसाण वि एत्थं अणुमोअणमाइ अविरुद्धं ॥१२१९॥

અન્વચાર્થઃ

ता=તે કારણથી=જે કારણથી જિનભવનકારણાદિ ભગવાન વડે વારણ કરાયા નથી તે કારણથી, अप्<mark>पडिसेहाओ</mark>=અપ્રતિષેધ હોવાને કારણે **તંતजुत्तीए**=તંત્રયુક્તિ દ્વારા तं पि=તે પણ=જિનભવનકારણાદિ પણ, (ભગવાનને) अणुमयं चिअ=અનુમત જ છે. इअ=એ રીતે सेसाण वि=શેષોને પણ=ભગવાનથી શેષ એવા સાધુઓને પણ, एत्थं=અહીં=द्रव्यस्तવરૂપ જિનભવનકારણાદિમાં, अणुमोअणमाइ=અનુમોદનાદિ अविरुद्धं=અવિરુદ્ધ છે.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી જિનભવનકારણાદિ ભગવાન વડે વારણ કરાયા નથી, તે કારણથી અપ્રતિષેધ હોવાને કારણે તંત્રચુક્તિ દ્વારા જિનભવનકારણાદિ પણ ભગવાનને અનુમત જ છે, એ રીતે ભગવાનથી શેષ એવા સાધુઓને પણ જિનભવનકારણાદિમાં અનુમોદન વગેરે વિરુદ્ધ નથી.

રીકા :

तत्तदप्यनुमतमेव जिनभवनकारणादि, अप्रतिषेधात् कारणात्, तन्त्रयुक्त्या='परमतमप्रतिषिद्धमनुमतं' इति तन्त्रयुक्तिरित्यनया, इय भगवदनुज्ञानात् शेषाणामप्यत्र साधूनामनुमोदनाद्यविरुद्धम्, आदिशब्दात् कारणादिपरिग्रह इति गाथार्थ: ॥१२१९॥

રીકાર્થ :

તે કારણથી=પૂર્વગાથામાં કહ્યું તે મુજબ ભગવાને ભરતાદિને કામોની જેમ જિનભવનકારણાદિનું વારણ કર્યું નથી તે કારણથી, અપ્રતિષેધરૂપ કારણથી=ભગવાને જિનભવનકારણાદિનો નિષેધ નહીં કરેલ હોવાથી, તંત્રની યુક્તિ દ્વારા="અપ્રતિષિદ્ધ એવું પરમત અનુમત છે" એવી તંત્રની યુક્તિ છે એના દ્વારા, તે પણ=જિનભવન-કારણાદિ પણ, અનુમત જ છે=ભગવાનને સંમત જ છે. આ રીતે=જિનભવનકારણાદિ જે રીતે ભગવાનને અનુમત છે એ રીતે, ભગવદનુજ્ઞાનથી=ભગવાનની જિનભવનકારણાદિમાં અનુજ્ઞા હોવાથી, શેષ એવા સાધુઓને પણ અહીં=જિનભવનકારણાદિમાં, અનુમોદનાદિ અવિરુદ્ધ છે. આવિ શબ્દથી=''અનુમોવનાવિ''માં રહેલ 'આવિ' શબ્દથી, કારણાદિનો પરિગ્રહ છે=કરાવણ અને અપવાદથી કરણનું ગ્રહણ છે.

ભાવાર્થ ઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ભગવાને જિનભવન કરાવવા વગેરે અનુષ્ઠાનનું ભરતાદિને વારજ્ઞ કર્યું નથી, તે કારણથી જિનભવનકરાવજ્ઞ આદિ અનુષ્ઠાનમાં ભગવાનની અનુમતિ પ્રાપ્ત થાય છે. અને શાસ્ત્રમાં યુક્તિ બતાવી છે કે ''અન્યને સંમત અનુષ્ઠાનનો નિષેધ કરવામાં ન આવે તો તે અનુષ્ઠાન નિષેધ નહીં કરનાર વ્યક્તિને અનુમત હોય.'' આ પ્રકારની તંત્રયુક્તિથી જિનભવનકરાવજ્ઞ આદિમાં ભગવાન દ્વારા નહીં કરાયેલ પ્રતિષેધ ભગવાનની જિનભવનકારજ્ઞાદિમાં સંમતિ દર્શાવે છે.

વળી, જે અનુષ્ઠાન ભગવાનને અનુમત હોય, તે અનુષ્ઠાન ભગવાનથી શેષ એવા સાધુઓને પશ અનુમોદનીય જ હોય, એમ અર્થથી ફલિત થાય; કેમ કે ભગવાન જેમ વીતરાગ-સર્વજ્ઞ હતા, તેથી પાપકાર્યમાં અનુમતિ આપે નહીં, તેમ સાધુ પણ વીતરાગ થવાના અર્થી હોય છે, તેથી ભગવાનની અનુમતિ ન હોય તેવા અનુષ્ઠાનનું અનુમોદન કરે નહીં; અને ભગવાનની અનુમતિ હોય તેવા અનુષ્ઠાનનું અવશ્ય અનુમોદન કરે, શ્રાવકોને 'આ કર્તવ્ય છે' ઇત્યાદિ ઉપદેશ દ્વારા જિનભવનાદિ અનુષ્ઠાન કરાવે પણ; તેમ જ શાસનપ્રભાવના અર્થે વજસ્વામીની જેમ અપવાદથી સ્વયં દ્રવ્યસ્તવ કરે પણ. આથી નક્કી થાય કે જિનભવનકારણાદિ દ્રવ્યસ્તવ સાધુને ગૌણરૂપે છે. II૧૨૧૯II અવતરશિકા ઃ

युक्त्यन्तरमाह –

અવતરણિકાર્શ ઃ

યુક્તિઅંતરને કહે છે=સાધુને દ્રવ્યસ્તવ કઈ રીતે છે ? એ વિષયમાં અન્ય યુક્તિને કહે છે –

ભાવાર્થઃ

ગાથા ૧૨૧૦માં કહેલ કે દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ પરસ્પર સમનુવિદ્ધ છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થયું કે મુનિને પણ માત્ર ભાવસ્તવ નથી, પરંતુ દ્રવ્યસ્તવ પણ છે. અને તે જ બતાવવા ગાથા ૧૨૧૧માં ગ્રંથકારે કહ્યું કે યતિને પણ અનુમોદનારૂપે દ્રવ્યસ્તવનો લેશ છે. ત્યાં પ્રશ્ર થાય કે મુનિને દ્રવ્યસ્તવ કઈ રીતે સંભવે ? તેથી ગાથા ૧૨૧૨-૧૨૧૩માં પ્રથમ તંત્રયુક્તિ આપી કે વંદનામાં દ્રવ્યસ્તવરૂપ પૂજન-સત્કારના હેતુવાળો કાયોત્સર્ગ યતિને પણ નિર્દિષ્ટ છે. તેથી સિદ્ધ થયું કે મુનિને દ્રવ્યસ્તવ ગૌણરૂપે છે. વળી ગાથા ૧૨૧૪-૧૨૧૫માં અન્ય તંત્રયુક્તિ આપતાં કહ્યું કે સમવસરણમાં રાજા વગેરે જે બલિ આદિ ઉછાળે છે તેનો ભગવાને પ્રતિષેધ કર્યો નથી, તેથી નક્કી થાય કે ભગવાન વડે દ્રવ્યસ્તવ અનુજ્ઞાત છે. વળી ગાથા ૧૨૧૮-૧૨૧૯માં કહ્યું કે જિનભવન કરાવવા વગેરે અનુષ્ઠાનનું ભગવાને નિવારણ કરેલ નથી, તેથી જિનભવનકારણાદિ પણ ભગવાનને અનમત જ છે અને સાધુઓને પણ જિનભવનકારણાદિનું અનુમોદનાદિ અવિરુદ્ધ છે.

ુ હવે પ્રસ્તુત ગાથામાં મુનિને દ્રવ્યસ્તવ કઈ રીતે સંભવે ? તે અન્ય યુક્તિ આપવા દારા ગ્રંથકારશ્રી બતાવે છે –

ગાર્થા :

जं च चउद्धा भणिओ विणओ उवयारिओ उ जो तत्थ । सो तित्थयरे निअमा ण होइ दव्वत्थया अन्नो ॥१२२०॥

અન્વચાર્થઃ

जं च=અને જે કારણથી चऊद्धा विणओ भणिओ=ચાર પ્રકારે વિનય કહેવાયો છે, तत्थ उ=વળી ત્યાં=ચાર પ્રકારના વિનયમાં, जो उवयारिओ=જે ઔપચારિક (વિનય) છે, सो=તે तित्थयरे=તીર્થંકરવિષયક निअमा=નિયમથી दव्वत्थया=द्रव्यस्तवथी अन्नो=અन्य ण होड़=થતો નથી.

★ પ્રસ્તુત ગાથાના પ્રારંભમાં રહેલ '<mark>यत्' यस्मात्</mark> અર્થક છે અને તે <mark>यस्मात्</mark> નો અન્વય ગાથા ૧૨૨૧ સાથે છે. **ગાથાર્થ :**

અને જે કારણથી ચાર પ્રકારનો વિનય કહેવાયો છે, વળી તેમાં જે ઔપચારિક વિનય છે, તે તીર્થકરવિષયક નિયમથી દ્રવ્યસ્તવથી અન્ય થતો નથી, પરંતુ દ્રવ્યસ્તવ જ થાય છે.

ટીકા ઃ

यश्चतुर्द्धा(?यच्च चतुर्द्धा) भणितो विनयः ज्ञानदर्शनचारित्रौपचारिकभेदात्, औपचारिकस्तु विनयः यस्तत्र=विनयमध्ये स तीर्थकरे नियमाद्=अवश्यन्तया न भवति द्रव्यस्तवादन्यः, अपि तु द्रव्यस्तव एवेति गाथार्थः ॥१२२०॥

नोंध ः

ટીકામાં **યશતુર્દ્ધા** છે, તેમાં મૂળગાથા પ્રમાણે यच्च चतुर्द्धा હોવું જોઇએ.

ટીકાર્થ :

અને જે કારણથી જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને ઔપચારિકના ભેદથી ચાર પ્રકારે વિનય કહેવાયો છે, વળી ત્યાં=વિનયની મધ્યમાં, જે ઔપચારિક વિનય છે, તે તીર્થંકરવિષયક નિયમથી=અવશ્યપણાથી, દ્રવ્યસ્તવથી અન્ય થતો નથી, પરંતુ દ્રવ્યસ્તવ જ શાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. !!૧૨૨૦!!

ગાશા ઃ

एअस्स उ संपाडणहेउं तह हंदि वंदणाए वि । पूअणमाउच्चारणमुववण्णं होइ जइणो वि ॥१२२१॥

અન્વચાર્થ ઃ

(જે કારણથી પૂર્વગાથામાં કહ્યું છે એમ છે તે કારણથી) एअस्स उ=આના જ=દ્રવ્યસ્તવના જ, संपाडणहेउं=સંપાદનના હેતુથી तह वंदणाए वि=તે પ્રકારની=અરિહંત ચેઇયાણં સૂત્રમાં કરાતી, વંદનામાં પણ पूअणमाउच्चारणं=પૂજનાદિનું ઉચ્ચારણ जइणो वि=યતિને પણ उववण्णं होइ=ઉપપન્ન થાય છે.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી પૂર્વગાથામાં કહ્યું એમ છે તે કારણથી, દ્રવ્યસ્તવના જ સંપાદન માટે અરિહંત ચેઈયાણં સૂત્રમાં કરાતી વંદનામાં પણ પૂજનાદિનું ઉચ્ચારણ સાધુને પણ ઘટે છે.

રીકા ઃ

एतस्यैव=द्रव्यस्तवस्य सम्पादनहेतोः=सम्पादनार्थं तथा हन्दीत्युपप्रदर्शने वन्दनायामपि सूत्ररूपायां पूजनाद्युच्चारणं 'पूयणवत्तियाए' इत्यादि उपपन्नं भवति न्याय्यमित्यर्थः यतेरपीति गाथार्थः ॥१२२१॥

રીકાર્ચ :

આના જ=દ્રવ્યસ્તવના જ, સંપાદનના હેતુથી=સંપાદનના અર્થે, તે પ્રકારની સૂત્રરૂપ વંદનામાં પણ=અરિહંત ચેઈયાણં સૂત્ર બોલવા દ્વારા કરાતી વંદનામાં પણ, **પૂચળવત્તિયા**ए ઇત્યાદિ પૂજનાદિનું ઉચ્ચારણ યતિને પણ=સાધુને પણ, ઉપપન્ન=ન્યાય્ય=સંગત, થાય છે. 'દંદિ' એ પ્રકારનો અવ્યય ઉપપ્રદર્શનમાં છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ગાચા :

इहरा अणत्थगं तं ण य तयणुच्चारणेण सा भणिआ । ता अभिसंधारणतो संपाडणमिट्ठमेअस्स ॥१२२२॥

અન્વચાર્થઃ

इहरा=ઇતરથા=द्रव्यस्तवनुं સંપાદન યતિને ઇષ્ટ ન હોય તો, त्तं=તे=અરિહંત ચેઈયાણં સૂત્રમાં કરાતું પૂજનાદિનું ઉચ્ચારણ, अणत्थगं=અનર્થક છે. सा य=અને તે=અરિહંત ચેઈયાણં સૂત્રમાં કરાતી વંદના, तयणुच्चारणेण=તેના અનુચ્ચારણથી=પૂજનાદિના ઉચ્ચારણ વગર, ण भणिआ=કહેવાઈ નથી, ता=તેથી अभिसंधारणतो=અભિસંધારણરૂપે=વિશિષ્ટ ઇચ્છારૂપે, एअस्स=આનું=દ્રવ્યસ્તવનું, संपाडणं इटुं=સંપાદન ઇષ્ટ છે.

ગાથાર્થ :

દ્રવ્યસ્તવનું સંપાદન ચતિને ઇષ્ટ ન હોચ તો અરિહંત ચેઈઆણં સૂત્રમાં કરાતું પૂજનાદિનું ઉચ્ચારણ અર્થ વગરનું છે, અને અરિહંત ચેઈઆણં સૂત્રમાં કરાતી વંદના પૂજનાદિના ઉચ્ચારણ વગર કહેવાઈ નથી, તેથી વિશિષ્ટ ઇચ્છારૂપે દ્રવ્યસ્તવનું સંપાદન સાધુને ઇષ્ટ છે.

રીકા ઃ

इतस्था त्वनर्थकं तदुच्चारणं, न च तदनुच्चारणेन सा वन्दना भणिता यतेः, तत्=तस्माद् अभिसन्धारणेन=विशिष्टेच्छारूपेण सम्पादनमिष्टमेतस्य=द्रव्यस्तवस्येति गाथार्थः ॥१२२२॥

ટીકાર્થ :

વળી ઇતરથા=યતિને દ્રવ્યસ્તવનું સંપાદન ઇષ્ટ ન હોય તો, તેનું ઉચ્ચારણ=અરિહંત ચેઈઆણં સૂત્રમાં કરાતું પૂજનાદિનું ઉચ્ચારણ, અનર્થક છે. અને તે વંદના=અરિહંત ચેઇઆણં સૂત્રમાં કરાતી વંદના, યતિને=સાધુને, તેના અનુચ્ચારણથી=પૂજનાદિના અનુચ્ચારણથી, કહેવાઈ નથી. તેથી અભિસંધારણરૂપે= વિશિષ્ટ ઇચ્છારૂપે='પૂજન-સત્કારરૂપ દ્રવ્યસ્તવ કરવા દારા શ્રાવકો જે બોધિલાભ અને ક્રમિક મોક્ષરૂપ ફળ પ્રાપ્ત કરે છે તે ફળ પ્રસ્તુત કાયોત્સર્ગથી મને પ્રાપ્ત થાઓ' એ પ્રકારની વિશિષ્ટ ઇચ્છારૂપે, આનું=દ્રવ્યસ્તવનું, સંપાદન ઇષ્ટ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જ્ઞાનવિનય : જેનાથી કર્મોનું વિનયન થાય તેને વિનય ફહેવાય. વિરતિ સાથે દરેક શાસ્ત્રવચનની સંલગ્નતાનો બોધ કરાવે તેવું જ્ઞાન સમ્યગ્જ્ઞાન છે, અને આવા સમ્યગ્જ્ઞાનમાં યત્ન કરવાથી કર્મોનું વિનયન થાય છે. તેથી સમ્યગ્જ્ઞાનમાં યત્ન કરવો એ જ્ઞાનવિનય છે. વળી તે જ્ઞાનવિનય સ્વયં શાસ્ત્રો ભણવારૂપ પણ હોઈ શકે, અન્યને શાસ્ત્રો ભણાવવારૂપ પણ હોઈ શકે, તેમ જ કોઈ શાસ્ત્રો ભણતા હોય તેને ભણવામાં સહાયક થવારૂપ પણ હોઈ શકે.

દર્શનવિનય : સમ્યગ્દર્શનમાં યત્ન કરવાથી કર્મોનું વિનયન થાય છે. તેથી સમ્યગ્દર્શનમાં યત્ન કરવો એ દર્શનવિનય છે. વળી તે દર્શનવિનય સંમતિતર્ક વગેરે દર્શનશાસ્ત્રોનું અધ્યયન છે, અથવા પૂર્ણ પુરુષ એવા ભગવાનના સ્વરૂપને જાણીને તેમના પ્રત્યે બહુમાન-ભક્તિનો અધ્યવસાય છે.

ચારિત્રવિનય : સમ્યગ્ચારિત્રમાં યત્ન કરવાથી કર્મોનું વિનયન થાય છે. તેથી ચારિત્રાચારનું સમ્યક્ પાલન કરીને ગુપ્તિના અતિશયને કરતો આત્મા ચારિત્રવિનય કરે છે. **ઉપચારવિનય :** વિનયને અનુકૂળ એવી ભગવાનની પૂજા, ગુણવાન પુરુષની વૈયાવચ્ચ, જ્ઞાનનાં સાધનોની પૂજા કરવી ઇત્યાદિ વ્યવહારિક ક્રિયાઓ કરવી એ ઉપચારવિનય છે. તેમાં સમ્યગ્યત્ન કરવાથી કર્મોનું વિનયન થાય છે.

આમ, ઉપરમાં બતાવ્યા એ ચાર પ્રકારના વિનયમાંથી તીર્થંકરવિષયક ઉપચારવિનય દ્રવ્યસ્તવરૂપ જ છે, અને તીર્થંકરવિષયક ઉપચારવિનયના સંપાદન માટે અરિહંત ચેઇયાણં સૂત્રમાં સાધુ જે પૂજનાદિનું ઉચ્ચારણ કરે છે તે સાધુને ઘટે છે. જો દ્રવ્યસ્તવરૂપ તીર્થંકરવિષયક ઔપચારિક વિનય કરવાનો સાધુને સર્વથા નિષેધ કરવામાં આવે, તો અરિહંત ચેઈયાણંરૂપ વંદનાસૂત્રમાં કરાતું **પૂઝणवत્तियાए सक्कारवत्तियाए** એ પદનું ઉચ્ચારણ સાધુને નિરર્થક માનવું પડે; અને 'અરિહંત ચેઈયાણં' રૂપ વંદનાસૂત્ર સાધુને **પૂઝणवત્તિયા** સ**ાધુને નિરર્થક માનવું પડે; અને 'અરિહંત ચેઈયા**ણં' રૂપ વંદનાસૂત્ર સાધુને **પૂઝणवત્તિયા** સ**ાધુને નિરર્થક માનવું પડે; અને** 'અરિહંત ચેઈયાણં' રૂપ વંદનાસૂત્ર સાધુને પૂ**ઝणवત્તિયા** સંપાદન ઇષ્ટ છે.

અહીં સાધુને દ્રવ્યસ્તવના સંપાદનની વિશિષ્ટ ઇચ્છા એ હોય છે કે શ્રાવકો ભગવાનનું પૂજન અને ભગવાનનો સત્કાર કરીને જે બોધિના લાભરૂપ ફળને પ્રાપ્ત કરે છે, તે ફળ અરિહંત ચેઈઆણં સૂત્રમાં કરાતા **પૂઝणवत्तियाए** આદિ પદના ઉચ્ચારણથી મને પ્રાપ્ત થાઓ. આ પ્રકારે તીર્થંકરના પૂજન-સત્કારથી થતા વિશિષ્ટ ફળની ઇચ્છારૂપે દ્રવ્યસ્તવનું સંપાદન સાધુને પણ ઇષ્ટ છે. **II૧૨૨૧/૧૨૨૨II**

અવતરણિકાઃ

ગાથા ૧૨૧૧થી ૧૨૨૨ સુધી સાધુને ગૌણરૂપે દ્રવ્યસ્તવ છે, તેમ અનેક યુક્તિઓ દ્વારા ગ્રંથકારશ્રીએ સ્થાપન કર્યું. ત્યાં કોઈને શંકા થાય કે જો મુનિ અનુમોદન આદિરૂપે દ્રવ્યસ્તવ કરે છે તો ઉત્તમ દ્રવ્યોથી કરણરૂપે દ્રવ્યસ્તવ કેમ કરતા નથી ? તેના સમાધાનરૂપે કહે છે –

ગાથા :

सक्खा उ कसिणसंजमदव्वाभावेहिं णो अयं इट्ठो । गम्मइ तंतठिईए भावपहाणा हि मुणउ त्ति ॥१२२३॥

અન્વચાર્થ :

मुणउ भावपहाणा हि=મુનિઓ ભાવપ્રધાન જ હોય છે. त्ति=એથી कसिणसंजमदव्वाभावेहिं=કૃત્સ્ન સંયમ અને દ્રવ્યના અભાવને કારણે सक्खा उ=સાક્ષાત્ જ अयं=આ=દ્રવ્યસ્તવ, इट्ठो णो=ઇષ્ટ નથી, (એ પ્રમાણે) तंतठिईए=તંત્રસ્થિતિથી गम्मइ=જણાય છે.

ગાથાર્થ ઃ

મુનિઓ ભાવપ્રધાન જ હોચ છે. એથી સંપૂર્ણ સંચમ હોવાને કારણે અને દ્રવ્યનો અભાવ હોવાને કારણે મુનિને સાક્ષાત્ જ દ્રવ્યસ્તવ ઘષ્ટ નથી, એ પ્રમાણે તંત્રની સ્થિતિથી જણાય છે.

ટીકા ઃ

साक्षात्=स्वरूपेणैव कृत्स्नसंयमद्रव्याभावाभ्यां कारणाभ्यां नाऽयमिष्ठो द्रव्यस्तव इति गम्यते

तन्त्रस्थित्या, पूर्वापरनिरूपणेन गर्भार्थमाह-भावप्रधाना हि मुनय इति कृत्वोपसर्ज्जनमयमिति गाथार्थः ॥१२२३॥

રીકાર્થઃ

साक्षात्......स्थित्या કૃત્સ્ન સંયમ અને દ્રવ્યના અભાવરૂપ કારણથી≕સાધુ સંપૂર્ણ સંયમવાળા હોવાથી અને સાધુ પાસે પૈસા વગેરે દ્રવ્ય નહીં હોવાથી, આ=દ્રવ્યસ્તવ, મુનિને સાક્ષાત્=સ્વરૂપથી જ=આચરણાથી જ, ઇષ્ટ નથી. એ પ્રમાણે તંત્રની સ્થિતિથી=શાસ્ત્રની મર્યાદાથી, જણાય છે.

पूर्वापर......माह – પૂર્વ-અપરના નિરૂપણ દ્વારા ગર્ભાર્થને કહે છે અર્થાત્ ગાથા ૧૨૧૨માં કહ્યું કે સિદ્ધાંતમાં દ્રવ્યસ્તવસ્વરૂપ પૂજન-સત્કાર હેતુક કાયોત્સર્ગ યતિને પણ નિર્દિષ્ટ છે, ગાથા ૧૨૧૪માં કહ્યું કે સમવસરણમાં દ્રવ્યસ્તવના અંગરૂપ બલિ આદિ ભગવાન વડે પણ પ્રતિષિદ્ધ નથી, ગાથા ૧૨૧૦માં કહ્યું કે ચાર પ્રકારના વિનયમાંથી તીર્થંકરવિષયક જે ઔપચારિક વિનય છે તે દ્રવ્યસ્તવથી અન્ય નથી : આ સર્વરૂપ પૂર્વકથનોની અને પ્રસ્તુત ગાથામાં કહ્યું કે કૃત્સ્ન સંયમાદિને કારણે મુનિને સાક્ષાત્ જ દ્રવ્યસ્તવ ઇપ્ટ નથી એ રૂપ અપરકથનની, વિચારણા દ્વારા જે ગર્ભમાં રહેલો અર્થ પ્રાપ્ત થાય છે, તેને ગ્રંથકાર કહે છે –

भावप्रधाना.....मयम् મુનિઓ ભાવપ્રધાન જ હોય છે, એથી કરીને આ ઉપસર્જન છે=મુનિઓને દ્રવ્યસ્તવ ગૌણ છે.

इति गाथार्थ: એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

મુનિઓ સંપૂર્શ સંયમવાળા છે, માટે સ્નાનાદિ કરતા નથી અને તેમની પાસે પૈસા વગેરે દ્રવ્ય હોતું નથી, માટે ઉત્તમ દ્રવ્યોથી જિનભવનકારણાદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવ સાક્ષાત્ કરતા નથી. આથી સિદ્ધાંતની મર્યાદાથી તેઓને સાક્ષાત્ દ્રવ્યસ્તવ ઇષ્ટ નથી એમ જણાય છે.

વળી, પ્રસ્તુત ગાથામાં પૂર્વ-અપર કથનના નિરૂપણ દ્વારા તાત્પર્ય બતાવ્યું કે મુનિઓ ભાવપ્રધાન જ હોય છે. તેનો આશય એ છે કે મુનિઓને દ્રવ્યસ્તવ, માત્ર અરિહંત ચેઈયાણં સૂત્ર બોલવા દ્વારા કરાતી ચૈત્યવંદનામાં પૂજન-સત્કારના નિમિત્તે કરાતા કાયોત્સર્ગ દ્વારા પૂજન-સત્કારના ફળના સંપાદનરૂપે, અથવા શ્રાવકોને દ્રવ્યસ્તવ કરવાનો ઉપદેશ આપવારૂપે, કે ઉપચાર વિનયરૂપે ઇષ્ટ હોય છે. આથી મુનિઓનો દ્રવ્યસ્તવ કૃત્યરૂપે નથી, પરંતુ અનુમોદનાદિના ભાવરૂપે છે. માટે મુનિને દ્રવ્યસ્તવ ગૌણરૂપે છે અને ભાવસ્તવ મુખ્યરૂપે છે; કેમકે જે વિશેષણરૂપ હોય તેને ગૌણ કહેવાય અને વિશેષ્યરૂપ હોય તેને મુખ્ય કહેવાય. એ નિયમ અનુસાર પ્રસ્તુતમાં મુનિને 'દ્રવ્યસ્તવવિષયક અનુમોદનાદિનો ભાવ' હોય છે, તેથી 'દ્રવ્યસ્તવ' વિશેષણ બને છે અને 'ભાવ' વિશેષ્ય બને છે.

વિશેષણ (ગૌણ)	વિશેષ્ય (મુખ્ય)	
દ્રવ્યસ્તવ વિષયક	અનુમોદનાદિનો ભાવ	

મુનિને આશ્રયીને

વળી શ્રાવકનો દ્રવ્યસ્તવ વીતરાગ પ્રત્યેના બહુમાનભાવની વૃદ્ધિપૂર્વક ઉત્તમ દ્રવ્યોથી વીતરાગની ભક્તિ કરવારૂપ હોય છે. આથી શ્રાવકનો દ્રવ્યસ્તવ કૃત્યરૂપે છે, અને દ્રવ્યસ્તવકાળમાં શ્રાવકને જે ભાવલેશ થાય છે તેના દ્વારા શ્રાવકનાં સંયમના પ્રતિબંધક કર્મોનો નાશ થાય છે. આમ શ્રાવક વડે કરાતા દ્રવ્યસ્તવથી ભાવની પ્રાપ્તિ દ્વારા સંયમપ્રાપ્તિનાં પ્રતિબંધક કર્મોની નિર્જરા થાય છે.

આશય એ છે કે વ્યાપારી હંમેશાં મુખ્ય હોય અને વ્યાપાર હંમેશા ગૌણ હોય. એ નિયમ અનુસાર, જેમ –

(૧) દંડ ભ્રમી દ્વારા ઘટનું કારશ છે; અહીં દંડ એ વ્યાપારી છે અને ભ્રમી એ વ્યાપાર છે.

(૨) જ્ઞાન ક્રિયા દ્વારા મોક્ષનું કારણ છે; અહીં જ્ઞાન એ વ્યાપારી છે અને ક્રિયા એ વ્યાપાર છે. તેમ પ્રસ્તુતમાં —

(૩) દ્રવ્યસ્તવ ભાવલેશ દ્વારા ભાવસ્તવનું કારણ છે; અહીં દ્રવ્યસ્તવ વ્યાપારી છે અને ભાવલેશ એ વ્યાપાર છે.

*	પ્રધાન કારણ	ગૌણ કારણ	તેના દ્વારા પ્રાપ્ત એવું કાર્ય
(१)	É S	ભ્રમી	ઘટ
(૨)	જ્ઞાન	ક્રિયા	મોક્ષને અનુકૂળ નિર્જરા
(૩)	દ્રવ્યસ્તવ	ભાવલેશ	ભાવસ્તવને અનુંકૂળ નિર્જરા

શ્રાવકને આશ્રયીને

આથી પ્રથમ સ્થાનમાં દંડ એ પ્રધાન કારણ છે, ભ્રમી એ ગૌણ કારણ છે અને તેના દારા ઘટરૂપ કાર્ય નિષ્પન્ન થાય છે. બીજા સ્થાનમાં વ્યવહારનયની દષ્ટિથી જ્ઞાન એ પ્રધાન કારણ છે, ક્રિયા એ ગૌણ કારણ છે અને તેના દારા મોક્ષરૂપ કાર્ય નિષ્પન્ન થાય છે. ત્રીજા સ્થાનમાં દ્રવ્યસ્તવ એ પ્રધાન કારણ છે, ભાવલેશ એ ગૌણ કારણ છે અને તેના દારા ભાવસ્તવને અનુકૂળ નિર્જરારૂપ કાર્ય નિષ્પન્ન થાય છે. આથી ફ્લિત થાય કે શ્રાવકને દ્રવ્યસ્તવ મુખ્ય છે અને ભાવસ્તવ ગૌણ છે.

અહીં વિશેષ એ છે કે સ્નાનાદિમાં જલાદિગત જીવોની હિંસા થાય છે માટે મુનિઓ સ્નાનાદિ કરતા નથી એમ નથી; કેમ કે જો જલાદિગત જીવોની હિંસા થતી હોવાને કારણે જ શાસ્ત્રમાં મુનિને સ્નાનાદિ કરવાનો નિષેધ કરેલ હોય, તો મુનિ નદી ઊતરે છે ત્યારે અપ્કાયાદિ જીવોની હિંસા થાય છે, અને વિહાર કરે છે ત્યારે પણ વાઉકાયાદિ જીવોની હિંસા થાય છે. તેથી નદી ઊતરવા વગેરે પ્રવૃત્તિ સ્વરૂપથી સાવઘ હોવાથી તેનો પણ સ્નાનાદિની જેમ મુનિને નિષેધ પ્રાપ્ત થાય.

વસ્તુતઃ સંયમની વૃદ્ધિ થાય છે માટે સાધુ સ્વરૂપથી સાવઘ હોવા છતાં જેમ નદી પણ ઊતરે છે અને વિહાર પણ કરે છે, તેમ ભાવોની વૃદ્ધિ થતી હોય તો સાધુ સ્નાનાદિ કરીને પણ જિનપૂજા આદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવ કરે; પરંતુ સાધુ નિરપેક્ષ થવાની ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કરવારૂપ ભગવાનની ઉચ્ચતર ભક્તિ કરી શકે છે, માટે તેઓ ભગવાનની બાહ્ય ભક્તિ કરતા નથી. તેમ જ બ્રહ્મચારીને શાસ્ત્રમાં સ્નાનાદિના વર્જનનો ઉપદેશ છે માટે પણ સાધુ સ્નાનાદિ કરતા નથી, અને શાસ્ત્રમાં સાધુને પરિગ્રહના વર્જનનો ઉપદેશ છે માટે સાધુ સંયમના ઉપકરજોથી અતિરિક્ત દ્રવ્ય રાખતા નથી. આમ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવા અર્થે સ્નાનાદિ નહીં કરતા હોવાને કારજો અને પરિગ્રહ નહીં રાખતા હોવાને કારજો, મુનિ ઉત્તમ દ્રવ્યોથી ભગવાનની ભક્તિ કરવારૂપ દ્રવ્યસ્તવ સાક્ષાત્ કરતા નથી, પરંતુ વીતરાગ થવાને અનુકૂળ નિરપેક્ષ થવાની ભગવાનની આજ્ઞાના પાલનમાં યત્ન કરવારૂપ ભાવસ્તવ સાક્ષાત્ કરે છે. આથી મુનિને ભાવસ્તવ પ્રધાન છે અને શ્રાવકને દ્રવ્યસ્તવ પ્રધાન છે, એમ ફલિત થાય. II ૧૨૨૩II

ગાથા :

एएहिंतो अण्णे धम्महिगारीह जे उ तेसिं तु । सक्खं चिअ विण्णेओ भावंगतया जओ भणियं ॥१२२४॥

અન્વચાર્થઃ

इह तु=વળી અહીં=જગતમાં, एएहिंतो अण्णे जे धम्महिगारी=આમનાથી=-મુનિઓથી, અન્ય જે ધર્મના અધિકારીઓ છે, तेसिं=તેઓને भावंगतया=ભાવનું અંગપશું હોવાથી (વ્રવ્યસ્તવ) सक्खं चिअ=સાક્ષાત્ જ विण्णोओ=જાણવો; जओ=જે કારણથી भणियं=કહેવાયું છે.

★ ગાथाना पूर्वार्धमां २हेल 'ड' पाहपूर्तिमां छे.

ંગાથાર્થ :

વળી જગતમાં મુનિઓથી અન્ય જે ધર્મના અધિકારીઓ છે, તેઓને ભાવનું અંગપણું હોવાથી દ્રવ્યસ્તવ સાક્ષાત્ જ જાણવો; જે કારણથી કહેવાયું છે.

રીકા ઃ

एतेभ्यो=मुनिभ्योऽन्ये धर्म्माधिकारिण इह ये श्रावकास्तेषां तु साक्षादेव विज्ञेयः स्वरूपेणैव भावाङ्गतया हेतुभूतया, यतो भणितं वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥१२२४॥

ટીકાર્થ :

વળી અહીં=જગતમાં, આમનાથી≕મુનિઓથી, અન્ય'જે ધર્મના અધિકારવાળા શ્રાવકો છે, તેઓને હેતુભૂત એવી ભાવની અંગતા હોવાથી=દ્રવ્યસ્તવનું ભાવસ્તવના કારણભૂત એવા ભાવનું કારણપણું હોવાથી, સાક્ષાત્ જ=સ્વરૂપથી જ, વિજ્ઞેય છે=દ્રવ્યસ્તવ કર્તવ્યરૂપે વિજ્ઞેય છે; જે કારણથી વક્ષ્યમાણ=આગળની ગાથામાં કહેવાશે એ, કહેવાયું છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભાવપ્રધાન મુનિઓથી અન્ય એવા ધર્મના અધિકારી શ્રાવકોને સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિના કારણભૂત એવા ભાવનું કારણ હોવાથી સાક્ષાત્ દ્રવ્યસ્તવ ઇષ્ટ છે.

આશય એ છે કે મુનિઓ સાક્ષાત્ સર્વવિરતિનું પાલન કરીને મોક્ષને અનુકૂળ ભાવોમાં યત્ન કરી શકે છે; જ્યારે શ્રાવકો સર્વવિરતિનું પાલન કરવા માટે અસમર્થ છે, તોપણ તેઓ મોક્ષના અર્થી હોવાથી ઇચ્છતા હોય કે ''હું ભગવાનની ભક્તિ એ રીતે કરું કે જેથી મારામાં પણ સર્વવિરતિના પાલનનું સામર્થ્ય પ્રગટે.'' આ પ્રકારના ભાવનું કારણ હોવાથી શ્રાવકો સાક્ષાત્ દ્રવ્યસ્તવ કરે છે, જેનાથી પેદા થયેલ શુભ ભાવથી શ્રાવકો પુણ્યાનુબંધીપુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે, જેના બળથી શ્રાવકોને જન્માંતરમાં સર્વવિરતિને અનુકૂળ સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

ગાથા :

अकसिणपवत्तयाणं विस्याविखाण एस खलु जुत्तो । संसारपयणुकरणो दव्वथए कूवदिट्ठंतो ॥१२२५॥

અન્વયાર્થ :

अकसिणपवत्तयाणं विखाविखाण=અકૃત્સ્ન પ્રવર્તક એવા વિરતાવિરતોને संसाखयणुकरणो खलु= ખરેખર સંસારપ્રતનુકરણ=સંસારને અલ્પ કરનારો, एस=આ=द्रવ્યસ્તવ, जुत्तो=યુક્ત છે. दव्वथए कूवदिट्ठंतो= द्रव्यस्तवमां કूपनुं દેષ્ટાંત છે.

ગાચાર્થ :

અસંપૂર્ણ પ્રવર્તક એવા વિરતાવિરત શ્રાવકોને ખરેખર સંસારને અલ્પ કરનારો દ્રવ્યસ્તવ ચુક્ત છે. દ્રવ્યસ્તવમાં કૂપનું દુષ્ટાંત છે.

રીકા ઃ

अकृत्स्नप्रवर्त्तकानां संयममधिकृत्य विरताविरतानां प्राणिनामेष खलु युक्तः स्वरूपेणैव संसारप्रतनुकरणः शुभानुबन्धात् द्रव्यस्तवः, तस्मिन् (?द्रव्यस्तवे कूपदृष्टान्तः), कूपदृष्टान्तोऽत्र प्रसिद्ध-कथानकगम्य इति गाथार्थः ॥१२२५॥

नोंध ः

. ટીકામાં तस्मिन् कूपदृष्टान्तोऽत्र છે, તેને સ્થાને મૂળગાથા પ્રમાણે तस्मिन् द्रव्यस्तवे कूपदृष्टान्तः, कूपदृष्टान्तोऽत्र હોવું બોઇએ.

રીકાર્થ :

સંયમને આશ્રયીને અકૃત્સ્ન પ્રવર્તક≕સંયમમાં અસંપૂર્શ પ્રવર્તનારા, એવા વિરત-અવિરત પ્રાણીઓને= દેશવિરતિવાળા શ્રાવકોને, ખરેખર શુભનો અનુબંધ હોવાને કારણે=દ્રવ્યસ્તવથી ઉત્તરોત્તર ધર્મની વૃદ્ધિ થવારૂપ શુભ પરિણામનો અનુબંધ હોવાને કારણે, સંસારનો પ્રતનુકરણ=સંસારને અલ્પ કરનારો, આ= દ્રવ્યસ્તવ, સ્વરૂપથી જ યુક્ત છે. તે દ્રવ્યસ્તવમાં=ઉપરમાં બતાવ્યા પ્રમાણે જે દ્રવ્યસ્તવ સંસારને અલ્પ કરનારો હોય તે દ્રવ્યસ્તવમાં, કૂવાનું દેષ્ટાંત છે. અહીં=દ્રવ્યસ્તવમાં કૂવાનું દેષ્ટાંત છે એ કથનમાં, કૂવાનું દેષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ કથાનકથી ગમ્ય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શ્રાવકો સંપૂર્ણ સંયમવાળા હોતા નથી, પરંતુ કાંઈક વિરતિના અને કાંઈક અવિરતિના પરિણામવાળા હોય છે. આથી શ્રાવકો ધનાદિ રાખે છે અને ભગવાનની ભક્તિ અર્થે સ્નાનાદિ કરે છે. વળી ભગવાનની ભક્તિ કરતી વખતે શ્રાવકોને શુભ ભાવ થાય છે કે "ભગવાનની ભક્તિ અર્થે હું સ્નાનાદિ કરું છું, અને મેં જે ધનાદિનો સંચય કર્યો છે તેને ભગવાનની ભક્તિમાં વાપરીને હું મારા આત્મહિતને સાધું" આ પ્રકારનો તેઓનો શુભ ભાવ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામીને સંયમની પ્રાપ્તિનું કારણ બને છે. માટે દેશવિરતિધર શ્રાવકો દ્વારા કરાતો દ્રવ્યસ્તવ તેઓનો સંસાર અલ્પ કરવાનું કારણ બને છે. આથી શ્રાવકોને સાક્ષાત્ જ દ્રવ્યસ્તવ ઇષ્ટ છે. વળી દ્રવ્યસ્તવમાં કૂવાનું દષ્ટાંત લોકમાં પ્રસિદ્ધ કથાનકથી જાણવું. **ગ**૧૨૨૫**ા**

અવતરણિકા ઃ

સ્તવપરિજ્ઞાના વર્ષાનમાં સૌ પ્રથમ દ્રવ્યસ્તવનું સ્વરૂપ બતાવતાં કહેલ કે જિનભવનાદિનું વિધાન એ દ્રવ્યસ્તવ છે. ત્યારપછી જિનભવનકારણની વિધિ બતાવી, અને ત્યારપછી દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવનું કારણ કઈ રીતે બને છે ? તે બતાવ્યું. ત્યાં કોઈ આક્ષેપ કરે કે દ્રવ્યસ્તવ પુષ્પાદિરૂપ હોઈ શકે, જિનભવનકારણાદિરૂપ નહીં. આ પ્રકારના આક્ષેપનું ઉદ્ભાવન કરીને તેનું સમાધાન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

সাথা :

सो खलु पुष्फाईओ तत्थुत्तो ण जिणभवणमाई वि । आईसद्दा वुत्तो तयभावे कस्स पुष्फाई ? ॥१२२६॥

અન્વચાર્થઃ

तत्थ खत्नु=ખરેખર ત્યાં=આવશ્યકનિર્યુક્તિભાષ્યગાથા-૧૯૩માં, सो=તે=દ્રવ્યસ્તવ, पुष्फाईओ= પુષ્પાદિરૂપ उत्तो=કહેવાયો છે, जिणभवणमाई वि ण=જિનભવનાદિરૂપ પણ નહીં. (આ પ્રમાણે કહેતા પૂર્વપક્ષીને ગ્રંથકાર કહે છે --) आईसद्दा वुत्तो=आदि શબ્દથી કહેવાયો છે=''पुष्पादि''માં રહેલ 'आदि' શબ્દથી જિનભવનાદિરૂપ પણ દ્રવ્યસ્તવ કહેવાયો છે. त्तयभावे कस्स पुष्फाई ?=તેના અભાવમાં કોને પુષ્પાદિ?=જિનભવનાદિના અભાવમાં કોની પુષ્પાદિથી પૂજ્ય કરવી ?

ગાથાર્થ :

ખરેખર આવશ્યકનિર્શુક્તિભાષ્યગાથા-૧૯૩માં દ્રવ્યસ્તવ પુષ્પાદિરૂપ કહેવાચો છે, જિનભવનાદિરૂપ પણ નહીં. આમ કહેતા પૂર્વપક્ષીને ગ્રંથકાર કહે છે – ''पુष्पादि''માં રહેલ 'आदि' શબ્દથી જિનભવનાદિરૂપ પણ દ્રવ્યસ્તવ કહેવાચો છે; જિનભવનાદિના અભાવમાં કોની પુષ્પાદિથી પૂજા કરવી ?

રીકા ઃ

स खलु द्रव्यस्तवः पुष्पादिः तत्रोक्तः 'पुष्फादीयं ण इच्छंति' प्रतिषेधप्रत्यासन्ने, न जिनभवनादिरपि, अनधिकारादित्याशङ्क्याह-आदिशब्दादुक्तो जिनभवनादिरपि, तदभावे=जिनभवनाद्यभावे कस्य पुष्पादिस्ति गाथार्थः ॥१२२६॥

ટીકાર્થ :

ખરેખર ત્યાં=આવશ્યકનિર્યુક્તિભાષ્યગાથા-૧૯૩માં, 'પુષ્પદિકને ઇચ્છતા નથી' એ રૂપ પ્રતિષેધના પ્રત્યાસન્નમાં=આ પ્રકારના નિષેધવાક્યની નજીકમાં, તે=દ્રવ્યસ્તવ, પુષ્પાદિ કહેવાયો છે, જિનભવનાદિ પણ નહીં; કેમ કે અનધિકાર છે=આવશ્યકનિર્યુક્તિભાષ્યગાથા-૧૯૧માં દ્રવ્યસ્તવ તરીકે જિનભવનાદિનો અધિકાર નથી. આ પ્રકારે આશંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે –

આદ્રિ શબ્દથી≕''પુષ્પાદ્રિ''માં રહેલ 'આદ્રિ' શબ્દથી, જિનભવનાદિ પણ કહેવાયો છે≕આવશ્યકનિર્યુક્તિ-ભાષ્યમાં જિનભવનાદિ પણ દ્રવ્યસ્તવ કહેવાયો છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે '**'પુલ્વાदિ''**માં **' આદિ' ગ઼બ્**દથી જિનભવનાદિનું ગ્રહણ છે, એમ કઈ રીતે નક્કી થાય ? તેથી કહે છે –

તેના અભાવમાં=જિનભવનાદિના અભાવમાં, પુષ્પાદિ કોને ?=કોને ચડાવવાં ? એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

આવશ્યકનિર્યુક્તિભાષ્યગાથા-૧૯૧માં કહ્યું છે કે 'દ્રવ્યસ્તવ પુષ્પાદિ છે.' અને આવશ્યકનિર્યુક્તિભાષ્ય-ગાથા-૧૯૩માં કહ્યું કે 'કૃત્શ્ન સંયમ છે પ્રધાન જેમને એવા વિદ્વાનો પુષ્પાદિને ઇચ્છતા નથી.' આ પ્રકારનું પ્રતિષેધનું વચન 'દ્રવ્યસ્તવ પુષ્પાદિ છે' એ કથનની નજીકમાં છે. આથી નક્કી થાય કે ભાષ્યકારને દ્રવ્યસ્તવ તરીકે પુષ્પાદિ ઇષ્ટ છે, પરંતુ જિનભવનાદિ પણ ઇષ્ટ નથી; કેમ કે આવશ્યકનિર્યુક્તિભાષ્યમાં સ્તવના અધિકારમાં પુષ્પાદિનો અધિકાર છે, પરંતુ જિનભવનાદિનો અધિકાર નથી.

આ પ્રકારનો આક્ષેપ કરવા દ્વારા પૂર્વપક્ષીને એમ કહેવું છે કે દ્રવ્યસ્તવ પુષ્પાદિ દ્રવ્યો દ્વારા ભગવાનની ભક્તિ કરવારૂપ હોઈ શકે, પરંતુ જિનભવન બનાવવા વગેરે રૂપ હોઈ શકે નહીં. તેનું સમાધાન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

આવશ્યકનિર્યુક્તિભાષ્યગાથા-૧૯૧માં કહ્યું કે દ્રવ્યસ્તવ 'પુષ્પાદિ' છે, ત્યાં **'આદિ'** શબ્દથી ગંધ, ધૂપાદિનું ગ્રહણ કરેલ છે, અને 'ધૂપાદિ'માં **'આદિ'** શબ્દથી જિનભવનાદિનું ગ્રહણ છે; કેમ કે જો જિનભવનાદિ જ ન હોય તો પુષ્પાદિ પણ કોને ચડાવવાં ? આથી નક્કી થાય કે જેમ પુષ્પાદિ દ્રવ્યસ્તવ છે, એમ પુષ્પાદિ દ્વારા પૂજા કરવાના વિષયભૂત એવા જિનભવન, જિનબિંબાદિ પણ દ્રવ્યસ્તવ છે.

અહીં વિશેષ એ છે કે, સ્થાપનાજિનની પૂજા પુષ્પાદિથી થાય છે, માટે સ્થૂલથી પુષ્પાદિ દ્રવ્યસ્તવરૂપ લાગે અને જિનભવનનું નિર્માણાદિ સ્થાપનાજિનની નિષ્પત્તિની પૂર્વક્રિયા છે, માટે સ્થૂલથી જિનભવનનિર્માણાદિ દ્રવ્યસ્તવરૂપ ન લાગે; પરંતુ સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચારીએ તો ભાવજિન પ્રત્યેના બહુમાનથી જેમ સ્થાપનાજિનની પુષ્પાદિ દ્વારા ભક્તિ થાય છે, તેમ સ્થાપનાજિનની પ્રતિષ્ઠા માટે જિનભવનનિર્માણાદિ પણ થાય છે. આથી જેમ પુષ્પાદિ દ્રવ્યસ્તવ છે તેમ જિનભવનનિર્માણાદિ પણ દ્રવ્યસ્તવ છે, એમ ફલિત થાય. II૧૨૨૬II

અવત્તરણિકાઃ

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે આવશ્યકનિર્યુક્તિભાષ્યગાથા ૧૯૩નો પાઠ આપીને, દ્રવ્યસ્તવ પુષ્પાદિ છે તેમ જિનભવનાદિ પણ છે, એમ યુક્તિથી સ્થાપન કર્યું, પરંતુ ત્યાં જે કહ્યું કે કૃત્સ્નસંયમપ્રધાન વિદ્વાનો પુષ્પાદિકને ઇચ્છતા નથી, તેથી અર્થથી સાધુઓને દ્રવ્યસ્તવ હોતો નથી એમ ફલિત થાય, અને પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં ગ્રંથકારે પૂર્વે અનેક યુક્તિઓથી સ્થાપન કર્યું કે સાધુઓને ગૌણરૂપે દ્રવ્યસ્તવ છે. આથી પ્રસ્તુંત ગ્રંથના કથન સાથે આવશ્યકનિર્યુક્તિભાષ્યનું કથન વિરોધી જણાય છે. આથી તે વિરોધનો પરિહાર કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

ગાથા :

णणु तत्थेव य मुणिणो पुष्फाईनिवारणं फुडं अत्थि । अत्थि तयं सयकरणं पडुच्च णऽणुमोअणाई वि ॥१२२७॥

અન્વચાર્થ :

णणु=ननु થી પર શંકા કરે છે – तत्थेव य=અને ત્યાં જ=આવશ્યકનિર્યુક્તિભાષ્યગાથા-૧૯૩માં જ, मुणिणो=મુનિને पुष्फाईनिवारणं फुडं अस्थि=પુષ્પાદિનું નિવારણ સ્કુટ છે=પ્રગટ છે. (તેને ગ્રંથકાર કહે છે –) तयं अस्थि=તે છે=પરનું કથન સત્ય છે, सयकरणं पडुच्च=સ્વયં કરણને આશ્રયીને (સાધુને પુષ્પાદિનું નિવારણ છે,) अणुमोअणाई वि ण=અનુમોદનાદિને પણ (આશ્રયીને) નહીં.

ગાથાર્થ :

ननु थी પર શંકા કરે છે — અને આવશ્યકનિર્યુક્તિભાષ્યગાથા-૧૯૩માં જ મુનિને પુષ્પાદિનું નિવારણ પ્રગટ છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે — પરનું કથન સત્ય છે, પરંતુ સ્વયં કરણને આશ્રચીને સાધુને પુષ્પાદિનું નિવારણ છે, અનુમોદનાદિને પણ આશ્રચીને નહીં.

ટીકા ઃ

ननु तत्रैव च स्तवाधिकारे मुनेः पुष्पादिनिवारणं स्फुटमस्ति, 'तो कसिणसंजम'इत्यादिवचनाद्, एतदाशङ्क्याह-अस्ति तत् सत्यं, किन्तु स्वयं करणं प्रतीृत्य निवारणं, नाऽनुमोदनाद्यपि प्रतीत्येति गाथार्थः ॥१२२७॥

ଥିକାର୍ଥ :

चनुથી પર શંકા કરે છે – અને ત્યાં જ=આવશ્યકનિર્યુક્તિભાષ્યમાં જ, સ્તવના અધિકારમાં મુનિને પુષ્પાદિનું નિવારણ પ્રગટ છે; કેમ કે તો कसिणसंजम ઇત્યાદિ વચન છે. આ કથનની આશંકા કરીને કહે છે – તે સત્ય છે=પૂર્વપક્ષીનું કથન સાચું છે, પરંતુ સ્વયં કરણને આશ્રયીને નિવારણ છે=મુનિને પુષ્પાદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવનો નિષેધ છે, અનુમોદના આદિને પણ આશ્રયીને નહીં, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શંકાકારનો આશય એ છે કે, આવશ્યકનિર્યુક્તિભાષ્યગાથા-૧૯૩માં કહેલ છે કે કુત્સ્નસંયમપ્રધાન

અનુયોગગણાનુજ્ઞાવસ્તુક / 'અનુયોગાનુજ્ઞા' હાર / સ્તવપરિજ્ઞા / ગાથા ૧૨૨૯-૧૨૨૮

1

વિદ્વાનો પુષ્પાદિને ઇચ્છતા નથી, તેથી મુનિઓને પુષ્પાદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવ કરવાનું નિવારણ સ્પષ્ટ દેખાય છે, માટે મુનિઓને ગૌણરૂપે દ્રવ્યસ્તવ છે એમ કઈ રીતે કહી શકાય ?

આ શંકાનું સમાધાન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે, મુનિઓને પુષ્પાદિનું નિવારશ સ્પષ્ટ છે તે વાત સાચી છે, પરંતુ મુનિઓને પુષ્પાદિથી થતા દ્રવ્યસ્તવનું સ્વયં કરવાને આશ્રયીને નિવારશ કરેલ છે, અનુમોદના આદિને આશ્રયીને પણ નિવારશ કરેલ નથી. આથી શ્રાવકો દ્વારા પુષ્પાદિથી કરાતા દ્રવ્યસ્તવની અનુમોદના વગેરે કરવા દ્વારા મુનિઓ ગૌણરૂપે દ્રવ્યસ્તવ કરે છે. **II૧૨૨૭II**

અવતરણિકા ઃ

एतदेव समर्थयति —

અવતરણિકાર્શ :

આને જ સમર્થન કરે છે≕પૂર્વગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં ગ્રંથકારે કહ્યું કે મુનિને પુષ્પાદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવનું નિવારણ સ્વયં કરણને આશ્રયીને છે, અનુમોદનાદિને પણ આશ્રયીને નથી. એનું જ ગ્રંથકાર સમર્થન કરે છે –

ગાથા :

सुव्वइ अ वयररिसिणा काखणं पि हु अणुट्टियमिमस्स । वायगगंथेसु तहा एअगया देसणा चेव ॥१२२८॥

અન્વચાર્થઃ

वयररिसिणा अ=અને વજઋષિ વડે इमस्स=આનું=દ્રવ્યસ્તવનું, कारवणं पि=કરાવણ પણ अणुट्ठियं= અનુષ્ઠિત=આચરાયેલ, सुव्वइ=સંભળાય છે. तहा=અને वायगगंथेसु=વાચકના ગ્રંથોમાં=ઉમાસ્વાતિ મહારાજા રચિત ગ્રંથોમાં, एअगया देसणा चेव=એતદ્ગત=દ્રવ્યસ્તવના વિષયવાળી, દેશના જ (સંભળાય છે.)

★ 'हુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

અને વજૠષિ વડે દ્રવ્યસ્તવનું કરાવણ પણ આચરાયેલ સંભળાય છે, અને ઉમારવાતિ મહારાજા રચિત ગ્રંથોમાં દ્રવ્યસ્તવવિષયક દેશના જ સંભળાય છે.

રીકા ઃ

श्रूयते च वर्ज्ञार्षणा पूर्वधरेण कारणमपि तत्त्वतः करणमपि अनुष्ठितमेतस्य=द्रव्यस्तवस्य, 'माहेसरीउ पुरिअं' इत्यादिवचनाद्, वाचकग्रन्थेषु तथा धर्म्मरत्नमालादिषु एतद्गता=जिनभवनादिद्रव्यस्तवगता देशना चैव श्रूयते, 'जिनभवनं' इत्यादिवचनादिति गाथार्थः ॥१२२८॥

ટીકાર્થઃ

અને પૂર્વધર વજઋષિ વડે આનું=દ્રવ્યસ્તવનું, કારણ પણ=કરાવણ પણ, તત્ત્વથી કરણ પણ=દ્રવ્યસ્તવનું

કરણ પણ, અનુષ્ઠાયેલ≕આચરણ કરાયેલ, સંભળાય છે; કેમ કે 'માફેસરો૩ પુષ્ઠિાં' ઇત્યાદિ વચન છે. અને ધર્મરત્નમાલા આદિ વાચકના ગ્રંથોમાં આના ગત≕જિનભવનાદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવગત, દેશના જ સંભળાય છે; કેમ કે 'જિનભવન' ઇત્યાદિ વચન છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વજસ્વામીએ માહેશ્વરી ઉદ્યાનમાંથી પુષ્પો લાવીને શ્રાવકોને જિનબિંબની પૂજા કરવા અર્થે આપેલા. આથી નક્કી થાય કે વજસ્વામીએ પુષ્પો લાવીને શ્રાવકો પાસે જિનબિંબની પૂજા કરાવવા દ્વારા દ્રવ્યસ્તવ કરાવ્યો હતો અને પુષ્પો લાવી આપવાની ક્રિયા કરવારૂપ દ્રવ્યસ્તવ તત્ત્વથી સ્વયં પણ કર્યો હતો.

વળી, પૂ. ઉમાસ્વાતિ વાચકવર રચિત ધર્મરત્નમાલા આદિ ગ્રંથોમાં જિનભવન આદિ કરવા વિષયક ઉપદેશ પણ સંભળાય છે. તેથી નક્કી થાય કે સાધુને ઉપદેશ આપવા દ્વારા જિનભવનાદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવ કરાવવામાં તો દોષ નથી, પરંતુ અપવાદથી જિનપૂજાદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવ સ્વયં કરવાનો પણ શાસ્ત્રમાં નિષેધ નથી. માટે સાધુને ભાવસ્તવ જ છે, દ્રવ્યસ્તવ નહીં, એમ કહેવું ઉચિત નથી. ફક્ત સાધુને ભાવસ્તવ મુખ્યરૂપે છે અને દ્રવ્યસ્તવ ગૌણરૂપે છે. એમ પૂર્વગાથા સાથે સંબંધ છે. **ા૧૨૨૮ા**

અવતરણિકા :

પૂર્વમાં ગ્રંથકારે યુક્તિથી સ્થાપન કર્યું કે, દ્રવ્યસ્તવથી શ્રાવકોને ભાવલેશ થાય છે અને તે ભાવલેશથી ઉપાર્જિત પુષ્ટ્યાનુબંધીપુષ્ટ્યથી શ્રાવકને ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ થાય છે; અને દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવ પરસ્પર અનુવિદ્ધ છે, માટે યતિને પણ અનુમોદનાદિરૂપે દ્રવ્યસ્તવ ઇષ્ટ છે.

ત્યાં પૂર્વપક્ષી કહે કે, જો દ્રવ્યસ્તવમાં થતી હિંસા દોષરૂપ નથી તો વેદવિહિત એવી યાગમાં થતી હિંસાને તમે દોષરૂપ કહો છો એ તમારો વ્યામોહ છે. આ કથનની જ પૂર્વપક્ષી ગાથા ૧૨૩૩ સુધી પુષ્ટિ કરે છે –

ગાથા :

आहेवं हिंसा वि हु धम्माय ण दोसयारिणि त्ति ठिअं । एवं च वेअविहिआ णिच्छिज्जइ सेह वामोहो ॥१२२९॥

અન્વચાર્થઃ

आह=आह થી પર શંકા કરે છે – एवं=આ રીતે=પૂર્વમાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે દ્રવ્યસ્તવ કરવાથી ભાવલેશ થાય છે અને તે ભાવલેશથી ઉપાર્જિત પુછ્યાનુબંધીપુછ્યથી ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ થાય છે એ રીતે, धम्माय=ધર્મ માટે (કરાતી) हिंसा वि=હિંસા પણ दोसयारिणी ण=દોષકારિણી નથી, त्ति ठिअं=એ પ્રમાણે સ્થિત થયું. एवं च=અને આ રીતે=ધર્મ માટે કરાતી હિંસા પણ દોષકારિણી નથી એમ સ્થિત થયું એ રીતે, इह=અહીં=ધર્મ માટે કરાતી હિંસાની વિચારણામાં, वेअविहिआ सा=વેદવિહિત તે=વૈદિક શાસ્ત્રમાં વિધાન કરાયેલી હિંસા, णिच्छिज्जइ=ઇચ્છાતી નથી, (એ) वामोहो=વ્યામોહ છે.

★ 'हુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ ઃ

आह થી શંકા કરતાં પર કહે છે – પૂર્વમાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે દ્રવ્યસ્તવ કરવાથી ભાવલેશ થાય છે અને તે ભાવલેશથી ઉપાર્જિત પુણ્યાનુબંધીપુણ્યથી ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ રીતે ધર્મ માટે કરાતી હિંસા પણ દોષકારી નથી એમ નક્કી થયું. અને આમ નક્કી થવાથી ધર્મ માટે કરાતી હિંસાની વિચારણામાં પૈદિક શાસ્ત્રમાં વિધિરૂપે બતાવાચેલી હિંસા ઇચ્છાતી નથી, એ વ્યામોહ છે.

ટીકા ઃ

आह-एवं द्रव्यस्तवविधाने हिंसाऽपि धर्माय क्रियमाणा न दोषकारिणीति स्थितं न्यायतः, तामन्तरेण द्रव्यस्तवाभावात्, तत: किमित्याह-एवं च स्थिते सति वेदविहिता यागविधाने नेष्यते सेह हिंसेति व्यामोहो भवतां, साधारणत्वादिति गाथार्थः ॥१२२९॥

ટીકાર્ચઃ

आहથી પૂર્વપક્ષ શંકાનું ઉદ્ભાવન કરે છે – આ રીતે=પૂર્વમાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે દ્રવ્યસ્તવથી ભાવલેશ થવા દ્વારા ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ થાય છે એ રીતે, દ્રવ્યસ્તવના વિધાનમાં=દ્રવ્યસ્તવ કરવામાં, ધર્મ માટે કરાતી હિંસા પણ દોષને કરનારી નથી, એ પ્રમાણે ન્યાયથી સ્થિત થયું; કેમ કે તેના વગરથી=હિંસા કર્યા વગર, દ્રવ્યસ્તવનો અભાવ છે. તેથી શું ? એથી કહે છે – અને આ રીતે સ્થિત થયે છતે=ધર્મ માટે કરાતી હિંસા દોષને કરનારી નથી એ રીતે નક્કી થયે છતે, અહીં=ધર્મ માટે કરાતી હિંસાની વિચારણામાં, યાગના વિધાનમાં=યજ્ઞ કરવામાં, વેદવિહિત એવી=વૈદિક શાસ્ત્રમાં વિધાન કરાયેલી એવી, તે=હિંસા, ઇચ્છાતી નથી, એ તમારો વ્યામોહ છે; કેમ કે સાધારણપણું છે=દ્રવ્યસ્તવના વિધાનમાં કરાતી હિંસાનું અને યાગના વિધાનમાં કરાતી હિંસાનું સમાનપણું છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ ઃ

પૂર્વમાં ગ્રંથકારે યુક્તિથી સ્થાપન કર્યું કે દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ દ્વારા મોક્ષનું કારણ છે. એ રીતે દ્રવ્યસ્તવ કરતી વખતે ધર્મ માટે થતી હિંસા કર્મબંધરૂપ દોષનું કારણ નથી, એમ યુક્તિથી સિદ્ધ થયું; કેમ કે દ્રવ્યસ્તવ પુષ્પાદિ દ્વારા ભગવાનની ભક્તિ કરવા સ્વરૂપ છે. અને પુષ્પાદિથી થતી ક્રિયા હિંસાસ્વરૂપ છે. વળી ગ્રંથકારે આ પ્રમાણે યુક્તિથી સ્થાપન કર્યું, ત્યાં વૈદિક દર્શનની માન્યતાવાળા પૂર્વપક્ષી શંકા કરતાં કહે છે કે જો ધર્મ માટે થતી હિંસા દોષરૂપ ન હોય તો 'યાગ કરતી વખતે ધર્મ માટે થતી હિંસા દોષરૂપ છે' એ પ્રકારનું જૈનોનું વચન વ્યામોહવાળું છે; કેમ કે ધર્મ માટે થતી હિંસા દ્રવ્યસ્તવમાં અને યાગમાં સમાન છે. માટે જો જૈનશાસ્ત્રના વચનાનુસાર દ્રવ્યસ્તવમાં થતી હિંસા દોષરૂપ ન હોય તો વૈદિકશાસ્ત્રના વચનાનુસાર યજ્ઞમાં થતી હિંસા દોષરૂપ કહી શકાય નહીં. એ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષીનો આશય છે. **૫૧૨૨૯**૫

અવતરણિક્રા ઃ

પૂર્વગાથામાં પૂર્વપક્ષીએ યુક્તિથી સ્થાપન કર્યું કે દ્રવ્યસ્તવની અને યાગની હિંસા સમાન હોવાથી જો જૈનોને યાગીય હિંસા ધર્મરૂપે માન્ય ન હોય તો દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા પણ ધર્મરૂપે માનવી જોઈએ નહીં.

ત્યાં જૈનદર્શનના પક્ષપાતી કોઈ વ્યક્તિ તે પૂર્વપક્ષીને યાગીય હિંસામાં દોષ બતાવે તો તે દોષ પણ યાગીય

હિંસાની જેમ દ્રવ્યસ્તવીય હિંસામાં સમાન છે. એમ પૂર્વપક્ષી ગાથા ૧૨૩૩ સુધી બતાવે છે –

ગાથા :

पीडागरि त्ति अह सा तुल्लमिणं हंदि अहिगयाए वि । ण य पीडाओ अधम्मो णिअमा विज्जेण वभिचारा ॥१२३०॥

અન્વચાર્થઃ

अह-अथ થી પૂર્વપક્ષીને કોઈ જૈનદર્શનવાળા કહે છે – सा=તે=વેદવિહિત હિંસા, पीडागरी=પીડાકારી છે. त्ति=એથી (ધર્મરૂપ નથી. તેને પૂર્વપક્ષી કહે છે –) इणं=આ=વેદવિહિત હિંસા પીડાકારી છે એ કથન, अहिगयाए वि=અધિકૃતમાં પણ=અધિકૃત એવી દ્રવ્યસ્તવની હિંસામાં પણ, तुल्लं=તુલ્ય છે. विज्जेण य वभिचारा=અને વૈદ્ય સાથે વ્યભિચાર હોવાને કારણે पीडाओ=પીડાથી णिअमा=નિયમથી अधम्मो ण=અધર્મ નથી.

★ 'हंदि' ઉपप्रदर्शनमां छे.

ગાથાર્થ :

अથ થી પૂર્વપક્ષીને કોઈ જૈનદર્શનવાળા કહે છે – વેદવિહિત હિંસા પીડાકારી છે, એથી ધર્મરૂપ નથી. તેને પૂર્વપક્ષી કહે છે – વેદવિહિત હિંસા પીડાકારી છે એ કથન અધિકૃત એવી દ્રવ્યસ્તવની હિંસામાં પણ સમાન છે. અને વેધ સાથે વ્યભિચાર હોવાને કારણે પીડાથી એકાંતે અધર્મ નથી. માટે વેદવિહિત હિંસા દોષકારી નથી.

ટીકા :

पीडाकारिणीत्यथ सा वेदविहिता हिंसा, एतदाशङ्क्याह-तुल्यमिदं हन्द्रधिकृतायामपि जिनभवनादि-हिंसायाम्, उपपत्त्यन्तरमाह-न च पीडातोऽधर्मो नियमाद्=एकान्तेनैव, वैद्येन व्यभिचारात्, तस्मात् पीडाकरणेऽपि तदभावादिति गाथार्थः ॥१२३०॥

રીકાર્થ :

<mark>ઝથ</mark>થી પૂર્વપક્ષીને કોઈ જૈનદર્શનવાળા કહે છે – તે≕વેદવિહિત હિંસા, પીડાને કરનારી છે, એથી ધર્મરૂપ નથી. એ કથનની આશંકા કરીને પૂર્વપક્ષી કહે છે – આ≕વેદવિહિત હિંસા પીડાને કરનારી છે એ કથન, અધિકૃત એવી જિનભવનાદિની હિંસામાં પણ તુલ્ય છે.

ઉપપત્તિઅંતરને કહે છે=પૂર્વપક્ષી અન્ય યુક્તિ આપે છે –

અને વૈદ્ય સાથે વ્યભિચાર હોવાને કારણે પીડાથી નિયમથી=એકાંતથી જ, અધર્મ નથી. તે કારણથી પીડાના કરણમાં પણ તેનો અભાવ હોવાથી=અધર્મનો અભાવ હોવાથી વેદવિહિત હિંસા અધર્મ નથી, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વૈદિક શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલ યાગ કરવામાં જે જીવોની હિંસા થાય છે તે જીવોને જેમ તે હિંસા પીડા કરે છે, તેમ જૈન શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલ દ્રવ્યસ્તવ કરવામાં જે જીવોની હિંસા થાય છે તે જીવોને પણ તે હિંસા પીડા કરે છે. માટે યાગમાં થતી હિંસા અધર્મરૂપ માન્ય હોય તો દ્રવ્યસ્તવમાં થતી હિંસા પણ અધર્મરૂપ જ માનવી પડે.

વળી વૈદ્યની ચિકિત્સાથી રોગીને પીડા થાય છે તોપણ વૈદ્યને અધર્મ થતો નથી. માટે કોઈને પીડા કરવાથી અધર્મ જ થાય છે એવો એકાંતે નિયમ નથી. આથી વેદવિહિત યાગીય હિંસામાં અધર્મ છે એવું માનવું ઉચિત નથી, છતાં જો જૈનોને વેદવિહિત યાગીય હિંસા અધર્મરૂપે માન્ય હોય તો જૈનોએ જૈનદર્શનવિહિત દ્રવ્યસ્તવીય હિંસાને પણ અધર્મરૂપે માનવી જોઈએ. એ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષીનો આશય છે. II૧૨૩૦II

ગાથા :

अह तेसि परिणामे सुहं तु तेसि पि सुव्वई एवं(?एयं) । तज्जणणे वि ण धम्मो भणिओ परदारगाईणं ॥१२३१॥

અન્વચાર્થ :

अह=अधथી પૂર્વપક્ષીને કોઈ જૈનદર્શનવાળા કહે છે – तेसिं=તેઓને=દ્રવ્યસ્તવમાં હણાતા જીવોને, परिणामे सुहं तु=પરિણામમાં સુખ જ થાય છે. (તેને પૂર્વપક્ષી કહે છે –) तेसिं पि=તેઓને પણ=યાગમાં હણાતા જીવોને પણ, एयं=આ=પરિણામમાં સુખ જ થાય છે એ કથન, सुव्वई=સંભળાય છે. तज्जणणे वि=તેના જનનમાં પણ=પર જીવને સુખ થવામાં પણ, परदारगाईणं=પારદારિકાદિને=પરસ્ત્રીગમન કરનારા પુરુષોને, धम्मो ण भणिओ=ધર્મ કહેવાયો નથી.

ગાશાર્થ :

अथ થી પૂર્વપक્ષીને કોઈ જૈનદર્શનવાળા કહે છે — દ્રવ્યસ્તવમાં હણાતા જીવોને પરિણામમાં સુખ જ થાય છે. તેને પૂર્વપક્ષી કહે છે — ચાગમાં હણાતા જીવોને પણ પરિણામમાં સુખ જ થાય છે એ કથન સંભળાય છે. પર જીવને સુખ થવામાં પણ પરદારાગમન કરનારા વગેરે પુરુષોને ધર્મ કહેવાથો નથી.

ટીકા ઃ

अथ तेषां=जिनभवनादौ हिंस्यमानानां परिणामे सुखमेवेत्यदोषः, एतदाशङ्क्याह-तेषामपि=यागे हिंस्यमानानां श्रूयते एतत्, स्वर्गपाठात्, उपपत्त्यन्तरमाह-तज्जननेऽपि=सुखजननेऽपि न धर्म्मो भणितः पारदारिकादीनां, तस्मादेतदपि व्यभिचारीति गाथार्थः ॥१२३१॥

नोंध :

ગાથાના પૂર્વાર્ધના અંતે एवं છે તેને સ્થાને ટીકામાં કરેલ અર્થ પ્રમાણે एयं હોય તેમ ભારો છે.

ଥିନାର୍ଥ :

ઞથથી પૂર્વપક્ષીને કોઈ જૈનદર્શનવાળા કહે છે – તેઓને=જિનભવનાદિમાં હણાતા એવા જીવોને, પરિશામમાં=ફળમાં, સુખ જ થાય છે, એથી અદોષ છે=જિનભવનાદિમાં થતી હિંસામાં કર્મબંધરૂપ દોષ નથી. આ કથનની આશંકા કરીને પૂર્વપક્ષી કહે છે – તેઓને પણ=યાગમાં હણાતા એવા જીવોને પણ, આ≕ અનુચોગગણાનુજ્ઞાવસ્તુક / 'અનુચોગાનુજ્ઞા' હાર / સ્તવપરિજ્ઞા / ગાથા ૧૨૩૧-૧૨૩૨

પરિણામમાં સુખ જ થાય છે એ કથન, સંભળાય છે; કેમ કે સ્વર્ગનો પાઠ છે=યાગમાં હણાતા જીવો સ્વર્ગે જાય છે એવો વૈદિક શાસ્ત્રમાં પાઠ છે.

ઉપપત્તિઅંતરને કહે છે=પૂર્વપક્ષી અન્ય યુક્તિને કહે છે –

તેના જનનમાં પણ્ર≕સુખના જનનમાં પણ≕પરને સુખ પેદા થવામાં પણ, પારદારિકાદિને≕પરસ્ત્રીનું ગમન કરનારા વગેરે પુરુષોને, ધર્મ કહેવાયો નથી. તે કારણથી આ પણ≕જિનભવનાદિમાં હણાતા જીવોને પરિણામમાં સુખ જ થાય છે આથી અદોષ છે એ કથન પણ, વ્યભિચારવાળું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્શઃ

જૈનધર્મ પ્રત્યેના પક્ષપાતવાળા કોઈ પુરુષ પૂર્વપક્ષીને કહે કે, જિનભવનનું નિર્માણ કરવું, જિનબિંબની પૂજા કરવી વગેરે અનુષ્ઠાનમાં જે જીવોની હિંસા થાય છે, તે જીવોને પરિણામે સદ્ગતિની પ્રાપ્તિરૂપ સુખ જ થાય છે. માટે જિનભવનનિર્માણાદિમાં થતી હિંસામાં દોષ નથી.

તેને પૂર્વપક્ષી કહે છે કે, યાગ કરવામાં પણ જે જીવોની હિંસા થાય છે તે જીવોને પરિણામમાં સુખ થાય છે, એવું વચન વેદમાં સંભળાય છે. માટે જેમ જિનભવનાદિમાં થતી હિંસા અધર્મરૂપ નથી, તેમ યાગમાં થતી હિંસા પણ અધર્મરૂપ નથી.

વળી, આ વાતને પુષ્ટ કરવા પૂર્વપક્ષી અન્ય યુક્તિ આપે છે કે, પરસ્ત્રીનું ગમન કરનારા પુરુષો પરસ્ત્રીને સુખ આપે છે, તોપણ તેઓને ધર્મ થતો નથી. માટે કોઈને સુખ આપવામાત્રથી ધર્મ જ થાય છે એવો પણ એકાંતે નિયમ નથી. આથી દ્રવ્યસ્તવીય હિંસામાં ધર્મ છે એમ માનવું ઉચિત નથી. છતાં જો જૈનો દ્રવ્યસ્તવીય હિંસાને ધર્મ માને તો યાગીય હિંસાને પણ ધર્મરૂપે માનવી જોઈએ. એ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષીનો આશય છે. II૧૨૩૧II

ગાથા :

सिअ तत्थ सुहो भावो तं कुणमाणस्स तुल्लमेअं पि । इअरस्स वि अ सुहो च्चिअ णेओ इअरं कुणंतस्स ॥१२३२॥

અન્વચાર્થઃ

सिअ=થાય=પૂર્વપક્ષીને કોઈ જૈનદર્શનવાળા કહે – तत्थ=ત્યાં=દ્રવ્યસ્તવમાં, तं=તેને=હિંસાને, कुणमाणस्स=કરતા એવા શ્રાવકને सुहो भावो=શુભ ભાવ થાય છે. (તેને પૂર્વપક્ષી કહે છે –) एअं पि=આ પણ=હિંસા કરનારાને શુભ ભાવ થાય છે એ કથન પણ, (યાગીય હિંસામાં) तुल्लं=તુલ્ય છે. (કઈ રીતે તુલ્ય છે ? તે બતાવે છે –) इआं अ कुणंतस्स इअस्स वि=અને ઇતરને કરતા એવા ઇતરને પણ=વેદવિહિત હિંસા કરતા એવા વેદવિહિત હિંસાના કર્તાને પણ, सुहो च्चिअ=શુભ જ (ભાવ) णेओ=જાણવો.

ગાથાર્થ :

स्यात् થી પૂર્વપक्षीने કોઈ જૈનદર્શનવાળા કહે — દ્રવ્યસ્તવમાં હિંસા કરતા શ્રાવકને શુભ ભાવ થાય છે. તેને પૂર્વપક્ષી કહે છે — હિંસા કરનારા શ્રાવકને શુભ ભાવ થાય છે એ કથન પણ યાગીય હિંસામાં તુલ્ય છે.

વેદવિહિત હિંસા કરતા એવા વેદવિહિત હિંસાના કર્તાને પણ શુભ જ ભાવ જાણવો.

રીકા ઃ

स्यात्-तत्र=जिनभवनादौ शुभो भावः तां=हिंसां कुर्वत इत्येतदाशङ्क्याह-तुल्यमेतदपि, कथमित्याह-इतरस्याऽपि च=वेदविहिताहिंसाकर्त्तुः शुभ एव ज्ञेयो भावः इतरां=वेदविहितां हिंसां कुर्वतो यागविधानेनेति गाथार्थः ॥१२३२॥

ડીકાર્થ ઃ

સ્વાત્થી પૂર્વપક્ષીને કોઈ જૈનદર્શનવાળા કહે – ત્યાં≕જિનભવનાદિમાં, તેને≕હિંસાને, કરતા એવા શ્રાવકને શુભ ભાવ થાય છે. એ કથનની આશંકાં કરીને પૂર્વપક્ષી કહે છે – આ પણ તુલ્ય છે≕જિનભવનાદિમાં હિંસા કરતા શ્રાવકને શુભ ભાવ થાય છે એ કથન પણ યાગીય હિંસામાં તુલ્ય છે. કઈ રીતે ? એથી કહે છે – અને યાગના વિધાનથી≕યજ્ઞ કરવાના વેદવચનથી, ઇતરને≕વેદવિહિત હિંસાને, કરતા એવા ઇતરને પણ=વેદવિહિત હિંસાના કરનારાને પણ, શુભ જ ભાવ જાણવો, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જૈનદર્શન પ્રત્યેના પક્ષપાતવાળા કોઈ પુરુષ પૂર્વપક્ષીને કહે કે શાસ્ત્રવચનથી જિનભવનનિર્માણાદિમાં હિંસા કરનાર પુરુષને જિનભવનનિર્માણાદિ કૃત્યમાં શાસ્ત્રવચનનું અનુસરણ કરવારૂપ શુભ ભાવ થાય છે. માટે જિનભવનનિર્માણાદિમાં થતી હિંસામાં દોષ નથી.

તેને પૂર્વપક્ષી કહે છે કે વેદવચનાનુસાર યાગ કરવામાં પણ હિંસા કરનાર પુરુષને યાગના કૃત્યમાં વેદવચનનું અનુસરણ કરવારૂપ શુભ ભાવ થાય છે. આથી જો જિનભવનાદિમાં શુભ ભાવ થતો હોવાને કારણે જૈનો દ્રવ્યસ્તવીય હિંસાને ધર્મરૂપે સ્વીકારતા હોય, તો યાગમાં પણ શુભ ભાવ થતો હોવાને કારણે જૈનોએ યાગીય હિંસાને ધર્મરૂપે સ્વીકારવી પડે. એ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષીનો આશય છે. II૧૨૩૨II

ગાશા :

एगिंदिआइ अह ते इअरे थोव त्ति ता किमेएणं ? । धम्मत्थं सव्व च्चिअ वयणा एसा ण दुट्ठ ति ॥१२३३॥

અન્વચાર્થઃ

अह=अध થી પૂર્વપક્ષીને કોઈ જૈનદર્શનવાળા કહે – ते=તેઓ=દ્રવ્યસ્તવ કરતી વખતે જે જીવોની હિંસા થાય છે તે જીવો, एगिंदिआइ=એકેન્દ્રિયાદિ છે. (તેને પૂર્વપક્ષી કહે છે –) इअरे थोवा=ઇતરો સ્તોક છે=દ્રવ્યસ્તવ કરતી વખતે જે જીવોની હિંસા થાય છે તે જીવો કરતાં ઇતર એવા યાગ કરતી વખતે જે જીવોની હિંસા થાય છે તે જીવો થોડાં છે. ता=તે કારણથી एएणं कि ?=આના વડે શું ?=દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા અને યાગીય હિંસામાં ભેદના આગ્રહ વડે શું ? वयणा=વચનથી=દ્રવ્યસ્તવ કરવાનું અને યાગ કરવાનું વચન હોવાથી, धम्मत्यं=ધર્માર્થે सव्व च्चिअ=સર્વ જ एसा=આ=હિંસા, दुट्ठा ण=દુષ્ટ નથી.

★ મૂળગાથામાં રહેલા બંને 'त્તિ' પાદપૂર્તિ અર્થે છે.

ગાથાર્થ :

अથથી પૂર્વપક્ષીને કોઈ જૈનદર્શનવાળા કહે – દ્રવ્યસ્તવ કરતી વખતે જે જીવોની હિંસા થાય છે તે જીવો એકેન્દ્રિયાદિ છે. તેને પૂર્વપક્ષી કહે છે – દ્રવ્યસ્તવકાળમાં જે જીવોની હિંસા થાય છે તે જીવોની અપેક્ષાએ ઇતર એવા થાગ કરતી વખતે જે જીવોની હિંસા થાય છે તે જીવો ઓછા છે. તે કારણથી દ્રવ્યસ્તવની હિંસા અને ચાગની હિંસામાં ભેદના આગ્રહ વડે શું ? દ્રવ્યસ્તવ કરવાનું જિનવચન હોવાથી અને ચાગ કરવાનું વેદવચન હોવાથી ધર્મ માટે કરાતી સર્વ જ હિંસા દુષ્ટ નથી.

રીકા ઃ

एकेन्द्रियादयोऽथ ते जिनभवनादौ हिंस्यन्त इत्याशङ्क्याह-इतरे स्तोका इति वेदात् यागे हिंस्यन्ते, तत्किमेतेन=भेदाभिनिवेशेन? धर्म्मार्थं सर्वैव सामान्येन वचनाद् एषा=हिंसा न दुष्टेति गाथार्थ: ॥१२३३॥

ટીકાર્થ :

 અથથી પૂર્વપક્ષીને કોઈ જૈનદર્શનવાળા કહે – જિનભવનાદિમાં હણાય છે=જે જીવોની હિંસા થાય છે, તેઓ એકેન્દ્રિયાદિ છે. આ પ્રકારની આશંકા કરીને પૂર્વપક્ષી કહે છે – ઇતરો≕વેદથી યાગમાં હણાય છે=જે જીવોની હિંસા થાય છે તે જીવો, સ્તોક છે=જિનભવનાદિમાં હણાતા જીવોની અપેક્ષાએ થોડા છે. તે કારણથી આના વડે=ભેદના અભિનિવેશ વડે≕બંને પ્રકારની હિંસામાં ભેદ પાડવાના આગ્રહ વડે, શું ?

્ર આનાથી શું ફલિત થાય ? એ સ્પષ્ટ કરે છે – સામાન્યરૂપે વચન હોવાથી=ધર્મ માટે દ્રવ્યસ્તવ કરવાનું અને ધર્મ માટે યાગ કરવાનું સમાનપણારૂપે વચન હોવાથી, ધર્મ અર્થે સર્વ જ આ=હિંસા, દુષ્ટ નથી, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

હવે જૈનદર્શનના પક્ષપાતવાળા કોઈ પુરુષ પૂર્વપક્ષીને કહે કે જિનભવનનિર્માણ આદિમાં જેઓની હિંસા થાય છે તે જીવો એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિયાદિ છે, જયારે યાગમાં જેઓની હિંસા થાય છે તે જીવો પંચેન્દ્રિય છે. માટે યાગીય હિંસામાં દોષ છે અને દ્રવ્યસ્તવીય હિંસામાં દોષ નથી.

તેને પૂર્વપક્ષી કહે છે કે દ્રવ્યસ્તવમાં એકેન્દ્રિયાદિની પજ્ઞ હિંસા ઘણી સંખ્યામાં થાય છે અને યાગમાં પંચેન્દ્રિયની હિંસા અલ્પ સંખ્યામાં થાય છે. આથી દ્રવ્યસ્તવમાં એકેન્દ્રિયાદિ જીવોની હિંસા થાય છે અને યાગમાં પંચેન્દ્રિય જીવોની હિંસા થાય છે, એ રૂપ ભેદનો આગ્રહ રાખવો ઉચિત નથી, પરંતુ બંનેમાં થતી હિંસા સામાન્યરૂપે શાસ્ત્રવચનથી થાય છે, માટે ધર્મ માટે કરાતી બધી જ હિંસા દુષ્ટ નથી એમ માનવું ઉચિત છે. આ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષીનો આશય છે. II૧૨૩૩II

અવતરણિકા ઃ

एवं पूर्वपक्षमाशङ्क्याह –

અવતરશિકાર્થ ઃ

આ પ્રકારે=ગાથા ૧૨૨૯થી ૧૨૩૩માં બતાવ્યું એ પ્રકારે, પૂર્વપક્ષની આશંકા કરીને તેના સમાધાનરૂપે ગ્રંથકાર કહે છે – ગાથા :

एअं पि न जुत्तिखमं ण वयणमित्ताउ होइ एवमिअं । संसारमोअगाण वि धम्मादोसप्पसंगाओ ॥१२३४॥

અન્વચાર્થઃ

एअं पि=આ પણ=પૂર્વપક્ષીએ ગાથા ૧૨૨૯થી ૧૨૩૩માં સ્થાપન કર્યું કે સામાન્યરૂપે વચન હોવાથી ધર્માર્થે કરાતી સર્વ જ હિંસા દુષ્ટ નથી એ કથન પણ, जुत्तिखमं न=યુક્તિક્ષમ નથી. (કેમ યુક્તિક્ષમ નથી ? એથી કહે છે –) वयणमित्ताड=વચનમાત્રથી=અનુપપત્તિવાળા વચનમાત્રથી, इअं एवं ण होड़=આ આમ થતું નથી=પૂર્વપક્ષીએ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે દ્રવ્યુસ્તવીય હિંસા સદશ યાગીય હિંસા છે એ કથન, પૂર્વપક્ષી કહે છે એમ થતું નથી; संसारमोअगाण विंधम्मादोसण्पसंगाओ=કેમ કે સંસારમોચકોને પણ ધર્મ અને અદોષનો પ્રસંગ છે.

ગાથાર્થ :

પૂર્વપક્ષીએ ગાથા ૧૨૨૯થી ૧૨૩૩માં કહ્યું કે સામાન્યરૂપે વચન હોવાથી ધર્માર્થે કરાતી સર્વ જ હિંસા દુષ્ટ નથી એ કથન પણ, ચુક્તિચુક્ત નથી. કેમ ચુક્તિચુક્ત નથી ? એ સ્પષ્ટ કરે છે – અસંગતિવાળા વચનમાત્રથી પૂર્વપક્ષીનું કથન પૂર્વપક્ષી કહે છે એમ થતું નથી; કેમ કે સંસારમોચકોને પણ ધર્મનો અને અદોષનો પ્રસંગ છે.

ટીકા ઃ

एतदपि न युक्तिक्षमं यदुक्तं परेण, कुत इत्याह-न वचनमात्रादनुपपत्तिकाद् भवत्येवमेतत् सर्वमेव, कुत इत्याह-संसारमोचकानामपि वचनाद्धिसाकारिणां धर्म्मादोषप्रसङ्गात्=धर्म्मप्रसङ्गात् अदोषप्रसङ्गाच्वेति गाथार्थः ॥१२३४॥

★ ''एतदपि''માં 'अपि'થી એ સમુચ્ચચ કરવો છે કે, "દ્રવ્યસ્તવમાં ધર્મ માટે કરાતી હિંસા દોષકારી નથી એમ સ્થિત થયે છતે ચાગમાં ધર્મ માટે કરાતી હિંસા ઇચ્છાતી નથી એ તમારો વ્યામોહ છે." એ પ્રકારનું ગાથા ૧૨૨૯નું પૂર્વપક્ષીનું કથન તો ચુક્તિક્ષમ નથી; પરંતુ "વચનથી ધર્માર્થે કરાતી સર્વ જ હિંસા દુષ્ટ નથી." એ પ્રકારનું ગાથા ૧૨૨૯થી ૧૨૩૩માં ફલિત થયેલ **પૂર્વપક્ષીનું કથન પણ** ચુક્તિક્ષમ નથી.

★ ''संसारमोचकानामपि''માં 'अपि'थी એ જણાવવું છે કે વચનથી વેદવિહિત હિંસા કરનારને ધર્મનો અને અદોષનો સ્વીકાર થાય તો વચનથી હિંસા કરનારા **સંસારમોચકોને પણ** ધર્મનો અને અદોષનો પ્રસંગ છે.

ટીકાર્થ :

પર વડે જે કહેવાયું એ પણ યુક્તિક્ષમ નથી≔પૂર્વપક્ષી વડે ગાથા ૧૨૨૯થી ૧૨૩૩માં કહેવાયું કે વચન હોવાથી ધર્માર્થે કરાતી સર્વ જ હિંસા અદુષ્ટ છે એ કથન પણ યુક્તિયુક્ત નથી.

કયા કારણથી યુક્તિક્ષમ નથી ? એથી કહે છે –

અનુપપત્તિક વચનમાત્રથી=અસંગતિવાળા વચનમાત્રથી, સર્વ જ આ આમ થતું નથી=પૂર્વપક્ષી કહે છે એ સર્વ જ કથન પૂર્વપક્ષી કહે છે એમ થતું નથી. કયા કારણથી પૂર્વપક્ષીનું કથન એમ થતું નથી ? એથી કહે છે --

વચનથી=તેઓના શાસ્ત્રવચનથી, હિંસાને કરનારા એવા સંસારમોચકોને પણ ધર્મ અને અદોષનો પ્રસંગ છે=ધર્મનો પ્રસંગ છે અને અદોષનો પ્રસંગ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૨૯થી ૧૨૩૩માં પૂર્વપક્ષીએ સ્થાપન કર્યું કે જિનવચનથી કે વેદવચનથી ધર્માર્થે કરાતી સર્વ જ હિંસા અદુષ્ટ છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે આ કથન યુક્તિયુક્ત નથી.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા પણ જિનવચનથી થાય છે અને યાગીય હિંસા પણ વેદવચનથી થાય છે. માટે બંનેમાં ધર્મ માટે થતી હિંસા દુષ્ટ નથી. આ કથન યુક્તિયુક્ત નથી એમ કઈ રીતે કહી શકાય ? એથી કહે છે –

અનુપપત્તિવાળા વચનમાત્રથી પૂર્વપક્ષીનું કથન પૂર્વપક્ષી કહે છે એમ થતું નથી. આશય એ છે કે વેદવચન અનુપપત્તિવાળું છે અને જિનવચન ઉપપત્તિવાળું છે. આમ છતાં અનુપપત્તિવાળા વેદવચનનો આશ્રય કરીને ઉપપત્તિવાળા જિનવચનથી થતી દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા જેવી યાગીય હિંસાને સ્થાપન કરવી ઉચિત નથી.

અહીં કોઈ કહે કે બંનેની હિંસા વ<mark>ચનથી</mark> થતી હોવા છતાં વેદવચનથી થતી યાગીય હિંસા દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા જેવી નથી એમ કઈ રીતે કહી શકાય ? તેથી કહે છે –

ં જો અનુપપત્તિવાળા વચનમાત્રથી થતી યાગીય હિંસાને દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા જેવી કહીએ તો સંસારમોચક મતવાળા પુરુષો પણ પોતાના શાસ્ત્રવચનથી હિંસા કરે છે, તેથી તેઓની પણ હિંસાને ધર્મ માનવાનો અને અદોષ માનવાનો પ્રસંગ આવે.

આશય એ છે કે સંસારમોચક મતવાળા માને છે કે "દુઃખી જીવોને હણવા જોઈએ." અને તે વચનથી તેઓ દુઃખી જીવોની હિંસા કરે છે, તેનાથી તેઓને ધર્મની પ્રાપ્તિ થવી જોઈએ અને હિંસાકૃત દોષના અભાવની પ્રાપ્તિ થવી જોઈએ; અને વૈદિકોને સંસારમોચકો દ્વારા કરાતી આ પ્રકારે હિંસાથી ધર્મ અને અદોષ માન્ય નથી. આથી વૈદિકોની માન્યતા અનુસાર જો દુઃખીઓને હણવા દ્વારા સંસારમોચકોને ધર્મના અભાવની અને અદોષના અભાવની પ્રાપ્તિ સ્વીકારીએ તો સંસારમોચકાદિના અનુપપત્તિવાળા વચનની જેમ અનુપપત્તિવાળા વચનમાત્રથી કરાતી યાગીય હિંસાને પણ દુષ્ટ સ્વીકારવી પડે. આ પ્રકારનો ગ્રંથકારનો આશય છે. વળી, જિનવચન ઉપપત્તિવાળું અને વેદવચન અનુપપત્તિવાળું કઈ રીતે છે ? તે ગ્રંથકાર આગળમાં સ્વયં જ સ્પષ્ટ કરશે. **ા૧૨૩૪**!!

ગાથા :

सिअ तं न सम्मवयणं इअरं सम्मवयणं ति किं माणं ? । अह लोगो च्चिअ नेअं तहा अपाढा विगाणा य ॥१२३५॥

અન્વચાર્થ :

सिअ=થાય=ગ્રંથકાર કહે છે કે પૂર્વપક્ષીના મત પ્રમાશે થાય, तं=તે=સંસારમોચકોનું વચન, सम्मवयणं न=સમ્યગ્ વચન નથી. (તેને ગ્રંથકાર કહે છે –) इअरं=ઇતર=વૈદિકોનું વચન, सम्मवयणं=સમ્યગ્વચન છે, ति=એમાં किं माणं ?=શું માન છે ? अह=अथथી પૂર્વપક્ષી કહે – लोगो च्चिअ=લોક જ (માન છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે –) एअं तहा च=આ તે પ્રમાણે નથી=લોક જ માન છે એ પ્રકારનું પૂર્વપક્ષીનું કથન પૂર્વપક્ષી કહે છે તે પ્રમાણે નથી; अपाढा विगाणा य=કેમ કે અપાઠ છે=લોકનો પ્રમાણપણારૂપે અપાઠ છે, અને વિગાન છે=વેદવચન સમ્યગ્વચન છે એ પ્રકારના લોકના કથનમાં વિપરીત કથન છે.

ગાથાર્થ :

ગ્રંથકાર કહે છે કે પૂર્વપક્ષીના મત પ્રમાણે થાય, સંસારમોચકોનું વચન સમ્યગ્ વચન નથી. તેને ગ્રંથકાર કહે છે – પૈદિકોનું વચન સમ્યગ્ વચન છે એમાં શું પ્રમાણ છે ? તો પૂર્વપક્ષી કહે કે લોક જ પ્રમાણ છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે – લોક જ પ્રમાણ છે એવું પૂર્વપક્ષીનું કથન પૂર્વપક્ષી કહે છે તે પ્રમાણે નથી; કેમ કે લોકનો પ્રમાણપણારૂપે પાઠ નથી અને વેદવચન સમ્યગ્વચન છે એવા લોકના કથનમાં વિપરીત કથન છે.

રીકા :

स्यात्-तत्=संसारमोचकवचनं न सम्यग्वचनमित्याशङ्क्याह-इतरत्=वैदिकं सम्यग् वचनमिति किं मानं ?, अथ लोक एव मानमित्याशङ्क्याह-नैतत्तथा, लोकस्य प्रमाणतया अपाठात्, प्रमाणमध्ये षट्सङ्ख्याविरोधात्, तथा विगानाच्च, न हि वेदवचनं प्रमाणमित्येकवाक्यता लोकस्येति गाथार्थ: ॥१२३५॥

ડીકાર્થઃ

થાય=પૂર્વપક્ષીના મતે થાય, તે=સંસારમોચકોનું વચન, સમ્યગ્ વચન નથી. એ પ્રકારની આશંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે — ઇતર≕વૈદિક≕વેદસંબંધી વચન, સમ્યગ્ વચન છે, એમાં શું માન છે=પ્રમાણ છે ? अથથી પૂર્વપક્ષી કહે છે – લોક જ માન છે=પ્રમાણ છે. એ પ્રકારની આશંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે – આ તે પ્રમાણે નથી=પૂર્વપક્ષીએ કહ્યું કે લોક જ પ્રમાણ છે એ કથન પૂર્વપક્ષી કહે છે તે પ્રમાણે નથી; કેમ કે લોકનો પ્રમાણપણારૂપે અપાઠ છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે લોકનો પ્રમાણપણારૂપે અપાઠ છે એમ કઈ રીતે નક્કી થાય ? એથી હેતુ કહે છે – પ્રમાણની મધ્યમાં છ સંખ્યાનો વિરોધ છે=લોકને પ્રમાણ માનીએ તો શાસ્ત્રમાં જે છ પ્રકારના પ્રમાણ કહ્યા છે તેને બદલે સાત પ્રકારના પ્રમાણ થવાથી પ્રમાણની છ સંખ્યાનો વિરોધ પ્રાપ્ત થાય.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે છ પ્રમાણની જેમ લોકને પણ પ્રમાણ સ્વીકારીએ તો શું વાંધો ? તેથી બીજો હેતુ કહે છે –

અને તે પ્રકારે વિગાન છે=વેદવચન સમ્યગ્વચન છે તે પ્રકારે સર્વ લોકો કહેતા નથી, કેટલાક લોકો વિપરીત કહે છે.

તે વિગાન જ સ્પષ્ટ કરે છે -

વેદવચન પ્રમાણ છે, એ પ્રકારે લોકની એકવાક્યતા નથી જ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે કહ્યું કે, અનુપપત્તિવાળા વચનમાત્રથી ધર્માર્થે કરાતી સર્વ જ હિંસા દુષ્ટ નથી, એમ સ્વીકારવામાં આવે તો, પોતાના શાસ્ત્રવચનથી હિંસા કરનારા સંસારમોચકોને પણ ધર્મની અને હિંસાકૃત અદોષની પ્રાપ્તિ થાય.

ત્યાં પૂર્વપક્ષી ગ્રંથકારને કહે કે, સંસારમોચકોનું વચન સમ્યગ્વચન નથી, માટે વચનથી કરાતી હિંસાથી તેઓને ધર્મની અને અદોષની પ્રાપ્તિ થશે નહિ, પરંતુ અધર્મની જ પ્રાપ્તિ થશે.

તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે, વૈદિકવચન સમ્યગ્વચન છે, એમાં પ્રમાણ શું છે ? જેથી તમે સંસારમોચકોની હિંસાને ધર્મરૂપ માનતા નથી ? આમ કહીને ગ્રંથકારને એ સ્થાપન કરવું છે કે, જેમ સંસારમોચકોનું વચન અનુપપત્તિવાળું છે તેમ વૈદિકોનું વચન પણ અનુપપત્તિવાળું છે. માટે વચનથી ધર્માર્થે કરાતી સર્વ જ હિંસા દુષ્ટ નથી એમ કહી શકાય નહીં.

અહીં પૂર્વપક્ષી કહે કે, વૈદિકવચન સમ્યગ્વચન છે એમાં લોક જ પ્રમાણ છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે, વૈદિકવચનને સમ્યગ્ સ્વીકારવામાં પૂર્વપક્ષી લોકને પ્રમાણ કહે છે એ યુક્ત નથી; કેમ કે પ્રમાણની છ સંખ્યા પ્રસિદ્ધ છે તેમાં લોકને પ્રમાણરૂપે સ્વીકારેલ નથી.

વળી સર્વ લોકોએ એકવાક્યતાથી વેદવચનને પ્રમાશ સ્વીકારેલ નથી, પરંતુ વેદવચનને કેટલાક લોકો પ્રમાશ સ્વીકારે છે, કેટલાક લોકો પ્રમાશ સ્વીકારતા નથી. માટે વેદવચનને સમ્યગ્ સ્વીકારવામાં લોકને પ્રમાશ સ્વીકારીએ, તો તે લોકના બળથી પશ વેદવચન પ્રમાશભૂત સિદ્ધ થતું નથી. **!!૧૨૩૫!!**

અવતરણિકાઃ

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષીને પ્રશ્ન કરેલ કે વૈદિકવચન સમ્યગ્વચન છે તેમાં શું પ્રમાણ ? ત્યાં જવાબ આપતાં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે લોક જ પ્રમાણ છે. તેનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકારે કહેલ કે અપાઠ હોવાથી અને વિગાન હોવાથી વૈદિકવચનને સમ્યગ્વચન સ્વીકારવામાં લોક પ્રમાણ બનતું નથી. તેનું સમાધાન કરવા અર્થે હવે પૂર્વપક્ષી ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં કહે છે –

ગાથા :

अह पाढोऽभिमउ च्चिअ विगाणमवि एत्थ थोवगाणं तु । एत्थं पि णप्पमाणं सव्वेसिमदंसणाओ उ ॥१२३६॥

અન્વચાર્થ :

अह-अथથી પૂર્વપક્ષી કહે છે – पाढो-પાઠ=લોકનો પ્રમાણપણારૂપે પાઠ, अभिमउ च्चिअ=અભિમત જ છે. एत्थ=અહીં=વેદવચનના અપ્રામાણ્યમાં, विगाणमवि=વિગાન પણ થોવગાणं तु=સ્તોકોનું જ છે=થોડાં લોકોનું જ છે. (તેને ગ્રંથકાર કહે છે –) एत्थं पि=અહીં પણ=વેદવચનના અપ્રામાણ્યમાં થોડાં લોકોનું જ વિગાન છે એ પ્રકારની કલ્પનામાં પણ, पमाणं ण=પ્રમાણ નથી; सव्वेसिं अदंसणाओ=કેમ કે સર્વનું અદર્શન છે.

★ 'उ' นเยนูดิ์หเ่ છે.

ગાશાર્થ :

अથથી પૂર્વપક્ષી કહે છે — લોકનો પ્રમાણપણારૂપે પાઠ અભિમત જ છે. અને વેદવચનના અપ્રામાણ્યમાં વિગાન પણ થોડાં લોકોનું જ છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે — વેદવચનના અપ્રામાણ્યમાં થોડાં લોકોનું જ વિગાન છે એવી કલ્પના કરવામાં પણ પ્રમાણ નથી; કેમ કે સર્વ લોકોનું અદર્શન છે.

રીકા ઃ

अथ पाठोऽभिमत एव लोकस्य प्रमाणमध्ये, षण्णामुपलक्षणत्वात्, विगानमप्यत्र=वेदवचनाप्रामाण्ये स्तोकानामेव लोकानामित्येतदाशङ्क्याह-अत्राऽपि=एवं कल्पनायां न प्रमाणं, सर्वेषां लोकानामदर्शनाद् अल्पबहुत्वे निश्चयाभावादिति गाथार्थ: ॥११३६॥

રીકાર્થ :

ઝથથી પૂર્વપક્ષી કહે છે – પ્રમાણની મધ્યમાં લોકનો પાઠ અભિમત જ છે; કેમ કે છનું ઉપલક્ષણપશું છે=છ પ્રકારના પ્રમાણ લોકરૂપ પ્રમાણનું ઉપલક્ષણ છે. અહીં=વેદવચનના અપ્રમાણપણામાં, વિગાન પશ થોડાં જ લોકોનું છે. એ પ્રકારની આશંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે –

અહીં પણ≕આ પ્રકારની કલ્પનામાં પણ≕વેદવચનના અપ્રામાણ્યમાં પણ થોડાં લોકોનું જ વિગાન છે એ પ્રકારની કલ્પના કરવામાં પણ, પ્રમાણ નથી; કેમ કે સર્વ લોકોનું અદર્શન હોવાથી અલ્પબહુત્વમાં નિશ્ચયનો અભાવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શાસ્ત્રમાં છ પ્રકારના પ્રમાણ પ્રસિદ્ધ છે અને ઉપલક્ષણથી લોકને પણ પ્રમાણ સ્વીકારવાનો પાઠ છે. માટે લોકના પ્રામાણ્યથી વેદવચનને સમ્યગ્વચનરૂપે સ્વીકારી શકાશે; અને વેદવચનના અપ્રામાણ્યના વિષયમાં થોડાં લોકો જ વિપરીત કહે છે, માટે થોડા લોકોના વિપરીત કથનમાત્રથી સર્વ લોકોને અભિમત એવા વેદવચનને અસમ્યગ્વચન તરીકે સ્વીકારી શકાય નહીં. આ પ્રમાણે કહેતાં પૂર્વપક્ષીને ગ્રંથકાર કહે છે –

સર્વ લોકો સાક્ષાત્ દેખાતા નથી કે જેથી નક્કી થઈ શકે કે, વેદવચન થોડાં લોકોને માન્ય નથી અને ઘણાં લોકોને માન્ય છે. આથી લોકને પ્રમાણ સ્વીકારીએ તોપણ લોકરૂપ પ્રમાણના બળથી વેદવચનને સમ્યગ્વચન તરીકે સ્વીકારી શકાય નહિ. II૧૨૩૬!!

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષીને કહ્યું કે સર્વ લોકોનું અદર્શન હોવાથી વેદવચનના અપ્રામાણ્યમાં થોડાં લોકોનું જ વિગાન છે એ પ્રકારની કલ્પના કરવામાં પણ કોઈ પ્રમાણ નથી, તેનું સમાધાન કરતાં પૂર્વપક્ષી કહે છે – ગાથા :

किं तेसि दंसणेणं अप्पबहुत्तं जहित्थ तह चेव । सव्वत्थ समवसेअं णेवं वभिचारभावाओ ॥१२३७॥

અન્વચાર્થઃ

तेसि=તેઓના=સર્વ લોકોના, दंसणेणं किं=દર્શન વડે શું ? जह=જે રીતે इत्य=અહીં=મધ્યદેશાદિમાં, अप्यबहुत्तं=અલ્પબહુત્વ છે, तह चेव=તે રીતે જ सव्वत्य=સર્વત્ર समवसेअं=જાણવું=અલ્પબહુત્વ જાણવું. (આ પ્રમાણે કહેતાં પૂર્વપક્ષીને ગ્રંથકાર કહે છે ---) एवं ण=આ પ્રમાણે નથી=પૂર્વપક્ષી કહે છે એ પ્રમાણે બરાબર નથી; वभिचारभावाओ=કેમ કે વ્યભિચારનો ભાવ છે.

आश्चार्थ :

્સર્વ લોકોના દર્શન વડે શું ? જે રીતે મધ્યદેશાદિમાં અલ્પબહુત્વ છે, તે રીતે જ અન્ય ક્ષેત્રોમાં પણ અલ્પબહુત્વ જાણવું. આમ કહેતાં પૂર્વપક્ષીને ગ્રંથકાર કહે છે – પૂર્વપક્ષી કહે છે એ પ્રમાણે બરાબર નથી; કેમ કે વ્યભિચારનો સદ્ભાવ છે.

રીકા :

किं तेषां=सर्वेषां लोकानां दर्शनेन ?, अल्पबहुत्वं यथाऽत्र=मध्यदेशादौ वेदवचनप्रामाण्यं प्रति, तथैव सर्वत्र=क्षेत्रान्तरेष्वपि समवसेयं लोकत्वादिहेतुभ्यः, इत्याशङ्क्याह-नैवं, व्यभिचारभावात् कारणादिति गाथार्थः ॥१२३७॥

ટીકાર્થ ઃ

તેઓના=સર્વ લોકોના, દર્શન વડે શું ? જે રીતે અહીં=મધ્યદેશાદિમાં, વેદવચનના પ્રામાણ્ય પ્રત્યે અલ્પબહુત્વ છે તે રીતે જ સર્વત્ર=ક્ષેત્રાંતરોમાં પણ=અન્ય ક્ષેત્રોમાં પણ, લોકત્વાદિ હેતુઓથી જાણવું=લોકોનું અલ્પબહુત્વ જાણવું. આ પ્રકારની આશંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે --

આ પ્રમાણે નથી=પૂર્વપક્ષી કહે છે એ પ્રમાણે લોકોનું અલ્પબહુત્વ નથી; કેમ કે વ્યભિચારનો ભાવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વેદવચનના પ્રામાણ્યમાં થોડાં લોકોનું જ વિગાન છે, એવી કલ્પના કરવામાં સર્વ લોકોના દર્શનની કોઈ આવશ્યકતા નથી; પરંતુ જેમ મધ્યદેશાદિમાં વેદવચનને પ્રમાણ સ્વીકારનાર લોકો ઘણાં છે અને પ્રમાણ નહીં સ્વીકારનાર લોકો થોડાં છે, તેમ અન્ય સર્વ ક્ષેત્રોમાં પણ વેદવચનને પ્રમાણ સ્વીકારનાર લોકો ઘણાં છે અને પ્રમાણ નહીં સ્વીકારનાર લોકો થોડાં છે એમ જાણવું; કેમ કે જેમ મધ્યદેશાદિના લોકોમાં લોકત્વ છે, વિચારકત્વ છે, માટે ઘણા લોકો વેદને પ્રમાણ માને છે; તેમ અન્ય ક્ષેત્રમાં રહેલા લોકોમાં પણ લોકત્વ અને વિચારકત્વ છે, માટે ઘણા લોકો વેદને પ્રમાણ માને છે તેમ માનવું જોઈએ. તેનું નિરાકરણ કરતાં પ્રંથકાર કહે છે – પૂર્વપક્ષીએ વેદવચનના પ્રામાણ્યમાં લોકોનું અલ્પ-બહુપણું જાણવા માટે જે મધ્યદેશાદિનું દષ્ટાંત આપ્યું તે વ્યભિચાર દોષવાળું છે, જે વ્યભિચાર દોષને ગ્રંથકાર સ્વયં આગળની ગાથામાં બતાવે છે. **॥૧૨૩૭**૫

અવતરશિકા ઃ

एतदेवाह -

અવતરણિકાર્થ :

આને જ કહે છે=પૂર્વગાથામાં અંતે ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષીને કહ્યું કે વ્યભિચાર હોવાથી પૂર્વપક્ષીનું કથન આ પ્રમાણે નથી. એથી હવે તે વ્યભિચારને જ કહે છે --

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં પૂર્વપક્ષીએ મધ્યદેશાદિના દેષ્ટાંતના બળથી સ્થાપન કર્યું કે મધ્યદેશાદિની જેમ સર્વત્ર વેદવચનના પ્રામાણ્યને આશ્રયીને લોકોનું અલ્પ-બહુત્વ જાણવું. તેને ગ્રંથકારે કહ્યું કે પૂર્વપક્ષીનું કથન બરાબર નથી; કેમ કે પૂર્વપક્ષીએ આપેલ દેષ્ટાંત વ્યભિચાર દોષવાળું છે, તેથી હવે તે વ્યભિચાર દોષને જ ગ્રંથકાર સ્પષ્ટ કરે છે –

भाषाः :

अग्गाहारे बहुगा दीसंति दिआ तहा ण सुद्द त्ति । ण य तद्दंसणओ च्चिअ सव्वत्थ इमं हवइ एवं ॥१२३८॥

અન્વચાર્થઃ

अग्गाहारे=અગ્રાહારમાં बहुगा दिआ=બહુ દ્વિજો दीसंति=દેખાય છે, तहा=તે રીતે सुद्दा ण=શૂદ્રો નથી= શૂદ્રો બ્રાહ્મણોની જેમ બહુ દેખાતાં નથી. तद्दंसणओ च्चिअ य=અને તેના દર્શનથી જ=બહુ દ્વિજો દેખાવાથી જ, सव्वत्ध=સર્વત્ર इमं=આ=દ્વિજોનું બહુત્વ, एवं=આ રીતે=અગ્રાહારમાં છે એ રીતે, ण हवइ=થતું નથી.

ગાથાર્થ :

અગ્રાહારમાં ઘણાં બ્રાક્ષણો દેખાચ છે, તે રીતે શૂદ્રો ઘણાં દેખાતાં નથી અને ઘણાં બ્રાક્ષણો દેખાવાથી જ સર્વ સ્થાને બ્રાક્ષણોનું બહુત્વ અગ્રાહારમાં છે એ રીતે થતું નથી.

રીકા ઃ

अग्राहारे बहवो दृश्यन्ते द्विजाः=बाह्यणास्तथा न शूदा इति बाह्यणवद्धहवो दृश्यन्ते, न च तद्दर्शनादेव=अग्राहारे बहुद्विजदर्शनादेव सर्वत्र=भिल्लपल्ल्यादावप्येतद्भवति एवं द्विजबहुत्वमिति गाथार्थः ॥१२३८॥

ટીકાર્થઃ

અગ્રાહારમાં દિજો=બ્રાહ્મણો, બહુ દેખાય છે, તે રીતે=બ્રાહ્મણોની જેમ, શૂદ્રો બહુ દેખાતાં નથી. અને તેના દર્શનથી જ=અગ્રાહારમાં બહુ દિજોના દર્શનથી જ, સર્વત્ર=ભિલ્લોની પલ્લી આદિમાં પણ, આ≔દિજોનું

બહુપશું, આ રીતે=અગ્રાહારમાં છે એ રીતે, થતું નથી, એ પ્રમાશે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં પૂર્વપક્ષીએ મધ્યદેશાદિના દષ્ટાંતથી સર્વ સ્થાનમાં ઘણાં લોકો વેદવચનનું પ્રામાણ્ય સ્વીકારે છે, થોડાં જ લોકો વેદવચનનું પ્રામાણ્ય સ્વીકારતા નથી, એમ સ્થાપન કર્યું, પરંતુ પૂર્વપક્ષીએ આપેલ તે મધ્યદેશાદિનું દષ્ટાંત વ્યભિચારી છે, માટે સાધ્યનું ગમક નથી. એ બતાવવા અર્થે ગ્રંથકાર વ્યભિચારી દષ્ટાંત બતાવે છે –

ગામના અગ્ર=મુખ્ય પુરુષોને ભોજન કરાવવાનો પ્રસંગ હોય ત્યારે તે પ્રસંગમાં આમંત્રણથી ઘણાં બ્રાહ્મણો આવેલાં હોય છે, ક્યારેક કોઈક શૂદ્ર પણ આમંત્રણથી આવેલ હોય તેવું બને, માટે અગ્રાહાર જેવા પ્રસંગમાં બ્રાહ્મણો ઘણાં જોવા મળે છે અને શૂદ્રો ઓછાં જોવા મળે છે. પરંતુ અગ્રાહાર જેવા સ્થાનના બળથી ભિલ્લોની પલ્લી વગેરે સર્વ સ્થાનોમાં પણ બ્રાહ્મણો ઘણાં છે અને શૂદ્રો થોડાં છે, એવો નિયમ બાંધી શકાય નહીં; કેમ કે ભિલ્લોની પલ્લી વગેરે સ્થાનોમાં શૂદ્રો ઘણાં જોવાં મળે છે અને બ્રાહ્મણો થોડાં જોવા મળે છે. આ રીતે મધ્યદેશાદિ સ્થાનમાં વેદવચનને પ્રમાણ સ્વીકારનારા લોકો ઘણાં હોય અને પ્રમાણ નહીં સ્વીકારનારા લોકો ઓછાં હોય, એટલામાત્રથી અન્ય પણ સર્વ ક્ષેત્રોમાં વેદવચનને પ્રમાણ સ્વીકારનારા લોકો ઘણાં છે અને પ્રમાણ નહીં સ્વીકારનારા લોકો થોડાં છે, એવો નિયમ બાંધી શકાય નહીં. ા૧૨૩૮ા

અવતરણિકા ઃ

उपपत्त्त्वन्तरमाह -

અવતરણિકાર્થ ઃ

ઉપપત્તિઅંતરને કહે છે=ગાથા ૧૨૩૪થી ૧૨૩૮માં ગ્રંથકારે એક સંગતિ બતાવી, હવે અન્ય સંગતિને બતાવે છે –

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૩૫માં પૂર્વપક્ષીએ ગ્રંથકારને કહેલ કે સંસારમોચકોનું વચન સમ્યગ્વચન નથી, માટે વચનથી હિંસા કરનારા તેઓને ધર્મનો અને અદોષનો પ્રસંગ આવશે નહીં. ત્યારે ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષીને પૂછેલ કે વૈદિકોનું વચન સમ્યગ્વચન છે એમાં શું પ્રમાણ છે ? તેના સમાધાનરૂપે પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે લોક જ પ્રમાણ છે. આ પ્રકારના પૂર્વપક્ષીના કથનને સામે રાખીને ગ્રંથકારે ગાથા ૧૧૩૬થી ૧૧૩૮માં સ્થાપન કર્યું કે વેદવચનને સમ્યગ્વચન સ્વીકારવામાં પૂર્વપક્ષી લોકને પ્રમાણ કહે છે તે ઉપપન્ન થતું નથી.

હવે વેદવચનને સમ્યગ્વચન સ્વીકારવામાં પૂર્વપક્ષી લોકને પ્રમાણ કહે છે, તે અન્ય કઈ રીતે ઉપપન્ન થતું નથી ? તે દર્શાવવા માટે ગ્રંથકાર બીજી ઉપપત્તિ બતાવે છે –

ગાથા :

ण य बहुगाण वि एत्थं अविगाणं सोहणं ति निअमोऽयं । ण य णो थेवाणं पि हु मूढेअरभावजोएण ॥१२३९॥

અન્વચાર્થઃ

एत्थं य=અને અહીં=લોકમાં, बहुगाण वि अविगाणं सोहणं=બહુકોનું પણ અવિગાન શોભન છે= ઘણાં લોકોનું પણ અવિપરીત કથન સુંદર છે, ति=એ પ્રકારનો अयं निअमो ण=આ નિયમ નથી. ण य थेवाणं पि णो=અને સ્તોકોનું પણ નથી (એમ) નહીં=થોડાં લોકોનું પણ અવિપરીત કથન સુંદર નથી જ એવું નથી; मूढेअरभावजोएण=કેમ કે મૂઢ-ઇતરના ભાવનો યોગ છે=મૂઢવ્યાપાર-અમૂઢવ્યાપારના સદ્ભાવનો સંબંધ છે.

★ 'हુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

અને લોકમાં ઘણાં લોકોનું પણ અવિપરીત કથન સુંદર છે, એ પ્રકારનો આ નિચમ નથી અને થોડાં લોકોનું પણ અવિપરીત કથન સુંદર નથી જ, એવો પણ નિચમ નથી; કેમ કે મૂટ-અમૂટ વ્યાપારના સદ્ભાવનો સંબંધ છે.

રીકા ઃ

न च बहूनामप्यत्र=लोकेऽविगानम्-एकवाक्यतारूपं शोभनमिति नियमोऽयं, न च न स्तोकानामपि न शोभनमेव, कुत इत्याह-मूढेतरभावयोगेन=बहूनामपि मूढव्यापारभावात् स्तोकानामपि चाऽभावादिति गाथार्थ: ॥१२३९॥

રીકાર્થ :

અને અહીં=લોકમાં, બહુ લોકોનું પણ એકવાક્યતારૂપ અવિગાન શોભન છે એ પ્રકારનો આ નિયમ નથી અને થોડાં લોકોનું પણ શોભન જ નથી, એમ નહીં.

કયા કારણથી ? અર્થાત્ બહુ લોકોનું પણ અવિગાન કયા કારણથી શોભ્ષન છે એવો નિયમ નથી ? અને થોડાં લોકોનું પણ અવિગાન કયા કારણથી શોભન જ નથી એવું નથી ? એથી કહે છે –

મૂઢ-ઇતરના ભાવનો યોગ હોવાથી≕બહુ લોકોના પણ મૂઢવ્યાપારનો ભાવ હોવાથી, તેઓનું અવિગાન શોભન નથી, એમ અન્વય છે અને થોડાંઓનો પણ અભાવ હોવાથી અર્થાત્ થોડાં લોકોના પણ મૂઢવ્યાપારનો અભાવ હોવાથી, તેઓનું અવિગાન શોભન છે એમ અન્વય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

પ્રંથકાર કહે છે કે ઘણાં લોકો વેદવચનને પ્રમાણ સ્વીકારતા હોય, એટલામાત્રથી વેદવચન સમ્યગ્ છે એવો નિયમ બાંધી શકાય નહીં અને થોડાં લોકો સંસારમોચકવચનને પ્રમાણ સ્વીકારતા હોય, એટલામાત્રથી સંસારમોચકવચન અસમ્યગ્ છે એવું કહી શકાય નહીં. તો પ્રશ્ન થાય કે કોનું વચન સમ્યગ્ કહી શકાય ? તેથી કહે છે –

મૂઢવ્યાપારવાળા લોકો, ઘણાં પણ હોય તોપણ તેઓનું વચન સમ્યગ્ સ્વીકારી શકાય નહીં કે થોડાં પણ હોય તોપણ તેઓનું વચન સમ્યગ્ સ્વીકારી શકાય નહીં; તે રીતે મૂઢવ્યાપારના અભાવવાળા લોકો, થોડાં પશ હોય તોપણ તેઓનું વચન સમ્યગ્ સ્વીકારી શકાય કે ઘણાં પણ હોય તોપણ તેઓનું વચન સમ્યગ્ સ્વીકારી શકાય.

આનાથી એ ફલિત થાય કે, વેદવચનને પ્રમાણ માનનારા લોકો જો અમૂઢવ્યાપારવાળા હોય, તો તેઓ અલ્પ હોવામાત્રથી વેદવચન અસમ્યગ્ સિદ્ધ થાય નહીં અને વેદવચનને પ્રમાણ માનનારા લોકો જો મૂઢવ્યાપારવાળા હોય, તો તેઓ બહુ હોવામાત્રથી વેદવચન સમ્યગ્ સિદ્ધ થાય નહીં; પરંતુ જેમ સંસારમોચકોનું વચન અનુપપત્તિવાળું છે તેમ વૈદિકોનું વચન પણ અનુપપત્તિવાળું છે. માટે અનુપપત્તિવાળા વચનને સ્વીકારનારા લોકો ઘણાં હોય કે થોડાં હોય, તોપણ તેઓના બળથી અનુપપત્તિવાળું વચન સમ્યગ્ બનતું નથી. આથી વચનથી ધર્મ માટે કરાતી સર્વ જ હિંસા દુષ્ટ નથી, એ પ્રકારનું પૂર્વપક્ષીનું કથન યુક્ત નથી. એમ ગાથા ૧૨૩૩ સાથે સંબંધ છે. II**૧૨૩૯ા**

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે ઘણાં લોકોનું અવિગાન શોભન છે એવો નિયમ નથી અને થોડાં લોકોનું અવિગાન શોભન નથી એવો પણ નિયમ નથી, પરંતુ મૂઢ-અમૂઢ વ્યાપારના ભાવ-અભાવથી અવિગાનના શોભન-અશોભનનો નિયમ છે.

વળી, યાગીય હિંસાનું વિધાન કરનાર મીમાંસકના મતમાં અમૂઢ પુરુષ કોઈ નથી કે જેના વચનથી યાગીય હિંસાનું વિધાન કરનારા વેદવચનને પ્રમાણ સ્વીકારી શકાય. એ બતાવવા અર્થે ગ્રંથકાર કહે છે – ગાથા :

ण य रागाइविरहिओ कोइ पमाया विसेसकारि त्ति । जं सब्वे च्विअ पुरिसा रागाइजुआ उ परपक्खे ॥१२४०॥

અન્વચાર્થ :

रागाइविरहिओ य कोइ पमाया विसेसकारी ण=અને રાગાદિથી વિરહિત કોઈપણ પ્રમાતા વિશેષકારી નથી; जं=જે કારણથી परपक्खे=પરપક્ષમાં=મીમાંસકના પક્ષમાં, सव्वे च्चिअ पुरिसा=સર્વ જ પુરુષો रागाइजुआ उ=રાગાદિથી યુક્ત જ છે.

- ★ 'त्ति' นाद्यपूर्तिमां छे.
- ★ 'ਤ' एव કાર અર્થમાં છે.

ગાથાર્થ :

અને રાગાદિથી રહિત કોઈપણ પ્રમાતા વિશેષકારી નથી; જે કારણથી મીમાંસકના પક્ષમાં સર્વ જ પુરુષો રાગાદિથી ચુક્ત જ છે.

રીકા ઃ

न च रागादिविरहितः सर्वज्ञः कश्चित् प्रमाता विशेषकारीति, य एवं वेद 'वैदिकमेव प्रमाणं नेतरद्' इति, कुत इत्याह-यत्सर्व एव पुरुषाः सामान्येन रागादियुक्ता एव, परपक्षे सर्वज्ञानभ्युपगमादिति गाथार्थः ॥१२४०॥

રીકાર્થઃ

અને રાગાદિથી વિરહિત સર્વજ્ઞ કોઈપણ પ્રમાતા વિશેષકારી નથી=મીમાંસકના મતમાં વિશેષનું કથન કરનાર નથી, જે આ પ્રમાણે જાણે – "વૈદિક જ પ્રમાણ છે, ઇતર નહીં≕વેદસંબંધી વચન જ પ્રમાણ છે, વેદવચનથી અન્ય વચન પ્રમાણ નથી." અર્થાતુ આવું જાણનાર મીમાંસકોના મતમાં કોઈ નથી.

દુવચનુયા અન્ય વચન પ્રમાણ નયા. અવાણ આપુ આપાય નામાસકામાં મામ્યા કાઇ મયા. કયા કારણથી ? અર્થાત્ મીમાંસકોના મતમાં વિશેષકારી કેમ કોઈ નથી ? એથી કહે છે –

જે કારણથી પરપક્ષમાં=મીમાંસકના મતમાં, સર્વજ્ઞનો અનભ્યુપગમ હોવાથી સામાન્યથી સર્વ જ પુરુષો રાગાદિથી યુક્ત જ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

મીમાંસકો સર્વજ્ઞ સ્વીકારતા નથી, તેથી તેઓના મત પ્રમાણે કોઈ પ્રમાતા રાગાદિથી રહિત સર્વજ્ઞ નથી. અને જે મતમાં કોઈ પ્રમાતા રાગાદિથી રહિત સર્વજ્ઞ ન હોય, તે મતમાં કોઈ પ્રમાતા પુરુષ નહીં દેખાતા વિશેષ પદાર્થોનું કથન કરી શકે નહીં; કેમ કે અતીન્દ્રિય પદાર્થી સર્વજ્ઞના જ્ઞાનનો વિષય છે, આમ છતાં મીમાંસકો વેદવચનને પ્રમાણભૂત કરીને યાગીય હિંસાના ફળરૂપે સ્વર્ગપ્રાપ્તિ કહે છે, તેથી તેઓનું કથન મૂઢ લોકોએ સ્વીકારેલ છે એમ માનવું પડે; કેમ કે જેઓ રાગાદિવાળા હોય અને અસર્વજ્ઞ હોય, તેઓ પ્રત્યક્ષ નહીં દેખાતા એવા યાગના ફળને જોઈ શકતા નથી, માટે તેઓના મત પ્રમાણે કોઈ સર્વજ્ઞ નહીં હોવાથી કોઈ પુરુષ યાગના ફળને જોનારો છે, એમ પણ સ્વીકારી શકાય નહીં, છતાં તેઓ યાગનું ફળ સ્વર્ગ કહે છે તે તેઓનો મૂઢભાવ છે, અને તેવા મૂઢોએ સ્વીકારેલું વચન પ્રમાણભૂત થઈ શકે નહીં. આથી આવા અપ્રમાણભૂત વચનથી ધર્માર્થે કરાતી હિંસા કર્મબંધરૂપ દોષપ્રાપ્તિનું કારણ બને છે. માટે વેદવચનને સમ્યગ્વચન કહી શકાય નહીં, એમ ગાથા ૧૨૩૫ સાથે સંબંધ છે.

અહીં ''રાગાદિથી રહિત કોઈ પ્રમાતા વિશેષકારી નથી'' એ કથનથી એ પ્રાપ્ત થાય કે, રાગ-ંદ્વેષ અને અજ્ઞાનથી રહિત પુરુષનું વચન વિશેષ પદાર્થોનો નિર્ણય કરનારું છે; જ્યારે મીમાંસકો સર્વજ્ઞને અને રાગાદિ રહિત પુરુષને નહીં સ્વીકારતા હોવાથી તેઓના મત પ્રમાણે, સંપૂર્ણ મોહથી રહિત કોઈ સર્વજ્ઞ પુરુષ નથી, તેથી ઇન્દ્રિયોથી દેખાતા ફળથી અતિરિક્ત એવા વિશેષ ફળને જોનારો કોઈ નથી, છતાં મીમાંસકો વેદવચનથી યાગીય હિંસાને સ્વીકારીને તેને સ્વર્ગનું કારણ કહે છે તે તેમનું વચન અસંબદ્ધ છે. II ૧૨૪૦II

અવતરશિકા ઃ

दोषान्तरमाह —

અવતરશિકાર્થ ઃ

દોષાંતરને કહે છે –

ભાવાર્થઃ

અનુપપત્તિવાળા વચનમાત્રથી ધર્માર્થે કરાતી સર્વ જ હિંસાને અદુષ્ટ સ્વીકારવામાં આવે તો, વચનથી હિંસા કરનારા સંસારમોચકોને પણ ધર્મ અને અદોષ માનવાનો પ્રસંગ આવશે, એ રૂપ પ્રથમ દોષ ગાથા ૧૨૩૪માં ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષીને બતાવ્યો. હવે ગ્રંથકાર પૂર્વપક્ષીને બીજો દોષ બતાવે છે –

ગાશા :

एवं च वयणमित्ता धम्मादोसा ति मिच्छगाणं पि । घाएताण दिअवरं पुरओ णणु चंडिकाईणं ॥१२४१॥

અન્વચાર્થઃ

एवं च=અને આ રીતે=પ્રંથકારે પૂર્વમાં સ્થાપન કર્યું એ રીતે, वयणमित्ता=વચનમાત્રથી णणु=ખરેખર चंडिकाईणं पुरओ=ચંડિકા આદિની આગળ दिअवरं=દિજવરને=શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણને, घाएताण=હણતા मिच्छगाणं पि=મ્લેચ્છકોને પણ धम्मादोसा=ધર્મ અને અદોષ (પ્રાપ્ત થાય.)

```
★ 'ति' પાદપૂર્તિ અર્થે છે.
```

```
★ 'णणु' વિતર્કમાં છે.
```

ગાથાર્થ :

અને ગ્રંથકારે પૂર્વમાં સ્થાપન કર્યું એ રીતે વચનમાત્રથી ખરેખર ચંડિકા વગેરેની આગળ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણનો ઘાત કરતા મ્લેચ્છોને પણ ઘર્મ અને અદોષ પ્રાપ્ત થાચ.

ડીકા :

एवं च प्रमाणविशेषापरिज्ञाने सति वचनमात्रात् सकाशात् धर्म्पादोषौ [ते] प्राप्नुतः म्लेच्छानामपि भिल्लादीनां, क्वेत्याह-घातयतां द्विजवरं=बाह्यणमुख्यं पुरतो ननु चण्डिकादीनां देवताविशेषाणामिति गाथार्थः ॥१२४१॥

नोंध ः

ટીકામાં धर्म्मांदोषौ પછી 'તે' શબ્દ છે તે વધારનો હોય તેમ ભાસે છે.

ટીકાર્થઃ

અને આ રીતે=મીમાંસકોના મતમાં કોઈ પ્રમાતા વિશેષકારી નથી એમ ગ્રંથકારે પૂર્વમાં સ્થાપન કર્યું એ રીતે, પ્રમાણવિશેષનું અપરિજ્ઞાન હોતે છતે=ઇન્દ્રિયથી દેખાતા પદાર્થોથી અતિરિક્ત પદાર્થોનું જ્ઞાન કોઈને નહીં હોતે છતે, વચનમાત્રથી=વેદવચનથી યાગમાં ધર્મ અને અદોષની પ્રાપ્તિની જેમ ભિલ્લાદિના પ્રવર્તક એવા વચનસામાન્યથી, ખરેખર ચંડિકા વગેરે દેવતાવિશેષોની આગળ દ્વિજવરને=બ્રાહ્મણમુખ્યને=શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણને, હણતા ભિલ્લ વગેરે મ્લેચ્છોને પણ ધર્મ અને અદોષ પ્રાપ્ત થાય, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ ઃ

ગાથા ૧૨૪૦માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે મીમાંસકો સર્વજ્ઞને નહીં સ્વીકારતા હોવાથી તેઓના મત પ્રમાણે કોઈ વિશેષ પ્રમાતા અતીન્દ્રિય પદાર્થને કહેનારા નથી. અને વેદવચન જ પ્રમાણ છે, એમ સ્વીકારીને વેદવચનથી ધર્માર્થે કરાતી યાગીય હિંસાને અદુષ્ટ સ્વીકારીએ તો, મ્લેચ્છવચનથી ચંડિકા વગેરે દેવીઓ આગળ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણનો ભોગ ધરાવનારા ભિલ્લ વગેરેને પણ ધર્મ અને અદોષ માનવાનો પ્રસંગ આવે. માટે વચનમાત્રથી ધર્માર્થે કરાતી સર્વ જ હિંસા દુષ્ટ નથી એમ કહેવું ઉચિત નથી, એમ ગાથા ૧૨૩૩ સાથે સંબંધ છે. **॥૧૨૪૧॥**

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષીને કહ્યું કે આ રીતે વચનમાત્રથી દ્વિજવરનો ઘાત કરતા મ્લેચ્છોને પણ ધર્મ અને અદોષનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે. હવે મીમાંસકો કહે કે મ્લેચ્છો જે દ્વિજવરની હિંસા કરે છે તે વચનથી કરતા નથી, જ્યારે વૈદિકો યાગમાં જે હિંસા કરે છે તે વેદના વચનથી કરે છે. માટે મ્લેચ્છોને દ્વિજવરની હિંસામાં અધર્મ અને દોષ પ્રાપ્ત થશે. તેનું નિવારણ કરવા અર્થે ગ્રંથકાર કહે છે –

ગાશા ઃ

ण य तेसिं पि ण वयणं एत्थ निमित्तं ति जं ण सव्वे उ । तं तह घायंति सया अस्सुअतच्चोअणावका ॥१२४२॥

અન્વચાર્થઃ

तेसि पि ચ=અને તેઓને પણ=મ્લેચ્છોને પણ, एत्थ=અહી=દ્વિજવરના ધાતમાં, निमित्तं=નિમિત્ત वयणं ण ण=વચન નથી (એમ) નહી; जं=જે કારણથી सया=સદા तह=તે રીતે=જે રીતે કેટલાક મ્લેચ્છો ચંડિકા આદિની આગળ દ્વિજવરને હશે છે તે રીતે, सळ्वे उ=સર્વ જ (મ્લેચ્છો) तं=તેને=દ્વિજવરને, ण घायंति=હણતા નથી; अस्सुअतच्चोअणावक्का=કેમ કે અશુતતદ્વોદનાવાક્ય છે=જેઓ દ્વિજવરને હણતા નથી તે મ્લેચ્છોએ દ્વિજવરને હણવાની પ્રેરણા કરનારું વચન સાંભળેલ નથી.

★ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિ અર્થે છે.

ગાથાર્થ ર

અને મ્લેચ્છોને પણ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણને હણવામાં નિમિત્ત શાસ્ત્રવચન નથી એવું નહીં; જે કારણથી સદા જે રીતે કેટલાક મ્લેચ્છો ચંડિકા આદિની આગળ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણને હણે છે, તે રીતે સર્વ જ મ્લેચ્છો શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણને હણતા નથી; કેમ કે જેઓ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણને હણતા નથી, તે મ્લેચ્છોએ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણને હણવાની પ્રેરણા કરનારું વચન સાંભળેલ નથી.

રીકા ઃ

न च तेषामपि=म्लेच्छानां न वचनम् अत्र निमित्तमिति द्विजघाते, किन्तु वचनमेव, कुत इत्याह-यन्न सर्व एव म्लेच्छा: तं=द्विजवरं तथा घातयन्ति तदा(?सदा), अश्रुततच्चोदनावाक्याद्= द्विजघातचोदनावाक्यादिति गाथार्थ: ॥१२४२॥

नोंध ः

ટીકામાં तदा છે તેને સ્થાને મૂળગાથા પ્રમાણે सदा હોવું બોઈએ.

ટીકાર્થ ઃ

અને તેઓને પણ=મ્લેચ્છોને પણ, અહીં≕દ્વિજના ઘાતમાં, નિમિત્ત વચન નથી એમ નહીં, પરંતુ વચન જ નિમિત્ત છે.

શેનાથી ? અર્થાત્ મ્લેચ્છોને પણ દ્વિજના ઘાતમાં વચન જ નિમિત્ત છે એવું શેનાથી નક્કી થાય ? એથી કહે છે –

જે કારણથી સદા≕ક્યારેય, તે રીતે=જે રીતે કેટલાક મ્લેચ્છો ચંડિકા આદિ આગળ દિજને હણે છે તે રીતે, સર્વ જ મ્લેચ્છો તેને=દિજવરને, હણતા નથી;

અહીં પ્રશ્ન થાય કે સર્વ જ મ્લેચ્છો દ્વિજવરને કેમ તે રીતે હણતા નથી ? તેથી કહે છે –

અશ્રુત તેની ચોદનાનું વાક્ય હોવાથી=દ્વિજના ઘાતની ચોદનાનું વાક્ય હોવાથી=જેઓ દ્વિજવરને હણતા નથી તે મ્લેચ્છોએ દ્વિજવરને હણવાની પ્રેરણા કરનારું વાક્ય સાંભળેલ નહીં હોવાથી, સર્વ જ મ્લેચ્છો દ્વિજવરને ચંડિકા આદિ આગળ હણતા નથી, એમ અન્વય છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વૈદિકો યાગીય હિંસા વેદવચનથી કરે છે, જ્યારે મ્લેચ્છો દ્વિજવરની હિંસા વચનથી કરતા નથી. આમ કહેતાં પૂર્વપક્ષીનું નિવારણ કરવા ગ્રંથકાર કહે છે કે, મ્લેચ્છોને ચંડિકા આદિ આગળ દ્વિજવરને હણવાનું નિમિત્ત વચન નથી એમ નહીં. આથી યાગીય હિંસામાં વૈદિકોને જેમ વચન પ્રવર્તક છે તેમ દ્વિજવરની હિંસામાં મ્લેચ્છોને પણ વચન પ્રવર્તક છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે મ્લેચ્છોને બ્રાહ્મણના ઘાતમાં વચન પ્રવર્તક છે એમ કઈ રીતે નક્કી થાય ? તેથી કહે છે —

સર્વ જ મ્લેચ્છો ક્યારેય ચંડિકા આદિ આગળ બ્રાહ્મણને હણતા નથી, પરંતુ કેટલાક મ્લેચ્છો જ હશે છે. તેથી નક્કી થાય કે જે મ્લેચ્છો ચંડિકા આદિ આગળ બ્રાહ્મણને હશે છે, તે મ્લેચ્છોને બ્રાહ્મણના ઘાતમાં વચન પ્રવર્તક છે; કેમ કે જે મ્લેચ્છો બ્રાહ્મણને ચંડિકા આદિ પાસે હણતા નથી તેઓએ બ્રાહ્મણને હણવાની પ્રેરણા કરનારું વચન સાંભળ્યું નથી, માટે તેઓ અન્ય મ્લેચ્છોની જેમ ચંડિકા આદિ આગળ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણનો ભોગ ધરાવતા નથી. માટે અર્થથી એ પ્રાપ્ત થયું કે જે મ્લેચ્છોએ દ્વિજઘાતની પ્રેરણા કરનારું વચન સાંભળ્યું છે, તેઓ જ ચંડિકા આદિ આગળ દ્વિજવરનો ઘાત કરે છે, અન્ય નહીં.

અહીં કહ્યું કે "સર્વ જ મ્લેચ્છો સદા તે રીતે ઘાત કરતા નથી." એનું તાત્પર્ય એ છે કે મ્લેચ્છો બ્રાહ્મણને લૂંટવા માટે હણતા હોય છે, પરંતુ જે રીતે ચંડિકા દેવી વગેરેને ભોગ ધરાવવા માટે કેટલાક મ્લેચ્છો બ્રાહ્મણને હણે છે, તે રીતે સર્વ જ મ્લેચ્છો બ્રાહ્મણને હણતા નથી. **॥૧૨૪૨**॥

ગાથા :

अह तं ण एत्थ रूढं एअं पि ण तत्थ तुल्लमेवेयं । अह तं थेवमणुचिअं इमं पि एआरिसं तेसिं ॥१२४३॥

અન્વચાર્થઃ

अह=अध થી પૂર્વપક્ષી કહે છે – एत्थ=અહીં=લોકમાં, तं=તે=મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચન, रूढं ण=રૂઢ નથી. (તેને ગ્રંથકાર કહે છે –) तत्थ=ત્યાં=ભિલ્લલોકમાં, एअं पि=આ પણ=વૈદિકવચન પણ, ण=નથી=રૂઢ નથી. (એથી) इयं तुल्लमेव=આ તુલ્ય જ છે=બેમાંથી એક વચનનું અરૂઢપણું વૈદિકલોકમાં અને ભિલ્લલોકમાં તુલ્ય જ છે. अह=अध થી પૂર્વપક્ષી કહે છે – तं=તે=મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચન, થેવં=સ્તોક છે=થોડા લોકોને માન્ય છે, अणुचिअं=અનુચિત છે. (તેને ગ્રંથકાર કહે છે –) તેર્মિ=તેઓને=મ્લેચ્છોને, इमं पि=આ પણ=વૈદિકવચન પણ, एआरिसं=આવા પ્રકારનું છે=થોડા લોકોને માન્ય છે અને અનુચિત છે.

ગાશાર્થ :

अથ થી પૂર્વપક્ષી ગ્રંથકારને કહે છે – લોકમાં મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચન રૂઢ નથી. તેને ગ્રંથકાર કહે છે – ભિલ્લલોકમાં યૈદિકવચન પણ રૂઢ નથી. આથી બંને વચનમાંથી એક વચનનું અરૂઢપણું યૈદિકલોકમાં અને ભિલ્લલોકમાં તુલ્ચ જ છે. હવે ફરી પૂર્વપક્ષી अથથી ગ્રંથકારને કહે છે – મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચન થોડા લોકોને માન્ય છે અને અનુચિત છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે – મ્લેચ્છોને યૈદિક વચન પણ થોડા લોકોને માન્ય છે અને અનુચિત છે.

ડીકા ઃ

अथ तत्=म्लेच्छप्रवर्त्तकं वचनं नाऽत्र रूढं लोक, इत्याशङ्क्याह-एतदपि=वैदिकं न तत्र=भिल्ललोके रूढमिति तुल्यमेव इदम्=अन्यतरारूढत्वम्, अथ तत्=म्लेच्छप्रवर्त्तकं स्तोकमनुचितम्=असंस्कृतमित्या--शङ्क्याह-इदमपि=वैदिकं चोदनारूपमीदृशमेव=स्तोकादिधर्म्मकं, तेषां=म्लेच्छानामाशयभेदादिति गाथार्थ: ॥१२४३॥

ટીકાર્થ :

ઝથાથી પૂર્વપક્ષી કહે છે – તે=મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચન, અહીં=લોકમાં, રૂઢ નથી. એ પ્રકારની આશંકા કરીને પ્રંથકાર કહે છે – ત્યાં=ભિલ્લલોકમાં, આ પણ=વૈદિક=વૈદિકવચન પણ, રૂઢ નથી. એથી આ=અન્યતરનું અરૂઢત્વ=મ્લેચ્છવચન કે વૈદિકવચન એ બેમાંથી એક વચનનું અરૂઢપણું, તુલ્ય જ છે≕વૈદિકલોકમાં અને મ્લેચ્છલોકમાં સમાન જ છે.

ઝથથી પૂર્વપક્ષી કહે છે – તે=મ્લેચ્છપ્રવર્તક=મ્લેચ્છોમાં પ્રવર્તનારું વચન, સ્તોક છે=થોડા લોકોને માન્ય છે, અનુચિત છે=અસંસ્કૃત છે. એ પ્રકારની આશંકા કરીને કહે છે – આ પણ=ચોદનારૂપ વૈદિક=યાગીય હિંસા કરવાની પ્રેરણા કરનારું વેદવચન પણ, આવા પ્રકારનું જ છે=સ્તોકાદિ ધર્મવાળું છે=થોડા લોકોને માન્ય છે અને અનુચિત છે; કેમ કે તેઓનો=મ્લેચ્છોનો, આશયભેદ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

ગાથા ૧૨૪૧માં ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષીને આપત્તિ આપતાં કહ્યું કે, જો વેદવચનથી કરાતી હિંસાને અદુષ્ટ માનવામાં આવે તો, શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણનો ઘાત કરનારા મ્લેચ્છોને પણ ધર્મ અને અદોષ માનવાનો પ્રસંગ આવે. ત્યાં પૂર્વપક્ષી કહે કે મ્લેચ્છો વચનથી હિંસા કરતા નથી, તો તેનું સમાધાન કરતાં ગ્રંથકારે ગાથા ૧૨૪૨માં સ્થાપન કર્યું કે મ્લેચ્છો પણ વચનથી જ હિંસા કરે છે.

હવે પૂર્વપક્ષી કહે કે મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચન લોકમાં રૂઢ નથી, માટે મ્લેચ્છો વચનથી હિંસા કરે છે તેમ કહી શકાય નહીં. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે વેદવચન પણ ભિલ્લલોકમાં રૂઢ નથી, માટે વૈદિકો પણ વચનથી હિંસા કરે છે તેમ કહી શકાય નહીં.

હવે પૂર્વપક્ષી તે સ્થાનને છોડીને અન્ય સ્થાનમાં દોષ આપતાં કહે છે –

મ્લેચ્છોનું વચન થોડા લોકોને માન્ય છે અને અનુચિત છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે મ્લેચ્છોના મત પ્રમાણે વૈદિકોનું વચન પણ થોડા લોકોને માન્ય છે અને અનુચિત છે; કેમ કે મ્લેચ્છોનો આશય વૈદિકોના આશય કરતાં જુદો છે અર્થાત્ વૈદિકોનો આશય એવો છે કે, ''સર્વ વૈદિકો વેદને પ્રમાણ માને છે, ફક્ત મ્લેચ્છો જ વેદને પ્રમાણ માનતા નથી; તેમ જ મ્લેચ્છવચનો સંસ્કૃત નથી, પરંતુ સર્વ વૈદિકોને માન્ય વચનો જ સંસ્કૃત છે.'' વળી મ્લેચ્છોનો આશય એવો છે કે, ''સર્વ મ્લેચ્છો વેદને પ્રમાણ માનતા નથી, ફક્ત વૈદિકો જ વેદને પ્રમાણ માને છે; તેમ જ વેદવચનો સંસ્કૃત નથી, પરંતુ સર્વ મ્લેચ્છોને માન્ય વચનો જ સંસ્કૃત છે.'' આ રીતે મ્લેચ્છોનો આશયભેદ છે. ∥૧૨૪૩⊪

અવતરશિકા ઃ

પૂર્વમાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે જો વેદવચનથી ધર્મ માટે કરાતી યાગીય હિંસામાં દોષ ન હોય, તો મ્લેચ્છ વચનથી કરાતા ચંડિકા આદિની આગળ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણના ઘાતમાં પણ મ્લેચ્છોને ધર્મ અને અદોષ માનવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય.

હવે આ જ કથનને પુષ્ટ કરવા માટે આ વિષયમાં પૂર્વપક્ષીનું કથન બતાવીને તેનું સમાધાન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

ગાથા :

अह तं वेअंगं खलु न तं पि एमेव एत्थ वि ण माणं । अह तत्थासवणमिणं सिएअमुच्छण्णसाहं तु ॥१२४४॥

અન્વયાર્થઃ

अह=अथ થી પૂર્વપક્ષી કહે છે – तं खलु=ખરેખર તે=દિજપ્રવર્તક વચન, वेअंगं=વેદનું અંગ છે. (તેને ગ્રંથકાર કહે છે –) तं पि=તે પણ=મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચન પણ, एमेव=આ પ્રમાણે જ=જે પ્રમાણે દિજપ્રવર્તક વચન વેદનું અંગ છે એ પ્રમાણે જ, च=નથી, एत्थ वि=એમાં પણ माणं ण=માન નથી=કોઈ પ્રમાણ નથી. अह=अथથી પૂર્વપક્ષી કહે છે – तत्थ=ત્યાં=વેદમાં, असवणं इणं=અશ્રવણ આ છે=મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચનનું અશ્રવણ એ પ્રમાણ છે. (તેને ગ્રંથકાર કહે છે –) एअं=આ=મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચન, उच्छण्णसाहं तु सिअ= ઉત્સન્ન શાખાવાળું જ હોય=વેદમાંથી વિચ્છિન્ન થયેલા ભાગવાળું જ હોય, (એ પણ સંભાવના કરી શકાય છે.)

ગાથાર્થ ઃ

अથ થી પૂર્વપક્ષી કહે છે – ખરેખર દ્વિજપ્રવર્તક વચન વેદનો ભાગ છે, તેને ગ્રંથકાર કહે છે – મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચન પણ દ્વિજપ્રવર્તક વચનની જેમ વેદનો ભાગ નથી, એમાં પણ કોઈ પ્રમાણ નથી. अથ થી પૂર્વપક્ષી કહે છે – વેદમાં મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચન સંભળાતું નથી એ પ્રમાણ છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે – મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચન વેદમાંથી વિચ્છિન્ન થયેલા ભાગવાળું જ હોય, એ પણ સંભાવના કરી શકાય.

રીકા :

अथ तद्वेदाङ्गं खलु द्विजप्रवर्त्तकमित्याशङ्क्याह-न तदपि म्लेच्छप्रवर्त्तकमेवमेव वेद इत्यत्राऽपि न मानं, अथ तत्र=वेदेऽश्रवणमिदं=मानं, न हि तद्वेदे श्रूयत इत्याशङ्क्याह-स्यादेतदुत्सन्नशाखमेव, एतदपि सम्भाव्यत इति गाथार्थः ॥१२४४॥

રીકાર્થ :

ઞથથી પૂર્વપક્ષી કહે છે – ખરેખર દ્વિજપ્રવર્તક એવું તે≕વચન, વેદનું અંગ છે. એ પ્રકારની આશંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે – મ્લેચ્છપ્રવર્તક એવું તે પણ=વચન પણ, આ પ્રમાણે જ≕જે પ્રમાણે દ્વિજપ્રવર્તક વચન વેદનું અંગ છે એ પ્રમાણે જ, વેદમાં નથી, એમાં પણ માન નથી=કોઈ પ્રમાણ નથી.

अથથી પૂર્વપક્ષી કહે છે – ત્યાં=વેદમાં, અશ્રવણ=મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચનનું અશ્રવણ, આ છે=માન છે; જે કારણથી તે=મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચન, વેદમાં સંભળાતું નથી. આ પ્રકારની આશંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે – આ ઉત્સન્ન શાખાવાળું જ હોય=મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચન વેદમાંથી ઉચ્છેદ પામેલા ભાગવાળું જ હોય, એ પણ સંભાવના કરાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વપક્ષી કહે કે વૈદિકો યાગમાં જે હિંસા કરે છે, તેમાં વેદનું અંગભૂત વચન પ્રવર્તક છે; જ્યારે મ્લેચ્છો ચંડિકા દેવી વગેરે આગળ જે શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણનો ઘાત કરે છે, તેમાં વેદનું અંગભૂત વચન પ્રવર્તક નથી. માટે વૈદિકો દ્વારા કરાતી હિંસામાં દોષ નથી અને મ્લેચ્છો દ્વારા કરાતી હિંસામાં દોષ છે, તેને ગ્રંથકાર કહે છે – મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચન પણ વેદમાં નથી એમ સ્વીકારવામાં કોઈ પ્રમાણ નથી; કેમ કે વેદમાં જેમ પશુની હિંસા કરવાનું કહે તેવું અનુપપત્તિવાળું વચન છે, તેમ ચંડિકા આદિ આગળ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણનો વધ કરવાનું કહે તેવું અનુપપત્તિવાળું વચન વેદમાં નથી, એમ કહી શકાય નહીં.

ત્યાં પૂર્વપક્ષી કહે કે વેદમાં ચંડિકા આદિ આગળ બ્રાહ્મણનો ઘાત કરવાનું કહેનારું વચન સંભળાતું નથી, માટે મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચનને પ્રમાણભૂત કહી શકાય નહીં. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે ચંડિકાદિ આગળ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણનો ઘાત કરવાનું કહેનારું વચન વેદમાંથી વિચ્છિત્ર થયેલી શાખાવાળું હોય, તેવી સંભાવના કરી શકાય છે; કેમ કે યાગીય હિંસાને કહેનારું વચન જેવું અસંબદ્ધ છે, તેવું જ આ દ્વિજવરની હિંસાને કહેનારું વચન પણ અસંબદ્ધ છે. માટે વિચારક પુરુષ એવી સંભાવના કરી શકે કે વેદમાં જેમ સ્વર્ગપ્રાપ્તિ માટે યાગીય હિંસાનું વિધાન છે, તેમ ચંડિકાદેવી આદિને પ્રસન્ન કરવા માટે દ્વિજવરના વધનું પણ વિધાન હોવું જોઈએ. ફક્ત યજ્ઞની હિંસાને કહેનારા વેદવચનની શાખા વર્તમાનના વેદમાં ઉપલબ્ધ છે, જ્યારે ચંડિકાદિ આગળ દ્વિજવરના ઘાતને કહેનારા વેદવચનની શાખા વર્તમાનના વેદમાંથી ઉચ્છેદ પામી છે. **ા૧૨૪૪**ા **Mail:**

966

ण य तव्वयणाओ च्चिअ तदुभयभावो त्ति तुल्लभणिईओ । अण्णा वि कप्पणेवं साहम्मविहम्मओ दुट्ठा ॥१२४५॥

અન્વચાર્થ :

तव्वयणाओ च्चिअ य=અને તેના વચનથી જ=વેદના વચનથી જ, तदुभयभावो=તે ઉભયનો ભાવ છે=ધર્મ અને અદોષ તે બંનેનો ભાવ છે, त्ति ण=એમ નહીં; तुल्लभणिईओ=કેમ કે તુલ્ય ભણિતિ છે. एवं=આ રીતે=ઉપરમાં બતાવ્યું એ રીતે, साहम्मविहम्मओ=સાધર્મ્યનું વૈધર્મ્ય હોવાથી अण्णा वि कप्पणा दुट्ठा=અન્ય પણ કલ્પના દુષ્ટ છે.

ગાથાર્થ :

અને વેદના વચનથી જ ઘર્મ અને અદોષનો ભાવ છે એમ નહીં; કેમ કે બંનેનું તુલ્ચ કથન છે. આ રીતે સાધર્મ્ચનું વેધર્મ્ચ હોવાથી અન્ય પણ કલ્પના દુષ્ટ છે.

ડીકા :

न च तद्वचनाद्=वेदवचनादेव, तदुभयभावो=धम्मांदोषभाव इति, कुत इत्याह-तुल्यभणिते:= म्लेच्छवचनादेवैतदुभयमित्यपि वक्तुं शक्यत्वादित्यर्थ:, अन्याऽपि कल्पना ब्राह्मणपरिगृहीतत्वादिरूपा एवम्=उक्तवत् भिल्लपरिगृहीतत्वादिना प्रकारेण साधर्म्यवैधर्म्यत: कारणाद् दुष्टेति गाथार्थ: ॥१२४५॥

રીકાર્શ :

અને તેના વચનથી=વેદના વચનથી જ, તે ઉભયનો ભાવ છે=ધર્મ અને અદોષનો ભાવ છે, એમ નહીં. કયા કારણથી ? એથી કહે છે – તુલ્ય ભણિતિ છે=મ્લેચ્છોનું કથન પજ્ઞ મીમાંસકોના કથનની સમાન છે. અને મ્લેચ્છોના તે સમાન કથનને જ સ્પષ્ટ કરે છે – મ્લેચ્છોના વચનથી જ આ ઉભય છે=ધર્મ અને અદોષ એ બંનેનો ભાવ છે, એમ પજ્ઞ કહેવા માટે શક્યપણું છે.

આ રીતે=કહેવાયેલાની જેમ ભિલ્લપરિગૃહીતત્વ આદિ પ્રકારથી, સાધર્મ્યના વૈધર્મ્યરૂપ કારણથી બ્રાહ્મણપરિગૃહીતત્વ આદિરૂપ અન્ય પણ કલ્પના દુષ્ટ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

વેદને પ્રમાણ માનનારા મીમાંસકો કહે છે કે યજ્ઞમાં વેદવચનથી હિંસા કરાય છે, માટે તેમાં ધર્મ છે અને હિંસાથી થતા દોષનો અભાવ છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે આ પ્રકારનું મીમાંસકોનું કથન બરાબર નથી; કેમ કે મ્લેચ્છો પણ ચંડિકાદિ આગળ બ્રાહ્મણનો વધ મ્લેચ્છવચનથી જ કરે છે, માટે તેમાં ધર્મ છે અને હિંસાથી થતા દોષનો અભાવ છે એમ પણ કહી શકાય છે. માટે વેદવચનથી અને મ્લેચ્છવચનથી થતી હિંસામાં ધર્મ છે અને અદોષ છે, એમ કહેવું ઉચિત નથી.

વળી, આ વિષયમાં મીમાંસકો અન્ય કલ્પના કરે કે યાગીય હિંસા શિષ્ટ એવા બ્રાહ્મણોથી ગ્રહણ કરાયેલી હોવાને કારણે તેમાં દોષ નથી. તો તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે ચંડિકાદિ આગળ કરાતી બ્રાહ્મણની હિંસા ભિલ્લોથી પ્રહણ કરાયેલી હોવાને કારણે તેમાં દોષ નથી એમ પણ કહી શકાય. માટે યાગીય હિંસાનું અને બ્રાહ્મણની હિંસાનું પ્રવર્તક વચન અનુપપત્તિવાળું છે એ રૂપ સાધર્મ્ય વેદવચનમાં અને મ્લેચ્છવચનમાં છે, અને તે સાધર્મ્યનું બ્રાહ્મણપરિગૃહીતત્વ અને ભિલ્લપરિગૃહીતત્વરૂપે વૈધર્મ્ય વેદવચનમાં અને મ્લેચ્છવચનમાં છે. આથી બન્ને વચનથી થતી હિંસા દુષ્ટ છે.

આશય એ છે કે બંને વચનથી થતી હિંસાની પ્રવૃત્તિ અનુચિત હોવા છતાં બ્રાહ્મણપરિગૃહીતત્વ અને ભિલ્લપરિગૃહીતત્વ હોવામાત્રથી, વેદવચનથી થતી હિંસાને અદુષ્ટ કહેવી અને મ્લેચ્છવચનથી થતી હિંસાને દુષ્ટ કહેવી ઉચિત નથી, પરંતુ કૃત્યમાં ઉચિતત્વ-અનુચિતત્વરૂપ વૈધર્મ્ય સિદ્ધ થાય, તો ઉચિત કૃત્ય અદુષ્ટ છે અને અનુચિત કૃત્ય દુષ્ટ છે એમ કહી શકાય.

વળી, સમાન પ્રકારે અનુચિત એવા હિંસારૂપ કૃત્યનું બ્રાહ્મણપરિગૃહીતત્વ અને ભિલ્લપરિગૃહીતત્વરૂપ વૈધર્મ્ય હોવાને કારણે બંને પ્રકારની હિંસાનું પ્રવર્તક વચન અનુપપત્તિવાળું કઈ રીતે છે, તે સ્વયં ગ્રંથકાર આગળમાં બતાવે છે. II૧૨૪૫II

અવતરણિકા ઃ

यस्मादेवम् –

અવતરણિકાર્થ :

જે કારણથી આમ છે≕ગાથા ૧૨૩૪માં ગ્રંથકારે કહ્યું કે વચનમાત્રથી ધર્માર્થે કરાતી સર્વ જ હિંસા દુષ્ટ નથી એમ કહી શકાય નહીં, અને તે વાતનું ગ્રંથકારે અત્યાર સુધી સ્થાપન કર્યું એમ છે, તે કારણથી શું ? તે ગ્રંથકારશ્રી બતાવે છે –

ગાશા

```
तम्हा ण वयणमित्तं सव्वत्थऽविसेसओ बुहजणेणं ।
एत्थ पवित्तिनिमित्तं ति एवं दट्ठव्वयं होइ ॥१२४६॥
```

અન્વચાર્થઃ

तम्हा=તે કારણથી एत्थ=અહીં==લોકમાં, वयणमित्तं=વચનમાત્ર सव्वत्थ=સર્વત્ર अविसेसओ=અવિશેષ હોવાને કારણે पवित्तिनिमित्तं ण=પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત નથી, ति=એથી बुहजणेणं=બુધ જન વડે एवं=આ રીતે दटुव्वयं (ण) होइ=દષ્ટવ્ય થતું નથી.

ગાથાર્થ :

તે કારણથી લોકમાં વચનમાત્ર સર્વત્ર અવિશેષ હોવાને કારણે પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત બનતું નથી, એથી બુધ જન વડે આ રીતે દૃષ્ટવ્ય થતું નથી.

રીકા ઃ

तस्मात् न वचनमात्रमुपपत्तिशून्यं सर्वत्राऽविशेषतः कारणाद् बुधजनेन=विद्वज्जनेन अत्र=लोके

प्रवृत्तिनिमित्तं, इति हितादौ एवं द्रष्टव्यं भवति नेति वर्त्तते इति गाथार्थः ॥१२४६॥

ટીકાર્થ ઃ

તે કારણથી અહીં=લોકમાં, ઉપપત્તિશૂન્ય એવું વચનમાત્ર સર્વત્ર=વેદવચનથી કરાતી હિંસામાં, સંસાર-મોચકવચનથી કરાતી હિંસામાં અને મ્લેચ્છવચનથી કરાતી હિંસામાં, અવિશેષ હોવાને કારણે પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત નથી. એથી બુધ જન વડે=વિદ્વાન જન વડે, હિતાદિમાં=હિતની પ્રવૃત્તિ અને અહિતની નિવૃત્તિમાં, આ રીતે=વચન પ્રવર્તક-નિવર્તક બને એ રીતે, દષ્ટવ્ય થતું નથી. ન એ પ્રમાણે વર્તે છે=ગાથાના પ્રથમ પાદમાં રહેલ 'ण' ચોથા પાદના અંતે અનુવર્તન પામે છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે કારણથી ગાથા ૧૨૩૪થી અત્યાર સુધી ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું એમ છે, તે કારણથી ઉપપત્તિશૂન્ય એવું વચનમાત્ર વેદવચનમાં, સંસારમોચકવચનમાં અને દ્વિજવરના ઘાતને કહેનારા મ્લેચ્છવચનમાં સમાન હોવાથી, વિચારક પુરુષને તે વચન હિતની પ્રવૃત્તિમાં પ્રવર્તક બનતું નથી કે અહિતની નિવૃત્તિમાં પ્રવર્તક બનતું નથી, માટે વિચારક પુરુષો આવા ઉપપત્તિશૂન્ય વચનને હિતમાં પ્રવૃત્તિ કરવા અર્થે કે અહિતમાંથી નિવૃત્તિ કરવા અર્થે પ્રમાણભૂત સ્વીકારતા નથી. **॥૧૨૪૬**॥

ગાથા :

कि पुण विसिट्ठगं चिअ जं दिट्ठिट्ठाहि णो खलु विरुद्धं । तह संभवंतरूवं विआरिउं सुद्धबुद्धीए ॥१२४७॥

અન્વચાર્થ :

किं पुण=વળી કયું ? અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે વચનમાત્ર સર્વત્ર અવિશેષ હોવાને કારણે પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત થતું નથી, તેથી પ્રશ્ન થાય કે તો કયું વચન પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત છે ? (તે સ્પષ્ટ કરે છે --)

विसिट्टगं चिअ=વિશિષ્ટ જ (વચન પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત છે.) जं=જે (વચન) दिट्टिट्ठाहि विरुद्धं णो खलु= દષ્ટ-ઇષ્ટથી વિરુદ્ધ નથી જ, तह सुद्धबुद्धीए विआरिउं संभवंतरूवं=અને શુદ્ધ બુદ્ધિથી વિચારીને સંભવતા રૂપવાળું હોય.

★ 'खलु' एव કાર અર્થમાં છે.

ગાથાર્થ :

પૂર્વગાશામાં કહ્યું કે વચનમાત્ર સર્વત્ર અવિશેષ હોવાને કારણે પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત થતું નથી, તેથી પ્રશ્ન થાય કે તો કયું વચન પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત છે ? તે સ્પષ્ટ કરે છે –

વિશિષ્ટ જ વચન પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત છે, જે વચન દૃષ્ટ-ઇપ્ટથી વિરુદ્ધ નથી જ, અને શુદ્ધ બુદ્ધિથી વિચારીને સંભવતા રૂપવાળું હોચ. રીકા ઃ

किं पुनः?, विशिष्टमेव वचनं प्रवृत्तिनिमित्तमिति द्रष्टव्यं, किम्भूतमित्याह-यत् दृष्टेष्टभ्यां न खलु विरुद्धं=तृतीयस्थानसङ्क्रान्तमित्यर्थ:, तथा सम्भवद्रूपं यत्, न पुनरत्यन्तासम्भवीति विचार्य शुद्धबुद्ध्या मध्यस्थयेति गाथार्थ: ॥१२४७॥

ટીકાર્થઃ

વળી કયું વચન પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત છે ? તે સ્પષ્ટ કરે છે – વિશિષ્ટ જ વચન પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત છે, એ પ્રમાણે જાણવું.

વિશિષ્ટ વચન **કેવા પ્રકારનું છે ? એથી કહે છે –**

જે દેષ્ટ અને ઇષ્ટથી વિરુદ્ધ નથી જ=ત્રીજા સ્થાનમાં સંક્રાંત છે. અને મધ્યસ્થ એવી શુદ્ધ બુદ્ધિથી વિચારીને જે સંભવતા રૂપવાળું હોય≔જે વચન સંભવી શકે એવા સ્વરૂપવાળું હોય, પરંતુ અત્યંત અસંભવી ન હોય, એ વચન પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત છે, એમ અન્વય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે ઉપપત્તિશૂન્ય વચનમાત્ર હિતની પ્રવૃત્તિ કરવા માટે અને અહિતની નિવૃત્તિ કરવા માટે નિમિત્તભૂત બનતું નથી, તેથી પ્રશ્ન થાય કે તો કેવા પ્રકારનું વચન હિતની પ્રવૃત્તિ અને અહિતની નિવૃત્તિ કરવા માટે નિમિત્તભૂત બને ? તે સ્પષ્ટ કરે છે –

જે વચન દષ્ટ અને ઇષ્ટ સાથે વિરોધી ન હોય અને સંભવી શકે એવા સ્વરૂપવાળું હોય, એ પ્રકારે મધ્યસ્થ બુદ્ધિથી વિચારીને, તેવું વિશિષ્ટ જ વચન અર્થાત્ રાગ-દ્વેષ અને અજ્ઞાનથી રહિત એવા સર્વજ્ઞ પુરુષથી પ્રરૂપાયેલું જ વચન, હિતની પ્રવૃત્તિ અને અહિતની નિવૃત્તિ કરવા માટે નિમિત્તભૂત બને, એ પ્રકારે જાણવું.

(૧) દષ્ટઅવિરુદ્ધ વચન પ્રથમ સ્થાનમાં સંક્રાંત છે.

(૨) ઇષ્ટઅવિરુદ્ધ વચન દ્વિતીય સ્થાનમાં સંક્રાંત છે.

(૩) દષ્ટ-ઇષ્ટઅવિરુદ્ધ વચન તૃતીય સ્થાનમાં સંક્રાંત છે.

વળી, દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું વચન દષ્ટ-ઇષ્ટ અવિરુદ્ધ છે અને યજ્ઞને કહેનારું વચન દષ્ટ-ઇષ્ટ વિરુદ્ધ છે; તેમ જ દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું સર્વજ્ઞવચન સંભવતા સ્વરૂપવાળું છે અને યજ્ઞને કહેનારું વેદવચન અત્યંત અસંભવતા સ્વરૂપવાળું છે. આ સર્વ ગ્રંથકાર આગળની ગાથાઓમાં બતાવે છે. II૧૨૪૭II

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે જે વચન દષ્ટ-ઇષ્ટ અવિરુદ્ધ હોય અને સંભવતા સ્વરૂપવાળું હોય, તેવું વિશિષ્ટ જ વચન પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત છે. તેથી હવે દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું વચન દષ્ટ-ઇષ્ટ અવિરુદ્ધ છે અને યાગને કહેનારું વચન દષ્ટ-ઇષ્ટ વિરુદ્ધ છે, એ ગાથા ૧૨૫૭ સુધી ગ્રંથકારશ્રી સ્પષ્ટ કરે છે ⊷

ગાથા ઃ

जह इह दव्वथयाओ भावावयकप्पगुणजुआ सेओ । पीडुवगारो जिणभवणकारणादि त्ति न विरुद्धं ॥१२४८॥

અન્વયાર્થઃ

जह=જે પ્રમાણે इह=અહીં=જિનશાસનમાં, भावावयकप्पगुणजुआ दव्वथयाओ=ભાવઆપદ્કલ્પગુણથી યુક્ત=ભાવઆપત્તિના નિવારણમાં સમર્થ ગુણથી યુક્ત, દ્રવ્યસ્તવથી सेओ=શ્રેય=કલ્યાણ, થાય છે. (અહીં પ્રશ્ન થાય કે દ્રવ્યસ્તવમાં અન્ય જીવોને પીડા થાય છે, તેથી દ્રવ્યસ્તવથી શ્રેય થાય છે એમ કઈ રીતે કહી શકાય ? એથી કહે છે –) जिणभवणकारणादि=જિનભવનકારણાદિથી पीडुवगारो=પીડા વડે ઉપકાર થાય છે, त्ति=એથી न विरुद्धं=વિરુદ્ધ નથી.

ગાથાર્થ :

જે પ્રમાણે જિનશાસનમાં ભાવઆપત્તિનું નિવારણ કરવામાં સમર્થ ગુણથી ચુક્ત દ્રવ્યસ્તવથી કલ્યાણ થાય છે. અને જિનભવનકારણાદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવથી જીવોને થતી પીડા વડે સ્વ-પરનો ઉપકાર થાય છે. એથી દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું વચન વિરુદ્ધ નથી.

ડીકા :

यथा इह=प्रवचने द्रव्यस्तवात्, किम्भूतादित्याह-भावापत्कल्पगुणयुक्तात् नाऽन्यथारूपात् श्रेयो= ज्यायान्, पीडयोपकारो बहुगुणभावाद् जिनभवनकारणादे: द्रव्यस्तवादिति न विरुद्धमेतदिति गाथार्थः ॥१२४८॥

રીકાર્ચઃ

જે પ્રમાણે અહીં=પ્રવચનમાં≕જિનશાસનમાં, ભાવઆપદ્દકલ્પગુણથી યુક્ત≕ભાવઆપત્તિના નિવારણમાં સમર્થ ગુણથી યુક્ત, દ્રવ્યસ્તવથી શ્રેય≕કલ્યાણ, થાય છે. પરંતુ અન્યથારૂપથી નહીં≕ભાવઆપત્તિને નિવારવામાં સમર્થ ગુણથી અન્ય પ્રકારના સ્વરૂપવાળા દ્રવ્યસ્તવથી શ્રેષ્ઠ કલ્યાણ થતું નથી.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે દ્રવ્યસ્તવમાં અન્ય જીવોને પીડા થાય છે, તેથી દ્રવ્યસ્તવથી શ્રેય થાય છે એવું કઈ રીતે કહી શકાય ? તેથી કહે છે –

બહુ ગુણના ભાવવાળા=ઘણી અહિંસાનું કારણ બને એવા સંયમપ્રાપ્તિરૂપ ગુણના સદ્ભાવવાળા, જિનભવનકારણાદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવથી પીડા વડે ઉપકાર થાય છે=અન્ય જીવોને થતી પીડા વડે સ્વ-પરનો ઉપકાર થાય છે, એથી આ=દ્રવ્યસ્તવથી શ્રેય થાય છે એ કથન, વિરુદ્ધ નથી, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ ઃ

જે દ્રવ્યસ્તવ ભાવઆપત્તિ નિવારવામાં સમર્થ ગુણથી યુક્ત હોય, તે દ્રવ્યસ્તવથી શ્રાવકને મહાકલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે અને જે દ્રવ્યસ્તવ ભાવઆપત્તિ નિવારવામાં સમર્થ ગુણથી યુક્ત ન હોય, તે દ્રવ્યસ્તવથી શ્રાવકને કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થતી નથી. આ પ્રકારનું વચન સાંભળીને કોઈને પ્રશ્ન થાય કે જેમાં અન્ય જીવોને પીડા થતી હોય, તેનાથી કલ્યાણ પ્રાપ્ત થાય છે એમ કઈ રીતે કહી શકાય ? તેથી ગ્રંથકાર કહે છે – द्रव्यस्तव કરનારને દ્રવ્યસ્તવથી ઘણા ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે, જે ગુણો ગ્રંથકાર સ્વયં આગળમાં બતાવવાના છે. અને તેવા ઘણા ગુણોની પ્રાપ્તિનું કારણ એવા જિનભવન કરાવવા આદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવથી અન્ય જીવોને જે પીડા થાય છે, તેના કરતાં વધારે પોતાને અને પરને ઉપકાર થાય છે. માટે દ્રવ્યસ્તવ કરનારને મહાકલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ કથન વિરુદ્ધ નથી અર્થાત્ જેમ અગ્નિમાં હાથ નાખવાથી દાહ થાય છે એ કથન જેમ અનુભવથી વિરુદ્ધ નથી, તેમ દ્રવ્યસ્તવથી મહાકલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે એ કથન વિરુદ્ધ નથી અર્થાત્ જેમ અગ્નિમાં હાથ નાખવાથી દાહ થાય છે એ કથન જેમ અનુભવથી વિરુદ્ધ નથી, તેમ દ્રવ્યસ્તવથી મહાકલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે એ કથન અનુભવથી વિરુદ્ધ નથી, તેમ દ્રવ્યસ્તવથી મહાકલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે એ કથન અનુભવથી વિરુદ્ધ નથી, તેમ દ્રવ્યસ્તવથી મહાકલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે એ કથન અનુભવથી વિરુદ્ધ નથી, તેમ દ્રવ્યસ્તવથી મહાકલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે એ કથન અનુભવથી વિરુદ્ધ નથી, તેમ દ્રવ્યસ્તવથી મહાકલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે એ કથન અનુભવથી વિરુદ્ધ નથી, તેમ દ્રવ્યસ્તવથી મહાકલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે એ કથન અનુભવથી વિરુદ્ધ નથી, તેમ દ્રવ્યસ્તવથી મહાકલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે એ કથન અનુભવથી વિરુદ્ધ નથી, તેમ દ્રવ્યસ્તવથી મહાકલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે એ કથન અનુભવથી વિરુદ્ધ નથી, તેમ દ્રવ્યસ્તવથી પછે. આથી દ્રવ્યસ્તવમાં કેટલાક જીવોને ચતી પીડા વડે સ્વ-પરને ઉપકાર થાય છે, માટે દ્રવ્યસ્તવથી શ્રેય થાય છે એ કથન અનુભવને વિરુદ્ધ નથી. માટે દ્રવ્યસ્તવનું વિધાન કરનારું વચન દષ્ટઅવિરુદ્ધ છે એમ અર્થથી ફલિત થયું. ‼૧૨૪૮॥

અવતરણિકાઃ

एतदेव स्पष्टयति –

અવતરણિકાર્થ ઃ

આને જ સ્પષ્ટ કરે છે=પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે દ્રવ્યસ્તવ ભાવઆપત્તિનું નિવારણ કરવામાં સમર્થ ગુણથી યુક્ત છે અને તેવા દ્રવ્યસ્તવથી અન્ય જીવોની પીડા વડે સ્વ-પરનો ઉપકાર થાય છે, એ જ કથનને ગ્રંથકારશ્રી ગાથા ૧૨૫૩ સુધી સ્પષ્ટ કરે છે –

ગાથા :

सइ सव्वत्थाभावे जिणाण भावावयाए जीवाणं । तेसि णित्थरणगुणं णिअमेणिह ता तदायतणं ॥१२४९॥

અન્વચાર્થઃ

सइ=સદા जिणाण सव्वत्थाभावे=જિનોના સર્વત્ર=સર્વ ક્ષેત્રોમાં, અભાવમાં जीवाणं=જીવોને भावावयाए=ભાવઆપદ્ હોતે છતે इह=અહીં=લોકમાં, तेसिं णित्थरणगुणं=તેઓના નિસ્તરણગુણવાળું= જીવોનો ભાવઆપત્તિમાંથી નિસ્તાર કરવાના ગુણવાળું, णिअमेण=નિયમથી तदायतणं=તેનું આયતન છે=જિનોનું મંદિર છે.

★ 'ता' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

સદા જિનોના સર્વ ક્ષેત્રોમાં અભાવમાં જીવોને ભાવઆપત્તિ હોતે છતે લોકમાં જીવોને ભાવઆપત્તિમાંથી બહાર કાઢવાના ગુણવાળું નિચમથી જિનભવન છે.

કા કરાડ

सदा सर्वत्र क्षेत्रेऽभावे जिनानां भावापदि जीवानां सत्यां तेषां=जीवानां निस्तरणगुणं नियमेन तावदिह=लोके तदायतनं=जिनायतनमिति गाथार्थः ॥१२४९॥

ટીકાર્થ :

સદા સર્વ ક્ષેત્રમાં જિનોના અભાવમાં જીવોને ભાવઆપત્તિ હોતે છતે અહીં=લોકમાં, તેઓને=જીવોને, નિસ્તરણના ગુણવાળું=ભાવઆપત્તિમાંથી નીકળવામાં સમર્થ ગુણવાળું, નિયમથી તેનું આયતન છે=જિનોનું આયતન છે=જિનભવન છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જગતમાં જીવોના કલ્યાણનું અનન્યકારણ તીર્થંકરો છે; કેમ કે તીર્થંકરોના અસ્તિત્વમાં તીર્થંકરના દર્શનથી, ઉપદેશથી, તેઓ પ્રત્યેની ભક્તિથી કે તેમનું અવલંબન લઈને કરાતા સંયમના પાલનથી કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે, પરંતુ સર્વ ક્ષેત્રોમાં સદા તીર્થંકરો પ્રાપ્ત થતા નથી. તેથી જ્યારે સાક્ષાત્ તીર્થંકરોનો વિરહ હોય, ત્યારે યોગ્ય જીવોને તીર્થંકરને અવલંબીને કલ્યાણ કરવાને અનુકૂળ ભાવો કરવા દુષ્કર બને છે, માટે તીર્થંકરોનો વિરહ યોગ્ય જીવો માટે ભાવઆપત્તિસ્વરૂપ છે. આવી ભાવઆપત્તિમાંથી યોગ્ય જીવોનો નિસ્તાર જિનાયતન કરે છે; કેમ કે જિનાયતનના અવલંબનથી તીર્થંકરોના સ્વરૂપની ઉપસ્થિતિ થાય છે અને તીર્થંકરોની ભક્તિ થઈ શકે છે. આથી જિનાયતન ભાવઆપત્તિના નિસ્તારને અનુકૂળ ગુણવાળું છે. **ાવર ૪૯**ા

અવતરણિકાઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું તે રીતે ભાવઆપત્તિના નિવારણના ગુણવાળું જેમ જિનાયતન છે, તેમ અન્ય શું છે ? તે બતાવે છે –

ગાથા :

तब्बिबस्स पइट्ठा साहुनिवासो अ देसणाई य । एक्तिकं भावावयणित्थरणगुणं तु भव्वाणं ॥१२५०॥

અન્વચાર્થઃ

(જિનભવનમાં) तर्ब्बिबस्स पइट्ठा=તેના બિંબની=જિનોની પ્રતિમાની, પ્રતિષ્ઠા, साहुनिवासो अ=અને સાધુનો નિવાસ, देसणाई य=અને દેશનાદિ; एक्किकं=એકેક भव्वाणं=ભવ્યોના भावावयणित्थरणगुणं तु= ભાવઆપદ્રથી નિસ્તરણના ગુણવાળું જ છે.

ગાથાર્થ :

જિનભવનમાં જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા, સાધુનો નિવાસ, અને દેશનાદિ; એકેક ભવ્ય જીવોનો ભાવઆપત્તિથી નિસ્તાર કરવાના ગુણવાળું જ છે.

ટીકા :

तद्विम्बस्य=जिनबिम्बस्य प्रतिष्ठा तत्र, तथा साधुनिवासश्च विभागतो, देशनादयश्च, आदिशब्दाद् ध्यानादिपरिग्रह:, एकैकं तद्विम्बप्रतिष्ठादि अत्र भावापन्निस्तरणगुणमेव भव्यानां प्राणिनामिति गाथार्थ: ॥१२५०॥

ડીકાર્શ :

ત્યાં=જિનભવનમાં, તેના બિંબની=જિનના બિંબની, પ્રતિષ્ઠા અને તે રીતે=જે રીતે ત્યાં રહેલા જીવોને ઉપકાર થાય તે રીતે, વિભાગથી=જિનભવનમાં એક બાજુથી, સાધુનો નિવાસ, અને દેશનાદિ, 'आदિ' શબ્દથી=''देशनादि''માં 'आदि' શબ્દથી, ખ્યાનાદિનો પરિગ્રહ છે. તેના બિંબની પ્રતિષ્ઠા આદિ એકેક= જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા વગેરે દરેક, અહીં=ભગવાનના વિરહમાં, ભવ્ય પ્રાણીઓના ભાવઆપદ્થી નિસ્તરણના ગુણવાળું જ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાક્ષાત્ તીર્થંકરોના વિરહકાળમાં જેમ જિનાયતન ભાવઆપત્તિથી નિસ્તરણગુણવાળું છે, તેમ જિનાયતનમાં પ્રતિષ્ઠિત એવાં જિનબિંબો પણ ભાવઆપત્તિથી નિસ્તરણગુણવાળાં જ છે; કેમ કે જેમ જિનાયતન જોઈને યોગ્ય જીવોને તીર્થંકરની ઉપસ્થિતિ થાય છે, તેમ જિનબિંબો જોઈને પણ યોગ્ય જીવોને તીર્થંકરની ઉપસ્થિતિ થાય છે, અને તીર્થંકરની ઉપસ્થિતિથી થયેલ તીર્થંકર પ્રત્યેનું બહુમાન યોગ્ય જીવોને કલ્યાણની પરંપરાનું કારણ બને છે.

વળી, તીર્થંકરોના વિરહકાળમાં જેમ જિનાયતન ભાવઆપત્તિથી નિસ્તરણગુણવાળું છે, તેમ જિનાયતનના એક વિભાગમાં સાધુઓનો નિવાસ પણ ભાવઆપત્તિથી નિસ્તરણગુણવાળો છે; કેમ કે જિનાયતનના નજીકના સ્થાનમાં રહેલા સાધુઓના દર્શનથી યોગ્ય જીવોને તીર્થંકરે બતાવેલા યોગમાર્ગના સાધક પુરુષોની ઉપસ્થિતિ થાય છે, અને તેઓ વિચારે છે કે "જેમ તીર્થંકરો સાધના કરીને સંસારસાગર તર્યા, તેમ આ મહાત્માઓ પણ યોગમાર્ગની સાધના કરીને સંસારસાગર તરી રહ્યા છે, માટે જ્યારે સાક્ષાત્ તીર્થંકરોના દર્શન કરીને કે તીર્થંકરોની નિશ્રા પ્રાપ્ત કરીને હું આત્મકલ્યાણ કરી શકતો નથી, ત્યારે તીર્થંકરોએ બતાવેલા યોગમાર્ગ પર ચાલનારા આ મહાત્માઓના દર્શન કરીને કે તેઓની નિશ્રા પ્રાપ્ત કરીને હું આત્મકલ્યાણ કરી શકીશ." આમ, જિનાયતનમાં વિભાગથી કરાયેલા સાધુઓના નિવાસથી તીર્થંકરોના વિરહને કારણે થયેલી ભાવઆપત્તિનું કંઈક નિવારણ થાય છે.

વળી, જેમ સાક્ષાત્ તીર્થંકરો વિદ્યમાન હોય ત્યારે, તીર્થંકર પાસેથી દેશનાની, શ્રુતધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે અને ધ્યાનાદિમાં યત્ન થાય છે, તેમ સાક્ષાત્ તીર્થંકરો વિદ્યમાન ન હોય ત્યારે, તીર્થંકરો વડે બતાવાયેલા યોગમાર્ગ પર ચાલનારા સુસાધુઓ પાસેથી દેશનાની, શ્રુતધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે અને ધ્યાનાદિમાં યત્ન થાય છે. આથી દેશના આદિ પણ જિનાયતનની જેમ ભાવઆપત્તિથી નિસ્તરણગુણવાળાં છે. II૧૨૫૦II

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૨૪૮માં કહેલ કે ભાવઆપદ્દલ્પગુણયુક્ત દ્રવ્યસ્તવથી શ્રેય થાય છે, તેથી ગાથા ૧૨૪૯-૧૨૫૦માં દ્રવ્યસ્તવ ભાવઆપદ્દલ્પગુણયુક્ત કઈ રીતે છે ? તેની સ્પષ્ટતા કરી. વળી ગાથા ૧૨૪૮માં કહેલ કે બહુ ગુણવાળા જિનભવનકારણાદિથી અન્ય જીવોને પીડા વડે ઉપકાર થાય છે. તેથી હવે દ્રવ્યસ્તવ બહુ ગુણવાળો કઈ રીતે છે ? અને દ્રવ્યસ્તવમાં અન્ય જીવોને થતી પીડા વડે ઉપકાર કઈ રીતે થાય છે ? તેની સ્પષ્ટતા કરે છે –

ગાથા ઃ

पीडागरी वि एवं इत्थं पुढवाइहिंस जुत्ता उ । अण्णेसिं गुणसाहणजोगाओ दीसइ इमं च ॥१२५१॥

અન્વચાર્થ :

इत्थं=અહીં=જિનભવનમાં, पीडागरी वि=પીડાકારી પણ पुढवाइहिंस=પૃથ્વી આદિની હિંસા एवं=આ રીતે=પૂર્વની બે ગાથામાં બતાવ્યું એ રીતે, अण्णेसिं=અન્યોને गुणसाहणजोगाओ=ગુણના સાધનનો યોગ હોવાથી जुत्ता उ=યુક્ત જ છે. इमं च=અને આ=ગુણનું સાધન, (આ લોકમાં) दीसइ=દેખાય છે.

ગાથાર્થ :

જિનભવનમાં પીડાકારી પણ પૃથ્વી આદિની હિંસા પૂર્વની બે ગાથામાં બતાવ્યું એ રીતે અન્ય જીવોને ગુણના સાધનનો યોગ હોવાથી ચુક્ત જ છે. અને ગુણનું સાધન આ લોકમાં દેખાય છે.

રીકા ઃ

पीडाकारिण्यप्येवमत्र=जिनभवने पृथिव्यादिहिंसा युक्तैव, अन्येषां प्राणिनां गुणसाधनयोगात्, दृश्यत एतच्व=गुणसाधनमिहैवेति गाथार्थ: ॥१२५१॥

★ ''**पीडागरी वि''માં 'अपि'**થી એ બતાવવું છે કે દ્રવ્યસ્તવમાં થતી પૃથ્વી આદિની હિંસા પીડાકારી ન હોય તો તો ચુક્ત છે, પરંતુ **પીડાકારી હોય તોપણ** ચુક્ત જ છે.

★ ''पुढवाइ''માં 'आदि'થી અપ્કાથ આદિનો સંગ્રહ છે.

રીકાર્થ :

અહીં=જિનભવનમાં, પીડાને કરનારી પણ પૃથ્વી આદિની હિંસા આ રીતે=પૂર્વની બે ગાથામાં બતાવ્યું એ રીતે, અન્ય પ્રાણીઓને ગુણના સાધનનો યોગ હોવાથી યુક્ત જ છે; અને આ=ગુણનું સાધન, અહીં જ=આ લોકમાં જ, દેખાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૪૯-૧૨૫૦માં બતાવ્યું એ રીતે જિનાયતનાદિ ભાવઆપત્તિમાંથી નીકળવાના ઉપાય છે, માટે જિનાયતન કરાવવા આદિમાં પીડા કરનારી પણ પૃથ્વીકાયાદિ જીવોની થતી હિંસા યુક્ત જ છે અર્થાત્ કર્મબંધનું કારણ નથી; કેમ કે જિનભવનકરાવણ આદિમાં જે જીવોને પીડા થાય છે, તે જીવોથી અન્ય એવા યોગ્ય જીવોને ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને જે પ્રવૃત્તિથી ગુણોની પ્રાપ્તિ થતી હોય તે પ્રવૃત્તિ ગુણવૃદ્ધિને અનુકૂળ ક્રિયાસ્વરૂપ છે, અને ગુણવૃદ્ધિને અનુકૂળ ક્રિયા કરતી વખતે જે જીવોની હિંસા થાય છે તે હિંસા, હિંસા કરવાના અધ્યવસાયથી કે મોહના વશથી થતી નથી, પરંતુ અશક્યપરિહારરૂપે થાય છે. માટે તે હિંસા દોષરૂપ નથી. આમ, દ્રવ્યસ્તવમાં ગુણપ્રાપ્તિ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તેથી દ્રવ્યસ્તવનું વિધાન કરનારું વચન દેષ્ટ સાથે અવિરુદ્ધ છે. II વરપવા

અવતરણિકાઃ

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે જિનભવનમાં થતી પીડાકારી પણ પૃથ્વી આદિની હિંસા અન્ય જીવોને ગુણસાધનનો યોગ હોવાથી યુક્ત જ છે. હવે આરંભની પ્રવૃત્તિ કરનારા શ્રાવકોને દ્રવ્યસ્તવમાં થતી પૃથ્વી આદિની હિંસા આરંભાંતરની નિવૃત્તિ આપનારી છે, માટે પણ દ્રવ્યસ્તવમાં થતી હિંસા દોષરૂપ નથી, એમ બતાવે છે –

ગાથા :

आरंभवओ य इयं आरंभंतरणिवित्तिदा पायं । एवं पि हु अणिआणा इट्ठा एसा वि मोक्खफला ॥१२५२॥

અન્વચાર્થઃ

इयं य=અને આ=જિનભવનનિર્માણાદિમાં થતી પૃથ્વી આદિની હિંસા, आरंभवओ=આરંભવાળાને पायं=પ્રાય: आरंभंतरणिवित्तिदा=આરંભાંતરની નિવૃત્તિદા છે. एवं पि=આ રીતે પણ=પૃથ્વી આદિની હિંસા આરંભાંતરની નિવૃત્તિદા છે એ રીતે પણ, अणिआणा एसा वि=અનિદાનવાળી આ પણ અર્થાત્ પૃથ્વી આદિ જીવોને થતી પીડા પણ, मोक्खफला=મોક્ષરૂપ ફળવાળી इट्ठा=ઇષ્ટ છે.

★ 'हુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

અને જિનભવનનિર્માણાદિમાં થતી પૃથ્વી આદિની હિંસા આરંભવાળા શ્રાવકને પ્રાચઃ અન્ય આરંભની નિવૃત્તિ આપનારી છે. આ રીતે પણ અનિદાનવાળી પૃથ્વી આદિ જીવોને થતી પીડા પણ મોક્ષરૂપ ફળવાળી ઇષ્ટ છે.

રીકા ઃ

आरम्भवतश्चेयं विहिता आरम्भान्तरनिवृत्तिदा प्रायः, विधिना कारणात्, एवमपि चाऽनिदाना विहितपरस्य इष्टा चैषाऽपि=पीडा मोक्षफला, नाऽभ्युदयायैवेति गाथार्थ: ॥१२५२॥

★ ''एवं पि''માં 'अपि'થી એ જણાવવું છે કે દ્રવ્યસ્તવ ભાવઆપત્તિના નિવારણમાં સમર્થ ગુણવાળો છે એ રીતે તો દ્રવ્યસ્તવમાં પૃથ્વી આદિને થતી પીડા ઈષ્ટ છે, પરંતુ પૃથ્વી આદિની હિંસા આરંભાંતરની નિવૃત્તિ આપનારી છે એ રીતે પણ દ્રવ્યસ્તવમાં પૃથ્વી આદિને થતી પીડા ઇષ્ટ છે.

★ ''एसा वि''માં 'अपि'થી એ જણાવવું છે કે વિધિપર શ્રાવકની દ્રવ્યસ્તવમાં થતી ચતના તો મોક્ષફળવાળી ઇષ્ટ છે, પરંતુ દ્રવ્યસ્તવમાં થતી પૃથ્વી આદિ જીવોને **આ પણ≃પીડા પણ,** મોક્ષફળવાળી ઇષ્ટ છે.

ટીકાર્થ :

અને વિહિત એવી આ=ભગવાન વડે વિધાન કરાયેલી જિનભવનનિર્માણાદિમાં થતી પૃથ્વી આદિની હિંસા, આરંભવાળાને પ્રાયઃ આરંભાંતરની નિવૃત્તિને દેનારી છે; કેમ કે વિધિ વડે કારણ છે=જિનભવનનું શાસ્ત્રોક્ત વિધિપૂર્વક કરાવણ છે. અને આ રીતે પણ=વિહિત એવી પૃથ્વી આદિની હિંસા આરંભાંતરની નિવૃત્તિને દેનારી છે એ રીતે પણ, વિહિતપરની=ભગવાન વડે વિધાન કરાયેલ જિનભવનકારણાદિમાં તત્પર શ્રાવકની, અનિદાનવાળી આ પણ=પીડા પણ=પૃથ્વી આદિ જીવોને થતી પીડા પણ, મોક્ષરૂપ ફળવાળી ઇષ્ટ છે, અભ્યુદય માટે જ નહીં=માત્ર સ્વર્ગાદિરૂપ ઉત્કર્ષ માટે જ ઇષ્ટ નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ ઃ

જેઓ મોક્ષના અર્થી છે, છતાં સંપૂર્ણ નિરારંભી જીવન જીવવાના સત્ત્વવાળા નહીં હોવાથી પોતાના દેહના નિર્વાહ અર્થે કે ભોગાદિ અર્થે આરંભ-સમારંભ કરે છે, તેવા શ્રાવકો જિનભવનકરાવણાદિ દ્રવ્યસ્તવ કરે છે, ત્યારે તેઓના મન-વચન-કાયાના યોગો સંસારના અન્ય આરંભોથી નિવૃત્ત થાય છે, અને વીતરાગ પ્રત્યેના બહુમાનભાવપૂર્વક દ્રવ્યસ્તવની ક્રિયા કરતા હોવાથી તેઓના યોગો વીતરાગગામી થાય છે. આથી શાસ્ત્રવચનાનુસારે કરાતી દ્રવ્યસ્તવની પ્રવૃત્તિ યોગ્ય જીવોને પ્રાયઃ કરીને અન્ય આરંભોથી નિવૃત્ત થાય છે. આથી શાસ્ત્રવચનાનુસારે કરાતી દ્રવ્યસ્તવની પ્રવૃત્તિ યોગ્ય જીવોને પ્રાયઃ કરીને અન્ય આરંભોથી નિવૃત્તિ આપનારી છે. આ રીતે પણ વિધિમાં તત્પર જીવો દ્વારા અન્ય જીવોને કરાતી અનિદાનવાળી પીડા મોક્ષરૂપ ફળવાળી થાય છે, માત્ર અભ્યુદય માટે જ થતી નથી. આનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે, આશંસાથી રહિત થઈને વિધિપૂર્વક કરાતા દ્રવ્યસ્તવથી થતી અન્ય જીવોને પીડા સંસારના આરંભની નિવૃત્તિ કરાવીને સંયમની પ્રાપ્તિ દ્વારા મોક્ષનું કારણ બને છે, પરંતુ માત્ર અભ્યુદયનું જ કારણ બનતી નથી.

અહીં '**પ્રાય**:' શબ્દથી એ જણાવવું છે કે, સંપૂર્ણ વિધિપૂર્વક કરાતા દ્રવ્યસ્તવથી અવશ્ય શ્રાવકના અન્ય આરંભોની નિવૃત્તિ થાય છે, પરંતુ વિધિમાં કંઈક સ્ખલના હોય તો, કંઈક વિધિપૂર્વક કરાતા દ્રવ્યસ્તવથી શ્રાવકના સંપૂર્ણ આરંભાંતરની નિવૃત્તિ થતી નથી; કેમ કે દ્રવ્યસ્તવકાળમાં અવિધિને કારણે દ્રવ્યસ્તવના અંગભૂત હિંસાથી જે અન્ય હિંસા થાય છે તે આરંભાંતરરૂપ છે, તોપણ, દ્રવ્યસ્તવ નહીં કરતી વખતે થતા સંસારના આરંભ-સમારંભની નિવૃત્તિ દ્રવ્યસ્તવકાળમાં વર્તે છે, આથી કંઈક સ્ખલનાવાળી પણ યોગ્ય જીવોની દ્રવ્યસ્તવની પ્રવૃત્તિ પ્રાયઃ આરંભાંતરની નિવૃત્તિ આપનારી છે.

વળી, ''દ્રવ્યસ્તવકાળમાં અનિદાનવાળી પૃથ્વી આદિ ર્જીવોને થતી પીડા મોક્ષફળવાળી છે" એમ કહેવાથી એ ફલિત થાય કે, આ લોક-પરલોકની આશંસાથી દ્રવ્યસ્તવકાળમાં કરાતી નિદાનવાળી પૃથ્વી આદિ જીવોને પીડા મોક્ષફળવાળી નથી. **!!૧૨૫૨!!**

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૨૪૮થી ૧૨૫૨માં ગ્રંથકારે કથન કર્યું. તેનું નિગમન કરતાં ગ્રંથકાર 'तस्मात्'થી કહે છે –

ગાથા :

ता एईए अहम्मो णो इह जुत्तं पि विज्जणायमिणं । हंदि गुणंतरभावा इहरा विज्जस्स वि अधम्मो ॥१२५३॥

અન્વચાર્થઃ

ता=તે કારણથી=ગાથા ૧૨૪૮થી ૧૨૫૨માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે દ્રવ્યસ્તવ ભાવઆપત્તિનું નિવારણ કરનાર છે અને દ્રવ્યસ્તવમાં થતી પૃથ્વી આદિની હિંસા આરંભાંતરની નિવૃત્તિ આપનારી છે તે કારણથી, एईए=આમાં=દ્રવ્યસ્તવ કરતી વખતે થતી પૃથ્વી આદિને પીડામાં, अहम्मो णो=અધર્મ નથી, इह=અહીં= દ્રવ્યસ્તવના વિષયમાં, गुणंतरभावा=ગુણાંતરનો ભાવ હોવાથી इणं=આ=પૂર્વમાં કહેવાયેલું, विज्जणायं=વૈદ્યનું જ્ઞાત=વૈદ્યનું દેષ્ટાંત, जुत्तं पि=યુક્ત પણ છે, इहरा=ઇતરથા=ગુણાંતરનો ભાવ ન હોય તો, विज्जस्स वि= વૈદ્યને પણ अधम्मो=અધર્મ થાય.

★ 'हंदि' ઉપપ્રદર્શનમાં છે.

ગાથાર્થ :

ગાથા ૧૨૪૮થી અત્યાર સુધી ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે દ્રવ્યસ્તવ ભાવઆપત્તિનું નિવારણ કરનાર છે અને દ્રવ્યસ્તવમાં થતી પૃથ્વી આદિની હિંસા આરંભાંતરની નિવૃત્તિ દેનારી છે, તે કારણથી દ્રવ્યસ્તવકાળમાં થતી પૃથ્વી આદિને પીડામાં અધર્મ નથી. દ્રવ્યસ્તવના વિષયમાં ગુણાંતરનો ભાવ હોવાથી પૂર્વમાં કહેવાચેલું વેદ્યનું દૃષ્ટાંત ચુક્ત પણ છે, ગુણાંતરનો ભાવ ન હોચ તો વૈદ્યને પણ અધર્મ થાય.

ş

રીકા :

तत्=तस्मादस्यां=पीडायामधर्म्भो न गुणभावेनेति इह युक्तमपि वैद्यज्ञातमिदं=प्रागुक्तं, हन्दि गुणान्तरभावाद्दर्शितं चैतद्, इतरथा=अविधिना गुणान्तराभावे, वैद्यस्याऽप्यधर्म्म एव पीडायामिति गाथार्थ: ॥१२५३॥

★ "जुत्तं पि"માં 'अपि'થી એ જણાવવું છે કે વૈદ્યનું દષ્ટાંત ચાગીથ હિંસામાં ચુક્ત નથી, પરંતુ દ્રવ્યસ્તવીથ હિંસામાં **ચુક્ત પ**ષ્ટ છે.

★ ''<mark>विज्जस्स वि''</mark>માં '**अपि'**थी એ જણાવવું છે કે ઈતરથા દ્રવ્યસ્તવ કરનાર શ્રાવકને તો અધર્મ છે જ, પરંતુ ચિકિત્સા કરનાર **વૈધને પણ** અધર્મ જ છે.

ટીકાર્થ :

તે કારણથી=પૂર્વમાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે દ્રવ્યસ્તવથી ભાવઆપત્તિનું નિવારશ અને આરંભાંતરની નિવૃત્તિ થાય છે તે કારણથી, ગુણનો ભાવ હોવાથી=ભાવઆપત્તિનું નિવારશ અને આરંભાંતરની નિવૃત્તિરૂપ ગુણનો સદ્દભાવ હોવાથી, આમાં=પીડામાં=દ્રવ્યસ્તવ કરતી વખતે પૃથ્વી આદિ જીવોને થતી પીડામાં, અધર્મ નથી, એથી આ=પહેલાં કહેવાયેલું, વૈદ્યનું જ્ઞાત=વૈદ્યનું દેષ્ટાંત, અહીં=દ્રવ્યસ્તવમાં, યુક્ત પણ છે; કેમ કે ગુણાંતરનો ભાવ છે=દ્રવ્યસ્તવમાં ભાવઆપત્તિનું નિવારશ અને આરંભાંતરની નિવૃત્તિરૂપ ગુણથી અન્ય ગુણનો સદ્દભાવ છે. અને આ દર્શિત છે=ગુણાંતર પૂર્વે ગાથા ૧૧૪૪ પછીના કથનમાં દર્શાવાયું છે, અર્થાત્ દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવનો હેતુ કઈ રીતે બને છે ? તે બતાવીને દ્રવ્યસ્તવથી ક્રમે કરીને ભાવરોગનો નાશ થાય છે એ રૂપ અન્ય ગુણ પૂર્વે બતાવાયેલ છે. ઇતરથા=અવિધિથી ગુણાંતરનો અભાવ હોતે છતે, પીડામાં=અન્ય જીવોને પીડા કરવામાં, વૈદ્યને પણ અધર્મ જ થાય, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૪૮થી ૧૨૫૨ સુધી બતાવ્યું એ રીતે દ્રવ્યસ્તવથી ભાવઆપત્તિનું નિવારણ થાય છે અને આરંભાંતરની નિવૃત્તિ થાય છે, તેથી દ્રવ્યસ્તવ કરતી વખતે અન્ય જીવોને થતી પીડામાં અધર્મ નથી; કેમ કે દ્રવ્યસ્તવ કરવાથી ભાવઆપત્તિનિવારણ અને આરંભાંતરનિવૃત્તિરૂપ ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે.

વળી, પૂર્વપક્ષીએ ગાથા ૧૨૩૦માં કહેલ કે પીડાથી એકાંતે જ અધર્મ થાય છે એમ કહી શકાય નહીં; કેમ કે વૈદ્ય સાથે વ્યભિચાર છે, એ રૂપ પહેલાં કહેવાયેલ વૈદ્યનું દપ્ટાંત દ્રવ્યસ્તવમાં યુક્ત પણ છે. અર્થાત્ જેમ ચિકિત્સાકાળમાં રોગીને ક્વચિત્ પીડા થાય તોપણ તે પીડાથી ચિકિત્સા કરનાર વૈદ્યને અધર્મ થતો નથી, તેમ દ્રવ્યસ્તવકાળમાં પૃથ્વી આદિ જીવોને પીડા થાય તોપણ તે પીડાથી દ્રવ્યસ્તવ કરનાર શ્રાવકને અધર્મ થતો નથી; કેમ કે જેમ સુવૈદ્યની ચિકિત્સાથી માત્ર રોગીના રોગનો જ નાશ થાય છે એમ નથી, પરંતુ શરીરના ધાતુઓની પુષ્ટિ થવારૂપ અન્ય ગુણની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે, માટે ચિકિત્સાકાળમાં રોગીને થતી પીડા દોષરૂપ નથી; તેમ દ્રવ્યસ્તવથી માત્ર ભાવઆપત્તિનું નિવારણ અને આરંભાંતરની નિવૃત્તિ જ થાય છે એમ નથી, પરંતુ દ્રવ્યસ્તવથી સર્વવિરતિને અનુકૂળ શક્તિનો સંચય થાય છે, જેથી દ્રવ્યસ્તવ કરનાર શ્રાવક નિરવદ્ય એવું સંયમ શીઘ્ર પ્રાપ્ત કરી શકે છે એ રૂપ અન્ય ગુણની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે દ્રવ્યસ્તવકાળમાં પૃથ્વી આદિ જીવોને થતી પીડા દોષરૂપ નથી.

વળી, અવિધિથી ગુણાંતરનો અભાવ હોય તો અન્યને થતી પીડામાં, ચિકિત્સા કરનાર વૈદ્યને પણ અધર્મ છે અને દ્રવ્યસ્તવ કરનાર શ્રાવકને પણ અધર્મ છે, અર્થાત્ વૈદ્યની ચિકિત્સાથી રોગીના રોગનો નાશ થઈને દેહની પુષ્ટિ આદિરૂપ અન્ય ગુણ ન થતો હોય તો, તે ચિકિત્સાથી રોગીને થતી પીડામાં જેમ ચિકિત્સા કરનાર વૈદ્યને અધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ દ્રવ્યસ્તવથી સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિને અનુકૂળ શક્તિસંચય થવારૂપ અન્ય ગુણ ન થતો હોય તો, તે દ્રવ્યસ્તવથી અન્ય જીવોને થતી પીડામાં દ્રવ્યસ્તવ કરનાર શ્રાવકને અધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. II ૧૨૫૩!

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૨૪૮થી ૧૨૫૩માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે દ્રવ્યસ્તવ ભાવઆપદ્દનિવારણગુણથી યુક્ત છે અને જિનભવનકારણાદિ દ્રવ્યસ્તવથી પૃથ્વી આદિ જીવોને થતી પીડા વડે સ્વ-પરનો ઉપકાર થાય છે, માટે દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા અધર્મરૂપ નથી. હવે વેદવચન અનુસાર કરાતી યાગીય હિંસા, દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા જેવી ભાવઆપદ્દનિવારણગુણથી યુક્ત નથી અને સ્વ-પરઉપકારક નથી, એ બતાવે છે –

ગાથા :

ण य वेअगया वेवं सम्मं आवयगुणणिणआ एसा । ण य दिट्ठगुणा तज्जुयतयंतरणिवित्तिआ नेव ॥१२५४॥

અન્વયાર્થઃ

वेअगया वि य एसा=અને વેદગત પશ આ=હિંસા, एवं=આ રીતે=જિનભવનાદિગત હિંસા છે એ રીતે, सम्मं आवयगुणण्णिआ ण=સમ્યગ્ આપદ્ગુશાન્વિત નથી, दिट्टगुणा य ण=અને દષ્ટગુણવાળી નથી, तज्जुयतयंतरणिवित्तिआ नेव=तद्युક्ततदन्तरनिवृत्तिदा नથી જ=હિંસાયુક્ત ક્રિયાન્તરની નિવૃત્તિને દેનારી નથી જ.

ગાથાર્ચ :

અને વેદગત પણ હિંસા જિનભવનાદિગત હિંસાની જેમ સમ્યગ્ આપદ્ગુણાન્વિત નથી, અને દૃષ્ટગુણવાળી નથી, અને હિંસાયુક્ત ક્રિયાંતરની નિવૃત્તિને દેનારી નથી જ.

રીકા ઃ

न च वेदगताऽप्येवं=जिनभवनादिगतहिंसावत् सम्यगापद्रुणान्विता एषा=हिंसा, तामन्तरेणाऽपि जीवानां भावापदोऽभावात्, न च दृष्टगुणा साथुनिवासादिवत्, तथाऽनुपलब्धेः, तद्युक्ततदन्तरनिवृत्तिदा= हिंसायुक्तक्रियान्तरनिवृत्तिदा नैव, न हि प्राक् तद्वधप्रवृत्ता याज्ञिका इति गाथार्थः ॥१२५४॥

★ ''**વેદ્દગતાડપિ''માં 'अપિ'**થી એ કહેવું છે કે જિનભવનાદિગત હિંસા તો ભાવઆપદ્ગુણાન્વિત છે, પરંતુ **વેદગત** પણ <mark>હિંસા</mark> ભાવઆપદ્ગુણાન્વિત નથી.

★ ''<mark>तामन्तरेणाऽपि''</mark>માં **'अपि'**थी એ કહેવું છે કે વેદગત હિંસાથી તો તે જીવોને ભાવઆપત્તિ નથી, પરંતુ **તેન**। અંતરથી પણ=વેદગત હિંસા વગર પણ, તે જીવોને ભાવઆપત્તિ નથી.

★ ''साधुनिवासादि''मां 'आदि' पटथी देशनादिनो संग्रह छे.

ડીકાર્થ :

અને વેદગત પણ આ≕હિંસા, આમ=જિનભવનાદિગત હિંસાની જેમ, સમ્યગ્ આપદ્ગુણથી અન્વિત નથી=સમ્યગ્ ભાવઆપત્તિના નિવારણના ગુણથી યુક્ત નથી; કેમ કે તેના અંતરથી પણ≔વેદગત હિંસા વગર પણ, જીવોને ભાવઆપત્તિનો અભાવ છે. અને સાધુના નિવાસાદિની જેમ દેષ્ટગુણવાળી નથી; કેમ કે તે પ્રકારની અનુપલબ્ધિ છે અર્થાત્ જિનભવનનિર્માણાદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવ કરવાથી જે પ્રકારે સાધુનિવાસાદિ ઉપલબ્ધ થાય છે તે પ્રકારે યજ્ઞ કરવાથી ઉપલબ્ધ થતું નથી. તેનાથી યુક્ત તદંતરની નિવૃત્તિદા=હિંસાથી યુક્ત ક્રિયાંતરની નિવૃત્તિને દેનારી, નથી જ, અર્થાત્ વેદગત હિંસા હિંસાવાળી જે અન્ય ક્રિયા છે તેની નિવૃત્તિ આપનારી નથી જ; જે કારણથી યાજ્ઞિકો≔યજ્ઞ કરનારાઓ, પ્રાક્≔પહેલાં≕યાગીય હિંસા કરે છે તે પહેલાં, તેના વધમાં=યજ્ઞમાં થતી હિંસા જેવી અન્ય હિંસામાં, પ્રવૃત્ત હોતા નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

ગાથા ૧૨૪૯-૧૨૫૦માં ગ્રંથકારે કહ્યું કે જિનાયતન-જિનબિંબપ્રતિષ્ઠાદિગત હિંસા ભાવઆપત્તિથી નિસ્તરણના ગુણવાળી છે, તેની જેમ વેદગત હિંસા સમ્યગ્ ભાવઆપત્તિથી નિસ્તરણના ગુણવાળી નથી; કેમ કે જિનભવનાદિ કરાવવામાં ન આવે તો ભગવાનના વિરહકાળમાં ભગવાનની ભક્તિ થઈ શકે નહીં, જ્યારે યજ્ઞ કરવામાં ન આવે તોપણ તે જીવોને ભાવઆપત્તિનો અભાવ છે. માટે જિનભવનાદિની હિંસામાં ગુણની પ્રાપ્તિ છે અને યજ્ઞની હિંસામાં ગુણની પ્રાપ્તિ નથી.

વળી ગાથા ૧૨૫૧માં ગ્રંથકારે કહેલ કે જિનાયતનમાં પૃથ્વી આદિની હિંસા યુક્ત જ છે; કેમ કે અન્ય જીવોને ગુણનું સાધનનો યોગ થતો દેખાય છે. તેની જેમ વેદગત હિંસાથી અન્ય જીવોને ગુણના સાધનનો યોગ થતો દેખાતો નથી; કેમ કે જિનાયતનની નજીકમાં સાધુઓ રહેલા હોય તો, યોગ્ય જીવોને સાધુના દર્શનથી સાધુની ભક્તિનો પરિણામ થાય છે અને દેશનાદિના શ્રવણથી યોગમાર્ગની પ્રાપ્તિ, તેમ જ વૃદ્ધિ થાય છે, જ્યારે યજ્ઞમાં તે પ્રકારે સાધુનિવાસાદિની ઉપલબ્ધિ થતી નથી. માટે દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા દેષ્ટગુણવાળી છે અને યાગીય હિંસા દેષ્ટગુણવાળી નથી.

વળી, ગાથા ૧૨૫૨ના પૂર્વાર્ધમાં ગ્રંથકારે કહેલ કે વિધિપૂર્વક કરાતા દ્રવ્યસ્તવમાં થતી હિંસા અન્ય આરંભની નિવૃત્તિ આપનાર છે, તેની જેમ યજ્ઞમાં થતી હિંસા, હિંસાવાળી અન્ય ક્રિયાની નિવૃત્તિ આપનાર નથી; કેમ કે દ્રવ્યસ્તવ કરતા પહેલાં દ્રવ્યસ્તવ કરનારા શ્રાવક દ્રવ્યસ્તવમાં થતા આરંભ જેવા જે અન્ય આરંભમાં પ્રવૃત્ત હોય છે, તે આરંભની નિવૃત્તિ દ્રવ્યસ્તવ કરતી વખતે થાય છે; જયારે યજ્ઞ કરતા પહેલાં યજ્ઞ કરનાર બ્રાહ્મજ્ઞ યજ્ઞમાં થતી હિંસાયુક્ત ક્રિયા જેવી અન્ય હિંસાયુક્ત ક્રિયામાં પ્રવૃત્ત હોતા નથી, કે જે હિંસાયુક્ત ક્રિયાની નિવૃત્તિ યજ્ઞ કરતી વખતે થઈ શકે. માટે દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા આરંભાંતરની નિવૃત્તિ કરાવનારી છે; જ્યારે યાગીય હિંસા હિંસાવાળી ક્રિયાંતરની નિવૃત્તિ કરાવનારી નથી.

આથી નક્કી થાય કે યાગીય હિંસા દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા જેવી ગુણ કરનારી નથી. ॥૧૨૫૪॥

અવતરણિક્તા :

ગાથા ૧૨૫૨ના ઉત્તરાર્ધમાં ગ્રંથકારે કહેલ કે આ રીતે પણ જિનભવનાદિમાં પૃથ્વી આદિને થતી અનિદાનવાળી પીડા મોક્ષફળવાળી ઇષ્ટ છે, માત્ર અભ્યુદય માટે જ નથી. માટે દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા અધર્મરૂપ નથી. હવે વેદવચન અનુસાર કરાતી યાગીય હિંસા દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા જેવી મોક્ષફળવાળી નથી, એ બતાવે છે –

ગાથા :

ण अ फलुद्देसपवित्तिउ इअं मोक्खसाहिगा वि त्ति । मोक्खफलं च सुवयणं सेसं अत्थाइवयणसमं ॥१२५५॥

અન્વચાર્થઃ

फलुद्देसपवित्तिउ अ=અને ફળોદેશથી પ્રવૃત્તિ હોવાને કારણે इअं=આ=વેદગત હિંસા, मोक्खसाहिगा वि ण=મોક્ષની સાધિકા પણ નથી. मोक्खफलं च=અને મોક્ષરૂપ ફળવાળું (વચન) सुवयणं=સુવચન છે, सेसं अत्थाइवयणसमं=શેષ (વચન) અર્થાદિ વચનની સમાન છે.

★ 'त्ति' ਪਾદਪૂર્તિમાં છે.

ગાચાર્થ :

ફળોદ્દેશથી પ્રવૃત્તિ હોવાને કારણે વેદગત હિંસા મોક્ષને સાધનારી પણ નથી અને મોક્ષરૂપ ફળવાળું વચન સુવચન છે, શેષ વચન અર્થાદિ વચનની સમાન છે.

રીકા :

न च फलोद्देशप्रवृत्तित इयं हिंसा मोक्षसाधिकापीति, 'श्वेतं वायव्यमजमालभेत भूतिकाम' इत्यादिश्रुतेः, मोक्षफलं च सुवचनं=स्वागम इत्यर्थः, शेषमर्थादिवचनसमं=फलभावेऽप्यर्थशास्त्रादितुल्यमिति गाथार्थः ॥१२५५॥ ★ ''मोक्खसाहिगा वि''માં 'अपि'થી એ કહેવું છે કે વેદગત હિંસા ભાવઆપત્તિના નિસ્તરણ આદિ ગુણવાળી તો નથી, પરંતુ મ**ેક્ષને સાધનારી પણ** નથી.

★ "फलभावेऽपि''માં 'अपि'થી એ કહેવું છે કે વેદવિહિત ચાગીચ હિંસાથી ફળ પ્રાપ્ત થાચ છે તેમ સ્વીકારવામાં કોઈ પ્રમાણ નથી, છતાં **ફળના ભાવમાં પણ≃વેદવચનાનુસાર કરાતી ચાગીચ હિંસાથી ફળ પ્રાપ્ત થાચ છે તેમ** સ્વી<mark>કારીએ તોપણ,</mark> તે વચન અર્થાદિ વચન જેવું છે.

★ ''इत्यादिश्रुतेः''માં 'इत्यादि' શબ્દથી ભૌતિક ફળની કામના માટે હિંસા કરવાનું કહેનારી અન્ય શ્રુતિઓનું ગ્રહણ કરવાનું છે.

★ ''અર્થशास्त्रादि''માં 'आदि' શબ્દથી કામશાસ્ત્રનું ગ્રહણ છે.

રીકાર્થ :

અને ફળોદેશથી પ્રવૃત્તિ હોવાને કારણે≕ઐશ્વર્યની પ્રાપ્તિ આદિરૂપ ભૌતિક ફળના ઉદેશથી યાગીય હિંસામાં પ્રવૃત્તિ હોવાને કારણે, આ હિંસા≕વેદગત હિંસા, મોક્ષને સાધનારી પણ નથી; યાગીય હિંસાની પ્રવૃત્તિ ભૌતિક ફળના ઉદેશથી કરાય છે એમ કઈ રીતે નક્કી થાય ? તેમાં હેતુ આપે છે – "ભૂતિકામ= ઐશ્વર્યની ઇચ્છાવાળો પુરુષ, વાયવ્ય શ્વેત અજને=વાયુદેવ સંબંધી સફેદ બકરાનો, હોમ કરે" ઇત્યાદિ શ્રુતિ છે.

અને મોક્ષરૂપ ફળવાળું સુવચન છે=સુઆગમ છે. શેષ=મોક્ષરૂપ ફળથી શેષ ફળવાળું વચન, અર્થાદિ વચનની સમાન છે=ફળના ભાવમાં પણ અર્થશાસ્ત્રાદિની તુલ્ય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨પ૨ના ઉત્તરાર્ધમાં ગ્રંથકારે કહ્યું કે દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા આરંભવાળાને આરંભાંતરની નિવૃત્તિ દેનારી છે, એ રીતે ફળની આશંસા વગર કરાતી દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા વિધિમાં તત્પર શ્રાવકને મોક્ષરૂપ ફળ આપનાર છે, માત્ર અભ્યુદય આપનાર જ નથી. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે વિધિમા તત્પર શ્રાવકનો તે ભવમાં મોક્ષ ન થાય, તોપણ, અભ્યુદયની પ્રાપ્તિ કરાવવા દ્વારા દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા મોક્ષરૂપ ફળમાં વિશ્રાંત થનાર છે; જ્યારે યાગીય હિંસા તેવી નથી; કેમ કે વેદની શ્રુતિ છે કે "વૈભવની કામનાવાળો પુરુષ વાયુદેવતાનું વાહન એવા શ્વેત બકરાથી યજ્ઞ કરે." આથી ફલિત થાય કે યાગીય હિંસામાં ભૂતિરૂપ ફળના ઉદ્દેશથી પ્રવૃત્તિ છે; પરંતુ દ્રવ્યસ્તવીય હિંસાની પ્રવૃત્તિ જેમ ફળની આશંસા વગર થાય છે, તેમ યાગીય હિંસાની પ્રવૃત્તિ ફળની આશંસા વગર થતી નથી. માટે અનિદાનવાળી દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા જેમ મોક્ષને સાધનારી છે, તેમ યાગીય હિંસા મોક્ષને સાધનારી નથી.

વળી, જીવની સંસારંની અવસ્થા વિડંબણાવાળી છે, તેમાંથી મુક્ત થવાનો ઉપાય બતાવનારું વચન સુવચન છે; અને જે વચન મોક્ષનો ઉપાય બતાવનારું ન હોય, તે વચન અર્થોપાર્જનાદિ બતાવનારા સંસારના અન્ય વચનો જેવું છે. માટે તેવા વચન અનુસારે પ્રવૃત્તિ કરવાથી ફળની પ્રાપ્તિ થાય, તોપણ, તે વચન અર્થશાસ્ત્રાદિ તુલ્ય છે. આથી યાગીય હિંસાનું વિધાન કરનારું વચન સુઆગમ નથી. **!!૧૨૫૫!**!

અવતરણિકા :

इहैवाऽऽगमविरोधमाह –

અવતરણિકાર્થ :

અહીં જ=વેદગત હિંસામાં જ, આગમના વિરોધને કહે છે –

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૪૭માં કહેલ કે દેષ્ટ-ઇષ્ટઅવિરુદ્ધ, ત્રીજા સ્થાનમાં સંક્રાંત એવું વિશિષ્ટ જ વચન પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત થાય છે. અને તે બતાવતાં ગાથા ૧૨૪૮થી ૧૨૫૫માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું વચન દેષ્ટઅવિરુદ્ધ છે અને યાગને કહેનારું વચન દેષ્ટવિરુદ્ધ છે; હવે દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું વચન ઇષ્ટઅવિરુદ્ધ છે અને યાગને કહેનારું વચન ઇષ્ટવિરુદ્ધ છે, તે ગાથા ૧૨૫૬-૧૨૫૭માં બતાવે છે –

ગાથા :

अग्गी मामेआओ एणाओ मुंचउ त्ति अ सुई वि । तप्पावफला अंधे तमंमि इच्चाइ अ सई वि ॥१२५६॥

. અન્વચાર્થ :

अग्गो अ=અને અગ્નિ मां=મને एआओ एणाओ=આ એનસથી=હિંસાકૃત પાપથી, मुंचउ=મુકાવો, त्ति=એ પ્રકારની सुई वि=શ्रुતિ પણ છે; तप्पावफला=કેમ કે તેના=વેદમાં કહેવાયેલી હિંસાના, પાપનું ફળ છે. अंधे तमंमि इच्चाइ अ=અને 'અંધ તમસમાં' ઇત્યાદિ सई वि=સ્મૃતિ પણ છે.

ગાશાર્થ ઃ

અને "અગ્નિ મને હિંસાથી કરાયેલા પાપથી મુકાવો," એ પ્રકારની વેદમાં શ્રુતિ પણ છે; કેમ કે વેદમાં કહેવાચેલી હિંસાના પાપનું ફળ છે. અને 'ગાઢ અંધકારમાં અમે ડૂબ્રીએ છીએ,' ઇત્યાદિ સ્મૃતિ પણ છે.

ડીસા :

अग्निमां एतस्माद्=हिंसाकृताद् एनसः=पापान्मुञ्चत्विति छान्दसत्वान्मोचयतु इति च श्रुतिरपि विद्यते वेदवागित्यर्थः, तत्पापफला(?तत्पापफलात्)=तदुक्तहिंसापापफलात्, तमसीत्यादि च स्मृतिरपि विद्यते ।

"अन्धे तमसि मज्जामः, पशुभिर्ये यजामहे ।

```
हिंसा नाम भवेद्धम्मों, न भूतो न भविष्यति''॥ इति गाथार्थ: ॥१२५६॥
```

नोंध ः

ટીકામાં तत्पापफला છે તેને સ્થાને મૂળગાથા પ્રમાણે तत्पापफलात् એમ પંચમી વિભક્તિ હોવી બોઈએ.

★ ''<mark>सुई वि''</mark>માં 'अपि'थी એ જણાવવું છે કે ચੜਰ੍ਹ વિધાન કરનાર સ્મૃતિ તો છે, પરંતુ ચੜਾની નિંદા કરનાર **શ્रુતિ પ**ષ્ટ છે. ★ ''सई बि''માં 'अपि'थी એ જણાવવું છે કે ચજ્ઞની નિંદા કરનાર શ્રુતિ તો છે, પરંતુ ચજ્ઞની નિંદા કરનાર સ્મૃતિ પક્ષ છે.

રીકાર્થ :

અને ''અગ્નિ મને આ એનસથી=હિંસાથી કરાયેલા પાપથી, મુકાવો≕મુક્ત કરો,'' એ પ્રકારની શ્રુતિ પણ=વેદની વાણી પણ, વિદ્યમાન છે;

અહીં પ્રશ્ન થાય કે આ પ્રકારની શ્રુતિ બતાવવાનું પ્રયોજન શું છે ? એથી હેતુ આપે છે --

તેના પાપનું ફળ છે=તેમાં કહેવાયેલી હિંસાના પાપનું ફળ છે=વેદમાં કહેવાયેલી યાગીય હિંસાથી કરાયેલા પાપનું ફળ છે. मुગ્ચતુ એટલે છાંદસપણું હોવાથી मોचचतુ અર્થાત્ મૂળગાથામાં સાદું ક્રિયાપદ હોવા છતાં પ્રેરક ક્રિયાપદ ગ્રહણ કરવાનું છે.

વળી વેદમાં કહેવાયેલી યાગીય હિંસાને વિરોધી બતાવનારી, જેમ શ્રુતિ છે તેમ સ્મૃતિ પણ છે, તેથી હવે વેદવચનવિષયક સ્મૃતિ બતાવે છે –

અને तमसि ઇત્યાદિ સ્મૃતિ પણ વિદ્યમાન છે. તે સ્મૃતિ જ સ્પષ્ટ કરે છે -

''જે અમે પશુઓ વડે યજ્ઞ કરીએ છીએ, તે અમે અંધ તમસમાં=હિત-અહિત જોવામાં વ્યામોહ પેદા કરે તેવા ગાઢ અંધકારમાં, ડૂબીએ છીએ.''

અમે યજ્ઞ કરીને ગાઢ અંધકારમાં કેમ ડૂબીએ છીએ ? તેથી કહે છે – હિંસા ધર્મ થાય એ થયેલ નથી, થશે નહીં, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાથા ઃ

अत्थि जओ ण य एसा अण्णत्था तीर्र्ड इहं भणिअं । अविणिच्छया ण एवं इह सुव्वइ पाववयणं तु ॥१२५७॥

અન્વચાર્થ :

जओ=જે કારણથી अस्थि=છે=શ્રુતિ અને સ્મૃતિ છે, इहं य=અને અહીં=યાગીય હિંસાના વિષયમાં, एसा=આ=પૂર્વગાથામાં કહી એ શ્રુતિ અને સ્મૃતિ, अण्णत्था=અન્ય અર્થવાળી भणिअं ण तीरई=કહેવા માટે શક્ય નથી; अविणिच्छया=કેમ કે અવિનિશ્ચય છે=શ્રુતિ અને સ્મૃતિને અન્ય અર્થવાળી સ્વીકારવામાં કોઈ નિશ્ચિત પ્રમાણ નથી. इह=અહીં=દ્રવ્યસ્તવીય હિંસાના વિષયમાં, एवं=આવું=યાગીય હિંસાના વિષયમાં સંભળાય છે એવું, पाववयणं=પાપવચન ण सुव्वइ=સંભળાતું નથી.

```
★ 'તુ' પાદપૂર્તિ અર્થે છે.
```

ગાચાર્થ :

જે કારણથી શ્રુતિ અને સ્મૃતિ છે, અને ચાગીચ હિંસાના વિષયમાં એ શ્રુતિ અને સ્મૃતિ અન્ય અર્થવાળી કહેવી શક્ય નથી; કેમ કે શ્રુતિ અને સ્મૃતિને અન્ય અર્થવાળી સ્વીકારવામાં કોઈ નિશ્ચિત પ્રમાણ નથી. દ્રવ્યસ્તવીય હિંસાના વિષયમાં ચાગીચ હિંસા જેવું પાપવચન સંભળાતું નથી, તે કારણથી યાગીય હિંસાને કહેનારા વચન સાથે આગમનો વિરોધ છે. ડીકા ઃ

अस्ति यतः श्रुतिः स्मृतिश्च, न चैषा श्रुतिः स्मृतिश्च अन्यार्था=अविधेर्दोषनिष्पन्नपापार्था शक्यते इह वक्तुं, कुत इत्याह-अविनिश्चयात्=प्रमाणाभावादित्यर्थः, न चैवमिह=जिनभवनादौ श्रूयते पापवचनं प्रवचन इति गाथार्थः ॥१२५७॥

★ પ્રસ્તુત ગાથાના પ્રારંભમાં જે यत: છે તેનો અન્વય ગાથા ૧૨૫૬ની અવતરણિકા સાથે છે.

ટીકાર્થઃ

જે કારણથી શ્રુતિ અને સ્મૃતિ છે, અને અહીં=યાગીય હિંસાના વિષયમાં, આ=ઉપરમાં કહી એ, શ્રુતિ અને સ્મૃતિ અન્ય અર્થવાળી=અવિધિના દોષથી નિષ્પન્ન પાપના અર્થવાળી=યજ્ઞ કરતી વખતે અવિધિનો દોષ કરવાથી પેદા થયેલા પાપના વિષયવાળી, કહેવી શક્ય નથી.

કયા કારણથી ?=શ્રુતિ અને સ્મૃતિ કયા કારણથી અન્ય અર્થવાળી કહેવી શક્ય નથી ? એથી કહે છે – અવિનિશ્ચય હોવાથી=પ્રમાણનો અભાવ હોવાથી=યાગીય હિંસાવિષયક પાપવચનો યજ્ઞમાં કરાયેલી અવિધિના દોષથી થયેલા પાપના વિષયવાળાં છે એ પ્રકારે સ્વીકારવામાં કોઈ પ્રમાણ નહીં હોવાથી, શ્રુતિ અને સ્મૃતિ અન્ય અર્થવાળી કહેવી શક્ય નથી, એમ અન્વય છે.

અને અહીં=જિનભવનાદિમાં=દ્રવ્યસ્તવીય હિંસાના વિષયમાં, આવા પ્રકારનું=જે પ્રકારે યાગીય હિંસાના વિષયમાં વિરોધી શ્રુતિ અને સ્મૃતિ સંભળાય છે એવા પ્રકારનું, પાપવચન પ્રવચનમાં=જૈનશાસ્ત્રમાં, સંભળાતું નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

મીમાંસકો વેદવચનથી યજ્ઞ કરે છે, તે યજ્ઞને કહેનારા વેદવચન સાથે અન્ય વેદવચનોનો વિરોધ પ્રાપ્ત થાય છે; કેમ કે બ્રાહ્મણોને માન્ય એવી શ્રુતિ છે કે ''યજ્ઞમાં થતી હિંસાથી થયેલા પાપની શુદ્ધિ અર્થે હું અગ્નિમાં પ્રવેશ કરું છું અને અગ્નિદેવતાને પ્રાર્થના કરું છું કે યજ્ઞ કરવા દ્વારા મેં જે પાપ કર્યું છે, તેનાથી અગ્નિ તું મને મુક્ત કર.'' આવા પ્રકારના શ્રુતિવચનથી ફલિત થાય કે યાગીય હિંસાને કહેનારું વેદવચન પાપના ફળવાળું છે.

વળી, બ્રાહ્મણોને માન્ય એવી સ્મૃતિ પણ છે કે "જે અમે પશુઓ વડે યજ્ઞ કરીએ છીએ, તે અમે તત્ત્વની વિચારણામાં વ્યામોહ પેદા કરનારા ગાઢ અંધકારમાં ડૂબીએ છીએ; કેમ કે હિંસા ધર્મ હોય એવું ભૂતકાળમાં ક્યારેય બન્યું નથી કે ભવિષ્યમાં ક્યારેય બનશે નહીં. અને જે હિંસા ભૂત-ભાવિમાં ધર્મ બનતી નથી, તે હિંસા વર્તમાનમાં પણ ક્યારેય ધર્મ બને નહીં; આમ છતાં અમે જે વર્તમાનમાં પશુઓ વડે યજ્ઞ કરવા દ્વારા થતી હિંસાને ધર્મ માનીએ છીએ, તેનાથી ગાઢ અંધકારમાં અમે ડૂબીએ છીએ." આવા પ્રકારના સ્મૃતિવચનથી પણ ફલિત થાય કે યાગીય હિંસાને કહેનારું વેદવચન પાપના ફળવાળું છે.

આમ, યાગીય હિંસાનું વિધાન કરનારા વેદવચન સાથે શ્રુતિ અને સ્મૃતિરૂપ આગમનો વિરોધ છે. હવે આ વિરોધનો પરિહાર કરવા માટે કોઈક યાજ્ઞિક કહે કે આ શ્રુતિ અને સ્મૃતિના નિંદાવચનો યજ્ઞમાં થયેલી અવિધિના દોષથી થયેલા પાપના અર્થને કહેનારા છે, માટે યાગીય હિંસાને કહેનારા વેદવચન સાથે શ્રુતિ અને સ્મૃતિરૂપ આગમનો વિરોધ નથી. તેના નિવારણ માટે ગ્રંથકાર કહે છે –

જે કારણથી યાગીય હિંસાની નિંદા કરનારા શ્રુતિ અને સ્મૃતિના વચનો છે, અને તે વચનો યજ્ઞમાં અવિધિના દોષથી થયેલા પાપની નિંદાના અર્થવાળા છે, એમ કહેવું શક્ય નથી; કેમ કે એમ કહેવામાં તેવા કોઈ વેદવચનની પ્રાપ્તિ નથી કે જેના બળથી શ્રુતિ અને સ્મૃતિના વચનો અવિધિના દોષથી થયેલ પાપની નિંદાના અર્થવાળા છે એમ કહી શકાય. તે કારણથી યાગીય હિંસાને કહેનારા વેદવચન સાથે શ્રુતિ અને સ્મૃતિના વચનોનો વિરોધ છે.

વળી, આવા પ્રકારનો આગમનો વિરોધ જિનભવનાદિગત હિંસામાં થતો નથી; કેમ કે 'જિનભવનાદિ-વિષયક હિંસા પાપ છે' એવું વચન જૈનશાસ્ત્રમાં ક્યાંય પ્રાપ્ત થતું નથી. વળી ક્યાંક શાસ્ત્રવિરુદ્ધ કરાતા જિનભવનાદિના નિંદાવચનો જૈનશાસ્ત્રમાં 'પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ તેવા સ્થાનમાં તે પ્રકારનો ઉલ્લેખ જૈનશાસ્ત્રમાં ઉપલબ્ધ હોય છે. દા.ત. સાવઘાચાર્યે કહેલ કે "જોકે જિનાલય છે તોપણ સાવઘ છે." આ કથનથી સ્પષ્ટ રીતે ઉપલબ્ધ થાય છે કે ''જોકે આ જિનાલય છે માટે સાવઘ હોઈ શકે નહીં; તોપણ અવિધિથી કરાયેલું જિનાલય, કરનારના અને કરાવનારના અહિતનું કારણ હોવાથી સાવઘ છે." આથી નક્કી થાય કે શાસ્ત્રવચનનિરપેક્ષ કરાયેલ જિનાલયનું નિંદાવચન હોવા છતાં શાસ્ત્રવચન અનુસાર કરાયેલ દ્રવ્યસ્તવીય હિંસાને કહેનારા જિનવચન સાથે જૈનશાસ્ત્રના અન્ય કોઈ વચનનો વિરોધ પ્રાપ્ત થતો નથી, માટે દ્રવ્યસ્તવનું વિધાન કરનારું જિનવચન ઇપ્ટઅવિરુદ્ધ છે; જ્યારે યાગીય હિંસાને કહેનારા વેદવચન સાથે વેદશાસ્ત્રના અન્ય વચનોનો વિરોધ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે યજ્ઞનું વિધાન કરનારું વેદવચન ઇપ્ટવિરુદ્ધ છે. II**૧૨૫૯/૧૨૫૭**!

અવતરણિકાઃ

ગાથા ૧૨૨૯માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે દ્રવ્યસ્તવના વિધાનમાં ધર્મ માટે કરાતી હિંસા પણ દોષકારી ન હોય, તો યાગના વિધાનમાં વેદવિહિત હિંસા ઇચ્છાતી નથી એ તમારો વ્યામોહ છે. અને આ વાતની પુષ્ટિ કરવા પૂર્વપક્ષીએ ગાથા ૧૨૩૦માં કહેલ કે વેદવિહિત હિંસા અન્ય જીવોને પીડાકારી છે, માટે દોષકારી છે એમ જૈનો કહેતા હોય, તો જિનભવનાદિની હિંસા પણ અન્ય જીવોને પીડાકારી છે, માટે તેને પણ દોષકારી કહેવી પડે. અને પીડાથી અધર્મ થાય છે એવો પણ નિયમ નથી; કેમ કે વૈદ્ય સાથે વ્યભિચાર છે. આ પ્રકારના ગાથા ૧૨૨૯-૧૨૩૦માં કહેલ પૂર્વપક્ષીના કથનનું નિરાકરણ ગાથા ૧૨૩૪થી ૧૨૫૭ સુધી કરીને ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે અનુપપત્તિવાળું વચનમાત્ર હિતાદિમાં પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત બનતું નથી. અને વેદવચન અનુપપત્તિવાળું છે, માટે વેદવચનથી કરાતી હિંસાને અદોષકારી કહી શકાય નહીં.

વળી, ગાથા ૧૨૩૦ના પૂર્વાર્ધમાં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે વેદવિહિત હિંસા પીડાકારી છે, માટે દોષરૂપ છે, એમ જો જૈનો કહેતા હોય, તો જિનભવનાદિની હિંસા પણ પીડાકારી છે, માટે તેને પણ દોષરૂપ કહેવી પડે. તેનું સમાધાન ગ્રંથકારે ગાથા ૧૨૫૧-૧૨૫૨માં કર્યું કે જિનભવનાદિમાં થતી પીડાકારી પણ પૃથ્વી આદિની હિંસા અન્ય જીવોને ગુણસાધનનો યોગ હોવાથી યુક્ત જ છે અને આરંભવાળાને આરંભાંતરની નિવૃત્તિ આપનારી હોવાથી જિનભવનાદિમાં થતી પૃથ્વી આદિની પીડા પણ મોક્ષફળવાળી છે.

વળી, ગાથા ૧૨૩૦ના ઉત્તરાર્ધમાં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે પીડાથી નિયમથી અધર્મ થતો નથી; કેમ કે વૈદ્ય સાથે વ્યભિચાર છે. તેનું સમાધાન ગ્રંથકારે ગાથા ૧૨૫૩માં કર્યું કે પૂર્વપક્ષી વડે પહેલાં કહેવાયેલું વૈદ્યનું દેષ્ટાંત દ્રવ્યસ્તવમાં યુક્ત છે. હવે ગાથા ૧૨૩૧ના પૂર્વાર્ધમાં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે જિનભવનાદિમાં હણાતા જીવોને પરિણામમાં સુખ જ થાય છે, એથી જિનભવનાદિમાં થતી હિંસા દોષકારી નથી, એમ જો જૈનો કહેતા હોય તો, યાગમાં હણાતા જીવોને પણ સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે એથી યાગમાં થતી હિંસા પણ દોષકારી નથી, એમ કહેવું પડે. વળી ગાથા ૧૨૩૧ના ઉત્તરાર્ધમાં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે જિનભવનાદિમાં હણાતા જીવોને પરિણામમાં સુખ થતું હોય, તોપણ તેને ધર્મ કહેવાય નહીં; કેમ કે જો તેને ધર્મ માનવામાં આવે તો પારદારિકોને પણ ધર્મ માનવાનો

પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય. આ પ્રકારના પૂર્વપક્ષીના કથનનું ગ્રંથકાર પ્રસ્તુત ગાથામાં સમાધાન કરે છે –

ગાથા :

परिणामे अ सुहं णो तेसि इच्छिज्जइ ण य सुहं पि । मंदापत्थकयसमं ता तमुवण्णासमित्तं तु ॥१२५८॥

અન્વચાર્થઃ

तेसिं अ=અને તેઓને=દ્રવ્યસ્તવ કરતી વખતે જે જીવોની હિંસા થાય છે તે જીવોને, परिणामे सुहं= પરિણામમાં સુખ णो इच्छिज्जइ=ઇચ્છાતું નથી, मंदापत्थकयसमं सुहं पि य=અને મંદ-અપથ્યકૃતની સમાન સુખ પણ ण=નથી=ઇચ્છાતું નથી. ता=તે કારણથી तं=તे=પૂર્વપક્ષીએ જે ગાથા ૧૨૩૧માં કહ્યું હતું તે, उवण्णासमित्तं तु=ઉપન્યાસમાત્ર જ છે.

ગાથાર્થ :

અને દ્રવ્યસ્તવકાળમાં જે જીવોની હિંસા થાય છે, તે જીવોને પરિણામમાં સુખ ઇચ્છાતું નથી, અને મંદ-અપચ્ચકૃત જેવું સુખ પણ ઇચ્છાતું નથી. તે કારણથી પૂર્વપક્ષીએ જે ગાથા ૧૨૩૧માં કહેલું તે ઉપન્યાસમાત્ર જ છે.

ા નીડ

परिणामे च सुखं न तेषां=जिनभवनादौ हिंस्यमानानामिष्यते तन्निमित्तं जैनैः, न च सुखमपि मन्दापथ्यकृतसमं विपाकदारुणमिष्यते, यस्मादेवं तत्=तस्मात्तदुपन्यासमात्रमेव यदुक्तम् 'अह तेर्सि परिणाम'इत्यादिनेति गाथार्थः ॥१२५८॥

★ ''<mark>સુદ્દં પિ''માં 'अપ</mark>િ'થી એ જ્ઞાપન કરવું છે કે અન્ય જીવોને અપાતું દુઃખ તો જૈનો વડે સુખરૂપે ઇચ્છાતું નથી, પરંતુ અન્ય જીવોને અપાતું વિપાકમાં દારુણ એવું **સુખ પણ** જૈનો વડે સુખરૂપે ઇચ્છાતું નથી.

ટીકાર્થ :

અને તેઓને=જિનભવનાદિમાં હિંસ્યમાનોને=જિનભવનાદિમાં હણાતા જીવોને, તે નિમિત્ત=દ્રવ્યસ્તવરૂપ નિમિત્ત, પરિણામમાં સુખ જૈનો વડે ઇચ્છાતું નથી. અને મંદ-અપથ્યકૃતસમ=મંદ સુખ અને અપથ્યથી કરાયેલ સુખની સમાન, વિપાકમાં દારુણ સુખ પણ ઇચ્છાતું નથી. જે કારણથી આમ છે=જૈનો જિનભવનાદિમાં હણાતા જીવોને પરિણામમાં સુખ થાય છે એમ ઇચ્છતા નથી અને વિપાકમાં દારુણ સુખને પણ સુખરૂપે ઇચ્છતા નથી એમ છે, તે કારણથી જે अह तेसि परिणाम ઇત્યાદિ વડે ગાથા ૧૨૩૧માં કહેવાયું તે ઉપન્યાસ-માત્ર જ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

જિનભવનનિર્માણાદિમાં જે જીવોની હિંસા થાય છે, તે જીવોને જિનભવનાદિનિમિત્તક પરિણામે સુખ થાય છે અર્થાત્ જિનભવનનિર્માણાદિમાં પૃથ્વી આદિ જે જીવોના દેહનો ઉપયોગ થયો, તે જીવોને પુણ્ય બંધાય છે અને તે પુણ્યબંધના ફળરૂપે તે જીવોને પરલોકમાં સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ જૈનો માનતા નથી; કેમ કે જીવ પુણ્યબંધ કે નિર્જરા પોતાના અધ્યવસાયથી પ્રાપ્ત કરે છે, પરંતુ પોતાનો દેહ સત્કાર્યમાં વપરાવામાત્રથી જીવ પુષ્યબંધ કે નિર્જરા પોતાના અધ્યવસાયથી પ્રાપ્ત કરે છે, પરંતુ પોતાનો દેહ સત્કાર્યમાં કહેલ કે જિનભવનાદિમાં હણાતા જીવોને પરિંણામે સુખ થાય છે, એથી દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા અદોષરૂપ છે, એમ જૈનો કહેતા હોય તો, યાગમાં હણાતા જીવોને પશ સ્વર્ગનો પાઠ હોવાથી પરિણામે સુખ થાય છે, એથી યાગીય હિંસા પણ અદોષરૂપ કહેવી પડે. આ પ્રકારનું પૂર્વપક્ષીનું કથન ઉપન્યાસમાત્રરૂપ છે.

વળી, ગાથા ૧૨૩૧ના ઉત્તરાર્ધમાં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે અન્યને સુખ થવા છતાં પણ પારદારિકોને ધર્મ કહેવાયો નથી. આમ કહીને પૂર્વપક્ષીને એ કહેવું છે કે દ્રવ્યસ્તવમાં હણાતા જીવોને પરિણામે સુખ થવામાત્રથી દ્રવ્યસ્તવને ધર્મ કહી શકાય નહીં. આ પ્રકારનું પૂર્વપક્ષીનું કથન પણ ઉપન્યાસમાત્રરૂપ છે; કેમ કે પરદારાગમન કરનાર પુરુષથી પરદારાને જે સુખ થાય છે, તે સુખ મંદ છે અને અપથ્યના સેવનથી કરાયેલ સુખ જેવું છે, માટે ફળથી દારુણ છે. માટે તેવું સુખ અન્ય જીવને આપવું તેને જૈનદર્શન ધર્મ કહેતું નથી.

આનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે, પારદારિકની પ્રવૃત્તિથી પરદારાને થતું સુખ અલ્પ માત્રાનું છે અને અપથ્યના સેવનથી ક્ષણભર થતું સુખ જેમ રોગીને પરિણામે ઘણું દુઃખ આપનાર છે તેના જેવું છે. વળી બીજાને આવું સુખ આપવામાત્રથી ધર્મ ન થાય એમ જૈનો સ્વીકારે છે, માટે દ્રવ્યસ્તવમાં થતી હિંસાથી તે હિંસા કરાતા જીવોને પરલોકમાં સુખ થાય છે તેમ જૈનો સ્વીકારે તોપણ, દ્રવ્યસ્તવની પ્રવૃત્તિથી દ્રવ્યસ્તવ કરનારને ધર્મ થાય છે તેમ માની શકાય નહીં, એવું પૂર્વપક્ષીનું કથન ઉપન્યાસમાત્ર જ છે; કેમ કે જૈનો દ્રવ્યસ્તવમાં હિંસા કરાતા જીવોને સુખ થાય છે માટે દ્રવ્યસ્તવને ધર્મ કહેતા નથી, પરંતુ દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિનું કારણ છે માટે દ્રવ્યસ્તવને ધર્મ કહે છે. II ૧૨૫૮II

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૨૩૨માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે જિનભવનાદિમાં હિંસા કરનારાને શુભ ભાવ થાય છે, માટે દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા દોષકારી નથી, એમ જો જૈનો કહેતા હોય તો, યાગમાં હિંસા કરનારાને પણ શુભ ભાવ થાય છે, માટે યાગીય હિંસા પણ દોષકારી નથી, એમ કહેવું પડે. આ પ્રકારના પૂર્વપક્ષીના કથનનું ગ્રંથકાર પ્રસ્તુત ગાથામાં સમાધાન કરે છે –

ગાથા :

इअ दिट्ठेट्ठविरुद्धं जं वयणं एरिसा पवित्तस्स । मिच्छाइभावतुल्लो सुहभावो हंदि विण्णेओ ॥१२५९॥

અન્વચાર્થઃ

इअ=આ રીતે=ગાથા ૧૨૪૮થી ૧૨૫૭ સુધી ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું એ રીતે, **વિટ્రેટ્ઠવિરુદ્ધ** એવું ज वयणं=જે વચન છે=યાગીય હિંસાને કહેનારું જે વેદવચન છે, एरिसा=આવા પ્રકારથી=આવા પ્રકારના તે વેદવચનથી, पवित्तस्स=પ્રવૃત્તનો सुहभावो=શુભ ભાવ मिच्छाइभावतुल्ले=भ्લેચ્છાદિના ભાવની તુલ્ય विण्णेओ=જાણવો.

★ 'हंदि' ઉપપ્રદર્શનમાં છે.

ગાથાર્થ :

ગાચા ૧૨૪૮થી ૧૨૫७ સુધી ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું એ રીતે દૃષ્ટ-ઇપ્ટવિરુદ્ધ એવું ચાગીચ હિંસાને કહેનારું જે વેદવસન છે, આવા પ્રકારના તે વેદવચનથી પ્રવૃત્તનો શુભ ભાવ મ્લેચ્છાદિના ભાવ જેવો જાણવો.

રીકા :

इअ=एवं दृष्टेष्टविरुद्धं यद्वचनं, ईदृशात् प्रवृत्तस्य सतः म्लेच्छादिभावतुल्यः शुभभावो हन्दि विज्ञेयो, मोहादिति गाथार्थः ॥१२५९॥

રીકાર્થ :

આ રીતે≕ગાથા ૧૨૪૮થી ૧૨૫૭ સુધી ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું એ રીતે, દષ્ટ-ઇષ્ટથી વિરુદ્ધ એવું જે વચન છે≕યાગીય હિંસાને કહેનારું જે વેદવચન છે, આવા પ્રકારના વચનથી પ્રવૃત્ત છતાનો શુભ ભાવ મ્લેચ્છાદિના ભાવની તુલ્ય જાણવો; કેમ કે મોહ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૪૮થી ૧૨૫૭ સુધી ગ્રંથકારે યુક્તિથી બતાવ્યું કે યાગીય હિંસાને કહેનારું વેદવચન દેષ્ટ-ઇષ્ટવિરુદ્ધ છે, આમ છતાં તત્ત્વ-અતત્ત્વ જોવામાં વ્યામોહવાળા બ્રાહ્મણો યજ્ઞને કહેનારું વેદવચન ઉપપત્તિવાળું • છે કે નહીં ? તેનો વિચાર કર્યા વગર સ્વદર્શનના રાગરૂપ મોહને પરવશ થઈને યજ્ઞની પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેથી આવા પ્રકારના વેદવચનથી યજ્ઞમાં પ્રવૃત્ત થયેલા બ્રાહ્મણોને જે શુભ ભાવ થાય છે તે, ચંડિકા આદિ આગળ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણનો વધ કરનારા મ્લેચ્છાદિને થતા શુભ ભાવ જેવો છે. આથી ગાથા ૧૨૩૨માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા કરનારને શુભ ભાવ થાય છે, માટે તે દોષરૂપ નથી એમ જો જૈનો કહેતા હોય તો, યાગીય હિંસા કરનારને પણ શુભ ભાવ થાય છે, માટે તે દોષરૂપ નથી એમ માનવું પડે. આ પ્રકારનું પૂર્વપક્ષીનું કથન યુક્તિ વગરનું છે; કેમ કે દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું વચન દષ્ટ-ઇષ્ટઅવિરુદ્ધ હોવાથી તેવા વચનથી પ્રવૃત્તિ કરનારા મોહથી પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, માટે તે પ્રવૃત્તિથી થતો શુભ ભાવ પરમાર્થથી શુભ ભાવ છે; જ્યારે યજ્ઞને કહેનારું વચન દષ્ટ-ઇષ્ટવિરુદ્ધ હોવાથી તેવા વચનથી પ્રવૃત્તિ કરનારા મોહથી પ્રવૃત્તિ કરે છે, માટે તે પ્રવૃત્તિથી થતો શુભ ભાવ પરમાર્થથી શુભ ભાવ નથી. II૧૨૫૯ા

અવતરણિકા ઃ

'एगिंदिआइ अह त' इत्यादि यदुक्तं तत्परिहारार्थमाह ---

અવતરણિકાર્થ ઃ

ગાથા ૧૨૩૩માં પૂર્વપક્ષી વડે एगिंदिआइ अह તે ઇત્યાદિ જે કહેવાયું, તેના પરિહાર અર્થે ગ્રંથકાર કહે છે --

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૩૩માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે જિનભવનાદિમાં જે જીવો હણાય છે તે એકેન્દ્રિયાદિ છે, માટે દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા દોષકારી નથી, એમ જો^કજૈનો કહેતા હોય તો, યાગમાં પણ જે જીવો હણાય છે તે જીવો થોડા છે, માટે યાગીય હિંસા પણ દોષકારી નથી, એમ માનવું જોઈએ. આ પ્રકારના પૂર્વપક્ષીના કથનનું ગ્રંથકાર ગાથા ૧૨૬૬ સુધી સમાધાન કરે છે –

ગાથા ઃ

एगिंदिआइभेओ वित्थं णणु पावभेअहेउ ति। इद्वो तए वि समए तह सुद्ददिआइभेएणं ॥१२६०॥

અન્વચાર્થ :

णणु=ખરેખર इत्थं=અહીં=હિંસાથી થતા પાપના વ્યતિકરમાં, एर्गिदिआइभेओ वि=એકેન્દ્રિયાદિનો ભેદ પણ **पावभेअहेउ**=પાપના ભેદનો હેતુ છે, त्ति=એ પ્રકારે तए वि समए=તારા પણ સ્વમતમાં तह सुद्ददि-आइभेएणं=તે પ્રકારે શૂદ્ર-દ્વિજાતિના ભેદથી इट्ठो=ઇષ્ટ છે.

ગાથાર્થ :

ખરેખર હિંસાથી થતા પાપના વ્યતિકરમાં એકેન્દ્રિયાદિનો ભેદ પણ પાપના ભેદનો હેતુ છે, એ પ્રમાણે તારા પણ પોતાના મતમાં તે પ્રકારે શૂદ્ર-ભ્રાક્ષણના ભેદથી છથ્ટ છે.

રીકા ઃ

एकेन्द्रियादिभेदोऽप्यत्र व्यतिकरे ननु पापभेदहेतुरित्येवमिष्टः तथापि(?तवापि) स्वमते तथा=तेन प्रकारेण शूद्रद्विजातिभेदेनेति गाथार्थः ॥१२६०॥

नोंध ः

ટીકામાં **तथापि** છે તેને સ્થાને મૂળગાથા પ્રમાણે **तवापि** હોતું જોઈએ અને પ્રતિમાશતકમાં પણ તે પ્રમાણે જ પાઠ છે. ★ ''तए वि''માં 'अपि'થી એ જણાવવું છે કે અમારા મતમાં તો એકેન્દ્રિયાદિનો ભેદ પાપભેદનો હેતુ ઈષ્ટ છે, પરંતુ **તારા પણ મતમાં** શુદ્ર-બ્રાહ્મણના ભેદથી એકેન્દ્રિયાદિનો ભેદ પાપભેદનો હેતુ ઈષ્ટ છે.

ટીકાર્થઃ

ખરેખર આ વ્યતિકરમાં=હિંસાથી થતા પાપના વ્યતિકરમાં, એકેન્દ્રિયાદિનો ભેદ પણ પાપના ભેદનો હેતુ છે, એ પ્રમાણે તારા પણ સ્વમતમાં તે પ્રકારથી≕અલ્પ-બહુત્વ પ્રકારથી, શૂદ્ર-દિજાતિના ભેદથી ઇષ્ટ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ∥૧૨∉૦∥

અવતરણિકા ઃ

एतदेवाह --

અવતરશિકાર્થ :

આને જ કહે છે≔પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે કહ્યું કે શૂદ્ર-દ્વિજાતિના ભેદથી તારા પશ મતમાં એકેન્દ્રિયાદિનો ભેદ પાપના ભેદનો હેતુ ઇષ્ટ છે, એને જ કહે છે –

ગાથા :

सुद्दाण सहस्सेण वि ण बंभवज्झेह घाइएणं ति । जह तह अप्यबहुत्तं एत्थ वि गुणदोसचिंताए ॥१२६१॥

અન્વચાર્થઃ

जह=જેવી રીતે इह=અહીં=હિંસાથી થતા પાપના વિષયમાં, घाइएणं सुद्दाण सहस्सेण वि=ધાતિત શૂદ્રોના સહસ વડે પણ=હણાયેલા હજાર શૂદ્રો વડે પણ, बंभवज्झ=બ્રહ્મહત્યા ण=થતી નથી, तह=તેવી રીતે एत्य वि=અહીં પણ=એકેન્દ્રિયાદિના અને પંચેન્દ્રિયના ઘાતમાં પણ, गुणदोसचिंताए=ગુણ-દોષની ચિંતાવિષયક अप्पबहुत्तं=અલ્પ-બહુત્વ છે.

★ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિમાં છે.

ગાથાર્થ :

જેવી રીતે હિંસાથી થતા પાપના વિષયમાં હણાચેલા હજાર શૂદ્રો વડે પણ દ્વહાહત્થા થતી નથી, તેવી રીતે એકેન્દ્રિયાદિના અને પંચેન્દ્રિયના ઘાતમાં પણ ગુણ-દોષની વિચારણાવિષયક અલ્પ-બહુપણું જાણવું.

રીકા :

शूद्राणां सहस्रेणाऽपि न ब्रह्महत्या इह घातितेनेति यथा भवतां, तथाऽल्पबहुत्वमत्राऽपि गुणदोष-चिन्तायां ज्ञेयमिति गाथार्थः ॥१२६१॥

રીકાર્થ :

જેવી રીતે અહીં≕હિંસાથી થતા પાપના વિષયમાં, ઘાતિત એવા શૂદ્રોના સહસ્ર વડે પણ≕હણાયેલા એવા હજાર શૂદ્રો વડે પણ, તમને બ્રહ્મહત્યા થતી નથી, તેવી રીતે અહીં પણ=એકેન્દ્રિયાદિના અને પંચેન્દ્રિયના ઘાતમાં પણ, ગુણ-દોષની ચિંતાવિષયક અલ્પ-બહુત્વ જાણવું, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રંથકાર પૂર્વપક્ષીને કહે છે કે એકેન્દ્રિયાદિની હિંસા અને પંચેન્દ્રિયોની હિંસા પાપના ભેદનો હેતુ છે, તે સ્વીકારવા માટે તેના જેવું કથન તારા મતમાં સ્વીકારાયેલ છે; કેમ કે તારા મતમાં કહેલ છે કે હજાર શૂદ્રોનો ઘાત થાય, તોપણ એક બ્રાહ્મણના ઘાત જેટલું પાપ થતું નથી. આથી જેમ ઘણાં શૂદ્રોના ઘાતમાં થતા પાપ કરતાં એક બ્રાહ્મણના ઘાતમાં અધિક પાપ થાય છે, એમ તને સંમત છે; તેમ ઘણાં એકેન્દ્રિયાદિના ઘાતમાં થતા પાપ કરતાં એક પંચેન્દ્રિયના ઘાતમાં અધિક પાપ થાય છે, એમ તને સંમત છે; તેમ ઘણાં એકેન્દ્રિયાદિના ઘાતમાં થતા પાપ કરતાં એક પંચેન્દ્રિયના ઘાતમાં અધિક પાપ થાય છે, એમ તારા જ વચનથી સિદ્ધ થાય છે. આથી ગાથા ૧૨૩૩માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે યાગમાં પંચેન્દ્રિયનો વધ છે અને દ્રવ્યસ્તવમાં એકેન્દ્રિયાદિનો વધ છે, એવા ભેદના આગ્રહથી શું ?; કેમ કે જિનભવનાદિમાં હણાતા એકેન્દ્રિયાદિ ઘણાં છે અને યાગમાં હણાતા પંચેન્દ્રિયો થોડાં છે, માટે બંનેમાં હિંસા તુલ્ય છે, તેથી જો દ્રવ્યસ્તવથી ધર્મ થઈ શકે એમ સ્વીકારીએ તો યજ્ઞથી પણ ધર્મ થઈ શકે એમ સ્વીકારવું પડે. આ પ્રકારનું પૂર્વપક્ષીનું કથન અસંગત છે. **ા૧૨૯૧**ા

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વની બે ગાથામાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે એકેન્દ્રિયાદિની હિંસા અને પંચેન્દ્રિયની હિંસામાં ગુણ-દોષની વિચારણાવિષયક અલ્પ-બહુત્વ જાણવું. હવે દ્રવ્યસ્તવમાં થતી હિંસા એકેન્દ્રિયાદિની છે માટે અલ્પ છે એમ નહીં, પરંતુ હેતુ અને અનુબંધથી હિંસા નથી, ફક્ત સ્વરૂપથી હિંસા છે, માટે અલ્પ છે. એમ બતાવવા કહે છે –

ગાથા :

अप्पा य होइ एसा एत्थं जयणाए वट्टमाणस्स । जयणा य धम्मसारो विन्नेआ सव्वकज्जेसु ॥१२६२॥

અન્વચાર્થઃ

एत्थं य=અને અહીં=જિનભવનાદિમાં, जयणाए वट्टमाणस्स=યતનાથી વર્તતા એવાને अप्पा=અલ્પ एसा=આ=હિંસા, होइ=થાય છે. सव्वकज्जेसु य=અને સર્વ કાર્યોમાં जयणा=યતના धम्मसारो=ધર્મનો સાર विन्नेआ=જાણવી.

ગાથાર્થ :

અને જિનભવનાદિમાં ચતનાથી વર્તતા પુરુષને અલ્પ હિંસા થાય છે. અને સર્વ કાર્યોમાં ચતના ધર્મનો સાર જાણવી.

રીકા :

अल्पा च भवत्येषा≂हिंसाऽत्र यतनया वर्त्तमानस्य जिनभवनादौ, यतना च धर्म्मसारो≃हृदयं विज्ञेया सर्वकार्येषु ग्लानादिष्ट्विति गाथार्थः ॥१२६२॥

ડીકાર્થ :

અને અહીં≕જિનભવનાદિમાં, યતનાથી વર્તતા એવા શ્રાવકને અલ્પ આ=હિંસા, થાય છે. અને ગ્લાનાદિ સર્વકાર્યોમાં યતના ધર્મનો સાર=હ્રદય, જાણવી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થછે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૬૦-૧૨૬૧માં ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષીને અભિમત દેષ્ટાંતથી સ્થાપન કર્યું કે ગુણ-દોષની વિચારણામાં હિંસાવિષયક અલ્પ-બહુત્વ છે, હવે જિનભવનાદિમાં કઈ અપેક્ષાએ અલ્પ હિંસા છે. એ બતાવે છે –

વિધિપૂર્વક જિનભવનાદિ કરનાર શ્રાવક ભગવાનની ભક્તિમાં અનુપયોગી સર્વ હિંસાનો પરિહાર કરવા યત્ન કરે છે, આથી જિનભવનાદિ દ્રવ્યસ્તવમાં હેતુહિંસા અને અનુબંધહિંસાનો પરિહાર થાય છે, માત્ર સ્વરૂપહિંસા થાય છે. માટે દ્રવ્યસ્તવમાં અલ્પ હિંસા છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે યતનાથી કરાતા દ્રવ્યસ્તવમાં હેતુહિંસા અને અનુબંધહિંસાનો પરિહાર કેમ થાય છે ? તેથી કહે છે –

ગ્લાનાદિ સર્વ કાર્યોમાં યતના ધર્મનો સાર છે. આથી નક્કી થાય કે જેમ કોઈ સાધુ, ગ્લાન સાધુની પૂર્શ યતનાથી વૈયાવચ્ચ કરતા હોય તે વખતે ગ્લાનની પ્રતિચરણામાં અશક્ય પરિહારરૂપે જે હિંસા થાય છે, તે માત્ર સ્વરૂપથી હિંસા છે, હેતુથી કે અનુબંધથી હિંસા નથી; કેમ કે અજ્ઞાન અને પ્રમાદ હોય તો હેતુહિંસા થાય છે અને મોહવૃદ્ધિને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ હોય તો અનુબંધહિંસા થાય છે; જ્યારે ગ્લાનની પ્રતિચરણામાં યતનાથી પ્રવૃત્તિ હોવાથી અજ્ઞાન અને પ્રમાદ નથી, માટે હેતુહિંસા નથી અને ગુણવાનની ભક્તિ કરીને ગુણવૃદ્ધિને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ છે, માટે અનુબંધહિંસા નથી; તેમ જિનમંદિરનિર્માણાદિ કરતી વખતે ભગવાનની ભક્તિમાં અશક્ય પરિહારરૂપે જે હિંસા થાય છે, તે માત્ર સ્વરૂપથી હિંસા છે, હેતુથી કે અનુબંધથી હિંસા નથી; કેમ કે ભગવાનની ભક્તિમાં અનુપયોગી હિંસાનો પરિહાર કરવા અર્થે સમ્યગ્યતના છે, માટે હેતુહિંસા નથી અને ભગવાનની ભક્તિ કરીને ભગવાનના ગુણો પ્રત્યેના બહુમાનભાવની વૃદ્ધિને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ છે, માટે અનુબંધહિંસા નથી.

આમ, જિનમંદિરનિર્માણાદિ દ્રવ્યસ્તવમાં યતનાથી વર્તતા શ્રાવકને અલ્પ હિંસા થાય છે, અને તે અલ્પ પણ હિંસા યતનાના પરિણામથી વિશિષ્ટ હોવાથી, લેશ પણ પાપબૃંધનું તો કારણ નથી, પરંતુ મોક્ષનું કારણ છે. આથી તત્ત્વથી જિનભવનાદિ દ્રવ્યસ્તવમાં હિંસા જ નથી.

અહીં 'યતના' શબ્દથી બહિરંગ યતના અને અંતરંગ યતના એ બંનેનું ગ્રહશ છે. આશય એ છે કે જિનભવનાદિ દ્રવ્યસ્તવકાળમાં જે બાહ્ય હિંસાના પરિહાર માટે શક્ય યત્ન કરાય છે, તે બહિરંગ યતના છે અને ભગવાનના ગુણોનું અવલંબન લઈને ભગવાન પ્રત્યેના બહુમાનભાવની વૃદ્ધિ માટેનો જે આંતર યત્ન કરાય છે, તે અંતરંગ યતના છે. આ બંને પ્રકારની યતના ધર્મનું હૃદય છે અર્થાત્ જ્યાં આ બંને પ્રકારની યતના વર્તતી હોય ત્યાં ધર્મ વૃદ્ધિ પામે છે. **!!૧૨૯૨!!**

અવતરણિકા ઃ

્પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સર્વ કાર્યોમાં યતના ધર્મનો સાર જાણવી, તેથી યતના ધર્મનો સાર કઈ રીતે છે ? તે સ્પષ્ટ કરે છે – ગાથા :

जयणेह धम्मजणणी जयणा धम्मस्स पालणी चेव । तव्बुड्रिकरी जयणा एगंतसुहावहा जयणा ॥१२६३॥

અન્વયાર્થઃ

इह=અહીં=ધર્મના સર્વ કાર્યોમાં, जयणा धम्मजणणी=યતના ધર્મની જનની છે, जयणा चेव धम्मस्स पालणी=અને યતના ધર્મની પાલની છે, जयणा तव्वुड्टिकरी=યતના તદ્વૃદ્ધિકરી છે=ધર્મની વૃદ્ધિ કરનારી છે, जयणा एगंतसुहावहा=યતના એકાંતથી સુખાવહ છે.

ગાથાર્થ :

ધર્મના સર્વ કાર્યોમાં ચતના ધર્મને પેદા કરનારી છે, ચતના ધર્મનું પાલન કરનારી છે, ચતના ધર્મની વૃદ્ધિ કરનારી છે, ચતના એકાંતે સુખ આપનારી છે.

ટીકા ઃ

यतनेह धर्म्मजननी, ततः प्रसूतेः, यतना धर्म्मस्य पालनी चैव, प्रसूतरक्षणात्, तद्वृद्धिकारिणी यतना, इत्थं तद्वृद्धेः, एकान्तसुखावहा यतना, सर्वतो भद्रत्वादिति गाथार्थः ॥९२६३॥

ટીકાર્થઃ

અહીં=ધર્મના સર્વ કાર્યોમાં, યતના ધર્મનું જનન કરનારી છે; કેમ કે તેનાથી પ્રસૂતિ છે=યતનાથી ધર્મનો પ્રસવ થાય છે. અને યતના ધર્મનું પાલન કરનારી છે; કેમ કે પ્રસૂતનું રક્ષણ છે=યતનાથી પ્રસવ પામેલ ધર્મનું રક્ષણ થાય છે, યતના તેની વૃદ્ધિકારી છે=ધર્મની વૃદ્ધિ કરનારી છે; કેમ કે આ રીતે તેની વૃદ્ધિ છે=ધર્મના સર્વ કાર્યોમાં યતના કરીએ એ રીતે ધર્મ વધે છે. યતના એકાંતથી સુખાવહ છે=સુખ આપનારી છે; કેમ કે સર્વથી ભદ્રપણું છે=યતનાનું હેતુ-સ્વરૂપ-અનુબંધ એ સર્વથી કલ્યાણપણું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કોઈપણ ધર્મના અનુષ્ઠાનમાં યતના વર્તતી હોય તો તે યતનાથી ધર્મ પેદા થાય છે. જેમ કે સંયમ ગ્રહણ કરતી વખતે શાસ્ત્રવચનાનુસાર યતના વર્તતી હોય તો સ્વીકારાયેલ સંયમ ભાવથી પરિણમન પામે છે. આથી યતના ધર્મને જન્મ આપનારી છે.

વળી, સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી શાસ્ત્રવચનાનુસાર સર્વ યતના કરવામાં આવે તો પોતાનામાં પ્રગટેલ સંયમના પરિણામનું રક્ષણ થાય છે અને યતના કરવામાં ન આવે તો પ્રગટેલ સંયમના પરિણામનો નાશ થાય છે. આથી યતના ધર્મનું પાલન કરનારી છે.

વળી, સંયમ ગ્રહશ કર્યા પછી સર્વ અનુષ્ઠાનો યતનાપૂર્વક કરવાથી, જેમ પ્રગટેલ સંયમના પરિશામનું રક્ષણ થાય છે, તેમ ઉત્તરોત્તર સંયમના કંડકોની વૃદ્ધિ પણ થાય છે. આથી યતના ધર્મને વધારનારી છે.

આમ, યતના ધર્મની નિષ્પત્તિનો હેતુ છે, ધર્મના રક્ષણના સ્વરૂપવાળી છે અને ધર્મની વૃદ્ધિના ફળવાળી છે. માટે યતના હેતુથી, સ્વરૂપથી અને ફળથી સુંદર છે. માટે એકાંતે સુખાવહ છે; કેમ કે યતના સર્વ દષ્ટિકોણથી કલ્યાણકારી છે. આથી યતના ધર્મનો સાર છે, માટે શાસ્ત્રવચનઅનુસાર યતનાથી દ્રવ્યસ્તવ કરનાર શ્રાવકના ગુણસ્થાનકનું પાલન અને વર્ધન થતું હોવાથી યતના ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિનું કારણ છે, માટે યતનાથી કરાયેલ દ્રવ્યસ્તવમાં પરમાર્થથી હિંસા નથી, માત્ર વ્યવહારથી હિંસા છે. એને સામે રાખીને પૂર્વગાથામાં કહેલ છે કે યતનાથી વર્તતા શ્રાવકને જિનભવનાદિ દ્રવ્યસ્તવમાં અલ્પ હિંસા થાય છે. II૧૨૬૩II

અવતરશિકા ઃ

યતના ધર્મનો સાર કઈ રીતે છે ? એ પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું, હવે યતના ધર્મનો સાર છે, એ અન્ય રીતે બતાવે છે –

ગાશા :

जयणाए वट्टमाणो जीवो सम्मत्तणाणचरणाणं । सद्धाबोहासेवणभावेणाराहओ भणिओ ॥१२६४॥

અન્વચાર્થઃ

जयणाए वट्टमाणो जीवो=યતનાથી વર્તતો જીવ सद्धाबोहासेवणभावेण=શ્રદ્ધા, બોધ અને આસેવનના ભાવને કારણે सम्मत्तणाणचरणाणं=સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન અને ચરણનો आराहओ=આરાધક भणिओ=કહેવાયો છે.

ંગાથાર્થ :

ચતનાથી વર્તતો જીવ શ્રદ્ધા, બોધ અને આરોવનના ભાવને કારણે સમ્યકત્વ, જ્ઞાન અને ચારિત્રનો આરાધક કહેવાચો છે.

રીકા :

यतनया वर्त्तमानो जीवः परमार्थेन सम्यक्त्वज्ञानचरणानां त्रयाणामपि श्रद्धाबोधासेवनभावेन हेतुना आराधको भणितः, तथाप्रवृत्तेरिति गाथार्थः ॥१२६४॥

ડીકાર્શ ઃ

યતનાથી વર્તતો જીવ પરમાર્થથી શ્રદ્ધા, બોધ અને આર્સવનના ભાવરૂપ હેતુથી સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન અને ચરણરૂપ ત્રણેનો પણ આરાધક કહેવાયો છે; કેમ કે તે પ્રકારે પ્રવૃત્તિ છે≕જે પ્રકારે રત્નત્રયીને અનુકૂળ ભાવોની વૃદ્ધિ થાય તે પ્રકારે યતનાની પ્રવૃત્તિ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જિનભવનનું નિર્માણ આદિ પ્રવૃત્તિ શાસ્ત્રવચનાનુસાર યતનાથી કરનાર શ્રાવક પરમાર્થથી રત્નત્રયીની આરાધના કરે છે. તે આ રીતે –

દ્રવ્યસ્તવકાળમાં ''લોકોત્તમ એવા તીર્થંકરની ભક્તિથી એકાંતે કલ્યાણ થાય છે" એ પ્રકારની સ્થિર રુચિ શ્રાવકમાં વૃદ્ધિ પામે છે, માટે સમ્યગ્દર્શનની આરાધના થાય છે. વળી, દ્રવ્યસ્તવકાળમાં લોકોત્તમ એવા તીર્થંકરની ભક્તિ દ્વારા મોહનું ઉન્મૂલન કરવા અર્થે કેવા પ્રકારની બહિરંગ ઉચિત યતનાઓ કરવી જોઈએ ? અને તીર્થંકરને અવલંબીને કેવા પ્રકારના ભાવો કરવા જોઈએ ? એ પ્રકારનો બોધ શ્રાવકમાં સમ્યગ્ પ્રવર્તતો હોય છે, માટે સમ્યગ્જ્ઞાનની આરાધના થાય છે. વળી, શ્રાવક દ્રવ્યસ્તવકાળમાં સમ્યગ્ટુચિ અને સમ્યગ્બોધથી નિયંત્રિત એવી ભગવાનની ભક્તિની પ્રવૃત્તિ કરીને ચારિત્રના ભાવોને અનુકૂળ કાંઈક પરિશામો કરે છે, જેથી ચારિત્રના પ્રતિબંધક કર્મો તૂટે છે, માટે સમ્યગ્ચારિત્રની આરાધના થાય છે.

આ રીતે યતનાપૂર્વક દ્રવ્યસ્તવ કરનાર શ્રાવક રત્નત્રયીના પ્રતિબંધક કર્મોનો ક્ષય કરીને શક્તિનો પ્રકર્ષ થાય તો આ ભવમાં જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ કરે છે અને યાવત્ સંસારનો અંત કરે છે; અને કદાચ તેવો શક્તિનો પ્રકર્ષ આ ભવમાં ન થાય, તોપણ અન્ય ભવમાં ચારિત્રની પ્રાપ્તિ કરે છે અને યાવત્ સંસારનો અંત કરે છે. આથી નક્કી થાય કે, દ્રવ્યસ્તવ એ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની આરાધનાને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ છે. II૧૨૬૪II

અવતરણિકા :

ગાથા ૧૨૬૨માં કહેલ કે યતનાથી વર્તતા શ્રાવકને જિનભવનાદિમાં અલ્પ હિંસા થાય છે, અને તેમાં કારણ બતાવ્યું કે યતના ધર્મનો સાર છે. ત્યારપછી ગાથા ૧૨૬૩-૧૨૬૪માં યતના ધર્મનો સાર કઈ રીતે છે ? તે બતાવ્યું. હવે યતના તત્ત્વથી હિંસાની નિવૃત્તિપ્રધાન છે, તે બતાવે છે –

ગાથા :

एसा य होइ नियमा तयहिंगदोसविणिवारणी जेण । तेण णिवित्तिपहाणा विन्नेआ बुद्धिमंतेणं ॥१२६५॥

અન્વચાર્થઃ

जेण य=અને જે કારણથી एसा=આ=યતના, नियमा=નિયમથી तयहिगदोसविणिवारणी=તેનાથી અધિક દોષની વિનિવારણી=દ્રવ્યસ્તવીય હિંસાથી થતા દોષથી અધિક દોષનું નિવારણ કરનારી, होइ=થાય છે, तेण=તે કારણથી बुद्धिमंतेणं=બુદ્ધિમાને (યતના) णिवित्तियहाणा विन्नेआ=નિવૃત્તિપ્રધાન જાણવી.

ગાથાર્થ ઃ

અને જે કારણથી ચતના નિચમથી દ્રવ્યસ્તવીય હિંસાથી થતા દોષથી અધિક દોષનું નિવારણ કરનારી થાય છે, તે કારણથી બુદ્ધિમાને ચતના નિવૃત્તિપ્રધાન જાણવી.

કીકા ઃ

एषा च भवति नियमात् यतना तदधिकदोषविनिवारणी येन अनुबन्धेन, तेन निवृत्तिप्रधाना तत्त्वतः विज्ञेया बुद्धिमता सत्त्वेनेति गाथार्थः ॥१२६५॥

ટીકાર્થ :

અને જે કારણથી આ=યતના, નિયમથી અનુબંધ દારા તેનાથી અધિક દોષની વિનિવારણી થાય છે= દ્રવ્યસ્તવીય હિંસાથી થતા દોષથી અધિક દોષનું નિવારણ કરનારી થાય છે, તે કારણથી બુદ્ધિમાન સત્ત્વએ=બુદ્ધિશાળી પુરુષે, યતના તત્ત્વથી નિવૃત્તિપ્રધાન જાણવી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

દ્રવ્યસ્તવકાળમાં સ્વરૂપથી હિંસા હોવા છતાં શ્રાવકના હૈયામાં યતનાનો પરિષ્ઠામ વર્તતો હોવાથી અધિક દોષનું નિવારષ્ઠા થાય છે; કેમ કે દ્રવ્યસ્તવકાળમાં શ્રાવકનું ચિત્ત બાહ્ય રીતે યતનાપ્રધાન હોવાથી સર્વ જીવો પ્રત્યે દયાળુ હોય છે અને અંતરંગ રીતે ભગવાનના ગુષ્ઠો પ્રત્યે બહુમાનભાવ હોવાથી સર્વ અહિંસાના બીજભૂત વીતરાગભાવ પ્રત્યે પ્રીતિવાળું હોય છે. માટે શ્રાવક વીતરાગની ભક્તિ કરીને વીતરાગતાને અભિમુખ ચિત્તની ભૂમિકા પ્રગટ કરે છે. આથી દ્રવ્યસ્તવમાં જે સ્વરૂપથી હિંસા થાય છે, તેનાથી અધિક દોષનું નિવારષ્ઠ દ્રવ્યસ્તવના ફળ દ્વારા થાય છે; કેમ કે દ્રવ્યસ્તવકાળમાં શ્રાવકના હૈયામાં વર્તતો દયાનો પરિષ્ઠામ ભગવાનની ભક્તિ દ્વારા પ્રકર્ષવાળો થવાથી જન્માંતરમાં ષટ્કાયના પાલનના પરિષ્ઠામવાળો થશે, અને તે શ્રાવકનો આત્મા સંયમ ગ્રહ્ણ કરશે ત્યારે હિંસાના બીજભૂત એવી રાગાદિની આકુળતા તેનામાં ઓછી થશે, અને ક્રમે કરીને તે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે ત્યારે સર્વથા હિંસાની નિવૃત્તિ થશે. આથી દ્રવ્યસ્તવમાં અન્ય જીવોની થતી હિંસા વ્યવહારથી દોષરૂપ હોવા છતાં તેમાં વર્તતી યતના દ્વારા અધિક દોષનું નિવર્તન થાય છે, માટે યતના તત્ત્વથી હિંસાની નિવૃત્તિપ્રધાન છે. માટે ગાથા ૧૨૬૨માં કહેલ છે કે યતનાથી વર્તતા શ્રાવકોને જિનભવનાદિ દ્રવ્યસ્તવમાં અલ્પ હિંસા થાય છે. **ાાવ ૨૬૨૫ા**

અવતરશિકા ઃ

્રપૂર્વગાથામાં કહ્યું કે યતના તત્ત્વથી હિંસાની નિવૃત્તિપ્રધાન જાણવી. તેથી હવે દ્રવ્યસ્તવમાં વર્તતી યતનાનું સ્વરૂપ બતાવે છે –

ગાથા :

सा इह परिणयजलदलविसुद्धिरूवा उ होइ विण्णेआ । अत्थव्वओ महंतो सब्वो सो धम्महेउ त्ति ॥१२६६॥

અન્વચાર્થઃ

इह=અહીં=જિનભવનાદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવમાં, सा=તे=પૂર્વમાં બતાવાયેલી યતના, परिणयजलदल-विसुद्धिरूवा उ=પરિશત જલ, દલની વિશુદ્ધિરૂપ જ विण्णेआ होड़=વिજ્ઞેય થાય છે. (જોકે) महंतो अत्यव्वओ=મહાન અર્થવ્યય થાય છે, (તોપણ) सव्वो=સર્વ सी=આ=અर्થવ્યય, धम्महेऊ=ધર્મનો હેતુ છે. ★ 'त्ति' पाદપૂર્તિ અર્થ છે.

ગાશાર્થઃ

જિનભવનાદિરૂપ દ્રવ્યસ્તવમાં પૂર્વમાં વર્ણવાચેલી ચતના પ્રાસુક પાણી, કાષ્ઠાદિ દલની વિશુદ્ધિરૂપ જ જાણવી. જોકે ઘણો ધનવ્યચ થાય છે, તોપણ સર્વ ધનવ્યચ ધર્મનો હેતુ છે.

ટીકા ઃ

सा=यतना इह=जिनभवनादौ परिणतजलदलविशुद्धिरूपैव भवति विज्ञेया, प्रासुकग्रहणेन अर्थव्ययो महान् यद्यपि तत्र, तथापि सर्वोऽसौ धर्म्महेतु:, स्थाननियोगादिति गाथार्थ: ॥१२६६॥ ટીકાર્થ :

અહીં=જિનભવનાદિમાં, તે=યતના, પરિણત જલ, દલની વિશુદ્ધિરૂપ જ વિજ્ઞેય થાય છે. જોકે ત્યાં પ્રાસુકના ગ્રહણથી=જિનભવનનિર્માણાદિમાં પ્રાસુક જલાદિનું ગ્રહણ કરવાથી, મહાન અર્થવ્યય થાય છે=ઘણો ધનવ્યય થાય છે, તોપણ સર્વ આ=અર્થવ્યય, ધર્મનો હેતુ છે; કેમ કે સ્થાનમાં નિયોગ છે=સર્વ અર્થવ્યયનો ઉચિત સ્થાનમાં સંબંધ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જિનભવનનું નિર્માણ કરાવવાં વગેરે દ્રવ્યસ્તવમાં ત્રસાદિ જીવોથી રહિત એવું પાણી ગ્રહણ કરવું, લાકડાં, ઈંટ વગેરે જીવોથી સંસક્ત ન હોય તેવા ગ્રહણ કરવાં, ભૂમિખનન વખતે તે ભૂમિમાં જે ત્રસાદિ જીવો હોય તે સર્વના રક્ષણ માટે શક્ય યતના કંરવી, તેમ જ ઉપલક્ષણથી દ્રવ્યસ્તવમાં ઉપયોગી અન્ય સર્વ સામગ્રીમાં શક્ય હોય એટલા આરંભનો પરિહાર કરવો, એ સર્વ યતના છે.

જોકે આ રીતે પરિશત જલાદિ ગ્રહશ કરવાથી દ્રવ્યસ્તવમાં સામાન્ય રીતે જે ધનવ્યય થતો હોય, તેનાથી ઘશો અધિક ધનવ્યય થાય છે, તોપશ આ સર્વ ધનવ્યય ધર્મનું કારશ છે; કેમ કે જીવરક્ષા અર્થે વપરાય છે, માટે તે ધનવ્યયનો ઉચિત સ્થાનમાં ઉપયોગ છે. ॥૧૨૬૬॥

અવતરણિકા ઃ

प्रसङ्घमाह –

અવતરણિકાર્થ :

પ્રસંગને કહે છે, અર્થાત્ ગાથા ૧૨૬૫માં કહેલ કે જે કારણથી યતના તેનાથી અધિક દોષનું નિવારણ કરનારી છે, તે કારણથી યતના હિંસાની નિવૃત્તિપ્રધાન જાણવી. તેથી તે પ્રકારનો પ્રસંગ અર્થાત્ યતના અધિક દોષનું નિવારણ કરનારી હોવાથી હિંસાની નિવૃત્તિનું કારણ બને છે તે પ્રકારનું સ્થાન, ક્યાં પ્રાપ્ત થાય છે ? તે બતાવે છે –

।।।।।

एत्तो च्चिअ निद्दोसं सिप्पाइविहाण मो जिणििदस्स । लेसेण सदोसं पि हु बहुदोसनिवारणत्तेणं ॥१२६७॥

અન્વચાર્થ :

एत्तो च्चिअ=आथी ४ लेसेण सदोसं पि=લेशथी सदीभ पश बहुदोसनिवारणत्तेणं=अडु દोषनुं निवारशपशुं डोवाथी जिणिवस्स सिप्पाइविहाण मो=જिनेन्द्रनुं शिल्पादिनुं विधान पश निद्दोसं=निर्दोष છे.

★ **'मો' अपि** અર્થમાં છે.

★ 'हુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

આથી જ લેશથી સદોષ પણ બહુ દોષનું નિવારણપશું હોવાથી જિનેન્દ્રનું શિલ્પાદિનું વિદ્યાન પણ નિર્દોષ છે. ટીકા :

290

अत एव=यतनागुणात् निर्दोषं शिल्पादिविधानमपि जिनेन्द्रस्य आद्यस्य लेशेन सदोषमपि सन्(?सद्) बहुदोषनिवारणत्वेनाऽनुबन्धः(?अनुबन्धतः) इति गाथार्थः ॥१२६७॥

नोंध ः

टीडामां सन् छे तेने स्थाने सद् अने अनुबन्धः छे तेने स्थाने अनुबन्धतः होतुं लोर्धरो.

★ ''शिल्पादिविधानमपि''માં 'अपि'થી એ દર્શાવવું છે કે આદ્ય ભિનેન્દ્રનું ચોગમાર્ગાદિનું વિદ્યાન તો નિર્દોષ છે, પરંતુ **શિલ્પાદિનું વિદ્યાન પણ** નિર્દોષ છે.

★ ''<mark>सदोसं पि''</mark>માં '**अपि'**થી એ દર્શાવવું છે કે જિનેન્દ્રનું શિલ્પાદિનું વિદ્યાન દોષ વગરનું હોચ તો તો નિર્દોષ છે; પુરંતુ શિલ્પાદિનું વિદ્યાન લેશ<mark>થી સદોષ પણ≍દોષવાળું હોવા છતાં પણ,</mark> નિર્દોષ છે.

રીકાર્થ :

આથી જ=યતનાનો ગુણ હોવાથી જ, લેશથી સદોષ પણ છતું બહુ દોષનું નિવારણપણું હોવાથી અનુબંધથી=ફળથી, આદ્ય જિનેન્દ્રનું=પ્રથમ તીર્થંકર ઋષભદેવ ભગવાનનું, શિલ્પાદિનું વિધાન પણ=શિલ્પકલા વગેરેનું શિક્ષણ પણ, નિર્દોષ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

પ્રથમ તીર્થંકર ગૃહસ્થઅવસ્થામાં હતા, ત્યારે તેમણે લોકોને શિલ્પકળા વગેરે શીખવાડ્યું. અને તે શિલ્પકળા વગેરે લોકોના રાગાદિની વૃદ્ધિનું કારણ હોવાથી લેશથી દોષરૂપ છે, તોપણ જો ભગવાને શિલ્પકળા વગેરે લોકોને શીખવાડ્યા ન હોત, તો લોકો પરસ્પર કલહ કરીને અધિક દોષો પ્રાપ્ત કરત; જ્યારે શિલ્પકળા વગેરે લોકોને શીખવાડ્યા ન હોત, તો લોકો પરસ્પર કલહ કરીને અધિક દોષો પ્રાપ્ત કરત; જ્યારે શિલ્પકળા વગેરે શીખવાડવાથી લોકોને રાગાદિ થવારૂપ અલ્પ દોષ થવા છતાં, તે દોષ કરતાં અધિક દોષોનું નિવારણ થયું. આથી ભગવાને લોકોને તેવી જ કળા વગેરે શીખવાડ્યા કે જેનાથી લોકો પરસ્પર થતા ઉપદ્રવોમાંથી રક્ષણ પામે, પરંતુ ઘણો ક્લેશ પેદા કરાવે તેવી કળા વગેરે ભગવાને શીખવાડ્યા નહીં. માટે શિલ્પાદિના વિધાનમાં યતનાનો ગુણ હોવાથી ભગવાને બતાવેલ શિલ્પાદિ અધિક દોષોનું નિવારણ કરનાર છે, માટે લેશથી સદોષ હોવા છતાં પણ ફળથી નિર્દોષ છે. **11૧૨૬૭**!!

ŝ

અવતરણિકા ઃ

एतदेवाह -

અવતરણિકાર્થ ઃ

આને જ કહે છે=પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે યતનાનો ગુણ હોવાથી જ લેશથી સદોષ પણ જિનેન્દ્રનું શિલ્પાદિનું વિધાન પણ અનુબંધથી નિર્દોષ છે, એને જ કહે છે –

ગાથા :

वरबोहिलाभओ सो सव्वुत्तमपुण्णसंजुओ भयवं । एगंतपरहिअरओ विसुद्धजोगो महासत्तो ॥१२६८॥

जं बहुगुणं पयाणं तं णाऊणं तहेव देसेइ । ते ख्वखंतस्स तओ जहोचिअं कह भवे दोसो? ॥१२६९॥

અન્વચાર્થઃ

वरबोहिलाभओ=વરબોધિના લાભને કારશે सब्वुत्तमपुण्णसंजुओ भयवं=સર્વોત્તમ પુણ્યથી સંયુક્ત, ભગવાન, एगंतपरहिअरओ विसुद्धजोगो महासत्तो=એકાંતથી પરના હિતમાં રત, વિશુદ્ધ યોગવાળા, મહાસત્ત્વવાળા सो=આ=જિનેન્દ્ર, पयाणं=પ્રજાને जं बहुगुणं=જે બહુગુણવાળું છે, तं णाऊणं=તેને જાણીને तहेव देसेइ=તે રીતે જ બતાવે છે, तओ=તે કારણથી ते=તેઓને=પ્રજાને, जहोचिअं रक्खंतस्स=યથોચિત રક્ષણ કરતા એવા જિનેન્દ્રને कह=કઈ રીતે दोसो=દોષ भवे ?=થાય ?

ગાશાર્થ ઃ

વરબોધિના લાભને કારણે સર્વોત્તમ પુણ્યથી સંયુક્ત, ભગવાન, એકાંતે અન્ય જીવોના હિતમાં રક્ત, વિશુદ્ધ યોગવાળા, મહાસત્ત્વવાળા જિનેન્દ્ર પ્રજાને જે બહુગુણવાળું છે, તેને જાણીને તે પ્રમાણે જ બતાવે છે, તેથી પ્રજાનું થયોચિત રક્ષણ કરતા જિનેન્દ્રને કઈ રીતે દોષ થાથ ? અર્થાત્ દોષ ન જ થાય. ટીકા :

वरबोधिलाभतः सकाशादसौ=जिनेन्द्रः, सर्वोत्तमपुण्यसंयुक्तो, भगवान्, एकान्तपरहितरतः, तत्स्वा-भाव्याद्, विशुद्धयोगो, महासत्त्व इति गाथार्थः ॥१२६८॥

यद्वहुगुणं प्रजानां=प्राणिनां तद् ज्ञात्वा तथैव देशयति भगवान्, तान् रक्षतस्ततो यथोचितमनुबन्धतः कथं भवेद्दोषः ? नैवेति गाथार्थः ॥१२६९॥

ટીકાર્થ :

વરબોધિના લાભને કારણે આ=જિનેન્દ્ર, સર્વોત્તમ પુષ્ટયથી સંયુક્ત છે, ભગવાન છે, એકાંતથી પરના હિતમાં રત છે; કેમ કે તત્સ્વાભાવ્ય છે=ભગવાનનું પરનું હિત કરવાનું સ્વભાવપશું છે. વિશુદ્ધ યોગવાળા છે, મહાસત્ત્વવાળા છે. ભગવાન પ્રજાને=પ્રાણીઓને, જે બહુગુણવાળું છે, તેને જાણીને તે રીતે જ બતાવે છે, તે કારણથી તેઓને=પ્રાણીઓને, યથોચિત રક્ષણ કરતા એવા જિનેન્દ્રને કઈ રીતે અનુબંધથી=ફળથી, દોષ થાય ? ન જ થાય, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભગવાનને વરબોધિનો લાભ છે અર્થાત્ પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ સમ્યક્ત્વ ઘણા જીવોને સન્માર્ગની પ્રાપ્તિનું કારણ બને તેવા પ્રકારની શ્રેષ્ઠ બોધિનો ભગવાનને લાભ છે. અને તે વરબોધિના લાભને કારણે જગતના જીવોના હિતનું પ્રબળ કારણ બને તેવી સર્વોત્તમ પુણ્યપ્રકૃતિ ભગવાને બાંધી છે.

વળી ભગવાનનો પરનું હિત કરવાનો સ્વભાવ હોવાથી એકાંતે અન્ય જીવોના હિતમાં તેઓ રક્ત છે. વળી ભગવાન વિશુદ્ધ યોગવાળા છે અને મહાસત્ત્વવાળા છે. તેથી ભગવાન પોતાના પુત્રાદિ પ્રત્યે કે પોતાની પ્રજા પ્રત્યે તે પ્રકારની લાગણીને વશ થઈને શિલ્પાદિ શીખવાડવાની પ્રવૃત્તિ કરતા નથી. આવા પ્રકારના ભગવાન હોવાને કારશે લોકોને જે બહુગુણ કરનારું હોય, તેને જાણીને તે રીતે જ ઉપદેશ આપે છે, જેથી ભગવાને આપેલ ઉપદેશ પ્રજાને ઘણાં ગુણોની પ્રાપ્તિનું કારણ બને છે. માટે ફળથી પ્રજાનું યથાયોગ્ય રક્ષણ કરતા ભગવાનને શિલ્પાદિ શીખવાડવાથી કઈ રીતે દોષ થાય ? અર્થાત્ દોષ થાય જ નહીં. **II૧૨૬૮/૧૨૬૯II**

અવતરશિકા ઃ

एतदेव स्पष्टयति --

અવતરણિકાર્થ ઃ

આને જ સ્પષ્ટ કરે છે≕ગાથા ૧૨૬૭થી ૧૨૬૯ સુધી યતના હોવાથી આદ્ય જિનેન્દ્રનું શિલ્પાદિનું વિધાન અનુબંધથી નિર્દોષ છે, એમ બતાવીને ગ્રંથકારશ્રી પ્રસ્તુત દ્રવ્યસ્તવમાં પણ યતના નિવૃત્તિપ્રધાન છે, એને જ સ્પષ્ટ કરે છે –

ગાશા :

तत्थ पहाणो अंसो बहुदोसनिवारणेह जगगुरुणो । नागाइरक्खणे जह कडूणदोसे वि सुहजोगो ॥१२७०॥

અન્વચાર્થ :

इह=અહીં=જગતમાં, तत्थ=ત્યાં=શિલ્પાદિના વિધાનમાં, जगगुरुणो=જગદ્ગુરુનો पहाणो अंसो=પ્રધાન અંશ बहुदोसनिवारणा=બહુ દોષની નિવારણા છે, जह=જે રીતે नागाइरक्खणे=નાગાદિથી રક્ષણમાં कड्रुणदोसे वि=કર્ષણનો દોષ હોતે છતે પણ सुहजोगो=શુભ યોગ છે.

ગાથાર્થ :

જગતમાં શિલ્પાદિના વિદ્યાનમાં જગદ્ગુરુનો પ્રધાન અંશ બહુ દોષની નિવારણા છે, જે રીતે નાગાદિથી રક્ષણમાં કર્ષણનો દોષ હોવા છતાં પણ શુભ ચોગ છે.

રીકા ઃ

तत्र=शिल्पादिविधाने प्रधानः अंशः बहुदोषनिवारणा इह=जगति जगद्गुरोः, ततश्च नागादिरक्षणे यथा जीवितरक्षण्रोन आकर्षणाद्दोषेऽपि कण्टकादेः शुभयोगो भवतीति गाथार्थः ॥१२७०॥

★ ''**कड्डणदोसे वि**''માં <mark>'अपि'</mark>थी એ બતાવવું છે કે પુત્રના કર્ષણનો દોષ નહીં હોતે છતે તો માતાનો શુભ ચોગ છે, પરંતુ પુત્રના **કર્ષણનો દોષ હોતે છતે પણ** માતાનો શુભ ચોગ છે.

ટીકાર્થ ઃ

અહીં=જગતમાં, ત્યાં=શિલ્પાદિના વિધાનમાં, જગદ્દગુરુનો પ્રધાન અંશ બહુ દોષની નિવારણા છે. અને તેથી જે રીતે નાગાદિથી રક્ષણમાં આકર્ષણથી=પુત્રને ખેંચવાથી, કંટકાદિનો દોષ હોતે છતે પણ, જીવિતનું રક્ષણ હોવાથી શુભ યોગ છે=પુત્રના જીવનનું રક્ષણ થતું હોવાથી માતાનો શુભ વ્યાપાર છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાથા :

एव णिवित्तिपहाणा विण्णेआ तत्तओ अहिंसेअं । जयणावओ उ विहिणा पूआइगया वि एमेव ॥१२७१॥

અન્વચાર્થ :

एव=એ રીતે णिवित्तिपहाणा=નિવૃત્તિપ્રધાન इअं=આ=જિનભવનાદિમાં થતી હિંસા, तत्तओ=તत्त्वથી अहिंसा=અહિંસા विण्णेआ=જાણવી, जयणावओ उ=વળી યતનાવાળાની विहिणा=વિધિથી पूआइगया वि=પૂજાદિગત પણ (હિંસા) एमेव=આ રીતે જ છે=तत्त्वથી અહિંસા જ છે.

ગાથાર્થ :

એ રીતે નિવૃત્તિપ્રધાન જિનભવનાદિમાં થતી હિંસા તત્ત્વથી અહિંસા જાણવી. વળી ચતનાવાળા શ્રાવકની વિધિથી પૂજાદિગત પણ હિંસા તત્ત્વથી અહિંસા જ છે.

કીકા :

एवं निवृत्तिप्रधाना अनुबन्धमधिकृत्य विज्ञेया तत्त्वतः अहिंसा इयं=जिनभवनादिर्हिसा, यतनावतस्तु विधिना क्रियमाणा पुजादिगताऽप्येवमेव=तत्त्वतोऽहिंसेति गाथार्थः ॥१२७१॥

★ ''<mark>પૂआइगया वि''</mark>માં 'अपि'થી એ દર્શાવવું છે કે જિનભવનાદિગત હિંસા તો તત્ત્વથી અહિંસારૂપ છે, પરંતુ પૂજાદિગત પણ હિંસા તત્ત્વથી અહિંસારૂપ છે.

ટીકાર્થઃ

એ રીતે અનુબંધને આશ્રયીને નિવૃત્તિપ્રધાન આ≕જિનભવનાદિની હિંસા, તત્ત્વથી અહિંસા જાણવી. વળી યતનાવાળા શ્રાવકની વિધિથી કરાતી પૂજાદિગત પણ હિંસા આમ જ છે≕તત્ત્વથી અહિંસા છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૬૯માં કહ્યું કે પ્રજાને જે બહુગુણવાળું છે, તેને જાણીને ભગવાન ઉપદેશ આપે છે, તેથી પ્રજાનું રક્ષણ કરતા ભગવાનને કઈ રીતે દોષ થાય ? એ કથનને ગાથા ૧૨૭૦ના પૂર્વાર્ધમાં સ્પષ્ટ કરતા કહે છે કે શિલ્પાદિના વિધાનમાં ભગવાનનો પ્રધાન અંશ બહુ દોષનું નિવારણ કરવાનો છે, માટે ભગવાને બતાવેલ શિલ્પાદિની પ્રવૃત્તિકાળમાં પ્રજા દ્વારા કરાતા આરંભ-સમારંભમાં ભગવાનને અનુમતિરૂપ દોષ નથી.

હવે શિલ્પાદિના વિધાનની જેમ જિનભવનાદિમાં અને જિનપૂજાદિમાં પણ શ્રાવકને દોષ નથી, તે ગાથા ૧૨૭૦ના ઉત્તરાર્ધમાં અને ગાથા ૧૨૭૧માં બતાવતાં કહે છે – બહુ દોષની નિવારણા હોવાને કારણે શિલ્પાદિના વિધાનમાં ભગવાનને દોષ નથી. તેથી જેમ નાગ વગેરેથી પુત્રનું રક્ષણ કરવામાં જીવિતનું રક્ષણ થતું હોવાથી, પુત્રને ખેંચવાથી પુત્રને કાંટાદિ લાગવારૂપ દોષ થવા છતાં માતાનો શુભ યોગ છે, તેમ ફળને આશ્રયીને હિંસાની નિવૃત્તિ કરાવનારી જિનભવનાદિ દ્રવ્યસ્તવમાં થતી હિંસા પરમાર્થથી અહિંસા જાણવી; કેમ કે જિનભવનના નિર્માણાદિકાળમાં શ્રાવકને વર્તતા શુભ યોગથી, તે જિનભવનાદિ કરાવનાર શ્રાવકને સંયમની પ્રાપ્તિ થાય છે, જિનભવનાદિનું નિમિત્ત પામીને અન્ય જીવોને પણ બીજાધાનાદિ થાય છે, અને ક્રમે કરીને સર્વ જીવો મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. આથી યતનાપૂર્વક કરાયેલ જિનભવનાદિમાં, જે હિંસા થઈ તેનાથી અધિક હિંસાની નિવૃત્તિ થતી હોવાથી તત્ત્વથી તે હિંસા અહિંસારૂપ છે. એ રીતે વિધિપૂર્વક પૂજા આદિ કરતી વખતે જે પુષ્પાદિની હિંસા થાય છે, તે પણ તત્ત્વથી અહિંસા જ છે; કેમ કે તે પૂજાદિથી તે શ્રાવકને ભાવિમાં સંયમની પ્રાપ્તિ થશે ત્યારે ઘણી અહિંસા થશે. II૧૨૭૦/૧૨૭૧ા

અવતરણિકા ઃ

प्रसङ्गमाह —

અવતરણિકાર્થ :

પ્રસંગને કહે છે અર્થાત્ ગાથા ૧૨૫૨ના ઉત્તરાર્ધમાં કહેલ કે વિધિપર શ્રાવકની જિનભવનાદિગત પૃથ્વી આદિની હિંસા મોક્ષફળવાળી છે. એ કથનમાં પૂર્વપક્ષી દ્વારા અપાતી આપત્તિને કહે છે –

ગાથા :

सिअ पूआउवगारो ण होइ इह कोइ पूडणिज्जाणं । कयकिच्वत्तणओ तह जायइ आसायणा चेवं ॥१२७२॥

અન્વચાર્થઃ

सिअ=થાય=પૂર્વપક્ષીને આ પ્રમાશે આશંકા થાય. इह=અહીં=જગતમાં, कयकिच्चत्तणओ=કૃતકૃત્યપશું હોવાથી पૂड़णिज्जाणं=પૂજનીયોની पૂआउ=પૂજા વડે कोइ उवगारो=કોઈ ઉપકાર ण होइ=થતો નથી. तह च=અને તે પ્રકારે=કૃતકૃત્યની પૂજા કરવામાં આવે તે પ્રકારે, एर्व=આ રીતે=અકૃતકૃત્યપશાનું આપાદન થયું એ રીતે, आसायणा=આશાતના जायइ=થાય છે.

ગાથાર્થ :

પૂર્વપક્ષીને આ પ્રમાણે આશંકા ચાચ. જગતમાં કૃતકૃત્યપણું હોવાથી પૂજ્યોની પૂજા વડે કોઈ ઉપકાર થતો નથી. અને કૃતકૃત્થની પૂજા કરવામાં આવે તે પ્રકારે અકૃતકૃત્થપણાનું આપાદન થયું એ રીતે આશાતના થાય છે.

રીકા :

स्यात्-पूजयोपकारः तुष्ट्यादिरूपः न भवति कश्चिदिह पूज्यानां, तीर्थकृतां कृतकृत्यत्वादिति युक्तिः, तथा जायते आशातना चैवम् अकृतकृत्यत्वापादनेनेति गाथार्थः ॥१२७२॥

ટીકાર્થ ઃ

स्यात् થી પૂર્વપક્ષી શંકા કરે છે – પૂજ્યોની પૂજા વડે તુષ્ટિ આદિરૂપ કોઈ ઉપકાર થતો નથી; કેમ કે તીર્થકરોનું કૃતકૃત્યપણું છે એ પ્રકારની યુક્તિ છે. અને તે પ્રકારે=કૃતકૃત્યની પૂજા કરવામાં આવે તે પ્રકારે, આ રીતે અકૃતકૃત્યપણાના આપાદનથી આશાતના થાય છે=ભગવાનની પૂજા કરી એ રીતે ભગવાનમાં અકૃતકૃત્યપણાનું સ્થાપન થવાથી ભગવાનની આશાતના થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાથા :

ता अहिगनिव्वत्तीए गुणंतरं णत्थि एत्थ निअमेणं । इअ एअगया हिंसा सदोस मो होइ णायव्वा ॥१२७३॥

અન્વચાર્થ :

ता=તે કારણથી एत्थ=અહીં=પૂજાદિમાં, निअमेणं=નિયમથી अहिगनिव्वत्तीए=અધિકની નિવૃત્તિ વડે= પૂજાદિમાં જે દોષ થાય છે તેનાથી અધિક દોષની નિવૃત્તિ વડે, गुणंतरं=ગુણાંતર=અન્ય ગુણ, णत्थि=થતો નથી, इअ=એથી एअगया हिंसा=એતદ્ગત હિંસા=પૂજાદિગત હિંસા, सदोस मो=સદોષ જ णायव्वा होइ= જ્ઞાતવ્ય થાય છે.

ગાથાર્થ :

તે કારણથી પૂજાદિમાં નિચમથી અધિક દોષની નિવૃત્તિ વડે અન્ય ગુણ થતો નથી, એથી પૂજાદિગત હિંસા દોષવાળી જ જાણવી.

રીકા :

तदधिकनिवृत्त्या हेतुभूतया गुणान्तरं नाऽस्त्यत्र नियमेन पूजादौ, इति एतद्गता≃पूजादिगता हिंसा सदोषैव भवति ज्ञातव्या, कस्यचिदनुपकारादिति गाथार्थः ॥१२७३॥

ટીકાર્થ :

તે કારણથી=પૂજા વડે ભગવાનની આશાતના થાય છે તે કારણથી, અહીં=પૂજાદિમાં, નિયમથી હેતુભૂત એવી અધિકની નિવૃત્તિ વડે=ગુણાંતરપ્રાપ્તિના હેતુભૂત એવી અધિક દોષની નિવૃત્તિ વડે, ગુણાંતર થતો નથી, એથી એતદ્દગત=પૂજાદિગત, હિંસા સદોષ જ જ્ઞાતવ્ય થાય છે; કેમ કે કોઈને પણ અનુપકાર છે=પૂજાદિગત હિંસાથી કોઈપણ જીવને ઉપકાર થતો નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અહીં પૂર્વપક્ષી શંકા કરે કે શ્રાવક ભગવાનની પૂજા કરે છે, તેનાથી શ્રાવકને ભગવાનથી તુષ્ટિ વગેરે રૂપ કોઈ ઉપકાર થતો નથી; કેમ કે ભગવાન કૃતકૃત્ય છે, માટે શ્રાવકની પૂજાથી તોષ પામીને શ્રાવક પર ઉપકાર કરવા આદિરૂપ કોઈ કૃત્ય ભગવાનને બાકી નથી; આમ છતાં શ્રાવક ભગવાનની પૂજા કરે છે, તેનાથી કૃતકૃત્ય એવા ભગવાનમાં અકૃતકૃત્યપણાનું આપાદન થાય છે અર્થાત્ ''મારા દ્વારા કરાયેલી પૂજાથી ભગવાન તુષ્ટ થઈને મારું કલ્યાણ કરશે'' એમ વિચારીને કરાતી પૂજાથી કૃતકૃત્ય એવા ભગવાન અકૃતકૃત્યરૂપે સ્થાપન થાય છે, માટે ભગવાનની આશાતના થાય છે; અને જેનાથી ભગવાનની આશાતના થતી હોય તેવી પ્રવૃત્તિથી ગુણાંતરપ્રાપ્તિના હેતુભૂત એવી અધિક દોષની નિવૃત્તિ થાય નહીં, અને જેનાથી અધિક દોષની નિવૃત્તિ થતી ન હોય તેવી પ્રવૃત્તિથી ગુણાંતર પ્રાપ્ત થાય નહીં. માટે ભગવાનની પૂજાદિમાં થતી હિંસા દોષવાળી જ છે; કેમ કે તે પૂજાદિથી શ્રાવકને કોઈ ઉપકાર થતો નથી અને ભગવાનને કોઈ ઉપકાર થતો નથી, માત્ર જે જીવોની હિંસા થાય છે તેઓને પીડા થાય છે. **ા૧૨૭૨/૧૨૭૩ા**

અવતરણિકા ઃ

अत्रोत्तरम् –

અવતરશિકાર્થ :

અહીં ઉત્તરને કહે છે=ગાથા ૧૨૭૨-૧૨૭૩માં પૂર્વપક્ષીએ જે પ્રસંગ આપ્યો, એમાં ગ્રંથકાર ગાથા ૧૨૭૭ સુધી જવાબ આપે છે −

ગાશા :

उवगाराभावे वि हु चिंतामणिजलणचंदणाईणं । विहिसेवगस्स जायइ तेहिंतो सो पसिद्धमिणं ॥१२७४॥ इअ कयकिच्चेहिंतो तब्भावे णत्थि कोइ वि विरोहो । एत्तो च्चिअ ते पुज्जा का खलु आसायणा तीए ? ॥१२७५॥

અન્વચાર્થઃ

चिंतामणिजलणचंदणाईणं=ચિંતામણિ, જ્વલન, ચંદનાદિથી उवगाराभावे वि=ઉપકારનો અભાવ હોતે છતે પણ विहिसेवगस्स=વિધિસેવકને=ચિંતામણિ આદિને વિધિપૂર્વક સેવનાર પુરુષને, तेर्हितो=તેઓથી= ચિંતામણિ આદિથી, सो=તે=ઉપકાર, जायइ=થાય છે, इणं पसिद्धं=એ પ્રસિદ્ધ છે. इअ=એ રીતે कय-किच्चेहिंतो=કૃતકૃત્યથી तब्भावे=તેના ભાવમાં=ઉપકારના સદ્ભાવમાં, कोइ वि विरोहो णत्थि=કોઈપણ વિરોધ નથી. एत्तो च्चिअ=આથી જ ते=તેઓ=ભગવાન, पुज्ज़ा=પૂજ્ય છે. तीए=તેના વડે=પૂજા વડે, का खलु=ખરેખર કઈ आसायणा ?=આશાતના થાય ?

★ ગાથા ૧૨૭૪માં રહેલ 'हુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

ચિંતામણિ, અગ્નિ, ચંદનાદિથી ઉપકારનો અભાવ હોવા છતાં પણ ચિંતામણિ આદિને વિદ્યપૂર્વક સેવનાર પુરુષને ચિંતામણિ, અગ્નિ, ચંદનાદિથી ઉપકાર થાય છે, એ પ્રસિદ્ધ છે. એ રીતે ફૃતફૃત્ય એવા ભગવાનથી ઉપકારના સદ્ભાવમાં કોઈપણ વિરોધ નથી, આથી જ ભગવાન પૂજ્ય છે. પૂજા વડે ખરેખર કઈ આશાતના થાય ?

ાસ્કાડ

उपकाराभावेऽपि विषयादेः चिन्तामणिज्वलनपूजनादिभ्यः(?चन्दनादिभ्यः) सकाशात् विधि-सेवकस्य पुंसः जायते तेभ्य एव स=उपकारः, प्रसिद्धमेतल्लोक इति गाथार्थः ॥१२७४॥

एवं कृतकृत्येभ्यः=पूज्येभ्यः सकाशात् तद्भावे=उपकारभावे नास्ति कश्चिद्विरोध इति, अत एव= कृतकृत्यत्वाद् गुणात् ते=भगवन्तः पूज्याः, एवं च का खल्वाशातना तया=पूजयेति गाथार्थः ॥१२७५॥

★ ''<mark>उवगाराभावे वि''</mark>માં 'अपि'થી એ કહેવું છે કે ચિંતામણિ આદિથી ઉપકાર થતો હોય તો તો વિધિસેવકને ઉપકાર થાય છે, પરંતુ ચિંતામણિ આદિથી **ઉપકાર ન થતો હોય તોપણ** વિધિસેવકને ચિંતામણિ આદિથી જ ઉપકાર થાય છે.

नोंध ः

ટીકામાં चिन्तामणिज्वलनपूजनादिभ्य: છે તેને સ્થાને મૂળગાથા પ્રમાણે चिन्तामणिज्वलनचन्दनादिभ्य: હોવું બેઇએ.

રીકાર્થ :

ચિંતામણિ, જ્વલન=અગ્નિ, ચંદન આદિથી ઉપકારનો અભાવ હોતે છતે પણ વિધિસેવક પુરુષને≕ ચિંતામણિ આદિનું વિધિપૂર્વક સેવન કરનાર પુરુષને, તેઓથી જ=ચિંતામણિ આદિથી જ, તે≕ઉપકાર, થાય છે, એ લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

એ રીતે કૃતકૃત્યથી=પૂજ્યથી, તેના ભાવમાં=ઉપકારના ભાવમાં, કોઈ વિરોધ નથી. આથી જ= કૃતકૃત્યપણારૂપ ગુણથી જ, તેઓ=ભગવાન, પૂજ્ય છે. અને આ રીતે તેના વડે=પૂજા વડે, ખરેખર કઈ આશાતના થાય ? એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે રીતે ચિંતામણિ આદિ "આ પુરુષ મારી પૂજા કરે છે, માટે હું એના પર ઉપકાર કરું" એ પ્રકારના યત્નથી વિધિસેવક પુરુષ પર ઉપકાર કરતા નથી, તોપણ ચિંતામણિ આદિનું વિધિપૂર્વક સેવન કરનાર પુરુષને ચિંતામણિ આદિથી જ ઉપકાર થાય છે, એ લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે; એ રીતે કૃતકૃત્ય એવા ભગવાનથી ઉપકાર થવામાં કોઈ વિરોધ નથી અર્થાત્ ભગવાન યત્નથી કોઈના પર ઉપકાર કરતા નથી, તોપણ ભગવાનની વિધિપૂર્વક પૂજા કરનાર શ્રાવકને ભગવાનથી જ ઉપકાર થાય છે, એમ સ્વીકારવામાં કોઈ વિરોધ નથી.

વળી, જેમ ચિંતામણિ આદિમાં ચિંતામણિ આદિપશું હોવાથી જ ચિંતામણિ આદિ પૂજ્ય છે, તેમ ભગવાનમાં કૃતકૃત્યપણારૂપ ગુણ હોવાથી જ ભગવાન પૂજ્ય છે; અને જેમ ચિંતામણિ આદિ સ્વયં કોઈનો ઉપકાર નહીં કરતા હોવા છતાં વિધિસેવક પુરુષને ઉપકાર થાય છે, તેમ ભગવાન સ્વયં કોઈના ઉપકાર માટે યત્ન નહીં કરતા હોવા છતાં વિધિસેવક શ્રાવકને ઉપકાર થાય છે. આથી ભગવાનની પૂજાથી આશાતના કઈ રીતે થાય ? અર્થાત્ પૂજાથી ભગવાનની આશાતના તો થતી નથી, પરંતુ ભગવાન પ્રત્યે પૂજ્યભાવની વૃદ્ધિ થાય છે. II ૧૨૭૪/૧૨૭૫II

અવતરણિકાઃ

ગાથા ૧૨૭૨માં પૂર્વપક્ષીએ પ્રસંગ આપતાં કહેલ કે કૃતકૃત્ય એવા ભગવાનની પૂજા વડે અકૃતકૃત્યપણાનું આપાદન થવાથી ભગવાનની આશાતના થાય છે. તેનું નિરાકરણ ગ્રંથકારે ગાથા ૧૨૭૪-૧૨૭૫માં કર્યું; વળી ગાથા ૧૨૭૩માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે પૂજાદિમાં અધિક દોષની નિવૃત્તિ વડે ગુણાંતર નથી, એથી પૂજાદિગત હિંસા સદોષ જ જાણવી. તેનું નિરાકરણ ગ્રંથકાર ગાથા ૧૨૭૬-૧૨૭૭માં કરે છે –

ગાચા :

अहिगणिवित्ती वि इहं भावेणाहिगरणा णिवित्तीओ । तद्वंसणसुहजोगा गुणंतरं तीए परिसुद्धं ॥१२७६॥

અન્વચાર્થ :

भावेण=ભાવથી इहं=અહીં=પૂજાદિમાં, अहिगरणा=અધિકરણથી णिवित्तीओ=નિવૃત્તિ હોવાને કારણે अहिगणिवित्ती वि=અધિકની નિવૃત્તિ પજ્ઞ છે=પૂજાદિગત હિંસાથી જે દોષ થાય છે તેનાથી અધિક દોષની નિવૃત્તિ પજ્ઞ છે. तीए=તેમાં=પૂજામાં, तद्दंसणसुहजोगा=તેના=ભગવાનના, દર્શનના શુભ યોગથી परिसुद्धं गुणंतरं=પરિશુદ્ધ ગુણાંતર થાય છે.

ગાથાર્થ :

ભાવથી પૂજાદિમાં અધિકરણથી નિવૃત્તિ હોવાને કારણે પૂજાદિગત હિંસાથી થતા દોષથી અધિક દોષની નિવૃત્તિ પણ છે. પૂજામાં ભગવાનના દર્શનના શુભ ચોગથી પરિશુદ્ધ અન્ય ગુણ થાય છે.

રીકા ઃ

अधिकनिवृत्तिरप्यत्र=पूजादौ भावेनाधिकरणान्निवृत्तेः कारणात्, तद्दर्शनशुभयोगात् गुणान्तरं तस्यां= पूजायां परिशुद्धमिति गाथार्थः ॥१२७६॥

★ ''अहिगणिबित्ती वि''માં 'अपि'થી એ કહેવું છે કે પૂજા આદિમાં પૂર્વપक્षીના કહ્યા મુજબ આશાતના તો થતી નથી, પરંતુ અધિક દોષની નિવૃત્તિ પણ થાય છે.

ટીકાર્થ :

ભાવથી=ભગવાનના ગુણો પ્રત્યે પૂજ્યતાની વૃદ્ધિરૂપ ભાવથી, અહીં=પૂજાદિમાં, અધિકરણથી નિવૃત્તિને કારણે અધિકની નિવૃત્તિ પણ છે=પૂજાદિગત હિંસાથી થતા દોષથી અધિક દોષની નિવૃત્તિ પણ છે. તેમાં= પૂજામાં, તેના=ભગવાનના, દર્શનના શુભ યોગથી પરિશુદ્ધ ગુણાંતર થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાથા :

ता एअगया वेवं हिंसा गुणकारिणि त्ति विन्नेआ । तह भणिअणायओ च्चिय एसा अप्पेह जयणाए ॥१२७७॥

અન્વચાર્થ :

तान्ते કારણથી एअगया वि हिंसा-એતદ્ગત પશ હિંસા-પૂજાગત પશ હિંસા, एवं-આ રીતે-ગાથા ૧૨૭૪માં બતાવ્યું એ રીતે, गुणकारिणी विन्नेआ-ગુણકારી જાણવી. तह-તે પ્રકારે-ગાથા ૧૨૭૦-૧૨૭૧માં બતાવ્યું તે પ્રકારે, भणिअणायओ च्विय-ભણિત ન્યાયથી જ इह-અહીં--દ્રવ્યસ્તવમાં, एसा-આ--હિંસા, जयणाए-યતનાથી अण्या-અલ્પ છે.

```
★ 'त्ति' પાદપૂર્તિ અર્થે છે.
```

ગાથાર્થ :

તે કારણથી પૂજાગત પણ હિંસા ગાથા ૧૨૭૪માં બતાવ્યું એ રીતે ગુણકારી જાણવી. ગાથા ૧૨૭૦-૧૨૭૧માં બતાવ્યું તે પ્રકારે કહેવાયેલ ન્યાયથી જ દ્રવ્યસ્તવમાં હિંસા ચતનાથી અલ્પ છે.

રીકા :

तत्=तस्मात् एतद्गताऽपि=पूजागताऽप्येवं हिंसा गुणकारिणी विज्ञेया, तथा भणितन्यायत एव अधिकनिवृत्त्यादेरेषा=हिंसाऽल्पेह यतनयेति गाथार्थः ॥१२७७॥

★ ''एतद्गताऽपि''માં 'अपि'થી એ જણાવવું છે કે નાગાદિથી પુત્રના રક્ષણમાં આકર્ષણગત દોષ તો ગુણકારી છે, પરંતુ **પૂજાગત પણ** હિંસા ગુણકારી છે.

★ ''**अधिकनिवृत्त्यादेः''**માં '**આ**दि' પદથી ગુણપ્રાપ્તિનું ગ્રહણ છે.

રીકાર્થ :

તે કારણથી આના ગત પણ≔પૂજાગત પણ, હિંસા આ રીતે=ગાથા ૧૨૭૪માં બતાવ્યું એ રીતે, ગુણને કરનારી જાણવી. તે પ્રકારે ભણિત ન્યાયથી જ=ગાથા ૧૨૭૦-૧૨૭૧માં બતાવ્યું તે પ્રકારના નાગાદિથી પુત્રના રક્ષણના દેષ્ટાંતથી જ, અધિકની નિવૃત્તિ આદિને કારણે અહીં=દ્રવ્યસ્તવમાં, આ=હિંસા, યતનાથી અલ્પ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વિધિપૂર્વક ભગવાનની પૂજા કરતી વખતે વિવેકી શ્રાવકને પુષ્પાદિ જીવો પ્રત્યે દયાનો ભાવ હોય છે અને ભગવાનમાં રહેલી વીતરાગતા પ્રત્યે પૂજ્યતાનો ભાવ હોય છે. આ રીતે ભગવાનની પૂજાકાળમાં વર્તતા ઉત્તમ ભાવને કારણે શ્રાવકને પૂજાની ક્રિયાથી કર્મબંધ થતો નથી, માટે પૂજાની ક્રિયા કર્મબંધના કારણીભૂત એવા અધિકરણરૂપ નથી. આથી પૂજામાં થતી હિંસાથી અધિક હિંસાની નિવૃત્તિ થાય છે.

જેમ –

ભગવાન મહાવીરે બ્રાહ્મણને વસ્ત્રનું દાન કર્યું અને તે બ્રાહ્મણે તે વસ્ત્રને વેચીને પોતાની આજીવિકા ચલાવી, તોપણ ભગવાનની વસ્ત્રદાનની ક્રિયા અધિકરણરૂપ બની નહીં; કેમ કે વસ્ત્રદાન કરતી વખતે ભગવાનને ઉત્તમ ભાવ હતો કે આ વસ્ત્રદાનથી આ બ્રાહ્મણને બીજાધાન થશે, તેનાથી તેને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થશે અને તેનાથી સર્વ આરંભ-સમારંભની નિવૃત્તિ થશે. તેમ –

ભગવાનની પૂજા કરતી વખતે શ્રાવકના હૈયામાં દયાનો પરિષ્રામ, ભગવાનના ગુણો પ્રત્યેનો પક્ષપાત વગેરે ભાવો વર્તતા હોવાથી તે પૂજાની ક્રિયા અધિકરણરૂપ બનતી નથી, અને અધિકરણ નહીં બનતી હોવાથી તે પૂજાની ક્રિયાથી સંયમની પ્રાપ્તિ દ્વારા અધિક હિંસાની નિવૃત્તિ થાય છે.

વળી, પૂજામાં ભગવાનના દર્શનનો શુભ યોગ વર્તતો હોવાથી પરિશુદ્ધ ગુણાંતર પ્રાપ્ત થાય છે, અર્થાત્ ભગવાનની પૂજાકાળમાં શ્રાવક ભગવાનના પારમાર્થિક સ્વરૂપનું ચિંતવન કરે છે એ રૂપ ભગવાનના સ્વરૂપના દર્શનથી, શ્રાવકના હૈયામાં શુભ મનોયોગ વર્તે છે અને તે શુભ મનોયોગથી શ્રાવકને સંયમગ્રહણની શક્તિસંચયરૂપ પરિશુદ્ધ એવો અન્ય ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી પૂજાગત હિંસા પણ ગાથા ૧૨૭૪માં બતાવ્યું એ રીતે ગુણકારી છે.

વળી, ગાથા ૧૨૭૦-૧૨૭૧માં બતાવ્યું તે પ્રકારે જેમ નાગાદિથી પુત્રનું રક્ષણ કરવા માટે પુત્રને ખેંચતી માતાનો શુભ યોગ છે, તેમ ભગવાનની પૂજામાં થતી હિંસા અનુબંધને આશ્રયીને નિવૃત્તિપ્રધાન છે. આથી ભગવાનની પૂજાથી પૂજામાં થતી હિંસા કરતાં અધિક હિંસાની નિવૃત્તિ થતી હોવાથી, યતનાથી વર્તતા શ્રાવકને દ્રવ્યસ્તવમાં અલ્પ હિંસા થાય છે અર્થાત્ હેતુ અને અનુબંધથી હિંસા થતી નથી, માત્ર સ્વરૂપથી હિંસા થાય છે. માટે તેવી અલ્પ હિંસા પરમાર્થથી અહિંસારૂપ જ છે; કેમ કે કર્મબંધ પ્રત્યે સ્વરૂપહિંસા કારણ નથી, પરંતુ હેતુહિંસા અને અનુબંધહિંસા કારણ છે. II૧૨૭૮/૧૨૭૭I

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૨૪૬-૧૨૪૭માં ગ્રંથકારે કહેલ કે ઉપપત્તિશૂન્ય વચનમાત્ર પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત થતું નથી, પરંતુ દેષ્ટ-ઇષ્ટઅવિરુદ્ધ અને સંભવતા સ્વરૂપવાળું વિશિષ્ટ જ વચન પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત થાય છે. તેથી ગાથા ૧૨૪૮થી ૧૨૫૭ સુધી દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું સર્વજ્ઞવચન કઈ રીતે દેષ્ટ-ઇષ્ટઅવિરુદ્ધ છે ? અને યાગને કહેનારું વેદવચન કઈ રીતે દેષ્ટ-ઇષ્ટવિરુદ્ધ છે ? તે બતાવ્યું, ત્યારપછી પૂર્વપક્ષીએ જે ગાથા ૧૨૩૧થી ૧૨૩૩માં શંકા કરીને સ્થાપન કરેલ કે યાગીય હિંસા દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા સદેશ છે, તેનું ગ્રંથકારે ગાથા ૧૨૫૮થી ૧૨૬૬ સુધી નિરાકરણ કર્યું.

હવે દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું સર્વજ્ઞવચન કઈ રીતે સંભવતા સ્વરૂપવાળું છે અને યાગને કહેનારું વેદવચન કઈ રીતે સંભવતા સ્વરૂપવાળું નથી ? તે ગાથા ૧૩૦૧ સુધી_:બતાવે છે –

ગાશા :

तह संभवंतरूवं सव्वं सव्वण्णुवयणओ एअं । तं णिच्छिअ(?णिच्छियं)कहिआगमपउत्तगुरुसंपयाएहिं ॥१२७८॥

અન્વચાર્થ :

तह-તથા सव्वण्णुवयणओ-સર્વજ્ઞનું વચન હોવાથી सव्वं एअं=સર્વ આ='દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ દારા મોક્ષનું કારણ છે' ઇત્યાદિ પૂર્વમાં કહેવાયેલું સર્વ કથન, संभवंतरूवं=સંભવતા રૂપવાળું છે=સંભવી શકે એવા સ્વરૂપવાળું છે. (અને) कहिआगमपउत्तगुरुसंपयाएहिं=કથિતઆગમપ્રયુક્તગુરુસંપ્રદાયથી=સર્વજ્ઞ વડે કહેવાયેલ આગમથી પ્રયોજાયેલ ગુરુઓની પરંપરાથી, तं=તે=સર્વજ્ઞનું વચન, णिच्छियं=નિશ્ચિત છે. ગાથાર્થ :

અને સર્વજ્ઞનું વચન હોવાથી 'દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ હારા મોક્ષનું કારણ છે' ઇત્યાદિ પૂર્વમાં કહેવાચેલું સર્વ કથન સંભવી શકે એવા સ્વરૂપવાળું છે. અને સર્વજ્ઞ વડે કહેવાચેલ આગમથી પ્રયોજાચેલ ગુરૂઓની પરંપરાથી સર્વજ્ઞનું વચન નિશ્ચિત છે.

ડીકા :

तथा सम्भवद्रूपं सर्वं सर्वज्ञवचनत एतद्, यदुक्तं तत् निश्चित्य(?निश्चितं)सर्वज्ञावगतकथिता-गमप्रयुक्तानिवास्तिगुरुसम्प्रदायेभ्यः सकाशादिति गाथार्थः ॥१२७८॥

नोंध ः

મૂળગાથામાં **णिच्छिअ** છે, તેને સ્થાને પ્રતિમાશતક પ્રમાણે णिच्छियं હોવું જોઇએ અને ટીકામાં **निश्चित्य** છે, તેને સ્થાને પ્રતિમાશતક પ્રમાણે **निश्चितं** હોવું જોઇએ.

રીકાર્થ :

તથા સર્વજ્ઞનું વચન હોવાથી સર્વ આ='દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ દ્વારા મોક્ષનું કારણ છે' ઇત્યાદિ પૂર્વમાં કહેવાયેલું સર્વ કથન, સંભવતા રૂપવાળું છે=સંભવી શકે એવા સ્વરૂપવાળું છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે પૂર્વમાં કહેવાયું એ સર્વ કથન સર્વજ્ઞનું વચન છે કે કોઈ અન્ય વ્યક્તિનું વચન છે ? એનો કઈ રીતે નિર્ણય થઈ શકે ? એથી કહે છે –

જે કહેવાયું='દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ દારા મોક્ષનું કારણ છે' ઇત્યાદિ સર્વ સર્વજ્ઞનું વચન છે એમ જે પૂર્વમાં કહેવાયું, તે સર્વજ્ઞ વડે અવગત અને કથિત એવા આગમથી પ્રયુક્ત એવા અનિવારિત ગુરુસંપ્રદાયથી નિશ્ચિત છે=સર્વજ્ઞ ભગવાન વડે જ્ઞાનમાં જણાયેલ અને ત્યારપછી કહેવાયેલ એવા આગમથી પ્રયોજાયેલ એવી નહીં નિવારણ કરાયેલ ગુરુઓની પરંપરાથી નિર્ણય પામેલ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

દ્રવ્યસ્તવ કરવાથી શ્રાવકને ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ વગેરે ગુણો થાય છે અને તે ગુણો દ્વારા ક્રમે કરીને શ્રાવકને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, આથી દ્રવ્યસ્તવ મોક્ષનું કારણ છે. આ સર્વ કથન સર્વજ્ઞનું વચન હોવાને કારણે સંભવી શકે તેવા સ્વરૂપવાળું છે; કેમ કે કોઈ સર્વજ્ઞે કહેલ છે એમ સ્વીકારવાથી, તે વચનને કહેનાર કોઈ પુરુષ છે એમ પ્રાપ્ત થવાથી સંભવી શકે તેવા સ્વરૂપવાળું છે; પરંતુ યાગને કહેનારા વેદવચનની જેમ સંભવી ન શકે તેવા સ્વરૂપવાળું નથી અર્થાત્ અન્ય દર્શનવાળા જેમ વેદને અપૌરુષેય માને છે, તેમ આગમને અપૌરુષેય માનવામાં આવે તો દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું વચન સંભવી શકે નહીં. વળી વચનને અપૌરુષેય માનવામાં આવે તો વચન અસંભવતા સ્વરૂપવાળું કેમ પ્રાપ્ત થાય ? તે સ્વયં ગ્રંથકાર આગળમાં કહેવાના છે. અહીં પ્રશ્ન થાય કે દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું વચન સર્વજ્ઞનું છે કે અન્ય કોઈ વ્યક્તિનું છે, તે કઈ રીતે નક્કી થાય ? તેથી કહે છે –

સર્વજ્ઞ ભગવાને પ્રથમ કેવલજ્ઞાનથી પોતે જાશ્યું કે અધિકારી જીવથી સમ્યગ્ રીતે સેવાયેલ દ્રવ્યસ્તવ સંસારના ઉચ્છેદનું કારણ બને છે, અને તેવું જાણીને સર્વજ્ઞ ભગવાને પ્રરૂપેલા આગમોથી પ્રયુક્ત જે અનિવારિત ગુરુસંપ્રદાય અર્થાત્ આગમમાં બતાવેલ વિધિ પ્રમાશે પ્રવૃત્તિ કરનારી જે ગુરુઓની અસ્ખલિત પરંપરા, તેનાથી વર્તમાનના આગમો સર્વજ્ઞ વડે કહેવાયેલા છે એમ નક્કી થાય છે. આથી દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું વચન પશ સર્વજ્ઞ વડે કહેવાયેલું છે એમ નક્કી થાય છે.

આનાથી એ ફલિત થાય કે તે કાળે તે સર્વજ્ઞ ભગવાન તીર્થંકરે કેવલજ્ઞાનથી જગતના સર્વ પદાર્થો જાણ્યા, જાણીને તે પ્રમાણે જ કહ્યા અને તીર્થંકર વડે કહેવાયેલા તે પદાર્થો આગમમાં ગૂંથાયા; વળી તે આગમમાં બતાવાયેલ વિધિ પ્રમાણે જેઓ સંયમ ગ્રહણ કરીને પ્રવર્તે છે, તેવા ગુરુઓની જે અનિવારિત પરંપરા ચાલે છે, તે પરંપરાથી નિર્ણય થાય છે કે આ આગમને કહેનારા છદ્મસ્થ નથી પરંતુ સર્વજ્ઞ છે, માટે દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું વચન પણ સર્વજ્ઞનું જ છે. આથી સર્વજ્ઞથી કથિત હોવાથી 'સર્વજ્ઞ આવું કહે છે' એ કથન અત્યંત અસંભવી નથી, પરંતુ સંભવી શકે તેવું છે અને સંભવી શકે તેવું હોવાથી તેવું વિશિષ્ટ જ વચન વિચારક પુરુષની પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત બની શકે છે, એમ ગાથા ૧૨૪૬-૧૨૪૭ સાથે સંબંધ છે. ા૧૨૭૮ા

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે બતાવ્યું કે દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું સર્વજ્ઞવચન સંભવતા સ્વરૂપવાળું છે, હવે યાગને કહેનારું વેદવચન સંભવતા સ્વરૂપવાળું નથી, તે બતાવે છે –

ગાથા :

वेअवयणं तु नेवं अपोरसेअं तु तं मयं जेणं । इअमच्चंतविरुद्धं वयणं च अपोरसेअं च ॥१२७९॥

અન્વચાર્શ્વः

वेअवयणं तु=વળી વેદવચન एवं न=આવું નથી=સંભવતા સ્વરૂપવાળું નથી; जेणं=જે કારણથી तं= તે=વેદવચન, अपोरसेअं तु मयं=અપૌરુષેય જ મનાયું છે. वयणं च अपोरसेअं च=અને વચન અને અપૌરુષેય इअं=એ अच्चंतविरुद्धं=અત્યંત વિરુદ્ધ છે.

ગાથાર્થ :

વળી વેદવચન સંભવતા સ્વરૂપવાળું નથી; જે કારણથી વેદવચન અપીરુષેચ જ મનાચું છે. અને વચન અને અપીરુષેચ એ અત્યંત વિરુદ્ધ છે.

કીકા :

वेदवचनं तु न एवं=सम्भवत्स्वरूपं, अपौरुषेयमेव तन्मतं येन कारणेन, इदमत्यन्तविरुद्धं वर्त्तते, यदुत-वचनं चाऽपौरुषेयं चेति गाथार्थ: ॥१२७९॥

ડીકાર્શ :

વળી વેદવચન આવું≕સંભવતા સ્વરૂપવાળું, નથી; જે કારણથી તે=વેદવચન, અપૌરુષેય જ મનાયું છે. આ=વેદવચન અપૌરુષેય મનાયું છે એ, અત્યંત વિરુદ્ધ વર્તે છે. અને તે વિરોધ <mark>ચદુત</mark> થી બતાવે છે – અને વચન અને અપૌરુષેય, એ અત્યંત વિરુદ્ધ છે, એમ અન્વય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વેદવચનને પ્રમાણભૂત સ્વીકારનાર મીમાંસકો વેદને અપૌરુષેય કહે છે; કેમ કે તેઓ માને છે કે જગતમાં કોઈ પુરુષ સર્વજ્ઞ નથી, માટે અતીન્દ્રિય પદાર્થોને કોઈ કહી શકે નહીં. અને જો વેદ પુરુષથી રચાયેલ હોય તો પુરુષની ક્ષતિને કારણે વેદમાં દોષનો સંભવ રહે, પરંતુ વેદવચન અપૌરુષેય છે, માટે વેદમાં કોઈ દોષની સંભાવના રહેતી નથી, માટે વેદવચન પ્રમાણ છે.

તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે જે રીતે દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું સર્વજ્ઞવચન સંભવતા સ્વરૂપવાળું છે, તે રીતે વેદવચન સંભવતા સ્વરૂપવાળું નથી; કેમ કે મીમાંસકો વડે વેદવચન અપૌરુષેય મનાયું છે અને વચનને અપૌરુષેય કહેવું અત્યંત વિરોધી છે. જેમ 'મારી માતા વંધ્યા છે' એ કથનમાં 'માતા' અને 'વંધ્યા' એ શબ્દ વિરોધી છે, તેમ 'વચન અપૌરુષેય છે' એ કથનમાં ક'વચન' અને 'અપૌરુષેય' એ શબ્દ વિરોધી છે. વળી વચન અને અપૌરુષેય વિરોધી કેમ છે ? એ ગ્રંથકારશ્રી આગળમાં સ્વયં બતાવે છે. **ા૧૨૭૯ા**

અવતરણિકા ઃ

एतद्भावनायाह –

અવતરણિકાર્થ :

આના ભાવન માટે કહે છે=વેદવચન અપૌરુષેય છે એ કથન અત્યંત વિરુદ્ધ છે, એનું ભાવન કરવા માટે કહે છે –

ગાથા :

जं वुच्चइ त्ति वयणं पुरिसाभावे उ नेवमेअं ति । ता तस्सेवाभावो णिअमेण अपोरसेअत्ते ॥१२८०॥

અન્વચાર્થઃ

जं वुच्चइ त्ति वयणं=જે કારણથી 'કહેવાય છે એ વચન છે.' एअं ऊ=વળી આ=વચન, पुस्सिाभावे=પુરુષનો અભાવ હોતે છતે एवं न=આવું નથી=પુરુષથી કહેવાય છે એવું નથી, ता=તે કારણથી अपोरसेअत्ते=અપૌરુષેયત્વ હોતે છતે णिअमेण=નિયમથી तस्सेव=તેનો જ=વચનનો જ, अभावो=અભાવ થાય.

★ 'તિ' પાદપૂર્તિ અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી 'કહેવાય છે એ વચન છે.' વળી વચન પુરુષનો અભાવ હોતે છતે પુરુષથી કહેવાય છે એવું નથી, તે કારણથી અપૌરુષેચપણું હોતે છતે નિચમથી વચનનો જ અભાવ પ્રાપ્ત થાય.

ડીકા :

यद्=यस्माद् 'उच्यत इति वचनम्' अयमन्वर्थः, पुरुषाभावे तु नैवमेतत् नोच्यत इत्यर्थः, तत् तस्यैव= वचनस्याभावो नियमेनाऽपौरुषेयत्वे सत्यापद्यत इति गाथार्थः ॥१२८०॥

રીકાર્થ :

જે કારણથી 'કહેવાય છે એ વચન છે' એ અન્વર્થ છે=આવો વ્યુત્પત્તિ અર્થ છે. વળી આ=વચન, પુરુષનો અભાવ હોતે છતે આવું નથી=પુરુષ દારા કહેવાય છે એવું નથી; તો કેવું છે ? તેથી કહે છે – કહેવાતું નથી=પુરુષ દ્વારા કહેવાય નહીં એવું છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. તે કારણથી અપૌરુષેયત્વ હોતે છતે=વચનનું અપૌરુષેયપણું હોતે છતે, નિયમથી તેનો જ=વચનનો જ, અભાવ પ્રાપ્ત થાય, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ ઃ

"જે બોલાય તે વચન" આવી 'વચન' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ છે. આથી લોકમાં પણ કહેવાય છે કે "અમુક પુરુષનું આ વચન છે." આથી નક્કી થાય કે પુરુષ દ્વારા જે બોલાયેલું હોય, તેને જ વચન કહેવાય. જો કોઈ બોલનાર પુરુષ ન હોય તો, 'વચન' શબ્દની વ્યુત્પત્તિનો જે અર્થ છે તે ઘટતો નથી એટલે કે 'વચન બોલાતું નથી' એવો અર્થ પ્રાપ્ત થાય; અને જે બોલાતું ન હોય તેને વચન કહેવાય નહીં. માટે વચનને અપૌરુષેય કહીએ તો 'કોઈ પુરુષ દ્વારા નહીં બોલાયેલું આ વચન છે' એમ અર્થ પ્રાપ્ત થાય; અને વચન કોઈના દ્વારા બોલાયેલું નથી, એમ માનવું એ અનુભવવિરુદ્ધ છે. II૧૨૮૦II

અવતરણિકા ઃ

્ર ગાથા ૧૨૭૯માં કહેલ કે 'વચન' અને 'અપૌરુષેય' એ અત્યંત વિરુદ્ધ છે, એને દંઢ કરવા માટે કહે છે –

ગાથા :

तव्वावारविरहियं ण य कत्थइ सुव्वई इह वयणं । सवणे वि अ णासंका अदिस्सकत्तुब्भवाऽवेइ ॥१२८१॥

અન્વચાર્થઃ

इह य=અને અહીં=લોકમાં, तव्वावारविरहियं वयणं=તેના=પુરુષના, વ્યાપારથી વિરહિત વચન कत्थइ=ક્યાંય ण सुव्वई=સંભળાતું નથી. सवणे वि अ=અને શ્રવણ હોતે છતે પણ=ક્યારેક પુરુષના બોલવારૂપ વ્યાપાર વગર વચન સંભળાયે છતે પણ, अदिस्सकत्तुब्भवा आसंका=અદશ્ય કર્તાના ઉદ્ભવવાળી આશંકા ण अवेइ=દૂર થતી નથી.

ગાથાર્થ ઃ

લોકમાં પુરુષના વ્યાપારથી રહિત વચન ક્યાંચ સંભળાતું નથી, અને ક્યારેક પુરુષના બોલવારૂપ વ્યાપારથી રહિત વચન સંભળાચે છતે પણ, અદશ્ય કર્તાના ઉદ્ભવવાળી આશંકા દૂર થતી નથી.

રીકા ઃ

तद्व्यापारविरहितं=शून्यं न क्वचित् श्रूयते इह वचनं लोके, श्रवणेऽपि च सति नाऽऽशङ्काऽदृश्य-कर्त्रुद्धवाऽपैति, प्रमाणाभावादिति गाथार्थः ॥१२८१॥

રીકાર્થ ઃ

અહીં=લોકમાં, તેના વ્યાપારથી વિરહિત=પુરુષના બોલવારૂપ વ્યાપારથી રહિત=શૂન્ય, વચન ક્યાંય સંભળાતું નથી. અને શ્રવણ હોતે છતે પણ=પુરુષના બોલવારૂપ વ્યાપારથી રહિત વચન સંભળાયે છતે પણ, અદેશ્ય કર્તાના ઉદ્દભવવાળી આશંકા દૂર થતી નથી; કેમ કે પ્રમાણનો અભાવ છે=પુરુષના બોલવાના વ્યાપાર વગરનું વચન હોય છે એમ સ્વીકારવામાં કોઈ પ્રમાણ નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કોઈ પુરુષથી બોલાવાનો વ્યાપાર ન કરાયો હોય એવું વચન જગતમાં ક્યાંક વિદ્યમાન છે, એવું સંભળાતું નથી. તેથી નક્કી થાય કે વચન કોઈનાથી બોલાયેલું જ હોય. આથી ક્યારેક પુરુષના અભાવમાં વચન સંભળાતું હોય તો, 'આ વચનને બોલનાર કોઈક અદશ્ય પુરુષ છે' એવી શંકા થાય છે, અને એ શંકાનું નિવર્તન થઈ શકતું નથી; કેમ કે એ શંકાના નિવર્તનના ઉપાયભૂત કોઈ પ્રમાણ વિદ્યમાન નથી. અને જો કોઈનાથી નહીં બોલાયેલું વચન પ્રાપ્ત થતું હોય અને ક્યારેક પુરુષના અભાવમાં પણ વચન સંભળાતું હોય તો, 'આ વચનને બોલનાર કોઈક અદશ્ય પુરુષ છે' એવી શંકા થાય નહીં; કેમ કે બોલનાર પુરુષરૂપ વચનના કર્તાના અભાવમાં પણ વચનની પ્રાપ્તિ છે, પરંતુ કર્તાના અભાવમાં વચન પ્રાપ્ત થાય છે એમ સ્વીકારવામાં કોઈ પ્રમાણ નથી. આથી ફલિત થાય છે કે પુરુષના બોલવાના વ્યાપારથી વચનની પ્રાપ્તિ થાય, અન્યથા નહીં. માટે વચનને અપૌરુષેય કહેવું અત્યંત વિરોધી છે. **ા**૧૨૮૧**ા**

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે કોઈનાથી નહીં બોલાયેલું વચન ક્યાંય સંભળાતું નથી અને સંભળાય તોપણ અદેશ્ય કર્તાની આશંકા દૂર થતી નથી. આથી નક્કી થાય કે વેદવચન કોઈના બોલવાના વ્યાપાર વગર સંભળાતું હોય તો તેના અદેશ્ય કર્તાની આશંકા દૂર થઈ શકે નહીં. માટે વેદવચનને અપૌરુષેય માનવું અત્યંત વિરુદ્ધ છે.

હવે અહીં પૂર્વપક્ષીનો અભિપ્રાય બતાવીને તેનું સમાધાન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

ાશાઃ

अद्दिस्सकत्तिगं णो अण्णं सुव्वइ कहं णु आसंका ?। सुव्वइ पिसायवयणं कयाइ एअं तु ण सदेव ॥१२८२॥

અન્વચાર્થઃ

अण्णं=અન્ય=વેદવચનથી અન્ય વચન, अद्दिस्सकत्तिगं=અદશ્યકર્તૃક णो सुव्वइ=સંભળાતું નથી, (એથી) कहं णु आसंका ?=કેવી રીતે આશંકા થાય ?=વેદવચનના વિષયમાં અદશ્ય કર્તાની આશંકા કઈ રીતે થાય ? (તેને ગ્રંથકાર કહે છે –) कयाइ=ક્યારેક पिसायवयणं=પિશાચવચન सुव्वइ=સંભળાય છે, एअं तु=પરંતુ આ=વેદવચન, सदेव=સદા જ ण=નથી=સંભળાતું નથી.

★ 'ਯੂ' વਿਰਤੀ ਤੁਦੁਗੁਸਾਂ છે.

ગાશાર્થ ઃ

વેદવચનથી અન્ય વચન અદૃશ્ય કર્તાવાળું સંભળાતું નથી, એથી કેવી રીતે વેદવચનના વિષયમાં અદૃશ્ય કર્તાની આશંકા થાય ? તેને ગ્રંથકાર કહે છે – ક્યારેક પિશાચવચન સંભળાય છે, પરંતુ વેદવચન સદા જ સંભળાતું નથી.

રીકા ઃ

अदृश्यकर्तृकं नो=नैवाऽन्यत् श्रूयते, कथं न्वाशङ्का ? विपक्षादृष्टेरित्यर्थः अत्राह-श्रूयते पिशाचवचनं कदाचिल्लौकिकमेतद्, एतत्तु=वैदिकमपौरुषेयं न सदैव श्रूयत इति गाथार्थः ॥१२८२॥

ટીકાર્થઃ

અન્ય=વેદવચનથી અન્ય વચન, અદશ્યકર્તૃક=અદશ્ય કર્તાવાળું, સંભળાતું નથી જ, કઈ રીતે આશંકા થાય≕વેદવચનના વિષયમાં અદશ્યકર્તૃકની આશંકા કઈ રીતે થાય ? કેમ કે વિપક્ષની અદષ્ટિ છે≕જ્યાં જ્યાં સંભળાતા વચનનો કર્તા દેખાતો ન હોય ત્યાં ત્યાં તે વચનનો કર્તા અદશ્ય છે એ રૂપ વિપક્ષનું અદર્શન છે.

અહીં કહે છે≕આ પ્રકારના પૂર્વપક્ષીના કથનમાં ગ્રંથકાર ઉત્તર આપતાં કહે છે – ક્યારેક લૌકિક એવું આ=અદશ્યકર્તૃક, પિશાચવચન સંભળાય છે, પરંતુ આ=અપૌરુષેય એવું વૈદિક=પુરુષ દારા નહીં બોલાયેલું એવું વેદસંબંધી વચન, સદા જ=ક્યારેય પણ, સંભળાતું નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું એ રીતે વેદવચન બોલવાના વ્યાપાર વગર સંભળાતું હોય, તો 'તેનો અદશ્ય કર્તા હોવો જોઈએ' એવી આશંકાનું નિવારણ થઈ શકે નહિ. માટે વેદવચનને અપૌરુષેય સ્વીકારી શકાય નહીં.

આ કથનને સામે રાખીને પૂર્વપક્ષી કહે છે કે વેદવચનથી અન્ય કોઈ વચન અદશ્ય કર્તાવાળું સંભળાતું નથી, આથી 'વેદવચનનો કર્તા અદશ્ય હશે' એવી શંકા થઈ શકે નહીં; કેમ કે વિપક્ષ દેખાતો નથી. આશય એ છે કે જ્યાં વિપક્ષ દેખાતો હોય ત્યાં જ શંકા થઈ શકે. જેમ પર્વત ઉપર વર્લિ પણ હોઈ શકે છે અને વર્લિનો વિપક્ષ એવો વર્લિનો અભાવ પણ હોઈ શકે છે; તેથી પર્વતને જોઈને કોઈ કહે કે 'આ પર્વત ઉપર વર્લિ છે' તો ત્યાં કોઈકને 'આ પર્વત ઉપર વર્લિ નથી' એવી પણ શંકા થઈ શકે છે; કેમ કે પર્વતમાં વર્લિની જેમ વર્લિના વિપક્ષભૂત વહ્ન્યાભાવની પણ પ્રસિદ્ધિ છે. તેમ વેદવચનથી અન્ય પણ કોઈ વચન અદશ્યકર્તૃક પ્રાપ્ત થતું હોય અને કોઈ કહે કે 'વેદવચન અકર્તૃક છે' તો ત્યાં કોઈકને 'વેદવચન અદશ્યકર્તૃક છે' એવી પણ શંકા થઈ શકે; પરંતુ જગતમાં અકર્તૃક વેદવચનના વિપક્ષભૂત અદશ્યકર્તૃક વચનની ક્યાંય પ્રાપ્તિ નથી, માટે 'વેદવચન અદશ્યકર્તૃક છે' તેવી શંકા કોઈ કરી શકે નહીં; કેમ કે વેદવચનમાં રહેલા અકર્તૃકત્વના વિપક્ષભૂત અદશ્યકર્તૃકત્વની જગતમાં ક્યાંય પ્રસિદ્ધિ નથી. એ પ્રકારનો પૂર્વપક્ષીનો આશય છે. આ પ્રકારના પૂર્વપક્ષીના કથનનું સમાધાન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે વિપક્ષની અદ્દષ્ટિ નથી, પરંતુ દષ્ટિ છે અર્થાત્ અક્તર્ટક વચનનું વિપક્ષ અદશ્યર્ક્તર્ટક વચન દેખાય છે; અને તે વિપક્ષની દષ્ટિ બતાવવા ગ્રંથકાર કહે છે કે ક્યારેક અદશ્યર્ક્તર્ટક એવું પિશાચવચન સંભળાય છે. માટે વેદવચનને અર્ક્તર્ટક સ્વીકારીએ તો કોઈને શંકા થાય કે વેદવચન અર્ક્તર્ટક છે કે પિશાચના વચનની જેમ અદશ્યર્ક્તર્ટક છે, અને તે આશંકા દૂર થઈ શકે નહીં, માટે વેદવચન અર્ક્તર્ટક છે તેમ સિદ્ધ થઈ શકે નહીં; કેમ કે તે આશંકાનું નિવર્તન કરવા માટે કોઈ પ્રમાણ નથી. આથી વેદવચન સંભળાતું હોત તોપણ વેદવચનને અદશ્યર્ક્તર્ટક માનવું પડે, પણ અર્ક્તર્ટક માની શકાય નહીં; વળી અપૌરુષેય એવું વેદવચન તો સદા જ સંભળાતું નથી, માટે વેદવચન 'અદશ્યર્ક્તર્ટક છે કે નહીં' એવી શંકા તો થઈ શકે નહીં, પરંતુ અપૌરુષેય એવું વેદનું 'વચન છે' એવું સ્વીકારવામાં પણ કોઈ પ્રમાણ નથી; કેમ કે જે ક્યારેય સંભળાતું ન હોય, છતાં તે 'વચન છે' એન કહેવું અત્યંત વિરોધી છે. 11૧૨૮૨ા

અવતરણિકા ઃ

यथाऽभ्युपगमदूषणमाह –

અવતરણિકાર્થ :

જે પ્રમાણે અભ્યુપગમ દારા દૂષણને કહે છે –

ભાવાર્થ :

જે પ્રમાણે પૂર્વપક્ષી વેદવચનને અપૌરુષેય સ્વીકારે છે તે પ્રમાણે સ્વીકારવા છતાં, અપૌરુષેય એવા તે વેદવચનને પ્રમાણભૂત સ્વીકારવામાં દોષ આપતાં ગ્રંથકાર કહે છે −

ગાથા :

वण्णायपोरसेअं लोइअवयणाण वीह सव्वेसिं । वेअम्मि को विसेसो ? जेण तर्हि एसऽसग्गाहो ॥१२८३॥

અન્વયાર્થ :

इह=અહીં=જગતમાં, सब्बेसिं लोइअवयणाण वि=સર્વ લૌકિક વચનોના પણ वण्णायपोरसेअं=વર્ણાદિ અપૌરુષેય છે. वेअम्मि को विसेसो ?=વેદમાં કયો વિશેષ છે ? जेण=જે કારણથી तहिं=ત્યાં=વેદવચનમાં, एस असग्गाहो=આ અસદ્ગ્રહ છે=અપૌરુષેયત્વનો અસદ્ગ્રહ છે.

ગાથાર્થ :

જગતમાં સર્વ લોકિક વચનોના પણ વર્ણાદિ અપોરુષેચ છે. વેદમાં શું ભેદ છે ? જેથી વેદવચનમાં અપોરુષેયત્વનો અસદ્ગ્રહ છે.

રીકા ઃ

वर्णाद्यपौरुषेयं लौकिकवचनानामपीह सर्वेषां, वर्णसत्त्वादि(?वर्णत्वादि)वाचकत्वादेः पुरुषै-रविकरणाद्, वेदे को विशेषो ? येन तत्रैषोऽसद्ग्रहः=अपौरुषेयत्वासद्ग्रह इति गाथार्थः ॥१२८३॥

नोंध :

ટીકામાં वर्णसत्त्वादिवाचकत्वादेः છે તેને સ્થાને वर्णत्वादिवाचकत्वादेः હોવું જોઇએ અને પ્રતિમાશતકમાં આપેલ સ્તવપરિજ્ઞામાં પણ એ જ પ્રમાણે પાઠ છે.

ટીકાર્થ ઃ

અહીં=જગતમાં, સર્વ લૌકિક વચનોના પણ વર્શાદિ અપૌરુષેય છે; કેમ કે વર્શત્વાદિ અને વાચકત્વાદિનું પુરુષો વડે અવિકરણ છે અર્થાત્ કત્વ-ખત્વ આદિરૂપ વર્શત્વ, 'आदિ' પદથી વર્શના સમુદાયરૂપ પદોમાં રહેલ શબ્દત્વ, અને વર્શના સમુદાયથી બનેલા પદોમાં રહેલું તે તે અર્થનું વાચકત્વ, 'આદિ' પદથી તે તે અર્થનું જ્ઞાપકત્વ પુરુષો વડે કરાતું નથી.

વેદમાં કયો વિશેષ છે ?=વેદવચનમાં લૌકિક વચનોથી શું ભેદ છે ? જે કારણથી ત્યાં=વેદવચનમાં, આ અસદ્ગ્રહ છે=અપૌરુષેયત્વનો અસદ્ગ્રહ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જૈનદર્શન સત્કાર્યવાદ અને અસત્કાર્યવાદ ઃ એમ બંને વાદો નયસાપેક્ષ સ્વીકારે છે. અસત્કાર્યવાદ પ્રમાણે ઘટાદિ કાર્ય પુરુષથી જન્ય છે; જ્યારે સત્કાર્યવાદ પ્રમાણે ઘટાદિ કાર્ય પુરુષથી જન્ય નથી. તેથી તે સત્કાર્યવાદની દષ્ટિને અવલંબીને ગ્રંથકારશ્રી પ્રસ્તુત ગાથામાં વેદવચનને અપૌરુષેય સ્વીકારવામાં પૂર્વપક્ષીને દૂષણ આપે છે –

સત્કાર્યવાદ માને છે કે માટીના પિંડમાં ઘટ શક્તિરૂપે વિદ્યમાન છે અને માટીના પિંડમાં તે શક્તિરૂપે રહેલો ઘટ કુંભારના પ્રયત્નથી અભિવ્યક્ત થાય છે. તેથી જેમ ઘટ કુંભારના પ્રયત્નથી પેદા થતો નથી, પણ અભિવ્યક્ત થાય છે; તેમ ભાષાવર્ગણાના પુદ્ગલોમાં શક્તિરૂપે રહેલા વર્જ્ઞત્વાદિ, વચનપ્રયોગ કરનાર પુરુષના કંઠ-તાલુનો અભિઘાત કરવારૂપ પ્રયત્નથી પેદા થતા નથી, પણ અભિવ્યક્ત થાય છે. આથી સત્કાર્યવાદની દષ્ટિથી વિચારીએ તો સર્વ લૌકિક વચનોના વર્ણાદિ અપૌરુષેય છે. માટે જેમ વેદવચનો અપૌરુષેય છે તેમ સર્વ લૌકિક વચનો પણ અપૌરુષેય છે, તેથી વેદવચન અને લૌકિકવચનમાં કોઈ ભેદ નથી; છતાં પૂર્વપક્ષી વેદવચનને અપૌરુષેય સ્વીકારે છે, એ પૂર્વપક્ષીનો અસદ્ગહ છે.

પૂર્વપક્ષી એવા મીમાંસકોનો આશય એ છે કે, જગતમાં કોઈ પુરુષ સર્વજ્ઞ નથી, તેથી રાગ-દ્વેષ કે અજ્ઞાનને કારણે પુરુષ દ્વારા બોલાયેલું વચન દોષવાળું બની શકે છે. માટે પુરુષ દ્વારા બોલાયેલું વચન અતીન્દ્રિય એવા પુષ્ય-પાપાદિની વ્યવસ્થામાં પ્રમાણભૂત બની શકે નહીં; જયારે વેદવચન અપૌરુષેય હોવાથી તેમાં પુરુષના દોષકૃત કોઈ દોષનો સંભવ નથી. માટે વેદવચન અનુસાર યાગાદિ અનુષ્ઠાનો કરીએ તો તે તે અનુષ્ઠાનનું તે તે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ સ્વીકારી શકાય.

તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે જેમ વૈદિકવચન અપૌરુષેય છે તેમ લૌકિકવચન પણ અપૌરુષેય છે, માટે બંને વચનોમાં કોઈ ભેદ નથી. આથી લૌકિકવચનમાં પુરુષના દોષકૃત દોષો હોવાથી લૌકિકવચન પ્રમાણભૂત નથી અને વૈદિકવચનમાં પુરુષના દોષકૃત દોષો નહીં હોવાથી વૈદિકવચન પ્રમાણભૂત છે, એમ કહેવું એ મીમાંસકોનો અસદ્ગ્રહ છે. II૧૨૮૩II

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૨૭૯થી ૧૨૮૧માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે વચન અને અપૌરુષેય એ અત્યંત વિરુદ્ધ છે; વળી પુરુષના બોલવારૂપ વ્યાપાર વગરનું વચન લોકમાં સંભળાતું નથી અને કદાચ સંભળાય તોપણ તે સંભળાતા વચનના અદેશ્ય કર્તાની આશંકા દૂર થતી નથી. આથી નક્કી થાય કે વેદવચનને અપૌરુષેય સ્વીકારી શકાય નહીં. ત્યારપછી ગાથા ૧૨૮૨માં પૂર્વપક્ષીએ ગ્રંથકારને કહ્યું કે વિપક્ષની અદ્દષ્ટિ હોવાથી વેદવચનમાં અદેશ્ય કર્તાની શંકા થઈ શકે નહીં. તેને ગ્રંથકારે કહ્યું કે પિશાચ નહીં દેખાતો હોવા છતાં ક્યારેક પિશાચવચન સંભળાય છે, આથી જો વેદવચન ક્યારેક સંભળાતું હોય તો પિશાચવચનની જેમ વેદવચનમાં પણ અદેશ્ય કર્તાની આશંકા થઈ શકે, પરંતુ વેદવચન ક્યારેય સંભળાતું નથી અને જે સંભળાતું ન હોય એ વચન જ નથી, માટે વેદવચનને અપૌરુષેય કહી શકાય નહીં.

આ પ્રમાણે સ્થાપન કર્યા પછી ગ્રંથકારે ગાથા ૧૨૮૩માં સત્કાર્યવાદની દેષ્ટિને અવલંબીને પૂર્વપક્ષીને દૂષણ આપ્યું કે વેદવચનની જેમ લૌક્રિકવચન પણ અપૌરુષેય છે, માટે વેદવચનને જ અપૌરુષેય કહેવું એ પૂર્વપક્ષીનો અસદ્ગ્રહ છે.

આ રીતે ગાથા ૧૨૭૯થી ૧૨૮૩ સુધી ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે વેદવચન અપૌરુષેય નથી, છતાં વેદવચનને અપૌરુષેય સ્વીકારીએ તો તે રીતે લૌકિક વચન પણ અપૌરુષેય છે તેમ માનવું પડે, માટે વેદવચનમાં અપૌરુષેયત્વનો મીમાંસકોનો અસદ્ગ્રહ છે. હવે વેદવચનને અપૌરુષેય સ્વીકારીએ તોપણ, તે વેદવચનથી કોઈ વસ્તુનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી, માટે વેદવચનને પ્રમાણ સ્વીકારી શકાય નહીં. એ બતાવવા અર્થે કહે છે –

ગાથા :

ण य णिच्छओ वि हु तओ जुज्जइ पायं कर्हिचि सण्णाया । जं तस्सऽत्थपगासणविसएह अइंदिया सत्ती ॥१२८४॥

અન્વચાર્થઃ

तओ य=અને તેનાથી=વેદવચનથી, पायं=પ્રાયઃ कहिंचि=ક્યાંય सण्णाया=સભ્યાયથી णिच्छओ वि=નિશ્ચય પણ ण जुज्जइ=ઘટતો નથી; जं=જે કારણથી इह=અહીં=યાગીય હિંસાના પ્રક્રમમાં, तस्स=તેની=વેદવચનની, अत्थपगासणविसए=અર્થપ્રકાશનવિષયક अइंदिया सत्ती=અતીન્દ્રિય શક્તિ છે.

★ 'हુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

અને વેદવચનથી પ્રાયઃ ક્યાંચ સજ્યાયથી નિર્ણય પણ ઘટતો નથી; જે કારણથી યાગીચ હિંસાના પ્રક્રમમાં વેદવચનની અર્થપ્રકાશનવિષયક અતીન્દ્રિય શક્તિ છે.

રીકા ઃ

न च निश्चयोऽपि ततो=वेदवाक्याद् युज्यते प्रायः क्वचिद्वस्तुनि सन्न्यायाद्, यद्=यस्मात् तस्य= वेदवचनस्याऽर्थप्रकाशनविषये इह प्रऋमेऽतीन्द्रिया शक्तिरिति गाथार्थः ॥१२८४॥

ટીકાર્શ :

અને તેનાથી=વેદના વાક્યથી, પ્રાયઃ કોઈ વસ્તુમાં સત્ર્યાયથી=સદ્યુક્તિથી, નિશ્ચય પણ=નિર્ણય પણ, ઘટતો નથી; જે કારણથી આ પ્રક્રમમાં=યાગીય હિંસાના પ્રક્રમમાં, તેની=વેદવચનની, અર્થના પ્રકાશનના વિષયમાં અતીન્દ્રિય શક્તિ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે વેદવાક્યથી પ્રાયઃ કોઈ વસ્તુમાં નિશ્ચય પણ થતો નથી; જે કારણથી વેદવચનની અર્થપ્રકાશનના વિષયમાં અતીન્દ્રિય શક્તિ છે. ત્યાં પૂર્વપક્ષી કહે કે વેદવચનની અર્થપ્રકાશનમાં અતીન્દ્રિય શક્તિ હોય એટલામાત્રથી વેદવાક્યથી કોઈ વસ્તુમાં નિર્ણય કેમ ન થઈ શકે ? એથી કહે છે –

ગાથા :

नो पुरिसमित्तगम्मा तदतिसओ वि ण बहुमओ तुम्हं । लोइअवयणेहिंतो दिट्ठं च कहिंचि वेहम्मं ॥१२८५॥

અન્વચાર્થઃ

(અતીન્દ્રિય શક્તિ) पुरिसमित्तगम्मा नो=પુરુષમાત્રથી ગમ્ય નથી. तदतिसओ वि=તેનો=પુરુષનો, અંતિશય પણ तुम्हं=તમને ण बहुमओ=બહુમત નથી. लोइअवयणेहिंतो च=અને (વેદવચનોનું) લૌકિક વચનોથી कहिंचि=કોઈક રીતે वेहम्मं दिट्टं=વૈધર્મ્ય જોવાયું છે.

ગાથાર્થ :

અતીન્દ્રિય શક્તિ પુરુષમાત્રથી ગમ્ય નથી, પુરુષનો અતિશય પણ તમને બહુમત નથી. અને વેદવચનોનું લૌક્કિ વચનોથી કોઈક રીતે યેધર્મ્ય જોવાયું છે.

રીકા ઃ

नो पुरुषमात्रगम्या एषा, तदतिशयोऽपि न बहुमतो युष्माकम् अतीन्द्रियदर्शी, लौकिकवचनेभ्यः सकाशाद् दृष्टं च कथञ्चिद्वैधर्म्यं वेदवचनानामिति गाथार्थः ॥१२८५॥

રીકાર્થ :

આ<mark>≕અતીન્દ્રિય શક્તિ, પુરુષમાત્રથી ગમ્ય નથી=પુરુષસામાન્યથી જાણી શકાય એવી નથી,</mark> માટે વેદવાક્યથી કોઈ વસ્તુમાં નિશ્ચય થઈ શકતો નથી.

અતીન્દ્રિય શક્તિને જાણનારો પુરુષ વેદવાક્યથી અર્થનો નિશ્વય કરશે, એવી શંકાને સામે રાખીને કહે છે –

અને અતીન્દ્રિયનો દર્શી એવો તદતિશય પણ=અતીન્દ્રિય શક્તિને જોનારો એવો પુરુષનો અતિશય પણ, તમને=મીમાંસકોને, બહુમત નથી=સંમત નથી, માટે વેદવાક્યથી કોઈ વસ્તુમાં અર્થનો નિશ્ચય થઈ શકતો નથી. અહીં મીમાંસકો કહે કે વેદવચનોમાં લૌકિક વચનો જેવી જ શક્તિ છે, તેથી વેદવચનના અર્થપ્રકાશનના વિષયમાં અતીન્દ્રિય શક્તિ માનવાની જરૂર નથી. તેનું નિરાકરણ કરવા માટે વેદવચનોમાં લૌકિક વચનો જેવી શક્તિ સ્વીકારી શકાય નહીં, એમ ગ્રંથકાર બતાવે છે –

અને વેદવચનોનું લૌકિક વચનોથી કોઈક રીતે વૈધર્મ્ય જોવાયું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

અવતરશિકા ઃ

પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે વેદવચનોનું લૌકિક વચનોથી કોઈક રીતે વૈધર્મ્ય દેષ્ટ છે, આ કથન દ્વારા વેદવચનના અર્થપ્રકાશનમાં અતીન્દ્રિય શક્તિ કેમ છે ? એ સ્પષ્ટ કરવા માટે ગ્રંથકાર પ્રથમ વેદવચનો અને લૌકિક વચનોનું વૈધર્મ્ય બતાવે છે – 🥣

ગાથા :

ताणीह पोरसेआणि अपोरसेआणि वेयवयणाणि । सम्गुव्वसिपमुहाणं दिट्ठो तहअत्थभेओ वि ॥१२८६॥

અન્વચાર્થ :

इह=અહી=જગતમાં, ताणि=તેઓ=લોકવચનો, पोरसेआणि=પૌરુષેય છે, वेयवयणाणि=વેદવચનો अपोरसेआणि=અપૌરુષેય છે. सग्गुव्वसिपमुहाणं=સ્વર્ગ, ઉર્વશી પ્રમુખોનો तहअत्थभेओ वि=તે પ્રકારનો અર્થભેદ પગ્ન दिट्ठो=જોવાયો છે.

ગાથાર્થ :

જગતમાં લોકવચનો પૌરુષેય છે, વેદવચનો અપૌરુષેય છે. સ્વર્ગ, ઉર્વશી પ્રમુખ શબ્દોનો તે પ્રકારનો અર્થભેદ પણ જોવાયો છે.

રીકા :

तानीह पौरुषेयाणि लौकिकानि, अपौरुषेयाणि वेदवचनानीति वैधर्म्यं, स्वर्गोर्वशीप्रमुखानां शब्दानां दृष्टस्तथाऽर्थभेदोऽपि अप्सरोर्व्यादिरूप इति गाथार्थ: ॥ एवं य एव लौकिकास्त एव वैदिका:, स एव चैषामर्थ इति यत्किञ्चिदेतत् ॥१२८६॥

ટીકાર્થ :

અહીં=જગતમાં, તેઓ=લૌકિકો=લોકવચનો, પૌરુષેય છે, વેદવચનો અપૌરુષેય છે, એથી વૈધર્મ્ય છે. સ્વર્ગ, ઉર્વશી પ્રમુખ શબ્દોનો તે પ્રકારે=લૌકિક વચનો કરતાં જુદા પ્રકારે, અપ્સરા, ઉર્વી આદિરૂપ અર્થભેદ પક્ષ જોવાયો છે, આ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

હવે ગાથાનો અર્થ પૂર્ણ કર્યા પછી ઉપરના કથનથી શું ફલિત થયું ? તે સ્પષ્ટ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

આ રીતે≕લૌકિક અને વૈદિક વચનોનો અર્થભેદ પણ છે એ રીતે, જેઓ જ લૌકિકો છે તેઓ જ વૈદિકો છે=જે લોકવચનો છે તે જ વેદવચનો છે, અને તે જ આમનો અર્થ છે≕લોકવચનોનો જે અર્થ છે તે જ વેદવચનોનો અર્થ છે, એ પ્રમાણે આ≕મીમાંસકોનું કથન, યત્કિંચિત્ છે=અર્થ વગરનું છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૭૯ થી ૧૨૮૩માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે વેદવચનને અપૌરુષેય કહેવું યુક્તિસંગત નથી. હવે વેદવચનને અપૌરુષેય સ્વીકારીએ તોપણ, વેદવચન પરલોકની વિધિમાં પ્રવર્તક બની શકે નહીં, એ બતાવવા કહે છે –

વેદવાક્યથી પ્રાયઃ કોઈ વસ્તુમાં નિર્ણય પણ થઈ શકતો નથી.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે વેદવાક્યથી કોઈ વસ્તુમાં નિર્ણય કેમ થઈ શકતો નથી ? તેથી કહે છે –

વેદવચનની અર્થપ્રકાશનમાં અતીન્દ્રિય શક્તિ છે અર્થાત્ વેદમાં યાગાદિ અનુષ્ઠાનોને કહેનારા જે શબ્દો ઉપલબ્ધ છે, તે શબ્દો કયા અર્થને જણાવે છે ? તેનો નિર્ણય વેદવાક્ય વાંચવામાત્રથી થઈ શકતો નથી; કેમ કે જે શબ્દોનો 'આ શબ્દો આ અર્થના વાચક છે' એવો વાચ્ય-વાચકભાવ ગ્રહ્ણ થયેલો હોય, તે શબ્દોથી તે તે અર્થનો નિર્ણય થાય છે; અને વેદવાક્યો કયા અર્થના વાચક છે ? તેનો નિર્ણય વેદવચનો જોવામાત્રથી થઈ શકતો નથી. માટે વેદવચનને અપૌરુષેય સ્વીકારીએ તોપણ, ઉપલબ્ધ એવા વેદવાક્યથી કોઈ વસ્તુમાં અર્થનો નિર્ણય થઈ શકે નહી.

અહીં પૂર્વપક્ષી કહે કે વેદવચનની અર્થપ્રકાશનના વિષયમાં અતીન્દ્રિય શક્તિ છે એટલામાત્રથી, વેદવાક્યથી અર્થનો નિર્ણય કેમ થઈ શક્તો નથી ? તેથી કહે છે –

વેદવચનમાં રહેલી અર્થપ્રકાશનની અતીન્દ્રિય શક્તિ પુરુષમાત્રથી ગમ્ય નથી અર્થાત્ વેદવચન સાંભળવા કે વાંચવામાત્રથી 'આ વેદવચન આ અર્થને કહે છે' એવો નિર્ણય સામાન્ય પુરુષ કરી શકતો નથી; અને કદાચ અતીન્દ્રિય શક્તિને જોનારો પુરુષ વેદવચનમાં રહેલી અર્થપ્રકાશનની અતીન્દ્રિય શક્તિ જાણીને અર્થનો નિર્ણય કરી શકશે એમ સ્વીકારીએ, તો વેદવાક્યથી વસ્તુમાં અર્થનો નિર્ણય થઈ શકે, પરંતુ મીમાંસકોને અતીન્દ્રિય શક્તિને જોનારો પુરુષનો અતિશય પણ સંમત નથી; કેમ કે મીમાંસકો સર્વજ્ઞ પુરુષને સ્વીકારતા નથી. તેથી મીમાંસકોના મતાનુસાર વેદવચનને અમ્પૌરુષેય સ્વીકારીએ તો, વેદવચનમાં રહેલી અતીન્દ્રિય શક્તિનો કોઈ બોધ કરી શકે નહીં. માટે વેદવાક્યથી કોઈ વસ્તુમાં નિશ્વય થતો નથી, તેથી વેદવચનાનુસાર પરલોકવિષયક પ્રવૃત્તિ થઈ શકે નહીં.

અહીં પૂર્વપક્ષી કહે કે જેવા લૌકિક વચનો છે એવા જ વૈદિક વચનો છે, તેથી જેમ લૌકિક વચનોથી સંસારમાં એક-બીજાને બોધ થાય છે, તેમ વૈદિક વચનોથી પણ એકબીજાને બોધ થઈ શકે છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે –

લૌકિક વચનોથી વેદવચનોનું કથંચિદ્ર વૈધર્મ્ય દેખાય છે, તેથી વેદવચનોને લૌકિક વચનો જેવા કહી શકાય નહીં; કેમ કે લૌકિક વચનો પૌરુષેય છે, તેથી પુરુષથી બોલાયેલા વચનો દ્વારા અન્ય પુરુષ તે પુરુષનો અભિપ્રાય જાણી શકે છે; જ્યારે વૈદિક વચનો મીમાંસકોના મતાનુસાર અપૌરુષેય છે, તેથી વેદવાક્યો દ્વારા કયા પ્રકારનો બોધ કરાવવાનો અભિપ્રાય છે ? તે કોઈ પુરુષ જાણી શક્તો નથી.

અનુચોગગણાનુજ્ઞાવસ્તુક / 'અનુચોગાનુજ્ઞા' હાર / સ્તવપરિજ્ઞા / ગાથા ૧૨૮૪ થી ૧૨૮૬, ૧૨૮૯ –

વળી, વેદવચનોમાં લૌકિકવચનો કરતાં જુદા પ્રકારનો અર્થભેદ પણ દેખાય છે. તેથી વેદવચનોના અર્થને લૌકિકવચનોના અર્થ જેવા કહી શકાય નહીં; કેમ કે વેદવચન સ્વર્ગ, ઉર્વશી આદિ શબ્દો દ્વારા જે અર્થ કહે છે તે અર્થ લોકમાં ક્યાંય દેખાતા નથી, પરંતુ વેદવચનના બળથી જ તે તે શબ્દોના અર્થનો નિર્ણય થાય છે કે સ્વર્ગ અપૂર્વ વૈભવવાળો છે, સ્વર્ગમાં ઉર્વશી વગેરે અપ્સરાઓ છે; જયારે લૌકિકવચન શ્રોતાને બોધ કરાવવા માટે જે અર્થ કહે છે તે અર્થ લોકમાં દેખાય છે. આમ, વેદવચન જગતમાં નહીં દેખાતા પદાર્થો બતાવવા માટે પ્રવૃત્ત છે, પરંતુ વેદના દરેક વચન કયા અર્થનું પ્રકાશન કરે છે તે કોઈ પુરુષ નક્કી કરી શકતો નથી. આથી વેદવચનને અપૌરુષેય સ્વીકારીએ તોપણ વેદવાક્યથી પ્રાયઃ કોઈ વસ્તુમાં નિશ્ચય થઈ શકતો નથી.

ટીકામાં ''સ્વર્ગ, ઉર્વશી પ્રમુખ શબ્દોન્નો તે પ્રકારે અપ્સરા, ઉર્વી આદિરૂપ અર્થભેદ જોવાયો છે,'' એ પ્રમાણે કહ્યું તેનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે, સ્વર્ગની ઉર્વી=પૃથ્વી, લોકમાં દેખાતી પૃથ્વી કરતાં જુદા પ્રકારના વૈભવવાળી છે, તે પ્રકારનો અર્થભેદ દેખાય છે, અને ઉર્વશી=અપ્સરા, લોકમાં દેખાતી સ્ત્રીઓ કરતાં જુદા પ્રકારની રૂપસંપત્તિવાળી છે, તે પ્રકારનો અર્થભેદ દેખાય છે.

હવે ઉપરમાં કહી એ આપત્તિના નિવારણ માટે મીમાંસકો કહે કે જે લૌકિક શબ્દો છે તે જ વૈદિક શબ્દો છે અને જે લૌકિક શબ્દોના અર્થ છે તે જ વૈદિક શબ્દોના અર્થ છે, ફ્રક્ત લૌકિક શબ્દો પૌરુષેય છે અને વૈદિક શબ્દો અપૌરુષેય છે, તો આ પ્રકારનું પૂર્વપક્ષીનું કથન અર્થ વગરનું છે.

આશય એ છે કે લૌકિકવચનો અને વેદવચનોને સમાન કહી શકાય નહીં; કેમ કે લૌકિકવચનો પૌરુષેય છે અને વેદવચનો અપૌરુષેય છે. વળી લૌકિકવચનોના અર્થ અને વેદવચનોના અર્થ પણ સમાન કહી શકાય નહીં; કેમ કે લૌકિકવચનો જગતમાં પ્રત્યક્ષ દેખાતા અર્થોના વાચક છે અને વેદવચનો પ્રત્યક્ષ નહીં દેખાતા સ્વર્ગ, ઉર્વશી વગેરે અર્થોના વાચક છે. આથી લૌકિકવચનો જેવા જ વેદવચનો છે અને લૌકિકવચનોના અર્થ જેવા જ વેદવચનોના અર્થ છે એમ કહીને વેદવચનથી અર્થનો નિર્ણય થઈ શકશે, આ પ્રકારનું મીમાંસકોનું કથન અર્થ વગરનું છે, એ પ્રકારનો ગ્રંથકારનો આશય છે. II૧૨૮૪/૧૨૮૫/૧૨૮૬!!

અવતરશિકા ઃ

ગાથા ૧૨૮૫માં ગ્રંથકારે કહેલ કે વેદવચનની અર્થપ્રકાશનવિષયક અતીન્દ્રિય શક્તિ પુરુષમાત્રથી ગમ્ય નથી, તેથી વેદવાક્યથી પ્રાયઃ કોઈ વસ્તુમાં નિશ્ચય થતો નથી. ત્યાં પૂર્વપક્ષી કહે કે વેદવચન સ્વભાવથી જ પોતાના અર્થનું પ્રકાશન કરનાર છે, તો તે કથનને સામે રાખીને ગ્રંથકાર તેનું નિરાકરણ કરે છે –

ગાશ :

न य तं सहावओ च्विय सत्थपगासणपरं पईओ व्व । समयविभेआजोगा मिच्छत्तपगासजोगा य ॥१२८७॥

અન્વચાર્થઃ

तं य=અને તે=વેદવચન, सहावओ च्विय=સ્વભાવથી જ पईओ व्व=પ્રદીપની જેમ सत्थपगासणपरं न=સ્વના અર્થના પ્રકાશનમાં પર નથી; समयविभेआजोगा मिच्छत्तपगासजोगा य=કેમ કે સમયના વિભેદનો અયોગ છે=વેદવચનના સંકેતના ભેદનો અભાવ છે, અને મિથ્યાત્વના પ્રકાશનો યોગ છે≕વેદવચનથી મિથ્યાપણાના પ્રકાશનનો સંભવ છે.

ગાથાર્થ :

અને વેદવચન સ્વભાવથી જ દીવાની જેમ સ્વના અર્થનું પ્રકાશન કરવામાં સમર્થ નથી; કેમ કે વેદવચનના સંકેતના ભેદનો અભાવ છે અને વેદવચનથી મિથ્યાપણાના પ્રકાશનનો સંભવ છે.

રીકા :

न च तद्=वेदवचनं स्वभावत एव स्वार्थप्रकाशनपरं प्रदीपवत्, कुत इत्याह-समयविभेदायोगात्= सङ्केतभेदाभावादित्यर्थ:, मिथ्यात्वप्रकाशयोगाच्च, क्वचिदेतदापत्तेरिति गाथार्थ: ॥१२८७॥

ડીકાર્શ :

અને તે≕વેદવચન, સ્વભાવથી જ પ્રદીપની જેમ સ્વના અર્થના પ્રકાશનમાં પર નથી અર્થાત્ જેમ દીવો સ્વભાવથી જ પોતાના વિષયભૂત ઘટ-પટાદિ અર્થોનું પ્રકાશન કરવા સમર્થ છે, તેમ વેદવચન સ્વભાવથી જ પોતાના વિષયભૂત અર્થોનું પ્રકાશન કરવા સમર્થ નથી.

કયા કારણથી ? એથી કહે છે –

કેમ કે સમયના વિભેદનો અયોગ છે=સંકેતના ભેદનો અભાવ છે, અર્થાત્ લૌકિક વચનમાં રહેલો સંકેત જે સંકેતગ્રહને આધીન અર્થનો બોધ કરાવે છે, તેના કરતાં જુદા પ્રકારના સંકેતનો વેદવચનમાં અભાવ છે. વળી વેદવચનને સ્વભાવથી જ સ્વાર્થપ્રકાશનપર સ્વીકારી લઈએ તોપણ, વેદવચનથી કોઈ વસ્તુમાં નિશ્ચય થઈ શક્તો નથી. એ બતાવવા અન્ય હેતુ આપે છે –

અને મિથ્યાપજ્ઞાના પ્રકાશનો યોગ છે=વેદવચનથી પદાર્થના મિથ્યાપજ્ઞાના પ્રકાશનનો સંભવ છે. અહીં પ્રશ્ન થાય કે વેદવચનથી પદાર્થના મિથ્યાપજ્ઞાના પ્રકાશનો યોગ કેમ છે ? તેથી કહે છે – ક્યાંક આની આપત્તિ છે=કોઈક સ્થાનમાં વેદવચનથી મિથ્યાપજ્ઞાનું પ્રકાશન થવાની પ્રાપ્તિ છે, એ પ્રમાજ્ઞે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૮૪માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે વેદવચનની અર્થપ્રકાશનમાં અતીન્દ્રિય શક્તિ હોવાને કારણે વેદવાક્યથી કોઈ વસ્તુમાં નિશ્ચય થતો નથી. તે આપત્તિના નિવારણ માટે મીમાંસકો કહે કે, જેમ પ્રદીપ સ્વભાવથી જ પોતાના વિષયભૂત ઘટ-પટાદિ પદાર્થોને દેખાડવા સમર્થ છે, તેમ વેદવચન પણ સ્વભાવથી જ પોતાના વિષયભૂત અર્થોને દેખાડવા સમર્થ છે, માટે વેદવાક્યથી અર્થનો નિર્ણય થઈ શકે છે. તેને ગ્રંથકાર કહે છે –

પૂર્વપક્ષી કહે છે એમ સ્વીકારી શકાય નહીં; કેમ કે જેમ લૌકિકવચનથી સંકેતના બોધને આધીન અર્થનો બોધ થાય છે, તેમ વેદવચનથી સંકેતના બોધ વગર સ્વયં અર્થનો બોધ થાય તેવો જુદા પ્રકારનો સંકેત વેદવચનમાં પ્રાપ્ત થતો નથી; પરંતુ જો વેદવચનમાં સંકેતના બોધ વગર સ્વયં અર્થનો બોધ થાય તેવો જુદા અનુચોગગણાનુજ્ઞાવસ્તુક / 'અનુચોગાનુજ્ઞા' દ્વાર / સ્તવપરિજ્ઞા / ગાથા ૧૨૮७-૧૨૮૮

પ્રકારનો સંકેત પ્રાપ્ત થતો હોય તો, વેદવચનને પ્રદીપની જેમ સ્વભાવથી જ પોતાના અર્થના પ્રકાશનમાં સમર્થ સ્વીકારી શકાય.

વળી, કદાચ વેદવચનને પ્રદીપની જેમ સ્વભાવથી જ પોતાના અર્થના પ્રકાશનમાં સમર્થ સ્વીકારીએ, તોપણ વેદવચનથી પદાર્થના મિથ્યાપણાના પ્રકાશનનો યોગ છે; કેમ કે જેમ પ્રદીપ કોઈક સ્થાનમાં પોતાના વિષયભૂત અર્થોનું મિથ્યા પ્રકાશન કરે છે, તેમ વેદવચન પણ કોઈક સ્થાનમાં પોતાના અર્થોનું મિથ્યા પ્રકાશન કરે છે તેમ સ્વીકારવું પડે; અને વેદવચન કોઈક સ્થાનમાં પોતાના અર્થોનું મિથ્યા પ્રકાશન કરે છે એમ સ્વીકારીએ, તો વેદવચનથી અર્થનો યથાર્થ નિર્ણય થઈ શકે નહીં.

વળી, પ્રદીપની જેમ વેદવચન કોઈક સ્થાનમાં અર્થના મિથ્યાપજ્ઞાનું પ્રકાશન કરે છે, તે સ્થાન સ્વયં ગ્રંથકાર આગળની ગાથામાં બતાવે છે. ક

અહીં પ્રદીપને ''સ્વાર્થપ્રકાશનપર" કહ્યો તેનું તાત્પર્ય એ છે કે, પ્રદીપ સ્વભાવથી જ સર્વ પદાર્થોનું પ્રકાશન કરવા સમર્થ નથી, પરંતુ પ્રદીપના પોતાના વિષયભૂત ઘટ-પટાદિ પદાર્થોનું પ્રકાશન કરવા સમર્થ છે. આથી જ પ્રદીપ પોતાના અવિષયભૂત એવા પરમાણુ, ધર્માસ્તિકાયાદિ અરૂપી દ્રવ્યો, સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયાદિ પદાર્થોનું પ્રકાશન કરવા સમર્થ નથી. **ા૧૨૮૭ા**

અવતરશિક્ય ઃ

एतदाह –

અવતરણિકાર્થ :

આને કહે છે=પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે વેદવચનને પ્રદીપની જેમ સ્વાર્થપ્રકાશનપર સ્વીકારીએ, તો વેદવચનથી કોઈક સ્થાનમાં મિથ્યાપણાનું પ્રકાશન થવાની આપત્તિ છે. એને સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે –

भाषाः :

इंदीवरम्मि दीवो पगासई रत्तयं असंतं पि । चंदो वि पीअवत्थं धवलं न य निच्छओ तत्तो ॥१२८८॥

અન્વચાર્થ :

दीवो=દીપ इंदीवरम्मि=ઇંદીવરમાં=કમળમાં, असंतं पि रत्तयं=અસત્ પણ રક્તતાને पगासई=પ્રકાશે છે, चंदो वि=ચંદ્ર પણ पीअवत्थं=પીતવસ્ત્રને धवलं=ધવલ છે (એ પ્રમાણે પ્રકાશે છે.) तत्तो घ=અને તે કારણથી=વેદવચનને પૂર્વપક્ષી પ્રદીપની જેમ સ્વાર્થપ્રકાશનપર સ્વીકારે છે અને પ્રદીપ કોઈક સ્થાનમાં મિથ્યાપણાનું પ્રકાશન કરે છે તે કારણથી, (વ્યભિચારી એવા વેદવચનથી) निच्छओ न=નિશ્ચય થતો નથી.

ગાથાર્થ :

દીવો કમળમાં અવિધમાન પણ લાલાશ બતાવે છે, ચંદ્ર પણ પીળા વસ્ત્રને ધોળું બતાવે છે. અને તે કારણથી વ્યભિયારી એવા વેદવચનથી નિશ્વય થતો નથી.

કીકા :

इन्दीवरे दीप: प्रकाशयति रक्ततामसतीमपि, चन्द्रोऽपि पीतवस्त्रं धवलमिति प्रकाशयति, न निश्चयः ततो वेदवचनाद् व्यभिचारिण इति गाथार्थः ॥१२८८॥

ટીકાર્થ :

દીવો ઈદીવરમાં≔કમળમાં, અછતી પણ રક્તતાને પ્રકાશે છે, ચંદ્ર પણ પીળા વસ્ત્રને ધોળું છે એ પ્રમાણે પ્રકાશે છે. તે કારણથી=પૂર્વપક્ષી વેદવચનને પ્રદીપની જેમ સ્વાર્થપ્રકાશનપર સ્વીકારે છે અને પ્રદીપ કોઈક સ્થાનમાં મિથ્યાપણાનું પ્રકાશન કરે છે તે કારણથી, વ્યભિચારવાળા વેદવચનથી નિશ્ચય થતો નથી, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે વેદવચનને પ્રદીધની જેમ સ્વભાવથી જ સ્વાર્થપ્રકાશનપર સ્વીકારીએ, તો કોઈ સ્થાનમાં મિથ્યાપણાના પ્રકાશનની આપત્તિ છે. તેને સ્પષ્ટ કરવા કહે છે કે જેમ દીવો કમળમાં અવિદ્યમાન પણ રક્તતાનું પ્રકાશન કરે છે અને ચંદ્ર પીળા વસ્ત્રને સફેદ પ્રકાશન કરે છે, તેમ વેદવચન પણ કોઈ સ્થાનમાં મિથ્યાપણાનું પ્રકાશન કરે છે અને ચંદ્ર પીળા વસ્ત્રને સફેદ પ્રકાશન કરે છે, તેમ વેદવચન પણ કોઈ સ્થાનમાં મિથ્યાપણાનું પ્રકાશન કરે છે અને ચંદ્ર પીળા વસ્ત્રને સફેદ પ્રકાશન કરે છે, તેમ વેદવચન પણ કોઈ સ્થાનમાં મિથ્યાપણાનું પ્રકાશન કરે છે અને ચંદ્ર પીળા વસ્ત્રને સફેદ પ્રકાશન કરે છે, તેમ વેદવચન પણ કોઈ સ્થાનમાં મિથ્યાપણાનું પ્રકાશન કરે છે અને સ્વીકારવું પડે; કેમ કે પૂર્વપક્ષી વેદવચનને પ્રદીપની જેમ સ્વાર્થપ્રકાશનપર સ્વીકારે છે; અને વેદવચનને મિથ્યાપણાનું પ્રકાશન કરનાર સ્વીકારીએ તો, વ્યભિચારી એવા વેદવચનથી અર્થનો નિર્ણય થઈ શકે નહીં. માટે પરલોકની પ્રવૃત્તિમાં વેદવચનને પ્રમાણભૂત સ્વીકારી શકાય નહીં. II૧૨૮૮II

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૨૮૪થી ૧૨૮૬માં ગ્રંથકારે યુક્તિથી સ્થાપન કર્યું કે વેદવાક્યથી પ્રાયઃ કોઈ વસ્તુમાં નિશ્ચય થતો નથી. વળી મીમાંસકો કહે કે વેદવચન પ્રદીપની જેમ સ્વભાવથી જ સ્વના અર્થના પ્રકાશનમાં સમર્થ છે, તો તેનું પણ ગ્રંથકારે ગાથા ૧૨૮૭-૧૨૮૮માં નિરાકરણ કરીને સ્થાપન કર્યું કે વ્યભિચારી એવા વેદવચનથી નિશ્ચય થતો નથી.

વળી ગાથા ૧૨૭૮માં કહેલ કે પૂર્વે જે 'દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ દારા મોક્ષનું કારણ છે' ઇત્યાદિ સર્વ કહેવાયું તે, સર્વજ્ઞથી અવગત અને કથિત આગમથી પ્રયુક્ત એવા અનિવારિત ગુરુસંપ્રદાયથી નિશ્ચિત છે. માટે સર્વજ્ઞવચનથી અર્થનો નિર્ણય થઈ શકે છે; જ્યારે વેદવચન તેવું નહીં હોવાથી વેદવચનથી અર્થનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી, એ બતાવવા અર્થે ગ્રંથકાર કહે છે –

आथाः :

एवं नो कहिआगमपओगगुरुसंपयायभावो वि । जुज्जइ सुहो इहं खलु णाएणं छिण्णमूलत्ता ॥१२८९॥

અન્વચાર્થઃ

इहं खलु=ખરેખર અહીં=વેદવચનમાં, एवं=આ રીતે=જે રીતે વેદવાક્યથી પ્રવૃત્તિના અંગભૂત અર્થનો

93¢

નિર્શય ઘટતો નથી એ રીતે, सुहो=શુભ એવો कहिआगमपओगगुरुसंपयायभावो वि=કथित આગમના પ્રયોગથી થયેલો ગુરુસંપ્રદાયનો ભાવ પણ नो जुज्जइ=ઘટતો નથી; णाएणं छिण्णमूलत्ता=કેમ કે ન્યાયથી= યુક્તિથી, છિશ્રમૂલપશું છે.

ગાથાર્થ :

ખરેખર વેદવચનમાં જે રીતે વેદવાક્ચથી પ્રવૃત્તિના અંગભૂત અર્થનો નિર્ણય ઘટતો નથી, એ રીતે શુભ એવો કહેવાયેલ આગમના પ્રયોગથી થયેલો ગુરુસંપ્રદાયનો ભાવ પણ ઘટતો નથી; કેમ કે યુક્તિથી છિભ્નમૂલપણું છે.

કીકા :

एवं न कथितागमप्रयोगगुरुसम्प्रदायभावोऽपि प्रवृत्त्यङ्गभूतो युज्यते शुभ इह खलु वेदवचने, न्यायेन छिन्नमूलत्वात् तथाविधवचनासम्भवादिति गाथार्थः ॥१२८९॥

1

★ ''**कहिआगमपओगगुरुसंपयायभावो वि''**માં 'अपि'થી એ બતાવવું છે કે વેદવચનમાં અપોટુષેચાદિપણું તો ઘટતું નથી, પરંતુ શુભ એવો **કથિતાગમપ્રયોગથી થયેલો ગુરૂસંપ્રદાયનો ભાવ પણ** ઘટતો નથી.

ટીકાર્થ :

ખરેખર અહીં=વેદવચનમાં, આ રીતે=જે રીતે વેદવાક્યથી પ્રવૃત્તિના અંગભૂત અર્થનો નિશ્ચય ઘટતો નથી એ રીતે, પ્રવૃત્તિના અંગભૂત શુભ એવો કહેવાયેલ આગમના પ્રયોગથી થયેલો ગુરુસંપ્રદાયનો ભાવ પણ ઘટતો નથી; કેમ કે ન્યાયથી=યુક્તિથી, છિન્નમૂલપણું હોવાથી, તેવા પ્રકારના વચનનો અસંભવ છે=કોઈ પુરુષના વચન સાથે એકવાક્યતાથી જોડાયેલ હોય તેવા પ્રકારના વચનનો વેદમાં અસંભવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જૈનદર્શનની માન્યતા પ્રમાશે સર્વજ્ઞ એવા તીર્થંકર અર્થનો ઉપદેશ આપે છે, તે અર્થી ગ્રહણ કરીને ગણધરો આગમોની રચના કરે છે, અને ભગવાન પાસેથી પોતે ગ્રહણ કરેલ અર્થોને કહેનારા તે આગમો ગણધરો પોતાના શિષ્યોને ભણાવે છે, તે શિષ્યો પણ પોતાની શિષ્યપરંપરામાં ભગવાને કહેલ અર્થોને કહેનારા તે આગમો ભણાવવાનો પ્રવાહ ચલાવે છે. આ રીતે જૈનદર્શનમાં ગુરુની પરંપરા દ્વારા આગમોના અર્થોની યોગ્ય જીવોને પ્રાપ્તિ થાય છે, આથી-જૈનોના મતમાં કોઈક સર્વજ્ઞ પુરુષથી કહેવાયેલા આગમોના પ્રયોગવાળા ગુરુસંપ્રદાયનો સદ્ભાવ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે જિનવચનમાં નિર્ણય થઈ શકે કે આ સૂત્રોના આ અર્થો છે અને તે અર્થો પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવાથી આત્મહિત થઈ શકશે.

વળી, મીમાંસકોના મતમાં વેદવચન અપૌરુષેય હોવાથી કોઈક પુરુષથી કહેવાયેલા આગમોના પ્રયોગવાળા ગુરુસંપ્રદાયનો સદ્ભાવ પ્રાપ્ત થતો નથી, માટે વેદવચનમાં નિર્ણય થઈ શકતો નથી કે આ વેદવાક્યોના આ અર્થો છે અને તે અર્થો પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવાથી આત્મહિત થઈ શકશે; કેમ કે યુક્તિથી વિચારીએ તો વેદવચનના આદ્યકથક કોઈ નહીં હોવાથી, વેદવચનનું મૂળ છેદાયેલું છે અર્થાત્ જેમ જૈનદર્શનમાં આગમોના અર્થોને કહેનારી પરંપરાનું મૂળ એવા આદ્યપ્રરૂપક સર્વજ્ઞ ભગવાન છે, તેમ મીમાંસકમતમાં આગમોના અર્થોને કહેનારી પરંપરાનું મૂળ એવા આદ્યપ્રરૂપક કોઈ નથી. આથી મીમાંસકમત અનુસાર વેદવચનના અર્થનો કોઈક પુરુષે નિર્ણય કરેલ હોય અને તે પુરુષથી કહેવાયેલા તે અર્થની સાથે એકવાક્યતાથી જોડાયેલ હોય, તેવા પ્રકારના ગુરુપરંપરાના વચનનો અસંભવ છે; જ્યારે જૈનદર્શનઅનુસાર આગમોના અર્થનો સર્વજ્ઞે નિર્ણય કરેલ છે અને તે સર્વજ્ઞથી કહેવાયેલા તે અર્થની સાથે એકવાક્યતાથી જોડાયેલ હોય, તેવા પ્રકારના ગુરુપરંપરાના વચનનો સંભવ છે; કેમ કે જૈનમતમાં સર્વજ્ઞે જે અર્થનું પ્રકાશન કર્યું છે, તે જ અર્થ ગુરુપરંપરાથી વર્તમાનમાં પ્રાપ્ત થાય છે; જ્યારે મીમાંસકમતમાં વેદ અપૌરુષેય હોવાથી ગુરુપરંપરા જ પ્રાપ્ત થતી નથી.

ટીકામાં 'કથિતઆગમપ્રયોગગુરુસંપ્રદાયભાવ'ને 'પ્રવૃત્તિના અંગભૂત' અને 'શુભ' એવું વિશેષણ આપ્યું તેનું તાત્પર્ય એ છે કે, કોઈક પુરુષથી કહેવાયેલા આગમોના અર્થને કહેનારો ગુરુસંપ્રદાયનો ભાવ, વચનનો અર્થ કરવામાં અને તે અર્થઅનુસાર પ્રવૃત્તિ કરવામાં અંગભૂત છે=કારણભૂત છે, અને શુભ છે; કેમ કે તે અર્થ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવાથી આત્મહિત થાય છે, અને તેવો પ્રવૃત્તિના અંગભૂત ગુરુસંપ્રદાયનો ભાવ જૈનમતમાં ઘટે છે, મીમાંસકમતમાં ઘટતો નથી. માટે જૈનમતના વચનઅનુસાર પ્રવૃત્તિ કરવાથી આત્મહિત થઈ શકે, પરંતુ મીમાંસકમતના વચનઅનુસાર પ્રવૃત્તિ કરવાથી આત્મહિત થઈ શકે નહીં.

અહીં વિશેષ એ છે કે, જૈનદર્શન પ્રમાશે તીર્થંકરો કેવલજ્ઞાન પામ્યા પછી જગતના તમામ પદાર્થો કેવલજ્ઞાનથી સાક્ષાત્ જુવે છે, અને જોઈને પટુ બુદ્ધિવાળા ગણધરો આગળ ત્રિપદી આપવા દ્વારા તે સર્વ પદાર્થોનું યથાર્થ પ્રકાશન કરે છે, તેમ જ તીર્થંકરે પ્રકાશન કરેલા અર્થોનો બોધ થયા પછી, ગણધરો તે અર્થોને સામે રાખીને દ્વાદશાંગીરૂપ સૂત્રોની રચના કરે છે; વળી સૂત્રો હંમેશા સૂચનાત્મક હોય છે, તેથી તે સૂત્રોના અર્થોનો બોધ માત્ર સૂત્રોના જ્ઞાનથી થઈ શકતો નથી, પરંતુ ગુરુપરંપરાથી સૂત્રોના અર્થો ગ્રહણ કરવાથી થઈ શકે છે. આથી જ આર્ય સ્યૂલિભદ્રજીને ગુરુએ ૧૪ પૂર્વોમાંથી છેલ્લા ચાર પૂર્વો, માત્ર સૂત્રથી આપ્યા પરંતુ અર્થથી ન આપ્યા તો, તેઓને તે સૂત્રોના તાત્પર્યનો બોધ થઈ શક્યો નહીં. આમ, તીર્થંકરે આપેલ અર્થોના સૂચનરૂપે ગણધરો જે સૂત્રો રચે છે, તે સૂત્રો ગણધરો પોતાના શિષ્યોને ભણાવે છે અને સાથે તીર્થંકર પાસેથી પોતે ગ્રહણ કરેલ અર્થો બતાવે છે, તેમ જ તે શિષ્યો પણ ઉત્તરોત્તર પોતાની શિષ્યપરંપરામાં તે સૂત્રોના અર્થો તે રીતે જ બતાવે છે, આથી જૈનદર્શનમાં સૂત્રોના અર્થો સર્વજ્ઞવચનમૂલક ગુરુસંપ્રદાયથી પ્રાપ્ત થયા હોવાથી તે ગુરુસંપ્રદાયનો સદ્ભાવ તે અર્થોના નિર્શયની પ્રવૃત્તિના અંગભૂત ઘટે છે.

વળી, જ્યારે કાળની હાનિ થવાથી આ સૂત્રોના અર્થો ભાવિ શિષ્યપરંપરાને પ્રાપ્ત થવા દુર્લભ જણાયા, ત્યારે પૂર્વઋષિઓએ ગુરુપરંપરાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સૂત્રોના અર્થોને સામે રાખીને તે તે સૂત્રો પર ભાષ્ય, નિર્યુક્તિ, ચૂર્ણી, ટીકા આદિ રચ્યા, જેથી તે ભાષ્યાદિના બળથી ભાવિ શિષ્યપરંપરાને તે તે સૂત્રોના અર્થો યથાર્થ પ્રાપ્ત થાય. આથી વર્તમાનમાં કેટલાક સૂત્રોના અર્થો સાક્ષાત્ સર્વજ્ઞવચનના ઉલ્લેખરૂપ પરંપરાથી પ્રાપ્ત થતા ન દેખાતા હોય, તોપણ, પૂર્વઋષિઓએ જે સૂત્રો પર ભાષ્યાદિની રચના કરી છે, તે સર્વ રચના ગુરુપરંપરાથી પ્રાપ્ત થયેલા અર્થ અનુસાર છે. આથી જૈનદર્શનમાં સર્વજ્ઞકથિત આગમના પ્રયોગથી પ્રાપ્ત થયેલી ગુરુપરંપરાનો ભાવ ઘટે છે, જ્યારે મીમાંસકમતમાં ગુરુપરંપરાનો સંભવ નથી, માટે વેદવચનથી કોઈ વસ્તુમાં અર્થનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી. **ા૧૨૮૯ા**

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૨૭૮-૧૨૭૯માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કરેલ કે પૂર્વમાં કહ્યું એ સર્વ કથન સર્વજ્ઞવચન હોવાથી સંભવતા સ્વરૂપવાળું છે અને વેદવચન સંભવતા સ્વરૂપવાળું નથી; કેમ કે મીમાંસકમતમાં વેદવચન અપૌરુષેય મનાયું છે, અને વચન અને અપૌરુષેય એ અત્યંત વિરુદ્ધ છે. વળી ગાથા ૧૨૮૦થી ૧૨૮૨માં ગ્રંથકારે વચન અને અપૌરુષેય એ અત્યંત વિરુદ્ધ કેમ છે ? એનું જ ભાવન કર્યું; અને ગાથા ૧૨૮૪થી ૧૨૮૮માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે વેદવાક્યથી પ્રાયઃ કોઈ વસ્તુમાં નિશ્વય પણ થતો નથી. વળી વેદવચનને અપૌરુષેય સ્વીકારવાથી ગ્રંથકારે ગાથા ૧૨૮૯માં સ્થાપન કર્યું કે કથિત આગમના પ્રયોગથી થયેલો ગુરુસંપ્રદાયનો ભાવ પણ વેદવચનમાં ઘટતો નથી.

હવે વેદવચનને અપૌરુષેય માનનારા મીમાંસકો કહે કે, વેદવચનો અપૌરુષેય હોવાને કારણે મીમાંસકમતમાં જૈનમતની જેમ કથિત આગમપ્રયોગથી થયેલો ગુરુસંપ્રદાયનો ભાવ ભલે ઘટતો નથી; પરંતુ જેમ જૈનદર્શનમાં સર્વજ્ઞ પુરુષ અર્થોનું પ્રકાશન કરે છે, તેમ મીમાંસકમતમાં પણ વૈદિક આચાર્યો વેદવચનોના અર્થોનું પ્રકાશન કરે છે. તેથી જેમ આગમના અર્થોના નિર્ણયમાં જૈનદર્શનમાં સર્વજ્ઞ પ્રમાણભૂત છે, તેમ વેદવચનના અર્થોના નિર્ણયમાં વૈદિક આચાર્યો પ્રમાણભૂત છે.

```
આ પ્રકારના પૂર્વપક્ષીના કથનનું નિરાકરણ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –
```

ગાથા :

ण कयाइ इओ कस्सइ इह णिच्छ्य मो कहिंचि वत्थुम्मि । जाओ त्ति कहइ एवं जं सो तत्तं स वामोहो ॥१२९०॥

અન્વચાર્થઃ

इह=અહીં=સંસારમાં, इओ=આનાથી=વેદવચનથી, कयाइ=ક્યારેય कस्सइ=કોઈને कर्हिचि वत्थुम्मि= કોઈ વસ્તુમાં णिच्छ्य मो=નિશ્વય જ ण जाओ=થયો નથી, त्ति=એ પ્રમાશે (વેદને માનનારાઓ) कहइ=કહે છે. एवं=આમ હોતે છતે=વેદવચનથી ક્યારેય કોઈ વસ્તુમાં નિશ્વય થયો નથી એમ હોતે છતે, जं सो तत्तं=જે આ તત્ત્વ છે=જે આ વૈદિક આચાર્ય પ્રમાશ છે, (એમ મીમાંસકો કહે છે,) स वामोहो=તે વ્યામોહ છે.

ગાથાર્થ :

સંસારમાં વેદવચનથી ક્યારેય કોઈને કોઈ વસ્તુમાં નિશ્વય જ થયો નથી, એ પ્રમાણે વેદને માનનારાઓ કહે છે. એમ હોતે છતે જે આ યેદિક આચાર્ચ પ્રમાણ છે એમ મીમાંસકો કહે છે, તે વ્યામોહ છે.

રીકા ઃ

न कदाचिद् अतो=वेदवचनात् कस्यचिदिह निश्चय एव क्वचिद्वस्तुनि जात इति कथयति, एवं सति यदसौ वैदिकस्तत्त्वं स व्यामोहः, स्वतोऽप्यज्ञत्वादिति गाथार्थः ॥१२९०॥

★ ''સ્વતોડપિ''માં '**अપિ'**થી એ જણાવવું છે કે વૈદિક આચાર્ચ જેઓ પાસે વેદના અર્થોનું વ્યાખ્યાન કરે છે, તે શિષ્યોનું તો અજ્ઞપણું છે, **પરંતુ સ્વચં પણ=વૈદિક આચાર્ચનું પોતાનું પણ,** અજ્ઞપણું છે.

રીકાર્થ :

અહી=સંસારમાં, આનાથી=વેદવચનથી, ક્યારેય કોઈને કોઈ વસ્તુમાં નિશ્વય જ થયો નથી, એ પ્રમાણે કહે છે=વેદને માનનારાઓ કહે છે. આમ હોતે છતે=વેદવચનથી ક્યારેય કોઈ વસ્તુમાં કોઈને નિશ્વય થયો નથી એમ હોતે છતે, જે આ વૈદિક તત્ત્વ છે=જે આ વૈદિક આચાર્ય અર્થના નિર્ણયમાં પ્રમાણ છે, તે વ્યામોહ છે=મીમાંસકોનો વ્યામોહ છે; કેમ કે સ્વયં પણ અજ્ઞપણું છે=વૈદિક આચાર્યનું પોતાનું પણ અજ્ઞાનીપણું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વેદમાં 'આવો યજ્ઞ કરવાથી સ્વર્ગ મળે છે, આવો યજ્ઞ કરવાથી આ કાર્ય થાય છે' ઇત્યાદિ વચનો પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યાં વેદને માનનારાઓને પૂછવામાં આવે કે આ યજ્ઞથી સ્વર્ગ મળે છે, તેવો નિર્ણય કોને થયો છે ? તો તેઓ કહે છે કે આ પ્રકારનો નિર્ણય વેદવચનથી કોઈને પણ થયો નથી; કેમ કે જેમ જૈનમતમાં 'આ અનુષ્ઠાનથી સ્વર્ગ મળે છે, આ અનુષ્ઠાનથી મોક્ષ મળે છે' ઇત્યાદિ ફળ સર્વજ્ઞ સાક્ષાત્ જોઈને કહે છે, તેમ વૈદિકમતમાં 'આ યજ્ઞથી સ્વર્ગ મળે છે' ઇત્યાદિ પ્રત્યક્ષ નહીં દેખાતા પદાર્થોને સાક્ષાત્ જોનારો કોઈ પુરુષ નથી, ફક્ત વેદવાક્યોના બળથી જ વૈદિક આચાર્યો તે તે અનુષ્ઠાનના ફળ કહે છે.

આમ છતાં તેઓ માને છે કે અમારા વૈદિક આચાર્યો જ તત્ત્વ છે=પ્રમાણ છે, તે તેઓનો વ્યામોહ છે; કેમ કે વૈદિક આચાર્યોને પોતાને જ વેદમાં કહેવાયેલા યજ્ઞાદિ અનુષ્ઠાનોથી તે તે પ્રકારનું ફળ મળે છે તેવો નિર્ણય થયેલો નથી, તોપણ, તેવા અજ્ઞ વૈદિક આચાર્યોને પ્રમાણ કહીને વેદવચનોને પ્રમાણ કહેવાં, તે મીમાંસકોનો વ્યામોહ છે. II૧૨૯૦II

ગાથા :

तत्तो अ आगमो जो विणेअसत्ताण सो वि एमेव । तस्स पओगो वेवं अणिवारणगं च णिअमेणं ॥१२९१॥

અન્વચાર્થ :

तत्तो अ=અને તેનાથી=વૈદિક આચાર્યથી, विणेअसत्ताण जो आगमो=વિનેયસત્ત્વોને જે આગમ=શિષ્યો આગળ જે વેદવચનના અર્થોનું વ્યાખ્યાન, सो वि=તે પણ एमेव=આમ જ છે=વ્યામોહ જ છે, तस्स पओगो वेवं=તેનો પ્રયોગ પણ આમ છે=વેદવચનના અર્થોનું સેવન પણ વ્યામોહ જ છે, अणिवारणगं च णिअमेणं= અને અનિવારણ નિયમથી (વ્યામોહ જ છે.)

ગાથાર્થ :

અને યેદિક આચાર્ચથી શિષ્યો આગળ જે વેદવચનના અર્થોનું વ્યાખ્યાન, તે પણ વ્યામોહ જ છે, વેદવચનના અર્થોનું સેવન પણ વ્યામોહ જ છે અને અનિવારણ નિચમથી વ્યામોહ જ છે.

રીકા ઃ

ततश्च=वैदिकादाचार्यात् आगमो यो व्याख्यारूपः विनेयसत्त्वानां संबन्धी, सोऽप्येवमेव=व्यामोह एव,

तस्य=आगमार्थस्य प्रयोगोऽप्येवं=व्यामोह एव, अनिवारणं च नियमेन व्यामोह एवेति गाथार्थः ॥१२९१॥

★ ''सो वि''માં 'अपि'થી એ સમુख્યથ કરવો છે કે વૈદિક આચાર્થને તત્ત્વ કહેવા, તે તો વ્યામોહ છે, પરંતુ વૈદિક આચાર્થથી કરાતો વ્યાખ્યારૂપ આગમ, **તે પણ** વ્યામોહ જ છે.

★ ''पओगो वि''માં 'अपि'થી એ સમુચ્ચચ કરવો છે કે વૈદિક આચાર્ચથી કરાતો વ્યાખ્યારૂપ આગમ તો વ્યામોઢ છે, પરંતુ તે વ્યાખ્યારૂપ આગમના અર્થનો **પ્રયોગ પણ** વ્યામોઢ જ છે.

ટીકાર્થ :

અને તેનાથી=વૈદિક આચાર્યથી, વિનેયસત્ત્વોના=શિષ્યલોકના, સંબંધવાળો જે વ્યાખ્યારૂપ આગમ, તે પણ આમ જ છે=વ્યામોહ જ છે, તેનો=આગમના અર્થનો, પ્રયોગ પણ=આચરણ પણ, આમ છે=વ્યામોહ જ છે, અને અનિવારણ=વેદવચનના અર્થઅનુસાર થતા આચરણનું અનિવારણ, નિયમથી વ્યામોહ જ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે વેદવચનથી ક્યારેય કોઈને કોઈ વસ્તુમાં નિર્ણય થયો નથી, છતાં વેદને માનનારાઓ કહે છે કે વૈદિક આચાર્ય પ્રમાણ છે, તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે આ પ્રકારનું તેઓનું કથન વ્યામોહવાળું છે. વળી જેમ વૈદિક આચાર્યને તેઓ પ્રમાણ કહે છે, તે તેમનો વ્યામોહ છે, તેમ તે વૈદિક આચાર્ય પોતાના શિષ્યો આગળ જે વેદવચનના અર્થોનું વ્યાખ્યાન કરે છે, તે પણ તેમનો વ્યામોહ જ છે; કેમ કે વૈદિક આચાર્ય પોતાના શિષ્યો આગળ જે વેદવચનના અર્થોનું વ્યાખ્યાન કરે છે, તે પણ તેમનો વ્યામોહ જ છે; કેમ કે વૈદિક આચાર્ય જ નિર્ણય નથી કે આ પ્રકારના યજ્ઞાદિથી સ્વર્ગાદિ પ્રાપ્ત થશે કે નહિ ? તોપણ તેઓ પોતાના શિષ્યો આગળ વેદવચનના અર્થોનું તે પ્રકારે વ્યાખ્યાન કરે છે, અને અનિર્ણીત અર્થોનું વ્યાખ્યાન કરવું તે વ્યામોહ છે. વળી વેદવચનના અર્થો પ્રમાણે શિષ્યો જે પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે પણ તેમનો વ્યામોહ જ છે; કેમ કે જે વચનથી અર્થનો નિર્ણય ન થતો હોય, તે વચન અનુસારે પ્રવૃત્તિ વિચારક પુરુષો કરતાં નથી.

વળી, અનિર્શીત અર્થોવાળા વચન અનુસારે શિષ્યો પ્રવૃત્તિ કરતા હોય અને તે પ્રવૃત્તિનું નિવારશ કરવામાં ન આવે, તો તે પણ વ્યામોહ જ છે; કેમ કે અનિર્શીત અર્થો અનુસારે પ્રવૃત્તિ કરવામાં હિતની પ્રાપ્તિનો સંદેહ હોય છે, તેથી વિચારક પુરુષ કોઈ પ્રવૃત્તિ કરતાં પહેલાં આનાથી હિત થશે કે નહીં ? તેનો નિર્શય કરીને જ પ્રવૃત્તિ કરે છે. આથી અનિર્શીત એવા વેદવચનના અર્થઅનુસાર પ્રવૃત્તિ કરવામાં અહિતની સંભાવના હોવાથી, યોગ્ય જીવોના હિતના અર્થી ગુરુ અવશ્ય તેઓની તે પ્રવૃત્તિનું નિવારણ કરે; અને જો ગુરુ તે અનુચિત પ્રવૃત્તિનું નિવારણ ન કરે, તો તે પણ નક્કી વ્યામોહ જ છે. **ા**૧૨૯૧ા

ગાથા :

णेवं परंपराए माणं एत्थ गुरुसंपयाओ वि । रूवविसेसट्ठवणे जह जच्चंधाण सव्वेसिं ॥१२९२॥

અન્વચાર્થઃ

एत्थ=અહીં='યજ્ઞથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે' ઇત્યાદિ કથનમાં, एवं=આ રીતે=વેદવચનથી વૈદિક આચાર્યને કોઈ વસ્તુમાં નિર્ણય થયો નથી માટે વૈદિક આચાર્ય પ્રમાણ નથી એમ પૂર્વમાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું એ રીતે, जह=જે પ્રમાશે <mark>સ્ત્વविसेसहवणे=३</mark>પવિશેષના સ્થાપનમાં **सव्वे**सिं जच्चंधाण=સર્વ જાત્યંધોનું (વચન પ્રમાશ નથી, તે પ્રમાશે) <mark>परंपराए=</mark>પરંપરાથી==વૈદિક આચાર્યની પરંપરાથી, <mark>गुरुसंपयाओ वि=</mark>ગુરુસંપ્રદાય પણ **माणं ण=**માન નથી=વેદવચનના અર્થનો નિર્શય કરવામાં પ્રમાણ નથી.

ગાથાર્થ :

'ચજ્ઞથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે' ઇત્યાદિ કથનમાં, આ રીતે જે પ્રમાણે રૂપવિશેષના સ્થાપનમાં સર્વ જાત્યંધોનું વચન પ્રમાણ નથી, તે પ્રમાણે યૈદિક આચાર્ચની પરંપરાથી ગુરુસંપ્રદાય પણ વેદવચનના અર્થનો નિર્ણય કરવામાં પ્રમાણ નથી.

રીકા ઃ

नैवं परम्परया मानं अत्र व्यतिकरे गुरुसम्प्रदायोऽपि, निदर्शनमाह-रूपविशेषस्थापने सितेतरादौ यथा जात्यन्धानां सर्वेषामनादिमतामिति गाथार्थः ॥१२९२॥

★ ''<mark>गुरुसंपयाओ वि</mark>''માં **'अपि'**થી એ જ્ઞાપન કરવું છે કે વેદવચનથી અર્થના નિર્ણયમાં વૈદિક આચાર્ય તો પ્રમાણ નથી, પરંતુ વૈદિક આચાર્ચનો **ગુરુસંપ્રદાય પણ** પ્રમાણ નથી.

રીકાર્થ :

આ વ્યતિકરમાં='યજ્ઞથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે' ઇત્યાદિ કથનમાં, આ રીતે≔વેદવચનથી વૈદિક આચાર્યને કોઈ વસ્તુમાં નિર્ણય થયો નથી માટે વૈદિક આચાર્ય પ્રમાણ નથી એમ પૂર્વમાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યુ એ રીતે, પરંપરાથી=વૈદિક આચાર્યની પરંપરાથી, ગુરૂસંપ્રદાય પણ માન નથી=પ્રમાણ નથી.

નિદર્શનને કહે છે=દેષ્ટાંત આપે છે –

જે રીતે સિત-ઇતરાદિ≕શ્વેત-કૃષ્ણ આદિ, રૂપવિશેષના સ્થાપનમાં અનાદિમાન સર્વ જાત્યંધોનું વચન પ્રમાણ નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૯૦માં ગ્રંથકારે કહ્યું કે વૈદિક આચાર્યને પોતાને જ નિર્ણય નથી, કે વેદવચનના અર્થો અનુસારે પ્રવૃત્તિ કરવામાં તે તે પ્રકારના ફળની પ્રાપ્તિ થશે કે નહિ ?'આમ છતાં વૈદિક આચાર્યને પ્રમાણ માનવા, તે વૈદિકોનો વ્યામોહ છે.

ત્યાં પૂર્વપક્ષી કહે કે વૈદિક આચાર્યને સ્વયં વેદવચનના અર્થોનો નિર્ણય નથી, પરંતુ તેમના પૂર્વનાં આચાર્યોએ તેમને કહેલ છે કે 'આ યજ્ઞ કરવાથી સ્વર્ગરૂપ ફળ મળે છે', અને તે પૂર્વના આચાર્યોને પણ તેમના પૂર્વાચાર્યોએ તે પ્રમાશે કહેલ છે. આથી વેદવચનાનુસાર કરાતા યજ્ઞથી પ્રાપ્ત થતા ફળના વિષયમાં પરંપરાથી ગુરુસંપ્રદાય પ્રમાણ છે.

આ પ્રકારે કહેતાં પૂર્વપક્ષીને ગ્રંથકાર કહે છે કે વૈદિક આચાર્યની પરંપરામાંના કોઈ આચાર્યને નિર્જાય નથી કે આ યજ્ઞથી આ પ્રકારનું ફળ મળશે, છતાં તેઓ વેદવચનને અવલંબીને કહે છે કે યજ્ઞથી સ્વર્ગપ્રાપ્તિ થાય છે. આથી જેમ અનાદિમાન એવા સર્વ જાતિથી અંધ પુરુષો સ્થાપન કરે કે આ સફેદ રૂપ છે, આ કાળું રૂપ છે, તો તેઓનું વચન પ્રમાણ બનતું નથી, તેમ વૈદિક આચાર્યો સ્થાપન કરે કે પૂર્વના આચાર્યોએ આ પ્રમાણે યજ્ઞનું ફળ કહેલ છે, તેઓને તેમના પૂર્વાચાર્યોએ આ પ્રમાણે કહેલ છે, તો તેઓનું વચન પ્રમાણ બનતું નથી; કેમ કે તેઓના ગુરુસંપ્રદાયમાં વર્તતા સર્વ વૈદિક આચાર્યોમાંથી કોઈ વૈદિક આચાર્ય સર્વજ્ઞ નથી, તેથી કોઈ વૈદિક આચાર્યે પ્રત્યક્ષ જોયું નથી કે યજ્ઞ કરવાથી સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે, છતાં તેઓ વેદવચનને અવલંબીને કહે છે કે આ યજ્ઞ કરવાથી સ્વર્ગ મળશે. આથી વેદવચનના અર્થોનો નિર્જાય કરવામાં અસર્વજ્ઞ અને અંધ તુલ્ય સર્વ વૈદિક આચાર્યોનો ગુરુસંપ્રદાય પ્રમાણ બને નહિ.

અહીં વિશેષ એ છે કે જૈનદર્શનમાં જે યોગમાર્ગ બતાવવામાં આવ્યો છે, તે યોગમાર્ગના સેવન દ્વારા ઘણાં યોગીઓ મોક્ષને પામે છે, અને કેટલાક યોગીઓ મોક્ષને ન પામે ત્યાં સુધી સ્વર્ગાદિને પામે છે, ઇત્યાદિ વચનો જૈનમતમાં ઉપલબ્ધ છે. વળી તે વચનોના અર્થોનો છત્ત્રસ્થ ગુરુઓને કોઈ નિર્ણય નથી, પરંતુ તેઓ કહે છે કે અમારા પૂર્વના ગુરુઓએ અમને આ વચનોનો આ અર્થ કહ્યો છે, અને તેઓને તેમના પૂર્વના આચાર્યોએ આ પ્રમાણે અર્થ કહેલો છે. આમ, જૈનમતમાં પરંપરાથી પૂર્વ-પૂર્વના આચાર્યોરૂપે ગુરુસંપ્રદાય, શાસનસ્થાપક સર્વજ્ઞ વીરપ્રભુમાં વિશ્રાંત થાય છે, અને વીરપ્રભુ જાત્યંધ તુલ્ય ન હતા, પરંતુ કેવલજ્ઞાનથી સર્વ જગતને સાક્ષાત્ જોનારા હતા, અને કેવલજ્ઞાન દ્વારા પ્રત્યક્ષ જોઈને પ્રભુને નિર્ણય થયેલો હતો કે આ જ યોગમાર્ગને સેવીને અનંતા જીવો મોક્ષમાં ગયા છે, અને આ યોગમાર્ગને સેવનારા જીવો મોક્ષમાં ન જાય ત્યાં સુધી સ્વર્ગાદિને પામે છે. આથી ભગવાને કેવલજ્ઞાન દ્વારા પ્રત્યક્ષ જોઈને થ્રિપ્યોને યોગમાર્ગ બતાવ્યો, અને તેઓએ તેમના શિપ્યોને તે જ પ્રમાણે યોગમાર્ગ બતાવ્યો. આમ, જૈનદર્શનમાં બતાવેલા યોગમાર્ગના કે સ્વર્ગપ્રાપ્તિ આદિના ઉપયોના કથનમાં જૈનોનો ગુરુસંપ્રદાય પ્રમાણ છે; જયારે મીમાંસકમતમાં જે વેદવચનો સ્વીકારવામાં આવ્યા છે, જાત્યંધ તુલ્ય વૈદિક આચાર્યોની અનાદિમાન પરંપરામાં તેના અર્થોનો નિર્ણય કોઈને પણ થયેલો નથી; કેમ કે તેઓ સર્વજ્ઞ પુરુષને સ્વીકારતા નથી. આથી મીમાંસકમતમાં બતાવેલા 'યજ્ઞથી સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે' ઇત્યાદિ વેદના કથનમાં વૈદિકોના ગુરુસંપ્રદાયને પ્રમાણ સ્વીકારી શકાય નહીં. !!૧૨૯૨!!

અવતરણિકા ઃ

पराभिप्रायमाह -

અવતરશિકાર્થ :

પરના અભિપ્રાયને કહે છે –

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૯૦માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે વેદવચનથી ક્યારેય કોઈને કોઈ વસ્તુમાં નિશ્ચય થયો નથી, એમ છતાં વૈદિકો વૈદિક આચાર્યને પ્રમાણ માને છે, તે તેમનો વ્યામોહ છે; વળી ગાથા ૧૨૯૧માં કહ્યું કે વૈદિક આચાર્ય તેમના શિષ્યોને જે વેદવચનના અર્થ કહે છે, અને તે અર્થ અનુસારે તેમના શિષ્યો પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે પણ તેમનો વ્યામોહ જ છે; વળી ગાથા ૧૨૯૨માં દેષ્ટાંતથી સ્થાપન કર્યું કે પરંપરાથી વૈદિકોનો ગુરુસંપ્રદાય પણ પ્રમાણ નથી. આથી અપૌરુષેય એવા આગમને પરલોકની પ્રવૃત્તિમાં પ્રમાણભૂત સ્વીકારવા ઉચિત નથી.

🔹 ત્યાં પર એવા મીમાંસકોના અભિપ્રાયને ગ્રંથકાર કહે છે 🗕

ગાચા :

भवओ वि अ सव्वण्णू सव्वो आगमपुरस्सरो जेणं । ता सो अपोरुसेओ इअरो वा णागमाउ उ ॥१२९३॥

અન્વચાર્થઃ

जेणं अ=અને જે કારણથી भवओ वि सव्वो सव्वण्णू=તમારા પણ સર્વ સર્વજ્ઞ आगमपुरस्सरो= આગમપુરસ્સર છે=આગમપૂર્વકના છે, ता=તે કારણથી सो=આ=આગમ, अपोरुसेओ=અપૌરુષેય છે. इअरो वा=અથવા ઇતર=સર્વજ્ઞ, आगमाउ उ ण=આગમથી જ નથી.

ગાથાર્થ :

અને જે કારણથી તમારા પણ સર્વ સર્વજ્ઞ આગમપૂર્વકના છે, તે કારણથી આગમ અપોરુષેચ છે. અથવા સર્વજ્ઞ આગમથી જ નથી.

ટીકા ઃ

भवतोऽपि च सर्वज्ञः सर्व आगमपुरस्सरः येन कारणेन, स्वर्गकेवलार्थिना तपोध्यानादिकं कर्त्तव्यमित्यागमः, अतः प्रवृत्तेरिति, तदसावपौरुषेय आगमः, अनादिमत्सर्वज्ञसाधनत्वात्, इतरो वा सर्वज्ञो नाऽऽगमादेव, कस्यचित्तमन्तरेणाऽपि भावादिति गाथार्थः ॥१२९३॥

★ ''भवतोऽपि''માં 'अपि'थી એ કહેવું છે કે અમારા મતે તો વેદવચન અપોરુષેય છે, પરંતુ તમારા પણ મતે સર્વ સર્વજ્ઞ આગમપૂર્વક હોવાથી આગમ અપોરુષેય છે અથવા સર્વજ્ઞ આગમથી જ નથી.

★ ''तमन्तरेणाऽपि''માં 'अपि'थी એ દર્શાવવું છે કે આગમથી તો સર્વજ્ઞનો ભાવ છે, પરંતુ તેના વગર પણ=આગમ વગર પણ, કોઈક સર્વજ્ઞનો ભાવ છે.

ટીકાર્થ :

भवतोऽपि.....कारणेन અને જે કારણથી તમારા પણ≕જૈનોના પણ, સર્વ સર્વજ્ઞ આગમપુરસ્સર છે=આગમપૂર્વકના છે. '

જૈનોના સર્વ સર્વજ્ઞ આગમપૂર્વકના કેમ છે ? તેમાં યુક્તિ આપે છે —

સ્વર્ग....પ્રવૃત્તેસ્તિ સ્વર્ગ-કેવલજ્ઞાનના અર્થીએ તપ-ધ્યાનાદિક કરવું જોઈએ, એ પ્રકારે જૈનોનું આગમ છે, આનાથી≕એ જૈનોના આગમથી, પ્રવૃત્તિને કારણે જીવ સર્વજ્ઞ થાય છે, એથી જૈનોના પણ સર્વ સર્વજ્ઞ આગમપૂર્વકના છે, એમ અન્વય છે.

तदसाव.....त्वात् તે કારણથી=જે કારણથી સર્વ સર્વજ્ઞ આગમપૂર્વકના છે તે કારણથી, આ=આગમ, અપૌરુષેય છે; કેમ કે અનાદિમાન સર્વજ્ઞનું સાધનપણું છે≔આગમ અનાદિમાન એવા સર્વજ્ઞનું કારણ છે.

જો જૈનો આગમને અપૌરુષેય ન માને, તો અન્ય કયો વિકલ્પ જૈનોને સ્વીકારવો પડે ? તે **વા**કારથી પૂર્વપક્ષી બતાવે છે --- इतरो वा....गाथार्थः અથવા ઇતર≕આગમથી ઇતર, એવા સર્વજ્ઞ આગમથી જ નથી=આગમથી જ સર્વજ્ઞ બન્યા નથી; કેમ કે તેના અંતરથી પણ કોઈકનો ભાવ છે≕આગમ વગર પણ કોઈક સર્વજ્ઞનો સદ્ભાવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

મીમાંસકો વેદને અપૌરુષેય માને છે; પરંતુ વેદને અપૌરુષેય માનવામાં આવે તો, પ્રાપ્ત થતાં દોષો બતાવીને, ગ્રંથકારે પૂર્વમાં સ્થાપન કર્યું કે અપૌરુષેય એવા વેદવચનથી પરલોકના વિષયમાં પ્રવૃત્તિ કરવી, એ વ્યામોહ છે.

ત્યાં મીમાંસકો જૈનોને કહે છે કે તમારૂા પણ સર્વ સર્વજ્ઞ આગમપૂર્વક થાય છે; કેમ કે "સ્વર્ગના કે કેવલજ્ઞાનના અર્થીએ તપ-ધ્યાનાદિમાં યત્ન કરવો જોઈએ" એવું જૈનદર્શનનું વચન છે, અને આવા વચન અનુસારે પ્રવૃત્તિ કરીને જ સર્વ સર્વજ્ઞ થાય છે, માટે તે સર્વ સર્વજ્ઞનું કારણ આગમવચન છે; અને તે સર્વ સર્વજ્ઞ પ્રવાહથી અનાદિકાળથી થઈ રહ્યા છે, એમ જૈનો માને છે. આથી અનાદિકાળથી થતા સર્વ સર્વજ્ઞો પ્રત્યે કારણ એવું આગમવચન શાશ્વત છે, માટે અપૌરુષેય છે એમ તમારે જૈનોએ માનવું પડે; અને એમ માનવામાં આવે તો જ આગમવચનથી પ્રવૃત્તિ કરીને અનાદિકાળથી થતા સર્વ સર્વજ્ઞ થયા છે, એમ માની શકાય; કેમ કે જો આગમને પૌરુષેય માનવામાં આવે, તો અનાદિકાળથી થતા સર્વ સર્વજ્ઞ પ્રત્યે આગમને કારણ માની શકાય નહીં.

અથવા આગમથી ઇતર એવા સર્વજ્ઞ આગમથી જ થતા નથી, એમ જૈનોને માનવું પડે; કેમ કે આગમ વગર પણ કોઈક સર્વજ્ઞ પ્રાપ્ત થાય છે, જે સર્વજ્ઞે આગમ કહ્યા અને સર્વજ્ઞથી કહેવાયેલ તે આગમ અનુસારે ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરીને અન્ય સર્વ સર્વજ્ઞ બન્યા છે, એમ માનવું પડે.

વસ્તુતઃ જૈનદર્શન આગમવચનઅનુસાર પ્રવૃત્તિ કર્યા વગર કોઈ સર્વજ્ઞ બને છે, એમ સ્વીકારતું નથી; કેમ કે જૈનમત અનુસાર અનાદિથી કોઈ સર્વજ્ઞ નથી, માટે સર્વજ્ઞના કારણભૂત એવા આગમને અપૌરુષેય માનવું જોઈએ. એ પ્રકારનો મીમાંસકનો આશય છે.

ટીકામાં કહ્યું કે ''સર્વજ્ઞ આગમથી જ નથી'' ત્યાં **'एव**'કાર કરીને એ જજ્ઞાવવું છે કે, સામાન્ય રીતે સર્વજ્ઞકથિત આગમાનુસાર પ્રવૃત્તિ કરીને સર્વ સર્વજ્ઞ થાય છે, છતાં બધા સર્વજ્ઞ આગમથી જ થતા નથી; કેમ કે આગમને પૌરુષેય સ્વીકારીએ તો કોઈક સર્વજ્ઞ અનાદિ છે, જેમણે આગમ કહ્યા અને તે આગમાનુસાર પ્રવૃત્તિ કરીને અન્ય સર્વ સર્વજ્ઞ બન્યા, એમ જૈનોએ સ્વીકારવું પડે. એ પ્રકારનો મીમાંસકમતનો કહેવાનો આશય છે. **II૧૨૯૩**II

अत्रोत्तरम् –

અવતરણિકાર્થ ઃ

અહીં≔પૂર્વગાથામાં જૈનોના આગમને અપૌરુષેય સ્થાપન કરવા માટે ગ્રંથકારે જે મીમાંસકમતનો અભિપ્રાય બતાવ્યો એમાં, ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે –

અવતરણિકા ઃ

।।।থা :

नोभयमवि जमणाई बीअंकुरजीवकम्मजोगसमं । अहवऽत्थतो उ एवं ण वयणउ वत्तहीणं तं ॥१२९४॥

અન્વચાર્થ :

म=નથી=મીમાંસકોનો જે અભિપ્રાય છે તે બરાબર નથી; जं=જે કારણથી उभयमवि=ઉભય પણ=આગમ અને સર્વજ્ઞ એ બંને પણ, **बીઝંकुरजीवकम्मजोगसमं**=બીજ-અંકુર અને જીવ-કર્મના યોગની સમાન अणाईं=અનાદિ છે. अहव=અથવા अत्थतो उ=અર્થથી જ एवं=આમ છે=આગમ અને સર્વજ્ઞ વચ્ચે બીજાંકુરાદિ ન્યાય છે. वयणउ ण=વચનથી નથી=આગમ અને સર્વજ્ઞ વચ્ચે વચનથી બીજાંકુરાદિ ન્યાય નથી; (જે કારણથી) तं=તે=વચન, वत्तहीणं=વક્તાને આધીન છે.

ગાશાર્થ :

પૂર્વગાથામાં મીમાંસકોએ જે અભિપ્રાય બતાવ્યો તે બરાબર નથી; જે કારણથી આગમ અને સર્વજ્ઞ એ બંને પણ બીજ-અંકુર અને જીવ-કર્મના યોગની સમાન અનાદિ છે. અથવા અર્થથી જ≃અર્થને આશ્રયીને જ, આગમ અને સર્વજ્ઞ વસ્થે બીજાંકુરાદિ ન્યાય છે, પરંતુ આગમ અને સર્વજ્ઞ વચ્ચે વચનથી બીજાંકુરાદિ ન્યાય નથી; જે કારણથી વચન વક્તાને આધીન છે.

રીકા :

न=नैतदेवं, उभयमपि आगमः सर्वज्ञश्च यद्=यस्मादनादि बीजाङ्करजीवकर्म्मयोगसमं, न ह्यत्रेदं पूर्वमिदं नेति व्यवस्था, ततश्च यथोक्तदोषाभावः, अथवा अर्थत एवैवं=बीजाङ्कुरादिन्यायः, सर्व एव कथञ्चिदागमार्थमासाद्य सर्वज्ञो जातः, तदर्थश्च तत्साधक इति, न वचनतो=न वचनमेवाऽऽश्रित्य, मरुदेव्यादीनां प्रकारान्तरेणाऽपि भावात्, इतश्च न वचनतोऽनादिः, यतो वक्त्रधीनं तत्, न ह्यनाद्यपि वक्तारमन्तरेण वचनप्रवृत्तिः, उपायान्तराभावात्, तदर्थप्रतिपत्तिस्तु क्षयोपशमादेरविरुद्धा, तथा दर्शनाद्, एतत् सुक्ष्मधिया भावनीयमिति गाथार्थः ॥१२९४॥

नोंध ः

★ ''**નોभयमवि''**માં 'अपि'થી ગ્રંથકારને એ જણાવવું છે કે આગમ અને સર્વજ્ઞ એ ઉભચમાંથી કોઈ એક તો અનાદિ છે, પરંતુ **ઉભચ પણ** અનાદિ છે.

★ ''प्रकारान्तरेणाऽपि''માં 'अपि'થી એ બતાવવું છે કે આગમથી તો સર્વજ્ઞપણાનો ભાવ છે, પરંતુ પ્રકારાન્તરથી પશ=આગમ વગર પણ, સર્વજ્ઞપણાનો ભાવ છે.

★ ''क्षयोपशमादेः''માં 'आदि'થી ક્ષય અને ઉપશમનું ગ્રહણ છે.

ડીકાર્થઃ

ન₌નૈતવેવં નથી≕આ આમ નથી≕પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે મીમાંસકોનો અભિપ્રાય બતાવ્યો એ, મીમાંસકો કહે છે એમ નથી. यद्=यस्माद् आगमः सर्वज्ञश्च उभयमपि बीजाङ्कुरजीवकर्म्मयोगसमं अनादि જે કારણથી આગમ અને સર્વજ્ઞ ઉભય પણ બીજ-અંકુર અને જીવ-કર્મના યોગની સમાન અનાદિ છે. अत्र इदं पूर्वं इदं न इति व्यवस्था न हि અહીં=-બીજ-અંકુરમાં અને જીવ-કર્મના યોગમાં, આ પૂર્વે છે આ નથી=બેમાંથી કોઈ એક પૂર્વે છે અને બીજું પૂર્વે નથી, એ પ્રકારની વ્યવસ્થા નથી જ.

ततझ यथोक्तदोषाभावः અને તેથી≕આગમ અને સર્વજ્ઞ બીજ-અંકુરાદિના યોગ સમાન અનાદિ છે તેથી, યથોક્ત દોષનો અભાવ છે=પૂર્વગાથામાં મીમાંસકો વડે જે પ્રકારનો દોષ કહેવાયો તે પ્રકારના દોષનો જૈનોને અભાવ છે.

ગ્રંથકારે બીજાંકુરાદિના ન્યાયથી આગમ અને સર્વજ્ઞ વચ્ચે કાર્ય-કારણભાવ બતાવ્યો તે વિકલ્પ, વચનને આશ્રયીને આગમ ગ્રહણ કરીને બતાવેલ, એમાં કોઈક સ્થાને વ્યાપ્તિ તૂટે છે, આથી અર્થને આશ્રયીને આગમ ગ્રહણ કરીને **अથवા**થી બીજો વિકલ્પ ગ્રંથકાર બતાવે છે –

अથवા.....च्यायः અથવા અર્થથી જ આમ છે≕બીજાંકુરાદિ ન્યાય છે=અર્થથી જ આગમ અને સર્વજ્ઞ બીજ-અંકુરાદિના યોગ સમાન અનાદિ છે.

અર્થથી જ આગમ અને સર્વજ્ઞ બીજાંકુરાદિના યોગ સમાન અનાદિ કેમ છે ? તેમાં યુક્તિ આપે છે – સર્વ एव.....इति સર્વ જ કોઈક રીતે આગમના અર્થને પામીને સર્વજ્ઞ થયેલા છે, અને તેનો અર્થ તેનો સાધક છે=આગમનો અર્થ સર્વજ્ઞનો સાધક છે, એથી અર્થથી જ આગમ અને સર્વજ્ઞ બીજાંકુરાદિના યોગ સમાન અનાદિ છે, એમ અન્વય છે.

ન વचनतो.....भावात् વચનથી નથી=વચનને જ આશ્રયીને નથી≕વચનથી જ આગમ અને સર્વજ્ઞ બીજાંકુરાદિના યોગ સમાન અનાદિ નથી; કેમ કે મરુદેવી આદિને પ્રકારાન્તર વડે પણ ભાવ છે=મરુદેવી આદિ જીવોને આગમવચનરૂપ પ્રકારથી અન્ય કોઈ પ્રકાર વડે પણ સર્વજ્ઞપણાનો સદ્દભાવ છે.

इतश्च वचनतो अनादिः न અને આથી વચનથી અનાદિ નથી=अथवाથી અર્થને આશ્રયીને આગમ અને સર્વજ્ઞ વચ્ચે બીજાંકુરાદિ ન્યાય બતાવ્યો આથી વચનથી આગમ અનાદિ નથી;

यतो.....उपायान्तराभावात् જે કારણથી તે=વચન, વક્તાને આધીન છે. વક્તા વગર અનાદિ પણ વચનની પ્રવૃત્તિ નથી જ=બોલનાર વગર અનાદિ પણ વચનની પ્રવૃત્તિ થતી નથી જ=આગમરૂપ વચન અનાદિ છે છતાં તે વચનની પ્રવૃત્તિ બોલનાર વક્તા વગર નથી, આથી પ્રવાહથી જ વચન અનાદિ છે; કેમ કે ઉપાયાંતરનો અભાવ છે=વચનની પ્રવૃત્તિમાં વક્તારૂપ ઉપાયથી અન્ય ઉપાયનો અભાવ છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે વક્તા વગર વચનની પ્રવૃત્તિ જેમ થતી નથી, તેમ વચનમાં પ્રવૃત્તિ વગર અર્થની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે થઈ શકે ? તેથી કહે છે –

तदर्थ.....दर्शनाद् વળી તેના અર્થની પ્રતિપત્તિ=આગમના અર્થની પ્રાપ્તિ, ક્ષયોપશમાદિથી અવિરુદ્ધ છે; કેમ કે તે પ્રકારે દર્શન છે=આગમવચન વગર અર્થની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તે પ્રકારે કોઈક જીવમાં દેખાય છે. एतत्....गाथार्थ: આ=આગમ અને સર્વજ્ઞ વચ્ચે બીજાંકુરાદિ ન્યાય છે એ કથન, સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી ભાવન કરવું જોઈએ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્શ :

ગાથા ૧૨૯૩માં મીમાંસકોનો અભિપ્રાય બતાવતાં ગ્રંથકારે કહ્યું કે જૈનોએ પજ્ઞ આગમને અપૌરુષેય માનવું પડશે; કેમ કે અનાદિથી થતા સર્વ સર્વજ્ઞ પ્રત્યે આગમ કારજ્ઞ છે, તેથી તે આગમ કોઈ સર્વજ્ઞથી કથિત છે, એમ સ્વીકારી શકાય નહીં; છતાં આગમ કોઈ સર્વજ્ઞથી કથિત છે એમ સ્વીકારીએ, તો આગમના અવલંબન વગર જ કોઈ અનાદિથી સર્વજ્ઞ છે કે જેમજ્ઞે આગમ કહ્યા, એમ સ્વીકારવું પડે. આ સિવાય આગમ અને સર્વજ્ઞના વિષયમાં અન્ય વિકલ્પ નથી. આ પ્રકારનો મીમાંસકોનો અભિપ્રાય છે, તેનું નિરાકરજ્ઞ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

મીમાંસકો કહે છે એ બરાબર નથી; કેમ કે જેમ બીજમાંથી અંકુર થાય છે અને અંકુરમાંથી બીજ થાય છે, પશ બેમાંથી કોઈ એક પહેલાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બીજું પછી થાય છે એવું નથી, પરંતુ બીજ-અંકુર વચ્ચે અનાદિકાળથી કાર્ય-કારણભાવરૂપે સંબંધની પરંપરા છે; તેમ જૈનમતાનુસાર આગમ અને સર્વજ્ઞની અનાદિકાળથી પરંપરા છે. અથવા તો જેમ જીવ અને કર્મનો સંયોગ પ્રવાહથી અનાદિકાળનો હોવા છતાં જીવથી કર્મ બંધાય છે, તેમ આગમ અને સર્વજ્ઞ પ્રવાહથી અનાદિકાળના હોવા છતાં સર્વજ્ઞથી આગમ અભિવ્યક્ત થાય છે.

આથી ફલિત થાય છે કે કોઈક સર્વજ્ઞે આગમ કહ્યા ત્યારે, આગમ તે સર્વજ્ઞથી નિષ્પન્ન થયું અને તે નિષ્પન્ન થયેલ આગમનું અવલંબન લઈને અને તે આગમાનુસાર પ્રવૃત્તિ કરીને, અન્ય કોઈ સર્વજ્ઞ થયા, અને તે સર્વજ્ઞ કેવલજ્ઞાનમાં જગતના સર્વ પદાર્થોને સાક્ષાત્ જોઈને તે પદાર્થો પોતાના શિષ્યોને કહે છે, અને તે શિષ્યો પણ પોતાના શિષ્યોને તે જ પ્રકારે સર્વજ્ઞકથિત પદાર્થો કહે છે. આમ, પરંપરાથી સર્વજ્ઞકથિત પદાર્થોને ગુરુ પાસે જાણીને તેને અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ કરીને જીવ સર્વજ્ઞ બને છે, અને પોતે સર્વજ્ઞ બનીને ફરી તે આગમને અભિવ્યક્ત કરે છે. માટે અનાદિથી કોઈ સર્વજ્ઞ નથી કે અનાદિથી કોઈ આગમ નથી, પરંતુ પૂર્વ-પૂર્વના સર્વજ્ઞથી કથિત યોગમાર્ગને જાણીને અને તે જ પ્રકારે સેવીને ઉત્તર-ઉત્તરના સર્વજ્ઞ થાય છે; છતાં પ્રવાહથી સર્વજ્ઞ અને આગમ અનાદિના છે. આથી મીમાંસકોએ આપેલી આગમને અપૌરુષેય માનવાની આપત્તિ જૈનદર્શનના સિદ્ધાંત પ્રમાજ્ઞે જૈનોને પ્રાપ્ત થતી નથી.

વળી, સામાન્ય રીતે સર્વજ્ઞકથિત આગમને પ્રાપ્ત કરીને અને તેને અનુસારે ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરીને મોટા ભાગે જીવો સર્વજ્ઞ બને છે; છતાં મરુદેવી માતા જેવા કેટલાક જીવો સર્વજ્ઞકથિત આગમને પ્રાપ્ત કર્યા વગર પણ સર્વજ્ઞ બને છે. આથી આગમથી જ સર્વજ્ઞ થાય છે કે સર્વજ્ઞથી જ આગમ પ્રાપ્ત થાય છે એવી નિયત વ્યાપ્તિ નથી; પરંતુ સર્વજ્ઞે કહેલા વચનના અર્થને પ્રાપ્ત કરીને જીવ સર્વજ્ઞ થાય છે અને સર્વજ્ઞે કહેલા વચનના અર્થને પ્રાપ્ત કર્યા વગર કોઈ જીવ સર્વજ્ઞ થતો નથી, એવી નિયત વ્યાપ્તિ છે.

આથી ગ્રંથકારે ખુલાસો કર્યો કે સર્વજ્ઞે કહેલા આગમના અર્થને પ્રાપ્ત કરીને બધા જ સર્વજ્ઞ થયા છે, અને તે સર્વજ્ઞ વચનાત્મક ઉપદેશ આપીને અન્ય યોગ્ય જીવોને મોક્ષમાર્ગ બતાવે છે, અને તે મોક્ષમાર્ગના અવલંબનથી જ મોટા ભાગે જીવોને આગમના અર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે; તોપણ, મરુદેવી માતા જેવા કેટલાક જીવોને જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મના ક્ષયોપશમાદિથી આગમ વગર પણ આગમના અર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. આ વસ્તુને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચારવી જોઈએ, જેથી આગમને અપૌરુષેય સ્વીકાર્યા વગર પણ અનાદિ સર્વજ્ઞની સંગતિ થાય છે, આગમ સર્વજ્ઞથી અભિવ્યક્ત થાય છે, તેમ જ સર્વજ્ઞથી અભિવ્યક્ત થયેલ આગમ અનુસારે પ્રવૃત્તિ કરીને જ જીવો સર્વજ્ઞ થાય છે. એ સર્વ વાતનો યથાર્થ નિશ્વય થાય. ॥૧૨૯૪॥

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૨૮૯માં ગ્રંથકારે કહેલ કે વેદવચનમાં ન્યાયથી છિન્ન મૂલપણું હોવાને કારણે પ્રવૃત્તિના અંગભૂત શુભ એવો કથિતાગમપ્રયોગથી થયેલો ગુરુસંપ્રદાયનો ભાવ ઘટતો નથી, તે કથનની જ ૧૨૯૦થી ૧૨૯૨માં પુષ્ટિ કરી. ત્યારપછી ગાથા ૧૨૯૩માં ગ્રંથકારે જૈનોના પણ આગમને અપૌરુષેય માનવાની મીમાંસકો દ્વારા અપાતી યુક્તિ બતાવી, જેનો ઉત્તર ગ્રંથકારે ગાથા ૧૨૯૪માં આપ્યો.

હવે આ સર્વ કથનથી શું ફલિત થાય ? તે ગ્રંથકારશ્રી બતાવે છે –

ગાથા :

वेयवयणम्मि सव्वं णाएणासंभवंतरूवं जं । ता इअख्यणसिद्धं वत्थू कह सिज्झई तत्तो ॥१२९५॥

અન્વયાર્થ :

जं=જે કારણથી वेयवयणम्मि=વેદવચનમાં सव्वं=સર્વ णाएण=ન્યાયથી असंभवंतरूवं=અસંભવતા રૂપવાળું છે, ता=તે કારણથી इअख्वयणसिद्धं वत्थू=ઇતરવચનથી સિદ્ધ વસ્તુ तत्तो=તેનાથી=વેદવચનથી, कह सिज्झई ?=કેવી રીતે સિદ્ધ થાય ?

ગાથાર્થ :

જે કારણથી વેદવચનમાં સર્વ ન્યાયથી અસંભવતા સ્વરૂપવાળું છે, તે કારણથી ઇતરવચનથી સિદ્ધ વસ્તુ વેદવચનથી કેવી રીતે સિદ્ધ થાચ ? અર્થાત્ ન જ થાચ.

ટીકા ઃ

वेदवचने सर्वम्=आगमादि न्यायेनाऽसम्भवद्रूपं यद्=यस्मात्, (?तद्)इतखचनसिद्धं=सद्रूपवचनसिद्धं वस्तु हिंसाऽदोषादि कथं सिद्ध्यति ? ततो=वेदवचनादिति गाथार्थ: ॥१२९५॥

नोंध ः

ટીકામાં यस्माद् પછી મૂળગાથા પ્રમાણે तद् होવું જોઈએ.

★ ''आगमादि''માં 'आगम' શબ્દથી વૈદિક આચાર્ચથી કરાતી વેદવચનની વ્યાખ્યારૂપ આગમનું ગ્રહણ કરવાનું છે અને 'आदि' પદથી વૈદિક∽આચાર્ચના શિષ્યો દ્વારા કરાતા તે આગમના અર્થના પ્રયોગનું ગ્રહણ કરવાનું છે.

★ ''દ્વિં<mark>सાऽदोषादि''</mark>માં **'आदि'** પદથી દ્રવ્યસ્તવીય હિંસાથી થતા ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિરૂપ ગુણનું ગ્રહણ કરવાનું છે.

ડીકાર્શ :

જે કારણથી વેદવચનમાં આગમાદિ સર્વ≔વૈદિક આચાર્ય શિષ્યો આગળ જે વેદવચનના અર્થોનું વ્યાખ્યાન

કરે છે અને શિષ્યો તે અર્થાનુસારે જે પ્રવૃત્તિ કરે છે એ સર્વ, ન્યાયથી અસંભવતા રૂપવાળું છે≕સંભવી ન શકે તેવા સ્વરૂપવાળું છે; તે કારણથી ઇતરવચનથી સિદ્ધ=સદ્રૂપવચનથી સિદ્ધ=સર્વજ્ઞવચનથી સિદ્ધ, એવી હિંસાઅદોષાદિ વસ્તુ=દ્રવ્યસ્તવીય હિંસામાં પ્રાપ્ત થતો અદોષ આદિ વસ્તુ, તેનાથી=વેદવચનથી, કઈ રીતે સિદ્ધ થાય ?≕યાગીય હિંસામાં અદોષાદિ કઈ રીતે સિદ્ધ થાય ? એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૨૯માં પૂર્વપક્ષીએ શંકા કરેલ કે દ્રવ્યસ્તવના વિધાનમાં ધર્મ માટે કરાતી પણ હિંસા દોષકારી નથી, તો યાગના વિધાનમાં કરાતી વેદવિહિત હિંસાને દોષકારી કઈ રીતે કહી શકાય ? અર્થાત્ ન જ કહી શકાય. આ કથનને સામે રાખીને ગ્રંથકારે અત્યાર સુધી વેદવચન પ્રમાણ કેમ નથી ? તેમાં યુક્તિઓ આપી. હવે કહે છે કે જે કારણથી વેદવચનમાં આગમાદિ સર્વ ન્યાયથી અસંભવતા સ્વરૂપવાળું છે અર્થાત્ વૈદિક આચાર્ય શિષ્યો આગળ વેદવચનના અર્થનું જે વ્યાખ્યાન કરે છે કે, 'યજ્ઞ કરવાથી સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે' ઇત્યાદિ કથન અસંભવતા સ્વરૂપવાળું છે; વળી તે અર્થ અનુસાર શિષ્યો જે પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે પણ અસંભવતા સ્વરૂપવાળી છે. તે કારણથી સર્વજ્ઞવચનથી સિદ્ધ એવી દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા દોષકારી નથી, એના દ્વારા વેદવચનથી આચરાતી એવી યાગીય હિંસા દોષકારી નથી, એમ કઈ રીતે સિદ્ધ થાય ? અર્થાત્ સિદ્ધ ન જ થાય; કેમ કે સર્વજ્ઞવચન સંભવતા સ્વરૂપવાળું છે, જ્યારે વેદવચન અસંભવતા સ્વરૂપવાળું છે. માટે સંભવતા સ્વરૂપવાળા વચનથી સિદ્ધ થયેલ વસ્તુ અસંભવતા સ્વરૂપવાળા વચનથી કઈ રીતે સિદ્ધ થઈ શકે ?

અહીં 'ઇતરવચનસિદ્ધ'નો અર્થ 'સદ્રૂપવચનસિદ્ધ' કર્યો, તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે સર્વજ્ઞે કેવલજ્ઞાનમાં પ્રત્યક્ષ જોઈને જે પદાર્થો કહ્યા, તે પદાર્થને કહેનારું વચન સદ્રરૂપવચન છે, અને દ્રવ્યસ્તવીય હિંસામાં અદોષાદિ તે સદ્રરૂપવચનથી સિદ્ધ છે, જ્યારે વેદવચનનું વ્યાખ્યાન કરનારા વૈદિક આચાર્યને પોતાને જ નિર્ણય થયેલો નથી કે, આ યજ્ઞથી સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થશે કે નહિ ? ફ્રક્ત તેઓ વેદવચનને અવલંબીને તે પ્રકારે કહે છે. તેથી વૈદિક આચાર્યનું તે વચન સંભવી ન શકે તેવા સ્વરૂપવાળું છે. આથી તેવા અસંભવતા સ્વરૂપવાળા વચનથી પ્રાપ્ત થતા અર્થને પરલોકની પ્રવૃત્તિમાં પ્રમાણ સ્વીકારી શકાય નહીં. **ા૧૨૯૫**ા

અવતરણિકાઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સદ્દરૂપવચનથી સિદ્ધ વસ્તુ વેદવચનથી સિદ્ધ થઈ શકે નહિ, તે કથનને દેષ્ટાંતથી પુષ્ટ કરે છે –

ગાથા ઃ

ण हि रयणगुणाऽरयणे कदाचिदवि होति उवलसाधम्मा । एवं वयणंतरगुणा ण होति सामण्णवयणम्मि ॥१२९६॥

અન્વયાર્થઃ

रयणगुणा=२त्नना ગુણો उवलसाधम्मा=ઉપલના સાધર્મ્યથી अखणे=અરત્નમાં कदाचिदवि=ક્યારેય પણ ण हि होति=नथी જ થતા, एवं=એ રીતે वयणंतरगुणा=વચનાંતરના ગુણો सामण्णवयणम्मि=સામાન્ય વચનમાં ण होति=થતા નથી.

ગાથાર્થ :

રત્નના ગુણો ઉપલના સાધર્મ્ચથી અરત્નમાં ક્યારેય પણ નથી જ થતા, એ રીતે વચનાંતરના ગુણો સામાન્ય વચનમાં થતા નથી.

રીકા :

न हि रत्नगुणाः-शिरःशूलशमनादयः अरत्ने घर्घरघट्टादौ कदाचिदपि भवन्ति उपलसाधर्म्यात्कारणाद्, एवं वचनान्तरगुणाः-हिंसाऽदोषादयो न भवन्ति सामान्यवचने, विशेषगुणायोगादिति गाथार्थः ॥१२९६॥

રીકાર્થ :

શિરના શૂળનું શમન કરનાર આદિ સંનના ગુણો ઘર્ધરઘટ્ટાદિરૂપ અરત્નમાં≕પથ્થરવિશેષમાં, ક્યારેય પણ ઉપલના સાધર્મ્યરૂપ કારણથી=પથ્થરની સમાનતારૂપ કારણથી, થતા નથી જ; એ રીતે હિંસાઅદોષાદિ વચનાંતરના ગુણો=વેદવચનથી અન્ય એવા સર્વજ્ઞવચનના દ્રવ્યસ્તવીય હિંસામાં વર્તતા અદોષાદિરૂપ ગુણો, સામાન્ય વચનમાં=અસર્વજ્ઞકથિત વેદવચનમાં, થતા નથી; કેમ કે વિશેષ ગુણનો અયોગ છે=સર્વજ્ઞવચનમાં જે પ્રકારના વિશેષ ગુણો છે તે પ્રકારના ગુણોનો વેદવચનમાં અભાવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૨૨૯માં પૂર્વપક્ષીએ શંકા કરીને કહેલ કે દ્રવ્યસ્તવમાં થતી હિંસા દોષરૂપ ન હોય, તો વેદવિહિત એવી યજ્ઞમાં થતી હિંસા પણ દોષરૂપ નથી, એમ સ્વીકારવું પડે. તેનું ગ્રંથકારે પૂર્વગાથામાં નિરાકરણ કર્યું. હવે તેને દઢ કરવા દષ્ટાંત આપતાં કહે છે –

જેમ –

રત્ન પણ પથ્થર છે અને અરત્ન પણ પથ્થર છે, તેથી બંને પથ્થરનું સાધર્મ્ય હોવા છતાં રત્નથી મસ્તકની વેદનાનું શમન આદિ ગુણો થાય છે, જ્યારે અરત્નથી તેવા ગુણો ક્યારેય પણ થતા નથી.

તેમ –

ભગવાને સર્વજ્ઞ થયા પછી જગતના સર્વ પદાર્થોના પારમાર્થિક સ્વરૂપને જાણીને યોગ્ય જીવોના હિત અર્થે ભાવસ્તવપ્રાપ્તિના ઉપાયરૂપે દ્રવ્યસ્તવની વિધિ બતાવેલ છે, અને તે વિધિ અનુસારે જીવ દ્રવ્યસ્તવમાં પ્રવૃત્તિ કરે, તો અવશ્ય તે જીવને તે દ્રવ્યસ્તવથી ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ થાય છે; જયારે વેદના વચન અનુસારે યજ્ઞમાં પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે, તો તે પ્રવૃત્તિથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય તેવો નિર્ણય થતો નથી. માટે વેદના સામાન્ય વચનો કરતાં વીતરાગના વચનો વચનાંતરરૂપ છે, અને તે વચનાંતરમાં રહેલા ગુણો સામાન્ય વચનમાં પ્રાપ્ત થતાં નથી અર્થાત્ વીતરાગના વચન અનુસારે પ્રવૃત્તિ કરવાથી દ્રવ્યસ્તવીય હિંસામાં અદોષાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે; જ્યારે વેદના વચન અનુસારે પ્રવૃત્તિ કરવાથી યાગીય હિંસામાં અદોષાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે; જ્યારે વેદના વચન અનુસારે પ્રવૃત્તિ કરવાથી યાગીય હિંસામાં અદોષાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થતી નથી. આથી સર્વજ્ઞવચનમાં અને વેદવચનમાં વચનમાત્રના સાધર્મ્યના બળથી, જેમ દ્રવ્યસ્તવીય હિંસામાં અદોષાદિ છે. તેમ યાગીય હિંસામાં પણ અદોષાદિ છે એમ સ્થાપન કરી શકાય નહીં.

અહીં વિશેષ એ છે કે સર્વજ્ઞ રાગ-દ્વેષથી રહિત છે અને પૂર્ણ જ્ઞાનવાળા છે, તેથી તેઓનું વચન સર્વ પદાર્થને યથાર્થ જ કહેનારું છે; પરંતુ કયા દર્શનના વચનો સર્વજ્ઞકથિત છે ? તે કષ-છેદ-તાપપરીક્ષા કરવાથી નક્કી થાય છે, જે પરીક્ષા ગ્રંથકારે પૂર્વમાં બતાવેલ છે; તેમ જ કષ-છેદ-તાપપરીક્ષાથી શુદ્ધ એવા સર્વજ્ઞ-વચનથી વિધાન કરાયેલ અનુષ્ઠાન અનુસારે દ્રવ્યસ્તવ કરવાથી ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે થાય છે ? અને તે ભાવસ્તવથી કલ્યાગ્રની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે થાય છે ? તે સર્વ ગ્રંથકારે યુક્તિથી અને અનુભવથી પૂર્વમાં બતાવેલ છે.

આથી ફલિત થાય કે સર્વજ્ઞવચનથી ઉપલબ્ધ એવી દ્રવ્યસ્તવીય હિંસામાં અદોષાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે, જ્યારે વેદવચનથી વિહિત એવી યાગીય હિંસામાં અદોષાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થતી નથી; કેમ કે 'યજ્ઞથી સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે' ઇત્યાદિ વેદવચન સર્વજ્ઞકથિત નથી; કેમ કે મીમાંસકો સર્વજ્ઞને માનતા નથી અને આગમને અપૌરુષેય માને છે. આમ છતાં વેદવિહિત યાગીય હિંસાને અદોષકારી સ્થાપન કરવા માટે તેઓ યુક્તિ આપે કે જેમ દ્રવ્યસ્તવીય હિંસામાં અદોષાદિ છે, તેમ યાગીય હિંસામાં પણ અદોષાદિ છે; વસ્તુતઃ રત્ન જેવા સદ્રરૂપવચનથી પ્રવૃત્તિ કરવાથી જેવા ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય, તેવા ગુણોની પ્રાપ્તિ અરત્ન જેવા વેદવચનથી પ્રવૃત્તિ કરવાથી થાય છે, એમ કહી શકાય નહીં. **ા૧૨૯૬ા**

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથામાં કહેલ કે વચનાંતરના ગુણો સામાન્ય વચનમાં ક્યારેય હોતા નથી. એ કથનનો ફલિતાર્થ બતાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

ગાથા :

ता एवं सण्णाओ ण बुहेणऽद्वाणठावणाए उ । सइ लहुओ कायव्वो चासप्पंचासणाएणं ॥१२९७॥

અન્વયાર્થ ઃ

ता=તે કારણથી=જે કારણથી પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે જે રીતે રત્નના ગુણો અરત્નમાં ક્યારેય પણ હોતા નથી એ રીતે વચનાંતરના ગુણો સામાન્ય વચનમાં ક્યારેય પણ હોતા નથી તે કારણથી, एवं=આ રીતે=ગાથા ૧૨૨૯માં કહેલ કે દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા દોષકારી ન હોય તો વેદવિહિત એવી યાગીય હિંસા પણ દોષકારી નથી એમ માનવું પડશે એ રીતે, चासप्पंचासणाएणं=ચાશ-પંચાશના ન્યાયથી अद्घाणठावणाए=અસ્થાનસ્થાપના વડે **बुहेण**=બુધ પુરુષે सइ=સદા सण्णाओ=સન્યાય लहुओ=લઘુર્ક ण कायव्वो=કરવો જોઈએ નહીં.

```
★ '૩' પાદપૂર્તિમાં છે.
```

ગાથાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે જે રીતે રત્નના ગુણો અરત્નમાં ક્યારેય પણ હોતા નથી, એ રીતે વચનાંતરના ગુણો સામાન્ય વચનમાં ક્યારેય પણ હોતા નથી. તે કારણથી ગાથા ૧૨૨૯માં કહેલ કે દ્રવ્યસ્તવીથ હિંસાને અદોષકારી માનો તો ચાગીચ હિંસાને પણ અદોષકારી માનવી પડશે, એ રીતે ચાશ-પંચાશના ન્યાયથી અસ્થાનસ્થાપના વડે ભૂધ પુરૂષે સદા સદ્ન્યાય લઘુ કરવો જોઈએ નહીં.

રીકા ઃ

तदेवं सत्र्यायो विशेषवचनतो न बुधेन अस्थानस्थापनया=वचनान्तरे नियोगेन सदा लघुः कर्त्तव्यः, कथमित्याह-चाशपञ्चाशन्यायेन=असम्भविनोऽसम्भवेनेति गाथार्थः ॥१२९७॥

ટીકાર્થ :

તે કારણથી=પૂર્વગાથામાં કહ્યું એ મુજબ વચનાંતરના ગુણો સામાન્ય વચનમાં ક્યારેય પણ હોતા નથી તે કારણથી, આ રીતે=ગાથા ૧૨૨૯માં કહેલ કે દ્રવ્યસ્તવીય હિંસાને અદોષકારી માનો તો યાગીય હિંસાને પણ અદોષકારી માનવી પડશે એ રીતે, અસ્થાનમાં સ્થાપના વડે=વચનાંતરમાં નિયોગ વડે=સર્વજ્ઞવચનથી અન્ય એવા વેદવચનથી વિહિત એવી યાગીય હિંસામાં યોજન વડે, બુધ પુરુષે સદા સત્ર્યાય=દ્રવ્યસ્તવીય હિંસામાં અદોષાદિ છે એ રૂપ સદ્દયુક્તિ, લંઘુ કરવો જોઈએ નહીં.

દ્રવ્યસ્તવને કહેનારા વચનને સદ્દન્યાય કેમ કહ્યો ? તેમાં હેતુ આપે છે –

વિશેષ વચન છે=સર્વજ્ઞથી કહેવાયેલ હોવાને કારણે દ્રવ્યસ્તવને કહેનારું વચન અન્ય વચનો કરતાં વિશેષ વચન છે.

કઈ રીતે ?=સદ્વ્યાયને કઈ રીતે લઘુ કરવો જોઈએ નહીં ? એથી કહે છે –

ચાશ-પંચાશ ન્યાય વડે=અસંભવીથી અસંભવ વડે=દ્રવ્યસ્તવીય હિંસામાં નહીં સંભવનારા દોષથી યાગીય હિંસામાં દોષના અસંભવ વડે, સદ્દન્યાય બુધ પુરુષે લઘુ કરવો જોઈએ નહીં, એમ અન્વય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે રત્નના ગુણો અરત્નમાં ક્યારેય પણ હોતા નથી, તેમ સર્વજ્ઞવચનના ગુણો સર્વજ્ઞથી નહીં કહેવાયેલ એવા વેદવચનમાં ક્યારેય પણ હોઈ શકે નહીં. તે કારણથી ''દ્રવ્યસ્તવમાં થતી હિંસા જો દોષકારી ન હોય તો યજ્ઞમાં થતી હિંસા પણ દોષકારી નથી એમ માનવું પડે" એવી ગાથા ૧૨૨૯માં પૂર્વપક્ષીએ શંકા કરેલ, એ રીતે દ્રવ્યસ્તવમાં થતી હિંસામાં અદોષાદિ છે એ રૂપ સદ્દ્યુક્તિને, અસર્વજ્ઞવચનરૂપ અસ્થાનમાં યોજવા વડે, પંડિત પુરુષે સદા સદૃન્યાય લઘુ કરવો જોઈએ નહીં.

આશય એ છે કે સર્વજ્ઞવચન પરિપૂર્શ શુદ્ધ છે, તેમ જ યુક્તિ અને અનુભવને અનુસરનારું છે. આથી તેવા સર્વજ્ઞવચન અનુસારે કરાતા દ્રવ્યસ્તવમાં જે હિંસા થાય છે તેમાં અદોષાદિ છે; પરંતુ તેનું અવલંબન લઈને, સર્વજ્ઞથી નહીં કહેવાયેલ એવા વેદવચન અનુસારે સ્વર્ગની ઇચ્છાથી કરાતા યજ્ઞમાં થતી હિંસામાં અદોષાદિનું સ્થાપન કરીને, બુધ પુરુષે સદ્ન્યાયને સદા હલકો કરવો જોઈએ નહીં.

વળી સદ્દન્યાયને કઈ રીતે લઘુ કરવો જોઈએ નહીં ? તે યુક્તિથી બતાવતાં કહે છે કે ચાશ-પંચાશ ન્યાય વડે અર્થાત્ અસંભવીથી અસંભવ વડે, અસ્થાને સ્થાપીને બુધ પુરુષે સદ્દન્યાય સદા લઘુ કરવો જોઈએ નહીં. આશય એ છે કે સર્વજ્ઞવચન અનુસારે કરાતા દ્રવ્યસ્તવમાં થતી હિંસામાં દોષ અસંભવી છે, અને તે અસંભવી દોષથી વેદવચન અનુસારે કરાતા યજ્ઞમાં થતી હિંસામાં પણ દોષના અસંભવના સ્થાપન વડે બુધ પુરુષે સદ્દન્યાય સદા લઘુ કરવો જોઈએ નહીં. અનુયોગગણાનુજ્ઞાવસ્તુક / 'અનુયોગાનુજ્ઞા' હાર / સ્તવપરિજ્ઞા / ગાથા ૧૨૯७, ૧૨૯૮-૧૨૯૯

★ "ચાશ-પંચાશ ન્યાય"નો અર્થ ધર્મસંગ્રહણિ ગ્રંથની ગાથા-૮૭૭ની ટીકાના આધારે નીચે મુજબ કરેલ છે :

'ચાશ' અને 'પંચાશ' એ બે શબ્દો છે, ત્યાં 'પંચાશ' એ પ્રકારના શબ્દને સાંભળીને, 'પંચાશ' શબ્દમાં રહેલ 'ચાશ'ની 'ચાશ' શબ્દ સાથે સમાનતા હોવાથી, 'ચાશ' શબ્દમાં 'પંચાશ' શબ્દના અર્થની કલ્પના અયુક્ત છે.

પ્રસ્તુતમાં 'સર્વજ્ઞવચન' પંચાશ' શબ્દસ્થાનીય છે અને 'વેદવચન' 'ચાશ' શબ્દસ્થાનીય છે. તેથી સર્વજ્ઞવચનને સાંભળીને સર્વજ્ઞવચનાનુસાર કરાતી દ્રવ્યસ્તવીય હિંસા અદોષરૂપ છે, તેના બળથી વેદવચનાનુસાર કરાતી યાગીય હિંસા પજ્ઞ અદોષરૂપ છે, એમ કહેવું એ 'ચાશ' શબ્દમાં 'પંચાશ' શબ્દના અર્થની કલ્પના કરવા જેવું છે; કેમ કે 'પંચાશ' શબ્દસ્થાનીય 'સર્વજ્ઞવચન' દષ્ટ-ઇષ્ટઅવિરુદ્ધ છે અને 'ચાશ' શબ્દસ્થાનીય 'વેદવચન' દષ્ટ-ઇષ્ટવિરુદ્ધ છે, છતાં 'ચાશ' અને 'પંચાશ' શબ્દમાં વર્તતા 'ચાશ' શબ્દના સાધર્મ્યની જેમ સર્વજ્ઞના વચનમાં અને વેદવચનમાં વર્તતા 'વચન' શબ્દના સાધર્મ્યના બળથી, 'દ્રવ્યસ્તવમાં થતી હિંસા દોષકારી ન હોય તો યાગમાં થતી હિંસા પણ દોષકારી નથી' એમ કહેવું ઉચિત ગણાય નહીં. II ૧૨૯૭ા

અવતરણિકા ઃ

तत्र युक्तिमाह 🗕

અવતરણિકાર્થ ઃ

ં ત્યાં યુક્તિને કહે છે, અર્થાત્ વેદવચનથી કરાતી યાગીય હિંસામાં અદોષાદિ નથી, તેમાં ગ્રંથકાર ગાથા ૧૩૦૧ સુધી યુક્તિ બતાવે છે –

ગાથા :

तह वेए च्चिअ भणिअं सामण्णेणं जहा ण हिंसिज्जा । भूआणि फलुद्देसा पुणो अ हिंसिज्ज तत्थेव ॥१२९८॥

અન્વચાર્થ :

जहा=જે પ્રમાશે भूआणि=ભૂતોની=જીવોની, ण हिंसिज्जा=હિંસા કરવી જોઈએ નહીં. तह=તે પ્રમાશે सामण्णेणं=સામાન્યથી वेए च्विअ=વેદમાં જ भणिअं=કહેવાયું છે : पुणो अ=અને વળી तत्येव=ત્યાં જ= વેદમાં જ, फलुद्देसा=ફળના ઉદ્દેશથી हिंसिज्ज=હિંસા કરવી જોઈએ, (એ પ્રમાશે કહેવાયું છે.)

ગાચાર્થ :

જે પ્રમાણે જીવોની હિંસા કરવી જોઈએ નહીં, તે પ્રમાણે સામાન્ચથી વેદમાં જ કહેવાથું છે : અને વળી વેદમાં જ ફળના ઉદ્દેશથી હિંસા કરવી જોઈએ, એ પ્રમાણે કહેવાથું છે.

રીકા ઃ

तथा वेद एव भणितं सामान्येन=उत्सर्गेण यथा न हिंस्याद्धूतानि, फलोद्देशात् पुनश्च हिंस्यात् तत्रैव भणितम् 'अग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकाम' इतीति गाथार्थ: ॥१२९८॥

રપ૪

ટીકાર્થઃ

તે પ્રમાણે સામાન્યથી=ઉત્સર્ગથી, વેદમાં જ કહેવાયું છે : શું કહેવાયું છે ? તે બતાવે છે જે તે ખતાવે છે. ભૂતોની=જીવોની, હિંસા કરવી જોઈએ નહીં. અને વળી ત્યાં જ=વેદમાં જ, ફળના ઉદ્દેશથી હિંસા કરવી જોઈએ="સ્વર્ગની કામનાવાળાએ અગ્નિહોત્રનો યજ્ઞ કરવો જોઈએ," એ પ્રમાણે કહેવાયું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાશા :

ता तस्स पमाणत्ते वि एत्थ णिअमेण होइ दोसो ति । फलसिद्धीए वि सामण्णदोसविणिवारणाभावा ॥१२९९॥

અન્વચાર્થ :

ता=તે કારણથી तस्स पमाणत्ते वि=તેનું પ્રમાણપણું હોતે છતે પણ=વેદનું પ્રમાણપણું હોય તોપણ, एत्थ=અહીં==વેદવચનથી પ્રેરિત થઈને પ્રવૃત્તિ કરવામાં, णिअमेण=નિયમથી दोसो होइ=દોષ થાય છે; फलसिद्धीए वि सामण्णदोसविणिवारणाभावा=કેમ કે ફળની સિદ્ધિ હોતે છતે પણ સામાન્ય દોષના વિનિવારણનો અભાવ છે.

★ ગાથાના પૂર્વાદીને અંતે ૨૯ેલ 'त्ति' પાદપૂર્તિ અર્થે છે.

ગાથાર્થ :

તે કારણથી વેદનું પ્રમાણપણું હોય તોપણ વેદવચનથી પ્રેરિત થઈને પ્રવૃત્તિ કરવામાં નિયમથી દોષ થાય છે; કેમ કે ફળની સિદ્ધિ હોવા છતાં પણ સામાન્ય દોષના વિનિવારણનો અભાવ છે.

ટીકા ઃ

तत्तस्य प्रमाणत्वेऽपि वेदस्याऽत्र नियमेन चोदनायां भवति दोष इति फलसिद्धावपि सत्यां, कुत इत्याह-सामान्यदोषनिवारणाभावाद्=और्त्सर्गिकवाक्यार्थदोषप्राप्तेरेवेति गाथार्थ: ॥१२९९॥

રીકાર્શ :

તે કારણથી=વેદમાં ઉત્સર્ગથી હિંસાનો નિષેધ કરીને ફળના ઉદ્દેશથી હિંસાનું વિધાન કરેલ છે તે કારણથી, તેનું=વેદનું, પ્રમાણપણું હોતે છતે પણ અહીં=ચોદનામાં=વેદવચનથી પ્રેરિત થઈને પ્રવૃત્તિ કરવામાં, ફળની સિદ્ધિ હોતે છતે પણ નિયમથી દોષ થાય છે. કયા કારણથી નિયમથી દોષ થાય છે ? એથી કહે છે – કેમ કે સામાન્ય દોષના નિવારણનો અભાવ છે=ઔત્સર્ગિક વાક્યાર્થના દોષની પ્રાપ્તિ જ છે=હિંસાનો નિષેધ કરનારા વેદના ઉત્સર્ગવાળા વાક્યાર્થના દોષની પ્રાપ્તિ જ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

ગાથા ૧૨૯૬માં ગ્રંથકારે યુક્તિથી સ્થાપન કર્યું કે વચનાંતરના ગુણો સામાન્ય વચનમાં હોતા નથી. તેથી ફલિત થયું કે, સર્વજ્ઞવચનથી કરાતા દ્રવ્યસ્તવમાં જે હિંસાઅદોષાદિ ગુણો છે, તે ગુણો વેદવચનથી કરાતા જ્ઞમાં નથી. વળી યાગીય હિંસામાં દોષ કેમ છે ? તે બતાવતાં કહે છે કે વેદમાં જ ઉત્સર્ગથી ''જીવોની હિંસા કરવી જોઈએ નહીં" એ પ્રમાણે કહેવાયું છે. તેથી નક્કી થાય કે હિંસા પાપરૂપ છે. વળી વેદમાં જ "સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળા પુરુષે અગ્નિહોત્ર યજ્ઞ કરવો જોઈએ" એમ કહીને ફળના ઉદ્દેશથી હિંસાનું વિધાન કરેલ છે. આથી વેદને પ્રમાણ સ્વીકારીને વેદવચનાનુસાર સ્વર્ગની કામનાથી યજ્ઞ કરવામાં આવે, અને તે યજ્ઞની પ્રવૃત્તિથી સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થાય, તોપણ, યજ્ઞમાં થયેલી હિંસાના સામાન્ય દોષના નિવારણનો અભાવ છે અર્થાત્ હિંસા પાપ છે માટે હિંસા કરવી જોઈએ નહીં, એ પ્રકારના વેદના સામાન્ય વચન અનુસારે પણ તે યાગીય હિંસામાં પાપની પ્રાપ્તિ થાય છે, માટે યજ્ઞમાં કરાતી હિંસામાં દોષ નથી એમ કહેવું યુક્તિયુક્ત નથી. II૧૨૯૮/૧૨૯૯II

અવતરણિકા ઃ

इहैव निदर्शनमाह --

અવતરણિકાર્થ ઃ

અહીં જ નિદર્શનને કહે છે, અર્થાત્ વેદવચનથી કરાતી યાગીય હિંસામાં દોષ છે, એ કથનમાં જ દેષ્ટાંત આપે છે –

ગાથા ઃ

जह विज्जगम्मि दाहं ओहेण निसेहिउं पुणो भणिअं । गंडाइखयनिमित्तं करिज्ज विहिणा तयं चेव ॥१३००॥

અન્વચાર્થ :

जह= જે રીતે विज्जगम्मि= वैद्यકમાં ओहेण= ઓધથી दाहं निसेहिउं= દાહનો નિષેધ કરીને पुणो= इरी भणिअं= કહેવાયું છે, गंडाइखयनिमित्तं= ગંડાદિના ક્ષયના નિમિત્તે विहिणा= વિધિથી तयं चेव= તેને જ= દાહને જ, करिज्ज= કરવો જોઈએ.

ગાથાર્થ :

જે રીતે યેઘ શાસ્ત્રમાં ઓઘથી દાહનો નિષેધ કરીને ફરી કહેવાયું છે કે ગુમડા વગેરેના નાશ માટે વિધિથી દાહને જ કરવો જોઇએ.

શીકા ઃ

यथा वैद्यके दाहम्=अग्निविकारमोघेन=उत्सर्गतः निषिध्य दुःखकरत्वेन, पुनर्भणितं तत्रैव फलोदेशेन गण्डादिक्षयनिमित्तं व्याध्यपेक्षयेत्यर्थः कुर्याद्विधिना तमेव=दाहमिति गाथार्थः ॥१३००॥

ટીકાર્થ :

જે રીતે વૈદ્યકમાં=વૈદ્યશાસ્ત્રમાં, ઓઘથી≕ઉત્સર્ગથી, દુઃખકરપણું હોવાથી દાહનો=અગ્નિવિકારનો, નિષેધ કરીને ફરી ત્યાં જ=વૈદ્યશાસ્ત્રમાં જ, ફળના ઉદ્દેશથી વ્યાધિની અપેક્ષા વડે ગંડાદિના ક્ષયના નિમિત્તે= ગુમડા વગેરેનો નાશ કરવા માટે, વિધિથી તેને જ=દાહને જ, કરવો જોઈએ, એ પ્રમાશે કહેવાયું છે, એ પ્રમાશે ગાથાર્થ છે. ગાથા :

तत्तो वि कीरमाणे ओहणिसेहुब्भवो तहिं दोसो । जायइ फलसिद्धीए वि एवं एत्थं पि विण्णेअं ॥१३०१॥

અન્વચાર્થ :

तत्तो वि=તેનાથી પણ=વૈદ્યશાસ્ત્રના વચનથી પણ, कीरमाणे=(દાહ) કરાતે છતે तर्हि=ત્યાં=દાહ દેવામાં, फलसिद्धीए वि=ફળની સિદ્ધિ હોતે છતે પણ ओहणिसेहुब्भवो दोसो=ઓઘથી નિષેધના ઉદ્ભવવાળો દોષ जायइ=થાય છે; एवं=એ રીતે एत्थं पि=અહીં પણ=વેદમાં પણ, विण्णेअं=જાણવું.

ગાથાર્થ :

યેદાશાસ્ત્રના વચનથી પણ દાહ કરાતે છતે દાહ દેવામાં ફળની સિદ્ધિ હોતે છતે પણ ઓદ્યથી નિષેદ્યના ઉદ્ભવવાળો દોષ થાય છે, એ રીતે વેદમાં પણ જાણવું.

રીકા :

ततोऽपि वचनात् क्रियमाणेऽपि दाहे ओघनिषेधोद्भव इत्यौत्सर्गिकनिषेधविषय: तत्र दोषो-दुःखकरत्वलक्षणो जायते फलसिद्धावपि गण्डक्षयादिरूपायां सत्याम्, एवमत्रापि=वेदे विज्ञेयं, चोदनातोऽपि प्रवृत्तस्य फलभावेऽप्युत्सर्गनिषेधविषयो दोष इति गाथार्थ: ॥१३०१॥

ડીસાર્ચ :

તે પણ વચનથી=વૈદ્યશાસ્ત્રના પણ વચનથી, દાહ કરાતે છતે પણ ત્યાં≕દાહ દેવામાં, ગંડના ક્ષયાદિરૂપ કળની સિદ્ધિ હોતે છતે પણ ઓઘથી નિષેધના ઉદ્ભવવાળો=ઔત્સર્ગિક નિષેધના વિષયવાળો, દુઃખકરત્વલક્ષણ=દુઃખ કરનારપણાસ્વરૂપ, દોષ થાય છે; એ રીતે અહીં પણ≕વેદમાં પણ, જાણવું.

વેદમાં શું જાણવું ? તે સ્પષ્ટ કરે છે –

ચોદનાથી પણ પ્રવૃત્તને ફળના ભાવમાં પણ ઉત્સર્ગથી નિષેધના વિષયવાળો દોષ થાય છે≕વેદવચનની પ્રેરણાથી પણ યાગીય હિંસામાં પ્રવૃત્ત થયેલાને સ્વર્ગપ્રાપ્તિરૂપ ફળ થવા છતાં પણ ઉત્સર્ગથી કરાયેલ હિંસાના નિષેધના વિષયવાળો દોષ પ્રાપ્ત થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વૈદ્યશાસ્ત્રમાં દાહ દુઃખ કરનાર હોવાને કારશે ઉત્સર્ગથી દાહનો નિષેધ કરાયો છે, છતાં ગુમડાનો નાશ કરવા આદિ નિમિત્તે વૈદ્યશાસ્ત્રમાં જ વિધિપૂર્વક દાહનું વિધાન કરાયેલ છે. તેથી ગંડાદિના વ્યાધિવાળો પુરુષ વૈદ્ય શાસ્ત્રના વચનથી દાહ કરે અને તે દાહથી તેના ગંડાદિનો ક્ષય થાય, તોપણ, વૈદ્યશાસ્ત્રમાં જે દુઃખકરપણાને કારશે સામાન્યથી દાહનો નિષેધ કરેલો છે, તે દુઃખકરપણાની પ્રાપ્તિ તે દાહની ક્રિયાથી થાય જ છે.

એ રીતે વેદવચનની પ્રેરણાથી સ્વર્ગની કામનાવાળો પુરુષ યજ્ઞમાં પ્રવૃત્તિ કરે અને તેને સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમ વેદવચનના બળથી સ્વીકારીએ તોપણ, વેદવચનમાં ઉત્સર્ગથી હિંસાનો નિષેધ કરેલો છે, તે દોષની પ્રાપ્તિ તે યજ્ઞની ક્રિયાથી થાય જ છે. માટે વેદવચનથી કરાતી યાગીય હિંસામાં દોષ નથી, એમ કહી શકાય નહીં.

અનુયોગગણાનુજ્ઞાવસ્તુક / 'અનુયોગાનુજ્ઞા' હાર / સ્તવપરિજ્ઞા / ગાથા ૧૩૦૦-૧૩૦૧, ૧૩૦૨

અહીં વિશેષ એ છે કે વેદવચનથી જે યાગીય હિંસા કરાય છે, તેમાં સ્વર્ગરૂપ પોતાના ભૌતિક ફળ અર્થે અન્ય જીવોના વધમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે, વળી તેનાથી મોક્ષમાર્ગને ઉપછંભક એવા કોઈ ફળની પ્રાપ્તિ થતી નથી, તેથી યાગીય હિંસા પરંપરાએ પણ અહિંસાનું કારણ નથી; તેમ જ યજ્ઞ કરતી વખતે યજ્ઞ કરનારના હૈયામાં પોતાના તુચ્છ સ્વાર્થ માટે અન્ય જીવોને થતી પીડા પ્રત્યે ઉપેક્ષા વર્તે છે, આથી યજ્ઞ કરવામાં હિંસારૂપ દોષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

જ્યારે દ્રવ્યસ્તવની પ્રવૃત્તિ સંસારની કામનાથી થતી નથી, પરંતુ હિંસામય જીવનમાં રહેલા શ્રાવકને હિંસાની નિવૃત્તિના ઉપાયભૂત ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ માટેની શક્તિનો સંચય કરવા અર્થે થાય છે; કેમ કે જો શ્રાવક દ્રવ્યસ્તવમાં યત્ન ન કરે તો, દ્રવ્યસ્તવ કરવાથી જે હિંસા થાય છે તે હિંસા, બાહ્ય રીતે અટકી એમ દેખાય; પરંતુ તે વખતે પણ શ્રાવક, સંસારનું જે પણ કાર્ય કરે છે તેમાં તો હિંસા થાય જ છે અને ભાવસ્તવપ્રાપ્તિની શક્તિનો સંચય પણ થતો નથી. તેથી દ્રવ્યસ્તવ કરવામાં ન આવે તો સ્થૂલથી હિંસાનો અભાવ દેખાવા છતાં, ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિથી જે અહિંસા થવાની હતી, તેનો પણ અભાવ પ્રાપ્ત થાય છે.

વળી વિવેકપૂર્વક દ્રવ્યસ્તવ કરનારા શ્રાવકને ષટ્કાયના પાલન પ્રત્યે બદ્ધરાગ હોય છે, અને તે ષટ્કાયના પાલનરૂપ ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિના ઉપાય તરીકે શ્રાવક દ્રવ્યસ્તવમાં પ્રવૃત્તિ કરીને, ગૃહના આરંભથી નિવર્તન પામે છે, જેના કારણે તે શ્રાવકમાં અંતરંગ રીતે નિરારંભ પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનો પક્ષપાત વધે છે. આથી સંપૂર્ણ નિરારંભી જીવન જીવવાને અનુકૂળ શક્તિના સંચય અર્થે કરાતા દ્રવ્યસ્તવમાં જે હિંસા થાય છે, તે અશક્ય પરિહારરૂપે છે; કેમ કે તે હિંસા ભૌતિક કામનાથી થયેલી નથી, પરંતુ પોતાના ચિત્તમાં વર્તતા નિરારંભભાવ પ્રત્યેના પક્ષપાતથી નિરારંભી જીવનપ્રાપ્તિના ઉપાયરૂપે દ્રવ્યસ્તવમાં યત્ન કરવાને કારણે થયેલી છે. માટે જ દ્રવ્યસ્તવકાળમાં જે જીવોની હિંસા થાય છે, તે જીવો પ્રત્યે પણ વિવેકી શ્રાવકને દયાનો પરિણામ વર્તતો હોય છે, તેથી તે અશક્યપરિહારરૂપે થતી દ્રવ્યસ્તવની હિંસામાં લેશ પણ હિંસાના ફળની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

વસ્તુતઃ અંતરંગ રીતે વર્તતો હિંસકભાવ જ હિંસાના ફળની પ્રાપ્તિ પ્રત્યે કારણ છે અને દ્રવ્યસ્તવમાં અંતરંગ રીતે લેશ પણ હિંસકભાવ વર્તતો નથી, પરંતુ સંપૂર્ણ અહિંસકભાવરૂપ સંયમની પ્રાપ્તિના ઉપાયભૂત દ્રવ્યસ્તવને સેવવાનો પરિણામ વર્તે છે, માટે દ્રવ્યસ્તવમાં હિંસાના અદોષની પ્રાપ્તિ છે; જ્યારે સ્વર્ગની કામનાથી કરાતા યજ્ઞમાં સ્વાર્થ માટે અન્ય જીવોની હિંસાની પ્રવૃત્તિ હોવાથી અંતરંગ રીતે હિંસકભાવ વર્તે છે, માટે યજ્ઞમાં હિંસાના ફળની પ્રાપ્તિ છે. જેમ વૈદકશાસ્ત્રમ્નાં ભિન્ન અર્થમાં દાહનો નિષેધ છે અને ભિન્ન અર્થમાં દાહની વિધિ છે. ત્યાં જે અર્થમાં દાહની વિધિ છે, તે ચિકિત્સામાં દાહ કરવાથી આરોગ્યરૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થતી હોવા છતાં દાહની પીડારૂપ દોષ પણ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ વેદવિહિત હિંસાનો નિષેધ મોક્ષઅર્થક છે અને વિધિ સ્વર્ગઅર્થક છે, તેથી યાગીય હિંસાથી સ્વર્ગરૂપ ફળ પ્રાપ્ત થાય તોપણ હિંસાકૃત દોષ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. II1300/1301

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૨૧૦માં કહેલ કે દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ અન્યોન્ય સમનુવિદ્ધ છે, અને તેની પુષ્ટિ ગાથા ૧૨૨૮ સુધી કરીને ગાથા ૧૨૨૯માં ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષનું ઉદ્દભાવન કરતાં કહ્યું કે દ્રવ્યસ્તવમાં કરાતી હિંસા જો દોષકારી ન હોય, તો વેદવિહિત એવી યજ્ઞમાં કરાતી હિંસા પણ દોષકારી નથી, એમ માનવું પડશે. એ રૂપ પ્રાસંગિક કથનની ૧૩૦૧ સુધી ચર્ચા કરી; હવે તેનું નિગમન કરતાં ગ્રંથકારશ્રી કહે છે – ગાથા :

कयमित्थ पसंगेण जहोचिआ चेव दव्वभावथया । अण्णोऽण्णसमणुविद्धा निअमेणं होंति नायव्वा ॥१३०२॥

અન્વચાર્થ :

इत्थ=અહીં==द्रव्यस्तव-ભાવસ્તવના વિચારમાં, पसंगेण=પ્રસંગ વડે कयं=સર્યું. जहोचिआ चेव=યથોચિત જ दव्वभावथया=द्रव्य-ભાવસ્તવ निअमेणं=નिયમથી अण्णोऽण्णसमणुविद्धा=અન્યોન્ય સમનુવિદ્ધ नायव्वा होति=જ्ઞાતવ્ય થાય છે.

ગાથાર્થ :

દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવના વિચારમાં પ્રસંગ વડે સર્યું. ચથોચિત જ દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવ નિચમથી અન્યોન્ય સમનુવિદ્ધ જ્ઞાતવ્ય થાય છે.

ટીકા :

कृतमत्र प्रसङ्ग्रेन द्रव्यस्तवादिविचारे, एवं यथोचितावेव प्रधानगुणभावतो द्रव्यभावस्त-वावित्यन्योऽन्यसमनुविद्धौ नियमेन भवतः ज्ञातव्यौ, अन्यथा स्वरूपाभाव इति गाथार्थः ॥१३०२॥

રીકાર્થ :

અહીં≕દ્રવ્યસ્તવાદિના વિચારમાં, પ્રસંગ વડે સર્યું. આ રીતે=ગાથા ૧૨૧૦થી ૧૨૨૮માં કહ્યું એ રીતે, પ્રધાન-ગુણભાવથી યથોચિત જ દ્રવ્ય-ભાવસ્તવ નિયમથી અન્યોન્ય સમનુવિદ્ધ જ્ઞાતવ્ય થાય છે. અન્યથા સ્વરૂપનો અભાવ થાય=દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવથી અનુવિદ્ધ ન હોય અને ભાવસ્તવ દ્રવ્યસ્તવથી અનુવિદ્ધ ન હોય તો સ્તવના સ્વરૂપનો અભાવ પ્રાપ્ત થાય, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે, ત્યાં પ્રાસંગિક શંકા થઈ કે જેમ દ્રવ્યસ્તવને કહેનાર સર્વજ્ઞવચન છે, માટે સર્વજ્ઞવચન અનુસારે દ્રવ્યસ્તવ કરવામાં થતી હિંસા દોષરૂપ નથી; તેમ યજ્ઞને કહેનાર વેદવચન છે, માટે વેદવચન અનુસારે યજ્ઞ કરવામાં થતી હિંસા પણ દોષરૂપ નથી, એમ જૈનોએ સ્વીકારવું જોઈએ. તેનું અત્યાર સુધી ગ્રંથકારે નિરાકરણ કર્યું, હવે તે સર્વ કથનનું ગ્રંથકારશ્રી નિગમન કરે છે – દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવના વિચારમાં પ્રાસંગિક કથનથી સર્યું. વળી પ્રાસંગિક કથનની પૂર્વે ગાથા ૧૨૧૦માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કરેલ કે દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ પરસ્પર સમનુવિદ્ધ છે, અને ત્યારપછી તે બંને પરસ્પર સમનુવિદ્ધ કઈ રીતે છે ? તેની ગ્રંથકારે ગાથા ૧૨૨૮ સુધી પુષ્ટિ કરી, તેથી શું ફલિત થયું ? તે બતાવતાં કહે છે –

પોતાની ભૂમિકા અનુસાર ઔચિત્યથી જ પ્રધાન-ગૌણભાવથી દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવ પરસ્પર સમનુવિદ્ધ છે. આથી દ્રવ્યસ્તવના અધિકારી જીવો દ્રવ્યસ્તવમાં યત્ન કરે તો તે પ્રવૃત્તિ તેઓ માટે ઉચિત કહેવાય, અને શ્રાવકની પ્રવૃત્તિમાં પ્રધાનરૂપે દ્રવ્યસ્તવ છે અને ગૌણરૂપે ભાવસ્તવ છે; કેમ કે વિવેકી શ્રાવક દ્રવ્યસ્તવકાળમાં ઉત્તમ દ્રવ્યોથી ભગવાનની ભક્તિ કરીને, ભગવાનના વીતરાગાદિ ભાવોની સ્તુતિ કરીને, તે વીતરાગાદિ ભાવોથી આત્માને વાસિત કરવા માટે દ્રવ્યસ્તવની પ્રવૃત્તિ કરે છે, જે ભાવસ્તવથી અનુવિદ્ધ એવો દ્રવ્યસ્તવ છે. વળી જે સાધુઓ સર્વ ઉદ્યમથી ભગવાનની ભક્તિ કરીને સંસારથી પાર પામવાના અભિલાષવાળા છે, તેઓ સર્વવિરતિ ગ્રહણ કરીને, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવસંબંધી સર્વ પ્રતિબંધોનો પરિહાર કરીને, વીતરાગ થવા માટે વીતરાગના વચનઅનુસાર સર્વ સંયમની પ્રવૃત્તિ કરે છે; છતાં તેઓને પણ અનુમોદનાદિરૂપે દ્રવ્યસ્તવ હોવાથી તેઓનો સંયમરૂપ ભાવસ્તવ દ્રવ્યસ્તવથી અનુવિદ્ધ છે, તેથી તેઓને દ્રવ્યસ્તવથી અનુવિદ્ધ એવો ભાવસ્તવ છે.

વળી દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ નિયમથી પ્રધાન-ગૌણભાવથી પરસ્પર અનુવિદ્ધ છે. આથી ઉત્તમ દ્રવ્યોથી ભગવાનની ભક્તિ કરવા છતાં દ્રવ્યસ્તવકાળમાં વીતરાગભાવને અભિમુખ લેશ પણ ભાવ ન હોય, તો તે દ્રવ્યસ્તવ વીતરાગની સ્તુતિરૂપ ભાવથી અનુવિદ્ધ નહીં હોવાથી, તે દ્રવ્યસ્તવની પ્રવૃત્તિમાં દ્રવ્યસ્તવના સ્વરૂપનો અભાવ છે, માટે તેને દ્રવ્યસ્તવ કહેવાય નહીં.

વળી જે સાધુ સંસારનો ત્યાગ કરીને સંયમની ક્રિયા કરે છે, છતાં વિવેકી શ્રાવકથી કરાતા દ્રવ્યસ્તવનો પરમાર્થ જાણીને તેની અનુમોદના કરતાં નથી અને સંયમની ક્રિયાથી પણ વીતરાગગામી ભાવો કરવા માટે ઉદ્યમ કરતાં નથી, તે સાધુની સંયમની ક્રિયામાં પણ દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવરૂપ ઉભય અંશનો અભાવ છે, માટે તેને સ્તવ કહેવાય નહીં. **II૧૩૦૨**II

અવતરણિકા ઃ

अनयोर्विधिमाह -

અવતરણિકાર્થ :

આ બેની વિધિને કહે છે, અર્થાત્ દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવના પ્રધાન-ગૌણભાવની વિધિને કહે છે –

ભાવાર્થઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે યથોચિત જ દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ અન્યોન્ય સમનુવિદ્ધ જાણવા. તેથી હવે દ્રવ્યસ્તવ કોને ઉચિત છે ? અને ભાવસ્તવ કોને ઉચિત છે ? તે બતાવવા માટે ગ્રંથકારશ્રી કહે છે –

ગાથા :

अप्पविस्अिस्स पढमो सहकारिविसेसभूअ मो सेओ । इअरस्स बज्झचाया इअरो च्चिअ एंस परमत्थो ॥१३०३॥

અન્વચાર્થ :

सहकारिविसेसभूअ=સહકારીવિશેષભૂત पढमो=પ્રથમ=द्रव्यस्तव, अप्पविरिअस्स=અલ્પ વીર્યવાળાને राओ=श्रेय છે. इअरस्स=ઇતરનे=બહુ વીર્યવાળા સાધુને, बज्झचाया=બાહ્યના ત્યાગથી इअरो च्चिअ=ઇતર જ=ભાવસ્તવ જ, (શ્રેય) છે. एस परमत्थो=આ પરમાર્થ છે.

★ 'मो' पादपूर्ति अर्थङ छे.

ગાશાર્થ :

સહકારીવિશેષભૂત દ્રવ્યસ્તવ અલ્પ વીર્ચવાળા શ્રાવકને શ્રેય છે, બહુ વીર્ચવાળા સાધુને બાહ્યના ત્યાગથી ભાવસ્તવ જ શ્રેય છે, આ પરમાર્થ છે. રીકા ઃ

अल्पवीर्यस्य प्राणिनः प्रथमो=द्रव्यस्तवः सहकारिविशेषभूतो वीर्यस्य श्रेयानिति, इतरस्य=बहुवीर्यस्य साधोर्बाह्यत्यागादिति बाह्यद्रव्यस्तवत्यागेन इतर एव श्रेयान् भावस्तव, इत्येषः परमार्थोऽत्र द्रष्टव्य इति गाथार्थः ॥१३०३॥

දුවාතු :

વીર્યના સહકારીવિશેષભૂત એવો પ્રથમ≕દ્રવ્યસ્તવ, અલ્પ વીર્યવાળા પ્રાણીને≓શ્રાવકને, શ્રેય છે= કલ્યાણકારી છે, એ પ્રકારનો આ પરમાર્થ જાણવો, એમ અન્વય છે. અને ઇતરને=બહુ વીર્યવાળા સાધુને, બાહ્યના ત્યાગથી=બાહ્ય એવા દ્રવ્યસ્તવના ત્યાગથી, ઇતર જ=ભાવસ્તવ જ, શ્રેય છે, એ પ્રકારનો આ પરમાર્થ અહીં=સ્તવના વિચારમાં, જાણવો, એ પ્રમાંશે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

જે જીવો આત્મકલ્યાણ કરવા માટે સંચિત વીર્યવાળા નથી, તેઓ અલ્પ વીર્યવાળા છે. તેવા અલ્પ વીર્યવાળા શ્રાવકો મહાવીર્યના સંચયના અર્થી છે, આથી તેઓ મહાવીર્યના સંચય અર્થે પોતાના અલ્પ વીર્યને વીતરાગભાવને અનુકૂળ પ્રવર્તાવવામાં સહકારીવિશેષભૂત એવો દ્રવ્યસ્તવ કરે છે; કેમ કે અલ્પ વીર્યવાળા શ્રાવક મહાવીર્યના સંચયમાં સહકારીવિશેષભૂત દ્રવ્યસ્તવનું આલંબન લઈને યત્ન કરે, તો જ તેઓ સાધુની જેમ મહાવીર્યથી વીતરાગ થવાને અનુકૂળ શક્તિના સંચયવાળા બને. તેથી અલ્પ વીર્યવાળા શ્રાવક માટે ગૌણ ભાવસ્તવવાળો દ્રવ્યસ્તવ જ શ્રેયકારી છે અર્થાત્ વીતરાગગામી ઉપયોગપૂર્વક દ્રવ્યસ્તવમાં યત્ન કરવો જ ઉચિત છે, પરંતુ પોતાની શક્તિનું સમાલોચન કર્યા વગર વીતરાગગામી શક્તિસંચયમાં સહકારીવિશેષભૂત એવા દ્રવ્યસ્તવનો ત્યાગ કરીને ભાવસ્તવમાં યત્ન કરવો ઉચિત નથી.

વળી બહુ વીર્યવાળા સાધુ માટે બાહ્ય સામગ્રીથી થતા દ્રવ્યસ્તવના ત્યાગથી ગૌણ દ્રવ્યસ્તવવાળો ભાવસ્તવ જ શ્રેયકારી છે; કેમ કે સાધુ મહાવીર્યવાળા હોવાથી બાહ્ય પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરીને ત્રણ ગુપ્તિના સામ્રાજ્યમાં પ્રવર્તી શકે તેવા સંચિત વીર્યવાળા હોય છે, તેથી ત્રણ ગુપ્તિના પ્રકર્ષ દ્વારા વીતરાગ થવા માટે ઉદ્યમ કરવો જ તેઓ માટે ઉચિત છે.

આ પ્રકારનો પરમાર્થ પ્રસ્તુત એવા સ્તવના વિચારમાં જાણવો. ‼૧૩૦૩॥

અવતરણિકા ઃ

विपर्यये दोषमाह -

અવતરણિકાર્થ :

વિપર્યયમાં દોષને કહે છે, અર્થાત્ અલ્પ વીર્યવાળા જીવો દ્રવ્યસ્તવને છોડીને ભાવસ્તવમાં ઉદ્યમ કરે, તો તેઓને પ્રાપ્ત થતા ફળના અભાવરૂપ દોષને કહે છે –

दव्वत्थयं पि काउं ण तरइ जो अप्पवीरिअत्तेणं । परिसुद्धं भावथयं काही सोऽसंभवो एस ॥१३०४॥

અન્વચાર્થ :

जो=જે अण्पवीरिअत्तेणं=અલ્પ વીર્યપશાથી दव्वत्थयं पि काउं=द्रव्यस्तवने પણ કરવા માટે ण तरइ= સમર્થ નથી, सो=એ परिसुद्धं भावथयं=પરિશુદ્ધ એવા ભાવસ્તવને काही=કરશે, एस=એ असंभवो=અસંભવ છે.

ગાથાર્થ :

જે જીવ અલ્પ વીર્ચપણાથી દ્રવ્યસ્તવને પણ કરવા માટે સમર્ચ નથી, એ પરિશુદ્ધ એવા ભાવસ્તવને કરશે, એ અસંભવ છે.

રીકા :

द्रव्यस्तवमपि कर्त्तुमौचित्येन न शक्नोति यः सत्त्वोऽल्पवीर्यत्वेन हेतुना, परिशुद्धं भावस्तवं यथोक्तमित्यर्थः करिष्यति असावसम्भव एषः, दलाभावादिति गाथार्थः ॥१३०४॥

ટીકાર્થઃ

જે સત્ત્વ≕જે જીવ, અલ્પ વીર્યપણારૂપ હેતુથી ઔચિત્યથી દ્રવ્યસ્તવને પણ કરવા માટે સમર્થ નથી, એ પરિશુદ્ધ=યથોક્ત≔જે પ્રકારે શાસ્ત્રમાં કહેવાયું છે એ પ્રકારના, ભાવસ્તવને કરશે, એ અસંભવ છે; કેમ કે દલનો અભાવ છે=પરિશુદ્ધ ભાવસ્તવને અનુકૂળ સંચિતવીર્યવાળા જીવદળનો અભાવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે અલ્પ વીર્યવાળા જીવોને વીતરાગગામી વીર્યના સહકારીવિશેષભૂત એવો દ્રવ્યસ્તવ જ શ્રેયકારી છે, તેને જ દઢ કરતાં કહે છે –

જે જીવો અલ્પ વીર્યવાળા હોવાને કારણે શાસ્ત્રોક્ત વિધિ અનુસારે દ્રવ્યસ્તવ પણ કરી શક્તાં નથી, તેઓ પરિશુદ્ધ એવો ભાવસ્તવ કરશે, એ અસંભવ છે; કેમ કે જેઓ પાસે દ્રવ્યસ્તવને અનુકૂળ સંચિતવીર્યવાળું દળ નથી, તેઓ મહાપરાક્રમથી સાધ્ય એવો ભાવસ્તવ કઈ રીતે કરી શકે ?

આનાથી એ ફલિત થાય કે મોક્ષ મેળવવાનો ઉપાય પરિશુદ્ધ એવો ભાવસ્તવ છે, માટે દ્રવ્યસ્તવ કરનારનું પણ પ્રયોજન પરિશુદ્ધ એવા ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ છે; કેમ કેં વિવેકી એવા મોક્ષના અર્થી જીવો મોક્ષના ઉપાયભૂત દ્રવ્યસ્તવમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે ત્યારે પણ, તેઓને સ્પષ્ટ નિર્ણય હોય છે કે ''આ દ્રવ્યસ્તવથી સાક્ષાત્ મોક્ષ થશે નહીં, પરંતુ આ દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિનું કારણ બનશે અને તે ભાવસ્તવનું પુનઃ પુનઃ સેવન કરવા દ્વારા જ્યારે પરિશુદ્ધ ભાવસ્તવ પ્રગટ થશે, ત્યારે તે પરિશુદ્ધ ભાવસ્તવથી જીવ વીતરાગ બનશે અને વીતરાગતા પ્રાપ્ત થશે પછી મોક્ષ થશે." માટે જેઓમાં ઔચિત્યપૂર્વક દ્રવ્યસ્તવ કરવાનું પણ વીર્ય સંચિત થયું ન હોય, તેઓ સ્વભૂમિકા અનુસારે દ્રવ્યસ્તવમાં પ્રયત્ન કરીને સંપૂર્ણ વિધિશુદ્ધ દ્રવ્યસ્તવ કરી શકે તેવા વીર્યનો સંચય કરે, તે જ તેમના માટે હિતકારી છે; અને જો આવા જીવો દ્રવ્યસ્તવનો ત્યાગ કરીને ભાવસ્તવરૂપ સંયમ ગ્રહણ કરે તો, તે સંયમની પ્રવૃત્તિથી તેઓ પરિશુદ્ધ એવા ભાવસ્તવમાં જે પ્રકારનો ઉઘમ શક્તિનો સંચય કરી શકતા નથી; કેમ કે પરિશુદ્ધ ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિ અર્થે ભાવસ્તવમાં જે પ્રકારનો ઉઘમ આવશ્યક છે, તે પ્રકારનો ઉદ્યમ કરવા માટેના વીર્યના સંચયવાળા દલનો તેવા જીવોમાં અભાવ છે, તેથી આવા જીવો સંયમની પ્રવૃત્તિ દ્વારા ઉત્તરોત્તર ભાવસ્તવની વૃદ્ધિ કરીને પરિશુદ્ધ ભાવસ્તવ કરી શકતા નથી. આથી આવા જીવો દ્રવ્યસ્તવનો ત્યાગ કરીને ભાવસ્તવમાં ઉદ્યમ કરે એ દોષરૂપ છે અર્થાત્ તેઓનો સંયમનો ઉદ્યમ પરિશુદ્ધ ભાવસ્તવની શક્તિસંચયને અનુકૂળ એવો સફળ વ્યાપાર નથી, પરંતુ નિષ્ફળ વ્યાપાર છે. II૧૩૦૪II

અવતરણિકા ઃ

एतदेवाह --

અવતરણિકાર્થ ઃ

આને જ કહે છે, અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે દળનો અભાવ હોવાથી અલ્પ વીર્યવાળા જીવ પરિશુદ્ધ ભાવસ્તવને કરશે એ અસંભવ છે, એ કથનને જ અધિક દઢ કરવા માટે ગ્રંથકારશ્રી વિશેષથી કહે છે –

ગાથા :

जं सो उक्किट्ठयरं अविक्खई वीरिअं इहं णिअमा । ण हि पलसयं पि वोढुं असमत्थो पव्वयं वहई ॥१३०५॥

અન્વયાર્થ :

जं=જે કારણથી इहं=અહીં=લોકમાં, सो=આ=ભાવસ્તવ, उक्किट्ठयरं वीस्अिं=ઉત્કૃષ્ટતર વીર્યની णिअमा= નિયમથી अविक्खई=અપેક્ષા રાખે છે, पलसयं पि=પલશતને પણ वोढुं असमत्थो=વહન કરવા માટે અસમર્થ पळ्ययं=પર્વતને ण हि वहई=વહન કરતો નથી જ.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી લોકમાં ભાવસ્તવ ઉત્કૃષ્ટતર વીર્ચની નિચમથી અપેક્ષા રાખે છે, પલશતને પણ વહન કરવા માટે અસમર્થ પુરૂષ પર્વતને વહન કરી શકતો નથી જ.

રીકા :

यदसौ=भावस्तव उत्कृष्टतरमपेक्षते वीर्य-शुभात्मपरिणामरूपमिह नियमात्, अतोऽल्पवीर्यः कथं करोत्येनमिति, न हि पलशतमपि वोढुमसमर्थः=मन्दवीर्यः सत्त्वः पर्वतं वहति, पलशततुल्यो द्रव्यस्तवः पर्वततुल्यस्तु भावस्तव इति गाथार्थः ॥१३०५॥

રીકાર્શ :

જે કારણથી અહીં≕લોકમાં, આ≕ભાવસ્તવ, શુભાત્મપરિણામરૂપ ઉત્કૃષ્ટતર વીર્યની નિયમથી અપેક્ષા રાખે છે, આથી અલ્પ વીર્યવાળો આને=ભાવસ્તવને, કઈ રીતે કરે ? પલશતને પણ વહન કરવા માટે અસમર્થ=મંદવીર્યવાળો, સત્ત્વ=પુરુષ, પર્વતને વહન કરતો નથી જ.

પલશતની તુલ્ય દ્રવ્યસ્તવ છે, વળી પર્વતની તુલ્ય ભાવસ્તવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

"સંસારના સર્વ ભાવોનો ત્યાગ કરીને વીતરાગના વચન અનુસારે ઉદ્યમ કરીને મારે વીતરાગ બનવું છે" એવા આત્માના શુભ પરિણામરૂપ ઉત્કૃષ્ટ વીર્યની ભાવસ્તવ નિયમથી અપેક્ષા રાખે છે. આથી આવા પ્રકારનો ભાવસ્તવ અલ્પ વીર્યવાળા જીવો કઈ રીતે કરી શકે ? અર્થાતુ ન જ કરી શકે.

જેમ કોઈ પુરુષનું સો પલ જેટલું વજન ઊંચકવાનું પણ સામર્થ્ય ન હોય, તો તે પુરુષ પર્વતને ઊંચકી શકે નહીં. અને દ્રવ્યસ્તવ સો પલનું વજન ઊંચકવા તુલ્ય છે, જ્યારે ભાવસ્તવ પર્વત ઊંચકવા તુલ્ય છે. આશય એ છે કે જેઓને સંસારના સુંદર ભાવોમાં પ્રીતિ અને સંસારના અસુંદર ભાવોમાં અપ્રીતિ થતી હોવા છતાં, આત્મા માટે વીતરાગતાના ભાવો જ શ્રેયકારી છે તેવો બોધ હોવાથી વીતરાગ થવાની ઇચ્છા થઈ છે, તેવા જીવો સંસારના સર્વ પદાર્થો પ્રત્યેની પ્રીતિનો પરિહાર કરીને વીતરાગ થવા માટેના ઉપાયમાં સતત યત્ન કરી શકે તેવા સંચિત વીર્યવાળા નથી, માટે તેઓ પર્વત ઊંચકવા તુલ્ય ભાવસ્તવ કરી શકે એવા સામર્થ્યવાળા નથી; વળી, તેઓ સ્વશક્તિ અનુસાર ઉત્તમ સામગ્રીથી, ભગવાન પ્રત્યેના બહુમાનભાવની વૃદ્ધિ થાય તે પ્રકારના ઔચિત્યથી ભગવાનની ભક્તિમાં યત્ન કરી શકે તેવા સંચિત વીર્યવાળા છે, છતાં સો પલનું વજન ઊંચકવા તુલ્ય પરિશુદ્ધ દ્રવ્યસ્તવ કરી શકે એવા સામર્થ્યવાળા નથી.

આથી નક્કી થાય કે અલ્પ વીર્યવાળા જીવો શક્તિનો સંચય થાય તે રીતે દ્રવ્યસ્તવમાં ઉદ્યમ કરે એ જ ઉચિત છે, પરંતુ શક્તિનું સમાલોચન કર્યા વગર ગૃહંસ્થપણાનો ત્યાગ કરીને સંયમમાં ઉદ્યમ કરે એ ઉચિત નથી; કેમ કે તેઓ પર્વત જેવા ભાવસ્તવનો ભાર વહન કરવા અસમર્થ હોવાથી, ભાવસ્તવના ઉચિત આચારો દ્વારા પણ પરિશુદ્ધ ભાવસ્તવના ફળને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. **!!૧૩૦૫!**!

અવતરણિકા ઃ

एतदेव स्पष्टयति –

અવતરણિકાર્થઃ

આને જ સ્પષ્ટ કરે છે, અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે પલશત તુલ્ય દ્રવ્યસ્તવ છે અને પર્વત તુલ્ય ભાવસ્તવ છે, તેથી પલશતને વહન કરવા માટે અસમર્થ પુરુષ પર્વતને વહન કરી શકતો નથી. એ કથનને જ સ્પષ્ટ કરે છે –

সাথা :

जो बज्झच्चाएणं णो इत्तिरिअं पि णिग्गहं कुणइ । इह अप्पणो सया सो सव्वच्चाएण कह कुज्जा ? ॥१३०६॥

અન્વચાર્થ :

इह=અહીં=સંસારમાં, जो=જે बज्झच्चाएणं=બાહ્યના ત્યાગથી इत्तिरिअं पि=ઈત્વર પણ अप्पणो णिग्गहं=આત્માનો નિગ્નહ णो कुणइ=કરતો નથી, सो=એ सव्वच्चाएण=સર્વના ત્યાગથી सया कह=સદા કેવી રીતે कुज्जा ?=કરે ?=આત્માનો નિગ્નહ કરે ?

ગાથાર્થ :

સંસારમાં જે બાહ્યના ત્યાગથી ઈત્વર પણ આત્માનો નિગ્રહ કરતો નથી, એ સર્વના ત્યાગથી સદા કેવી રીતે આત્માનો નિગ્રહ કરે ?

ટીકા ઃ

यो बाह्यत्यागेन, बाह्यं=वित्तं, नेत्वरमपि निग्रहं करोति वन्दनादौ इहात्मनः क्षुद्र:, सदाऽसौ यावज्जीवं सर्वत्यागेन=बाह्याभ्यन्तरत्यागेन कथं कुर्याद् आत्मनो निग्रहमिति गाथार्थ: ॥१३०६॥

ટીકાર્થ :

અહીં=સંસારમાં, જે ક્ષુદ્ર જીવ બાહ્યમા ત્યાગથી≕ભગવાનની ભક્તિમાં ઉત્તમ સામગ્રીરૂપ ધનના વ્યયથી, વંદનાદિમાં ઇત્વર પણ્ર≕થોડો પણ, આત્માનો નિગ્રહ કરતો નથી, એ જીવ સર્વના ત્યાગથી=બાહ્ય અને અભ્યંતરના ત્યાગથી, કેવી રીતે સદા=યાવજ્જીવ, આત્માનો નિગ્રહ કરે ?

બાહ્ય≔વિત્ત, અર્થાત્ बाह्यत्यागेन માં बाह्य શબ્દ વિત્ત અર્થમાં છે અને વિત્ત એટલે ભગવાનની ભક્તિ અર્થેની ઉત્તમ સામગ્રી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

જે ક્ષુદ્ર જીવ બાહ્ય ધનના વ્યયથી ભગવાનની ભક્તિ કરતો હોવા છતાં, ભગવાનને વંદનાદિ પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે થોડો પણ આત્માનો નિગ્નહ કરતો નથી અર્થાત્ ભગવાનના ગુણો પ્રત્યેના બહુમાનની વૃદ્ધિ થાય તે પ્રકારના અંતરંગ વીર્યના વ્યાપારને પ્રવર્તાવતો નથી, તેવો જીવ સંયમ ગ્રહણ કરીને બાહ્ય-અભ્યંતરના ત્યાગથી સદા આત્માનો નિગ્નહ કઈ રીતે કરી શકે ? અર્થાત્ કરી શકે નહીં.

આશય એ છે કે ભાવસ્તવમાં ઉદ્યમ કરવો એટલે દેહથી માંડીને સંપૂર્ણ બાહ્ય પદાર્થોનો ત્યાગ કરીને અને અંતરંગ રીતે સંસારના સર્વ ભાવો પ્રત્યેના પ્રતિબંધનો ત્યાગ કરીને, આત્માના ગુણોને અતિશયિત કરવા માટેનો ઉદ્યમ કરવો. આવા ભાવસ્તવમાં જેઓ યાવજજીવ ઉદ્યમ કરી શકે, તેઓ જ ભાવસ્તવના ફળને પામી શકે છે. વળી અલ્પ વીર્યવાળા જીવો દ્રવ્યસ્તવ દરમિયાન બાહ્ય ધનના ત્યાગથી પોતાનું ચિત્ત તત્કાળ વીતરાગના ગુણોથી વાસિત થાય તેટલો પણ આત્માનો નિગ્નહ કરી શકતા નથી, આથી તેઓ સર્વવિરતિ ગ્રહણ કરવારૂપ ભાવસ્તવની ભૂમિકાવાળા નથી. માટે તેઓ સંસારનો ત્યાગ કરીને સંયમ ગ્રહણ કરે, તોપણ પરમાર્થથી સંયમનો ભાર વહન કરી શકે નહીં. II૧૩૦૬II

અવતરણિકા ઃ

अनयोरेव तु गुरुलाघवविधिमाह --

અવતરણિકાર્થ ઃ

વળી આ બેના જ=દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવના જ, ગુરુ-લાઘવની વિધિને કહે છે –

ભાવાર્થ :

કઈ ભૂમિકામાં ભાવસ્તવ ગુરુ છે અને દ્રવ્યસ્તવ લઘુ છે ? તે દર્શાવીને ભાવસ્તવ સ્વીકારવાથી થતી

દ્રવ્યસ્તવની હાનિ દોષ માટે નથી. એ બતાવવા દ્વારા અર્થથી જે સ્થાનમાં દ્રવ્યસ્તવ ગુરુ હોય અને ભાવસ્તવ લઘુ હોય, તે સ્થાનમાં ભાવસ્તવ સ્વીકારવાથી થતી દ્રવ્યસ્તવની હાનિ દોષ માટે છે, એમ બતાવીને દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવમાં ક્યારે કોણ ગુરુ છે ? અને કોણ લઘુ છે ? તેની મર્યાદા દર્શાવે છે –

ગાથા :

आरंभच्चाएणं णाणाइगुणेसु वह्रमाणेसु । दव्वट्ठयहाणी वि हु न होइ दोसाय परिसुद्धा ॥१३०७॥

અન્વયાર્થઃ

आरंभच्चाएणं=આરંભના ત્યાગથી णाणाइगुणेसु वड्ढमाणेसु=જ્ઞાનાદિ ગુણો વધતે છતે परिसुद्धा दव्वद्वयहाणी वि=પરિશુદ્ધ એવી દ્રવ્યસ્તવની હાનિ પણ दोसाय न होइ=દોષ માટે થતી નથી.

★ 'हુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

આરંભના ત્યાગથી જ્ઞાનાદિ ગુણો વધતે છતે પરિશુદ્ધ એવી દ્રવ્યસ્તવની હાનિ પણ દોષ માટે થતી નથી.

કીકા :

आरम्भत्यागेन हेतुना ज्ञानादिगुणेषु वर्द्धमानेषु सत्सु द्रव्यस्तवहानिरपि तत्कर्त्तुर्न भवति दोषाय परिशुद्धा=सानुबन्धेति गाथार्थ: ॥१३०७॥

રીકાર્થ :

આરંભના ત્યાગરૂપ હેતુથી જ્ઞાનાદિ ગુણો વધતે છતે તેના કર્તાની=ભાવસ્તવ કરનારની, પરિશુદ્ધ= સાનુબંધ=ફળવાળી, દ્રવ્યસ્તવની હાનિ પણ દોષ માટે થતી નથી, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શ્રાવક સર્વવિરતિની શક્તિનો સંચય કરવા અર્થે સ્વશક્તિં અનુસારે દ્રવ્યસ્તવમાં યત્ન કરે છે, અને જ્યારે સર્વવિરતિની શક્તિનો સંચય થઈ જાય, ત્યારે સર્વ આરંભનો ત્યાગ કરીને સર્વવિરતિ ગ્રહણ કરે છે; તે વખતે તેના સંયમજીવનમાં સર્વ આરંભના ત્યાગને કારણે જ્ઞાનાદિ ગુણો વધતા હોય, તો તે સાધુની જે દ્રવ્યસ્તવની હાનિ થાય છે, તે સાનુબંધ છે અર્થાત્ દ્રવ્યસ્તવનું જે ભાવસ્તવરૂપ ફળ છે તે ફળવાળી તે દ્રવ્યસ્તવની હાનિ છે, માટે તે પરિશુદ્ધ છે. અને આવી પરિશુદ્ધ દ્રવ્યસ્તવની હાનિ દોષ માટે થતી નથી. આથી ફલિત થાય કે તે ભૂમિકાવાળા સાધુ માટે ભાવસ્તવ ગુરુ છે અને દ્રવ્યસ્તવ લઘુ છે, અને લઘુ ઉપાયની હાનિથી ગુરુ ઉપાયનું સેવન ગુણકારી છે.

અહીં વિશેષ એ છે કે, ભાવસ્તવના શક્તિસંચય અર્થે દ્રવ્યસ્તવને સેવનારા શ્રાવકો માત્ર ભગવાનની પૂજા જ કરે છે, એમ નહીં; પરંતુ પોતાની શક્તિ પ્રમાશે સુસાધુઓની ભક્તિ કરે છે, દાનધર્મ સેવે છે. 1

અને એ સર્વ કૃત્યો કરવા દારા તેઓ જ્યારે જગતના સર્વ ભાવો પ્રત્યે નિઃસ્પૃહ થઈ શકે તેવા સંચિત વીર્યવાળા બને છે, ત્યારે તેઓ ભાવસ્તવના અધિકારી બને છે, ત્યારપછી બાહ્ય સર્વ આરંભ-સમારંભનો ત્યાગ કરીને તેઓ સંયમ ગ્રહશ કરે છે અને સંયમજીવનમાં શાસ્ત્રો ભણીને જ્ઞાનાદિ ભાવો સ્થિર કરવા માટે યત્ન કરે, તો તેઓના આત્મામાં જ્ઞાનાદિ ગુણોની વૃદ્ધિ થાય છે. અને જે સાધુ સંયમ ગ્રહશ કરીને આ રીતે જ્ઞાનાદિ ગુણોની વૃદ્ધિ કરે છે, તે સાધુની સંયમ ગ્રહશ કરવાને કારશે જે દ્રવ્યસ્તવની હાનિ થઈ તે, ભાવસ્તવરૂપ પોતાનું કાર્ય કરીને ચરિતાર્થ થયેલ હોવાથી દોષ માટે થતી નથી. **ા૧૩૦૭ા**

અવતરશિકાः

इहैव तन्त्रयुक्तिमाह -

અવતરણિકાર્થ :

અહીં જ તંત્રની યુક્તિને કહે છે, અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે આરંભના ત્યાગથી જ્ઞાનાદિ ગુણોની વૃદ્ધિ થાય તો દ્રવ્યસ્તવની હાનિ પણ દોષ માટે થતી નથી, એમાં જ ગાથા ૧૩૧૧ સુધી શાસ્ત્રની યુક્તિને કહે છે –

ભાવાર્થ :

શ્રાવક શક્તિના પ્રકર્ષથી દ્રવ્યસ્તવને સેવીને સર્વ આરંભનો ત્યાગ કરીને સંયમ ગ્રહણ કરે અને રત્નત્રયીમાં ઉદ્યમ કરે, તે વખતે તે સાધુ પૂર્વે ગૃહસ્થપણામાં જે દ્રવ્યસ્તવ કરતા હતા તેની હાનિ થાય છે, તોપણ પરિશુદ્ધ એવી તે દ્રવ્યસ્તવની હાનિએ ભાવસ્તવની પ્રાપ્તિરૂપ પોતાના કાર્યને નિષ્પન્ન કરેલ હોવાથી દોષરૂપ બનતી નથી. હવે તે દ્રવ્યસ્તવની હાનિ દોષરૂપ કેમ બનતી નથી ? તેમાં ગાથા ૧૩૧૧ સુધી શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલી યુક્તિ બતાવતાં ગ્રંથકારશ્રી કહે છે –

ગાચા :

एत्तो च्चिय णिद्दिद्वो धम्मम्मि चउव्विहम्मि वि कमोऽयं । इह दाणसीलतवभावणामए अण्णहाऽजोगा ॥१३०८॥

અન્વયાર્થ ઃ

एत्तो च्चिय=આથી જ=द्रव्यस्तवनो આદિમાં ભાવ હોવાથી જ, इह=અહીં=પ્રવચનમાં, दाणसीलतव-भावणामए चउव्विहम्मि वि धम्मम्मि=દान-शीલ-તપ-ભાવનામય ચતુર્વિધ પજ્ઞ ધર્મમાં अयं कमो=આ= વક્ષ્યમાણ, ક્રમ णिद्दिट्टो=નિર્દિષ્ટ છે; अण्णहाऽजोगा=કેમ કે અન્યથા અયોગ છે=વક્ષ્યમાણ ક્રમ વગર ચારેય પ્રકારના ધર્મનો અયોગ છે.

ગાથાર્થ :

દ્રવ્યસ્તવનો આદિમાં ભાવ હોવાથી જ પ્રવચનમાં દાન-શીલ-તપ-ભાવનામચ ચારે પ્રકારના પણ ધર્મમાં આગળમાં કહેવાશે એ ક્રમ બતાવાયો છે; કેમ કે આગળમાં કહેવાશે એ ક્રમ વગર ચારેય પ્રકારના ધર્મનો અયોગ છે.

રીકા :

अत एव=द्रव्यस्तवादिभावात् निर्द्तिष्ठो भगवद्धिः धर्म्मे चतुर्विधेऽपि ऋमोऽयं=वक्ष्यमाणः इह=प्रवचने दानशीलतपोभावनामये धर्म्मे, अन्यथाऽयोगादस्य धर्म्मस्येति गाथार्थः ॥१३०८॥

ટીકાર્થઃ

આથી જ=દ્રવ્યસ્તવનો આદિમાં ભાવ હોવાથી જ=દ્રવ્યસ્તવનો પ્રારંભમાં સદ્ભાવ હોવાથી જ, અહીં= પ્રવચનમાં, દાન-શીલ-તપ-ભાવનામય ચારે પ્રકારના પશ ધર્મમાં ભગવાન વડે આ=વક્ષ્યમાણ=આગળમાં કહેવાશે એ, ક્રમ નિર્દેશાયો છે; કેમ કે અન્યથા આ ધર્મનો અયોગ છે=આગળમાં કહેવાશે એ ક્રમ વગર ચારેય પ્રકારના ધર્મનો અભાવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં કહ્યું કે અલ્પ વીર્યવાળા જીવો દ્રવ્યસ્તવ કરીને આત્મહિત સાધી શકે છે અને બહુ વીર્યવાળા જીવો ભાવસ્તવ કરીને આત્મહિત સાધી શકે છે. આથી ફલિત થયું કે દ્રવ્યસ્તવ, ધર્મની પ્રવૃત્તિમાં આદિભાવવાળો છે. આથી જ ભગવાને દાન-શીલ-તપ-ભાવનામય ચારેય પ્રકારના ધર્મમાં આગળમાં બતાવાશે એ ક્રમ બતાવ્યો છે. તેથી પ્રથમ દાનધર્મ જ થાય, પછી જ શીલધર્મ થાય, ત્યારપછી જ તપધર્મ થાય અને ત્યારબાદ જ ભાવધર્મ થાય : આ ક્રમ મુજબ દાનધર્મને સેવ્યા વગર કોઈ શીલધર્મમાં ઉદ્યમ કરે, તો દાનધર્મ કરવા માટે પણ અસમર્થ એવો તે પુરુષ, શીલની બાહ્ય આચરણા કરવા છતાં પણ શીલધર્મને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

અહીં વિશેષ એ છે કે શુદ્ધ આત્મભાવ પ્રગટ કરવા માટેનો ઉદ્યમ કરવો એ જ ધર્મ છે, અને તે ધર્મ કરવામાં બાધક એવા કર્મો જીવમાં અનાદિકાળથી વર્તી રહ્યા છે, તેમ જ આત્મભાવોથી વિરુદ્ધ એવા અનાત્મભાવો જીવમાં અત્યંત સ્થિર થઈ ગયેલા છે. આથી તે અનાત્મભાવોનું ઉન્મૂલન કરીને આત્મભાવો પ્રગટ કરવાને અનુકૂળ ઉચિત વ્યાપાર કરવો એ ધર્મ છે.

વળી જે જીવોને સંસારના રમ્ય-અરમ્ય પદાર્થોમાં રમ્યતા-અરમ્યતાની બુદ્ધિ થાય છે, તેઓ સર્વ ઉદ્યમથી આત્મભાવમાં જઈ શકે તેવી શક્તિવાળા નથી; છતાં તેઓને આત્મભાવમાં જવાનો અભિલાષ છે, તેથી તેઓ આત્મભાવમાં જવાનો માર્ગ બતાવનારા અને સ્વયં શુદ્ધ આત્મભાવમાં સ્થિર થયેલા એવા વીતરાગ પ્રત્યે ભક્તિવાળા થઈને, પોતાને રમ્ય લાગતી ભોગસામગ્રીમાંથી ઉત્તમ સામગ્રીનો ભગવાનની ભક્તિમાં ઉપયોગ કરે છે, જેથી તેઓમાં સંસારના ભોગના રાગ કરતાં પણ ભગવાનનો રાગ અધિક વર્તે છે. આથી આદ્ય ભૂમિકાવાળા જીવો ભગવાનની અને સુસાધુઓની ભક્તિ કરીને સંસારના ભોગાદિ પ્રત્યે નિઃસ્પૃહ ચિત્ત કરી શકે છે, પરંતુ સંપૂર્ણ બાહ્ય આરંભનો ત્યાગ કરીને સર્વત્ર નિઃસ્પૃહ ચિત્ત કરી શકતા નથી. આથી ભગવાને કહેલ છે કે દાનાદિ ધર્મો ક્રમસર પ્રાપ્ત થાય છે અને પૂર્વ-પૂર્વના ધર્મની પ્રાપ્તિ વગર ઉત્તર-ઉત્તરના ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

આ ગાથાનો અવતરણિકા સાથે સંબંધ આ રીતે છે –

દ્રવ્યસ્તવ આદિમાં થનારો છે, માટે ભગવાને દાન-શીલાદિ ક્રમસર પ્રાપ્ત થાય છે, એમ કહેલ છે. તેથી ફલિત થયું કે દાનધર્મ સેવીને શીલધર્મને સ્વીકારનારા જીવો, શીલધર્મના સેવન દારા રત્નત્રયીની વૃદ્ધિ કરી શકતા હોય, તો શીલધર્મ સ્વીકારવાથી થયેલી દાનધર્મની હાનિરૂપ દ્રવ્યસ્તવની હાનિ દોષરૂપ થતી નથી. એ પ્રકારનું તાત્પર્ય શાસ્ત્રવચનથી સિદ્ધ થાય છે. II૧૩૦૮II

અવતરણિકા ઃ

एतदेवाह –

અવતરણિકાર્થ :

આને જ કહે છે, અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે કહ્યું કે દાન-શીલ-તપ-ભાવમય ચારેય પ્રકારના ધર્મમાં ભગવાને વક્ષ્યમાણ ક્રમ બતાવ્યો છે. તેથી હવે તે દાનાદિ ધર્મના ક્રમને જ ગ્રંથકારશ્રી બતાવે છે –

ગાથા :

संतं बज्झमणिच्चं थाणे दाणं पि जो ण विअरेइ । इय खुडुगो कहं सो सीलं अइदुद्धरं धरइ ? ॥१३०९॥

અન્વચાર્થઃ

संतं=સત્=વિદ્યમાન, बज्झं=બાહ્ય, अणिच्चं=અનિત્ય એવા दाणं पि=દાનને પણ=આહારાદિરૂપ બાહ્ય પદાર્થને પણ, धाणे=स्थाનમાં जो=જે ण विओरइ=આપતો નથી, इय=એ રીતે खुड़ुगो सो=ક્ષુદ્રક એવો આ अइदुद्धरं सीलं=અતિદુર્ધર શીલને कहं=કઈ રીતે धरइ ?=ધારણ કરે ?

ગાથાર્થ :

વિદ્યમાન, બાહ્ય, અનિત્ય એવા આહારાદિરૂપ બાહ્ય પદાર્થને પણ સ્થાનમાં જે આપતો નથી, એ રીતે ક્ષુદ્રક એવો આ અતિદુર્ઘર શીલને કઈ રીતે ધારણ કરે ?

રીકા :

सद्=विद्यमानं, बाह्यम्=आत्मनो भिन्नम्, अनित्यम्=अशाश्वतं, स्थाने=पात्रादौ, दानमपि पिण्डादि यो न वितरति=न ददाति, क्षौद्र्यात् इय=एवं क्षुद्रको=वराक:, कथमसौ शीलं महापुरुषसेवितमतिदुर्द्धरं धारयति ? नैवेति गाथार्थ: ॥१३०९॥

ટીકાર્થ :

સત્=વિદ્યમાન, બાહ્ય=આત્માથી ભિન્ન, અનિત્ય=અશાશ્વત, એવા પિંડાદિરૂપ દાનને પણ સ્થાનમાં= પાત્રાદિમાં, જે ક્ષુદ્રપણાથી આપતો નથી; એ રીતે=આદ્યભૂમિકાનો દાન ધર્મ પણ કરતો નથી એ રીતે, આ ક્ષુદ્રક≖વરાંક, મહાપુરુષોથી સેવાયેલ અતિદુર્દ્ધર શીલને કઈ રીતે ધારણ કરે ? ધારણ ન જ કરે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે જીવોને શીલાદિ ધર્મનો પક્ષપાત થયો હોવા છતાં, મહાસત્ત્વ નહીં હોવાથી શીલાદિ ધર્મને પાળી શકતા નથી, તેઓ પોતાની પાસે રહેલી ભોગસામગ્રી પ્રત્યે મમત્વવાળા હોવા છતાં શીલાદિ ધર્મ પ્રત્યેના અધિક બહુમાનને કારણે શીલસંપન્ન સાધુઓની ભક્તિમાં અથવા તીર્થંકરની ભક્તિમાં વપરાતી જ પોતાની ભોગસામગ્રીને સફળ માને છે.

વળી, જે જીવોને શીલાદિ ધર્મ પ્રત્યે તેવું બહુમાન પ્રગટ્યું નથી, તેથી તુચ્છ એવા બાહ્ય પદાર્થોને આત્માથી ભિન્ન અને અશાશ્વત જાણવા છતાં જેઓ આત્માથી અભિન્ન અને શાશ્વત એવા શીલાદિ ગુણો કરતાં બાહ્ય પદાર્થો પ્રત્યે અધિક રાગ ધરાવે છે, તેઓ શીલાદિ ગુણો કરતાં બાહ્ય પદાર્થો પ્રત્યેના અધિક પ્રતિબંધને કારણે ક્ષુદ્ર સ્વભાવવાળા છે, આથી જ ઉચિત પાત્રમાં દાન કરીને પોતાના ધનને સફળ કરી શકતા નથી, આવા જીવો કોઈક નિમિત્તને પામીને બાહ્ય પદાર્થીના ત્યાગ દારા સંયમ ગ્રહણ કરે અને સંયમની બાહ્ય આચરણાઓ કરે, તોપણ તેઓ જ્ઞાનાદિ ગુણોની વૃદ્ધિ થાય તે રીતે શીલાદિ ધર્મમાં ઉદ્યમ કરી શકતા નથી. આથી આવા જીવો સર્વ બાહ્ય પદાર્થો પ્રત્યે નિઃસ્પૃહી થઈને મહાપુરુષોથી સેવિત અતિદુર્દ્ધર શીલને કઈ રીતે ધારણ કરી શકે ? અર્થાત્ ધારણ કરી શકે નહીં.

આથી અલ્પ સત્ત્વવાળા જીવો શીલાદિ ધર્મનું પાલન કરી શકતા નથી, પરંતુ દાનધર્મના સેવન દ્વારા શીલાદિ ધર્મના પાલનની શક્તિનો સંચય કરી શકે છે; અને જેઓ દાનધર્મના સેવન દ્વારા શીલાદિ ધર્મ પ્રત્યે અહોભાવ પણ કરી શકતા નથી, તેઓ બાહ્ય પદાર્થોનો ત્યાગ કરીને સંયમ ગ્રહણ કરે તોપણ, મૂચ્છાંની પ્રકૃતિ હોવાને કારણે અંતરંગ રીતે માન-સન્માનના કે અન્ય કોઈ પદાર્થના પ્રતિબંધ દ્વારા મૂચ્છાં ધારણ કરીને પરિગ્રહધારી જ બને છે. માટે આવા જીવો સર્વ પદાર્થો પ્રત્યે નિઃસ્પૃહી થઈને સંયમનો ભાર કઈ રીતે વહન કરી શકે ? અર્થાત્ વહન કરી શકે નહીં. **ા૧૩૦૯ા**

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે દાનધર્મની શક્તિ વગરના જીવો શીલધર્મનું પાલન કરવા સમર્થ નથી. હવે શીલધર્મની પરિણતિ વગરના જીવો તપધર્મનું પાલન કરવા સમર્થ નથી અને શુદ્ધ તપધર્મની શક્તિ વગરના જીવો ભાવધર્મનું પાલન કરવા સમર્થ નથી, એમ બતાવીને દાનાદિ ચારેય પ્રકારના ધર્મો ક્રમસર પ્રાપ્ત થાય છે. તે ગ્રંથકાર સ્પષ્ટ કરે છે –

ગાથા :

अस्सीलो अ ण जायइ सुद्धस्स तवस्स हंदि विसओ वि । जहसत्ती यऽतवस्सी भावइ कह भावणाजालं? ॥१३१०॥

અન્વચાર્થ :

अस्सीलो अ=અને અશીલ=-શીલ વગરનો જીવ, सुद्धस्स तवस्स विसओ वि=શુદ્ધ તપનો વિષય પણ ण जायइ=થતો નથી, जहसत्ती यऽतवस्सी=અને યથાશક્તિ અતપસ્વી भावणाजालं=ભાવનાજાલને=ભાવનાના સમુહને, कह=કઈ રીતે भावइ=ભાવન કરે ?

★ 'हंदि' ઉપપ્રદર્શનમાં છે.

ગાથાર્થ :

અને શીલ વગરનો જીવ શુદ્ધ તપનો વિષય પણ થતો નથી, અને ચથાશક્તિ તપ નહીં કરનારો જીવ ભાવનાના સમૂહને કઈ રીતે ભાવન કરે ? અર્થાત્ ભાવન ન જ કરે. કીસા :

अशीलश्च न जायते नियमत एव शुद्धस्य तपसो मोक्षाङ्गभूतस्य हन्दि विषयोऽपि, यथाशक्ति चाऽतपस्वी=मोहपरतन्त्रो भावयति कथं भावनाजालं ? तत्त्वतो नैवेति गाथार्थः ॥१३१०॥

ટીકાર્ચઃ

અને અશીલ=શીલ વગરનો જીવ, નિયમથી જ શુદ્ધ=મોક્ષના અંગભૂત, તપનો વિષય પણ થતો નથી, અને યથાશક્તિ અતપસ્વી=શક્તિ પ્રમાણે તપ નહીં કરનારો=મોહને પરતંત્ર, કઈ રીતે ભાવનાજાલને= ભાવનાના સમૂહને, ભાવે ? તત્ત્વથી નહીં જ=મોહને પરતંત્ર જીવ પરમાર્થથી ભાવનાના સમૂહને ભાવન કરી શકે નહીં જ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સંયમ ગ્રહણ કરતી વખતે મુનિ જે પાંચ મહાવ્રતોનો સ્વીકાર કરે છે, તે પાંચ મહાવ્રતોરૂપ શીલધર્મનું પાલન સમભાવની પરિણતિવાળા મુનિ કરી શકે છે; અને જેઓ સમભાવની પરિણતિને વહન કરવા સમર્થ નથી, તેઓ સંયમની બાહ્ય આચરણાઓ કરતા હોય, તોપણ નિયમથી જ શીલ વગરના છે; અને શીલ વગરના જીવો કદાચ બાહ્ય રીતે તપ-સ્વાધ્યાયાદિમાં ઉદ્યમ કરતા હોય, તોપણ મોક્ષના અંગભૂત તપનું સેવન કરી શકતા નથી.

આશય એ છે કે જેઓ ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત થઈને સમભાવની ધુરાને વહન કરી શકે તેવા છે, તેઓ જ શીલધર્મથી ઉપરની ભૂમિકાવાળા તપધર્મને સેવી શકે છે; કેમ કે શીલધર્મના સેવન દારા પોતે જે દેહાદિનો પ્રતિબંધ ટાળ્યો છે, તેનાથી પણ અધિક પ્રતિબંધને ટાળવા માટે શાસ્ત્રવચનાનુસાર બાર પ્રકારના તપધર્મને સેવવા દ્વારા વિશિષ્ટ પ્રકારની નિર્લેપ પરિણતિમાં યત્ન કરવાથી વિશુદ્ધ એવા તપધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે; અને જેઓ સમભાવની પરિણતિને ઉલ્લસિત કરવારૂપ શીલધર્મમાં પણ ઉદ્યમ કરી શકતા ન હોય, તેઓ શીલધર્મના પાલન પછી થનારા વિશુદ્ધ તપધર્મમાં કઈ રીતે ઉદ્યમ કરી શકે ? અર્થાત્ ઉદ્યમ કરી શકે નહીં.

વળી, જે સાધુઓ ત્રણ ગુપ્તિના સામ્રાજ્યવાળા હોવાથી શીલધર્મનું પાલન કરી શકે છે, તોપણ પોતાની શક્તિઅનુસાર શુદ્ધ તપધર્મમાં ઉદ્યમ કરી શકતા નથી, તેઓ મોહને પરતંત્ર છે; કેમ કે જો તેઓ મોહને પરતંત્ર ન હોય તો, જેમ આત્માના કલ્યાણ અર્થે શક્તિના પ્રકર્ષથી શીલધર્મમાં ઉદ્યમ કરે છે, તેમ વિશેષ નિર્લેપ પરિણતિની વૃદ્ધિ કરવા અર્થે વીતરાગના વચનાનુસાર શક્તિના પ્રકર્ષથી તપધર્મમાં પણ ઉદ્યમ કરે; છતાં જેઓમાં પોતાની શક્તિ પ્રમાણે પણ તપ કરવાનું સત્ત્વ નથી, તેઓ મોહને પરતંત્ર છે. આથી તેઓ આત્માની અસંગ પરિણતિને સ્ફુરાયમાન કરનારા ભાવનાના સમૂહનું ભાવન કઈ રીતે કરી શકે ? અર્થાત્ મનથી તે પ્રકારે ભાવનાના સમૂહનું ભાવન કરતા હોય, તોપણ તત્ત્વથી વિશુદ્ધ ભાવનાને ઉલ્લસિત કરી શકતા નથી.

આનાથી એ ફલિત થાય કે દાનાદિ ચારેય પ્રકારના ધર્મમાં પૂર્વ-પૂર્વના ધર્મના પાલન કરતાં ઉત્તર-ઉત્તરના ધર્મના પાલન માટે અધિક સત્ત્વની જરૂર છે. તેથી પૂર્વ-પૂર્વના ધર્મનું સેવન કરવાની શક્તિ જેઓમાં પ્રગટી નથી, તેઓ ઉત્તર-ઉત્તરના ધર્મનું સેવન કરવા માટે યત્ન કરી શકતા નથી; પરંતુ જેઓએ પૂર્વ-પૂર્વના ધર્મને સેવીને ઉત્તર-ઉત્તરના ધર્મસેવનની શક્તિનો સંચય કર્યો છે, તેઓ જ ઉત્તર-ઉત્તરના ધર્મને સેવીને સંસારનો શીઘ અંત કરી શકે છે. અહીં વિશેષ એ છે કે વિવેકસંપન્ન શ્રાવક પજ્ઞ દાન-શીલ-તપ-ભાવનામય ચારેય પ્રકારના ધર્મને સેવનારા હોય છે, પરંતુ શ્રાવકના જીવનમાં સ્વશક્તિઅનુસાર દાનધર્મનું સેવન બહુ માત્રામાં હોય છે અર્થાત્ પ્રધાનરૂપે હોય છે, અને શીલાદિ ધર્મનું સેવન અલ્પ માત્રામાં હોય છે અર્થાત્ દેશવિરતિરૂપ અલ્પ પ્રમાજ્ઞમાં હોય છે. વળી તે શ્રાવક દાનધર્મને સેવી સેવીને શીલધર્મના પાલનની શક્તિના સંચયવાળા થાય છે, ત્યારે તેઓ સર્વ બાહ્ય પદાર્થોનો ત્યાગ કરીને ત્રણ ગુપ્તિના સામ્રાજ્યરૂપ શીલધર્મને સ્વીકારે છે, તે વખતે તે મુનિના જીવનમાં શીલધર્મનું સેવન પ્રધાનરૂપે હોય છે અને તપાદિ ધર્મનું સેવન અલ્પ માત્રામાં હોય છે અર્થાત્ તપાદિ ધર્મ પ્રધાનરૂપે હોતો નથી; વળી તે મુનિ શીલધર્મને પાળીને તપધર્મના પાલનની શક્તિના સંચયવાળા થાય છે, ત્યારે તેઓ પોતાની શક્તિના પ્રકર્ષથી વિશિષ્ટ કોટિના નિર્લેપભાવમાં ઉદ્યમ કરવારૂપ બાર પ્રકારના તપધર્મને સેવે છે, તે વખતે તેમનામાં તપધર્મનું સેવન પ્રધાનરૂપે હોય છે અને ભાવધર્મનું સેવન અલ્પ માત્રામાં હોય છે અર્થાત્ પ્રધાનરૂપે હોતું નથી; વળી તે મુનિ સવ્ય પ્રધાનરૂપે હોય છે અને ભાવધર્મનું સેવન અલ્પ માત્રામાં હોય છે અર્થાત્ પ્રધાનરૂપે હોતું નથી; વળી તે મુનિ સર્વ પ્રકારના ઉદ્યમથી તપધર્મને સેવન અલ્પ માત્રામાં હોય છે અર્થાત્ પ્રધાનરૂપે હોતું નથી; વળી તે મુનિ સર્વ પ્રકારના ઉદ્યમથી તપધર્મને સેવીને ભાવધર્મના પાલનના સંચિતવીર્યવાળા થાય છે, ત્યારે તેઓ સર્વ ભાવો પ્રત્યે પરમ ઉપેક્ષા પ્રગટ કરનારા ભાવધર્મને સેવે છે, તે વખતે તેઓમાં ભાવધર્મનું સેવન પ્રધાનરૂપે હોય છે.

આથી જ મહાસત્ત્વશાળી તીર્થંકરો દીક્ષા લઈને નિર્વિકલ્પસમાધિમાં જવા માટે પ્રધાનરૂપે ભાવધર્મને સેવે છે અને સંચિત વીર્યવાળા યોગીઓ પણ યથાશક્તિ તપધર્મને સેવીને પ્રધાનરૂપે ભાવધર્મને સેવે છે; પરંતુ પૂર્વ-પૂર્વના ધર્મ સેવવા માટે અસમર્થ જીવો ઉત્તર-ઉત્તરના ધર્મને પ્રધાનરૂપે સેવવા માટે યત્ન કરે, તો તે અસ્થાનપ્રયાસરૂપ છે.

આથી જ શ્રાવકો અશુવ્રતરૂપે શીલધર્મ સેવતા હોવા છતાં પ્રધાનરૂપે દાનધર્મને સેવે છે અને ભાવસ્તવની શક્તિનો સંચય કરવા માટે પ્રધાનરૂપે દ્રવ્યસ્તવને સેવે છે. II૧૩૧૦II

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૩૦૯-૧૩૧૦માં ગ્રંથકારે બતાવ્યું કે દાન-શીલ-તપ-ભાવધર્મ ક્રમશઃ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી પૂર્વ-પૂર્વના ધર્મની પ્રાપ્તિ વગર ઉત્તર-ઉત્તરના ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ત્યાં પ્રશ્ર થાય કે દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવને પ્રસ્તુત એવા દાનાદિ ધર્મના ક્રમ સાથે શું સંબંધ છે ? તેથી હવે દાનાદિ ચારેય ધર્મ સાથેનો દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનો સંબંધ સ્પષ્ટ કરે છે –

ગાથા :

एत्थं च दाणधम्मो दव्वत्थयरूव मो गहेअव्वो । सेसा उ सुपरिसुद्धा णेआ भावत्थयसरूवा ॥१३११॥

અન્વચાર્થઃ

एत्थं च=અને અહીં=દાનાદિ ચાર પ્રકારના ધર્મના પ્રક્રમમાં, दाणधम्मो दव्वत्थयरूव मो गहेअव्वो=દાનધર્મ દ્રવ્યસ્તવરૂપ જ ગ્રહણ કરવો. **सुपरिसुद्धा उ सेसा**=વળી સુપરિશુદ્ધ એવા શેષ (ધર્મો) भावत्थयसरूवा= ભાવસ્તવસ્વરૂપ णेआ=જાણવા.

\star 'ਸੀ' एव કાર અર્થમાં છે.

ગાથાર્થ :

અને દાનાદિ ચાર પ્રકારના ધર્મમાં દાનધર્મ દ્રવ્યસ્તવરૂપ જ ગ્રહણ કરવો. વળી સુપરિશુદ્ધ એવા શેષ ધર્મો ભાવસ્તવસ્વરૂપ જાણવા.

ટીકા ઃ

अत्र च प्रक्रमे दानधर्म्मः द्रव्यस्तवरूप एव ग्राह्यः, अप्रधानत्वात्, शेषास्तु सुपरिशुद्धाः शीलधर्म्मादयो ज्ञेया भावस्तवस्वरूपा:, प्रधानत्वादिति गाथार्थः ॥१३११॥

રીકાર્ચઃ

અને આ પ્રક્રમમાં=દાનાદિ ચાર પ્રકારનાં ધર્મના પ્રક્રમમાં, દાનધર્મ દ્રવ્યસ્તવરૂપ જ ગ્રહણ કરવો; કેમ કે અપ્રધાનપણું છે=દાનાદિ ચાર પ્રકારના ધર્મમાં દાનનું અને દ્રવ્યસ્તવાદિ બે પ્રકારના સ્તવમાં દ્રવ્યસ્તવનું અપ્રધાનપણું છે.

વળી સુપરિશુદ્ધ એવા શેષ=શીલધર્મ આદિ, ભાવસ્તવસ્વરૂપ જાણવા; કેમ કે પ્રધાનપણું છે≔આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રગટ કરવામાં શીલાદિ ધર્મનું અને ભાવસ્તવનું સાક્ષાત્ કારણપણું છે.

ભાવાર્થ :

પ્રસ્તુતમાં દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. દ્રવ્યસ્તવ એટલે ઉત્તમ દ્રવ્યો દ્વારા વીતરાગના ગુષ્ટોની સ્તુતિ કરીને આત્મામાં વીતરાગભાવની પ્રાપ્તિને અનુકૂળ શક્તિનો સંચય કરવો. ભાવસ્તવ એટલે બાહ્ય દ્રવ્યોના આલંબન વગર મન-વચન-કાયાને ગુપ્ત રાખીને આત્મામાં વીતરાગભાવ પ્રગટ કરવાને અનુકૂળ ઉદ્યમ કરવો. આવા દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનો દાનાદિ ધર્મ સાથેનો સંબંધ પ્રગટ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

દાનધર્મ દ્રવ્યસ્તવરૂપ ગ્રહણ કરવો; કેમ કે દાનધર્મમાં અને દ્રવ્યસ્તવમાં, ભગવાનની અને સુસાધુઓની ભક્તિમાં ઉત્તમ સામગ્રી વાપરીને આત્માના શુદ્ધ ધર્મને પ્રગટ કરવાનો યત્ન થાય છે. માટે દાનધર્મ અને દ્રવ્યસ્તવ એ બંનેમાં આત્માથી ભિન્ન એવા બાહ્ય દ્રવ્યો પ્રધાનરૂપે છે, પરંતુ આત્માના ગુણો પ્રગટ કરવા માટેનો અંતરંગ યત્ન પ્રધાનરૂપે નથી, તેથી બંનેમાં અપ્રધાનપણું સમાન છે. આથી જ દાનધર્મ દ્રવ્યસ્તવરૂપ જાણવો.

વળી, દાનધર્મથી શેષ એવા શીલાદિ ધર્મો ભાવસ્તવરૂપ જાણવા; કેમ કે શીલાદિ ધર્મ જેમ આત્માના શુદ્ધ ભાવને પ્રગટ કરવાના યત્નરૂપ છે, તેમ ભાવસ્તવ પણ ત્રણ ગુપ્તિના બળથી આત્માને વીતરાગભાવમાં લઈ જવાના યત્નરૂપ છે, પરંતુ બાહ્ય ધનાદિ સામગ્રીથી ધર્મ નિષ્પન્ન કરવાના યત્નરૂપ નથી. માટે શીલાદિ ધર્મ અને ભાવસ્તવ એ બંનેમાં આત્માના શુદ્ધ ભાવને પ્રગટ કરવા માટેનો અંતરંગ યત્ન પ્રધાનરૂપે છે, તેથી બંનેમાં પ્રધાનપણું સમાન છે. આથી જ શીલાદિ ધર્મો ભાવસ્તવરૂપ જાણવા. **ા૧૩૧૧**ા

અવતરશિકા ઃ

इहैवाऽतिदेशमाह –

અવતરણિકાર્થ ઃ

અહીં જ અતિદેશને કહે છે, અર્થાત્ ગ્રંથકારે ગાથા ૧૩૦૮થી ૧૩૧૧માં દાન-શીલ-તપ-ભાવ ઃ એ ચાર પ્રકારના ધર્મ સાથે દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું યોજન કરી બતાવ્યું, એમાં જ અતિદેશને કહે છે –

ભાવાર્શ :

પૂર્વમાં ગ્રંથકારે દાનાદિ ચારેય પ્રકારના ધર્મ સાથે દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું યોજન કર્યું. તેથી ફલિત થયું કે જેમ દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવમાં પૂર્ણ ધર્મનો સંગ્રહ થાય છે, તેમ દાનાદિ ચાર પ્રકારના ધર્મમાં પણ પૂર્ણ ધર્મનો સંગ્રહ થાય છે; આમ છતાં ચાર પ્રકારના દાનાદિ ધર્મમાંથી કયા ધર્મમાં દ્રવ્યસ્તવનો અને કયા ધર્મમાં ભાવસ્તવનો અંતર્ભાવ થાય ? તે પ્રકારનું યોજન ગ્રંથકારે ગાથા ૧૩૦૯થી ૧૩૧૧ માં કરીને બતાવ્યું. હવે ગ્રંથકારે દાનાદિ ધર્મ સાથે જે રીતે દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવનું યોજન કર્યું, તે રીતે આગમમાં જે જે પ્રકારના ધર્મના વિભાગો પ્રાપ્ત થાય, તે સર્વ વિભાગો સાથે પણ દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવનું યોજન સ્વયં કરી લેવાનો અતિદેશ પ્રસ્તુત ગાથામાં બતાવે છે –

ગાથા :

इअ आगमजुत्तीहिं तं तं सुत्तमहिगिच्च धीरेहिं । दव्वत्थयादिरूवं विवेइयव्वं सबुद्धीए ॥१३१२॥

અન્વચાર્થ :

इअ=આ રીતે=ગાથા ૧૩૦૮થી ૧૩૧૧માં ગ્રંથકારે દાનાદિ ચાર પ્રકારના ધર્મો સાથે દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનો આગમની યુક્તિથી સંબંધ બતાવ્યો એ રીતે, आगमजुत्तीहिं=આગમની યુક્તિઓથી धीरेहिं=ધીર પુરુષોએ तं तं सुत्तमहिगिच्च=તે તે સૂત્રને આશ્રયીને दव्वत्थयादिरूवं=દ્રવ્યસ્તવાદિના રૂપને=સ્વરૂપને, सबुद्धीए=સ્વબુદ્ધિ વડે विवेइयव्वं=વિવેચન કરવું જોઈએ.

٤

ગાથાર્થ :

ગાશ ૧૩૦૮થી ૧૩૧૧માં ગ્રંથકારે દાનાદિ ચાર પ્રકારના ધર્મો સાથે દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનો આગમની ચુક્તિથી સંબંધ બતાવ્યો, એ રીતે આગમની ચુક્તિઓથી ધીર પુરુષોએ તે તે સૂત્રને આશ્રથીને દ્રવ્યસ્તવાદિના સ્વરૂપનું સ્વબ્રુદ્ધિ વડે વિવેચન કરવું જોઈએ.

રીકા :

इय=एवमागमयुक्तिभिस्तत्तत्सूत्रमधिकृत्य धीरैः=बुद्धिमद्भिः द्रव्यस्तवादिरूपं सम्यगालोच्य विवेक्तव्यं स्वबुध्द्येति गाथार्थः ॥१३१२॥

રીકાર્શ :

આ રીતે=ગાથા ૧૩૦૮થી ૧૩૧૧માં ગ્રંથકારે બતાવ્યું એ રીતે, આગમની યુક્તિઓથી ધીર=બુદ્ધિમાન, એવા પુરુષોએ તે તે સૂત્રને આશ્રયીને દ્રવ્યસ્તવાદિના રૂપને=સ્વરૂપને, પોતાની બુદ્ધિ વડે સમ્યગ્ આલોચન કરીને વિવેચન કરવું જોઈએ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

પ્રસ્તુતમાં દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. તેથી દાનાદિ ચાર પ્રકારના ધર્મ સાથે દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવનું આગમની યુક્તિ અનુસારે ગ્રંથકારે યોજન કરી બતાવ્યું, એ રીતે શાસ્ત્ર ભણનારા બુદ્ધિમાન પુરૂષોએ સર્વત્ર યોજન કરવું જોઈએ. એ પ્રકારનો અતિદેશ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

આ રીતે આગમની યુક્તિઓથી બુદ્ધિમાન પુરુષોએ સ્વબુદ્ધિ વડે શાસ્ત્રવચનોનું સમ્યગ્ આલોચન કરીને, કયા શાસ્ત્રવચનો દ્રવ્યસ્તવમાં અંતર્ભાવ પામે છે ? અને કયા શાસ્ત્રવચનો ભાવસ્તવમાં અંતર્ભાવ પામે છે ? એ પ્રકારનો વિભાગ સ્વયં કરી લેવો, જેથી ગાથા ૧૩૦૮થી ૧૩૧૧ના કથનથી દાનાદિ ચારેય ધર્મ સાથે દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવ કઈ રીતે સંલગ્ન છે, તેનો જેમ બોધ થયો, તેમ શાસ્ત્રના દરેક વચન સાથે દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવ કઈ રીતે સંલગ્ન છે ? તેનો વિશદ બોધ થાય.

જો ગ્રંથકારે દાનાદિ ચારેય ધર્મો સાથે દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવનું યોજન કરીને બતાવ્યું ન હોત, તો દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવમાં અંતર્ભાવ પામનારા પજ્ઞ દાનાદિ ચારેય ધર્મો જુદા પ્રકારના છે તેવો ભ્રમ થાત, જેના કારજ્ઞે દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવનો જ યથાર્થ બોધ થઈ શકત નહીં; જ્યારે દાનાદિ ચારેય ધર્મોનું દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવ સાથે યોજન કરીને બતાવવાથી દાનાદિ ચારેય ધર્મો દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવમાં જ અંતર્ભાવ પામે છે, એ પ્રકારનો દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવનો જ વિશદ બોધ થાય છે.

આમ, સૂત્રમાં કહેવાયેલા સર્વ વચનોનું તે તે સૂત્રને આશ્રયીને દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવ સાથે યોજન કરવાથી દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવનો જ વિશદ બોધ થાય છે, પરંતુ તે વિશદ બોધ કરાવવો અહીં અપ્રસ્તુત હોવાથી ગ્રંથકારે અતિદેશ કરવા દ્વારા તે પ્રકારની દિશાનું સૂચન કરેલ છે. II૧૩૧૨II

અવતરણિકા ઃ

उपसंहरन्नाह 🗕

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૧૧૧૧થી માંડીને ગાથા ૧૩૧૨ સુધી ગ્રંથકારે જે સ્તવપરિજ્ઞા કહી, તેનો હવે ઉપસંહાર કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

भाषाः :

एसेह थयपरिण्णा समासओ वण्णिआ मए तुब्भं । वित्थरओ भावत्थो इमीऍ सुत्ताओ णायव्वो ॥१३१३॥

અન્વચાર્થઃ

इह=અહીં=પ્રસ્તુત પંચવસ્તુક ગ્રંથમાં, मए=મારા વડે एसा थयपरिण्णा=આ સ્તવપરિજ્ઞા समासओ= સમાસથી=સંક્ષેપથી, तुब्भं=તમને वण्णिआ=વર્ષવાઈ. इमीऍ=આનો=આ સ્તવપરિજ્ઞાનો, वित्थरओ भावत्थो= વિસ્તારથી ભાવાર્થ सुत्ताओ=સૂત્રથી णायव्वो=જાણવો.

ગાથાર્થ :

પ્રસ્તુત પંચવસ્તુક ગ્રંથમાં માસ વડે આ સ્તવપરિજ્ઞા સંક્ષેપથી તમને વર્ણવાઈ. આ સ્તવપરિજ્ઞાનો વિસ્તારથી ભાવાર્થ સૂત્રથી જાણવો.

રીકા ઃ

एषेह स्तवपरिज्ञापद्धतिः समासतो वर्णिता मया युष्माकं, विस्तरतो भावार्थ: अस्याः=स्तवपरिज्ञायाः सूत्राद् ज्ञातव्य इति गाथार्थ: ॥१३१३॥

રીકાર્થ ઃ

અહીં=પ્રસ્તુત પંચવસ્તુક ગ્રંથમાં, મારા વડે=ગ્રંથકારશ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજા વડે, આ સ્તવપરિજ્ઞાની પદ્ધતિ સમાસથી=સંક્ષેપથી, તમને=પંચવસ્તુક ગ્રંથ ભણનારાઓને, વર્ણવાઈ. આનો=સ્તવપરિજ્ઞાનો, વિસ્તારથી ભાવાર્થ સૂત્રથી જાણવો, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રસ્તુત પંચવસ્તુક ગ્રંથમાં ગ્રંથકારે વીતરાગની સ્તુતિ કરવાની પદ્ધતિનું દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવ : એ ઉભયરૂપે સંક્ષેપથી વર્જાન કર્યું છે; કેમ કે વીતરાગની સ્તુતિનો પ્રારંભ દ્રવ્યસ્તવથી શરૂ થાય છે અને વીતરાગભાવની પ્રાપ્તિ સુધીનો સર્વ યોગમાર્ગ દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવમાં અંતર્ભાવ પામે છે, તેથી સર્વ ગુણસ્થાનકોનો સંગ્રહ દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવમાં થઈ જાય છે. માટે દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવનો વિસ્તારથી બોધ મહાકલ્યાણનું કારણ છે, તેથી બુદ્ધિસંપન્ન પુરુષોએ દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવનો વિસ્તારથી બોધ અન્ય સૂત્રથી કરી લેવો જોઈએ. એ પ્રકારે દિશાસૂચનરૂપ સ્તવપરિજ્ઞાનો ઉપસંહાર ગ્રંથકારે કરેલ છે. **ાવ**રાથા

💥 સ્તવપરિજ્ઞાનું વર્ણન સમાપ્ત 💥

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૯૫૧ માં કહ્યું એ મુજબ ધીર એવા ગુરુ યોગ્ય શિષ્યને અનુયોગની અનુજ્ઞા આપે, ત્યારપછી ગાથા ૯૬૬માં કહ્યું એ પ્રમાણે ગુરુ નવા આચાર્યને વ્યાખ્યાન આપવાનું કહે અને તે નવા આચાર્ય પોતાની શક્તિ અનુસાર નંદી આદિનું વ્યાખ્યાન કરે. તેથી ગાથા ૧૦૧૯-૧૦૨૦માં ગ્રંથકારે વ્યાખ્યેય બતાવ્યું કે નવા આચાર્ય નંદી આદિનું વ્યાખ્યાન કરે અથવા યોગ્યતર શિષ્યોને જાણીને દેષ્ટિવાદાદિનું કે દેષ્ટિવાદાદિમાંથી નિર્વ્યૂઢ એવા શેષ શ્રુતનું વ્યાખ્યાન કરે. ત્યારબાદ ગાથા ૧૦૨૧માં નિર્વ્યૂઢનું લક્ષણ બતાવતાં ગ્રંથકારે કહ્યું કે સ્તવપરિજ્ઞા આદિ ઉત્તમશ્રુત દેષ્ટિવાદાદિમાંથી નિર્વ્યૂઢ છે. અને તેમ બતાવીને ગાથા ૧૧૧૧થી માંડીને ગાથા ૧૩૧૨ સુધી દેષ્ટિવાદાદિમાંથી નિર્વ્યૂઢ એવી સ્તવપરિજ્ઞાનું કંઈક સંક્ષેપથી વર્ણન કર્યું, જેથી નૂતન આચાર્યએ શિષ્યો સન્મુખ નંદી આદિનું કે યોગ્ય પર્ષદાને જાણીને અન્ય પણ સ્તવપરિજ્ઞા આદિ ઉત્તમશ્રુતનું વ્યાખ્યાન કરવું જોઈએ, એમ જે ગાથા ૯૬૬માં ગ્રંથકારે કહેલ, તેનો આચાર્યપદવી આપનાર ગુરુને અને આચાર્યપદવી લેનાર શિષ્યને કંઈક બોધ થાય.

હવે અનુયોગી આચાર્ય સ્તવપરિજ્ઞારૂપ ઉત્તમશ્રુતથી અન્ય કેવા ઉત્તમશ્રુતનું વ્યાખ્યાન કરે ? તે બતાવે છે –

ગાશા ઃ

एवंविहमण्णं पि हु सो वक्खाणेइ नवरमायरिओ । णाऊण सीससंपयमुज्जुत्तो पवयणहिअम्मि ॥१३१४॥

અન્વચાર્થઃ

नवरं=ફક્ત पवयणहिअम्मि=પ્રવચનના હિતમાં उज्जुत्तो=ઉઘુક્ત એવા सो=તે आयसिओ=આચાર્ય= આચાર્યપદ ઉપર સ્થપાયેલા નવા આચાર્ય, सीससंपयं णाऊण=શિષ્યસંપદાને જાણીને एवंविहं=આવા પ્રકારનું=ગ્રંથકારે પૂર્વમાં સ્તવપરિજ્ઞાનું વર્શન કરીને બતાવ્યું એવા પ્રકારનું, अण्णं पि=અન્ય પણ वक्खाणेइ=વ્યાખ્યાન કરે છે.

★ 'हુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

ફક્ત પ્રવચનના હિતમાં ઉદ્યુક્ત એવા તે આચાર્ચપદ પર સ્થપાયેલા નવા આચાર્ચ, શિષ્યસંપદાને જાણીને, ગ્રંથકારે પૂર્વમાં સ્તવપરિજ્ઞાનું વર્ણન કરીને બતાવ્યું એવા પ્રકારનું અન્ય પણ વ્યાખ્યાન કરે છે.

ટીકા :

एवंविधमन्यदपि गम्भीरार्थं ज्ञानपरिज्ञादि स व्याख्यानयति नवरमाचार्यः स्थापितः सन्, ज्ञात्वा शिष्यसम्पदमौचित्येन उद्युक्तः प्रवचनहिते महात्मेति इति गाथार्थः ॥१३१४॥

રીકાર્શ ઃ

ફક્ત સ્થાપિત છતા તે આચાર્ય≕આચાર્યપદ ઉપર સ્થપાયેલા તે નવા આચાર્ય, આવા પ્રકારના≕પૂર્વમાં

ગ્રંથકારે ગંભીર અર્થવાળી સ્તવપરિજ્ઞાનું વર્શન કરીને બતાવ્યું એવા પ્રકારના, અન્ય પણ ગંભીર અર્થવાળા જ્ઞાનપરિજ્ઞા આદિનું વ્યાખ્યાન કરે છે.

આચાર્ય જ્ઞાનપરિજ્ઞા આદિનું વ્યાખ્યાન કઈ રીતે કરે છે ? તે બતાવે છે – શિષ્યસંપદાને જાણીને ઔચિત્યથી પ્રવચનના હિતમાં ઉદ્યુક્ત એવા મહાત્મા, જ્ઞાનપરિજ્ઞા આદિનું વ્યાખ્યાન કરે છે, એમ અન્વય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્શ :

યોગ્ય શિષ્યને અનુયોગની અનુજ્ઞા આપ્યા પછી ગુરુ તેને આચાર્યપદ પર સ્થાપિત કરે છે, આચાર્યપદ પર સ્થાપિત થયેલા તે નૂતન આચાર્ય, પૂર્વમાં વર્જાન કર્યું તે રીતે નંદી સૂત્ર આદિનું વ્યાખ્યાન કરે છે, તેમ જ યોગ્યતર શિષ્યોને જાણીને દષ્ટિવાદાદિનું કે દષ્ટિવાદાદિમાંથી નિર્વ્યૂઢ એવા સ્તવપરિજ્ઞા વગેરે ઉત્તમ શ્રુતનું વ્યાખ્યાન કરે છે. વળી તે વ્યાખ્યાન કઈ રીતે કરે ? તેની સ્પષ્ટતા સ્તવપરિજ્ઞાનું સંક્ષેપથી વર્જ્ઞન કરવા દ્વારા ગ્રંથકારે અત્યાર સુધી કરી. વળી નૂતન આચાર્ય જેમ ગંભીર અર્થવાળી સ્તવપરિજ્ઞારૂપ ઉત્તમશ્રુતનું વ્યાખ્યાન કરે છે, તેમ ગંભીર અર્થવાળા જ્ઞાનપરિજ્ઞા આદિ ઉત્તમશ્રુતનું પણ વ્યાખ્યાન કરે છે.

આનાથી ફલિત થાય કે આચાર્યપદ પર સ્થાપન થયા પછી આચાર્યએ શિષ્યસંપદાને જાણીને જે-તે ઉપદેશ આપવો ઉચિત નથી, પરંતુ પ્રસ્તુતમાં બતાવેલ સ્તવપરિજ્ઞા જેવા જ્ઞાનપરિજ્ઞા આદિ ગંભીર અર્થોવાળા શ્રુતનું શિષ્યો આગળ વ્યાખ્યાન કરવું ઉચિત છે; આવું વ્યાખ્યાન પણ શિષ્યસંપદાને માર્ગાનુસારી બોધ થાય, તેઓનું હિત થાય, તે પ્રકારના ઔચિત્યથી પ્રવચનના હિતમાં ઉદ્યુક્ત થઈને મહાત્માએ કરવું જોઈએ અર્થાત્ યોગ્ય શિષ્યોને પ્રવચન સમ્યક્ પરિજ્ઞમન પામે, તેવા પ્રકારના યત્નમાં તત્પર થઈને વ્યાખ્યાન કરવું જોઈએ, પરંતુ માત્ર મારી પ્રતિભા પડે કે યશ-કીર્તિ વધે, તેવા પ્રકારના ભાવમાં ઉપયુક્ત થઈને વ્યાખ્યાન કરવું જોઈએ નહીં. એ પ્રકારનું તાત્પર્ય છે. II**૧૩૧૪**II

🗯 અનુચોગઅનુજ્ઞાનું વર્ણન સમાપ્ત 💥

4

50e

💥 ગણઅનુજ્ઞા 💥

અવતરણિકા ઃ

ગાથા-૨માં ગ્રંથકારે પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ પાંચ વસ્તુઓને કહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરેલ, તેમાંથી અનુયોગ-ગણાનુજ્ઞા નામની ચોથી વસ્તુનો ગાથા ૯૩૩થી પ્રારંભ કરેલો, તેમાંથી 'અનુયોગઅનુજ્ઞા' દાર ગાથા ૧૩૧૪માં પૂરું થયું. હવે 'ગણઅનુજ્ઞા' દારનો પ્રારંભ કરતાં ગ્રંથકારશ્રી કહે છે –

ગાથા :

इअ अणुओगाणुण्णा, लेसेण णिदंसिअ त्ति इयरा उ । एअस्स चेव कज्जइ कयाइ अण्णस्स गुणजोगा ॥१३१५॥

અન્વચાર્થઃ

इअ=આ રીતે=ગાથા ૯૩૩થી અત્યાર સુધી બતાવ્યું એ રીતે, लेसेण=લેશથી=સંક્ષેપથી, अणुओगाणुण्णा= અનુયોગઅનુજ્ઞા णिदंसिआ=દર્શાવાઈ. इयरा उ=વળી ઇતર=ગણઅનુજ્ઞા, एअस्स चेव=આની જ=પૂર્વમાં બતાવ્યા એ અનુયોગી આચાર્યની જ, कज्जइ=કરાય છે. कयाइ=ક્યારેક गुणजोगा=ગુણનો યોગ હોવાથી अण्णस्स=અન્યની=બીજા અનુયોગી આચાર્યની, (કરાય છે.)

★ 'त्ति' પાદપૂર્લિમાં છે.

ગાથાર્થ :

ગાથા ૯૩૩થી અત્યાર સુધી બતાવ્યું એ રીતે સંક્ષેપથી અનુયોગઅનુજ્ઞા બતાવાઈ. વળી ગણઅનુજ્ઞા, પૂર્વમાં બતાવ્યા એ અનુયોગી આચાર્ચની જ કરાય છે. ક્યારેક ગુણનો યોગ હોવાથી બીજા અનુયોગી આચાર્થની કરાય છે.

રીકા :

इय=एवमनुयोगानुज्ञा लेशेन=सङ्क्षेपेण निर्दाशतेति, इतराऽनुज्ञा एतस्यैव क्रियते आचार्यस्य, कदाचिदन्यस्य क्रियते गुणयोगात् कारणादिति गाथार्थः ॥१३१५॥

ટીકાર્થ :

આ રીતે=ગાથા ૯૩૩થી માંડીને અત્યાર સુધી વર્ણન કર્યું એ રીતે, લેશથી=સંક્ષેપથી, અનુયોગઅનુજ્ઞા દર્શાવાઈ. ઇતર અનુજ્ઞા=ગણઅનુજ્ઞા, આ જ આચાર્યની=અનુયોગઅનુજ્ઞામાં બતાવ્યા એ જ અનુયોગી આચાર્યની, કરાય છે. ક્યારેક ગુણના યોગરૂપ કારણથી અન્યની=અન્ય અનુયોગી આચાર્યની, કરાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૯૩૩થી અનુયોગઅનુજ્ઞાનું વર્શન કરતાં કેવા શિષ્યને આચાર્ય પદવી આપવી જોઈએ ? આચાર્ય પદવી આપ્યા પછી નૂતન આચાર્યએ કયા સૂત્રોનું કઈ રીતે વ્યાખ્યાન કરવું જોઈએ ? વગેરેનો અત્યાર સુધી પ્રંથકારે નિર્દેશ કર્યો. જેના દ્વારા કાલોચિતગૃહીતસકલસૂત્રાર્થવાળા, વ્રતસંપન્ન સાધુઓને અનુયોગની અનુજ્ઞા આપવી જોઈએ અને તે નૂતન અનુયોગી આચાર્યએ પૂર્વમાં બતાવ્યું એ રીતે જ શાસ્ત્રીય પદાર્થોનું વ્યાખ્યાન કરવું જોઈએ, એ પ્રકારની શાસ્ત્રીય મર્યાદાનો બોધ થાય છે.

હવે ગણની અનુજ્ઞા કોને આપવી જોઈએ ? તે બતાવવા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે કે, જો તે અનુયોગી આચાર્ય ગણાનુજ્ઞાને યોગ્ય હોય, તો ગુરુ તેને જ ગણની અનુજ્ઞા આપે, કદાચ અન્ય અનુયોગી આચાર્યમાં વિશેષ પ્રકારના ગુણનો યોગ દેખાતો હોય, તો ગુરુ તે અન્ય અનુયોગી આચાર્યને પણ ગણની અનુજ્ઞા આપે. II૧૩૧૫II

અવતરણિકાः

अस्या योग्यमाह –

અવતરણિકાર્થ :

આના યોગ્યને=ગણની અનુજ્ઞા આપવા માટે યોગ્ય ગુણોવાળા આચાર્યના સ્વરૂપને, કહે છે –

ગાથા :

सुत्तत्थे णिम्माओ पिअदढधम्मोऽणुवत्तणाकुसलो । जाईकुलसंपण्णो गंभीरो लद्धिमंतो अ ॥१३१६॥ संगहुवग्गहनिरओ कयकरणो पवयणाणुरागी अ । एवंविहो उ भणिओ गणसामी जिणवर्रिदेहिं ॥१३१७॥

અન્વચાર્થ :

सुत्तत्थे णिम्माओ=સૂત્રાર્થમાં નિર્માત=સૂત્ર-અર્થમાં પાર પામેલા, पिअदढधम्मो=પ્રિય-દઢ ધર્મવાળા, अणुवत्तणाकुसलो=અનુવર્તનામાં કુશલ, जाईकुलसंपण्णो=જ્ઞતિ-કુલથી સંપન્ન, गंभीरो=ગંભીર लद्धिमंतो अ=અને લબ્ધિમાન, संगहुवग्गहनिरओ=સંગ્રહ-ઉપગ્રહમાં નિરત, कयकरणो=કૃત કરણવાળા पवयणाणुरागी अ=અને પ્રવચનના અનુરાગી : एवंविहो उ=આવા પ્રકારના જ जिणवरिंदिहिं=જિનવરેન્દ્ર વડે गणसामी= ગણસ્વામી=ગણને ધારણ કરનારા, भणिओ=કહેવાયા છે.

ગાથાર્થ :

સૂત્ર-અર્થમાં નિર્માત, પ્રિચધર્મવાળા, દૃઢધર્મવાળા, અનુવર્તનામાં કુશલ, જાતિ-કુલથી સંપજ્ષ, ગંભીર અને લબ્ધિમાન, સંગ્રહ-ઉપગ્રહમાં સ્ક્ત, કૃત કરણવાળા અને પ્રવચનના અનુરાગી : આવા પ્રકારના જ જિનવરેન્દ્ર વડે ગણને ધારણ કરનારા કહેવાથા છે.

ટીકા ઃ

सूत्रार्थे निर्मातः=निष्ठितः, प्रियदृढधर्म्मः=उभययुक्तः, अनुवर्त्तनाकुशलः=उपायज्ञः, जातिकुलसम्पन्नः= एतद्द्वयसमन्वितः, गम्भीरो=महाशयो, लब्धिमांश्च उपकरणाद्यधिकृत्येति गाथार्थः ॥१३१६॥ संग्रहोपग्रहनिरतः=सङ्ग्रहः उपदेशादिना उपग्रहो वस्त्रादिना, व्यत्यय इत्यन्ये, कृतकरणः= अभ्यस्तक्रियः, प्रवचनानुरागी च=प्रकृत्या परार्थप्रवृत्तः, एवंविध एव भणितः=प्रतिपादितो गणस्वामी= गच्छधरो जिनवरेन्द्रैः=भगवद्धिरिति गाथार्थः ॥१३१७॥

★ ''उपदेशादिना''માં 'आदि' પદથી દીક્ષા આપવી, અનુશાસન આપવું વગેરેનું ગ્રહણ છે.

★ ''**વસ્ત્રાદિના**''માં '**આદિ'** પદથી પાત્ર, વસતિ વગેરે સંચયના ઉપકરણોનું ગ્રહણ છે.

ટીકાર્ચ :

સૂત્રાર્થમાં નિર્માત અર્થાત્ નિષ્ઠિત=સૂત્ર-અર્થમાં પાર પામેલા, પ્રિય-દઢ ધર્મવાળા=ઉભયથી યુક્ત= પ્રિયધર્મથી યુક્ત અને દઢધર્મથી યુક્ત, અનુંવર્તનામાં કુશલ=ઉપાયને જાણનારા, જાતિ-કુલથી સંપન્ન=આના દ્વયથી સમન્વિત=જાતિ અને કુલથી યુક્ત, ગંભીર=મહાન આશયવાળા, અને ઉપકરણાદિને આશ્રયીને લબ્ધિવાળા, સંગ્રહ-ઉપગ્રહમાં નિરત=ઉપદેશાદિ દ્વારા સંગ્રહ-વસ્ત્રાદિ દ્વારા ઉપગ્રહ=ઉપદેશાદિ દ્વારા શિષ્યોનો સંગ્રહ કરનારા અને વસ્ત્રાદિ દ્વારા સંગૃહીત શિષ્યોનો ઉપગ્રહ કરનારા, 'વ્યત્યય' એ પ્રકારે અન્યો કહે છે અર્થાત્ અન્ય આચાર્યોના મત પ્રમાણે વસ્ત્રાદિનો સંગ્રહ કરનારા અને ઉપદેશાદિ દ્વારા શિષ્યો પર ઉપગ્રહ કરનારા, કૃત કરણવાળા=અભ્યસ્ત ક્રિયાઓવાળા, અને પ્રવચનના અનુરાગી=પ્રકૃતિથી પરાર્થમાં પ્રવૃત્ત: આવા પ્રકારના જ જિનવરેન્દ્ર વડે=ભગવાન વડે, ગણના સ્વામી=ગચ્છના ધર, કહેવાયા છે=પ્રતિપાદન કરાયા છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે આચાર્ય સૂત્ર-અર્થમાં નિર્માણ થયેલ હોય અર્થાત્ તે દેશ-કાળને ઉચિત સર્વ આગમના સૂત્રો ભણેલા હોય અને તે તે સૂત્રના પારમાર્થિક અર્થોને જાણનારા હોય, આથી જ વ્યાખ્યાન કરતી વખતે ઉચિત દેશના આપવા દ્વારા શિષ્યો પર અનુગ્રહ કરવા સમર્થ હોય.

વળી જે આચાર્ય પ્રિયધર્મથી અને દઢધર્મથી યુક્ત હોય અર્થાત્ જેઓને નિર્લેપતારૂપ સંયમધર્મ અત્યંત પ્રિય હોય અને પોતાનો નિર્લેપતારૂપ સંયમધર્મનો પરિણામ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામે તેવા દઢ યત્નવાળા હોય.

વળી જે આચાર્ય અનુવર્તના કરવામાં કુશળ હોય અર્થાત્ કયા શિષ્યમાં કેવા પ્રકારની યોગ્યતા છે ? તેનો નિર્ણય કરીને, કયા કૃત્યથી આ શિષ્ય નિર્જરા પ્રાપ્ત કરી શકશે ? તે પ્રકારના ઉપાયને જાણનારા હોય, અને તે ઉપાય અનુસારે વિવિધ પ્રકારે અનુવર્ત્ય એવા શિષ્યોને વિવિધ પ્રકારની અનુવર્તના દ્વારા યોગમાર્ગમાં પ્રવર્તાવીને, તેઓના સંયમની વૃદ્ધિ કરાવી શકે તેવા હોય.

વળી જે આચાર્ય જાતિથી અને કુળથી યુક્ત હોય અર્થાત્ માતૃપક્ષીય જાતિ અને પિતૃપક્ષીય કુળ એ બંને અતિ ઉત્તમ હોવાથી, ઉત્તમ કુળના સંસ્કારને કારણે જેઓ ગચ્છના ભારને સમ્યગ્ વહન કરી શકે તેવા સમર્થ હોય

વળી જે આચાર્ય ગંભીર હોય અર્થાત્ જિનશાસનના પરમાર્થને પામેલા હોવાથી એકાંતે સ્વ-પરનું કલ્યાણ કરવાના મહાન આશયવાળા હોય. વળી જે આચાર્ય ઉપકરણાદિને આશ્રયીને લબ્ધિવાળા હોય અર્થાત્ તે પ્રકારના લાભાંતરાયના ક્ષયોપશમને કારણે જેઓ શિષ્યસમુદાયને સંયમમાં ઉપકારક થઈ શકે તેવા નિર્દોષ વસ્ત્ર-પાત્ર-વસતિ આદિ ઉપકરણો પ્રાપ્ત કરાવવાની લબ્ધિવાળા હોય.

વળી જે આચાર્ય સંગ્રહ-ઉપગ્રહમાં રક્ત હોય અર્થાત્ જેઓ યોગમાર્ગનો ઉપદેશ આપવા આદિ દ્વારા યોગ્ય જીવોને સંસારથી વિરક્ત બનાવીને, દીક્ષા આપીને શિષ્યોનો સંગ્રહ કરવામાં તત્પર હોય; તેમ જ સંયમના યોગોમાં અપ્રમાદથી ઉદ્યમ કરનારા શિષ્યોને સંયમમાં ઉપષ્ટંભક બને એવા વસ્ત્રાદિ ઉપકરણોની પ્રાપ્તિ કરાવવા દ્વારા શિષ્યો પર ઉપકાર કરવામાં જેઓ તત્પર હોય.

વળી કૃત કરણવાળા હોય અર્થાત્ સંયમની ક્રિયાઓનો જેઓએ સારી રીતે અભ્યાસ કર્યો હોય.

વળી પ્રવચનના અનુરાગી હોય અર્થાત્ યોગ્ય શિષ્યોમાં જિનશાસનરૂપ પ્રવચન સમ્યક્ પરિણમન પામે તે પ્રકારના શિષ્યના પ્રયોજનમાં જેઓ સ્વાભાવિક રીતે પ્રવૃત્ત હોય.

આવા પ્રકારના ગુણોવાળા અનુયોગી આચાર્ય શિષ્યગણના સ્વામી થવારૂપ ગણધરપદ પર સ્થાપિત થવા માટે યોગ્ય છે, એ પ્રમાણે ભગવાને કહેલ છે. **||૧૩૧***૬***/૧૩૧૭||**

અવતરણિકા ઃ

तथा –

અવતરભિકાર્થ :

અને –

ભાવાર્થ :

પૂર્વની બે ગાથામાં ગણ્રધરપદને યોગ્ય ગુણોવાળા આચાર્યનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે પ્રવર્તિનીપદને યોગ્ય ગુણોવાળી સાધ્વીનું સ્વરૂપ બતાવવા ગ્રંથકાર '<mark>તથ</mark>ા'થી સમુચ્ચય કરે છે –

ગાચા :

गीअत्था कयकरणा कुलजा परिणामिआ य गंभीरा । चिरदिक्खिआ य वुड्ढा अज्जा वि पवित्तिणी भणिआ ॥१३१८॥

અન્વચાર્થઃ

गीअत्था=ગીતાર્થ, कयकरणा=કૃત કરણવાળી, कुलजा=કુલજ=કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલી, परिणामिआ य= અને પારિણામિકી, गंभीरा=ગંભીર चिरदिक्खिआ य=અને ચિરદીક્ષિત, वुड्ढा=વૃદ્ધ अज्जा वि=આર્યા પણ पवित्तिणी=પ્રવર્તિની भणिआ=કહેવાઈ છે.

ગાથાર્થ :

ગીતાર્થ, કૃત કરણવાળી, કુલમાં જન્મેલી અને પારિણામિકી, ગંભીર અને ચિરદીક્ષિત, વૃદ્ધ આર્ચા પણ પ્રવર્તિની કહેવાઈ છે.

રીકા ઃ

गीतार्था=श्रुतोचितागमा, कृतकरणा=अभ्यस्तक्रिया, कुलजा विशिष्टा, पारिणामिकी च= उत्सर्गापवादविषयज्ञा, गम्भीरा=महाशया, चिरदीक्षिता च=दीर्घपर्याया, वृद्धा वयोऽवस्थया, आर्याऽपि= संयत्यपि प्रवर्त्तिनी भणिता जिनवरेन्द्रैरिति गाथार्थ: ॥१३१८॥

ડીકાર્થઃ

ગીતાર્થ=સાંભળ્યા છે ઉચિત આગમ જેણે એવી, કૃત કરણવાળી≕અભ્યાસ કરાઈ છે ક્રિયા જેણી વડે એવી, વિશિષ્ટ કુલમાં જન્મેલી અને પારિણામિકી≕ઉત્સર્ગ-અપવાદના વિષયને જાણનારી, ગંભીર≕મહાન આશયવાળી, અને ચિરદીક્ષિત≕દીર્ઘ પર્યાયવાળી, વયની અવસ્થાથી વૃદ્ધ એવી આર્યા પણ=સંયતી પણ=સાધ્વી પણ, જિનવરેન્દ્ર વડે પ્રવર્તિની કહેવાઈ છે,⁵એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે સાધ્વી આચાર્ય પાસેથી ઉચિત આગમોને સાંભળીને ગીતાર્થ બન્યા હોય, સંયમના કંડકોની વૃદ્ધિનું કારશ બને તે રીતે સંયમજીવનની ક્રિયાઓ જેમણે સુઅભ્યસ્ત કરેલી હોય, વિશિષ્ટ કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલી હોય, કયા સ્થાને ઉત્સર્ગથી પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત છે ? અને કયા સ્થાને અપવાદથી પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત છે ? એ રૂપ પારિશામિકી દષ્ટિવાળી હોય, સંયમના કંડકોની વૃદ્ધિ થાય તે પ્રકારે પોતાની શિષ્યાઓને પ્રવર્તાવવાના મહાન આશયવાળી હોય, ઘણા વર્ષો સુધી સંયમનું પાલન કરીને સંયમની સર્વ ઉચિત ક્રિયાઓ કરવા-કરાવવામાં નિપુણ બનેલી હોય, શિષ્યાઓથી પ્રાહ્ય બની શકે તે પ્રકારે વયથી વૃદ્ધ બનેલી હોય. આવા પ્રકારના ગુણોવાળી સાધ્વી શિષ્યાગણને સંયમના યોગોમાં પ્રવર્તન કરાવવારૂપ પ્રવર્તિનીપદ પર સ્થાપિત થવા માટે યોગ્ય છે, એ પ્રમાણે ભગવાને કહેલ છે. **ાવ૩વટા**!

અવતરશિકા :

ગાથા ૧૩૧૬-૧૩૧૭માં ગણધરપદને યોગ્ય આચાર્યના અને ગાથા ૧૩૧૮માં પ્રવર્તિનીપદને યોગ્ય સાધ્વીના ગુણો બતાવ્યા. હવે તે ગુણોનો વિચાર કર્યા વગર જે ગુરુ, આચાર્યને અને સાધ્વીને તે તે પદ આપે તો, પદવી આપનારને અને લેનારને પ્રાપ્ત થતાં અનર્થો બતાવે છે –

ગાશા :

एअगुणविष्पमुक्ते जो देइ गणं पवित्तिणिपयं वा । जो वि पडिच्छड़ नवरं सो पावइ आणमाईणि ॥१३१९॥

અન્વચાર્થઃ

एअगुणविष्यमुक्के=આ ગુણોથી વિપ્રમુક્તમાં=ઉપરની ત્રણ ગાથાઓમાં બતાવેલા ગુણોથી રહિત જીવમાં, जो=જે गणं पवित्तिणिपयं वा=ગણને કે પ્રવર્તિનીપદને देइ=આપે છે; नवरं=ફક્ત (યશની ઇચ્છાથી) जो वि पडिच्छइ=જે પણ સ્વીકારે છે, सो=તे आणमाईणि=આજ્ઞાદિને=આજ્ઞાભંગાદિ દોષોને, पावइ=પ્રાપ્ત કરે છે. ગાથાર્થ :

ઉપરની ત્રણ ગાથાઓમાં બતાવ્યા એ ગુણોથી રહિત જીવમાં જે ગુરુ, ગણને કે પ્રવર્તિનીપદને આપે છે; ફ્ક્ત ચશની ઇચ્છાથી જે પણ જીવ સ્વીકારે છે, તે આજ્ઞાભંગાદિ દોષોને પ્રાપ્ત કરે છે.

ટીકા ઃ

एतद्रुणविप्रमुक्ते प्राणिनि यो ददाति गणं=साध्वादिगच्छं प्रवर्त्तनीपदं वा=महत्तरिकापदमित्यर्थ:, योऽपि प्रतीच्छति नवरं यश:कामितया, स प्राप्नोत्याज्ञादीन् दोषानिति गाथार्थ: ॥१३१९॥

ટીકાર્થ ઃ

આ ગુણોથી વિપ્રમુક્ત પ્રાણીમાં=ઉપરની ત્રણ ગાથાઓમાં બતાવ્યા એ ગુણોથી રહિત જીવમાં, જે ગણને=સાધુ આદિના ગચ્છને, અથવા પ્રવર્તિનીપદને=મહત્તરિકાપદને, આપે છે; ફક્ત યશના કામીપણાથી જે પણ સ્વીકારે છે=જે પણ સાધુ કે સાધ્વી તે તે પદને ગુરુ પાસેથી સ્વીકારે છે, તે આજ્ઞાદિ દોષોને પ્રાપ્ત કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે ગુરુ ગણધરપદની અનુજ્ઞા આપવા માટે યોગ્ય સાધુના ગુણોનો કે પ્રવર્તિનીપદની અનુજ્ઞા આપવા માટે યોગ્ય સાધ્વીના ગુણોનો વિચાર કર્યા વગર, તે ગુણોથી રહિત આચાર્યને ગચ્છધરપદ પર કે સાધ્વીને પ્રવર્તિનીપદ પર સ્થાપે છે, તે ગુરુ આજ્ઞાભંગાદિ દોષો પ્રાપ્ત કરે છે, અર્થાત્ ઉપરમાં બતાવ્યા તેવા ગુણોવાળા જીવને ભગવાને પદવી આપવાની કહી હોવા છતાં તેવા ગુણોથી રહિત જીવને પદવી આપી, તેથી તે પદવી આપનાર ગુરુએ ભગવાનની આજ્ઞાનો ભંગ કર્યો, માટે તે ગુરુને 'આજ્ઞાભંગ' દોષ પ્રાપ્ત થાય છે; વળી તે ગુરુએ શાસ્ત્રની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરેલ હોવાને કારણે, તેમની શિષ્યપરંપરામાં પણ શાસ્ત્રમર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરીને અયોગ્ય જીવને પદવી આપવાની પ્રવૃત્તિ ચાલે, માટે તે ગુરુને 'અનવસ્થા' દોષ પ્રાપ્ત થાય છે; વળી તે ગુરુને ભગવાનના વચનમાં અશ્રદ્ધા થઈ, માટે તેઓને 'મિથ્યાત્વ' દોષ પ્રાપ્ત થાય છે; વળી તે ગુરુએ અયોગ્યને પદવી આપવારૂપ અસંયમની પ્રવૃત્તિ કરી અને તેમના શિષ્યો પણ તે પ્રકારની અસંયમની પ્રવૃત્તિ કરશે, માટે તે ગુરુને 'સંયમવિરાધના' દોષ પ્રાપ્ત થાય છે.

આમ, અયોગ્ય જીવને તે તે પદવી આપનારા ગુરુને આજ્ઞાભંગાદિ ચાર દોષોની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ જ રીતે યશની કામનાથી જે અયોગ્ય આચાર્ય કે અયોગ્ય સાધ્વી ગુરુ દ્વારા અપાતી તે તે પદવી સ્વીકારે છે, તેઓને પણ ઉપરમાં બતાવ્યા મુજબ આજ્ઞાભંગાદિ ચાર દોષોની પ્રાપ્તિ થાય છે. આથી આવા પદવી આપનારા ગુરુ, પદવી સ્વીકારનાર આચાર્ય કે સાધ્વી, તેમ જ તે તે પદવી સ્વીકારેલ અયોગ્ય આચાર્યના કે અયોગ્ય સાધ્વીના વિપરીત અનુશાસનથી તેઓનો શિષ્યપરિવાર : એ સર્વનું અહિત થાય છે. **ા૧૩૧૯**ા

- અવતરસિકા : तथा च — અવતરશિકાર્થ :
 - અને તે રીતે –

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ઉપરમાં બતાવ્યા એ ગુણોથી રહિત જીવમાં જે ગુરુ 'ગણધર' પદ કે 'પ્રવર્તિની' પદ સ્થાપે છે, તે ગુરુને આજ્ઞાભંગાદિ દોષો પ્રાપ્ત થાય છે. હવે અયોગ્યને પદવી આપનાર ગુરુ અને પોતે કાલોચિત ગુણોથી રહિત હોવા છતાં પદવી લેનાર આચાર્ય કેવા છે ? તે 'ત્તથા च'થી ગ્રંથકાર બતાવે છે – ગાથા :

वूढो गणहरसदो गोअमपमुहेहिं पुरिससीहेहिं । जो तं ठवेइ अपत्ते जाणंतो सो महापावो ॥१३२०॥

અન્વચાર્થ :

गोअमपमुहेहिं पुरिससीहेर्हि=ગૌતમપ્રમુખ પુરુષસિંહો વડે गणहरसद्दो=ગણધર શબ્દ वूढो=વહન કરાયો. जाणंतो जो=જાણતા એવા જે=આ અનુયોગી આચાર્ય ગણધરપદને યોગ્ય ગુણોવાળા નથી એ પ્રમાણે જાણતા એવા જે ગુરુ, तं=તેને=તે ગણધર શબ્દને, अपत्ते=અપાત્રમાં ठवेइ=સ્થાપે છે, सो=તે महापावो= મહાપાપવાળા છે.

ગાચાર્થ :

ગોતમપ્રમુખ પુરુષસિંહો વડે ગણઘર શબ્દ વહન કરાયો. આ અનુચોગી આચાર્ચ ગણધરપદને ચોગ્ચ ગુણોવાળા નથી, એ પ્રમાણે જાભતા એવા જે ગુરુ તે ગણઘર શબ્દને અપાત્રમાં સ્થાપે છે, તે મહાપાપી છે.

રીકા :

व्यूढो गणधरशब्दो गौतमप्रमुखैः पुरुषसिंहैः महात्मभिः, यस्तं स्थापयत्यपात्रे जानानः, स महापापो=मूढ इति गाथार्थः ॥१३२०॥

ટીકાર્થ :

મહાત્મા એવા ગૌતમપ્રમુખ પુરુષસિંહો વડે ગણધર શબ્દ વહન કરાયો. જાણતા એવા જે≕આ અનુયોગી આચાર્ય ગણધરપદને યોગ્ય ગુણોવાળા નથી એ પ્રમાણે જાણતા એવા જે ગુરુ, તેને=તે ગણધર શબ્દને, અપાત્રમાં સ્થાપે છે, તે મહાપાપવાળા છે=મૂઢ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ગાથા :

कालोचिअगुणरहिओ जो अ ठवावेइ तह निविट्ठं पि । णो अणुपालइ सम्मं विसुद्धभावो ससत्तीए ॥१३२१॥

અન્વચાર્થઃ

कालोचिअगुणरहिओ अ जो=અને કાલોચિત ગુણોથી રહિત એવા જે (આચાર્ય) ठवावेइ=સ્થપાવે છે= ગુરુ પાસે ગણધર શબ્દને પોતાનામાં સ્થપાવે છે, तह=અને निविद्वं पि=નિવિષ્ટને પણ=ગુરુ વડે પોતાનામાં સ્થપાયેલા પણ ગણધર શબ્દને, <mark>विसुद्धभावो</mark>=વિશુદ્ધ ભાવવાળા (જે આચાર્ય) ससत्तीए=સ્વશક્તિથી सम्मं= સમ્યગ્ **णो अणुपालइ=**અનુપાલન કરતા નથી, (તે પણ મહાપાષવાળા છે.)

ગાચાર્થ :

અને કાલોચિત ગુણોથી રહિત એવા જે આચાર્ચ, ગુરુ પાસે ગણધર શબ્દને પોતાનામાં સ્થપાવે છે, અને ગુરુ વડે પોતાનામાં સ્થપાચેલા પણ ગણધર શબ્દનું વિશુદ્ધ ભાવવાળા જે આચાર્ચ સ્વશક્તિથી સમ્યગ્ અનુપાલન કરતા નથી, તે પણ મહાપાપી છે.

ટીકા ઃ

कालोचितगुणरहित: सन् यश्च स्थापयति गणधरशब्दं, तथा निविष्टमपि सन्तं नाऽनुपालयति सम्यगेनमेव विशुद्धभाव: सन् स्वशक्त्या, सोऽपि महापाप इति गाथार्थ: ॥१३२१॥

ડીકાર્શ :

અને કાલોચિત ગુણોથી રહિત છતા જે, ગણધર શબ્દને સ્થપાવે છે=જે આચાર્ય ગુરુ પાસેથી પોતાનામાં ગણધર પદવીને સ્થપાવે છે, અને નિવિષ્ટ પણ છતા આને જ≕ગુરુ વડે પોતાનામાં સ્થપાયેલા પણ છતા ગણધર શબ્દને જ, વિશુદ્ધ ભાવવાળા છતા સ્વશક્તિથી સમ્યગ્ અનુપાલન કરતા નથી, તે પણ મહાપાપવાળા છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગૌતમપ્રમુખ મહાપુરુષોએ ''ગણધર'' શબ્દ વહન કર્યો છે, તેવા ગણધર શબ્દને આપવા માટે યોગ્ય ગુણો આ અનુયોગી આચાર્યમાં નથી એવું જાણવા છતાં જે ગુરુ, ગણધર પદવી આપવા માટે અપાત્ર આચાર્યમાં ગણધરપદનું સ્થાપન કરે છે, તે ગુરુ મહાપાપી છે.

વળી, કાલોચિત ગુશોથી રહિત હોવા છતાં જે આચાર્ય, કોઈક રીતે આગ્રહ કરીને ગુરુ પાસેથી ગશધરપદ પોતાનામાં સ્થાપન કરાવે છે, તે આચાર્ય પશ મહાપાપી છે.

વળી, આચાર્યમાં ગણધરપદને યોગ્ય ગુણો જાણીને ગુરુએ તેઓને ગણધરપદ પર સ્થાપન કરેલ હોય, પરંતુ પાછળથી તે આચાર્ય, "આ ગણધરપદનું ગૌતમપ્રમુખવ્પુરુષસિંહોએ વહન કર્યું છે, માટે આ પદને વહન કરવા મારે પણ મારા શિષ્યોને સમ્યગ્ અનુશાસન આપીને, તેઓના યોગમાર્ગની વૃદ્ધિ થાય તે પ્રકારનો યત્ન કરવો જોઈએ" એવા વિશુદ્ધ ભાવવાળા થઈને તે ગણધરપદનું પોતાની શક્તિઅનુસાર સમ્યગ્ અનુપાલન કરે નહીં અને તે પદની હીલના કરે, તો તે આચાર્ય પણ મહાપાપી છે. **ા૧૩૨૦/૧૩૨૧**!!

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૩૨૦-૧૩૨૧માં અપાત્ર અનુયોગી આચાર્યને ગણધરપદ આપનારને અને લેનારને પ્રાપ્ત થતો દોષ બતાવ્યો. એ રીતે અપાત્ર સાધ્વીને પ્રવર્તિનીપદ આપનારને અને લેનારને પ્રાપ્ત થતો દોષ બતાવે છે –

ગાથા :

एव पवत्तिणिसद्दो जो वूढो अज्जचंदणाईहि । जो तं ठवइ अपत्ते जाणंतो सो महापावो ॥१३२२॥

અન્વચાર્થ :

एव=આ રીતે=જે રીતે ગૌતમપ્રમુખ પુરુષસિંહો વડે ગણધર શબ્દ વહન કરાયો એ રીતે, अज्जचंदणाईहिं= આર્યા ચંદના આદિ વડે जो पवत्तिणिसद्दो=જે પ્રવર્તિની શબ્દ वूढो=વહન કરાયો. जाणंतो जो=જાણતા એવા જે=આ સાધ્વી પ્રવર્તિનીપદને યોગ્ય ગુણોવાળી નથી એ પ્રમાણે જાણતા એવા જે ગુરુ, तं=તેને=તે પ્રવર્તિની શબ્દને, अपत्ते=અપાત્રમાં ठवइ=સ્થાપે છે, सो=તે महापावो=મહાપાપવાળા છે.

ગાથાર્થ :

જે રીતે ગૌતમપ્રમુખ પુરુષસિંહો વડે ગણધર શબ્દ વઢન કરાયો, એ રીતે આર્ચા ચંદના આદિ વડે જે પ્રવર્તિની શબ્દ વઢન કરાયો. આ સાધ્વી પ્રવર્તિનીપદને યોગ્ય ગુણોવાળી નથી, એ પ્રમાણે જાણતા એવા જે ગુરુ તે પ્રવર્તિની શબ્દને અપાત્રમાં સ્થાપે છે, તે મહાપાપી છે.

ટીકા ઃ

एवं प्रवर्त्तिनीशब्द आर्यामधिकृत्य यो व्यूढ आर्याचन्दनाद्याभिः प्रवर्त्तिनीभिः, यस्तं स्थापयत्यपात्रे जानानः सन्, स महापापः=तद्विराधक इति गाथार्थः ॥१३२२॥

રીકાર્થ :

આ રીતે=જે રીતે ગૌતમપ્રમુખ પુરુષસિંહો વડે ગણધર શબ્દ વહન કરાયો એ રીતે, પ્રવર્તિની એવી આર્યા ચંદના આદિ વડે આર્યાને આશ્રયીને જે પ્રવર્તિની શબ્દ વહન કરાયો. જાણતા છતા જે=આ સાધ્વી પ્રવર્તિનીપદને યોગ્ય ગુણોવાળી નથી એ પ્રમાણે જાણતા છતા જે ગુરુ, તેને=તે પ્રવર્તિની શબ્દને, અપાત્રમાં સ્થાપે છે, તે મહાપાપવાળા છે=તેના વિરાધક છે=તે ગુરુ પ્રવર્તિની શબ્દની વિરાધના કરનારા છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ગાથા :

कालोचिअगुणरहिआ जा अ ठवावेइ तह णिविट्ठं पि । णो अणुपालइ सम्मं विसुद्धभावा ससत्तीए ॥१३२३॥

અન્વયાર્થ ઃ

कालोचिअगुणरहिआ अ जा=અને કાલોચિત ગુણોથી રહિત એવી જે (સાધ્વી) ठवावेइ=સ્થપાવે છે=ગુરુ પાસે પ્રવર્તિની શબ્દને પોતાનામાં સ્થપાવે છે, तह=અને णिविट्ठं पि=નિવિષ્ટને પણ=ગુરુ વડે પોતાનામાં સ્થપાયેલા પણ પ્રવર્તિની શબ્દને, विसुद्धभावा=વિશુદ્ધ ભાવવાળી (જે સાધ્વી) ससत्तीए=સ્વશક્તિથી सम्मं= સમ્યગુ णो अणुपालइ=અનુપાલન કરતી નથી, (તે પણ મહાપાપવાળી છે.)

ગાથાર્થ :

અને કાલોચિત ગુણોથી રહિત એવી જે સાઘ્વી, ગુરુ પાસે પ્રવર્તિની શબ્દને પોતાનામાં સ્થપાવે છે, અને ગુરુ વડે પોતાનામાં સ્થપાચેલા પણ પ્રવર્તિની શબ્દનું વિશુદ્ધ ભાવવાળી જે સાઘ્વી સ્વશક્તિથી સમ્યગ્ અનુપાલન કરતી નથી, તે પણ મહાપાપી છે.

રીકા ઃ

कालोचितगुणरहिता सती या च स्थापयति प्रवर्त्तिनीशब्दं, तथा निविष्टमपि सन्तं नाऽनुपालयति सम्यगेनमेव विशुद्धभावा सती स्वशक्त्या, साऽपि महापापेति गाथार्थः ॥१३२३॥

ટીકાર્થ :

અને કાલોચિત ગુણોથી રહિત છતી જે, પ્રવર્તિની શબ્દને સ્થપાવે છે≕જે સાધ્વી ગુરુ પાસેથી પોતાનામાં પ્રવર્તિની પદવીને સ્થપાવે છે, અને નિવિષ્ટ પણ છતા આને જ≔ગુરુ વડે પોતાનામાં સ્થપાયેલા પણ છતા પ્રવર્તિની શબ્દને જ, વિશુદ્ધ ભાવવાળી છતી સ્વશક્તિથી સમ્યગ્ અનુપાલન કરતી નથી, તે પણ મહાપાપવાળી છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે પ્રમાશે ગૌતમાદિ મહાત્માઓએ "ગણધર" શબ્દ વહન કર્યો છે, તે પ્રમાશે ચંદનાદિ મહાગુણિયલ આર્યાઓએ "પ્રવર્તિની" શબ્દ વહન કર્યો છે. તેવા પ્રવર્તિની શબ્દને આપવા માટે યોગ્ય ગુણો આ સાધ્વીમાં નથી એવું જાણવા છતાં જે ગુરુ, પ્રવર્તિની પદવી આપવા માટે અપાત્ર સાધ્વીમાં પ્રવર્તિનીપદનું સ્થાપન કરે છે, તે ગુરુ મહાપાપી છે અર્થાત્ પ્રવર્તિની શબ્દની વિરાધના કરનારા છે.

વળી, કાલોચિત ગુણોથી રહિત હોવા છતાં જે સાધ્વી, કોઈક રીતે આગ્રહ કરીને ગુરુ પાસેથી પ્રવર્તિનીપદ પોતાનામાં સ્થાપન કરાવે છે, તે સાધ્વી પણ મહાપાપી છે.

વળી, સાધ્વીમાં પ્રવર્તિનીપદને યોગ્ય ગુણો જાણીને ગુરુએ તેને પ્રવર્તિનીપદ પર સ્થાપન કરેલ હોય, પરંતુ પાછળથી તે સાધ્વી, "આ પ્રવર્તિનીપદનું આર્યા ચંદના આદિ પ્રવર્તિનીઓએ વહન કર્યું છે, માટે આ પદને વહન કરવા મારે પણ મારી શિષ્યાઓને સમ્યગ્ અનુુશાસન આપીને, તેઓના યોગમાર્ગની વૃદ્ધિ થાય તે પ્રકારનો યત્ન કરવો જોઈએ" એવા વિશુદ્ધ ભાવવાળી થઈને તે પ્રવર્તિનીપદનું પોતાની શક્તિ-અનુસાર સમ્યગ્ અનુપાલન કરે નહીં અને તે પદની હીલના કરે, તો તે સાધ્વી પણ મહાપાપી છે. II૧૩૨૨/૧૩૨૩ા

અવતરણિકા ઃ

इहैव दोषमाह –

અવતરણિકાર્થ ઃ

અહીં જ દોષને કહે છે≕અયોગ્ય આચાર્યને ગણધરપદ આપવામાં અને અયોગ્ય સાધ્વીને પ્રવર્તિનીપદ આપવામાં પ્રાપ્ત થતાં દોષને કહે છે –

ભાવાર્થ ઃ

ગાથા ૧૩૧૯થી ૧૩૨૩માં બતાવ્યું કે ગણધરપદને યોગ્ય ગુણોથી રહિત આચાર્યને ગણધરપદ આપવાથી અને પ્રવર્તિનીપદને યોગ્ય ગુણોથી રહિત સાધ્વીને પ્રવર્તિનીપદ આપવાથી, પદવી આપનાર અને લેનાર બંનેને આજ્ઞાભંગાદિ દોષો પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ જ બંને મહાપાપી છે.

હવે અયોગ્યને તે તે પદવી આપવાથી શું અનર્થો થાય છે ? તે બે ગાથામાં બતાવતાં ગ્રંથકારશ્રી કહે છે –

ગાથા :

लोगम्मि अ उवघाओ जत्थ गुरू एरिसा तर्हि सीसा । लट्टयरा अण्णेसि अणायरो होइ अ गुणेसु ॥१३२४॥

અન્વચાર્થ :

लोगम्मि अ उवधाओ=અને લોકમાં ઉપધાત થાય છે. (તે ઉપધાત જ સ્પષ્ટ કરે છે –) जत्य गुरू एसिसा= જ્યાં ગુરુ આવા હોય=ગણધરાદિ પદ આપતી વખતે જીવની યોગ્યતા-અયોગ્યતાનો વિચાર કરવામાં અનાભોગવાળા હોય, तर्हि सीसा लट्टयरा=ત્યાં શિખ્યો લખ્ટતર હોય=ગુરુ કરતાં વિશેષ પ્રકારે અનાભોગવાળા હોય. अण्णेसि अ=અને અન્યોને गुणेसु=ગુણોમાં अणायरो=અનાદર होइ=થાય છે.

ગાથાર્થ :

અને લોકમાં ઉપઘાત થાય છે, તે ઉપઘાત જ સ્પષ્ટ કરે છે – જ્યાં ગુરુ અનાભોગવાળા હોય, ત્યાં શિષ્યો ગુરુ કરતાં વિશેષ પ્રકારે અનાભોગવાળા હોય. અને અન્ય જીવોને ગુણોમાં અનાદર થાય છે.

રીકા ઃ

लोके चोपघातो भवत्येतत्स्थापने, यत्र गुरव ईदृशा=अनाभोगवन्तः, तत्र शिष्याः लष्टतराः=शोभनतरा इत्यतिशयवचनम्, एवं च क्रियमाणेऽन्येषां प्राणिनामनादरो भवति च गुणेषु गणधरादिसम्बन्धिषु, तदभावेऽपि तत्पदसिद्धेरिति गाथार्थः ॥१३२४॥

રીકાર્થ ઃ

અને આના સ્થાપનમાં≕અયોગ્ય જીવને ગણધરાદિ પદ પર સ્થાપન કરવામાં, લોકમાં ઉપઘાત થાય છે. કેવા પ્રકારનો ઉપધાત થાય છે ? તે સ્પષ્ટ કરે છે – જ્યાં ગુરુ આવા પ્રકારના હોય=અનાભોગવાળા હોય=ગણધરાદિ પદ પર સ્થાપન કરતી વખતે જીવની યોગ્યતા-અયોગ્યતાનો વિચાર નહીં કરનારા હોય, ત્યાં શિષ્યો લખ્ટતર હોય=શોભનતર હોય, એ પ્રકારે અતિશય વચન છે અર્થાત્ શિષ્યો ગુરુ કરતાં વિશેષ પ્રકારના અનાભોગવાળા હોય; અને આ રીતે કરાતે છતે≕શિષ્યોની યોગ્યતા-અયોગ્યતાનો વિચાર કર્યા વગર તેઓમાં ગણધરાદિ પદ સ્થાપન કરાતે છતે, અન્ય પ્રાણીઓને ગણધરાદિના સંબંધવાળા ગુણોમાં અનાદર થાય છે; કેમ કે તેના અભાવમાં પણ તે પદની સિદ્ધિ છે=ગણધરાદિના સંબંધવાળા ગુણોના અભાવમાં પણ ગણધરાદિ પદની પ્રાપ્તિ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૩૧૯થી ૧૩૨૩માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું, એ રીતે ગુરુ કાલોચિત ગુણોથી રહિત આચાર્યમાં ગણધરપદ સ્થાપન કરે કે કાલોચિત ગુણોથી રહિત સાધ્વીમાં પ્રવર્તિનીપદ સ્થાપન કરે, અથવા તો કાલોચિત ગુણોથી રહિત આચાર્ય કોઈક પ્રકારના આગ્રહથી ગુરુ પાસે પોતાનામાં ગણધરપદ સ્થાપન કરાવે કે કાલોચિત ગુણોથી રહિત સાધ્વી કોઈક પ્રકારના આગ્રહથી ગુરુ પાસે પોતાનામાં પ્રવર્તિનીપદ સ્થાપન કરાવે, તો યોગ્યતા વગર તેઓમાં પદવીના સ્થાપનને કારણે તેઓ દ્વારા લોકમાં પ્રવચનનો ઉપઘાત થાય છે.

લોકમાં કેવા પ્રકારનો ઉપઘાત થાય છે ? તે સ્પષ્ટ કરે છે --

કાલોચિત ગુણો વગરના અયોગ્યને ગણધરાદિ પદ પર સ્થાપન કરતાં જોઈને કોઈ વિચારક પુરુષને થાય કે ''જે જિનશાસનમાં ગુરુ ઉચિત-અનુચિતનો વિચાર કરવામાં અનાભોગવાળા હોય, ત્યાં તેમના શિષ્યો વિશિષ્ટતર અનાભોગવાળા થશે, માટે આ જિનશાસન સુંદર વ્યવસ્થાવાળું નથી.'' આવી બુદ્ધિ થવાથી જિનશાસન પ્રત્યે વિશેષ બહુમાન થઈ શકે તેવા પુરુષને પણ જિનશાસન પ્રત્યે વિમુખભાવ થાય છે, આથી અયોગ્યને ગણધરાદિ પદવી આપવાથી લોકમાં પ્રવચનનો ઉપઘાત થાય છે.

વળી, અયોગ્ય જીવને ગણધરાદિ પદનું પ્રદાન કરતાં જોઈને કેટલાક જીવોને ગણધરાદિ પદ સંબંધી ગુણોમાં અનાદરભાવ થાય છે; કેમ કે તેઓની પ્રવૃત્તિ ગણધરાદિ પદને અનુરૂપ નહીં હોવાને કારણે લોકોને થાય કે ''જિનશાસનમાં ગણધરપદને ધારણ કરનારા આચાર્ય અને પ્રવર્તિનીપદને ધારણ કરનારા સાધ્વી આવી અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા હોય છે," એમ વિચારીને ગણધરાદિ પદની કેટલાકના ચિત્તમાં અવમૂલ્યતા ભાસે છે.

વસ્તુતઃ કાલોચિત ગુણોવાળાને ગણધરાદિ પદ પર સ્થાપ્યા હોત તો તેઓની તે તે પદને અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ જોઈને, કેટલાક જીવોને જિનશાસન પ્રત્યે વિશેષ બહુમાન થાત, તો કેટલાક જીવોમાં ગુણનો પક્ષપાત થવાને કારણે બીજાધાન થાત; પરંતુ કાલોચિત ગુણો વગરનાને ગણધરાદિ પદ પર સ્થાપ્યા હોવાથી તેઓની અનુચિત પ્રવૃત્તિ જોઈને, તે જીવોને તે તે પદ પ્રત્યે જે અનાદરભાવ થાય છે અને તેઓ પાપબંધ કરે છે, તેમાં નિમિત્તકારણ અયોગ્યને પદવીનું પ્રદાન બને છે. આથી અયોગ્યને ગણધરાદિ પદવી આપવાથી લોકમાં પ્રવર્તનો ઉપઘાત થાય છે. II૧૩૨૪II

અવતરણિકા ઃ

स्वपरपरित्याग एवमित्येतदाह -

અવતરણિકાર્થ :

આ રીતે=ગાથા ૧૩૧૯થી ૧૩૨૩માં કહ્યું એ રીતે, સ્વ અને પરનો પરિત્યાગ થાય છે, એ પ્રકારના આને=કથનને, કહે છે –

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં કહ્યું એ પ્રમાણે જે ગુરુ અયોગ્ય આચાર્યને ગણધરપદ કે અયોગ્ય સાધ્વીને પ્રવર્તિનીપદ આપે છે, તે ગુરુ પોતાના આત્માનો અને પદવી લેનારા આચાર્ય અને સાધ્વીરૂપ પરનો પરિત્યાગ કરે છે. એ પ્રમાણે પ્રસ્તુત ગાથામાં કહે છે – ગાથા :

गुरुअरगुणमलणाए गुरुअरबंधो त्ति ते परिच्वत्ता । तदहिअनिओअणाए आणाकोवेण अप्पा वि ॥१३२५॥

અન્વચાર્થઃ

गुरुअरगुणमलणाए गुरुअरबंधो=ગુરુતર ગુણની મલનાથી ગુરુતર બંધ થાય છે, त्ति=આ રીતે ते=તેઓ≕ પદવી લેનાર અયોગ્ય જીવો, परिच्चत्ता=પરિત્યક્ત થાય છે; तदहिअनिओअणाए=તેઓમાં અહિતની નિયોજનાથી, आणाकोवेण=આજ્ઞાનો કોપ થવાને કારણે अप्पा वि=આત્મા પણ≕પદવી આપનાર ગુરુ પોતે પણ, (પરિત્યક્ત થાય છે.)

ગાથાર્થ :

ગુરુતર ગુણની મલનાથી ગુરુતર બંધ થાય છે, આ રીતે પદવી લેનાર અયોગ્ય જીવોનો પરિત્યાગ થાય છે; તેઓમાં અહિતની નિયોજનાથી, આજ્ઞાનો કોપ થવાને કારણે પદવી આપનાર ગુરુનો પોતાનો પણ પરિત્યાગ થાય છે.

શીકા :

गुरुतरगुणमलनया गणधरादिपदे सत्ययोग्यानां गुरुतरो बन्ध, इति=एवं ते परित्यक्ता भवन्ति, अनर्थयोजनात्, एवं तदहितनियोजनया हेतुभूतया आज्ञाकोपेन च भगवत आत्माऽपि परित्यक्त इति गाथार्थः ॥१३२५॥

રીકાર્થ :

અયોગ્યોને ગણધરાદિ પદ હોતે છતે=અયોગ્ય આચાર્યને ગણધરપદ અપાયે છતે અને અયોગ્ય સાધ્વીને પ્રવર્તિનીપદ અપાયે છતે, ગુરુતર ગુણની મલનાથી=ગણધરાદિ પદમાં રહેલા ઘણા ગુણોની મલિનતા થવાથી, ગુરુતર બંધ=ઘણો કર્મબંધ, થાય છે; આ રીતે=ગુરુતર ગુણની મલનાથી ગુરુતર કર્મબંધ થાય છે એ રીતે, તેઓ પરિત્યક્ત થાય છે=પદવી લેનારા અયોગ્ય જીવો ગુરુ વડે યોગમાર્ગથી ત્યજાયેલા થાય છે; કેમ કે અનર્થનું યોજન છે=અયોગ્યને ગણધરાદિ પદના પ્રદાન દ્વારા ગુરુએ તેઓમાં ગુરુતર કર્મબંધની પ્રાપ્તિરૂપ અનર્થનો સંબંધ કરેલ છે.

આ રીતે≔અયોગ્ય હોવા છતાં ગણધરાદિ પદ આપીને ગુરુ વડે પદવી લેનારા જીવોનો પરિત્યાગ કરાયો એ રીતે, હેતુભૂત એવી તેઓમાં અહિતની નિયોજનાથી≔પોતાના વિનાશમાં કારણભૂત એવી પદવી લેનારા જીવોમાં અહિતની યોજના કરવાથી, અને ભગવાનની આજ્ઞાનો કોપ થવાને કારણે આત્મા પણ પરિત્યક્ત થાય છે=પદવી આપનારા ગુરુ વડે પોતાનો આત્મા પણ યોગમાર્ગથી ત્યજાયેલો થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં બતાવ્યું તે રીતે કોઈ આચાર્યમાં બીજા ઘણા ગુણો હોય, પરંતુ ગણધરપદને યોગ્ય કાલોચિત

ગુણો ન હોય, તેવા આચાર્યને ગુરુ ગણધર પદવી આપે તો, તે આચાર્ય તે પદને અનુરૂપ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરી શકે નહીં, તેથી ગણધર પદવીમાં રહેલા ઘણા ગુણોની મલિનતા થાય છે, જેથી તે આચાર્યને ઘણો કર્મબંધ થાય છે. અને આ રીતે પદવીનું પ્રદાન કરીને તે ગુરુ દ્વારા તે આચાર્ય જે કલ્યાણમાર્ગમાં સ્થપાયેલા હતા, તેમાંથી તેઓનો પરિત્યાગ કરાયો; કેમ કે તે ગુરુએ તે આચાર્યમાં અનર્થનું યોજન કર્યું.

આશય એ છે કે જેઓ સંસારથી વિરક્ત થઈને સંયમ ગ્રહણ કરીને કાલોચિત સકલ સૂત્રાર્થો ભણીને સંપન્ન થયા હોય, તેવા સાધુ અનુયોગઅનુજ્ઞાને યોગ્ય છે, તેથી તેવા સાધુને ગુરૂ અનુયોગની અનુજ્ઞા આપવારૂપ આચાર્યપદ પર સ્થાપે છે; અને તે આચાર્યમાં ગચ્છનો ભાર વહન કરવાની પણ ક્ષમતા હોય, તો ત્યારપછી ગુરૂ તે આચાર્યને ગણની અનુજ્ઞા આપવારૂપ ગણધરપદ પર સ્થાપે છે; પરંતુ જો તે આચાર્યમાં ગચ્છનો ભાર વહન કરવાની ક્ષમતા ન હોય તો. ગુર તે આચાર્યથી અન્ય જે કોઈ આચાર્ય ગચ્છનો ભાર વહન કરવા સમર્થ હોય, તેઓને ગણની અનુજ્ઞા આપવારૂપ ગણધરપદ પર સ્થાપે છે; કેમ કે જેઓ ગચ્છને સારણા-વારણા આદિ દ્વારા યોગમાર્ગમાં પ્રવર્તાવવા સમર્થ હોય, તેઓ જ ગચ્છની ધુરાનું સમ્યગ્ વહન કરીને ગચ્છમાં વર્તતા સાધુઓ અને સાધ્વીઓનો સંસારથી નિસ્તાર કરાવી શકે છે. આથી કાલોચિત ગુણોવાળા આચાર્યને જ ગણધરપદ આપવું જોઈએ; છતાં કાલોચિત ગુણોથી રહિત આચાર્યને ગણધરપદ આપવામાં આવે તો, તે આચાર્ય ગણધર પદવી પ્રાપ્ત કરીને ગણધરપદને અનુરૂપ જે ગુરુતર ગુણો છે, તેની મલિનતા કરે છે, જેના કારણે તે આચાર્યને ગુરુતર કર્મબંધ થાય છે, અર્થાત્ સંયમની આચરણા કરવાથી કે શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરવાથી જે ગુજો પ્રાપ્ત થાય છે, તે ગુજો કરતાં જે મહાન ગુજો ગણધરપદમાં રહેલા છે તે ગુણોની હીલના કરવાથી, અન્ય ગુણોની હીલના કરવાથી જે કર્મબંધ થાય તેના કરતાં અધિક કર્મબંધ થાય છે. આમ, તે આચાર્ય સંયમના આચારો પાળીને આત્માનું હિત સાધીને સદ્દગતિમાં જવાના હતા, તેના બદલે પદવી માટે અયોગ્ય હોવા છતાં પદવી આપવા દ્વારા ગુરુએ, તે આચાર્યનું અનર્થ સાથે યોજન કરીને તેઓને દુર્ગતિમાં લઈ જવારૂપ વિનાશ કર્યો.

વળી અયોગ્ય હોવા છતાં ગણધરપદ પર સ્થાપીને ગુરુએ તે આચાર્યનો વિનાશ કર્યો, એ રીતે તેઓમાં અહિતનું યોજન કરવાથી અને ભગવાનની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવાથી, તે ગુરુ સંયમની આચરણાઓ સમ્યગ્ રીતે કરતા હોય, તોપણ તેઓએ પોતાના આત્માને સદ્ગતિમાં જતો અટકાવીને દુર્ગતિમાં લઈ જવારૂપ પોતાનો પણ વિનાશ કર્યો; કેમ કે અયોગ્યને પદપ્રદાનની પ્ર્વૃત્તિથી થયેલા મહાપાપના ફળરૂપે તે ગુરુ પણ દીર્ઘ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે.

જે રીતે અપાત્ર આચાર્યને ગણધર પદવી આપવાથી સ્વ-પરનો પરિત્યાગ થાય છે, તે રીતે અપાત્ર સાધ્વીને પ્રવર્તિની પદવી આપવાથી પણ સ્વ-પરનો પરિત્યાગ થાય છે, તે ઉપરમાં બતાવ્યું તેમ સ્વયં યોજન કરી લેવું. ॥૧૩૨૫॥

અવતરણિકા ઃ

ગણધરપદને યોગ્ય આચાર્યના અને પ્રવર્તિનીપદને યોગ્ય સાધ્વીના ગુણો ગાથા ૧૩૧૬થી ૧૩૧૮માં બતાવીને, તે ગણધરાદિ પદને યોગ્ય ગુણોથી રહિતને તે તે પદવી આપવાથી પ્રાપ્ત થતાં અનર્થો ગાથા ૧૩૧૯થી ૧૩૨૫માં બતાવ્યા.

હવે આ સર્વ કથનનું નિગમન કરતાં ગ્રંથકારશ્રી કહે છે –

ગાથા ઃ

तम्हा तित्थयराणं आराहिंतो जहोइअगुणेसु । दिज्ज गणं गीअत्थो णाऊण पवित्तिणिपयं वा ॥१३२६॥

અન્વચાર્થઃ

तम्हा=તે કારણથી तित्थयराणं आराहितो गीअत्थो=તીર્થંકરની આજ્ઞાને આરાધતા ગીતાર્થ (ગુરુ) णाऊण=જાણીને=સાધુઓના ગુણોને જાણીને, जहोइअगुणेसु=યથોદિત ગુણોવાળામાં=પૂર્વે પદવીને યોગ્ય ગુણો જે પ્રકારે કહેવાયા તે પ્રકારના ગુણોવાળા સાધુઓમાં, गणं पवित्तिणिपयं वा=ગણને અથવા પ્રવર્તિની-પદને दिज्ज=આપે.

ગાથાર્થ :

તે કારણથી તીર્થંકરની આજ્ઞાને આરાઘતા ગીતાર્થ ગુરુ સાધુઓના ગુણોને જાણીને, પૂર્વે પદવીને યોગ્ય જે પ્રકારના ગુણો કહેવાયા, તે પ્રકારના ગુણોવાળા સાધુઓમાં ગણઘરપદને કે પ્રવર્તિનીપદને આપે.

ટીકા ઃ

तत्=तस्मात्तीर्थकराज्ञामाराधयन् साधुः यथोदितगुणेषु साधुषु दद्याद् गणं गीतार्थो ज्ञात्वा गुणान् प्रवर्तिनीपदं वेति गाथार्थः ॥१३२६॥

ટીકાર્થ ઃ

તે કારણથી=જે કારણથી ગાથા ૧૩૧૬થી ૧૩૨૫માં બતાવ્યું એ મુજબ તે તે પદવીને યોગ્ય ગુણોથી રહિતને તે તે પદવી આપવાથી અનર્થો થાય છે તે કારણથી, તીર્થંકરની આજ્ઞાને આરાધતા ગીતાર્થ સાધુ=ગુરુ, ગુણોને જાણીને=પદવી આપવાને યોગ્ય જીવના ગુણોને જાણીને, યથોદિત ગુણોવાળા સાધુઓમાં=ગાથા ૧૩૧૬થી ૧૩૧૮માં જે પ્રકારે પદવીને યોગ્ય ગુણો ગ્રંથકાર વડે કહેવાયા તે પ્રકારના ગુણોવાળા આચાર્યમાં અને સાધ્વીમાં, ગણને=ગણધરપદને, કે પ્રવર્તિનીપદને આપે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

યોગ્યને ગણધરાદિ પદવી આપવાથી લાભ થાય છે અને અયોગ્યને ગણધરાદિ પદવી આપવાથી નુકસાન થાય છે, તે કારણથી તીર્થંકરની આજ્ઞાનું આરાધન કરનારા ગુરુએ પદવીને યોગ્ય ગુણોને જાણીને, તેવા ગુણોવાળા આચાર્યમાં જ ગણધરપદનું અને તેવા ગુણોવાળી સાધ્વીમાં જ પ્રવર્તિનીપદનું સ્થાપન કરવું જોઈએ, જેથી ભગવાનની આજ્ઞાનું આરાધન થાય. ॥૧૩૨૮॥

અવતરણિકા ઃ

स्वलब्धियोग्यमाह --

અવતરણિકાર્થ : સ્વલબ્ધિને યોગ્ય એવા સાધુને કહે છે –

ભાવાર્થ ઃ

ગાથા ૧૩૧૬થી ૧૩૨૬ સુધી ગણની અનુજ્ઞા આપવાને યોગ્ય આચાર્યનું અને પ્રવર્તિનીપદની અનુજ્ઞા આપવાને યોગ્ય સાધ્વીનું સ્વરૂપ બતાવ્યું, અને અયોગ્યને તે તે પદની અનુજ્ઞા આપવાથી થતાં અનર્થો બતાવ્યા.

ત્યાં ગ્રંથકારને સ્મરણ થયું કે કેટલાક સાધુઓ ગણધરપદને યોગ્ય ગુણોવાળા હોતા નથી, છતાં શાસ્ત્રો ભણીને ગીતાર્થ બનેલા હોવાથી પરિમિત સાધુઓ સાથે શાસ્ત્રોક્ત મર્યાદા પ્રમાણે સ્વતંત્ર વિહાર કરી શકે તેવા સ્વલબ્ધિને યોગ્ય ગુણોવાળા હોય છે. તેથી હવે પ્રસંગથી સ્વલબ્ધિવાળા સાધુનું સ્વરૂપ બતાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

ગાથા :

दिक्खावएहिं पत्तो धिइमं पिंडेसणाइविण्णाआ । पीढाइधरो अणुवत्तओ अ जोग्गो सलद्धीए ॥१३२७॥

અન્વચાર્થઃ

दिक्खावएहिं पत्तो=દીક્ષા અને વયથી પ્રાપ્ત, <mark>धिइमं</mark>=ધૃતિમાન, <mark>पिंडेसणाइविण्णाआ</mark>=પિંડેષણા આદિના વિજ્ઞાતા, **पीढाइधरो=**પીઠાદિના ધર, **अणुवत्तओ अ**=અને અનુવર્તક **सलद्धीए जोग्गो=**स्વલબ્ધિને યોગ્ય છે.

ગાથાર્થ :

દીક્ષા અને વચથી પ્રાપ્ત, ધૃતિમાન, પિંડેષણા આદિને જાણનારા, પીઠાદિને ધારણ કરનારા અને અનુવર્તના કરનારા સાધુ સ્વલબ્ધિને ચોગ્ય છે.

ડીકા ઃ

दीक्षावयोभ्यां प्राप्तः=चिरप्रव्रजितः परिणतश्च, धृतिमान् संयमे, पिण्डैषणादिविज्ञाता, आदिशब्दाद् वस्त्रैषणादिपरिग्रहः, पीठादिधरः=कल्पपीठनिर्युक्तिज्ञाता, अनुवर्त्तकश्च सामान्येन, योग्यः स्वलब्धेरिति गाथार्थः ॥१३२७॥

ડીકાર્શ :

દીક્ષા અને વયથી પ્રાપ્ત=ચિરપ્રવ્રજિત અને પરિણત=સંયમપર્યાયથી લાંબા કાળથી પ્રવ્રજ્યા લીધેલ અને ઉંમરથી વૃદ્ધ, સંયમમાં ધૃતિવાળા, પિંડેષણા આદિના જાણનારા, પીઠાદિના ધર=કલ્પપીઠનિર્યુક્તિને જાણનારા, અને સામાન્યથી અનુવર્તક સ્વલબ્ધિને યોગ્ય છે. 'आदિ' શબ્દથી=''પિण્डૈષणાदિ''માં 'आदि' શબ્દથી, વસ્ત્રૈષણા આદિનો પરિગ્રહ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ:

(૧) જેમણે ગચ્છના અનુશાસન નીચે સંયમનો દીર્ઘ પર્યાય પાળેલો હોય, તેના કારણે સંયમની ઉચિત પ્રવૃત્તિઓ જેમને સુઅભ્યસ્ત હોય; (૨) વળી ઉંમરથી પક્વ હોય, તેથી પરિણત હોય; (૩) વળી સંયમમાં ધૃતિવાળા હોય, જેથી સંયમમાં બાધ ન થાય તેવી પ્રવૃત્તિ કરનારા હોય; (૪) વળી પિંડએષણા, વસ્ત્રએષણા, વસતિએષણાદિના જાણનારા હોય, જેના કારણે તેઓ આ ભિક્ષા અને વસ્ત્રાદિ ઉપકરણ દોષિત છે કે નિર્દોષ ? તેનો નિર્ણય કરવા સમર્થ હોય; (૫) વળી બૃહત્કલ્પપીઠની નિર્યુક્તિને જાણનારા હોય, જેથી વસ્ત્રાદિ ગ્રહણ કરતી વખતે ઉત્સર્ગ-અપવાદને ઉચિત સ્થાને યોજી શકતા હોય; (૬) વળી સામાન્યથી અનુવર્તક હોય, જેથી સર્વ સાધુઓની વિશેષ પ્રકારે અનુવર્તના કરવાનું ગણધર જેવું સામર્થ્ય ન હોય, તોપણ પોતાની સાથે રહેલા સાધુઓને તે તે પ્રકારે સામાન્ય રીતે અનુવર્તના કરવા દ્વારા હિતમાં જોડવાનું જેઓનું સામર્થ્ય હોય.

આવા પ્રકારના ગુણોવાળા સાધુ સ્વલબ્ધિને યોગ્ય કહેવાય, અર્થાત્ આવા ગુણોવાળા સાધુને પૂર્વે ગુરુની પરીક્ષાથી નિર્ણિત થયેલા નિર્દોષ વસ્ત્રાદિની_?પોતાને પ્રાપ્તિ થતી હતી, હવે વસ્ત્રાદિની પરીક્ષા કરવા માટે યોગ્ય થયેલા હોવાથી, તેઓ સ્વયં શ્રુતાનુસાર પરીક્ષાથી નિર્ણય કરીને નિર્દોષ વસ્ત્રાદિની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે. **II૧૩૨૭II**

અવતરણિકા ઃ

अस्यैव विहारविधिमाह ---

અવતરણિકાર્થ :

આની જ વિહારવિધિને કહે છે=પૂર્વગાથામાં સ્વલબ્ધિવાળા સાધુનું સ્વરૂપ બતાવ્યું, એ સ્વલબ્ધિને યોગ્ય ગુણોવાળા સાધુની જ વિહારની વિધિને કહે છે –

ગાથા :

एसो वि समं गुरुणा पुढो व गुरुदिन्नजोग्गपरिवारो । विहरइ तयभावम्मि वि विहिणा उ समत्तकप्पेणं ॥१३२८॥

અન્વચાર્થ :

एसो वि=આ પશ=સ્વલબ્ધિવાળા સાધુ પશ, गुरुणा समं=ગુરુ સાથે गुरुदिन्नजोग्गपरिवारो व पुढो=અથવા ગુરુદત્ત યોગ્ય પરિવારવાળા પૃથગ્ विहरइ=વિહરે છે. तयभावम्मि वि=તેના અભાવમાં પશ=ગુરુદત્ત યોગ્ય પરિવારના અભાવમાં પશ, विहिणा उ=વિધિથી જ समत्तकप्पेणं=સમાપ્તકલ્પ વડે (વિહરે છે.)

ગાચાર્થ :

સ્વલબ્ધિવાળા સાધુ પણ ગુરુ સાથે અથવા ગુરુએ આપેલ યોગ્ય પરિવારવાળા પૃથગ્ વિહરે છે. ગુરુએ આપેલ યોગ્ય પરિવારના અભાવમાં વિધિથી જ સમાપ્તકલ્પ વડે વિહરે છે.

રીકા :

एषोऽपि स्वलब्धिमान् समं गुरुणा पृथग् वा गुरोः गुरुदत्तयोग्यपरिवारः सन् विहरति, तदभावेऽपि= गुरुदत्तपरिवाराभावेऽपि विधिनैव समाप्तकल्पेन विहरतीति गाथार्थः ॥१३२८॥

ટીકાર્ચઃ

આ પણ સ્વલબ્ધિમાન≕સ્વલબ્ધિને યોગ્ય ગુણોવાળા સાધુ પણ, ગુરુ સાથે કે ગુરુ વડે અપાયેલ યોગ્ય પરિવારવાળા છતા ગુરુથી પૃથગ્ વિહરે છે. તેના અભાવમાં પણ=ગુરુ વડે અપાયેલ પરિવારના અભાવમાં પણ, વિધિથી જ સમાપ્તકલ્પ વડે વિહરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું એવા ગુણોવાળા સ્વલબ્ધિમાન સાધુ ગીતાર્થ હોય છે. આવા સ્વલબ્ધિમાન સાધુ પણ ગણને ધારણ કરનારા આચાર્ય સાથે વિચરે છે અને ક્યારેક કોઈ પ્રયોજનવિશેષ હોય તો ગણધર આચાર્યની આજ્ઞાથી, ગુરુએ આપેલ યોગ્ય સાધુઓરૂપ પરિવાર સાથે ગુરુથી જુદા પણ વિચરે છે; કેમ કે ગીતાર્થ હોવાથી સ્વયં શાસ્ત્રાનુસાર ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવા સમર્થ છે અને પોતાની સાથે વિચરતા થોડા સાધુઓની અનુવર્તના કરવા પણ સમર્થ છે. તેથી તેવા ગીતાર્થ સ્વલબ્ધિમાન સાધુને, કારણે ગુરુથી જુદા વિચરવાની ભગવાનની અનુજ્ઞા છે.

વળી તે સ્વલબ્ધિમાન સાધુને ગુરુએ આપેલા યોગ્ય સાધુઓરૂપ પરિવારનો કોઈક રીતે અભાવ પ્રાપ્ત થાય, તો તે સ્વલબ્ધિમાન સાધુ સમાપ્તકલ્પ વડે વિચરે છે, જેનું વિશેષ વર્શન ગ્રંથકાર સ્વયં હવેની ગાથાઓમાં કરવાના છે. II**૧૩૨૮II**

અવતરણિકા :

समाप्तकल्पाभिधित्सयाऽऽह -

અવતરણિકાર્થ :

સમાપ્તકલ્પની અભિધિત્સાથી કહે છે –

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સ્વલબ્ધિવાળા સાધુ ગુરુદત્ત યોગ્ય પરિવારના અભાવમાં પણ વિધિથી જ સમાપ્તકલ્પ વડે વિહરે છે. તેથી જિજ્ઞાસા થાય કે સમાપ્તકલ્પ એટલે શું ? આથી હવે સમાપ્તકલ્પના સ્વરૂપને કહેવાની ઇચ્છાથી ગ્રંથકારશ્રી કહે છે —

```
ગાથા :
```

जाओ अ अजाओ अ दुविहो कप्पो उ होइ णायव्वो । एक्विक्वो वि अ दुविहो समत्तकप्पो अ असमत्तो ॥१३२९॥

અન્વચાર્થઃ

जाओ अ अजाओ अ=જાત અને અજાત दुविहो उ कप्पो=વળી દ્વિવિધ કલ્પ णायव्वो होइ=જ્ઞાતવ્ય થાય છે. एक्किको वि अ=અને એકેક પણ=જાતકલ્પ અને અજાતકલ્પ એ પ્રત્યેક પણ, दुविहो=દ્વિવિધ છે. समत्तकप्पो असमत्तो अ=समाप्तકલ्પ અને અસમાપ્ત(કલ્પ.) ગાથાર્થ :

વળી જાત અને અજાત એમ બે પ્રકારનો કલ્પ છે. અને બંનેમાંથી દરેક પણ બે પ્રકારના છે : સમાપ્તકલ્પ અને અસમાપ્તકલ્પ.

ડીકા :

जातश्चाऽजातश्च द्विविधः कल्पस्तु भवति ज्ञातव्यः, कल्पो=व्यवस्थाभेदः, एकैकोऽपि च द्विविधः समाप्तकल्पोऽसमाप्तकल्पश्चेति गाथार्थः ॥१३२९॥

રીકાર્થ :

કલ્પ એટલે વ્યવસ્થાભેદ. વળી જાત અને અજાત ઃ બે પ્રકારવાળો કલ્પ જ્ઞાતવ્ય થાય છે. અને એકેક પણ≕જાતકલ્પ અને અજાતકલ્પ એ દરેક પણ, બે પ્રકારે છે ઃ સમાપ્તકલ્પ અને અસમાપ્તકલ્પ. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ગાશા :

गीअत्थो जायकप्पो अग्गीओ खलु भवे अजाओ उ । पणगं समत्तकप्पो तदूणगो होइ असमत्तो ॥१३३०॥

અન્વચાર્થઃ

गीअत्थो जायकप्पो=ગીતાર્થવાળો=ગીતાર્થ સાધુથી યુક્ત, જાતકલ્પ છે, अग्गीओ उ=વળી અગીત= અગીતાર્થ સાધુથી યુક્ત, अजाओ=અજાત (કલ્પ) भवे=થાય, पणगं=પંચક=પાંચ સાધુઓ, समत्तकप्पो= સમાપ્તકલ્પ છે, तदूणगो=તેનાથી ઊણક=પાંચ સાધુઓથી ન્યૂન સાધુઓ, असमत्तो=અસમાપ્ત(કલ્પ) होइ= થાય છે.

★ 'खलु' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાશાર્થ :

ગીતાર્થ સાધુથી ચુક્ત સાધુઓ જાતકલ્પ છે, વળી ગીતાર્થ સાધુથી રહિત સાધુઓ અજાતકલ્પ છે. પાંચ સાધુઓ સમાપ્તકલ્પ કહેવાચ, પાંચ સાધુઓથી ન્યૂન સાધુઓ અસમાપ્તકલ્પ કહેવાચ.

રીકા :

गीतार्थो=गीतार्थयुक्तो जातकल्पः, व्यक्ततया निष्पत्तेः, अगीतार्थः खलु=अगीतार्थयुक्तो भवेद-जातस्तु, अव्यक्तत्वेनाऽजातत्वात्, पञ्चकं साधूनां समाप्तकल्पः, तन्न्यूनः सन् भवत्यसमाप्तकल्प इति गाथार्थः ॥१३३०॥

ડીકાર્થ :

ગીતાર્થ=ગીતાર્થયુક્ત, જાતકલ્પ છે; કેમ કે વ્યક્તપણાથી નિષ્પત્તિ છે અર્થાત્ ગીતાર્થ સાધુ શાસ્ત્રો ભણીને સ્વબળથી યોગમાર્ગમાં ચાલી શકે તેવા વ્યક્ત થઈ ગયા હોવાથી તેવા ગીતાર્થ સાધુથી યુક્ત સાધુઓની વ્યક્તપણાથી સિદ્ધિ છે.

વળી અગીતાર્થ=અગીતાર્થયુક્ત, અજાતકલ્પ થાય; કેમ કે અવ્યક્તપણું હોવાથી અજાતપણું છે અર્થાત્ સાધુ શાસ્ત્રો ભણીને ગીતાર્થ બન્યા ન હોય ત્યાં સુધી સ્વબળથી યોગમાર્ગમાં ચાલી શકે તેવા વ્યક્ત નહીં થયેલા હોવાથી તેવા અગીતાર્થ સાધુથી યુક્ત સાધુઓ અવ્યક્ત હોવાથી અજાત છે.

સાધુઓનું પંચક≔પાંચ સાધુઓનો સમુદાય, સમાપ્તકલ્પ છે, તેનાથી ન્યૂન છતો=પાંચ સાધુઓના સમુદાયથી ન્યૂન એવો સાધુઓનો સમુદાય, અસમાપ્તકલ્પ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કલ્પ એટલે શેષકાળમાં અને ચાતુર્માસમાં સાધુઓને રહેવાવિષયક મર્યાદાવિશેષ. અને તે કલ્પ બે પ્રકારે હોય છે : (૧) જાતકલ્પ (૨) અજાતકલ્પ.

(૧) ગીતાર્થ સાધુથી યુક્ત સાધુસમુદાયને જાતકલ્પ કહેવાય; કેમ કે ગીતાર્થ સાધુ જિનવચનોનો યથાર્થ નિર્ણય કરી શકે તેવા બોધવાળા હોવાથી વ્યક્ત છે, આથી તે ગીતાર્થ સાધુ સાથે રહેલો સાધુસમુદાય પણ ગીતાર્થના સાંનિષ્યથી નિષ્પન્ન થયેલો છે.

(૨) ગીતાર્થ સાધુથી રહિત સાધુસમુદાયને અજાતકલ્પ કહેવાય; કેમ કે તે સાધુસમુદાયમાં જિનવચનોનો યથાર્થ નિર્ણય કરી શકે તેવા બોધવાળા કોઈ સાધુ નહીં હોવાથી કોઈ સાધુ વ્યક્ત નથી, આથી તે ગીતાર્થ સાધુ વગરનો સાધુસમુદાય પણ અવ્યક્ત હોવાથી અજાત છે.

વળી, આ જાતકલ્પ અને અજાતકલ્પ પણ બે-બે પ્રકારે છે : (૧) સમાપ્તજાતકલ્પ-અસમાપ્તજાતકલ્પ (૨) સમાપ્તઅજાતકલ્પ-અસમાપ્તઅજાતકલ્પ.

(૧) ગીતાર્થયુક્ત સાધુઓ પાંચ કે તેથી વધારે હોય તો સમાપ્તજાતકલ્પ અને પાંચથી ઓછા હોય તો અસમાપ્તજાતકલ્પ કહેવાય.

(૨) ગીતાર્થરહિત સાધુઓ પાંચ કે તેથી વધારે હોય તો સમાપ્તઅજાતકલ્પ અને પાંચથી ઓછા હોય તો અસમાપ્તઅજાતકલ્પ કહેવાય. **!!૧૩૨૯/૧૩૩૦!!**

અવતરણિકા ઃ

को दोष इत्याह --

અવતરણિકાર્શ ઃ

કયો દોષ છે ? એથી કહે છે –

ભાવાર્થઃ

ગાથા ૧૩૨૮માં કહેલ કે ગુરુદત્ત યોગ્ય પરિવારના અભાવમાં પણ સ્વલબ્ધિમાન સાધુ સમાપ્તકલ્પથી વિચરે છે. તેથી પૂર્વની બે ગાથામાં સમાપ્તકલ્પાદિનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે સાધુ સમાપ્તજાતકલ્પથી ન વિચરે અને અસમાપ્તકલ્પથી કે અજાતકલ્પથી વિચરે, તો શું દોષ પ્રાપ્ત થાય ? એથી તે દોષને બતાવે છે – ગાથા :

उउबद्धे वासासु उ सत्त समत्तो तदूणगो इअरो । असमत्ताजायाणं ओहेण ण होइ आहव्वं ॥१३३१॥

અન્વચાર્થ ઃ

उउबद्धे=ઋતુબદ્ધમાં=શેષકાળમાં, (પૂર્વગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં બતાવી એ કલ્પવ્યવસ્થા છે.) वासासु उ=વળી વર્ષામાં=ચાતુર્માસમાં, सत्त समत्तो=સાત સમાપ્ત છે=સાત સાધુઓ સમાપ્તકલ્પ છે, तदूणगो इअरो= તેનાથી ઊગ્નક ઇતર છે=સાત સાધુઓથી ન્યૂન સાધુઓ અસમાપ્તકલ્પ છે. असमत्ताजायाणं=અસમાપ્ત-અજાતોનું=અસમાપ્તકલ્પવાળા અને અજાતૃકલ્પવાળા સાધુઓનું, ओहेण=ઓથથી=સામાન્યથી, आहव्वं= આભાવ્ય ण होइ=થતું નથી.

ગાથાર્થ :

શેષકાળમાં પૂર્વગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં બતાવી એ કલ્પવ્યવસ્થા છે. વળી ચાતુર્માસમાં હવે બતાવે છે એ કલ્પવ્યવસ્થા છે —

સાત સાધુઓ સમાપ્તકલ્પ છે, સાત સાધુઓથી ન્યૂન સાધુઓ અસમાપ્તકલ્પ છે. અસમાપ્તકલ્પવાળા અને અજાતકલ્પવાળા સાધુઓનું સામાન્યથી આભાવ્ય થતું નથી.

રીકા ઃ

ऋतुबद्धे एषा कल्पव्यवस्था, वर्षासु तु सप्त साधवः समाप्तः, तव्यून इतरः=असमाप्तकल्पः, तत्फलमाह-असमाप्ताजातानां साधूनाम् ओघेन न भवत्याभाव्यं नाम किञ्चिदिति गाथार्थः ॥१३३१॥

★ ''आभाव्यं''='आभवितुं योग्यं इति आभाव्यं'' અર્થાત્ સંચમના ઉપકરણરપે શાસ્ત્રોક્ત વિધિ અનુસાર પોતાના થવા ચોગ્ય એવા ભિક્ષા, વસ્ત્ર-પાત્રાદિ, શિષ્ય વગેરે વસ્તુઓ સાધુ માટે 'આભાવ્ય' કહેવાય.

રીકાર્શ :

ઋતુબદ્ધમાં=શેષકાળમાં, આ≔પૂર્વગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં બતાવી એ, કલ્પવ્યવસ્થા છે. વળી વર્ષામાં= ચોમાસામાં, સાત સાધુઓ સમાપ્ત છે=સમાપ્તકલ્પ છે, તેનાથી ન્યૂન ઇતર છે=અસમાપ્તકલ્પ છે, અર્થાત્ સાત સાધુઓથી ન્યૂન સાધુઓ અસમાપ્તકલ્પ છે.

તેના ફળને કહે છે=અસમાપ્તકલ્પવાળા અને અજાતકલ્પવાળા સાધુઓને પ્રાપ્ત થતાં ફળને કહે છે – અસમાપ્ત-અજાત સાધુઓનું=અસમાપ્તકલ્પવાળા અને અજાતકલ્પવાળા સાધુઓનું, ઓઘથી=સામાન્યથી, કાંઈ આભાવ્ય થતું નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે પાંચ સાધુઓ હોય તો સમાપ્તકલ્પ કહેવાય અને પાંચ સાધુઓથી ઓછા સાધુઓ હોય તો અસમાપ્તકલ્પ કહેવાય, એ વ્યવસ્થા શેષકાળમાં હોય છે; જ્યારે ચોમાસામાં સાત સાધુઓ હોય તો સમાપ્તકલ્પ કહેવાય અને સાત સાધુઓથી ઓછા સાધુઓ હોય તો અસમાપ્તકલ્પ કહેવાય. વળી, ગાથા ૧૩૨૯થી ૧૩૩૧ના પૂર્વાર્ધમાં જે સમાપ્ત-અસમાપ્તકલ્પનું અને જાત-અજાતકલ્પનું સ્વરૂપ બતાવ્યું, તેનું ફળ ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં બતાવે છે –

જે સાધુઓ અસમાપ્તકલ્પવાળા હોય કે અજાતકલ્પવાળા હોય, તેઓને તે ક્ષેત્રની કોઈ વસ્તુ સામાન્યથી આભાવ્ય થતી નથી અર્થાત્ તે ક્ષેત્રમાં રહેલ આહાર-પાણી, વસ્ત્ર-પાત્રાદિ, વસતિ, શિષ્ય આદિ કોઈ વસ્તુ બ્રહણ કરવી કલ્પતી નથી. તેથી એ ફ્લિત થયું કે અસમાપ્તકલ્પવાળા કે અજાતકલ્પવાળા સાધુઓને કાંઈ આભાવ્ય નહીં થવારૂપ દોષની પ્રાપ્તિ થાય છે. આથી ગાથા ૧૩૨૮માં કહ્યા પ્રમાણે સ્વલબ્ધિમાન સાધુ પણ ગુરુદત્ત પરિવારના અભાવમાં વિધિપૂર્વક જ સમાપ્તકલ્પથી વિચરે, પરંતુ અસમાપ્તકલ્પથી વિચરે નહીં. II૧૩૩૧II

ગાથા :

हवइ समत्ते कप्पे कयम्मि अण्णोऽण्णसंगयाणं पि । गीअजुआणाऽऽहव्वं जहसंगारं दुवेण्हं पि ॥१३३२॥

અન્વચાર્થ :

अण्णोऽण्णसंगयाणं पि=અન્યોન્ય સંગત પણ गीअजुआण=ગીતયુક્તોનો=ગીતાર્થયુક્ત સાધુઓનો, समत्ते कप्पे कयम्मि=સમાપ્તકલ્પ કરાયે છતે दुवेण्हं पि=બંનેનું પણ जहसंगारं=યથાસંગાર=સંકેત પ્રમાણે, आहव्वं=આભાવ્ય हवइ=થાય છે.

ગાથાર્થ :

અન્યોન્ય સંગત પણ ગીતાર્થયુક્ત સાધુઓનો સમાપ્તકલ્પ કરાયે છતે બંનેનું પણ સંકેત પ્રમાણે આભાવ્ય થાય છે.

ા સવિડ

भवति समाप्ते कल्पे कृते सति आभाव्यम्, अन्योऽन्यसङ्गतानामपि विजातीयकुलाद्यपेक्षया गीतार्थयुक्तानामाभाव्यं, यथासंगारं=यथासङ्केतं द्वयोरपि=गीतार्थांगीतार्थयोरपि(?इति) गाथार्थः ॥१३३२॥

ટીકાર્થ :

સમાપ્તકલ્પ કરાયે છતે આભાવ્ય થાય છે. કઈ રીતે સમાપ્તકલ્પ કરાયે છતે આભાવ્ય થાય છે ? એથી કહે છે – વિજાતીય કુલાદિની અપેક્ષાથી અન્યોન્ય સંગત પણ ગીતાર્થયુક્તોનું આભાવ્ય થાય છે. અહીં પ્રશ્ન થાય કે આ રીતે વિજાતીય કુલાદિની અપેક્ષાથી પરસ્પર સંગત થઈને સમાપ્તકલ્પ કરાયો હોય તો, પ્રાપ્ત થયેલ આભાવ્ય બંનેમાંથી કોનું થાય ? તેથી કહે છે –

બંનેનું પણ=ગીતાર્થ અને અગીતાર્થનું પણ, યથાસંગાર≕યથાસંકેત=પૂર્વમાં જે પ્રકારનો સંકેત કરાયો હોય તે પ્રકારે, આભાવ્ય થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે અસમાપ્તકલ્પવાળા અને અજાતકલ્પવાળા સાધુઓને કાંઈ આભાવ્ય થતું નથી. તેથી સાધુઓ કોઈક રીતે અસમાપ્તકલ્પવાળા અને અજાતકલ્પવાળા થયા હોય તો તેઓએ શું કરવું જોઈએ જેથી તે ક્ષેત્રનું આભાવ્ય થઈ શકે ? તે બતાવતાં કહે છે –

ક્યારેક સમાપ્તકલ્પવાળા સાધુઓ પણ કોઈ ગીતાર્થ સાધુથી યુક્ત ન હોવાથી અજાતકલ્પવાળા હોય અથવા તો ગીતાર્થ સાધુથી યુક્ત હોવાથી જાતકલ્પવાળા સાધુઓ પણ ક્યારેક અસમાપ્તકલ્પવાળા હોય ત્યારે, જો તે અજાતકલ્પવાળા સાધુઓ અને અસમાપ્તકલ્પવાળા સાધુઓ વિજાતીય કુલાદિના હોવા છતાં પરસ્પર ભેગા મળીને જાત-સમાપ્તકલ્પવાળા બને, તો તે ક્ષેત્રમાં રહેલ આહાર-પાણી, વસ્ત્રાદિ વસ્તુઓ સામાન્યથી ગ્રહણ કરવાના તેઓ અધિકારી બને છે, જેથી તે આભાવ્ય તેઓનું થઈ શકે, અન્યથા નહીં.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે આ રીતે બંને વિજાતીય કુલાદિવાળા સાધુઓએ પરસ્પર ભેગા થઈને જાત-સમાપ્તકલ્પ કર્યો હોય, ત્યારે તેઓને જે વસ્ત્ર-પાત્ર કે ભિક્ષાદિરૂપ આભાવ્ય પ્રાપ્ત થાય તે, બેમાંથી કયા કુલાદિવાળા સાધુઓ ગ્રહણ કરે ? તેથી ખુલાસો કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

સમાપ્તકલ્પ કરતી વખતે તે બંને વિજાતીય કુલાદિના સાધુઓએ આભાવ્ય ગ્રહશ કરવા વિષયક જે પ્રકારનો સંકેત કર્યો હોય, તે પ્રકારે તે પ્રાપ્ત થયેલ આભાવ્ય તે ગીતાર્થયુક્ત સાધુઓના કુલાદિવાળા સાધુઓ અને ગીતાર્થરહિત સાધુઓના કુલાદિવાળા સાધુઓ ગ્રહશ કરે. **!!૧૩૩૨!!**

અવતરણિકા ઃ

साध्वीमधिकृत्य स्वलब्धियोग्यतामाह –

અવતરણિકાર્થ :

સાધ્વીને આશ્રયીને સ્વલબ્ધિની યોગ્યતાને કહે છે –

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૩૨૭માં જે રીતે સ્વલબ્ધિયોગ્ય સાધુનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. તે રીતે કેટલીક સાધ્વીઓ પણ પ્રવર્તિની પદને યોગ્ય ગુણોવાળી હોતી નથી, છતાં શાસ્ત્રો ભણીને ગીતાર્થ બનેલી હોવાથી પરિમિત સાધ્વીઓ સાથે શાસ્ત્રોક્ત મર્યાદા પ્રમાણે સ્વતંત્ર વિહાર કરી શકે તેવા સ્વલબ્ધિને યોગ્ય ગુણોવાળી હોય છે. તેથી હવે પ્રસંગથી સ્વલબ્ધિની યોગ્યતાવાળી સાધ્વીનું સ્વરૂપ બતાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

ગાથા :

वइणी वि गुणगणेणं जा अहिआ होइ सेसवइणीणं । दिक्खासुआइणा परिणया य जोग्गा सलद्धीए ॥१३३३॥

અન્વચાર્થઃ

वइणी वि=व्रतिनी પણ=साध्वी પણ, जा=જે सेसवइणीणं गुणगणेणं अहिआ=શેષ વ્रતિનીઓથી ગુણગણ દ્વારા અધિક होइ=હોય, दिक्खासुआइणा य=અને દીક્ષા-શ્રુતાદિથી परिणया=પરિણત હોય, (તે વ્રતિની) सलद्धीए जोग्गा=स्वલબ્ધિને યોગ્ય છે. ગાથાર્થ :

સાધ્વી પણ જે શેષ સાધ્વીઓથી ગુણસમુદાય દ્વારા અધિક હોય, અને દીક્ષા-શ્રુતાદિથી પરિણત હોય, તે સાધ્વી સ્વલબ્ધિને ચોગ્ય છે.

રીકા ઃ

व्रतवत्यपि गुणगणेन या अधिका भवति शेषव्रतवतीभ्यः=साध्वीभ्य इत्यर्थः, दीक्षाश्रुतादिना परिणता च, योग्या स्वलब्धेः एवंभूतेति गाथार्थः ॥१३३३॥

★ ''શ્રુતાદિના''માં 'आદિ' પદથી વચનું ગ્રહણ છે.

રીકાર્થ :

વ્રતવતી પણ≕સાધ્વી પણ, જે શેષ વ્રતવતીઓથી=સાધ્વીઓથી, ગુણના ગણ દ્વારા≕ગુણના સમુદાય દ્વારા, અધિક હોય, અને દીક્ષા-શ્રુત આદિથી પરિણત હોય, આવા પ્રકારવાળી સાધ્વી સ્વલબ્ધિને યોગ્ય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે સાધ્વી સંયમવૃદ્ધિને અનુકૂળ ગુણોના સમુદાય દ્વારા બીજાં સાધ્વીઓ કરતાં અધિક ગુણોવાળી હોય, સંયમજીવનના દીર્ઘ પર્યાયવાળી હોવાથી પર્યાયવૃદ્ધ હોય, સંયમ ગ્રહણ કરીને ઘણું શ્રુતાધ્યયન કર્યું હોવાથી જ્ઞાનવૃદ્ધ હોય, તેમ જ ઉંમરથી પણ મોટી હોવાથી વયોવૃદ્ધ હોય : આવા પ્રકારના ગુણોવાળાં સાધ્વી સ્વલબ્ધિને યોગ્ય છે.

અહીં સાધ્વીને ''શેષ સાધ્વીઓથી અધિક ગુણગણવાળી'' કહી, તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે આવા ગુણોવાળાં સાધ્વી શેષ સાધ્વીઓને યોગમાર્ગમાં પ્રવર્તાવવા સમર્થ હોય છે.

વળી, સાધ્વીને ''દીક્ષા-શ્રુતાદિથી પરિશત'' કહી, તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે આવા ગુણોવાળાં સાધ્વી પિંડેષણાદિના દોષો જાણનાર હોવાથી, ભિક્ષા આદિમાં શુદ્ધ-અશુદ્ધતાનો વિચાર કરી શકે તેવા સમર્થ હોય છે. ॥૧૩૩૩॥

ગાથા :

केइ ण होइ सलद्धी वइणीणं गुरुपरिक्खियं तासि । जं सव्वमेव पायं लहुसगदोसा य णिअमेणं ॥१३३४॥

અન્વચાર્થઃ

केइ=કેટલાક (કહે છે ઃ) वइणीणं सलद्धी ण होइ=વ્રતિનીઓને સ્વલબ્ધિ હોતી નથી; जं=જે કારણથી तार्सि=તેઓને=વ્રતિનીઓને, पायं=પ્રાયઃ सळ्वमेव=સર્વ જ गुरुपरिक्खियं=ગુરુપરીક્ષિત હોય છે, णिअमेणं य=અને (તેઓને) નિયમથી लहुसगदोसा=લઘુતાથી દોષો થાય છે.

ગાથાર્થ :

કેટલાક કહે છે : સાધ્વીઓને સ્વલબ્ધિ હોતી નથી; જે કારણથી સાધ્વીઓને પ્રાચઃ સર્વ જ ગુરુથી પરીક્ષિત હોય છે, અને તેઓને નક્કી લઘુતાથી દોષો થાય છે.

ટીકા ઃ

केचनाऽभिदधति-स्वलब्धिर्न भवति व्रतवतीनां, कुत इत्याह-गुरुपरीक्षितं तासां यत्=यस्मात् सर्वमेव प्रायो वस्त्रादि, तथाऽल्पत्वदोषाश्च नियमेन भवन्ति तासामिति गाथार्थः ॥१३३४॥

રીકાર્થ ઃ

કેટલાક કહે છે – વ્રતવતીઓને=સાધ્વીઓને, સ્વલબ્ધિ હોતી નથી; કયા કારણથી ? એથી કહે છે – જે કારણથી તેઓને=સાધ્વીઓને, પ્રાયઃ વસ્ત્રાદિ સર્વ જ ગુરુથી પરીક્ષિત હોય છે, અને તે રીતે તેઓને= સાધ્વીઓને, નિયમથી અલ્પત્વથી દોષો થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કેટલાક કહે છે કે સાધ્વીઓને સ્વલબ્ધિ હોતી નથી. તેમાં યુક્તિ આપે છે કે સાધ્વીઓને વસ્ત્ર વગેરે સર્વ જ ગુરુ એવા ગણને ધારણ કરનારા આચાર્ય વડે પરીક્ષા કરાયેલ જ ગ્રહણ કરવાના હોય છે. અહીં કોઈ કહે કે સાધુઓની જેમ સાધ્વીઓએ પણ શ્રુતનું અધ્યયન કર્યું હોય છે, તેથી તેઓ પણ સંયમના ઉપપ્રંભક એવા નિર્દોષ વસ્ત્રાદિનો નિર્ણય કરી શકે છે; છતાં તેઓને સ્વલબ્ધિ હોતી નથી એમ કેમ કહ્યું ? તેથી કહે છે –

સાધ્વીઓને વસ્ત્રાદિ ગ્રહણ કરવામાં નક્કી તુચ્છત્વ હોવાને કારણે દોષો થાય છે, માટે સાધ્વીઓ નિર્દોષ પણ વસ્ત્રાદિ ગ્રહણ કરીને અન્ય સાધ્વીઓને સંયમના યોગોમાં સુદઢ રીતે પ્રવર્તાવી શકતી નથી. આથી સાધ્વીઓને સ્વયં વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ગ્રહણ કરવાનો આગમમાં નિષેધ કરેલ છે; અને સાધ્વીઓને વસ્ત્ર-પાત્રાદિ જે કાંઈ વસ્તુની જરૂર હોય, તે સર્વ ગણને ધારણ કરનારા આચાર્ય જ પરીક્ષાપૂર્વક ગ્રહણ કરીને સાધ્વીઓને આપે છે, આથી સાધ્વીઓને સ્વલબ્ધિ હોતી નથી. આ પ્રમાણે કેટલાક મતવાળાનો આશય છે. **II૧૩૩૪II**

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વગાથામાં કેટલાકનો મત બતાવતાં કહ્યું કે સાધ્વીઓને સ્વલબ્ધિ હોતી નથી. તેથી હવે તેઓનો મત ઉચિત નથી, એમ બતાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

ગાથા ઃ

तं च ण सिस्सिणिगाओ उचिए विसयम्मि होइ उ सलद्धी । कालायरणाहिं तहा पत्तंमि ण लहुत्तदोसा वि ॥१३३५॥

અન્વચાર્થ :

तं च ण=અને તે નથી=કેટલાક જે કહે છે તે બરાબર નથી. सिस्सिणिगाओ=શિષ્યાદિ-ભિક્ષાદિરૂપ

उचिए विसयम्मि=ઉચિત વિષયમાં सलद्धी=સ્વલબ્ધિ होइ उ=હોય જ છે. कालायरणाहिं=કાલ-આચરશ દ્વારા तहा=તે પ્રકારે થાય છે=વય પક્વ થયે છતે સાધ્વીઓ સ્વલબ્ધિને યોગ્ય થાય છે. पत्तमि=પાત્રમાં=ગુણવાન સાધ્વીમાં, लहुत्तदोसा वि ण=લઘુત્વથી દોષો પણ થતાં નથી.

ગાથાર્થ ઃ

અને કેટલાક જે કહે છે તે બરાબર નથી. શિષ્યાદિ-ભિક્ષાદિરૂપ ઉચિત વિષયમાં સાધ્વીઓને સ્વલબ્ધિ હોય જ છે. કાલ-આચરણ દ્વારા વય પક્વ થયે છતે સાધ્વીઓ સ્વલબ્ધિને યોગ્ય થાય છે. ગુણવાન સાધ્વીમાં લઘુત્વથી દોષો પણ થતાં નથી.

રીકા ઃ

तच्च न यत्केचनाऽभिदधति, कुत इत्याह-शिष्यादौ भिक्षादावुचिते विषये भवत्येव स्वलब्धिः, न तु न भवति, कालाचरणाभ्यां तथा भवति परिणते वयसि, आचरितमेतत्, तथा पात्रे न लघुत्वदोषा अपीति गाथार्थः ॥१३३५॥

ટીકાર્થઃ

અને કેટલાક જે કહે છે તે નથી=બરાબર નથી; કયા કારણથી ? એથી કહે છે – શિષ્યાદિરૂપ, ભિક્ષાદિરૂપ ઉચિત વિષયમાં સ્વલબ્ધિ હોય જ છે, પરંતુ નથી હોતી એમ નહીં. કાલ-આચરણ દ્વારા=સંયમના પર્યાય દ્વારા અને સંયમની ક્રિયાઓ દ્વારા, વય પરિણત થયે છતે તે પ્રકારે થાય છે=સાધ્વીઓ સ્વલબ્ધિને યોગ્ય ગુણોવાળાં થાય છે.

આ આચરિત છે=સાધ્વીઓ સ્વલબ્ધિ દારા શિષ્યા આદિ કે ભિક્ષા આદિ ગ્રહણ કરે છે એ સાધ્વીઓ દ્વારા આચરાયેલ છે.

તથા પાત્રમાં લઘુત્વથી દોષો પણ નથી=સ્વલબ્ધિને યોગ્ય ગુણવાળાં સાધ્વીમાં તુચ્છત્વથી દોષો પણ થતાં નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કેટલાકનો મત બતાવ્યો કે સાધ્વીઓને સ્વલબ્ધિ હોતી નથી, એ પ્રકારનું કેટલાકનું કથન ઉચિત નથી; કેમ કે સાધ્વીઓ પણ શિષ્યાદિ અને ભિક્ષાદિ ઉચિત વિષયમાં સ્વલબ્ધિવાળાં હોય છે. વળી સંયમના દીર્ઘ પર્યાયને કારણે અને લાંબો કાળ સંયમની આચરણાઓ કરવાને કારણે પરિણત ઉંમરવાળાં સાધ્વીઓમાં આવી લબ્ધિ પ્રગટે છે, જેના કારણે તે સ્વલબ્ધિમાન સાધ્વી, 'આ મુમુક્ષુ સંયમ ગ્રહણ માટે યોગ્ય છે અને આ ભિક્ષાદિ સંયમવૃદ્ધિનું કારણ બની શકે તેવા નિર્દોષ છે,' તેવો નિર્ણય કરી શકે છે, અને નિર્ણય કર્યા પછી શિષ્યા, ભિક્ષાદિને ગ્રહણ કરીને સર્વ સાધ્વીઓને યોગમાર્ગમાં પ્રવર્તાવી શકે છે. વળી આ પ્રકારની શિષ્યા, ભિક્ષા આદિને સ્વલબ્ધિથી ગ્રહણ કરવાની પ્રવૃત્તિ સાધ્વીઓમાં આચરાતી દેખાય છે.

વળી તુચ્છત્વને કારણે થનારા દોષો પણ ગુણવાન એવાં પાત્ર સાધ્વીમાં થતાં નથી. આનાથી એ ફલિત થાય કે સાધ્વીઓને દીક્ષાના અધિકારી મુમુક્ષુને કે સંયમને ઉપષ્ટંભક એવા આહાર-પાણી-ઔષધિને ગ્રહણ કરવાવિષયક સ્વલબ્ધિ હોય છે. આથી સ્વલબ્ધિમાન સાધ્વીમાં દીક્ષાને અભિમુપ થયેલ મુમુક્ષુની પરીક્ષા કરવાનું અને નિર્દોષ ભિક્ષા આદિના ગ્રહણ દ્વારા સર્વ સાધ્વીઓની સંયમવૃદ્ધિની ચિંતા કરીને તેઓને તે પ્રકારે સંયમના યોગોમાં પ્રવર્તાવવાનું સામર્થ્ય હોય છે. **॥૧૩૩૫**။

ગાથા :

जायसमत्तविभासा बहुतरदोसा इमाण कायव्वा । सुत्ताणुसारओ खलु अहिगाइ कयं पसंगेणं ॥१३३६॥

અન્વચાર્થ :

बहुतरदोसा=બહુતર દોષ હોવાથી इमाण=આમને≔સાધ્વીઓને, सुत्ताणुसारओ=સૂત્રાનુસારથી अहिगाइ= અધિકાદિરૂપ जायसमत्तविभासा=જાત-સમાપ્તકલ્પની વિભાષા कायळ्वा=કરવી. पसंगेणं कयं=પ્રસંગ વડે સર્યું.

★ 'खलુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાશાર્થ :

બહુતર દોષ હોવાથી સાધ્વીઓને સૂત્રાનુસારથી અધિકાદિરૂપ જાત-સમાપ્તકલ્પની વિભાષા કરવી. પ્રસંગ વડે સર્થું.

રીકા :

जातसमाप्तविभाषा बहुतरदोषात् कारणादासां कर्त्तव्या व्रतवतीनां सूत्रानुसारतः खल्वधिकादि= द्विगुणादिरूपा, कृतं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुम इति गाथार्थः ॥१३३६॥

★ ''<mark>अधिकादि''</mark> અને ''**द्विगुणादिरूपा''**માં ૨ઢેલ **'आदि'** પદથી પ્રૌટ ઉંમરવાળા સાધ્વીનું ગ્રહણ છે, જેથી ક્યારેક આવી પડેલ વિષમ સંચોગોમાં પણ સર્વ સાધ્વીઓના શીલાદિનું રક્ષણ થઈ શકે.

ટીકાર્થ :

બહુતર દોષરૂપ કારણથી=શીલની રક્ષાવિષયક ઘણા દોષોની સંભાવના હોવાથી, આમને=વ્રતવતીઓને= સાધ્વીઓને, સૂત્રાનુસારથી અધિકાદિ=દ્વિગુણાદિરૂપ, જાતસમાપ્તકલ્પની વિભાષા કરવી. પ્રસંગ વડે સર્યું, પ્રકૃતને પ્રારંભીએ છીએ=હવે અમે પ્રકૃતની પ્રસ્તાવના કરીએ છીએ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભାવાર્થ :

સાધ્વીઓને શીલની રક્ષાવિષયક ઘણા દોષો થવાનો સંભવ હોવાને કારશે, સાધ્વીઓને સમાપ્તકલ્પ શેષકાળમાં પાંચ સાધ્વીઓથી અને ચાતુર્માસમાં સાત સાધ્વીઓથી થતો નથી, પરંતુ સૂત્ર અનુસારે સાધ્વીઓને શેષકાળમાં દશ સાધ્વીઓથી અને ચાતુર્માસમાં ચૌદ સાધ્વીઓથી સમાપ્તકલ્પ થાય છે, અને તે તે સંખ્યાથી ઓછી સંખ્યાવાળાં સાધ્વીઓ હોય, તો અસમાપ્તકલ્પ થાય છે.

વળી તે સાધ્વીઓમાંથી એક સાધ્વી પણ ગીતાર્થ હોય, તો તે ગીતાર્થ સાધ્વીથી યુક્ત સાધ્વી સમુદાય જાતસમાપ્તકલ્પ કહેવાય અને એક પણ સાધ્વી ગીતાર્થન હોય, તો તે સાધ્વીસમુદાય અજાતસમાપ્તકલ્પ કહેવાય. આ પ્રકારે સાધ્વીઓની કલ્પવિષયક મર્યાદા જાણવી. આમ, ગણધરપદને યોગ્ય આચાર્યના અને પ્રવર્તિનીપદને યોગ્ય સાધ્વીના ગુણોનું વર્ણન કર્યા પછી, ગ્રંથકારને સ્મરણ થયું કે કેટલાક સાધુઓ ગણધરપદને યોગ્ય ગુણોવાળા નહીં હોવા છતાં શાસ્ત્રાધ્યયનથી સંપન્ન થયેલા હોવાથી સંયમના યોગોમાં સ્વલબ્ધિથી પ્રવર્તી શકે તેવા છે, તેથી ગ્રંથકારે તેવા સ્વલબ્ધિથી પ્રવર્તવાને યોગ્ય સાધુના ગુણોનું પણ ગાથા ૧૩૨૭માં પ્રાસંગિક રીતે વર્ણન કર્યું; ત્યારપછી તેવા સ્વલબ્ધિવાળા સાધુની વિહારની વિધિ જણાવવી આવશ્યક લાગવાથી, ગ્રંથકારે ગાથા ૧૩૨૮માં તેઓને ગુરુ સાથે કે ગુરુદત્ત યોગ્ય પરિવાર સહિત ગુરુથી પૃથગ્ કે ગુરુદત્ત યોગ્ય પરિવારના અભાવમાં સમાપ્તકલ્પથી વિચરવાની વિધિનું વર્જ્ઞન કર્યું; ત્યારપછી સમાપ્તકલ્પનું સ્વરૂપ જણાવવું આવશ્યક લાગવાથી, ગ્રંથકારે ગાથા ૧૩૨૯થી ૧૩૩૨માં સ્વલબ્ધિમાન સાધુની સમાપ્તકલ્પની વ્યવસ્થાનું વર્જ્ઞન કર્યું. ત્યારપછી સ્વલબ્ધિથી પ્રવર્તવાને યોગ્ય સાધ્વીના પણ ગુણોનું ગાથા ૧૩૩૩માં વર્જ્ઞન કર્યું, અને સાધ્વીને આશ્રયીને સ્વલબ્ધિની યોગ્યતાના વિષયમાં ગાથા ૧૩૩૪માં કેટલાકનો મત બતાવીને અને ગાથા ૧૩૩૫માં તે મતનું નિરાકરણ કરીને, ગાથા ૧૩૩૬માં સ્વલબ્ધિમાન સાધ્વીની પણ સમાપ્તકલ્પની વ્યવસ્થાનું વર્ણન કર્યું.

આમ, ગાથા ૧૩૨૭થી માંડીને ૧૩૩૬ સુધીનું સર્વ કથન ગ્રંથકારે પ્રાસંગિક રીતે કર્યું. હવે ગ્રંથકારશ્રી આગળની ગાથાઓમાં પ્રસ્તુત એવી ગણાનુજ્ઞાપ્રદાનની વિધિ દર્શાવશે. તેથી ગ્રંથકાર કહે છે કે પ્રસંગથી સર્યું, હવે અમે પ્રકૃતની પ્રસ્તાવના કરીએ છીએ. ॥૧૩૩૬॥

અવતરણિકા ઃ

ગાથા ૧૩૨૭થી ગ્રંથકારે પ્રાસંગિક કથન કરવાનો પ્રારંભ કર્યો અને પૂર્વગાથામાં તે પ્રાસંગિક કથન પૂર્ણ કર્યું. હવે પ્રકૃત એવા ગણાનુજ્ઞા આપવારૂપ ગણધરપદ પર અનુયોગી આચાર્યને સ્થાપન કરવાની વિધિ ગાથા ૧૩૪૭ સુધી બતાવે છે –

ગાથા :

एत्थाऽणुजाणणविही सीसं काऊण वामपासम्मि । देवे वंदेइ गुरू सीसो वंदित्तु तो भणइ ॥१३३७॥

અન્વચાર્થ :

एत्य=અહીં=ચોગ્ય સાધુને ગણધરપદ પર સ્થાપન કરવાના પ્રક્રમમાં, (હવે બતાવે છે એ) अणुजाणण-विही=અનુશાની વિધિ છે. सीसं वामपासमिम काऊण=શિષ્યને થામ પાસમાં કરીને गुरू=ગુરુ देवे वंदेइ=દેવોને વંદે છે, तो=ત્યારપછી (ગુરુને) वंदित्तु=વંદીને सीसो=શિષ્ય भणइ=કહે છે.

ગાથાર્થ :

ચોગ્ય સાધુને ગણધરપદ પર સ્થાપન કરવાના પ્રક્રમમાં હવે બતાવે છે, એ ગણાનુજ્ઞાની વિધિ છે. શિષ્યને ડાબા પડખે રાખીને ગુરુ દેવોને વંદે છે, ત્યારપછી ગુરૂને વંદીને શિષ્ય કહે છે.

ટીકા ઃ

अत्र प्रऋमे अनुज्ञाविधिखं, शिष्यं कृत्वा वामपार्श्वे आत्मनः देवान् वन्दते गुरुः=आचार्यः, शिष्यो वन्दित्वाऽत्रान्तरे ततो भणति वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥१३३७॥

ટીકાર્થ :

આ પ્રક્રમમાં≕યોગ્ય આચાર્યને ગણધરપદ પર સ્થાપન કરવાના પ્રસંગમાં, આ અનુજ્ઞાની વિધિ છે≕હવે બતાવે છે એ અનુયોગી આચાર્યને ગણની અનુજ્ઞા આપવાની વિધિ છે ઃ

શિષ્યને=જેમને ગણની અનુજ્ઞા આપવાની છે એ અનુયોગી આચાર્યને, આત્માના≕પોતાના, ડાબા પડખે કરીને ગુરુુ=આચાર્ય, દેવોને વંદે છે. આ અવસરે શિષ્ય ગુરુને વંદીને ત્યારપછી વક્ષ્યમાણને≔આગળની ગાથામાં કહેવાશે એને, કહે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ‼૧૩૩૭‼

ગાથા :

इच्छकारेणऽम्हं दिसाइ अणुजाणह त्ति आयरिओ । इच्छामो त्ति भणित्ता उस्सम्गं कुणइ उ तयत्थं ॥१३३८॥

અન્વયાર્થ :

इच्छकारेणऽम्हं दिसाइ अणुजाणह=''ઇચ્છાકારથી અમને દિગાદિની અનુજ્ઞા આપો'' त्ति=એ પ્રમાણે (શિષ્ય ગુરુને કહે છે.) आवरिओ उ=વળી આચાર્ય इच्छामो=''અમે ઇચ્છીએ છીએ'' त्ति=એ પ્રમાણે भणित्ता=કહીને तवत्थं उस्सग्गं=तदर्थवाળા ઉત્સર્ગનे=શિષ્યને દિગાદિની અનુજ્ઞા આપવા માટેના કાયોત્સર્ગને, कुणइ=કરે છે.

ગાથાર્થ :

''ઇચ્છાકારથી અમને દિગાદિની અનુજ્ઞા આપો" એ પ્રમાણે શિષ્ય ગુરુને કહે છે. વળી આચાર્ચ ''અમે ઇચ્છીએ છીએ" એ પ્રમાણે કહીને શિષ્યને દિગાદિની અનુજ્ઞા આપવા માટેના કાયોત્સર્ગને કરે છે.

કા કા

'इच्छाकारेण=स्वेच्छाक्रिययाऽस्माकं दिगाद्यनुजानीत'इति भणति, अत्रान्तरे आचार्य 'इच्छाम' इति भणित्वा तदनन्तरं कायोत्सर्गं करोति तदर्थं=दिगाद्यनुज्ञार्थमिति गाथार्थः ॥१३३८॥

ટીકાર્થ :

''ઇચ્છાકારથી=સ્વની ઇચ્છાની ક્રિયાથી, અમને દિગાદિની અનુજ્ઞા આપો'' એ પ્રમાણે કહે છે=શિષ્ય ગુરુને કહે છે. આ અવસરે આચાર્ય=ગુરુ, ''અમે ઇચ્છીએ છીએ'' એ પ્રમાણે કહીને ત્યારપછી તદર્થવાળા= દિગાદિની અનુજ્ઞાના અર્થવાળા, કાયોત્સર્ગને કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૧૩૩૮॥

ગાથા :

चउवीसत्थयनवकारपारणं कड्ठिउं थयं ताहे । नवकारपुळ्वयं चिअ कड्ठेइ अणुण्णणंदिन्ति ॥१३३९॥

અન્વચાર્થ :

चउवीसत्ययनवकारपारणं=ચतुर्विंशतिस्तव, नवકारથી પારણ, थयं कड्ढिउं=स्तवने=च्यतुर्विंशतिस्तवने, બોલીને ताहे=त्यारपछी नवकारपुव्वयं चिअ=नवકारपूर्वક જ अणुण्णणदिं=અनुज्ञानंदीने कड्ढेइ=બોલે છે. ★ ગાશના અંતે अणुण्णणंदिं पछी टहेलो 'ति' पादपूर्तिमां छे.

ગાથાર્થ :

કાચોત્સર્ગમાં લોગસ્સ સૂત્રના બોલવું, નવકાર દ્વારા કાચોત્સર્ગ પારવો, પ્રગટ લોગસ્સ બોલીને ત્યારપછી નવકાર બોલવાપૂર્વક જ અનુજ્ઞાનંદીને ગુરુ બોલે છે.

રીકા :

चतुर्विंशतिस्तवपाठनमस्कारपारणं 'नमोऽरहंताणं ति'इत्येवम्, आकृष्य=पठित्वा स्तवं पूर्वोक्तं ततो नमस्कारपूर्वकमेवाऽऽकर्षति=पठति अनुज्ञानन्दीमिति गाथार्थ: ॥१३३९॥

ટીકાર્થ :

ચતુર્વિંશતિ સ્તવનો પાઠ≕કાયોત્સર્ગમાં ગુરુ લોગસ્સ સૂત્રનો પાઠ કરે છે, 'નમો અરિહંતાણં' એ પ્રકારના નમસ્કારથી પારણ≕લોગસ્સ સૂત્રનો કાયોત્સર્ગમાં પાઠ કર્યા પછી ગુરુ 'નમો અરિહંતાણં' બોલીને કાયોત્સર્ગ પારે છે. પૂર્વોક્ત સ્તવને બોલીને=કાયોત્સર્ગ પાર્યા પછી પૂર્વમાં કહેવાયું એ ચતુર્વિંશતિસ્તવ બોલવારૂપ પ્રગટ લોગસ્સ બોલીને, ત્યારપછી નમસ્કારપૂર્વક જ=નવકાર બોલવાપૂર્વક જ, અનુજ્ઞાનંદીને બોલે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૧૩૩૯॥

ગાશા ઃ

सीसो वि भाविअप्पा सुणेइ अह वंदिउं पुणो भणइ । इच्छकारेणऽम्हं दिसाइ अणुजाणह तहेव ॥१३४०॥

અન્વચાર્થઃ

भाविअप्पा=ભાવિત આત્માવાળો सीसो वि=શિપ્ય પણ सुषोइ=સાંભળે છે=ગુરુ વડે બોલાતી અનુજ્ઞાનંદીને સાંભળે છે, अह=ત્યારપછી वंदिउं=વંદીને (શિષ્ય) पुणो=ફરી भणइ=કહે છે : इच्छकारेणऽम्हं दिसाइ अणुजाणह=''ઇચ્છાકારથી અમને દિગાદિની અનુજ્ઞા આપો'' तहेव=તે રીતે જ=ગુરુ પણ શિષ્યને પૂર્વમાં કહ્યું તે રીતે જ ''અમે ઇચ્છીએ છીએ'' એ પ્રમાણે કહે છે.

ગાથાર્થ :

ભાવિત આત્માવાળો શિષ્ય પણ ગુરુ વડે બોલાતી અનુજ્ઞાનંદીને સાંભળે છે, ત્થારપછી ગુરુને વંદીને શિષ્ય ફરી કહે છે : "ઇચ્છાકારથી અમને દિગાદિની અનુજ્ઞા આપો," ગુરુ પણ શિષ્યને પૂર્વમાં કહ્યું તે રીતે જ "અમે ઇચ્છીએ છીએ" એ પ્રમાણે કહે છે.

કોકા :

शिष्योऽपि भावितात्मा सन् शृणोत्युपयुक्तः, अथ वन्दित्वा पुनर्भणति शिष्यः 'इच्छाकारेणाऽस्माकं भगवन् ! दिगाद्यनुजानीत'इति, तथैव भणतीति गाथार्थः ॥१३४०॥

રીકાર્થ ઃ

ઉપયુક્ત એવો શિષ્ય પણ ભાવિત આત્માવાળો છતો સાંભળે છે≕અનુજ્ઞાનંદીના અર્થમાં ઉપયોગવાળો થઈને અનુજ્ઞાનંદીના અર્થથી ભાવિત થયેલા સ્વરૂપવાળો શિષ્ય ગુરુ વડે બોલાતી અનુજ્ઞાનંદીને સાંભળે છે. ત્યારપછી ગુરુને વંદીને શિષ્ય ફરી ''હે ભગવંત ! ઇચ્છાકારથી અમને દિગાદિની અનુજ્ઞા આપો'' એ પ્રમાણે કહે છે, તે રીતે જ કહે છે=ગુરુ પણ શિષ્યને પૂર્વમાં કહ્યું તે રીતે જ ''અમે ઇચ્છીએ છીએ'' એ પ્રમાણે કહે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ⊪૧૩૪૦⊪

<mark>आथा</mark>ः

आह गुरू उ खमासमणाणं हत्थेणिमस्स साहुस्स । अणुजाणिअं दिसाई सीसो वंदित्तु तो भणइ ॥१३४१॥

અન્વચાર્થઃ

गुरू उ आह=વળી ગુરુ કહે છે : खमासमणाणं हत्थेण इमस्स साहुस्स दिसाई अणुजाणिअं=''ક્ષમાશ્રમશોના હસ્તથી આ સાધુને દિગાદિ અનુજ્ઞાત છે.'' (ગુરુને) वंदित्तु=વંદીને तो=ત્યારપછી सीसो=શિष्ય भणइ=કહે છે.

ગાચાર્થ :

વળી ગુરુ કહે છે : "ક્ષમાશ્રમણોના હાથથી આ સાધુને દિગાદિ અનુજ્ઞાત છે." ગુરુને વંદીને ત્યારપછી શિષ્ય કહે છે.

કીસા :

आह गुरुस्त्वत्रान्तरे, क्षमाश्रमणानां हस्तेन, न स्वमनीषिकया, अस्य साधोः प्रस्तुतस्य अनुज्ञातं दिगादि प्रस्तुतं, शिष्यो वन्दित्वाऽत्रान्तरे ततो भणति वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥१३४१॥

રીકાર્ચઃ

વળી આ અવસરે ગુરુ કહે છે : ''સ્વમનીષિકાથી નહીં ક્ષમાશ્રમણોના હાથથી, પ્રસ્તુત એવા આ સાધુને પ્રસ્તુત દિગાદિ અનુજ્ઞાત છે.'' આ અવસરે ગુરુને વંદીને ત્યારપછી શિષ્ય વક્ષ્યમાણને=આગળની ગાથામાં કહેવાશે એને, કહે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

ગુરુ ગણધરપદને યોગ્ય ગુણોવાળા શિષ્યને ગણની અનુજ્ઞા આપતાં કહે છે કે ''મારા વડે ક્ષમાશ્રમણોના હાથથી આ સાધુને દિગાદિની અનુજ્ઞા અપાઈ છે, સ્વમતિથી અપાઈ નથી." આનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે ગુરુ પણ ગુણવાન એવા પૂર્વના ક્ષમાપ્રધાન મહામુનિઓને પરતંત્ર થઈને શિષ્યને ગણધર પદવી આપે છે. વળી ગુરુએ બોલેલું આ વચન તો જ પ્રમાણભૂત કહેવાય કે ગુરુ જે શિષ્યને ગણની અનુજ્ઞા આપે છે, તે શિષ્ય પૂર્વના ક્ષમાશ્રમણોને સંમત હોય; અને ગણની અનુજ્ઞા અપાતો તે શિષ્ય પૂર્વના ક્ષમાશ્રમણોને સંમત તો જ સંભવે કે તે શિષ્યમાં ગણધરપદને યોગ્ય સર્વ ગુણો હોય; અને તેવા જ શિષ્યને ગુરુ પૂર્વના ક્ષમાશ્રમણોને પરતંત્ર થઈને ગણની અનુજ્ઞા આપવા દ્વારા ગણધરપદ પર સ્થાપન કરે છે, પરંતુ શિષ્ય પ્રત્યેના રાગથી કે અન્ય કોઈ આશયથી શિષ્યને ગણધરપદ પર સ્થાપન કરતા નથી. **ાવ ૩૪૧**ા

પ્રત્યના રાગથા ક અન્ય કાઇ આશયથા ાશખ્યન ગણધરપદ પર સ્થાપન કરતા નથા.

ગાથા :

संदिसह कि भणामो वंदित्तु पवेअहा गुरू भणइ । वंदित्तु पवेअयई भणइ गुरू तत्थ विहिणा उ ॥१३४२॥

અન્વચાર્થઃ

संदिसह किं भणामो="આદેશ આપો, કંઈક કહું છું." गुरू भणइ=ગુરુ કહે છે : वंदित्तु पवेअहा="વંદીને પ્રવેદન કર." वंदित्तु=(શિષ્ય ગુરુને) વંદીને पवेअयई=પ્રવેદન કરે છે. तत्थ उ=વળી ત્યાં=શિષ્યના પ્રવેદનમાં, विहिणा=વિધિથી गुरू भणइ=ગુરુ કહે છે.

ગાથાર્થ :

"આદેશ આપો, કંઈક કહું છું." ગુરુ કહે છે : "વંદન કરીને પ્રવેદન કર." શિષ્ય ગુરુને વંદન કરીને પ્રવેદન કરે છે. વળી શિષ્યના પ્રવેદનમાં વિધિથી ગુરુ કહે છે.

ટીકા ઃ

'सन्दिशत कि भणामि', अत्र प्रस्तावे 'वन्दित्वा प्रवेदय'एवं गुरुर्भणति, वन्दित्वा प्रवेदयति शिष्यो, भणति गुरुस्तन्न विधिना तु वक्ष्यमाणमिति गाथार्थ: ॥१३४२॥

ડીસાર્ચ ઃ

''આદેશ આપો, હું કંઈક કહું છું'' એમ શિષ્ય કહે છે∍ આ પ્રસ્તાવમાં ''વંદન કરીને પ્રવેદન કર'' એ પ્રમાણે ગુરુ કહે છે. શિષ્ય વંદન કરીને પ્રવેદન કરે છે. વળી ત્યાં=શિષ્યના પ્રવેદનમાં, ગુરુ વિધિથી વક્ષ્યમાણને=આગળની ગાથામાં કહેવાશે એ કથનને, કહે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ‼૧૩૪૨‼

ગાથા :

वंदित्तु तओ तुब्भं पवेइअं संदिसह साहूणं । पवेएमि भणइ सीसो गुरुराह पवेअय तओ उ ॥१३४३॥

અન્વચાર્ચ :

तओ=ત્યારપછી (ગુરુને) वंदित्तु=વંદીને (શિષ્ય કહે છે.) तुब्भं पवेइअं=''તમને પ્રવેદન કરાયું, संदिसह=આદેશ આપો, साहूणं पवेएमि=સાધુઓને હું પ્રવેદન કરું'' (આ પ્રમાણે) सीसो भणइ=શિષ્ય કહે છે. गुरुराह=ગુર કહે છે : पवेअय= "પ્રવેદન કર." તઓ उ=વળી ત્યારપછી,

ગાથાર્થ :

ત્થારપછી ગુરુને વંદન કરીને શિષ્ય કહે છે : ''તમને પ્રવેદન કરાચું, આદેશ આપો, સાધુઓને હું પ્રવેદન કરું" આ પ્રમાણે શિષ્ય કહે છે. ગુરુ કહે છે : ''પ્રવેદન કર." વળી ત્યારપછી,

ક્ષે છે. સંસ્

वन्दित्वा भणति ततः, किमित्याह-'युष्माकं प्रवेदितं सन्दिशत साधूनां प्रवेदयामि' एवं भणति शिष्यः, अत्रान्तरे गुरुराह 'प्रवेदय', ततस्तु=तदनन्तरमिति गाथार्थः ॥१३४३॥

ડીસ્પર્શ :

ત્યારપછી વંદન કરીને કહે છે=ગુરુને શિષ્ય કહે છે. શું કહે છે ? એથી કહે છે – ''તમને પ્રવેદન કરાયું, આદેશ આપો, સાધુઓને હું પ્રવેદન કરું'' આ પ્રમાણે શિષ્ય કહે છે. એ અવસરે ગુરુ કહે છે : ''પ્રવેદન કર.'' વળી ત્યારપછી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ‼૧૩૪૩॥

અવતરણિકા ઃ

किमित्याह –

અવતરણિકાર્થ :

```
પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે વળી ત્યારપછી, શિષ્ય શું કરે છે ? એથી કહે છે –
```

```
वंदित्तु णमोकारं कडूंतो सो गुरुं पयक्खिणइ ।
सो वि अ देवाईणं वासे दाऊण तो पच्छा ॥१३४४॥
```

અન્વચાર્થઃ

वंदित्तु=વંદીને=ત્યારપછી ગુરુને વંદીને, णमोक्कारं कडुंतो सो=નવકારને બોલતો તે=શિષ્ય, गुरुं=ગુરુને पयक्खिणइ=પ્રદક્ષિણા કરે છે. सो वि अ=અને તે પણ=ગુરુ પણ, देवाईणं वासे दाऊण=દેવાદિને વાસોને આપીને=દેવ વગેરેની વાસક્ષેપથી પૂજા કરીને, तो पच्छा=ત્યારપછી,

ગાથાર્થ :

ત્યારપછી ગુરુને વંદન કરીને નવકારને બોલતો શિષ્ય ગુરુને પ્રદક્ષિણા આપે છે. અને ગુરુ પણ દેવ વગેરેની વાસક્ષેપથી પૂજા કરીને ત્યારપછી,

वन्दित्वा नमस्कारमाकर्षन् सः=शिष्यः गुरुं प्रदक्षिणीकरोति, सोऽपि च गुरुर्देवादीनां वासान् दत्त्वा, ततः=तदनन्तरं पश्चादिति गाथार्थ: ॥१३४४॥

રીકાર્થ :

ગુરુને વંદન કરીને નવકારને બોલતો તે=શિષ્ય, ગુરુને પ્રદક્ષિણા કરે છે. અને તે ગુરુ પણ દેવાદિને વાસોને આપીને≕દેવ વગેરેની વાસક્ષેપથી પૂજા કરીને, ત્યારપછી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ∥૧૩૪૪॥

અવતરશિકા ઃ

किमित्याह -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે ગુરુ પણ દેવાદિની વાસક્ષેપથી પૂજા કરીને ત્યારપછી, શું કરે છે ? એથી કહે છે –

ગાથા :

सीसम्मि पक्खिवंतो भणाइ तं गुरुगुणेहिं वड्ढाहि । एवं तु तिण्णि वारा उवविसइ तओ गुरू पच्छा ॥१३४५॥

અન્વચાર્થ ઃ

सीसम्मि पक्खिवंतो तं भणाइ=શિર ઉપર પ્રક્ષેપ કરતા તેને કહે છે=ત્યારપછી શિષ્યના મસ્તક ઉપર વાસક્ષેપ નાખતા ગુરુ શિષ્યને કહે છે : गुरुगुणेहिं बड्ढाहि=''ગુરુ ગુશો વડે વધ.'' एवं तु तिण्णि वारा=આ રીતે જ ત્રણ વાર=ઉપરમાં બતાવ્યું એ રીતે જ ગુરુ ત્રણ વાર કરે છે, तओ=ત્યારપછી गुरू=ગુરુ उवविसइ= બેસે છે. पच्छा=પછી,

ગાથાર્થ :

ત્થારપછી શિષ્યના મસ્તક ઉપર વાસક્ષેપ નાખતા ગુરુ શિષ્યને કહે છે : ''ગુરુ ગુણો વડે વધ." આ રીતે જ ગુરુ ત્રણ વાર કરે છે, ત્થારપછી ગુરુ બેસે છે. ત્થારપછી,

રીકા ઃ

शिरसि प्रक्षिपन् वासान् भणति तं साधुं 'गुरुगुणैर्वर्द्धस्वं'इति, एवमेव त्रीन् वारान् एतद्, उपविशति ततः=तदनन्तरं गुरुः, पश्चादिति गाथार्थः ॥१३४५॥

રીકાર્થ :

શિર ઉપર વાસોને પ્રક્ષેપ કરતા=શિષ્યના મસ્તક ઉપર વાસક્ષેપ નાખતા ગુરુ, તે સાધુને≕ગણધરપદને સ્વીકારતા અનુયોગી આચાર્યને, ''ગુરુ ગુણો વડે વધ≕જ્ઞાનાદિ ઘણા ગુણો વડે તું વૃદ્ધિ પામ'' એ પ્રમાણે કહે છે. આ રીતે જ ત્રણ વાર આ છે=ઉપરમાં બતાવ્યું એ રીતે જ શિષ્યના મસ્તક ઉપર વાસક્ષેપ નાખતા ગુરુ ''ગુરુ ગુણો વડે વધ'' એ પ્રકારે કથન ત્રણ વાર કરે છે.

ત્યારપછી ગુરૂ બેસે છે. પછી, એ પ્રમાશે ગાથાર્થ છે. ‼૧૩૪૫ી

ગાથા :

सेसं जह सामइए दिसाइअणुजाणणाणिमित्तं तु । णवरं इह उस्सग्गो उवविसइ तओ गुरुसमीवे ॥१३४६॥

અન્વચાર્થ :

सेसं=શેષ=ત્યારપછી કરવાની શેષ વિધિ, जह सामइए=જે પ્રમાશે સામાયિકમાં છે, (તે પ્રમાશે અહીં જાણવી.) णवरं तु=વળી ફક્ત दिसाइअणुजाणणाणिमित्तं=દિગાદિની અનુજ્ઞાના નિમિત્તે इह=અહીં उस्सग्गो= કાયોત્સર્ગ થાય છે. तओ=ત્યારપછી गुरुसमीवे=ગુરુની સમીપમાં उवविसइ=(તે સાધુ) બેસે છે.

ગાથાર્થ :

ત્યારપછી કરવાની શેષ વિધિ જે પ્રમાણે સામાચિકમાં છે, તે પ્રમાણે અહીં જાણવી. વળી ફક્ત દિગાદિની અનુજ્ઞાના નિમિત્તે અહીં કાચોત્સર્ગ થાચ છે. ત્યારપછી ગુરુની પાસે તે સાધુ બેસે છે.

ડીકા ઃ

शेषं-प्रादक्षिण्यादि यथा सामायिके तथैव द्रष्टव्यं, दिगाद्यनुज्ञानिमित्तं तु नवरमिह कायोत्सर्गो नियमत एव, उपविशति ततो गुरुसमीपे स साधुरिति गाथार्थ: ॥१३४६॥

રીકાર્શ :

પ્રાદક્ષિણ્યાદિ શેષ જે રીતે સામાયિકમાં છે=મુમુક્ષુને પ્રવ્રજ્યાના પ્રદાનમાં વિધિ છે, તે રીતે જ જાણવું≕ આચાર્યને પ્રસ્તુત ગણની અનુજ્ઞાના પ્રદાનમાં વિધિ જાણવી, અર્થાત્ અસ્ખલિત નવકારને બોલતો તે ઉપયુક્ત શિષ્ય પ્રદક્ષિણાને કરે છે અને આચાર્યાદિ સર્વ સાધુઓ તે શિષ્યના મસ્તક ઉપર વાસક્ષેપ નાખે છે, એમ પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં પૂર્વે ગાથા ૧પ૦ અને ગાથા ૧પ૧ના પૂર્વાર્ધમાં બતાવેલ છે, તે રીતે જ જાણવું.

વળી ફક્ત દિગાદિની અનુજ્ઞાના નિમિત્તે અહીં≕ગણાનુજ્ઞાની વિધિની પૂર્ણાહુતિ થયા પછી ગણાનુજ્ઞાના પ્રસ્તાવમાં, નિયમથી જ કાયોત્સર્ગ થાય છે. ત્યારપછી તે સાધુ ગુરુની સમીપમાં બેસે છે≕જે સાધુને ગુરુએ ગણની અનુજ્ઞા આપી તે અનુયોગી આચાર્યરૂપ સાધુ ગુરુ પાસે બેસે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ‼૧૩૪૬‼

ગાથા ઃ

दिंति अ तो वंदणयं सीसाई तओ गुरू वि अणुसडि़ं । दोण्ह वि करेड़ तह जह अण्णो वि अ बुज्झई कोई ॥१३४७॥

અન્વચાર્થઃ

तो अ=અને ત્યારપછી सीसाई=શિષ્યાદિ वंदणयं दिंति=વંદનકને આપે છે=તે નવા ગણધર આચાર્યને વંદન કરે છે, तंओ=ત્યારપછી गुरू वि=ગુરુ પણ दोण्ह वि=બંનેની પણ=ગચ્છ અને ગણધર એ બંનેની પણ, अणुसट्टिं=અનુશાસ્તિને तह=તે રીતે करेइ=કરે છે, जह=જે રીતે अण्णो वि कोई=અન્ય પણ કોઈક बुज्झई=બોધ પામે. ★ ગાથાના ચોથા પાદમાં રહેલ 'अ' પાદપૂર્તિમાં છે.

ગાશાર્થ :

અને ત્યારપછી શિષ્ય વગેરે તે નવા ગણધર આચાર્ચને વંદન કરે છે, ત્યારપછી ગુરૂ પણ ગચ્છ અને ગણઘર એ બંનેને પણ અનુશાસ્તિ તે રીતે આપે છે, જે રીતે અન્ય પણ કોઈક જીવ પ્રતિબોધ પામે. रीहाः :

ददति च ततो वन्दनं शिष्यादयः सर्वं एव, ततो गुरुखनुशास्ति मौलः द्वयोरपि गच्छगणधरयोः करोति तथा संवेगसारं, यथाऽन्योऽपि च सत्त्वो बध्यते कश्चिदिति गाथार्थः ॥१३४७॥

<u> ଥି</u>କାର୍ଥ :

અને ત્યારપછી શિષ્યાદિ સર્વે જ વંદનને આપે છે=નવા ગણધર આચાર્યને વંદન કરે છે. ત્યારપછી મુલ ગુરુ પણ ગચ્છ અને ગણધર બંનેની પણ અનુશાસ્તિને તે રીતે સંવેગસાર કરે છે, જે રીતે અન્ય પણ કોઈક સત્ત્વ બોધ પામે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. II૧૩૪૭II

અવતરણિકા :

गणधरानुशास्तिमाह ---

અવતરણિકાર્થ :

ગણધરની અનુશાસ્તિને કહે છે -

ભાવાર્શ :

પર્વગાથામાં કહ્યું કે ત્યારપછી મુલ ગુરૂ ગચ્છ અને ગણધર બંનેને પણ અનુશાસ્તિ આપે છે. તેથી હવે પ્રથમ ગણધરની અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ ગ્રંથકાર ગાથા ૧૩૫૪ સુધી બતાવે છે –

ગાથા :

उत्तममिअं पयं जिणवरेहिं लोगत्तमेहिं पण्णत्तं । उत्तमफलसंजणयं उत्तमजणसेविअं लोए ॥१३४८॥

અન્વચાર્થ :

लोगत्तमेहिं जिणवरेहिं पण्णत्तं= सो क्षेत्तम એवा किनवर वडे प्रज्ञप्त એवुं इअं पयं= आ ५६= 'गण ५२' પદ, उत्तमं=ઉત્તમ છે. (ગણધરપદ ઉત્તમ કેમ છે ? તેથી કહે છે –) उत्तमफलसंजणयं=ઉત્તમ ફળનું સંજનક છે. लोए उत्तमजणसेविअं≠લોકમાં ઉત્તમ જનોથી સેવિત છે.

ગાશાર્થ :

લોકોત્તમ એવા જિનવર વડે પ્રરૂપાયેલું એવું આ 'ગણઘર' પદ ઉત્તમ છે, ઉત્તમ ફળને પેદા કરનારું છે, લોકમાં ઉત્તમ જ્નોથી સેવાચેલું છે.

રીકા :

उत्तममिदं गणधरपदं जिनवरैलेकिोत्तमैर्भगवद्भिः प्रज्ञप्तम्, उत्तमफलसञ्जनकं=मोक्षजनकमित्यर्थः, उत्तमजनसेवितं गणधराणामुत्तमत्वात् लोक इति गाथार्थः ॥१३४८॥

ટીકાર્થ ઃ

લોકોત્તમ એવા જિનવર વડે≕ભગવાન વડે, પ્રજ્ઞપ્ત=પ્રરૂપાયેલું, એવું આ 'ગણધર' પદ ઉત્તમ છે. ગણધરપદ ઉત્તમ કેમ છે ? તેથી કહે છે – ઉત્તમ ફળનું સંજનક છે≕મોક્ષનું જનક છે, લોકમાં ઉત્તમ જનોથી સેવિત છે; કેમ કે ગણધરોનું ઉત્તમપણું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

આ 'ગણધર' પદ લોકોત્તમ એવા ભગવાને પ્રરૂપેલું છે, માટે ઉત્તમ છે. વળી સમ્યગ્ પાલન કરાયેલું આ ગણધરપદ મોક્ષરૂપ ઉત્તમ ફળને પેદા કરનારું છે, માટે ઉત્તમ છે.

અહીં વિશેષ એ છે કે તીર્થકરો સમવસરણમાં પ્રતિબોધ પામેલા જીવોને પ્રથમ દીક્ષા આપે છે, ત્યારપછી **उप्पमेई वા** ઇત્યાદિ ત્રિપદી આપે છે, તે ત્રિપદી દારા તે મહાપ્રજ્ઞાવાળા સાધુઓ અંતર્મૂહુર્તમાં દાદશાંગીની રચના કરે છે, ત્યારપછી તીર્થંકર તેઓને અનુયોગની અનુજ્ઞા આપે છે, અને પછી તરત ગણની અનુજ્ઞા આપીને તે સાધુઓને ગણધરપદ પર સ્થાપન કરે છે. આથી પરંપરાથી આપણને પ્રાપ્ત થયેલું આ ગણધરપદ લોકોત્તમ એવા ભગવાને પ્રરૂપેલું છે.

વળી, ભગવાનના શિષ્ય એવા ગૌતમાદિ ગણધરો લોકમાં ઉત્તમ પુરુષ હતાં, તેથી આ ગણધરપદ લોકમાં ઉત્તમ પુરુષોથી સેવાયેલું છે, માટે ઉત્તમ છે. આથી આવા ઉત્તમ ગણધરપદને સ્વીકારીને આ નવા ગણધર આચાર્યે આ પદની સ્હેજ પણ મ્લાનિ થાય તેવી પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ નહીં.

એ પ્રકારની અનુશાસ્તિ મૂલ ગુરુ નવા ગણધર આચાર્યને આપે છે. 11૧૩૪૮1

ગાથા :

धण्णाण णिवेसिज्जइ धण्णा गच्छंति पारमेअस्स । गंतुं इमस्स पारं पारं वच्चंति दुक्खाणं ॥१३४९॥

અન્વચાર્થ :

धण्णाण णिवेसिज्जइ=ધન્યોમાં નિવેશાય છે=ધન્ય એવા સાધુઓમાં આ ગણધરપદ સ્થપાય છે, धण्णा एअस्स पारं गच्छंति=ધન્યો આના પારને પામે છે=ધન્ય એવા સાધુઓ ગણધરપદના પારને પામે છે, इमस्स=આના=ગણધરપદના, पारं गंतुं=પારને પામીને दुक्खाणं पारं=દુઃખોના પારને वच्चंति=પામે છે.

ગાથાર્થ :

ધન્ય એવા સાધુઓમાં આ ગણધરપદ સ્થપાય છે, ધન્ય એવા સાધુઓ ગણધરપદના પારને પામે છે, ગણધરપદના પારને પામીને દુ:ખોના પારને પામે છે.

રીકા ઃ

धन्यानां निवेश्यते एतद्, धन्या गच्छन्ति पारमेतस्य पदस्य, गत्वाऽस्य विधिना पारं, पारं व्रजन्ति दुःखानां=सिद्ध्यन्तीति गाथार्थः ॥१३४९॥

રીકાર્થ :

ધન્યોમાં આ નિવેશાય છે=ધન્ય એવા સાધુઓમાં ગણધરપદ સ્થપાય છે. ધન્યો≕ધન્ય એવા સાધુઓ, આ પદના≕ગણધરપદના, પારને પામે છે, વિધિથી આના=ગણધરપદના, પારને પામીને દુઃખોના પારને પામે છે=સિદ્ધ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

ગણધરપદ ઉત્તમ હોવાથી ગમે તેવા સાધુઓમાં ગણધરપદનું સ્થાપન કરાતું નથી, પરંતુ અનેક ગુણોથી યુક્ત એવા ધન્ય સાધુઓમાં જ ગણધરપદનું સ્થાપન કરાય છે.

વળી આ ગણધરપદનો પાર ધન્ય પુરુષો પામે છે અર્થાત્ ઉચિત જ્ઞાનાદિ ગુણોની વૃદ્ધિ થાય તે રીતે આખા ગચ્છને યોગમાર્ગમાં પ્રવર્તાવીને ગણધરપદની મર્યાદાને નિષ્ઠા સુધી ધન્ય સાધુઓ વહન કરે છે. વળી જે ધન્ય સાધુઓ ગણધરપદની મર્યાદાના પારને પામે છે, તેઓ સર્વ દુઃખોના પારને પામે છે અર્થાત્ સંસારનો શીઘ્ર અંત કરીને મોક્ષે જાય છે.

આશય એ છે કે ગણધર આચાર્ય પોતાના ગણધરપદના વહનકાળમાં, અત્યંત અપ્રમાદપૂર્વક આખા ગચ્છને યોગમાર્ગમાં પ્રવર્તાવે છે તેનાથી બંધાયેલા પુણ્યના બળથી, તેમ જ પોતે જે યોગમાર્ગ સેવેલ છે તેનાથી પોતાના આત્મામાં પડેલા સંસ્કારોના બળથી અને ગચ્છને યોગમાર્ગમાં પ્રવર્તાવવા દ્વારા ગચ્છના સાધુઓને જે ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરાવેલ તેનાથી પોતાના આત્મામાં પડેલા સંસ્કારોના બળથી; જેમ ગૌતમાદિ ગણધરો ગણધરપદનું સમ્યગ્ વહન કરીને સર્વ દુઃખોનો અંત કરીને સિદ્ધ થયા, તેમ તે મહાત્મા પણ ગણધરપદનું સમ્યગ્ વહન કરીને સર્વ દુઃખોનો અંત કરીને સિદ્ધ થયા છે.

વળી ગૌતમાદિ ગણધરો ગણધરપદનું સમ્યગ્ વહન કુરીને આ ભવમાં જ સિદ્ધ થયા, તે રીતે સુધર્માસ્વામી ગણધરની પાટે આવેલા કેટલાક સાધુઓ પણ ગણધરપદને નિષ્ઠાપૂર્વક વહન કરીને તે ભવમાં જ સિદ્ધ થયા; પરંતુ જે સાધુઓ ગણધરપદને નિષ્ઠાપૂર્વક વહન કરવા છતાં આ ભવમાં સિદ્ધ થયા નહીં, તેઓ પણ ઉત્તમ એવા ગણધરપદના સમ્યગ્ સેવનરૂપ પ્રબળ કારણથી થોડા ભવોમાં અવશ્ય સિદ્ધ થાય છે.

આ પ્રકારની હિતશિક્ષા મૂલ ગુરુ નવા ગણધર આચાર્યને આપે છે. II૧૩૪૯II

সাথা :

संपाविऊण परमे णाणाई दुहिअतायणसमत्थे । भवभयभीआण दढं ताणं जो कुणइ सो धण्णो ॥१३५०॥

અન્વચાર્થ :

दुहिअतायणसमत्थे परमे णाणाई संपाविऊण=દુઃખિતોના ત્રાણમાં સમર્થ એવા પરમ જ્ઞાનાદિને સંપ્રાપ્ત કરીને जो=જે भवभयभीआण=ભવના ભયથી ભીતોના=ડરેલા જીવોના, दढं ताणं कुणइ=દઢ ત્રાણને કરે છે=અત્યંત રક્ષણ કરે છે, सो धण्णो=તે ધન્ય છે.

ગાચાર્ચ :

દુઃખી જીવોનું રક્ષણ કરવામાં સમર્થ એવા પરમ જ્ઞાનાદિને પ્રાપ્ત કરીને જે ગણધર ભવના ભરાશી ડરેલા જીવોનું અત્યંત રક્ષણ કરે છે, તે ગણધર ઘન્ચ છે.

રીકા ઃ

सम्प्राप्य परमान्=प्रधानान् ज्ञानादीन् गुणान् दुःखितत्राणसमर्थान्, किमित्याह-भवभयभीतानां प्राणिनां दृढं त्राणं यः करोति, स धन्यो=महासत्त्व इति गाथार्थः ॥१३५०॥

ટીકાર્થ ઃ

દુઃખિતોના ત્રાણમાં સમર્થ=દુઃખી જીવોનું રક્ષણ કરવામાં સમર્થ, એવા પરમ=પ્રધાન, જ્ઞાનાદિ ગુણોને સંપ્રાપ્ત કરીને, શું ? એથી કહે છે – જે ભવના ભયથી ભય પામેલા પ્રાણીઓના દઢ ત્રાણને=અત્યંત રક્ષણને, કરે છે, તે ધન્ય છે=મહાસત્ત્વવાળા છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સંસારના દુઃખોથી દુઃખી થયેલા જીવોનું રક્ષણ કરવામાં સમર્થ એવા પ્રધાન જ્ઞાનાદિ ગુણોને તેં પ્રાપ્ત કર્યા છે; અને આ ગચ્છના સાધુઓ સંસારના દુઃખોથી ભય પામેલા છે, માટે જ સંસારથી મુક્ત થવા તેઓએ સંયમ ગ્રહણ કર્યું છે, તેથી આ ગચ્છને યોગમાર્ગમાં પ્રવર્તાવીને જે ગણધર આ સાધુઓનું સંસારથી રક્ષણ કરે છે, તે ગણધર મહાસત્ત્વશાળી અને ધન્ય છે. આથી રત્નત્રયીની વૃદ્ધિ થાય તે રીતે આખા ગચ્છને સર્વ ઉચિત પ્રવૃત્તિમાં પ્રવર્તાવીને તું ગણધરપદની મર્યાદાને સમ્યગ્ વહન કરીશ તો, આ સાધુઓનું સંસારથી રક્ષણ થશે અને સાધુઓનું સંસારથી રક્ષણ થશે તો તું પણ ધન્ય બનીશ.

આ પ્રકારનો હિતોપદેશ મૂલ ગુરુ નવા ગણધર આચાર્યને આપે છે. II૧૩૫૦ા

ગાશા :

अण्णाणवाहिंगहिआ जड़ वि न सम्मं इहाउरा होंति । तह वि पुण भावविज्जा तेसिं अवर्णिति तं वाहिं ॥१३५१॥

અન્વચાર્થઃ

जइ वि=જોકે इह=અહીં=સંયમજીવનમાં, अण्णाणवाहिगहिआ=અજ્ઞાનવ્યાધિથી ગૃહીત એવા સાધુઓ सम्मं आउरा=સમ્યગ્ આતુર=વ્યાધિનો નાશ કરવા માટે ચિકિત્સા કરવામાં સમ્યક્ તત્પર, न होंति=થતા નથી. तह वि=તોપણ भावविज्जा पुण=વળી ભાવવૈદ્યો तेसिं=તેઓના=અજ્ઞાનવ્યાધિવાળા સાધુઓના, तं वाहिं=તે વ્યાધિને अवणिति=દૂર કરે છે.

ગાથાર્થ :

જોકે સંચમજીવનમાં અજ્ઞાનરૂપી વ્યાધિથી ગ્રહણ કરાયેલા સાધુઓ વ્યાધિનો નાશ કરવા માટે ચિકિત્સા કરવામાં સમ્ચક્ તત્પર થતા નથી, તોપણ વળી ભાવયૈધો અજ્ઞાનવ્યાધિવાળા સાધુઓના તે વ્યાધિને દૂર કરે છે.

રીકા :

अज्ञानव्याधिगृहीताः सन्तो यद्यपि न सम्यगिहाऽऽतुरा भवन्ति, व्याधिदोषात्, तथापि पुनर्भाववैद्या-स्तात्त्विकास्तेषामपनयन्ति व्याधि-अज्ञानलक्षणमिति गाथार्थः ॥१३५१॥

ટીકાર્થ :

જોકે અહીં=સંયમજીવનમાં, અજ્ઞાનરૂપી વ્યાધિથી ગ્રહણ કરાયેલા છતા સાધુઓ, સમ્યગ્ આતુર=વ્યાધિનો નાશ કરવા માટે ચિકિત્સા કરવામાં સમ્યગ્ તત્પર, થતા નથી; કેમ કે વ્યાધિનો દોષ છે. તોપણ વળી તાત્ત્વિક એવા ભાવવૈદ્યો તેઓના=અજ્ઞાનરૂપી વ્યાધિવાળા સાધુઓના, અજ્ઞાનસ્વરૂપ વ્યાધિને દૂર કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વળી મૂલ ગુરુ નવા ગણધરને અનુશાસ્તિ આપતાં કહે છે કે ગચ્છના આ સાધુઓએ ભાવરોગ મટાડવા માટે સંયમ ગ્રહણ કર્યું છે; આમ છતાં અજ્ઞાનરૂપી વ્યાધિથી ગ્રહણ કરાયેલા આ સાધુઓ સમ્યગ્ આતુર થતા નથી અર્થાત્ ભાવરોગ મટાડવા માટે કેવી ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ ? તેનો બોધ નહીં હોવાથી વારંવાર મોહની વૃદ્ધિ થાય તેવી પ્રવૃત્તિ કરે છે; કેમ કે તેઓમાં અજ્ઞાનરૂપી વ્યાધિનો દોષ છે; તોપણ તાત્ત્વિક એવા ભાવવૈદ્યો તે ભાવરોગ મટાડવાના અર્થી સાધુઓનો અજ્ઞાનરૂપી વ્યાધિ દૂર કરે છે, જેથી તેઓ સમ્યગ્ કિયારૂપી ઔષધનું સેવન કરીને ભાવરોગથી મુક્ત થાય છે.

આથી ભાવવૈદ્ય એવા તારે આ ગચ્છના જીવોની અજ્ઞાનરૂપી વ્યાધિનો નાશ કરવો જોઈએ અને તેઓ સંયમની ક્રિયાઓ સમ્યક્ કરનારા થાય તે રીતે તેઓને યોગમાર્ગમાં પ્રવર્તાવવા જોઈએ, જેથી તેઓ પોતાની અજ્ઞાનરૂપી વ્યાધિને દૂર કરીને સમ્યક્ ચિકિત્સારૂપી ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવા દ્વારા ક્રમે કરીને સંપૂર્ણ ભાવરોગનો ઉચ્છેદ કરી શકે.

આ પ્રકારનો ઉપદેશ મૂલ ગુરુ નવા ગણધર આચાર્યને આપે છે. !!૧૩૫૧!!

ગાથા :

ता तंऽसि भावविज्जो भवदुक्खनिवीडिया तुहं एए । हंदि सरणं पवण्णा मोएअव्वा पयत्तेणं ॥१३५२॥

અન્વચાર્થઃ

ता=તે કારણથી तं भावविज्जो असि=તું ભાવવૈદ્ય છે. भवदुक्खनिवीडिया एए=ભવના દુઃખોથી નિપીડિત આ=સાધુ આદિ, तुहं सरणं=તારા શરણને पवण्णा=પ્રપન્ન છે=પ્રાપ્ત થયેલા છે, पयत्तेणं=પ્રયં^દિ **मोएअव्वा**=મૂકાવવા જોઈએ≕તારા વડે આ સાધુ આદિને સંસારના દુઃખોથી મુક્ત કરાવવા જોઈએ. ★ 'हंदि' અવ્યય ઉપપ્રદર્શનમાં છે.

ગાથાર્થ :

તે કારણથી તું ભાવયેધ છે. ભવના દુઃખોથી નિપીડિત સાધુ આદિ તારા શરણને પ્રાપ્ત થયેલા છે, પ્રયત્નથી તારા વડે આ સાધુ આદિને સંસારના દુઃખોથી મુક્ત કરાવવા જોઈએ.

રીકા :

तत्त्वमसि भाववैद्यो वर्त्तसे, भवदुःख्रनिपीडिताः सन्तस्तवैते=साध्वादयः हन्दि शरणं प्रपन्नाः प्रव्रज्यादिप्रतिपत्त्या, मोचयितव्याः प्रयत्नेन-सम्यक्त्वकारणेनेति गाथार्थः ॥१३५२॥

★ ''**સાધ્વા**दિ:''માં **'આ**दિ' પદથી સાધ્વીનું ગ્રહણ છે.

★ ''પ્રવ્નज्यादिप्रतिपत्त्त्या''માં 'आदि' પદથી અનુશાસન, ગચ્છવાસાદિનો સંગ્રહ છે.

ટીકાર્થ ઃ

તે કારણથી=જે કારણથી સમ્યગ્જ્ઞાનાદિ ગુણોવાળો હોવાથી તને ગણધરપદે સ્થાપન કરવામાં આવે છે તે કારણથી, તું ભાવવૈદ્ય છે≕વર્તે છે, ભવના દુઃખોથી નિપીડિત છતા આ=સાધુ આદિ, પ્રવ્રજ્યા આદિની પ્રતિપત્તિ દ્વારા તારા શરણને પ્રાપ્ત થયેલા છે. સમ્યક્ત્વના કારણરૂપ પ્રયત્નથી≕સમ્યક્પણાના કરાવણરૂપ પ્રયત્નથી=તેઓ પાસે સમ્યક્પણે પ્રવૃત્તિ કરાવવારૂપ પ્રયત્નથી, મૂકાવવા જોઈએ≕તારા વડે આ સાધુ આદિ સંસારના દુઃખોથી મુક્ત કરાવવા જોઈએ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભાવવૈદ્યો અજ્ઞાનરૂપી વ્યાધિથી ગ્રહશ કરાયેલા જીવોનો અજ્ઞાનરૂપી વ્યાધિ દૂર કરે છે, તે કારણથી તું ભાવવૈદ્ય છે; કેમ કે તું શાસ્ત્રોના પારને પામેલો છે, તેથી તું ગણધરપદને વહન કરવા સમર્થ છે, તેમ જ તું ગચ્છના સાધુઓનું અજ્ઞાન દૂર કરવા સમર્થ છે. અને સંસારના પરિભ્રમણના દુઃખોથી પીડાયેલા આ જીવો પ્રવ્રજ્યા વગેરે સ્વીકારવા દ્વારા તારા શરણે આવેલા છે, માટે અજ્ઞાનના નાશને અનુકૂળ સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ તેઓ પાસે કરાવવારૂપ પ્રયત્નથી તારે તેઓને ભાવવ્યાધિથી છોડાવવા જોઈએ.

આ પ્રકારનું અનુશાસન મૂલ ગુરુ નવા ગણધર આચાર્યને આપે છે. II**૧૩૫૨**II

ગાથા :

मोएइ अप्पमत्तो परहिअकरणम्मि णिच्चमुज्जुत्तो । भवसोक्खापडिबद्धो पडिबद्धो मोक्खसोक्खम्मि ॥१३५३॥

રમન્વચાર્થ :

भवसोक्खापडिबद्धो=ભવના સૌખ્યમાં અપ્રતિબદ્ધ, मोक्खसोक्खम्मि पडिबद्धो=મોક્ષના સૌખ્યમાં પ્રત્િંદ્ધ, परहिअकरणम्मि णिच्चं उज्जुत्तो=પરહિતકરણમાં નિત્ય ઉદ્યુક્ત, अप्पमत्तो=અપ્રમત્ત એવા

ગાથાર્થ :

સંસારના સુખમાં અપ્રતિબદ્ધ, મોક્ષના સુખમાં પ્રતિબદ્ધ, પરનું હિત કરવામાં નિત્ય ઉદ્યુક્ત, અપ્રમત્ત એવા ગણધર શરણે આવેલા સાદ્યુ આદિને ભવના દુ:ખોથી છોડાવે છે.

કીકા :

मोचयति चाऽप्रमत्तः सन् परहितकरणे नित्योद्युक्तो य इति, भवसौख्याग्रतिबद्धो=निःस्यृहः, प्रतिबद्धो मोक्षसौख्ये, नाऽन्यत्रेति गाथार्थः ॥१३५३॥

ટીકાર્થઃ

અને ભવના સૌખ્યમાં અપ્રતિબદ્ધ=નિઃસ્પૃહ, મોક્ષના સૌખ્યમાં પ્રતિબદ્ધ, અન્યત્ર નહીં=મોક્ષના સુખથી બીજા કોઈ સ્થાને પ્રતિબદ્ધ નહીં એવા, પરનું હિત કરવામાં નિત્ય ઉદ્યુક્ત, અપ્રમત્ત છતા જે છે=જે ગણધર છે, મૂકાવે છે=તે ગણધર શરશે આવેલા સાધુ આદિને ભવના દુઃખોથી છોડાવે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે ગણધર અપ્રમાદી હોય, અન્ય જીવોનું હિત કરવામાં હંમેશાં ઉદ્યમશીલ હોય, વળી જેઓ સંસારના સુખમાં પ્રતિબંધ વગરના હોય અર્થાત્ સાંસારિક સુખોમાં સર્વથા સ્પૃહા વગરના હોય, અને મોક્ષના સુખમાં પ્રતિબંધવાળા હોય અર્થાત્ જેઓનું ચિત્ત સર્વથા સંગ વગરના મોક્ષમાં પ્રતિબદ્ધ હોય, મોક્ષ સિવાય બીજે ક્યાંય જેઓનું ચિત્ત પ્રતિબદ્ધ ન હોય; તેવા ગણધર શાસ્ત્રોના પારમાર્થિક બોધવાળા હોવાને કારણે શરણે આવેલા સાધુ-સાધ્વીઓને ભાવરોગથી મુક્ત કરાવી શકે છે. માટે તારે પણ આ સાધુઓને અત્યંત અપ્રમાદપૂર્વક મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવર્તાવવા જોઈએ.

આ પ્રકારની અનુશાસ્તિ મૂલ ગુરુ નવા ગણધર આચાર્યને આપે છે. II૧૩૫૩II

ગાથા :

ता एरिसो च्चिअ तुमं तह वि अ भणिओऽसि समयणीईए । णिअयावत्थासरिसं भवया णिच्चं पि,कायव्वं ॥१३५४॥

અન્વયાર્થ :

ता=તે કારણથી एसिसो च्चिअ=આવા પ્રકારનો જ=પૂર્વગાથામાં ગણધરના ગુણો બતાવ્યા એવા પ્રકારનો જ, तुमं=તું છે, तह वि अ=અને તોપણ समयणीईए=સમયની નીતિથી भणिओऽसि=તું કહેવાયો છે. भवया=તારે णिअयावत्थासरिसं=નિજક અવસ્થાસદેશ णिच्चं पि=નિત્ય પણ कायव्वं=કરવું જોઈએ.

ગાથાર્થ :

તે કારણથી પૂર્વગાથામાં ગણધરના ગુણો બતાવ્યા એવા પ્રકારનો જ તું છે, અને તોપણ સમયની નીતિથી તું કહેવાચો છે. તારે પોતાની અવસ્થાસદૃશ નિત્ય પણ કરવું જોઈએ. શીકા ઃ

तदीदृश एव त्वं पुण्यवान्, तथापि च भणितोऽसि मया समयनीत्या करणेन, निजावस्थासदृशं कुशलमेव भवता नित्यमपि कर्त्तव्यं, नाऽन्यदिति गाथार्थ: ॥१३५४॥

ટીકાર્થઃ

તે કારણથી=જે કારણથી પૂર્વમાં વર્ણન કર્યું એ રીતે ગણધર શરણે આવેલા સાધુઓને સંસારથી છોડાવે છે તે કારણથી, આવા પ્રકારનો જ=પૂર્વગાથામાં ગણધરના ગુણો બતાવ્યા એવા પ્રકારનો જ, તું પુણ્યવાળો છે, અને તોપણ કરણરૂપ સમયની નીતિથી=નવા ગણધરને અપાયેલ અનુશાસન પોતાના કર્તવ્યોમાં દઢ પ્રવૃત્તિનું સાધન બને એવી શાસ્ત્રની મર્યાદાથી, મારા વડે તું કહેવાયો છે. તારે નિજ અવસ્થાની સદેશ કુશલ જ=તારી પોતાની ગણધરપદની અવસ્થાતુલ્ય કુશલ જ કાર્ય, નિત્ય પણ કરવું જોઈએ. અન્ય નહીં, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં વર્શન કર્યું તેવા ગુજ્ઞોવાળો તું ભાવવૈદ્ય છે. માટે તું પુજ્યશાળી છે; કેમ કે શાસ્ત્રાધ્યયન કરીને તું ઘણા જીવોને યોગમાર્ગમાં પ્રવર્તાવવાની શક્તિવાળો થયો છે, તેથી તું સ્વયં જ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનાર હોવાથી તને અનુશાસ્તિ આપવાની જરૂર નથી; તોપણ અનુશાસ્તિના સાધનભૂત એવી શાસ્ત્રની મર્યાદાથી મારા વડે તને આ અનુશાસ્તિ અપાઈ છે.

આ પ્રમાણે કહીને મૂલ ગુરુ આ નવા ગણધર ગુરુની ઉપબૃંહણા કરે છે, અને અંતે સારરૂપે મૂલ ગુરુ કહે છે કે તારે તારા ગણધરપદની મર્યાદાને અનુરૂપ કુશલ જ કાર્ય હંમેશાં પણ કરવું જોઈએ.

આનાથી એ ફલિત થાય કે ગણધરપદ સ્વીકારીને ગણધરે, ગચ્છના સર્વ સાધુઓ સંસારથી શીધ્ર પાર પામે તે પ્રકારનું કુશળ કાર્ય સદા કરવું જોઈએ, ક્યારેક કરવું જોઈએ એમ નહીં.

ગુરુની આવા પ્રકારની અનુશાસ્તિનું શ્રવણ કરીને ગચ્છના યોગ્ય જીવો પોતાના ઉચિત કૃત્યમાં સદા ઉત્સાહિત રહે છે અને આ નવા ગણધર પણ ગુરુના વચનનું સ્મરણ કરીને સદા અપ્રમત્ત થઈને ગચ્છના સર્વ જીવોને સંસારના દુઃખોથી છોડાવે છે. આ પ્રકારના શુભ આશયથી મૂલ ગુરુએ ગણધરને હિતશિક્ષા આપેલ છે. II૧૩૫૪II

અવતરણિકા ઃ

गच्छानुशास्तिमाह –

અવતરણિકાર્થ ઃ

ગચ્છની અનુશાસ્તિને કહે છે –

ભાવાર્થ :

ગાથા ૧૩૪૭માં કહેલ કે ત્યારપછી મૂલ ગુરુ પણ ગણધર અને ગચ્છ એ બંનેને પણ અનુશાસ્તિ આપે છે. તેથી ગાથા ૧૩૪૮થી ૧૩૫૪માં ગ્રંથકારે ગણધરની અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ બતાવ્યું, હવે ગાથા ૧૩૫૯ સુધી ગચ્છની અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ બતાવે છે – ગાથા :

तुब्भेहिं पि न एसो संसाराडविमहाकडिल्लंमि । सिद्धिपुरसत्थवाहो जत्तेण खणं पि मोत्तव्वो ॥१३५५॥

અન્વચાર્થઃ

तुब्भेहिं पि=તમારા વડે પણ=ગચ્છના સાધુઓ વડે પણ, संसाराडविमहाकडिल्लंमि=સંસારરૂપી અટવીના મહાગહનમાં सिद्धिपुरसत्थवाहो=સિદ્ધિરૂપી પુરના સાર્થવાહ એવા एसो=આ=ગણધર, जत्तेण=યત્નથી खणं पि=ક્ષણ પણ न मोत्तव्वो=भूકવા યોગ્ય નથી.

ગાથાર્થ :

તમારા વડે પણ સંસારરૂપી અટવીના મહાગહનમાં સિદ્ધિરૂપી નગરના સાર્થવાહ એવા ગણધર યત્નથી ક્ષણ પણ મૂકવા ચોગ્ચ નથી.

રીકા ઃ

युष्माभिरपि नैष गुरुः संसाराटवीमहाकडिल्ले=महागहने सिद्धिपुरसार्थवाहः, तत्राऽनपायनयनाद्, यत्नेन क्षणमपि मोक्तव्यो नेति वर्त्तत इति गाथार्थः ॥१३५५॥

રીકાર્થ :

તમારા વડે પણ=ગચ્છના સાધુઓ વડે પણ, ત્યાં અનપાયથી નયન હોવાથી≕સિદ્ધિરૂપી નગરમાં વિઘ્ન વગર લઈ જનારા હોવાથી, સંસારરૂપી અટવીના મહાગહનમાં=મહાસંકટમાં, સિદ્ધિરૂપી નગરના સાર્થવાહ એવા આ ગુરુ=નવા ગણધરરૂપ ગુરુ, યત્નથી ક્ષણ પણ મૂકવા યોગ્ય નથી. 'ન' એ પ્રકારે વર્તે છે=ગાથાના પ્રથમ પાદમાં રહેલ 'ન' ગાથાના ચોથા પાદમાં 'मोत्तव्વો' સાથે અનુવર્તન પામે છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગચ્છના સાધુઓને અનુશાસન આપતાં મૂલ ગુરુ કહે છે કે આ સંસારરૂપી અટવી મહાસંકટવાળી છે. જેવી રીતે કોઈક નગરમાં જવાની ઇચ્છાવાળો પુરુષ સાર્થવાહ સાથે હોય, તો ગહન અટવીથી પાર ઊતરી શકે છે, તેવી રીતે મોક્ષરૂપી નગરમાં જવાની ઇચ્છાવાળા સાધુને આ ગણધર સંસારરૂપી મહાગહન અટવીથી પાર ઉતારે તેવા છે; કેમ કે તેઓ ભગવાનના વચનના પરમાર્થને જાણનારા હોવાથી મોક્ષરૂપી નગરે જવાના અર્થી જીવોને સિદ્ધિપુરમાં વિઘ્નરહિત લઈ જવા માટે સમર્થ છે. માટે તમારે પણ આ મહાત્મા ગણધરને યત્નથી એક ક્ષણ પણ મૂકવા જોઈએ નહીં, અર્થાત્ તમે સંયમજીવનની જે કાંઈ પ્રવૃત્તિ કરો તે સર્વ, આ ગણધરની અનુજ્ઞાથી જ કરજો, જેથી તમારી તે પ્રવૃત્તિ સર્વજ્ઞવચનાનુસાર થશે, અને ગહન પણ સંસાર-અટવીનો તમે સુખે સુખે પાર પામી શકશો. **!!૧૩૫૫!!** ગાથા :

ण य पडिकूलेअव्वं वयणं एअस्स नाणरासिस्स । एवं गिहवासचाओ जं सफलो होइ तुम्हाणं ॥१३५६॥

અન્વયાર્થ ઃ

नाणरासिस्स य एअस्स=અને જ્ઞાનરાશિ એવા આના=જ્ઞાનના સમુદાય એવા આ ગણધરના, वयणं= વચનને ण पडिकूलेअव्वं=પ્રતિકૂળ કરવું જોઈએ નહીં; जं=જે કારણથી एवं=આ રીતે=આ ગણધરના વચન પ્રમાશે સર્વ પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે એ રીતે, तुम्हाणं=તમારો गिहवासचाओ=ગૃહવાસનો ત્યાગ सफलो=સફળ होइ=થાય છે.

ગાચાર્ચ :

અને જ્ઞાનના સમુદાય એવા આ ગણધરના વચનને પ્રતિકૂળ વર્તવું જોઇએ નહીં; જે કારણથી આ ગણધરના વચન પ્રમાણે સર્વ પ્રવૃત્તિ ક્રરવામાં આવે એ રીતે તમારો ગૃહવાસનો ત્યાગ સફળ થાય છે.

ટીકા ઃ

न च प्रतिकूलयितव्यमशक्त्या वचनमेतस्य ज्ञानराशेः गुरोः, एवं गृहवासत्यागः प्रव्रज्यया यत् सफलो भवति युष्माकम् आज्ञाराधनेनेति गाथार्थः ॥१३५६॥

રીકાર્થ :

અને જ્ઞાનના રાશિ એવા આ ગુરુના≕જ્ઞાનના સમુદાય એવા આ ગણધરરૂપ ગુરુના, વચનને અશક્તિથી=ગુરુ કહે છે તેવી પ્રવૃત્તિ કરવાની મારામાં શક્તિ નથી એ પ્રકારના વિચારરૂપ અશક્તિથી, પ્રતિકૂળ કરવું જોઈએ નહીં; જે કારણથી આ રીતે=ગણધર ગુરુના વચનને અનુકૂળ સર્વ પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે એ રીતે, તમારો પ્રવ્રજ્યા દ્વારા ગૃહવાસનો ત્યાગ આજ્ઞાના આરાધનથી સફળ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગચ્છના સાધુઓને અનુશાસ્તિ આપતાં મૂલ ગુરુ કહે છે કે આ તમારા ગણધર ગુરુ જ્ઞાનના ભંડાર છે, તેથી તેઓ તમારી શક્તિનું સમાલોચન કરીને તમારા આત્માનું હિત થાય તે રીતે જ પ્રવૃત્તિ કરવાનું તમને કહેશે, માટે તમે તેઓએ કહેલ કાર્ય કરવાની મારી શક્તિ નથી એમ વિચારીને, આ જ્ઞાનરાશિ ગુરુના વચનથી પ્રતિકૂળ કરશો નહીં; કેમ કે તમે પ્રવ્રજ્યાનો સ્વીકાર કરવા દ્વારા જે ગૃહવાસનો ત્યાગ કર્યો છે, તે ભગવાનની આજ્ઞાની આરાધના કરવાથી સફળ થાય છે, અને આ જ્ઞાનરાશિ ગુરુ તમને જે કાંઈ કહેશે તે ભગવાનના વચન અનુસાર જ હશે, તેથી તેમના વચનને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કરવાથી ભગવાનની આજ્ઞાની આરાધના થશે. **ાવ ગય**ા

ગાથા :

इहरा परमगुरूणं आणाभंगो निसेविओ होइ । विहला य होति तम्मी निअमा इहलोअपरलोआ ॥१३५७॥

અન્વચાર્થઃ

इहरा=ઇતરથા=જ્ઞાનરાશિ ગુરુના વચનને પ્રતિકૂળ કરવાથી, परमगुरूणं आणाभंगो=પરમ ગુરુનો આજ્ઞાભંગ निसेविओ=નિસેવિત होइ=થાય છે, तम्मी य=અને તે થયે છતે=પરમ ગુરુનો આજ્ઞાભંગ થયે છતે, निअमा=નિયમથી इहलोअपरलोआ=ઈહલોક-પરલોક विहला=વિફળ होति=થાય છે.

ગાથાર્થ :

જ્ઞાનરાશિ ગુરુના વચનને પ્રતિકૂળ કરવાથી પરમ ગુરુનો આજ્ઞાભંગ સેવાચેલો થાય છે, અને પરમ ગુરુનો આજ્ઞાભંગ થયે છતે નિયમથી ઈહલોક અને પરલોક નિષ્ફળ થાય છે.

ટીકા ઃ

इतरथा=तद्वचनप्रतिकूलनेन परमगुरूणां=तीर्थकृतामाज्ञाभङ्गो निषेवितो भवति, निष्फलौ च भवतः तस्मिन्=आज्ञाभङ्गे सति नियमादिहलोकपरलोकाविति गाथार्थः ॥१३५७॥

ટીકાર્થ ઃ

ઇતરથા≔તેના વચનના પ્રતિકૂલનથી≕જ્ઞાનરાશિ ગુરુના વચનને પ્રતિકૂળ કરવાથી, પરમ ગુરુની= તીર્થકરની, આજ્ઞાનો ભંગ સેવાયેલો થાય છે, અને તે=આજ્ઞાભંગ, થયે છતે નિયમથી આ લોક-પરલોક નિષ્કળ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

ગચ્છના સાધુઓને હિતશિક્ષા આપતાં પૂર્વગાથામાં મૂલ ગુરુએ કહ્યું કે આ જ્ઞાનરાશિ ગુરુના વચનને પ્રતિકૂળ કરવું જોઈએ નહીં. એને જ દઢ કરવા અર્થે કહે છે કે આવા જ્ઞાનરાશિ ગુરુના વચનને પ્રતિકૂળ કરવાથી પરમ ગુરુની આજ્ઞાનો ભંગ સેવાયેલો થાય છે; કેમ કે આ જ્ઞાનરાશિ ગુરુ જે કાંઈ કહેશે તે પરમ ગુરુની આજ્ઞાનું સ્મરણ કરીને જ કહેશે, સ્વમતિથી કહેશે નહીં; અને પરમ ગુરુની આજ્ઞા એ છે કે "જીવમાં જેટલી શક્તિ હોય તે શક્તિને સર્વ ઉદ્યમથી ઉચિત કૃત્યોમાં પ્રવર્તાવવી જોઈએ." તેથી શક્તિ ન હોય તેવું કૃત્ય કરવાનું વિધાન પરમ ગુરુએ કરેલ નથી, માટે આ ગુરુ પણ તમારી શારીરિકાદિ શક્તિ, ક્ષયોપશમ અને સયોગોને વિચારીને જે પ્રકારનું કૃત્ય તમારા માટે ઉચિત હોય, તે પ્રકારનું કૃત્ય જ તમને કરવાનું કહેશે; આમ છતાં જો તમે સ્વમતિથી "આ કૃત્ય મારાથી થઈ શકે તેમ નથી" એમ વિચારીને, તેમના વચનને પ્રતિકૂળ વર્તન કરશો તો, પરમ ગુરુની આજ્ઞાનો ભંગ કરશો, અને પરમગુરુની આજ્ઞાનો ભંગ થશે તો, નક્કી તમારી આ લોકમાં કરેલી સંયમની ક્રિયાઓ નિષ્ફળ બનશે અને સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ નહીં થવાથી પરલોક પણ નિષ્ફળ બનશે. **ાવરપ૭ા**!

ગાથા :

ता कुलवहुणाएणं कज्जे निब्भत्थिएहि वि कर्हिचि । एअस्स पायमूलं आमरणंतं न मोत्तव्वं ॥१३५८॥

અન્વચાર્થ ઃ

ता=તે કારણથી=પૂર્વગાથામાં કહ્યું એમ છે તે કારણથી, कज्जे=કાર્યમાં कहिंचि=કોઈક રીતે निब्भत्थिएहि वि=નિર્ભર્તિસતોએ પણ=ગુરુ દારા નિર્ભર્ત્સના કરાયેલા સાધુઓએ પણ, एअस्स पायमूलं=આનું પાદમૂલ= જ્ઞાનરાશિ ગુરુનું સામીપ્ય, कुलवहुणाएणं=કુલવધૂના જ્ઞાતથી आमरणंतं=આમરણાંત न मोत्तव्वं=મૂકવું જોઈએ નહીં.

ગાશાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું એમ છે તે કારણથી કાર્ચમાં કોઈક રીતે ગુરુ દ્વારા નિર્ભર્ત્સના કરાયેલા સાધુઓએ પણ જ્ઞાનરાશિ ગુરુનું સામીપ્ય કુલવઘૂના દૃષ્ટાંતથી મરણ સુધી મૂકવું જોઈએ નહીં.

રીકા ઃ

तत्कुलवधूज्ञातेन=उदाहरणेन कार्ये निब्र्भीत्सितैरपि सद्धिः कथञ्चिदेतस्य=गुरोः पदोर्मूलं= समीपमामरणान्तं न मोक्तव्यं सर्वकालमिति गाथार्थः ॥१३५८॥

રીકાર્થ :

તે કારણથી=જ્ઞાનરાશિ ગુરુના વચનને પ્રતિકૂળ કરવાથી તીર્થંકરની આજ્ઞાનો ભંગ થાય છે અને આજ્ઞાનો ભંગ થવાથી આ લોક અને પરલોક નિષ્કળ થાય છે તે કારણથી, કાર્યમાં કોઈક રીતે નિર્ભર્ત્સિત છતાઓએ પણ≔ગુરુ દ્વારા નિર્ભર્ત્સના કરાયેલા એવા સાધુઓએ પણ, આના=ગુરુના, પદનું મૂલ=સમીપ=જ્ઞાનરાશિ એવા ગણધર ગુરુના ચરણોનું સામીપ્ય, કુલવધૂના જ્ઞાતથી=ઉદાહરણથી, આમરણાંત≕સર્વકાળ, મૂકવું જોઈએ નહિ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગચ્છના સાધુઓને હિતશિક્ષા આપતાં અંતે મૂલ ગુરુ કહે છે કે આ ગણધર ગુરુના વચનને પ્રતિકૂળ વર્તવાથી તીર્થંકરની આજ્ઞાનો ભંગ થવાને કારણે આ લોક-પરલોક નિષ્ફળ થાય છે, તે કારણથી કોઈ કાર્યમાં ક્ષતિ થવાથી આ ગુરુ તમારી નિર્ભર્ત્સના કરે અર્થાત્ તે ક્ષતિનો સખત ઠપકો આપે, તોપણ તમારે આ ગુરુનું સામીપ્ય ક્યારેય છોડવું જોઈએ નહીં.

જેમ કોઈ કુલવધૂ પ્રમાદને વશ થઈને કુલની મર્યાદાથી વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરે અને તેને વડીલો સખત ઠપકો આપે, તોપણ તે કુલવધૂને તે ઠપકો પ્રીતિરૂપ લાગે છે; કેમ કે તે જાણતી હોય છે કે ''મારે કુળની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરવું ઉચિત નથી, છતાં મેં જે કુળની મર્યાદાથી વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરી છે, તેનો ઠપકો આપીને આ વડીલોએ મારું અકૃત્યથી રક્ષણ કર્યું છે."

તેમ ગણધર ગુરુ ભગવાનના કુળની મર્યાદા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરનારા સાધુઓને ક્યારેય ઠપકો આપતા નથી, પરંતુ ભગવાનના કુળની મર્યાદાથી વિરુદ્ધ કાર્ય કર્યું હોય, તો જ તે સાધુઓનું હિત કરવા માટે તેઓ ઠપકો આપે છે. માટે ગુરુએ કરેલ તે નિર્ભર્ત્સનાથી દુઃખી થયા વગર તમારે પણ મરણ સુધી આ ગુરુની સેવા કરવી જોઈએ, પરંતુ ક્યારેય આવા જ્ઞાનરાશિ ગુરુનો ત્યાગ કરવો જોઈએ નહીં. 11૧૩૫૮1 અવતરણિકા :

गुणमाह —

અવતરણિકાર્થ :

ગુણને કહે છે, અર્થાત્ ગાથા ૧૩૫૫થી ૧૩૫૮માં મૂલ ગુરુ દ્વારા ગચ્છને અપાતી અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ બતાવ્યું, તે પ્રમાણે જે સાધુઓ ગણધરને પરતંત્ર રહીને સંયમનું પાલન કરે છે, તેઓને પ્રાપ્ત થતાં લાભ બતાવે છે –

ગાચા ઃ

णाणस्स होइ भागी थिख्खओ दंसणे चरित्ते अ । धण्णा आवकहाए गुरुकुलवासं ण मुंचंति ॥१३५९॥

અન્વયાર્થ :

णाणस्स भागी होइ=જ્ઞાનના ભાગી થાય છે, दंसणे चरित्ते अ=દર્શનમાં અને ચારિત્રમાં <mark>थिरयरओ</mark>=સ્થિરતર થાય છે. (આથી) **धण्णा**=ધન્યો=ધન્ય એવા જીવો, **गुरुकुलवासं=ગુર્**કુલવાસને आवकहाए=યાવત્કથ=સર્વ કાળ, ण मुंचंति=भूકતા નથી.

ગાથાર્થ :

ગુરુકુલમાં રહેતા સાધુ જ્ઞાનના ભાગી થાય છે, દર્શનમાં અને ચારિત્રમાં સ્થિરતર થાય છે. આથી ધન્ય એવા જીવો ગુરુકુલવાસને સર્વ કાળ મૂકતા નથી.

રીકા ઃ

ज्ञानस्य भवति भागी गुरुकुले वसन्, स्थिरतरो दर्शने चारित्रे च आज्ञाराधनदर्शनादिना, अतो धन्या यावत्कथं=सर्वकालं गुरुकुलवासं न मुञ्चन्तीति गाथार्थ: ॥१३५९॥

રીકાર્થ :

ગુરુકુલમાં વસતા સાધુ જ્ઞાનના ભાગી થાય છે, આજ્ઞાના આ઼રાધન-દર્શનાદિથી=આજ્ઞાના આરાધનથી-ગુણવાન ગુરુના દર્શનથી અને સંયમની ઉચિત આચરણાથી, દર્શનમાં અને ચારિત્રમાં સ્થિરતર થાય છે. આથી ધન્ય એવા સાધુઓ ગુરુકુલવાસને યાવત્કથ=સર્વ કાળ, મૂકતા નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

ગચ્છના સાધુઓને હિતશિક્ષા આપતાં મૂલ ગુરુ કહે છે કે આ ગણધર ગુરુએ કાલોચિત સકલ સૂત્રાર્થો પ્રહણ કરેલાં છે, તેથી તેઓ પોતાની શક્તિ મુજબ યોગ્ય જીવોને જ્ઞાનનું પ્રદાન કરીને જ્ઞાનના ભાગી બનાવે તેવા છે. માટે ગુરુકુલમાં વસવાથી સાધુઓ નવા નવા જ્ઞાનપ્રાપ્તિના ભાગી બને છે.

વળી ગણધર ગુરુ ગચ્છમાં વસનારા સાધુઓને યુક્તિ અને અનુભવ દ્વારા શાસ્ત્રવચનો સંગત કરી બતાવે છે, આથી આવા ગુરુ પાસેથી શાસ્ત્રના સૂક્ષ્મ પદાર્થોની પ્રાપ્તિ થવાથી ગચ્છમાં રહેવારૂપ ભગવાનની આજ્ઞાનું આરાધન થાય છે, તેથી દર્શનની શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે અને આવા ગુરુના વચન અનુસારે કરાયેલી સંયમની સમ્યગ્ આચરશાઓથી ચારિત્રની શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, જેના કારણે તેઓનું દર્શન અને ચારિત્ર પૂર્વ કરતાં સ્થિરતર થાય છે. આથી હળુકર્મી, માર્ગાનુસારી બુદ્ધિવાળા, ધન્ય એવા સાધુઓ રત્નત્રયીની વૃદ્ધિના કારણીભૂત એવા ગુરૂકુળને સદા માટે છોડતા નથી.

આ પ્રકારના ગુરુકુળવાસના લાભો બતાવવાથી મૂલ ગુરુના વચનથી ઉત્સાહિત થઈને પણ ગચ્છના સાધઓ નવા ગણધર ગુરૂનું દઢ અવલંબન લઈને પોતાના સંયમની વૃદ્ધિ કરી શકે છે.

વળી ગાથા ૧૩૪૭માં કહેલ કે મૂલ ગુરુ ગણધરને અને ગચ્છને તે પ્રકારે સંવેગસાર અનુશાસ્તિ આપે, કે જેથી અન્ય પણ કોઈ યોગ્ય જીવ બોધ પામે.

તેનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે ઉપરમાં બતાવી એવી અનુશાસ્તિ ઉચિત પ્રવૃત્તિરૂપ હોવાથી તેને સાંભળનાર કોઈ વિચારક પુરુષને થાય કે "આ પ્રવચન કોઈ આપ્ત પુરુષથી પ્રવર્તિત છે, જે પ્રવચનમાં રહેલા ગણધર અને ગચ્છના સાધુઓ આવા પ્રકારની વિવેકવાળી પ્રવૃત્તિ કરે છે, ગણધર અને ગચ્છ દ્વારા કરાતી આવી વિવેકવાળી પ્રવૃત્તિનું સમર્થન કરવા જ આમના ગુરુએ આવા પ્રકારનું અનુશાસન આપેલ છે." તેથી તે પુરુષને પ્રવચન પ્રત્યે પક્ષપાત થાય છે, જેથી તે વિચારક શ્રોતાને પણ ભગવાનના શાસનની પ્રાપ્તિ થાય છે. II લ રપ૯ા

અવતરશિકા ઃ

ગાથા ૧૩૩૭થી ૧૩૪૭માં ગણધરપદને યોગ્ય ગુણોવાળા અનુયોગી આચાર્યને ગણની અનુજ્ઞા આપવાની વિધિ બતાવી, ત્યારપછી ગાથા ૧૩૪૮થી ૧૩૫૪માં મૂલ ગુરુ દ્વારા તે નવા ગણધરને અપાતી અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ બતાવ્યું અને ગાથા ૧૩૫૫થી ૧૩૫૯માં ગચ્છને અપાતી અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે પ્રવર્તિનીપદને યોગ્ય ગુણોવાળી સાધ્વીને પ્રવર્તિનીપદે સ્થાપન કર્યા પછી મૂલ ગુરુ દ્વારા તે નવી પ્રવર્તિનીને અપાતી અનુશાસ્તિનું અને તે પ્રવર્તિનીની નિશ્રામાં રહેલ સાધ્વીઓને અપાતી અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ સંક્ષેપથી બતાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે –

ગાથા :

एवं चिअ वइणीणं अणुसईि कुणइ एत्थ आयरिओ । तह अज्जचंदणमिगावईण साहेइ परमगुणे ॥१३६०॥

અન્વયાર્થઃ

एवं चिअ=આ રીતે જ= જે રીતે મૂલ ગુરુ ગણધરની અને ગચ્છના સાધુઓની અનુશાસ્તિ કરે છે એ રીતે જ, एत्थ=અહીં=પ્રવર્તિનીપદના પ્રદાનના વ્યતિકરમાં, आयरिओ=આચાર્ય=મૂલ ગુરુ, वइणीणं= વ્રતિનીઓની अणुसईिं=અનુશાસ્તિને कुणइ=કરે છે तह=તથા अज्जचंदणमिगावईण=આર્યા ચંદના-મૃગાવતીના परमगुणे=પરમ ગુણોને साहेइ=કહે છે. ગાથાર્થ :

જે રીતે મૂલ ગુરુ ગણધરને અને ગચ્છને અનુશાસ્તિ આપે છે, એ રીતે જ પ્રવર્તિનીપદ આપવાના પ્રસંગમાં મૂલ ગુરુ સાધ્વીઓને અનુશાસ્તિ આપે છે અને આર્ચા ચંદના-મૃગાવતીના પરમ ગુણોને કહે છે.

ડીકા ઃ

एवमेव व्रतवतीनां=साध्वीनामनुशासित करोत्यत्र व्यतिकरे आचार्यः मौलः, तथा आर्यचन्दना-मृगावत्योः सम्बन्धिनः कथयति परमगुणानिति, अत्र कथानकं प्रतीतमेवेति गाथार्थः ॥१३६०॥

ડીકાર્શ :

આ રીતે જ=જે રીતે મૂલ ગુરુ ગણધરની અને ગચ્છની અનુશાસ્તિને કરે છે એ રીતે જ, આ વ્યતિકરમાં= પ્રવર્તિનીપદના પ્રદાનના પ્રસંગમાં, મૌલ આચાર્ય=મૂલ ગુરુ, વ્રતવતીઓની=સાધ્વીઓની, અનુશાસ્તિને કરે છે અને આર્યા ચંદના અને મૃગાવતીના સંબંધવાળા પરમ ગુણોને કહે છે.

અહીં કથાનક પ્રતીત જ છે=આર્યા ચંદના અને આર્યા મૃગાવતી સાધ્વીનું કથાનક પ્રસિદ્ધ જ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે રીતે મૂલ આચાર્ય ગણધરપદના પ્રદાન પ્રસંગે ગણધરને અને ગચ્છના સાધુઓને અનુશાસન આપે છે, એ રીતે જ પ્રવર્તિનીપદના પ્રદાન પ્રસંગે મૂલ આચાર્ય પ્રવર્તિનીને અને તેમની નિશ્રામાં રહેલ સાધ્વીઓને અનુશાસન આપે છે.

વળી તેઓને દેષ્ટાંત આપે છે કે જેમ પ્રવર્તિની એવી આર્યા ચંદનાએ પોતાની શિષ્યાઓને સમ્યગ્ અનુશાસન આપીને કેવળજ્ઞાનરૂપ પરમ ગુણોને પ્રાપ્ત કર્યાં અને ગુરુના અનુશાસનને સમ્યગ્ ઝીલનારા તેઓના શિષ્યા આર્યા મૃગાવતી, જેમણે પોતાના પ્રમાદ દોષથી થયેલ અપરાધના ઠપકાને સંવેગપૂર્વક ગ્રહણ કરીને કેવળજ્ઞાનરૂપ પરમ ગુણોને પ્રાપ્ત કર્યાં; તેમ આ નવા પ્રવર્તિની સાધ્વીએ પોતાની નિશ્રામાં રહેલ સાધ્વીઓને સમ્યગ્ અનુશાસન આપવું જોઈએ અને સાધ્વીઓએ પણ ગુણવાન એવી પ્રવર્તિનીએ આપેલા અનુશાસનને સંવેગપૂર્વક ઝીલવું જોઈએ. આથી સંયમજીવનના ઉચિત કૃત્યોમાં કોઈક સ્ખલના થઈ હોય અને તે સ્ખલનાવિષયક પ્રવર્તિનીએ ઠપકો આપ્યો હોય, તો તે ઠપકાને સંવેગનું કારણ બને તે રીતે સર્વ સાધ્વીઓએ ઝીલવો જોઈએ, તો જ તમને સંયમની શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે.

આ પ્રકારની હિતશિક્ષા મૂલ આચાર્ય ગુણવાન સાધ્વીને પ્રવર્તિનીપદ આપ્યા પછી તે પ્રવર્તિનીને અને તે પ્રવર્તિનીની નિશ્રામાં રહેલા સાધ્વીઓને આપે છે.

વળી ચંદના અને મૃગાવતી સાધ્વીનું દેષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ હોવાથી ગ્રંથકારે અહીં બતાવેલ નથી. ા૧૩૬૦ા

અવતરશિકા ઃ

ગાથા ૧૩૪૮થી ૧૩૫૪માં નવા ગણધર આચાર્યની અનુશાસ્તિનું અને ગાથા ૧૩૫૫થી ૧૩૫૯માં ગચ્છના સાધુઓની અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ બતાવ્યું; તેમ જ ગાથા ૧૩૬૦માં નવા પ્રવર્તિની સાધ્વીની અને તેમના નિશ્રિત સાધ્વીઓની અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. વળી ગાથા ૧૩૨૭થી ૧૩૩૬માં પ્રાસંગિક રીતે સ્વલબ્ધિને યોગ્ય ગુણોવાળા સાધુનું અને સાધ્વીનું સ્વરૂપ બતાવેલ. તેથી હવે પ્રસ્તુત બે ગાથામાં તે સ્વલબ્ધિમાન સાધુને મૂલ ગુરુ દારા અપાતી અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ બતાવતાં ગ્રંથકારશ્રી કહે છે –

ગાથા :

भणइ सलद्धीअं पि हु पुव्वं तुह गुरुपरिक्खिआ आसि । लद्धी वत्थाईणं णिअमा एगंतनिद्दोसा ॥१३६१॥ इणिंह तु सुआयत्तो जाओऽसि तुमं ति एत्थ वत्थुम्मि । ता जह बहुगुणतरयं होइ इमं तह णु कायव्वं ॥१३६२॥

અન્વચાર્થઃ

सलद्धीअं पि भणइ=સ્વલબ્ધિકને પણ કહે છે=સ્વલબ્ધિમાન સાધુને પણ મૂલ ગુરુ અનુશાસ્તિ આપતાં કહે છે : पुव्वं=પૂર્વે तुह=તારી गुरुपरिक्खिआ=ગુરુથી પરીક્ષિત वत्थाईणं लद्धी=વસ્ત્રાદિની લબ્ધિ णिअमा= નિયમથી एगंतनिद्दोसा=એકાંતથી નિર્દોષ आसि=હતી. इण्हिं तु=વળી હવે तुमं=તું एत्थ वत्थुम्मि=આ વસ્તુમાં=વસ્ત્રાદિની લબ્ધિ આદિ વસ્તુમાં, सुआयत्तो=श्रुतને આયત્ત जाओऽसि=થયો છે. ता=તે કારણથી जह=જેવી રીતે इमं=આ=વસ્ત્રાદિની લબ્ધિ આદિ, बहुगुणतर्यं=બહુગુણતરવાળું होइ=થાય, तह णु=તેવી રીતે જ कायव्वं=કરવું જોઈએ.

★ 'हુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

★ 'ति' પાદપૂર્તિમાં છે.

★ 'ਯੂ' एव કાર અર્થમાં છે.

ગાથાર્થ :

સ્વલબ્ધિક સાધુને પણ મૂલ ગુરુ અનુશાસ્તિ આપતાં કહે છે : પૂર્વે તારી ગુરુથી પરીક્ષિત વસ્ત્રાદિની લબ્ધિ નિચમથી એકાંતથી નિર્દોષ હતી. વળી હવે તું વસ્ત્રાદિની લબ્ધિ આદિ વસ્તુમાં શ્રુતને આધીન થયો છે. તે કારણથી જેવી રીતે વસ્ત્રાદિની લબ્ધિ આદિ બહુગુણતરવાળું થાય, તેવી રીતે જ તારે કરવું જોઈએ.

રીકા ઃ

भणति स्वलब्धिकमपि मौलगुरुः, पूर्वं तव इतः कालाद् गुरुपरीक्षिता आसीत्, का ? इत्याह-लब्धिर्वस्त्रादीनां प्राप्तिरित्यर्थः नियमादेकान्तनिर्द्तोषा गुरुपारतन्त्र्यादिति गाथार्थः ॥१३६१॥

इदानीं स्वलब्ध्यनुज्ञायाः श्रुतायत्तो जातोऽसि त्वमित्यत्र वस्तुनि वस्त्रादिलब्ध्यादौ, तद् यथा बहुगुणतरं भवत्येतद्=वस्त्रादिलब्ध्यादि, तथैव कर्त्तव्यं=सर्वत्र सूत्रात् प्रवर्त्तितव्यमिति गाथार्थः ॥१३६२॥

★ ''स्वलब्धिकमपि''માં 'अपि'થી એ દર્શાવવું છે કે મૂલ ગુરુ નવા ગણધરને અને નવી પ્રવર્તિનીને તો અનુશાસ્તિ આપે છે, પરંતુ નવા સ્વલબ્ધિમાન સાધુને પણ અનુશાસ્તિ આપે છે. ★ ''**वस्त्रादीनां''**માં **'आदि' પદથી પાત્રાદિ ઉપકરણો, વસ**તિ, શિષ્યાદિનો સંગ્રહ છે. ★ ''लब्ध्यादौ''માં 'आदि' પદથી અલબ્ધિનો સંગ્રહ છે.

રીકાર્થ :

સ્વલબ્ધિક સાધુને પણ મૂલ ગુરુ કહે છે : આ કાળથી પૂર્વે તારી ગુરુથી પરીક્ષા કરાયેલી હતી.

શું ? અર્થાત્ ગુરુથી પરીક્ષા કરાયેલી શું હતી ? એથી કહે છે – ગુરુને પરતંત્રપશું હોવાથી નિયમથી એકાંતથી નિર્દોષ વસ્ત્રાદિની લબ્ધિ=પ્રાપ્તિ હતી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

સ્વલબ્ધિની અનુજ્ઞાથી≕તને સ્વલબ્ધિની અનુજ્ઞા અપાયેલી હોવાથી, હવે તું આ વસ્ત્રાદિની લબ્ધિ આદિ વસ્તુમાં શ્રુતને આયત્ત≃શ્રુતને આધીન, થયેલો છે. તે કારણથી જે રીતે આ=વસ્ત્રાદિની લબ્ધિ આદિ, બહુ ગુણતરવાળું થાય, તે રીતે જ કરવું જોઈએ=સર્વત્ર સૂત્રથી પ્રવર્તવું જોઈએ=વસ્ત્રાદિના ગ્રહણમાં કે અગ્રહણમાં સર્વ સ્થાને સૂત્રમાં કહેલ વિધિ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

મૂલ ગુરુ સ્વલબ્ધિને યોગ્ય ગુણોવાળા સાધુને સ્વલબ્ધિની અનુજ્ઞા આપ્યા પછી અનુશાસ્તિ આપતાં કહે છે કે અત્યાર સુધી તું ગુરુથી પરીક્ષિત વસ્ત્રાદિની પ્રાપ્તિવાળો હતો, તેથી અત્યાર સુધી તેં જે વસ્ત્ર-પાત્ર, વસતિ આદિ ઉપકરણોનો પરિભોગ કર્યો, તે સર્વ ગીતાર્થ ગુરુ પાસેથી મેળવ્યા હોવાથી નિયમથી એકાંતે નિર્દોષ હતાં, અર્થાત્ તે વસ્ત્રાદિ ક્યારેક ઉત્સર્ગથી તો ક્યારેક અપવાદથી શાસ્ત્રવચનાનુસારે ગુરુ દ્વારા પરીક્ષા કરાયેલ હોવાથી, કર્મબંધનું કારણ બને તેવા દોષથી સર્વથા રહિત હતાં; કેમ કે ગુણવાન ગુરુને પરતંત્રપણું હતું.

આશય એ છે કે ગીતાર્થ ગુરુ સાધુઓને ધર્મના ઉપકરણરૂપે જ વસ્ત્રાદિ આપે છે અને ગ્રહણ કરાયેલ વસ્ત્રાદિનો સંયમની વૃદ્ધિ થાય તે રીતે જ પરિભોગ કરવાનું સાધુઓને કહે છે. તેથી ગુણવાન ગુરુને પરતંત્ર સાધુઓને, ગુરુથી પરીક્ષિત એવા ઉત્સર્ગથી સર્વ દોષોથી રહિત કે અપવાદથી યતનાપૂર્વક બાહ્ય રીતે દોષોથી યુક્ત પણ પ્રાપ્ત થયેલા વસ્ત્રાદિ, સંયમના કંડકોની વૃદ્ધિનું કારણ બને છે, માટે ગુરુના પારતંત્ર્યથી પ્રાપ્ત થયેલા વસ્ત્રાદિ અત્યાર સુધી નક્કી એકાંતે નિર્દોષ હતાં.

વળી તે સાધુને સ્વલબ્ધિની અનુજ્ઞા અપાઈ છે, તેથી હવે તે સાધુ શ્રુતને આધીન થયેલ છે. અર્થાત્ મૂલ ગુરુ તે સ્વલબ્ધિવાળા સાધુને કહે છે કે તું શ્રુતને આધીન થયેલો હોવાથી સ્વયં શ્રુતાનુસાર પરીક્ષા કરીને વસ્ત્રાદિ ઉપકરણો ગ્રહણ કરવા સમર્થ થયો છે, તેથી તારે વસ્ત્રાદિનું ગ્રહણ કે અગ્રહણ તે રીતે કરવું જોઈએ, જેથી તે વસ્ત્રાદિ અધિક ગુણોવાળાં થાય; કેમ કે વસ્ત્રાદિનું ગ્રહણ સંયમના કંડકોની વૃદ્ધિનું કારણ હોવાથી ઘણાં ગુણોવાળું છે અને શાસ્ત્રાનુસારે સમ્યગ્તનાપૂર્વક ગ્રહણ કરાયેલ વસ્ત્રાદિનો પરિભોગ વિશેષ પ્રકારના ગુણોવાળો છે.

વળી આનાથી શું ફલિત થાય ? તે બતાવતાં કહે છે કે વસ્ત્રાદિના ગ્રહણ કે અગ્રહણરૂપ સર્વ પ્રવૃત્તિમાં શાસ્ત્રઅનુસારે પ્રવર્તવું જોઈએ, પરંતુ પોતાની બુદ્ધિઅનુસારે પ્રવર્તવું જોઈએ નહીં.

આ પ્રકારની હિતશિક્ષા મૂલ ગુરુ નવા સ્વલબ્ધિવાળા સાધુને આપે છે. 11૧૩૬૧/૧૩૬૨1

અવતરણિકા ઃ

પૂર્વમાં નવા ગણધરની અને ગચ્છના સાધુઓની, નવા પ્રવર્તિનીની અને તેમના નિશ્રિત સાધ્વીઓની, તેમ જ નવા સ્વલબ્ધિમાન સાધુની અનુશાસ્તિનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. એ રીતે જે જે અવસરે જે જે પદની અનુજ્ઞા અપાઈ હોય, તે તે અવસરે તે તે પદને યોગ્ય અનુશાસ્તિ મૂલ ગુરુ આપે છે.

હવે અનુશાસ્તિ પૂરી થયા પછી નવા ગણધર શું કરે છે ? તે બતાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે -

ગાથા :

उट्ठित्तु सपरिवारो आयुरिअं तिप्पदक्खिणीकाउं । वंदइ पवेयणम्मी ओसरणे चेव य विभासा ॥१३६३॥

અન્વચાર્થ :

सपरिवारो=સપરિવાર≕સાધુઓના પરિવારથી સહિત નવા ગણધર આચાર્ય, उद्वित्तु=ઊઠીને आयरिअं= આચાર્યને≕મૂલ ગુરુને, तिप्पदक्खिणीकाउं=ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને वंदइ=વંદન કરે છે. पवेयणम्मी ओसरणे चेव=પ્રવેદનમાં અને સમવસરણમાં विभासा=વિભાષા છે=વિકલ્પ છે.

★ 'य' पाध्पूर्तिमां छे.

ગાથાર્થ :

સાધુઓના પરિવાર સહિત નવા ગણધર આચાર્ચ ઊઠીને મૂલ ગુરુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને વંદન કરે છે. પ્રવેદનમાં અને સમવસરણમાં વિકલ્પ છે.

રીકા ઃ

उत्थाय सपरिवारोऽभिनवगुरुः आचार्यं त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य मौलं वन्दते सम्यक्, प्रवेदने समवसरणे चैव विभाषा येषां यथाऽऽचरितमिति गाथार्थ: ॥१३६३॥

ટીકાર્થ ઃ

સપરિવાર અભિનવ ગુરુ≕સાધુઓના પરિવારવાળા નવા ગણધર ગુરુ, ઊઠીને મૌલ આચાર્યને=મૂલ ગુરુને, ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને સમ્યક્ વંદે છે. પ્રવેદનમાં અને સમવસરણમાં જેઓનું જે પ્રકારે આચરિત હોય તે પ્રકારની વિભાષા છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

મૂલ આચાર્ય નવા ગણધર આચાર્યને ગણની અનુજ્ઞા આપે, એટલે સર્વ સાધુઓના પરિવારરૂપ ગચ્છ હવે નવા ગણધર આચાર્યનો બને છે, તેથી મૂલ ગુરુ પાસેથી હિતશિક્ષા સાંભળ્યા પછી નવા ગણધર આચાર્ય પોતાના સાધુપરિવાર સાથે ઊઠીને મૂલ આચાર્યને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપીને સમ્યક વંદન કરે છે.

આનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે મૂલ આચાર્યએ ગણની અનુજ્ઞા આપીને નવા ગણધરને ગચ્છનો ભાર સોંપવારૂપ મહાનિર્જરાનું કાર્ય સોંપીને નવા ગણધર ઉપર જે ઉપકાર કર્યો છે, તે ઉપકારના સ્મરણપૂર્વક આ નવા ગણધર ગુરુ, મૂલ ગુરુને સાધુપરિવાર સાથે ભક્તિથી સમ્યક્ વંદન કરે છે.

વળી મૂલ આચાર્યને વંદન કર્યા પછી પ્રવેદનમાં અને સમવસરણમાં વિકલ્પ છે અર્થાત્ જેમના સમુદાયમાં જે પ્રકારે આચરિત હોય, તેમના સમુદાયમાં તે પ્રકારે પ્રવેદન અને સમવસરણ કરવાની વિધિ છે, નિયત કોઈ વિધિ નથી. **!!૧૩૬૩!!**

અવતરણિકાઃ

ગણની અનુજ્ઞા સ્વીકારીને ગણધરપદ પર સ્થાપિત થયેલા નવા ગણધર આચાર્ય ગચ્છનું કઈ રીતે પાલન કરે છે ? તે દર્શાવે છે –

ં ગાથા :

अह समयविहाणेणं पालेइ तओ गणं तु मज्झत्थो । णिप्फाएइ अ अण्णे णिअगुणसरिसे पयत्तेणं ॥१३६४॥

અન્વચાર્થઃ

अह=હવે मज्झत्यो=મધ્યસ્થ એવા तओ=આ=નવા ગણધર આચાર્ય, समयविहाणेणं=સમયના વિધાનથી= શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી, गणं तु=ગણને જ पालेइ=પાલન કરે છે णिअगुणसरिसे अ अण्णे=અને નિજગુણસદશ અન્યોને=પોતાના ગુણો જેવા ગુણોવાળા અન્ય સાધુઓને, पयत्तेणं=પ્રયત્નથી णिष्फाएइ=નિષ્પાદન કરે છે.

ગાથાર્થ :

હવે મધ્યસ્થ એવા નવા ગણધર આચાર્ચ શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી ગણનું જ પાલન કરે છે અને પોતાના ગુણો જેવા ગુણોવાળા અન્ય સાધુઓને પ્રયત્નથી નિષ્પાદન કરે છે.

રીકા ઃ

अथ समयविधानेन=सिद्धान्तनीत्या पालयत्यसौ गणमेव शेषकृत्यरहितो मध्यस्थ: सन्, निष्पादयति चाऽन्यान् शिष्यान् निजगुणसदृशान्=आत्मतुल्यान् प्रयत्नेन=उद्युक्ततयेति गाथार्थ: ॥१३६४॥

ટીકાર્થ :

હવે શેષ કૃત્યોથી રહિત મધ્યસ્થ છતા આ≕નવા ગણધર 'આચાર્ય, સમયના વિધાનથી=સિદ્ધાંતની નીતિથી≕શાસ્ત્રની મર્યાદાથી, ગણનું જ પાલન કરે છે, અને અન્ય શિષ્યોને=બીજા સાધુઓને, પ્રયત્નથી= ઉદ્યુક્તપણાથી, નિજગુણસદેશ≕આત્મતુલ્ય=પોતાના ગુણો જેવા ગુણોવાળા, નિષ્પાદન કરે છે=બનાવે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

મૂલ ગુરુ પાસેથી ગણની અનુજ્ઞા સ્વીકાર્યા પછી નવા ગણધર આચાર્ય શેષ કૃત્યોથી રહિત થઈને, સર્વ સાધુઓ પ્રત્યે સમભાવવાળા થવારૂપ મધ્યસ્થ પરિણામને ધારણ કરીને, શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલી વિધિ અનુસાર ગચ્છનું જ પાલન કરે છે. આશય એ છે કે નવા ગણધર આચાર્ય જે જે સાધુમાં જે જે પ્રકારે યોગમાર્ગમાં પ્રવર્તવાની શક્તિ છે, તે તે સાધુને તે તે પ્રકારે સારણા-વારણા આદિ કરીને યોગમાર્ગમાં સમ્યક્ પ્રવર્તન કરાવે છે, અને ગચ્છના સર્વ સાધુઓ પ્રત્યે મધ્યસ્થભાવ હોવાથી કોઈ પ્રકારના પક્ષપાત વગર, ભગવાનની આજ્ઞાનું સ્મરણ કરીને શ્રુતાધ્યયનાદિ સર્વ ઉચિત પ્રવૃત્તિમાં દઢ યત્ન કરે તે રીતે સર્વ સાધુઓનું સમ્યગ્ પ્રવર્તન કરાવીને ગચ્છનું સમ્યક્ પાલન કરે છે.

વળી આ નવા ગણધર આચાર્ય પોતે જેમ શાસ્ત્રોના પારગામી આદિ ગુણોવાળા છે, તેમ યોગ્ય શિષ્યોને પણ પ્રયત્નથી ભણાવીને શાસ્ત્રોના પારગામી બનાવીને પોતાના જેવા ગુણોવાળા બનાવે છે. II૧૩૬૪II

🕳 ગણઅનુજ્ઞાનું વર્શન સમાપ્ત 🕳

અવતરણિકા ઃ

પંચવસ્તુક નામના પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં વર્ણવેલ પાંચ વસ્તુઓમાંથી 'અનુયોગગણાનુજ્ઞા' નામની ચોથી વસ્તુનો ગ્રંથકારે ગાથા ૯૩૩થી પ્રારંભ કરેલ, તે હવે સમાપ્તિને પામે છે. તેથી હવે પ્રસ્તુત ગાથામાં ચોથી વસ્તુનું નિગમન કરીને ગ્રંથકારશ્રી પાંચમી 'સંલેખના' નામની વસ્તુને કહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરે છે –

ગાથા :

अणुओगगणाणुण्णा एवेसा वण्णिआ समासेणं । संलेहण त्ति दारं अओ परं कित्तइस्सामि ॥१३६५॥

અન્વચાર્થ :

एव=આ રીતે=ગાથા ૯૩૩થી ગાથા ૧૩૬૪ સુધી કહેવાયું એ રીતે, एसा अणुओगगणाणुण्णा=આ 'અનુયોગ-ગણાનુજ્ઞા' समासेणं=સમાસથી=સંક્ષેપથી, वण्णिआ=વર્ણવાઈ. अओ परं=આનાથી પછી संलेहणा='સંલેખના' त्ति=એ પ્રકારના दारं=દ્વારને कित्तइस्सामि=હું કીર્તીશ.

ગાથાર્થ ઃ

ગાથા ૯૩૩થી માંડીને ગાથા ૧૩૬૪ સુધી કહેવાયું, એ રીતે આ 'અનુયોગ-ગણાનુજ્ઞા' સંક્ષેપથી વર્ણવાઈ. હવે પછી 'સંલેખના' એ પ્રકારના હારનું હું કીર્તન કરીશ.

કીસા :

अनुयोगगणानुज्ञा एवम्=उक्तेन प्रकारेण एषा वर्णिता समासेन, संलेखनेति द्वारमतः परं पञ्चमं कीर्त्तयिष्यामीति गाथार्थः ॥१३६५॥

રીકાર્શ :

આ રીતે=ઉક્ત પ્રકારથી≕જે પ્રકારે ગાથા ૯૩૩થી માંડીને ગાથા ૧૩૬૪ સુધી કહેવાયું એ પ્રકારથી,

આ 'અનુયોગ-ગણાનુજ્ઞા' સમાસથી≕સંક્ષેપથી, વર્ણવાઈ. આનાથી પર=હવે પછી, 'સંલેખના' એ પ્રકારના પાંચમા દારને હું કીર્તન કરીશ≕વર્ણન કહીશ, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થઃ

ગીતાર્થ ગુરુ યોગ્ય સાધુને સૂત્રાર્થનું વ્યાખ્યાન કરવારૂપ અનુયોગની અર્થાત્ આચાર્ય પદવીની અને સંપૂર્ણ ગચ્છને મોક્ષમાર્ગમાં સમ્યફ પ્રવર્તાવવારૂપ ગણની અર્થાત્ ગણધર પદવીની અનુજ્ઞા આપે છે, એ પ્રકારે ગ્રંથકારે ગાથા ૯૩૩થી માંડીને અત્યાર સુધીમાં સંક્ષેપથી વર્ણન કર્યું.

હવે ગ્રંથકાર "સંલેખના નામની પાંચમી વસ્તુનું હું કીર્તન કરીશ" એવી પ્રતિજ્ઞા કરે છે.

અહીં 'समासेणं' કહ્યું, તેથી એ ફલિત થાય કે અનુયોગ-ગણાનુજ્ઞા નામની ચોથી વસ્તુનું વિસ્તારથી વક્તવ્ય છે, પરંતુ સ્થૂલ બુદ્ધિવાળા યોગ્ય જીવોને બોધ કરાવવા અર્થે ગ્રંથકારે પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં અનુયોગ-ગણાનુજ્ઞાનું વિસ્તૃત વર્શન ન કરતાં સંક્ષેપથી વર્શન કરેલ છે. ॥૧૩૬૫॥

> ॥ चतुर्थद्वारम् समाप्तम् ॥ ॥ ચોથું દ્વાર સમાપ્ત થયું ॥

Jain Education International

પંચવસ્તુક પ્રકરણ શબ્દશ: વિવેચન ભાગ–દ

: अङाशङ :

પ, જેન મર્ચન્ટ સોસાચટી, ફત્તેહપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭. ટેલિ./ફેક્સ : (૦૭૯) ૨૬૬૦૪૯૧૧, ફોન : (૦૭૯) ૩૨૯૧૧૪૭૧ E-mail : gitarthganga@yahoo.co.in

